UNIVERSITY OF AMSTERDAM

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

A magyar gyökrendszere és a Czuczor-Fogarasi szótár

Marácz, L.

Publication date
2020
Document Version
Final published version
Published in
Napút

Link to publication

Citation for published version (APA):
Marácz, L. (2020). A magyar gyökrendszere és a Czuczor-Fogarasi szótár. *Napút*, *22*(1), 125-138.

General rights
It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: https://uba.uva.nl/en/contact, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (https://dare.uva.nl)

Download date:09 Nov 2026

1.

Mi magunk

„A szélességet az ég derekán keresztűl méltán nevezhetjük tehát Napútnak”

(Fazekas Mihály)

Párkányi Raab Péter
Trianon-emlékmű (részlet)

NAPÚT

Irodalom, művészet, környezet

XXII. évfolyam 1. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány kiadványa. Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers), **Balázs Géza** (nyelvművelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Elek Szilvia** (zene), **Kovács Ildikó** (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (örökös szerkesztő) **Sebeők János** (környezet), **Szondi Bence** (tördelés), **Toót-Holló Tamás** (próza), **Wehner Tibor** (művészet).
Napút-kör: **Báthori Csaba**, **Bereményi Géza**, **Csáji László Koppány**, **Doncsev Toso**, **Gráfik Imre**, **Jankovics Marcell**, **Dr. Koncz Gábor**, **Radnóti Zsuzsa**, **Rakovszky Zsuzsa**, **Szakolczay Lajos**, **Szörényi László** (tiszteletbeli konzulensek).
Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.
Szerkesztőség: 1136 Budapest, Pannónia u. 6.
Telefon: (1) 247-6657 • (30) 511-3762 • E-mail: szongy@gmail.com • Honlap: www.naputonline.hu
A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41
Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

Előtér

Toót-Holló Tamás: Egyedül együtt jobb 3

Fellegajtó

Kiss Anna: Nyitva a felleg-ajtó. 5
Makkai Ádám: Magyarország nevére;
Elhagytalak, anyám 10
Kovács István: Beolvasztás; Történelem;
Töprengés egy beszélgetés után 12
Döbrentei Kornél: Magyarok kenyere;
Magyar Invalidus 15
Vári Fábián László: Változatok a halotti
beszédre; Jég és korbács 21
Papp Endre: Viszonyulások – túl
a kulturális nemzettudaton. 24
Bertha Zoltán: Nemzet a csillagokban 40
Bán Mór: A nemzettudat erősítéséhez
nyújthat-e segítséget a film? 45
Magyar Zoltán: A magyar szent királyok. 52

Hangszóló

Szarka Tamás: Az éneklő Tokaji 58
Kelemen László: Román vagy magyar? 60

Fénykör

Ballai Attila 68; Elmer István 70;
Entz Géza 75; Gazda István 78;
Hóvári János 81; Jankovics Marcell 84

Marasztaló

Buda Ferenc: Himnusz haza; 1956 85
Király László: Anyanyelv 88
Tari István: Világillatban; Szélek szelében. . . . 89
Tamás Menyhért: Székely szonett; A régiek;
Sinka, a Föld kiásott csillaga;
Csendhiába temet. 93
Hegyi Botos Attila: A magyarokhoz 95
Tóth László: Úgy néznének ránk;
Fel-felriad álmaimból 96
Farkas Árpád: Nagy László, az ő
tajtéksörényű ménjeivel; Véres havak;
Kőrösi Csoma Sándor 98
Léta Sándor: A hit útja Istentől a magyarságig 101
Toót-Holló Tamás: Az aranyhajú gyermekek
magyar evangéliuma. 110

Szóvár

Marácz László: A magyar gyökrendszere
és a Czuczor–Fogarasi szótár 125

Tárlat

Huszonnégy alkotó műve . . . . . színes melléklet

Harcmező

Szakács Árpád: Meghalás és feltámadás: jelenkori kurucaink érdemei 139
Kedves Gyula: A huszár és a nemzeti identitás 142
Babucs Zoltán: Honvédségünk legszebb fegyverténye: a tordai csata 149
Ágoston Balázs: Önmagunk centrumában . . 161
Borbély Zsolt Attila: Nemzet és politika 165
Moys Zoltán: Honismeret – Hazaszeretet – Hagyomány – Hit: HAZAJÁRÓ 174

Fénykör

Jelenczki István 180; Lovász Irén 183; Márfi Gyula 185; Sebeők János 188; Tamás Menyhért 190; Vidák István 191

Útravaló

Jerzy Snopek: A közép-európai értelmiség és a magyar példa (Szenyán Erzsébet fordítása) 193
Csáji László Koppány: Körkörös tér, párhuzamos idő 211
Zelnik József: Magyar néplélek-vándorlás . . . 221
Békési Péter – Csizmazia András – Tóth Arnold: Néphagyományaink éltetője a regöscserkészet 230
Grandpierre Atilla: A magyar nemzettudat történelmi alapjai 239
Alkonyi László: Tokaj és magyarságtudat . . . 250
Liktor Katalin: Gyökértelen kert nem terem 255

Hangírás

„A gyökereimet elvágták, újat kellett keresni” (Rojkó Annamária interjúja Szarvas Józseffel) 259
Vidnyánszky Attila: Mi a magyar? 265

Hovatovább

Margittai Gábor: Fekete cella 271
György Attila: Barsz. 282
Iancu Laura: Identitás + Tradíció = Örömhír 285
Zétényi Zsolt: A Szent Korona-tanról Magyarországon 2019-ben 287
Ircsik Vilmos: Régi esték 296

NAPÚT

Irodalom, művészet, környezet

XXII. évfolyam 1. szám

Mi magunk – magyar identitás, magyar tradíció

Összeállításunk vendégei a színes lapokon és a folyóirat szövegtelen féloldalain olyan magyarországi és határon kívüli képző- és iparművészek, akiktől – tágan értve – témánkba illő munkáikból kértünk s kaptunk.

A lapszám témaadója, anyaggyűjtőtársa és szerkezetmestere: **Toót-Holló Tamás**.
Köszönjük szerkesztőtársunk jelesen gazdag munkáját *(A szerk.)*

E számunk szerzői 297

Illusztrációk

9, 59, 92, 109, 141, 295

Melléklet

Káva Téka – Napút-füzetek 141.

Stanczik-Starecz Ervin: Galéria | Ujguria felé

Toót-Holló Tamás

Egyedül együtt jobb

Tudomásom szerint a Napút az egyetlen olyan magyar irodalmi folyóirat, amelyiknek saját, megzenésített indulója van. Az induló megszületésének előtörténetéhez pedig az is hozzátartozik, hogy a Suhai Pál és Kopeczky Péter alkotta mű, amit az Ostinato együttes ad elő,[1] nem más, mint egy nagyon hamar átütő erejűvé váló jelmondat megzenésítése. A jelmondatot – amelyből aztán a Napút-induló refrénje is lett – a Napút főszerkesztője, Szondi György alkotta meg egy ihletett pillanatában, s így hangzik: Egyedül együtt jobb!

Most, a Napút *Mi magunk* című – a magyar identitást és a magyar tradíciót értelmező és újraértelmező – írásait felvezetve úgy érzem: Szondi György jelmondata szinte mindig arra várt, hogy egy ilyen remek szellemi csapategységet éltessen és üdvözöljön. Én is ezzel a jelmondattal üdvözlöm hát a szám szerzőgárdájának lelkesítően szép egységdemonstrációját, s ezzel én magam is örömmel éltetem a nemzeti megmaradás és a magyar kultúra ügye iránt elkötelezett alkotóknak ezt a példaértékű seregszemléjét – benne a jobboldali értékek iránt nyitott, értékkonzervatív szellemű alkotók színe-javával.

Mert így igaz. Egyedül együtt jobb. Együtt többek és erősebbek vagyunk – érezzük magunkban bármilyen műveltségterület vagy művészeti ág képviselőiként azt a nemzetet megtartó erőt, amelyet büszke magyar öntudatnak nevezünk.

S ha már a Napút jelmondatát is helyzetbe hozzuk ennek a vállalkozásnak az érdemeit dicsérve, szóljunk pár szót arról is, hogy mit jelenthet számunkra az a fantáziacím, amellyel ezt a sok-sok írást és képzőművészeti alkotást egybefoglaljuk. Hogy mit üzenhet nekünk itt és most, a trianoni békediktátum századik évfordulójára a nemzeti összetartozás jegyében meghirdetett emlékévben az a gondolat, hogy valamilyen feladat elvégzésére mi magunk éppen mi magunkat állítjuk ki.

Nem véletlen, hogy a tematikus lapszám egyik rovatcíme éppen az, hogy: *Harcmező*. Ez is azt mutatja, hogy ez egy büszke, állhatatos, s ha kell, harcos kiállás a részünkről egy olyan sorsfeladatra, amelyet csak mi magunk végezhetünk el. Mert ez ránk, csak ránk van méretezve. Nekünk, csak nekünk van rendelve. S ennek a feladatnak az elvégzésére mi bizony csak mi magunkat ajánlhatjuk fel. Annak közös örömével, hogy egyedül együtt jobb eljutni bárhová.

Jussunk el bár a nyitva álló fellegajtónkig. Ott, ahol a haza mindig ott van a magasban. Ismerjük fel a magyar föld éltető erejét akár legendás tokaji borainkban. Legyünk büszkék a magyar virtusra akár huszáraink legendáiban, akár a magyar honvédek dicsőséggel megvívott csatáiban.

---

[1] Vö.: Suhai Pál – Kopeczky Péter: *Napút-induló* – https://www.youtube.com/watch?v=n9hqQZ6MFpg

S lássuk bár magunkat kívülről – egy lengyel diplomata, Jerzy Snopek alkotta sorstörténeti párhuzamokban. Fedezzük fel magunkat újonnan alkotott, a helyzethez illő szavainkban – Jankovics Marcell evidentitásában. Minden rezdülésünkben is csak Közép-Európában, magyar szemszögből pedig önmagunk centrumában. Magyar néphagyományunk naphéroszaiban, s hozzá még Tündér Ilonában vagy az aranyhajú gyermekek aranykori ragyogásában. Szent királyainkban: Istvánban, a bölcs és tapasztalt uralkodóban, Lászlóban, a harcos lovagkirályban, Imre hercegben, a fiatal trónörökösben – a jövőbe vetett remények jelképében. A Szent Koronával történő koronázás minden szakralitásában. A modern állam minden természetes autoritásában. Nem ösztönből, hanem szabadságszeretetünkből táplálkozó jelenkori kuruckodásaink minden szenvedélyében. Nyelvünk korlátlan alkotóerőt mozgósító csodálatos gyökrendszerének összes bűvös-bájos üzenetében. A történelmi örökségünk nyomában újra meg újra elinduló hazajárásainkban és hazatalálásainkban.

Mert minden, amit így felfedezünk, a meggyőződésünk szerint annak kortársi kiegészítése lehet, amit kezdeményezésünk szellemi elődei – a Szegfű Gyula szerkesztette 1939-es, *Mi a magyar?* című antológia jeles szerzői – adtak elő egy másik vészterhes világkorszakban.

A mostani világ is súlyos időket él át – hiszen a nemzeti identitást soha nem látott erővel kezdi ki a multikulturalitás, s a digitális kor mindent a képernyőkre kibocsátó, bután bódító ingerzuhataga.

A Napút tematikus számának szerzői számot vetettek ezzel a veszéllyel, de hittek és hisznek az e világi célokon túli küldetésekben. Abban, hogy – egyik szerzőnket, Papp Endrét idézve – kiállhassunk amellett, hogy a nemzettudat nem torzítható önkényesen, s nincs is kiszolgáltatva kényünknek-kedvünknek. Valóban személyre szabott a tapasztalata, de nem kizárólagos. Részesedni lehet belőle, de nem lehet kisajátítani, mert túlmutat a személyes élet keretein.

Ezeken a kereteken kívánunk ebben a lapszámban hát mi is túlmutatni. Szellemi jelzőfényeket gyújtani s szellemi erőt kisugározni.

Hogy együttes erővel mondjunk ellent annak a beolvasztási kísérletnek, amelyről a lapszámot elindító versek egyikében Kovács István nyújt drámai látleletet.

Hogy a mi beolvasztásunk kísérleteit újra meg újra elszenvedve soha ne járhassunk többé úgy, hogy elveszíthessük előbb a regölést, aztán a regét. Előbb a földet, aztán az otthont. Előbb az iskolát, aztán a nyelvet. Előbb a fejfát, aztán a hitet. Előbb a jövőt, aztán a múltat.

Mert nem. Mert nem így lesz. Nincs több veszítenivalónk.

Ezért aztán mindannyian őrzők vagyunk. Akarva-akaratlanul is. Pusztán azzal, hogy magyarul beszélünk és gondolkodunk.

Őrizzük hát együttes erővel ezek után azokat a gondolatokat is, amelyek ebben a számban összegyűltek. Mert egyedül együtt jobb. Magyarnak megmaradni is.

Kiss Anna

Nyitva a felleg-ajtó

(„Én vagyok az, aki nem jó,
felleg-ajtó nyitogató,
nyitogatom a felleget,
sírok alatta eleget.")

Hol ringott Európa bölcsője?

Itt élünk Európa közepén,
s aki vizsgán megfelelt, tudja a
választ. Hellász és Róma végül is
tananyag. Más dolog, mit
tanult a korabeli
magyarokról. Jó esetben
utánaolvas, és az egymással
szóba sem álló nézetektől
zavarodik össze, az
elfogulatlannak tanult
tudományról sem tudja, mit
gondoljon. Pedig természetes,
együttműködő közösségek nélkül
amúgy sem könnyű a
magát nem találó dolga.
Ha családja, iskolája sem
vele van elfoglalva, hazája
is lemond róla, jövőt sem
lát maga előtt. Ösztöneitől
vezetve azért még kiáll értük
– még ha a maga, máshogy
lelte módján is –,
„magyarkodik". (Mintha
senki más nem
„-kodna", „-kedne"!)

Kétféleképpen is
bajban volnánk?

Magyarnak lenni
természetes kellene legyen.
Ha mégsem az, ideje
magunkba néznünk!
Ez alól uniós tagságunk
sem ment fel. Talán
lehetne ott kezdeni, hogy
valaha itt éltek
s később jöttek utódai
is vagyunk. S nagyobb,
más részünk pusztai
népként sem tengődött
sötétben, elveszve az
Isten háta mögött.
Sok nagy kultúra volt a
látókörében, megkockáztatom:
az ő nagy nomád birodalmai
is azok voltak. S ide a
nyugat kultúrájába illő
értékekkel érkezett, csak
egyet említve, az egyistenhitet.
Hogy mégis mért járt
annyi áldozattal nálunk az
új vallás felvétele, az
nem vallási okokra
vezethető vissza. Ahogy
sok minden később sem.

E feltevés mentén múltat
és jövőt illetően:

Lovas nomád hagyományunk:

1. A sereg:

Bizáncot a nomádok
nyugtalanítják. A Bölcs Leó-

féle *Taktika* időszerű írás a „türkök”[1] hadviseléséről bizánci főemberek számára:

a. Óvakodjanak a látszatra megfutamított „türkök” gyors visszafordulásától, mikor az üldözők zárt egysége már felbomlott.

b. Rájuk kell kényszeríteni a kézitusát, mert nem az, hanem a nyilazás az erősségük. Jó kémeket küldeni, mert megtéveszt tartalék lovaik sokasága. (Tudjuk máshonnan, hogy a lovas nomád lóra ültetett szalmabábokkal is keltette a nagyobb sokaság látszatát.)

c. Vereség után is készek új ütközetbe bocsátkozni.

d. Hatékonyabb az egyetlen tömb helyett a „türk” sereg szárnyakra tagolt felosztása. Felszerelésükre külön kitér, bár a kengyelről csak áttételesen esik szó. Pedig a nyugat nem ismerte a kengyelt, míg nomád lovast nem látott kengyelben, s a kengyel megléte a maga idejében a tű, a kerék használával ér fel.

Hadművészetük eme tényei csak látszatra apróságok, ha Bizánc szerint is dönthetnek győzelem vagy vereség dolgában. Az már nem a fenti taktikai műből tudható, de tény, hogy a sztyeppei hadfelosztás tízes rendszerű, annyi vagy ötös a kunoké is. Akik letelepítve királyaink seregében tüntették ki magukat. (A kunnal a jászt együtt értve.) Amúgy a tízes számrendszer, a helyiérték és a számtani műveletek mind ázsiai (indiai) lelemény, Közép-Ázsiából, az ősi Horezmen át került a latinokhoz. Nagy szerencsére egyébként, mert Al-Horezmi matematikus, történész könyvéből az az egyetlen példány maradt meg. Sajnos Al-Horezmi nevére már csak a latin elírású *algoritmus* szó emlékeztet.

Hadfelosztásunkkal tehát itteni hazánkban is elboldogultunk, eredete sem talány, Eurázsia lovas nomádjai érintkeztek Horezmmel is a maguk alakuló, eltűnő birodalmaiban. Igaz, hogy az ujjain számoló is öttel, tízzel fejezi ki a sokat legkönnyebben.

[1] Ahogyan akkoriban a magyarokat nevezték. Korábban hunnak, szkítának is.

2. A tárgyi, szellemi kultúra:

A fölösleg – a lovas nomád halála. Útra nem vihette magával sem darabokban, sem egyben a húst, mi főétele volt, húspor[2] formájában viszont igen, szárítva a túrót. Mindennek el kellett férnie a nyereghez csatolva, bármikor hozzá kellett jusson, italához is a száraz sztyeppén. A lovas a vele mozgó „konyhájával": ételével, italával, tűzgyújtó készségével, füles fémcsészéjével együtt vált fogalommá a sztyeppei hadviselésben. A dísz sem csak úgy, örömére volt az öltözetén, lován, fegyverén, életmódját szolgáló néhány eszközén. A dísz még kultikus szerepű és beszédes. Nyelvével, hajviseletével együtt mindent elmond róla. Legteljesebben a nádat bújó, gyepet járó pásztorok vitték tovább életmódjukat. Húsport is vittek egy ideig még magukkal a távol harcoló hadak. Még Nagy Lajos királyunk itáliai hadjáratakor is főzték az üstben gyors ételnek. Ez itáliai jegyzőjétől maradt fenn. Sok más a *Toldi* három könyvében. Kerek nemezháza a mindenséget mintázta, világképét, az élet szentségére utalón. Ajtóval szembeni oltárféléje él túl a parasztházak tükrös falán szentképekkel, családi képekkel. Szellemi hagyományát a maga teljességében sajnos nem ismerhetjük, megmaradt része (ének, tánc, mese, gyermekjátékok, népi orvoslás, szokások…) élő hagyományként szolgálja a vele élni tudót. Lenyűgöző, még így, töredékként is.

3. Szakrális, kettős királyság, haza:

Szövetségben élni vagy eltűnni. Ez hozza létre a nagy nomád birodalmakat is. A szövetség, még a rossz is, erre-arra megtanít, szervezni, hatalmat megosztani, előre látni, képessé lenni államalapításra. S lett is önálló államunk, lettek szakrális királyaink. (Lettek „korona és kard"-történetek a középkor tragikus, olykor véres új színterén. Ebben is illünk Európához.)

A sztyeppei nomád téli, nyári szállást váltogat. (A tanyás gazdaság máig utal rá.) Szerencsésebb időkben száz, több száz évig is egy helyen maradhat, földet is művel. Az nekünk – innen – őshaza. Ahol egynyelvűvé, egyszokásúvá lettek a csatlakozott, magukkal sodort népekkel, néprészekkel. Hiteles források „országuk"-nak említik. (Lásd: a *Kőbe vésett*

[2] Hasonlóan az indián pemikam-hoz

eposzok rovás-szövegei, úgy is mint a mi rovásainkkal rokon írás. A szöveg szabadabb, pusztai formája néha egy az egyben az *Ómagyar Mária-siralomé*. Fordítója vette észre. Az írott kőoszlopok pedig máig ott állnak Mongóliában.) Az is tudott, hogy mi latin betűkre *másféle írásról* váltottunk.

4. A család:

A végeláthatatlan, füves tér nagy szabadság és nagy veszély, férfi és női fegyveresek az élet védelmében is egyenrangú társak. Nagyobb családdal többre jutnak, de mind élvezi, amit a puszta nyújt neki. És helyzetének van magaslata, emberi értékeit számontartja szűkebb-tágabb közössége, vannak közös alkalmak, ünnepek, ahol kitűnhet. Élni ma sem veszélytelen, megélni viszont nehezebb, akik ellehetetlenülnek, ritkán jutnak ki a nekik rendelt pokolból. Ahhoz túl behatárolt, csalóka és irgalmatlan a világ.

Emberi értékeit – amilyen a becsületesség, józan belátás, őszinteség, tehetség, tudás, szorgalom, lelkierő, tartás – sem írják a tőzsdén. Ahogy a jobb helyzetűekét sem, akik a szétzilált gazdaság minden következményét kénytelenek viselni, a feldőlt s úgy hagyott értékrendű, országos betyárvilágban.

5. Gyökszavakból építkező, időtlen magyar nyelvünk:

Mai környezetében idegen bár, megőrződött.

Kulcs lehetne a nyelvalkotó ember megértéséhez.

6, 7, 8… Ki-ki hozzáadhat.

Fellegajtó-nyitogatás:

Mert mi egy magunkféle nép küzdelme önazonosságáért, cselekvő szabadságáért, fennmaradásáért? Mi az igazságkereső élete, ebben gyökerező művészete? Értelem, szív, lélek rianása, ha azzal kell valamit kezdenünk, mi történt valójában, mikor az első „pogány” éneken, áldozó mozdulaton rajtaütöttek, az első jutalom-dénár kipengett veszni begyűjtött „pogány” írásért. Hisz „a múlt nem mögöttünk, hanem alattunk van”, s úgyszólván a földet húzták ki alólunk.

Velünk, maiakkal egyetlen életidő alatt most másodszor eshet meg ez, és nem csak képletesen! Ha hagyjuk, ezúttal megtudjuk, mi van a nélkülözésen is túl, milyen az, ha tulajdon hazánkkal – földjeinkkel, vizeinkkel, légterünkkel – sem rendelkezünk.

Az új vallás megingatta önazonosságunkat, de voltak hozzánk hű főemberek, egyháziak, akik kiharcolták, s voltak szakrális keresztény királyaink, akik elfogadták az Aranybullát, a közös szellemiséget jelképező Szent Korona *tanát* is. Hogy senkinek, nekik sincs joguk hibás döntésekkel ezt a népet *létében* veszélyeztetni. Mert az minden érdek fölött való. Most hát az a kérdés, hogy mi, együtt, mint ország, ezt feledjük-é? S van-e még közös szellemiségünk?

Mert önfeladásra nem kényszeríthet senki minket, ha mi azt nem akarjuk.

(2008. szeptember 18.)

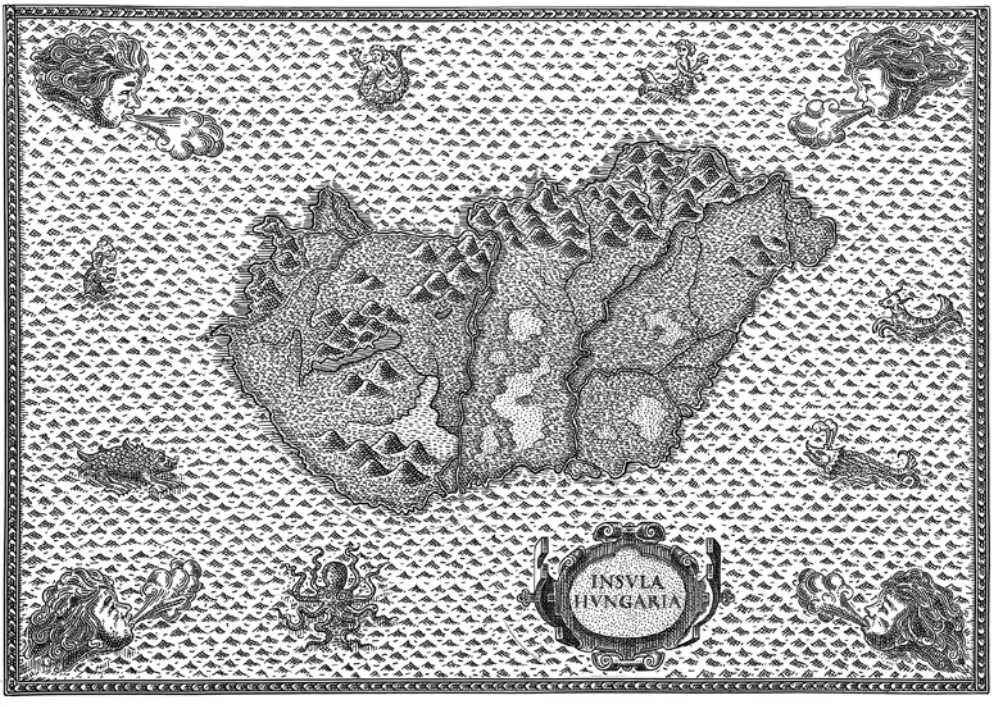

Orosz István
Insula Hungaria

Makkai Ádám

Magyarország nevére

Neved Arkangyali Rendek
ragyogóra aranyozzák –
neved édes, neved áldott,
gyönyörű szép Magyarország

Ki nem ért meg, ne dicsérjen.
Ki nem áld meg, ne is értsen.
Aki hangod sose hallja,
ne kívánd, hogy elítéljen.

Neved ember-kezű szívek
az erőre alapozzák!
Neved édes, neved áldott,
gyönyörű szép Magyarország.

Ki nem ért meg: belehaljon!
Szava semmis, szava ósdi.
Lepörögjön – takarodjék,
aki nem… idevalósi!

Nem az osztály, nem a vallás,
nem a faj kell e vidéknek –
az az ember, s az a testvér,
akiben magyar – a lélek!

Neved elszánt, neved érces,
neved Isten maga írta
– tizenötször millió szív veri –
nem sárga papírra.

Neved édes, neved áldott,
neved elszánt Bibliája:
nem erős az, aki adja –
a legény az, aki állja.

Hatalommal te ne társulj.
Ne vakítson soha méreg.
Te kibírtad, te legyűrted:
neked dolgoztak az évek.

Ma kivénült ez a század,
de a poklot te kibírtad:
szabadítsd fel te a foglárt –
szeretetre te tanítsad!

Neved elszáll csoda-szárnyon,
fiait meglepi sorra:
kiragyogsz a nagyvilágban
a határt is letiporva!

Neved Arkangyali Rendek
ragyogóra aranyozzák –
neved édes, neved áldott,
gyönyörű szép Magyarország!

Elhagytalak, anyám

Elhagytalak, anyám. Vádol a Hon.
Beléd rogyom, elesem. What's wrong? – kérdik.
Így cipellek a fájó hátamon
még Hawaiiban is, hol a LA Nina
nagy szárazsága, óceánunk kínja
ellenhatásként záporesőt vérzik.
Bíztam, hogy vége, meggyógyít a tenger,
s alhatnék végre mákonytalanul.
DE lásd, a csend üzen, úgy ittasul
nagyobb bánatra, kit egy nép vetett el.
Fogságban élek, s éltek ti. Vadul
kalimpáló szívvel, száraz torokkal,
mit sem törődve a disznótorokkal,
forgács lettünk. Az idő legyalul.

Kovács István

Beolvasztás

Előbb a regölést
aztán a regét

Előbb a földet
aztán az otthont

Előbb az iskolát
aztán a nyelvet

Elébb a fejfát
aztán a hitet

Előbb a jövőt
aztán a múltat

és
mindezt
egyszerre:
jelen időben

Történelem

Tízen vagyunk: ez a gyülekezet,
a tizenegyedik maga a pap,
de énekelünk mi százak helyett,
hogy zeng belé a por s a vakolat.
(Jékely Zoltán:
A marosszentimrei templomban)

A dombon – örvénylő ég sodrában –
még állnak tetők és falak,
Noé templom-bárkájaként
még őrzik a halottakat.
De fenn a hajnalló toronyra
rozsdás pecsétet üt a nap,
s a bedeszkázott ablakokra
veresen izzó nyársakat.
A halált nyeldeső torokban
öntvény lett Isten éneke,
megégethet a forrósága,
mindegy, hogy ezrediknek-e.
Elsőnek-ezrediknek itt ma
az egykor tízen voltakért,
kik százak helyet énekeltek,
s az árván prédikált papért.
Pelikán-éhes tél jöhet még.
És cserben hagyhat is az Úr…
Csak énekeljenek mibennünk,
„kiket kiirtott az idő gazul”.

(1979)

Töprengés egy beszélgetés után

gyermekeinknek

…persze eltűnhetünk,
itt és majd,
ahogy a naptól kikönyörgött arcszín
s az áprilisi nyár.
A bomló virág kiszolgáltatva mind
az üres keresztfán túl portyázó télnek,
jövő-pernyét havazó hazának.
Kisebbségben egy csoport fenyőfa –:
dér-bádogtetejű
fiatornyos templom
a kertben.

Lélekharangját aki hallja,
szálkása belezöldül.
borotválatlan,
mosdatlan
dermed a tájba,
akár az árva halott.

Eltűnhetünk…

Lenni az időben
az idők ellenére:
kegyelem?
érdem?

(1986. április 11–12.)

Döbrentei Kornél

Magyarok kenyere

Ideje, a magvető, áldás jutalékát,
mert annyi töretést bírt, Igével igát,
érdemli, magától az Istentől szedje be.
Péter-Pál, aratás, ínségűző kezdete:
teremhet bőség, gyomként éhínség nőhet,
fényes suhanás-ív boltozza a mezőket.
Bár elébb születik a magyarok kenyere.
Évezredes tapasztalatoktól vezérelt
tudás, ösztönünkben buja táptalajra lelt:
életért az Életet e napon nyesi le
lábon-kalász, éhségmenet-tagadó búzát,
az ezüstvillanással sikló kaszapenge,
mintha oltárnál hajlana, kévét köt rendre,
így szenteli meg az aratók koszorúját
verítékével a marokszedő asszonynép.

Vélt valóság s mindig átvérzik a legendán
– bálákat öklend álnok-piros aratógép –,
perc moccan s visszamutat, réved le Szent István:
kell élemedett idők friss csecsemő lehe,
mint szűz pelenkába mi rondítunk bele.
Emberi pórusokból kipréselt vért lát
a földeken, a tarló szuronyrohamra kész,
nyílt pipacs-sebek, nedvük kesermákonyt tetéz.
Éppen megtöri Koppány, Ajtony, Gyula, Konrád
hadi rohamát, ülvén az Istennek jobbján,
kegytárgyként az Ő vészt jelző karja lent maradt
kíméletlen zsigeri igazságot osztván,
egykor riadoztatott a honvédő harcra,
ma szűk körben teng lélek-álló búra alatt.
Jöjjék az imaszőnyeg, boruljatok arcra,
föladva az önvédelmet, ha ez kell néktek.
Bűn, nem vétek, halálos bűn bűnbeeséstek!

Koronáján dőlt feszület, végleg letörnék,
ami megőrzi még, a szakrális babona:
túlél dúlást keresztekbe rakott gabona;
intelmeit túrják agyaras, ártány törpék –,
ezek nem vetnek, de minket odavetnek,
haszonért fittyet hánynak nyugatnak, keletnek,
életmű-országát korrodált népközi ék

feszítené szét, robbantná föl alapjait,
rózsálló csücsörrel honárulásra vadít
sok fertőző, karanténba való vakarék:
elbújtatják bárányбőrbe az ordas falkát,
jámborságuk hamis, és a szándékuk galád!
Vélik, majd széteszik az ezredéves nyájat,
évszázadok cseppkővé töppesztnek nyers nyálat:
falánkságuk maradandón-intő ékkövét,
fölajzott mohóságuk máig szítva izzik még,
s érvényben a kirekesztő feketelista,
ki fölkerül, billog sül rá, és esélytelen
mindörökké, ha úgy döntnek titkos helyen,
ezért sem globál-internacionalista
a nép, Világos, Trianon, Potzdam, '56
sajog benne, földjén vethet, de nem arathat,
majd tán egyszer, ha hosszú táv adatott mégis?!
Kimerült a hit, az állókép így folytonos,
bár gyönge a bástya, bástyább rajta a rés is,
szilárd-zöld a remény, nem múlékony libafos.

Elvárnák, úgy éljünk, mint kik régen kihaltunk?
Lét-menet közben talpunk alól lopják földünk,
üzérek előre dobra vernék sírhantunk.
Mély gyökerű az Életfánk! Lesik, már kidőltünk?
S aki gyámfaként támasznak odaáll menten,
a megszagosult konzerv-elitet megveti,
hétpróbás összeesküvők a nemzet ellen
szétzúzzák, nem évülő vádjuk, hogy nemzeti.
Miszlikbe vágott honodban hazád nem leled.
Mártír leszel? Magadra hagynak sajátjaid,
meg nem védenek, a közbátorság ernyedett,
nímandok lógatnak áldemokrata csalit,
szorgalmazzák felbérelt szakbarbár felcserek,
horgon hosszan időzz, füledben fals hallalik,
gonosz szellemmel lelkiismeret elcseveg,
ne mentsük, kiket torz harmónia andalít.

Új időszámítás, ezért tart ádáz tusa,
nem vagyunk cselédek, senkiknek vazallusa.
Három a magyar igazság, s van a ráadás,
betervezhetetlen förgeteg a lázadás.
Vértanúság, vért adunk, ám vissza nem veszünk,
egyetlen maradék csöppért is összeveszünk.

Aratópálinka komisz gyönyörré érik,
s fölvilágol bennünk, elmúlásunk csak tévhit.
A kaszások markába a nyél beleégett,
kenyérhéjnál ott a szenvedéstől keményebb

a kéreg; ám lélekzésünket működtető
parancs is, vetésként izmosan nőjünk újra:
miként hadúrt, széttekintni serkent dombtető,
Napba öltözött Asszony lendületünk húzva
emel magához, de a Boldog Szűz szomorú,
a cséplés égre tarajló aranyködében,
nem látja, elválik-e búzától az ocsú.
Krisztusarc-formázó felhő úszik fölébem,
nem hagyja el az áldott erejű Napot,
s fényével egyesülve azért is átragyog
lázadva mundéros csillag-oszlatók ellen;
araszolnak gumibottal, kardlappal verten
tarlón meztéláb taposók, talpuk csupa genny,
a mindenség sziszegtető kínokkal üzen,
fényes elméket nyel kisgömböc-fekete lyuk,
mázsás gabonazsákokkal eltorlaszoljuk:
oldalukon nemzetiszín csíkból a lampasz,
világ világosságáért emelt barikád,
ezer elveszejtő leshelyről rontanak rád,
maradhatsz földeden, ha vívsz érte, s nem lankadsz.

Privatizálni Isten malmait nem lehet,
őrlenek lomha kedvük bölcsült ütemére,
Don Quijotéink megzúzták őrült jelenek,
komótos kőfordulás az igazság prése,
bár ősrobbanások ködpólyáiban a múlt,
s az emlékezetünkből már jövőnk is kimúlt?
Ám bizakvással a misztérium megmaradt,
országoljon tovább a nemzetmentő csapat,
hogy hús-vér valóságként hathasson az Ige,
hit kell, búza s jézusi verőér: venyige,
s öntudat, e nép konok, magának vet, arat,
nem tarthatta vissza vasfüggöny, börtönfalak,
vértanú papok nem hagyták veszni a lelket;
böjti kenyérmorzsa, a konyháról szőlőszem,
közben az ávósok menetrend szerint vertek.
Isten tagadó volt, nem éber az őrszem.
Cellákban világra jött a legszentebb ostya,
mert föl sem érte, smasszer-csizma nem taposta,
és a delejző őstitok felmutattatott,
levedlették csíkos fegyencbőrük a rabok.
Ne csak imádkozzatok, tegyetek is érte,
ne csőcselék nyomuljon álmaink helyébe,
trotyog belőle, szüreti mód, bűzös salak,
nincs lelke, kivel átlényegítné a sarat,
tárgyiasságuk meddő, sarjasztni hont, hant kevés,
híg szájdiarét nem követhet csodatevés.

Néha ránk káprázik a csoda, a testvéri
ösztön eluralg, az elcsatolt nemzetrészek
magyari pór népe gabonáját úgy méri,
hogy a szíve kiteljesedhessen Egésznek,
ideküldik közös malomba, összehordják,
mint szétszabott tájrögökből királyok dombját,
a búzát, ím az összmagyarság kenyere,
ki ellene árulóként uszul, le vele,
szűnjön a kétely, múljék a kétség, hogy kié,
eredetünkkel fondorkodókat kicsukjuk,
Kárpát-kemencés Magnus Panis Hungariae,
el hadd ügessen lisztfehér lován Szvatopluk.

Vámpír történelem. Vérszívásnak nincsen vége.
Lengyel szövetség közlekedő véredénye
'56-ban nem volt egyéb, mint a demizson,
abban küldték a segélyvért, ki ne száradjon,
a magyar tűz és a Piłsudski népe máris
a halált fél vállról kezelve szolidáris
(mint egykor lovasrohamot vezénylettek
német tankok ellen és mind egy szálig elestek).
Hektószám szállítja aortákból anyagát
ingyért, ára nincs, adomány minden litere,
a szabadság az életet minősíti át
drágábbra, ez egyetemességünk hitele.
Lengyel–magyar szövetségben reál-misztika,
óvd céda Európát, Eucharisztia.

Isten zúzalékai vagyunk, nemcsak búzát,
árpát, rozst, dörgő töretéssel mást is hozott,
ki sejti, mennyi szenvedés várakozik rád,
mennyi igazságnak vélt áligazat okozott.
Hitvány-magunkból embert vajon ki dagasszon?
Aki e kannibál világból tágan kilát,
porcikáink áldón átható Boldogasszony.
Keresztet karcolva szegjük meg a kenyeret,
ne mint esküt, adott szót, vétkeztünk eleget!
Ki az, aki minket elveszésig leigáz,
ha megőrizzük s mindig miénk a kovász?

Pomáz, 2018. október

Magyar Invalidus

Ambrus Sándor: 1848-as Huszár szobrának avatására

Miket művelsz, Föntvaló idomár?
Holott időnk is ketrecedben jár,
kelepce-mélységben tigrissel hál
együvé zártan orrfacsaró szél:
túlnan liliomoktól elalél,
cirkusz-játszma minden országhatár.

Hová, hová ily menetben, huszár,
Te, Anonymus-maszkos Gesztahős,
névtelenséggel jelölt ismerős,
cella-dohhal vonulsz mióta már,
egymagad alakzataként vagy rang,
csizmád ütemre döng: magyar szívhang,
görög versláb repíthetne téged,
talán könnyebb volna ügetésed,
e honban mindig vágtatsz vagy bicegsz,
ide elme kell, s vaskemény bicepsz.

Kiállásod délceg, csákód hetyke,
Isten derűvel csapta fejedbe.
Kivédhetetlen rajtad a mente,
napfonatként, akár ha rád vetne
páncélt, önmagadtól is megmentne,
álmodj, tente, tente baba, tentézz,
mert szemed túlvilágra rettenve
Valakivel csak farkasszemet néz.

Lám a köpeny, mely mindent eltakart,
titka bugyrában a fölcsatolt kard,
zsinór-bordák közt a jelen tág
távlat, kifakult dögcédulák
nyakbani sora semmit se áhít,
csak megjelöli árvák árváit,
s utódait, se rangjel, se rendjel;
kinek elrendelés az anyaga,
és benső parancs, hogy vívnia kell,
az a póztalan öröklét maga.

Lehetne gyalog-baka vagy huszár,
közteret nem neveznek el róla,
„sej, a lovát kilőtték alóla…”,
de nem renyhült kezében a kantár,
lovát fagy balzsamozta a Donnál.
Katona, hát honnan vándoroltál?

Ausburg, Muhi, Mohács, Majtény, Arad,
tested térkép, a vonal mind varrat,
s új kivérzés, minden seb felfakad,
vasfüggöny, GULÁG, Recsk, orosz hadak,
’56, kötél, majd vidám barakk,
és máig tartó sortüzek, bajtárs,
jobb karodat tépte le a kartács,
hiány torkollik a kemény vállig,
bal kéz kardmarkolatra csírázik,
cselekedhetted volna, hogy elfuss,
nem tetted, ősmagyar invalidus,
vártán állsz, ölik hited, s nem csonkább,
így is épebb vagy, mint Magyarország,
egészebb, mint a „…sok sehonnai…”,
válladból nőnek Turul szárnyai.

Voltál, vagy és leszel, s ez már jellem:
kibírni mindig valakik ellen.
Szabályosan úgy veszel keresztet,
csakazértis-reményt nem ereszted,
Jobbod Szent, tested Jézus otthona,
légy áldott, honvéd, magyar katona.

Pomáz, 2012. augusztus

Vári Fábián László

Változatok a halotti beszédre

Zoltán fiamnak

1.
Elfogynak az amazoni erdők,
a büszke családfák rendre ledőlnek.
Ereszakadt, vérző kábelkötegek
a gyökerek – végeik szikrázva ölnek,
behálózzák a levegőeget, majd
villámként vágnak vissza a fába.
A rügyek kómába esve is érzik,
ha jajdul lomb, ha lobban a fáklya,
ez ítéletidőben reinkarnált
Ábel áldozati tüzének mása.

Körbetáncolni nincsen már testünk,
csak lelkünk száll emelkedő spirálban
az ózonlyukig magasló kürtőn
menekülvén a mennyországba.

2.
A családfa törzsét, mint drága halottat,
tisztába rakva, megborotválva,
mielőtt feláldoznánk a tűznek,
toljuk a komputertomográfba.
Okos doktorok, nosza előre,
neki a rétegfelvételeknek!
A százhetvenedik évgyűrű ívén
mi dolguk volt az ördögszegeknek?
S lám, kettőszázötven közelében
a rajzolatot újabb görcs nyomja.
Ős üköm nemzésképtelen öccse
ekkor lett önnön génjei foglya.
Mint Bocskai vitézlő kapitánya,
duplán szemezett már a halállal,
számot vetett a földdel, az éggel,
s távozott magvának szakadtával.

Később a kolera portyázott erre,
a család harmadát szekérre rakta.
Ekkor kezdett a törzs revesedni,
íme az írás, a kibontott akta.

Apai nagyapám kitett magáért,
két fészekalja utódot nemzett.
Öt fiút csak a megmaradásért,
három lányt halott, hős fia helyett.
Jaj, hogy e pompás vérörökséget
fiai jórészt elpazarolták!
Segített benne Prága és Moszkva,
s egy reggel nem volt már Magyarország.

Négy apa után hárman maradtunk.
Félárbócon nevünk lobogója.
Jimmy Fébien fent Canadában,
s az ő öccsének sem lesz már utóda.

Jöjj, fiam, lássad: így fest az ábra.
A históriák így érnek véget.
Az íveket az Úr angyala írja,
de sokra a Sátán lehel pecsétet.

3.
Már-már azt hittem, révbe jutottam,
de elmémmel most az ördög cicázik.
Fél szemem bárányfelhők után jár,
nősténnyel incselkedik a párja,
bal lábam embriókorom vizében,
jobbik a szatmári verbunkot járja,
s míg brummog a bőgő big bánatában,
szülém szívének két pitvarában
két magzat tombol, a kapukat rázza.
Egyikük magát a fényre kirágja,
s anyja vérébe fullad a másik.

Hát miért vagyok én ennyire fontos?
Ha vackomon rémálmoktól gyötörve,
levegőm fogytán hörögve rángok,
holt apám rohan váltott szelekkel,
s úgy veri vissza belém a lelket,
hogy orromon-számon dőlnek a lángok.

4.
Talán a teremtés alvó emléke
láncolta hozzám e jó szagú világot.
Emlékszem, tudom, minden ízére,
midőn majd más térben s időben járok.
Addig is ölelném, festeném folyton,
agyagból tovább álmodnám bronzba,
szerelme idején tetten érném
a virágot, mielőtt ledől a porba!

Ám mellkasom mélyén, ha reng a lélek,
mit a száloptikás kamera sem lát,
azt vérrel lehet csak… Ezért mártom
szívem falába olykor a pennát.

Hej, de amiket mostanában
a meghurcolt tudat kivet magából,
belerokkanna citera, hárfa,
mert jégvihar fedezi, ólomzápor.
Nyitott gerinccel, vízfejjel jönnek
cenzúrán, logikán, át a halálon,
nyelvem gyökerén nyöszörögnek,
kaparnak meszes dobhártyámon,
rondítják ajkam, akár a herpesz
a torzképek, víziók, fátumok.
A papíron vérszennyes piktogramok –
enervált vers-abortátumok.

Jég és korbács

Fekete Gyulának

1.
Kosárba szedtem
a dáliafejeket.
Felírtam rendre
minden veszteséget.
Hivatásos hóhért
mért tartunk, Uram?
Jégkommandód csak
kontármunkát végzett.

Nézz körbe: roncsolt
a jég és amputált.
Még ránganak
az ellátatlan csonkok.
Megvetem e rangom-
aluli halált,
de tábort
az ő nagyságos
kedvéért sem bontok.

Nekem ezer éve
itt fogan az étel –
a fekete földben
és az almafán.
S ha néha megsorozod
durva jégsöréttel,
foghatja vén fejét
sírjában apám.

2.
Holt apám kiballag
a régi rézmezőre,
hol annyiszor vallott
szégyent a kasza.
(A kökények alján
csak a tippan hajtott,
az édesfüveknek
nem volt tavasza.)

Kiválaszt és levág
öt szál aranyvesszőt,
egy fénylő vakond-
túrásnál megáll.
Korbácsot szerkeszt,
ha kardot nem adhat,
s én várok vacogva
az álmainál.

Rátévedtem én is
arra a mezőre,
zeng a rét alattam,
akár a cimbalom.
Kár. A felébresztett
tárogatóra
göthös csend csahol csak –
mindkét oldalon.

3.
Az éj bölcs madarai
vállamra ülnek,
fészkük elfoglalták
az elhajtott magzatok.
Hűvös lesz a hajnal,
még halálra hűlnek.
Pókdajkák, ingecskét,
takarót varrjatok.

Cirógassad, szellő,
az apró fejecskéket,
rájuk rozsdállt a vér –
áztasd le, langy eső.
Anyjuk szörnyszívét
ha megnyitja az álom,
angyali fehéren
jöjjenek elő…

Korbáccsal járom
a lábadozó kertet:
húzzatok el, árnyak,
sok ordas látomás!
De rám veti szemét,
ki földrészeket renget,
s a magnéziumfényben
elfog a sírás.

Papp Endre

Viszonyulások – túl a kulturális nemzettudaton

Valami folyton elveszik. Felütésként egy emlékezetes kijelentés: „…a magyar szellem fejlődéséből kimaradt a magyar nép és múlt alaptermészete".[1] Németh László *Kisebbségben* című hírhedett esszéjének kulcsmondata ez. Sokakban támadt hajdanán a felismerés, hogy ez a megvilágosodás maga. Ezek után minden világos, megvan a cél, a küldetés. Ez bizony a magyar Pimodan szállóban lakó Ady Endre lázas látomására felel: „valami csodából megmaradtam az utolsó magyarnak". Hát ez az „átok" sejtésének magyarázata, a kielégülhetetlenségé, a féllelkűségé. Az idők során elvesztettünk valami lényegit sajátságunkból. S amennyiben ez a helyzet, nem tévedhet a költő: „talán a magyar mámornak van igaza: mi istenek vagyunk, de meztelen koldusnak muszáj látszanunk".[2]

S hány „kárbejelentés" történt az elmúlt jó kétszáz évben!

Ha már megidéztem, itt tartom még Németh László nyughatatlan kritikai gondolatát. Azt is írja, hogy saját életideje előtt, 1820 és 48 között egyszer már elveszett a magyar a magyarban: „egy magyar nyelvű s főként belőle táplálkozó nemzetköziség támadt a helyén", de „az alap, a népi magyarságban tovább élő régi magyarság: változatlan".[3] S ha hinni lehet neki, akkor csak egy darabig. Más helyen veti papírra, hogy „1850 és 1880 között a magyarság nem harminc évet, hanem három századot öregedett. Öregedett, bonyolultabb lett és gonoszabb. Megvalósította Széchenyi reformjait, és kiirtotta magából Széchenyi szellemét."[4] Pedig már a gróf úr is szóvá tette, hogy „az a mi valaha nemzetiségünk talpköve volt, időjártával elbomlott […] Szükséges […] új nemzetiségünk lelkét jobban kifejtenünk."[5]

S ne feledkezzünk meg Kölcsey Ferenc intéséről, melyet a *Nemzeti hagyományok*ról intézett hozzánk: „Minden nemzet, mely elmúlt kora emlékezetét semmivé teszi, vagy semmivé lenni hagyja, saját nemzeti életét gyilkolja meg; akármi más kezdődjék ezentúl, az a régi többé nem leszen. Az időtől fogva eltűnt a nemzet…"[6] S vegyük mindjárt hozzá a XIX. század másik nagy gondolkodóját, Erdélyi

---

1 Németh László, *Kisebbségben*, in: *Sorskérdések*, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1989, 429.

2 Ady Endre, *A magyar Pimodan*. Hozzáférés: https://epa.oszk.hu/00000/00022/00001/00011.htm

3 Német László, *Kisebbségben*, i. m., 424.

4 Németh László, *A Nyugat elődei*, in: *Tanú*, 1932, 68–90.

5 Széchenyi István, *Hitel*. Hozzáférés: http://mek.oszk.hu/06100/06132/html/index.htm

6 Kölcsey Ferenc, *Nemzeti hagyományok*. Hozzáférés: https://mek.oszk.hu/06300/06367/html/01.htm

Jánost, aki szerint „fejlődésünk oly sajátlan és hazug, hogy benne háládatos előmenetel éppen nem található". Keserves tapasztalat, ám Ady konklúziójánál nincs sötétebb: „ezt a népet már megölték, testében, lelkében, itt nincs föltámadás, de belenyugodni sem lehet, én nem nyugodhatok bele" – mondja a poharak nehéz terhét tartó asztal mellett Fülep Lajosnak egy rémlátó éjszakán. Korroborija ennek megfelelően kétségbeesett vízió egy új nép létrehozásáról a magyarság és a zsidóság közreműködésével. Ugyan miért juthat ilyesmi az eszébe? Itt a magyarázat: „A mi atyáink, akik talán még így-úgy magyarok lehettek, elfelejtették megcsinálni a magyarságot. Magyarság régen nincs már, ami van, az csak pars negativa, amely avval különbözik a jól megrajzolódott fajtáktól, ami neki nincs. Egyetlenünk, ami a mienk és életjelünk volna, a nyelvünk is dadogó, megrekedt nyelv. Ez a nyelv olyan régóta készülődik s úgy megkésett, megszédült, megbénult, hogy most már sose készül el. Kultúrát végre is csak azok csinálnak, akik olyan nyugtalanok, hogy nekik az egész föld kevés. Az utolsó ilyen magyarokat azonban már Ottó császár – ő volt-e csakugyan? – megcsonkította a Lech mezején."[7] No, ebben bizonyosan téved… A végletes fogalmazás jó az érzelmek és a veszélyérzés felkeltésére, kevésbé alkalmas a valóságos történések leírására.

Babits Mihály sokkal higgadtabb és meggondoltabb volt – tudniillik Adyhoz képest. Büszke öntudat kérdésében azonban kevéssel marad el tőle. „Én még egy régi, szellemibb korból jöttem – mondja szívre szorított kézzel *A tömeg és a nemzet* című vallomásában –, mely előtt a legszentebb kapocs a nemzet kapcsa volt, szellemi kötelék. Ez a kor megveti a szellemet, s megveti a szellemi kapcsokat. Rosszul ismeri ezt a szomorú XX. századot, aki a »nacionálizmus korának« nevezi. A nacionálizmus kora a liberális XIX. század volt, ez alkotta meg a modern nemzeti közösségeket, éppen azáltal, hogy különböző elemeiket egyenlő jogok birtokosaivá s közös kultúra és hagyomány részeseivé tette. A mi századunk most megbontja ezeket a szellemi kapcsokat; kedvesebb neki a testi kötelék, amit a faj jelent, vagy az érdekközösség, amit az osztály képvisel. Így destruálja, nemzeti jelszók alatt, magát a nemzet elvét." Feltárja a veszteséget, majd megnevezi előidézőjét: „A tömeg nem ugyanaz, mint a nemzet. A nemzet néha csak egy-két emberben él, míg az utcán ezren is ordítoznak. Volt idő, hogy a magyar nemzet is csak egy-két emberben élt. Máskor elrejtőzött, tanulószobákban és parasztgunyhókban. A nemzet a lélek, a tömeg csak a test. Sajnos, a test uralmának korát éljük, a »tömegek lázadásának« korát. A modern politika nagy dilemmája éppen ebben van. Ki fogja visszaállítani a szellemnek régi tekintélyét a tömeg előtt? Ki bírja rá a sokakat, hogy hallgassanak a józan kevesekre? Ijesztő paradoxona a demokráciának! Amit csak a mélyebb s komolyabb kultúra oldhat meg, hogy jóvátegye a tömegműveltség és félműveltség szörnyű vétkeit."[8]

S van valaki már új századunkból, aki elégedetlen és folyton kérdez. Az idős Csoóri Sándor ő, aki persze már az 1960-as évektől igyekezett közelíteni egymáshoz a felismert és

[7] Ady Endre, *Korrobori*. Hozzáférés: https://epa.oszk.hu/00000/00022/00350/10556.htm

[8] Babits Mihály, *A tömeg és a nemzet*. Hozzáférés: http://mek.oszk.hu/05200/05258/html/

a kimondott igazságokat. A rendszerváltásban való mélységes csalódása azonban felülírta korábbi várakozását, hogy majd kimennek az oroszok, s a demokratikus átalakulással párhuzamosan elkövetkezik a nemzeti újjászületés kora is. Bár saját szóhasználata szerint csupán „forgácsokat" szór a földre mondataival, ám felettébb kemény tölgyből vannak azok. Nem árnyal, kijelent: „a magyar szellemi élet, sajnos, már rég nincs ihletett állapotban",[9] illetve 1956 óta kiveszett belőlünk a nemzet erőforrása, a közös ihlet.

Szellemi realitások. Mi az, ami elveszett, s komorságba borította eleink elméjét? Babits már kimondta tulajdonképpen: a nemzeti szellem.

Ez bizony első hallásra is súlyos és tragikus állapotnak tűnik. De milyen pislákoló lámpa körül kering a pusztulástudat éjjeli lepkéje? Mi ez a szellem?

Hegel a szellemről azt állította, hogy alatta az önmagunkról való tudásnak azt a módját értjük, amelyben tudatosul bennünk, hogy valamiképpen azonosak vagyunk a realitás egészével. A szellem természetesen abszolút, ám részesedünk belőle. Az önmagától elidegenedett szellem – melynek következményei vagyunk mindannyian – önmagához visszatérő útja a történelemben követhető nyomon. A történelemben nyilvánul meg hát a transzcendens lényegi, ami maga a dialektikusan fejlődő szellem. Megvilágító formái a szellemnek a népek és nemzetek, ezeknek különös esszenciájuk van, amely sorsukban megnyilvánul. Az idealista filozófus, Fichte a német nemzethez címzett beszédeiben arról elmélkedett, hogy a történelem előrelendítése egy nemzettől várható, amelyet nem más, egy közös nyelv tesz nemzetté. A nyelv által, véleménye szerint, egy nép tudása szólal meg, s ez a megszólalás szükségszerűen magában hordja közösségük történetét és tapasztalatát. A nemzeti gondolatot a nyelvre alapozta, s azt tartotta felőle, hogy olyan hatalmat képvisel, amely többre képes, mint amennyire az egyes beszélők saját erejükből képesek lennének. A nyelv terméke a kultúra, mely a nemzet alapvető alkotása, a nép kötőanyaga, az állam működésének elsődleges célja. A kultúra lényege szerint identitást hoz létre. Fichte amondó volt, hogy a népek között a lényeges különbség valójában nyelvi természetű. A kérdés csak az, megtartották-e saját nyelvüket, vagy idegenre cserélték. S hát, jó németként hitte, hogy a német felsőbbrendű nyelv, mert eredetisége csak a görögéhez mérhető. S a nyelvnek, általa a népnek küldetése van: a szellemi világuralom – mi más. Kortársa, a megengedőbb Herder elismerte, hogy minden nemzet egyedülálló, nyelvében gyökerező kultúrával rendelkezik, létjogosultságuk azonos tehát. A nép és a nemzet organikus fejlődés eredménye, olyan, akár egy család – állította. Belső rokonságuk a nyelvben és a hagyományokban gyökerezik. Elméleti rendszere lineáris: a természet családokat nevel, a legtermészetesebb állam egy nép, a maga eltéveszthetetlen nemzetkarakterével. S mivel az embert saját kultúrája elkötelezetté teszi, s mindenki a népében gyökerezik, a nemzetek értékei és eszményei mások és mások.

[9] Csoóri Sándor, *Forgácsok a földön VIII.* in: *Forgácsok a földön*, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 2001, 43.

A magyar felvilágosodás és a romantika nemzettudatának elméleti magja német eredetű. Tőlük vettük át azt a sajátosan kétarcú felfogást, amely a nemzetfogalomba az odatartozás, az önállítás, a befelé irányuló gondolkodás romantikáját ötvözte a német idealizmus historicizmusával, fejlődéselvű gondolkodásával. A nemzet egyszerre lehetett magasztos önelv és -cél, illetve érezhette vissza-visszatérőn késésben magát, majd rögzülhetett benne az áldozati szerep. Cselekvő és szenvedő. A nemzet alany is és tárgy is. Még ha csak az lenne! A modalitás minden pozíciójában értelmezhető: jelző – de még milyen! –, határozó, módosítószó, kötőszó – de mindenekelőtt állítmány. Valahogyan így: az igazság, a jó, a szép a nemzet.

Nemzeti eszmélkedésünk idegen teoretikus forrásaival, felfogásom szerint, nincs semmi gond. A modern nemzetté válás általános európai jelenség volt annak idején. Nemzetképünk összetettsége természetesen viseli magán a kor érintését. Kialakulásában szerepe van a külső kényszernek is. Fejlődésében ezért is üti fel minduntalan fejét a konfliktus az eredetiség és a mintakövetés, az utánzás kérdésében. Csupán egy példát hozok a szemléltetés kedvéért az utóbbiból eredő frusztrációra. Riedl Frigyes, századvégi-századelős irodalomtörténész tartotta fontosnak kiemelni: „A mai európai művelődés óriás erejű áramlatával szemben, nemzeti önálló osztályrészünket csak egy módon biztosíthatjuk és fejleszthetjük: ha mennél többet tanulunk a külföldtől. Az önállóság ma tanultságot tesz fel."[10] Történelmünk bizonyos időszakaira igaz lehet a külföldi norma követésének kényszerítettsége, a tanultság evidenciájáról meg felesleges beszélni. Mindenesetre, dacára az eredeti elméleti originalitás hiányának, nagy kultúra birtokában tudhatjuk magunkat.

Mit gondoltak eleink a nemzet szempontjából nélkülözhetetlen szellemről?

Először is voltak, akik a szellemet kizárólagos nemzetalkotó elemként ismerték el.

Joó Tibor, a múlt század első fele – elfeledett – szellemtörténészének látlelete – *A magyar nemzeteszme* – egészen különös, mellbevágó. Szerinte a nemzet ideálisan előbb létezett, mint a reális közösség megalakult. Úgy látja: „A nemzetállam és a népnemzet fikciója vészthozó az egész emberiségre, de különösen végzetes volt reánk nézve. Amikor a nemzet mibenlétét eloldották a szellemtől és életformától, s hozzákötötték a származáshoz, nyelvhez, népiséghez, a magyar nemzetnek, mely szellem és életforma által különböző származású, nyelvű, népiségű elemeket egyesített, szükségszerűen szét kellett robbannia."[11] A kortárs nemzetfelfogást abban találta tévelygőnek, hogy a közös származásban, nyelvben, hazában, államban, kultúrában és sorsban látja azokat a tényezőket, melyek a nemzetet alkotják. A nemzet mivoltát ilyen külső, tárgyi vonásokban értették – s ez teljes tévedés. Ellenben a Szent István-i nemzeteszme és a nyugati nemzeteszme küzdelme a magyar nacionalizmus története. A nemzeti szellem fundamentális tartalma a

[10] Riedl Frigyes, *A magyar irodalom főirányai* (1896), in: *A magyar kritika évszázadai. Irányok. Romantika, népiesség, pozitivizmus*, szerk. Sőtér István, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981, 242–243.

[11] Joó Tibor, *A magyar nemzeteszme*, Budapest, 1939, 101–102.

hun leszármazási tudat, a dicső múlt. Egészen 1849-ig a magyar hivatás a keresztény béke biztosítása a kereszténység keleti határán, a szent hit terjesztése és a keresztény Európa védelme volt. Addig a nemzet szellemi közegben élt: hagyományban és hivatástudatban, s az ezeken alapuló önérzetben, az uralom örökségében. A szabadságharc bukásával véget ért a Gens Hungarica, egy ezeréves nemzet és birodalom. Helyét a nyugati nacionalizmus és nemzettudat formái vették át. Ahogyan drámaian mérleget von: a fejlődés elvált az ősi alapoktól.

Ez a nyugati modell közismerten kettős gyökerű. Beleértjük a politikai és a kulturális oldalát is. Egyrészről ott voltak a rousseau-i elvek a társadalom morális közösségéről, a szuverenitásnak a népfelség elvén nyugvásáról, a társadalmat összetartó hagyományokról és az állam politikai intézményeiről. Ebben a jelentéskörben a nemzet politikai fogantatású eszme, s a nemzetet azonos jogú polgárai alkotják. Másik oldalról ott a herderi elv a nemzetek nyelvi és kulturális közösségéről. A modern nemzetállamok ezeken a tartóoszlopokon nyugodtak. Első számú legitimációjukat a nemzeti gondolkodás adta, s a közakarat igazolta a hatalmat. A nemzeti jelleg ki- és beteljesítése küldetést adott, fejlődési úttá vált. Az ideológiai törés azonban már viszonylag korán, a XIX. század második felében megjelent. Már Nietzsche hangot adott észrevételének, mely szerint a nemzetek inkább ember által megalkotottak, mint természetes alakulatok. Ernest Renan nyíltan kijelentette, hogy a nemzet nem transzcendens adottság. Sokkal inkább esetleges történelmi körülményeknek köszönhetik létüket, s fennállásuk egy közösség akaratától függ. S ahogy arról felidézett munkájában egyébként részletesen Joó Tibor is szól, azonosító, lényegi ismérvei felettébb szubjektívak. (A nyelv, a származás, a közös sors és haza, az államközösség összességükben sem merítik ki a nemzet fogalomkörét.) Következésképpen a nemzeti identitás sem más, mint megalkotott konstrukció, célirányzott múltteremtés. A romantikus nemzetállamok igyekezete arra irányult, hogy a közös történelemkép, az államnyelv és a közös küldetés, vagyis a konszenzusos érték, érdek és kulturális tudat segítségével a belső homogenitás mellett garantálhassák külső szuverenitásukat.

S ha csak egy futó pillantást vetünk is a nemzeti tudat kezdeti hazai formáira, nyilvánvaló bizonyítékait találjuk e modern felfogás itthoni hatására. Kazinczy Ferenc 1808-as tübingai pályaművében a nemzeti öntudat és büszkeség alapját a saját nyelvben, ruhában (!), erkölcsben és alkotmányban jelöli meg. Mindamellett, hogy lelkében még ott él a régi nemzeti hivatás emléke, hiszen arról sem feledkezik meg, hogy a magyarság szellemi nemzeti „fiziognómiájával" a vitézséget és a nagylelkűséget tévessze össze. Kölcsey német minták után arról értekezik, hogy minden nemzetet „saját nyelv, saját szokások, saját ősek, saját hagyomány, saját jó és balszerencse kötnek együvé s választanak el egymástól".[12] Amit lényegi valónknak tartunk, azt az emlékezet teszi egésszé, folyamatossá és gazdagabbá. Nem lehet ez másképpen, mert a hagyományból sarjad a szellem, amely a nemzetet „együvé köti", s ennek meghatározott iránya van. A haza, a nemzet és a nyelv elvá-

[12] Kölcsey Ferenc, *Nemzeti hagyományok*

laszthatatlanná váltak. A kor lexikona, a *Közhasznú Esmeretek Tára* úgy definiálta a nemzetet, hogy azt egyeredetű, egynyelvű s egyjogú emberek összességének tételezte. Hozzátette: „Akinek a nemzeti nyelv nem tulajdona, az nem tagja a nemzetnek."[13] Ugyanakkor a rendi idők szellemiségét némileg konzerválva leszögezi, hogy a nép különböztessék meg a nemzettől, hiszen előbbi csak a lakosok összessége.

Hiszen a nemzet minőségileg más dolog. Széchenyi a nemzet szellemi-erkölcsi tartalmáról írt ihletett sorokat, s ennek lényegét az „erény"-ben mutatta meg. Részesei csak a nemzet „jobbjai" lehetnek, mivel az embert próbáló feladat, s egyre magasabb fokon kell gyakorolni. Ismerjük a jelmondatot: „Magyar nem volt, hanem lesz!" A nemzeti mivolt nem adottság vagy készen kapott állapot, hanem megvalósítandó eszme – s ez lényegében azonos a tiszta és egyetemes örök emberi esszenciával. Szóhasználatában a „nemzetiség" kiteljesedése magában foglalja az önmeghaladás szükségességét is: a nemzetinek egyetemes emberivé emelkedését. A szellemi emelkedés kívánalma a kulturális gazdagság és nívó követelményét hordozza magában. „Csak úgy remélünk ránk és utódainkra nézve üdvöt, ha szellemi alapon nyugszik jelenünk és jövendőnk, ha szellemi alapokon emelkedik anyagi kiképzésünk, és nem viszont"[14] – régi hivatkozási alapja ez a magyar kulturális nemzettudatnak. S mily harmonikusan rezonál erre a nagy magyar meggyőződése, mely szerint szellemünk lényege: a szabadság.

Eötvös József épp e kettős fogalmi rendszerről szólva üzeni Széchenyinek 1841-ben: „S ha e kettő között kellene választanunk, ha alkotmányos szabadságunk vagy nemzetiségünk közül egyet fel kellene áldoznunk, hogy a másikat megtarthassuk: mint tisztelt gróf úr, mi sem kételkednénk, s nemzetiségünkhöz ragaszkodva lemondanánk mindenről, azon erős meggyőződéssel, hogy míg az megmaradt, a szabadság örökre veszve nem lehet. Nemzetiségünk fenntartása az első, legfőbb tekintet, melynél magasabbat nem ösmerünk […] oly kis nép, mint a magyar, körülvéve annyi idegen, sőt ellenséges elemektől, nemzetiségét soha meg nem tartaná, ha vagy tökéletes míveletlenség által minden külső befolyástól megőrizve nem vala, vagy ha a míveltségnek oly fokára nem lépett, amely által e befolyásnak ellenállhatott."[15]

A nép „felfedezése" a korban az értelmiségnek azon szándékát mutatta, hogy magyar műveltségünket saját, „tiszta" forrásból, a hajdani – s alighanem csak a szép képzelet teremtette – patriarchális családélet emlékezetéből újítsa meg. Ennek az emlékezetnek hordozója a magyar nép. A népiesség nagy propagátora, Erdélyi János szavai szerint: „A népköltészetben a nemzeti autochton szellem öntörvényadó nyilatkozását s tőrül fakadt eredetiségét ismerjük el. […] A nemzeti költészet a határozottságot, melyre utalva van, a népi elem által éri el"[16] – így hangzott megfogalmazásában

[13] Idézi Joó Tibor, i. m., 127.

[14] Széchenyi István, *A Kelet népe*, Pozsony, 1841, 6.

[15] Eötvös József, *Kelet Népe és Pesti Hírlap*, Pest, 1941, 49.

[16] Idézi Kelecsényi Dezső, *Magyar irodalom*, in: *Mi a magyar?*, szerk. Szegfű Gyula, Bp., 1939, 300.

a nemzeti irodalommá levés elve. „A magyar költészet újra érintkezik mindazzal, amitől elszakadt"[17] – írta ekkor Gyulai Pál, a nemzeti klasszicizmus legfőbb szószólója. A népiesség – dacára annak, hogy erősen idealizált és megrostált formában emelődött be a magasműveltségbe, a nemzetibe – mutatja azt az irányt, amely a szellemi meghatározottságot a sajátos magyaros művelődés irányába mozdította el.

Egészen a második világháborúig élt ugyanakkor az ahistorikus elitista szellemi nemzet képzete. Babits fentiekben már idézett munkájában olvasható: „Minálunk Magyarországon azonban a korszellem mögött, s attól túlkiáltva, de meg nem fojtva, él egy másik szellem is, mely nem függ a korszellemtől! Ez a magyarság régi, nemes és keresztény szelleme, mely már Szent István korában hátat fordított a barbárságnak, szakított a pogány törzsélettel, s asszimilálni kezdte az idegent. Ez a szellem adta meg az európai Magyarország erkölcsi erejét s életlehetőségét a művelt népek közt. Keleti jellemünk s nyugati kultúránk találkozott ebben a szellemben, becsületes lovagiasság s belátó okosság. A szabadság pogány szeretete egyesült a béke és igazság krisztusi hitével! Hogy megszüljék többek közt a magyar jogérzetet, mely nemzetünk egyik büszkesége. […] Nem kell alkalmazkodnom a körülményekhez – de nem is szabad! Író vagyok, a szellem embere. A cselekvés rabszolgái evickéljenek kis kényszereik között, segítsenek magukon s pártjaikon, ahogy tudnak. Az én szolgálatom: megőrizni népem legtisztább erkölcsi hagyományait, nem engedni, hogy az igazság szelleme elavuljon. A kezdődő barbárság lármája közt ébren tartani a lelkiismeret sajgó nyugtalanságát. Megóvni egy jobb idő számára az emberiesség megvetett eszméit, a szellem és szabadság tiszteletét. Ezek a nemzet igazi szentségei. Ha őket az áradat prédájául engedjük, micsoda anyagi előny vigasztalhat? Akkor többé talán nem is nemzet a nemzet. (Csak tömeg vagy állam.) S minden bizonnyal nem magyar a magyar!"[18] S bátran idesorolhatjuk Ravasz László állásfoglalását, melyet a Szekfű Gyula szerkesztette, 1939-es *Mi a magyar?* antológiában tett egyértelművé. A magyarság mibenlétéről ezt közli: „…a magyarság nemcsak állapot, hanem feladat is, nemcsak olyasvalami, ami létezik, hanem olyasvalami is, aminek lennie kell. A magyarságnak is alaptörvénye az, hogy legyen." Felállítja a magyarság normáját is: „magyarság az irodalomban, a művészetben, tudományban, egyszóval az öncélú értékmegvalósítás terén nem anyagi, tárgyi alkatelem, hanem egy becslő viszonyulás a magyarsághoz, mint értékes szellemiséghez. Az irodalmi, művészeti és tudományos alkotást magyarrá egy bizonyos lelkiség teszi, amely magában a műben vagy szerzőjében, illetve a kettő összefüggésében rejtőzködik, és onnan sugárzik széjjel. […] a magyarság nemcsak valóság és érték, tény és szabály, hanem ezenkívül még hivatás, küldetés is. Minden magyar emberre áll pl. az a kötelesség, hogy minél jobb magyar legyen. A magyarság akkor lesz teljessé, ha minél tisztább öntudattal és minél nemesebb erkölcsiséggel párosul. A magyarság a tiszta szellem és jó akarat úgy, amint ennek a népnek természeti, szellemi és történelmi egyénisé-

[17] Idézi Kelecsényi Dezső, *Magyar irodalom*, in: *Mi a magyar?*, i. m., 300.

[18] Babits Mihály, *A tömeg és a nemzet*.

gében megjelenik mint tény és megvalósul mint érték."[19] Horváth János irodalomtudós ezt a nemzeteszmét transzponálja a magyar irodalom mivoltának leírásába. Konklúziója szerint az irodalom története és az irodalmi tudat története végső soron a változó formák és történelmi kondíciók egy lényegi azonosságban való megnyilvánulásai, egy közös lelki formában harmonizálnak, az erkölcsi közösség az erkölcsi műveltség formáiban.

A nép mint kultúraújító elem a népi mozgalomban jelentkezett újra. Németh László érzékenysége a népi és a nemzeti kultúrát szinonimákká tette. Pátosza a szellem nemzetalkotó hatalma mellett érvel, akként, hogy immár a kultúrát és a szellemet szoros összetartozásukban nézi. „A szellem becsületessége: hűség önmagához; tehát magunk és őseink múltjához" – írja, s továbbmegy. A „sorsnéző műveltség" – ez akasztotta a magyar szellemet a „mítosz emlőire". Valamint: „A magyar szellem a maga törvényei szerint minősít." „Nagy szellemi tünemény többnyire ott támad, ahol valami nyers, gazdag és viszonylag alaktalan: egy ősi formáló elvvel érintkezésbe kerül." A korábbi arisztokratikus magyar szellemet magától értetődően terjeszti ki az alsóbb néprétegekre is, de – figyelem! – oly módon, hogy a minőség elvéből jottányit sem enged: „A magyar szellem és a magyar nép egymásra utaltabb, mint bármely nép s szellem: mert itt a szellemet csak a nép s a népet csak a szellem válthatja meg – az emberiségnek."[20] A szellemi beteljesülés nála is az egyetemest veszi célba, ám megújítja a nemzetfogalmat, s ennek útja a múlt felé fordulás, ami a népi művelődés teljes jogú elismerését jelenti a jelenben. Illyés Gyula a *Ki a magyar* című esszéjében teszi világossá: „Nemzetté igazán a szellemi gyarapodás tett bennünket." S folytatja: „Egy-egy népet nem a testi hasonlóság, hanem a közös múlt, a hasonló gond, az egy haza levegője egyesít s választ el egy más múltú és más jelenű néptől. Magyar az, akinek nyelve és esze magyarul forog." Majd összegez: „Hogy pedig egy nép micsoda fajta, az szintén a szellemben, a nép szellemében és szokásaiban mutatkozik meg." A népi és a nemzeti megkülönböztetése valójában csak stíluskérdés: „Nálunk a népiesség mint jelző szinte pleonazmus. Népiesség annyi, mint magyarság. Az a magyarság, melynek álomképe a legjobbjaink képzeletében élt, akik közben a legjobb európaiak is voltak"[21] – így Illyés. A nemzeti szellem korábbi etnikumokfölöttiségét elcseréli az etnikailag kötöttért – s nem botlik elvi akadályba: a magyarság megtestesítője és szellemének hordozója a magyar nép. Sorakozzon utánuk követőjük, Csoóri! Számára a közéleti cselekvés értelme a nemzet megteremtése és boldogulásának segítése. Eszményei a kulturális és szellemi hagyományból származnak, s érvényre juttatásuk a nemzeti erkölcsi hitvallás érdekében történik. Ahogyan *A kőtáblák erejében* írja – beszédes címválasztás! –: „minden népnek, nemzetnek szüksége van olyan törvényre, mely a lelke legmélyére húzódik le, és szinte mitologikus erővel onnan irányítja életre sorsdöntő pillanataiban".[22] A nemzet

[19] Ravasz László, *A magyarság*, in: *Mi a magyar?*, i. m., 33–35.

[20] Németh László, *Kisebbségben*, i. m., 473; 482.

[21] Illyés Gyula, *Magyarok*. Hozzáférés: http://mek.oszk.hu/02500/02522/02522.htm

[22] Csoóri Sándor, A kőtáblák ereje, in: *Forgácsok a földön*. i. m., 173.

a természetes létezés megnevezése. Kulturális, egzisztenciális otthon és morális imperatívusz, illetve szellemi távlat, az öntapasztalás és önértés magától értetődő dimenziója. Magyarország sorsa úgy alakult, hogy „hazát és nemzetet megőrizni csakis a szellem világában lehetett". S van még egy hanyagolhatatlan körülmény: „A nemzet önálló egyéniség, fölismerhető, azonosítható sajátosságokkal bír. Lelke is csak egy lehet: amiből stílusa, eredetisége származik, csakis egyetlen tűzmagból sistereghet elő."[23]

Az egységképzet Csoórinál a nemzet fogalmának sine qua nonja, csak mint önálló entitás értelmezhető számára. Szekfű Gyula jóval korábbi felismerése azonban a nemzeti mivolt egy figyelmen kívül hagyhatatlan sajátosságára ébreszt rá: „Magyar jellemtörténetünkben nem hihetjük, hogy mielőtt a népek tarkasága kibontakozott volna, mielőtt az egyes embercsoportok az ő saját külön természeti és történeti környezetükbe bekerültek volna, ezen differenciálódás előtt is lehetett volna akármely embercsoportnak, népnek is külön jellege. Azaz a népi jelleg nem örök." Továbbá: „Amint a mai magyar élet sok egyéb megnyilvánulása, látszólag ősi örökség, csak a XVI–XVIII. században lépett a török hódoltságtól elpusztított régi helyébe, így a nagy paraszt városok, a tanyai élet, a Hortobágy pusztája, a népművészet hímzései és ruhadivatja, városaink mai, barokkos formái, hasonlóképp lényeges átalakuláson ment át a népi jelleg is. Egységes nemzeti lélek ezóta lesz ritkán megvalósuló jámbor kívánsággá, s a ténylegesen megnyilatkozó tulajdonságok ezóta válnak kettősekké, alkalmat adva a hegeli dialektikán felnőtt teoretikusoknak, hogy hatásos ellentétpárokat fedezzenek fel a korábban egységes jellemben."[24] Íme az egység illúziójának, a múlt problémátlan eszményítésének történelmi cáfolata.

Valami megint elveszett: a relativitás világa. Németh László a hatvanas évek közepén elevenítette fel ismét régi gondolatát: a magyar irodalmat kezdi felváltani a magyar nyelvű irodalom. A magyar és a magyar nyelvű közötti jelentésbeli differencia nyilván nem származásbeli vagy politikai megkülönböztetésről szól, ellenben sokkal lényegibb: irodalmunk szelleme – melynek tüzét a népi írók szították újra – veszett el már megint. De erről esetünkben nem az „asszimilánsok", a „hígmagyarok" tehetnek – ahogyan korábban ők voltak a felelősök Németh számára. Nem a liberálisok, nem a „titkos háttérhatalom", s nem is a „konzumidióta" – a maiak kedvéért. Hanem a történelem egyik részről, a kulturális transzformációk a másikról.

Mi veszett el újra? Az összefüggő folyamatosság és az egység víziója. A művelődésbe menekített nemzeti szellem.

Kelecsényi Dezső a lényegre tapint rá, mikor ezt írta a *Mi a magyar?*-ban: „Nagyság csak a múltban található. A keletre-nyugatra, égre-földre egyszerre néző magyarban nem pusztán a testvértelenség tétovasága rejlik. Nagyon is jól tudja, hogy mit keres. A múltat keresi. És amikor a szükség úgy hozza, az irodalom meg is találja neki."[25] A múltba vetett bizodalom

[23] Csoóri Sándor. *Forgácsok a földön IV.*, in: *Forgácsok a földön*, i. m., 25.

[24] Szekfű Gyula, *A magyar jellem történetünkben*, in: *Mi a magyar?*, i. m., 491.

[25] Kelecsényi Dezső, *Magyar irodalom*, i. m., 318.

veszett el, a hit, hogy a saját hagyományból a jelen mindig életrevaló impulzusokat kaphat, hogy a jelen és a jövő a múlt egyenes következménye. Németh László metaforákba csomagolt igénye, hogy a régiség, az értékek bölcsőjeként és örök eligazítóként látott magyar (irodalmi) műveltség és ősi szellem követhesse és irányíthassa nemcsak jelen ideje kulturális tudatát, hanem a politikai nemzet sorsát is, az irracionalitás messzeségébe távolodott. A sors és a műveltség szoros egysége a hagyományszakadást jelölte meg visszatérőn a nemzet helyzetét mérlegre tevők előtt, mint a hanyatlás okát. A jelentől elválasztott múlt volt a merítőedénye a magyar eredetiségnek, s az ebből következő fennmaradásnak. A jelentől elválasztott volt a múlt erkölcsileg, tehát kritikán túli eszmei tartomány, ám nem volt elválasztott a kereső szándék számára. Megoldást kínált, muníciót adott a jelen gondjaira. Pontosan ez volt a romantikus-modern nemzetszemlélet egyik azonosítója: a múlt elfeledett tartalmainak feleleventése által az aktualitás tekintélyelvű alakításának lehetősége. Az egységesnek és megszakítatlan fejlődésvonulatúnak, a küldetés beteljesítése felé való szakadatlan mozgásúnak elismert nemzeti múlt autoritása kevésbé volt sérülékeny. A második világháború utáni Magyarországon a nemzettudatban bekövetkezett kataklizma azonban immár a saját hagyománytól való elhatároltság fundamentális érzését erősítette meg. Nemcsak a nemzetfogalom korábbi értelmezhetőségei, hanem egyáltalán a nemzet puszta léte vált kérdésessé. A múlt elvesztette hatalmát, az új kommunista nemzetköziségi ideológia eltörölni akarta.

A szituáció megértését elősegítheti két Hegel-idézet. A Németh László-i kritikának fundamentuma lehetett az első: „Ha […] a művészi szellem lényegesen más, mint az, amely az ábrázolt nemzeti valóságnak és tettnek létet adott, ezáltal hasadás jön létre, amely mindjárt mint meg nem felelő és zavaró lép elénk."[26] A másik a konzekvenciák levonására ösztönöz: „Ha a filozófia szürkét szürkébe fest, akkor az élet egy alakja megöregedett, s szürkével szürkébe meg nem fiatalítható, hanem csak megismerhető. Minerva baglya csak a beálló alkonnyal kezdi meg röptét."[27] S nem fog kint és bent egeret, fűzhető hozzá némi malíciával. Ha elvész a szellemi tartalom vitalitása – ahogyan azt Kölcsey idejekorán tanította –, a nemzeti szellem a leíró és megismerő reflexió tárgyává válik. A nemzeti művelődés vizsgálati instrumentum lesz, ahol a két legilletékesebb fórum a tudomány és a művészet. A nemzeti szellem sokkal inkább azonosítható tárgyként, mint éltető energiaként. A nemzet olyan szerepbe kényszerült, mint a folklór. Nem élő hagyomány már, de mégis jelen van: a színpadon, motívumként, érvként vagy hivatkozási pontként.

A mai és a régi magyarság közötti elválasztó vonal a szellemről való tudás elvesztése. Hol a határvonal? Meglehet, a népi mozgalom, illetve 1956 pár forradalmi napja volt a nemzeti szellem utolsó fellángolása. Talán pislákolt még a nyolcvanas évek reformértelmiségében, az ún. „népi-nemzeti" ellenzék szerveződésében. Abból az időszakból való a szemlél-

[26] G. W. F. Hegel, *Esztétikai előadások*, III. kötet, Akadémiai Kiadó, 1980, 258.

[27] G. W. F. Hegel, *A jogfilozófia alapvonalai*. Előszó. Idézi pl. Hannes Böhringer, *Hegel*. Hozzáférés: http://www.c3.hu/~tillmann/forditasok/bohringer_mi_a_filozofia/hegel.htm

tető eset: az író, később politikus Csengey Dénes és az esztéta Balassa Péter levélváltása.[28] A maga nemében különös rekvizitum: félreértésre félreértés a válasz. Az igazán fontos éppen a félreértések mélyén ható előítélet, melyet meghaladni kívánnak az eszmét cserélő felek. Csengey a szellemi élet kettéosztottságáról ír, „misztikus frontvonalról", melynek mibenlétét csak körülírja, ám lappangó lényegi magját a felszínre hozná. Balassa személyéhez egy történelmi-társadalmi kötődéseitől megszabadított, esztétikai természetű szabadságfelfogást tulajdonít. Önmagát ezzel szemben az élményei közé kényszerített embernek látja, aki az élet önfeledt átélése akadályainak leküzdése miatt a szabadság kényszerét kénytelen átélni. Cselekvése, a csonkaságokkal való szembenézés „egy világfolyamatokban alakuló nemzet történetének pillanatnyi állása". Igénye van a politikának a társadalom számára való visszafoglalására. Míg levele címzettjének szabadságpedagógiáját gyökértelennek tartja, addig szembeállítja a magáéval, a gyökeressel, amely a kultúra birtoklásának jogát elvenné az elnyomó politikától. Mindazonáltal közös érintkezési felületet is megenged kettőjük között: „Az irányok sokfélék, a tartás közös: a kétségbeesés méltósága." Balassa válaszában rávilágít Csengey szóhasználatának baljós akusztikájára. A „gyökerességet" eufemizmusnak tartja: valójában a magyarságról, a magyarságtudatról vitáznak ők. A két „frontban" a népi-urbánus ellentét feléledését gyanítja. Ezt az ellentétet elutasította, virtuálisnak és manipulatívnak bélyegezte. „A másik Magyarországhoz tartozom, a szellemihez", írta öntudatosan, s tisztázta, hogy számára a magyarság szellemi-érzelmi egység, az emberi méltóság közege. Elutasította a befelé forduló, monolit gondolkodást, a nemzet szekularizált vallásként való felfogását. Magyarnak lenni önismereti, önkritikus folyamat, rögzítette. Csengey viszontválaszában visszautasította a gyökerességnek ezt a kontextusát. A nemzet szellemi tartalma mindkét fél számára természetesen kulturális, így részben esztétikai és etikai természetű. Innen ered méltóságuk. Ebben a kázusban a nemzetfelfogások még alig különülnek el. Balassa szellemi Magyarországa etnikailag lazán kötött, közelebb áll a nemzetet kizárólag szellemi-művelődési valóságként értő beállítódáshoz, míg Csengey a népiek gondolkodásának örököse. A szellem azonban a hatalmi önkény elnyomása alatt állt. Kiszabadítása közös erkölcsi feladat volt, az onnan való továbblépés azonban már konfliktusok forrása lett. Az etnikai ragaszkodás elutasítása, majd a nemzeti arculat anakronisztikussá nyilvánítása követte. Mintha új kiadásban – mutatis mutandis – a felvilágosodás kozmopolitizmusa került volna szembe a romantikus nemzeteszmével a kilencvenes évek Magyarországán. A nyugati minta követése, a globális politikai, pénzügyi, gazdasági és kulturális struktúrákhoz való feltétlen csatlakozás akarása egyrészről, a szuverén nemzetállam megalapítása a másik oldalról.

Az államiság kérdése – a kulturális nemzettudat válsága mellett – bizonyosan a legfontosabb kérdése ma hazánknak.

A XIX. században is az volt, igaz, egészen más okokból. A romantikus nemzeteszmék, kivált a népszuverenitás elve – leegyszerűsítve: minden

[28] Csengey Dénes, *A kétségbeesés méltósága*, Magvető Kiadó, Bp., 1988.

nemzet önálló államra jogosult –, létében veszélyeztették a soknemzetiségű Magyar Királyságot. Széchenyi meghasonlásában is döntő szerepe volt az ország végzetét sejtő látomásainak. Éppen emiatt az államhatalmat ki akarta venni a nemzeti eszköztárból. A modern nacionalizmus és a vegyes lakosságú állam ellentétét akképpen akarta orvosolni, hogy elutasította a szuverén magyar államiságot, vagyis az államot semlegesíteni akarta nemzetileg. Ezért is öntötte szép szavakba, hogy az alkotmányos függetlenség a szellemi lényegünk – a kettő nem ugyanaz! Hasonlóan látta a kérdést Eötvös is, aki szintén azt hangoztatta, hogy szét kell választani a nemzetet és az államot. Találmánya az önkormányzás elve volt, azaz az egyéni szabadság elvének erkölcsi egyéniségre való alkalmazása az egyes nemzetek önkifejtésének szabadságát szolgálta. A Deák Ferenc-i tekintély égisze alatt megszületett 1868-as, nemzetiségekről szóló törvény látszólag megoldotta a problémát: az állami egység védelmét, a nemzetiségek szabad nyelvhasználatát és egyesülési lehetőségeit egyaránt szem előtt tartotta. Az etnikumok feletti egységes politikai nemzet fenntarthatósága azonban illúziónak bizonyult. Már a trianoni országvesztés után, a második világháború fenyegető árnyékában érvelt például Joó Tibor amellett, hogy a régit váltó új nemzeteszme a felvilágosodásra – konkrétabban II. József rendeleteire – volt ellenhatás, s később a nemzeti szellem külső jegyeinek védelmére korlátozódott. Mivel a nemzeti gondolat az uralkodó, az állam ellenében fejlődött ki, alapvetően különbözött a nyugati típusútól, hiszen ott az állam, az uralkodó használta fel céljaira. Meglátása volt, hogy a népnemzet és a nemzetállam elvei szükségszerűen vezetnek konfliktusokhoz és háborúkhoz. „Csakis annak az elvnek az elfogadása segíthet, ami a valláshábórúnak is véget vetett: a szétválasztás; állam és egyház szétválasztása után most a nemzet és állam szétválasztása, lényegüknek megfelelően."[29] A nemzet ugyanis független az államtól. (Szegény történészünk okkal félt a nyílt agressziótól: 1945. március elsején az ostromban szerzett sebesülésbe halt bele…)

S érvek most is szólnak a nemzetállamok ellen. A technológia, a digitalizáció, a pénz és a média uralma idején, az információs társadalomban nincs már relevanciája a korábbi belső homogenizációnak. Az angol közvetítőnyelvként való térhódítása, a szabad tőke-, munkaerő- és eszmeáramlás – mint magasztos elvek – megkérdőjelezik az etnikai egységet. S ott van még a gazdasági, pénzügyi hálózatok globálissá válása, a műveltség és tudásanyag multikulturalitása, a kommersz tömegkultúra totalitása, a fogyasztói szemlélet és az individualizáció fölénye a nyugati világban. Hová lesz ezúton a nyelvi-kulturális nemzeteszmény? Elvileg e tényezőknek el kellene vezetniük a romantikus nemzetállami felfogások és gyakorlatok végéhez.

A kulturálisan meghatározott, közösségre kiterjeszthető szellemfogalom kiveszése az utilitarista-evolucionista valóságszimulációból – szimulált, vagyis manipulatív – az individualizmus térnyerését hozta magával, s vele a relativizmus bizonyosságát. A nemzet egyszerre politikai és kulturális-nyelvi fogantatású eszme. Ez utóbbi szorult vissza benne, s vált

[29] Joó Tibor, *A magyar nemzeteszme*, i. m., 206.

dominánssá a politikai felfogás, ám módosult jelentésekkel. A nemzeti kultúra látszólag teljes gazdagságban jelen van, de éppen korábbi lényege: szelleme tűnt el belőle. A szellem, mely egyszerre volt azonosító eredet és célképzet. Helyette itt maradt nekünk a pragmatikus, eszközjellegű nemzetfogalom.

Mit jelentsen ez?

A művészet példája segíthet megérteni. Általános trenddé vált, hogy a művészetben és értelmezésében a hangsúly a létrehozóról, a művészről előbb áthelyeződött a műalkotásra, majd a befogadói aktus vált dominánssá. A művészet ilyeténképpen a reá való reflexió eszköze lett: a hozzáfűzött értelmezés, az értékelő elmélet vált fontossá. A viszonyulás a döntő szempont a társadalmi elfogadottság és funkcionalitás kérdésében. Ezzel az analógiával beszélhetünk a nemzetfogalom kommercializálódásáról és politikai eszközzé válásáról. Mindkét tekintetben hat mind az érzelmi, mind az érdekviszonyulás. Ahogyan a művészetről, úgy a nemzetről is elmondható, hogy társadalmilag immanenssé vált, vagyis egy adott politikai-szociális-kulturális felépítmény függeléke. Ha erősebben akarok fogalmazni, azt mondom, a mediatizált tudat számára egyre inkább az anakronisztikusnak tetsző politikai és kulturális tudásformák gyűjtőhalmaza. A nemzet oda szorul vissza, ahová az évszázadok alatt felhalmozott tárgyi relikviák, a néprajzi jelleg, az elhagyott paraszti és polgári múlt elhagyott szokásai, instrumentumai: a múzeumba.

Az egységképzetek végéhez értünk. Korábban mindig ott volt a múlt a kontinuitás visszaállítására. Mára a múlt a jelenből érvénytelenítődött: a múlt koherenciája hamisként, illúzórikusként lepleződött le. Ez azért alakulhatott így, mert kopernikuszi fordulat következett be az emlékezetben. A múlt nemhogy létrehozza a jelent, hanem fordítva: ő van kiszolgáltatva a jelennek, annak függvénye. Minden kor egyszerre van jelen, a technológia és a digitalizáció segítségével eltűnnek a térbeli és időbeli távolságok és határok. Minden valóságelem szabadon hozzáférhető, és csak egymáshoz viszonyul, kapcsolatuk mellérendelő. A variációk száma végtelen, s nincs megkötöttség. A realitás szimulálható, minden viszonylagos. Eltűntek a tradicionális tekintélyek. A nemzeti múlt nagy elbeszélései elbizonytalanodtak, szinte önkényesen alakíthatóvá váltak. Minden csak kompiláció és kombináció kérdése, a nemzet is csak fikció, vagy ha nem akarunk ennyire messzire menni, mondjuk azt: történeti tények és közösségi idealizációk variálható alkalmi társulása. Az egységes nemzeteszme darabjaira hullott, alkotóelemeire esett szét. Alkatrészeit, eszköztárát szellemi raktárakban, kiállítóhelyeken őrzik.

Ezt hirdeti a posztmodern relativizmus. Ahol tömegesen elterjed a „légy önmagad", a „vállald önmagad", azaz a magába záródó individualitás elve, ott ér véget a kulturális nemzettudat. Azért halványodik el, mert immár nem feladat többé. Az önmaguk céljaként egzisztáló emberek nem fogadják már el normának, hogy minél gazdagabban és mélyebben értsék saját kultúrájukat, s általa kövessenek egy közösségi etikát.

Elméleti közelítésben nem az a kérdés, hogy fenntartható-e a modern nemzetállami keret, mert hagyományos értelmében nem tartható fenn. A fogalmak jelentése alaposan átalakult. Ki használná ma a százötven évvel ezelőtti definiálást: az állami szuverenitás nélkülözhetetlen ismér-

vei az önálló pénz-, kül- és hadügy? Miben áll most a nemzetállam meghatározása, mit jelent ma a szuverenitás, amikor jogharmonizációról, közös pénzalapokról, európai ügyészségről, összehangolt energiapolitikáról, multinacionalista konszernekről, atlanti szövetségi rendszerről, európai unióról, összeurópai döntéshozó testületekről szólnak a napjaink? Csupa elméleti felvetés sorakozott itt fel, s velük szemben a nemzeteszme vesztésre áll. Csakhogy a teória ellenében a magát függetlennek mondó, a szabad döntések jogáról lemondani nem akaró, saját kultúráját és identitását védő Magyarország mégis létezik.

A gyakorlat felülírja az elméletet? Még az is megeshet, de van itt még három komponense a kérdéskörnek: a hatalom, az érzelmi viszonyulás és az etikai késztetés problémája.

Nemzet: a transzcendencia kiskapuja? Mennyire harmonikus állapothoz vezethetne, ha megnyugodva állapíthatnánk meg, hogy él és virágzik a magyar politikai és kulturális nemzeteszme is! De másként van. A politikai nemzet reális valóság, a kulturális viszont rohamtempóban virtualizálódik. Tömegdemokráciában és tömegkultúrában szinte esélytelen, hogy társadalmi formálóerővé válik: a minőségelv szemben a mennyiség uralmával – egyoldalú küzdelem. Hibernálódott állapotából alkalmanként természetesen kimozdítható, egyszeri használatra felmelegíthető, de a kulturális nemzettudat már csak kevesek ügye. Vita tárgya lehet, hogy volt-e ez valaha másként, vagy mindig is eszmei jellegű, kisebbségi természetű volt, csak korábban nagyobb politikai és társadalmi presztízsnek örvendett. Elég, ha Klebelsberg Kunót citáljuk: „A nemzetek kultúráját, kicsiny és nagy nemzetekét egyaránt három-négyezer ember képviseli. Hogy ez a három-négyezer ember a tudományosságnak milyen fokán áll, attól függ, hogy a nemzet milyen helyet foglal el a nagy népek sorozatában."[30] Ez az elitista nézet kifejezi ugyan a minőség mindenekfelettiségét, de megfeledkezik arról, hogy minden egyes tagja – nyilvánvalóan érvényes teljesítmény által – alakítója lehet nemzetének. Vagy például valós-e Csoóri Sándor ideálja: „egy ezeréves nemzet saját életstílusának az érvényesítése minden téren: a politikában, a kultúrában, az építkezésben, az életvitelben, a nevelésben"?[31] Mi az a magyar életstílus? Most nem tévednék nemzetkarakterológiai kalandozásokba, bár kétségkívül szórakoztató volna: Beöthy Zsolt, Prohászka Lajos, Karácsony Sándor, Kornis Gyula! Azt hiszem, mértéktartó vagyok, ha azt állítom: mára annak az illúziója maradt meg, hogy kulturális nemzettudatunk, a szellemünk jelenlegi státusánál többre hivatott.

Elképzelhető-e új egységteremtő erő?

Semmiképpen sem becsülném le az emberi érzelmek erejét. A honszeretet, a szülőföldhöz való ragaszkodás, a régi szokások kedvteli gyakorlása érintetlen lehet bárminő agresszív elméleti számonkéréssel szemben, s a maga lehetőségei szerint ellenállhat a többség homogenizációs nyomásának. Az etikus élet és tett igényének sem kell meghátrálnia az erkölcs vi-

[30] Klebelsberg Kuno, *A magyar kultúra fejlesztéséről*. Idézi Gyurgyák János, *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története*, Osiris, Bp., 2007, 313.

[31] Csoóri Sándor, *Szárszó ma újra kérdez*, in: *Elveszett utak*, Nap Kiadó, Bp., 2003, 62.

szonylagosságát és szabad felülvizsgálatát hirdető verdikttel szemben. A szolgálat és a szolidaritás örök emberi értékek. Ezek a tényezők szociális hatóerők. Jelen pillanatban mégis a politikai hatalom van kulcshelyzetben. S ez a paternalista vonásokat hordozó, mindamellett erősen központosító és célirányos hatalom egy olyan kulturális közegben hoz döntéseket, ahol a szellem és műveltség helyett a pragmatizmus, az érdekelv, a hasznosság és a tömeg a domináns erő. A politikai nyelvhasználatban összemosódik az eredeti politikai és kulturális elválaszthatóság, s a már ebben a tekintetben differenciálatlan nemzeti közösség érdekében való cselekvés a legitimáló elv. A globalitáshoz viszonyuló lokális-tradicionális érdek és sajátosság megóvása a jelek szerint egy, a fogalmi elemeket praktikus eszközként használó cselekvési szerkezet keretei között lehetséges, ahol már indifferens a hagyományból eredeztethető, a korábbi jelentésekhez társuló értékrend, sokkal fontosabb a célelvű alkalmazhatóság. A mindennapi gyakorlatban ez a műveltségbeli örökség alkalmi, a szabad variációkat megengedő felhasználhatóságát jelenti. Nép is van – hivatalosan embereknek nevezik őket –, nemzet is van – mindenekelőtt a retorikában. Nevekben mindenképpen léteznek, bár nincs konkrétan rögzített jelentésük, külső, dologi jellegük és funkciójuk azonosítja őket. Megfontolandó azonban, hogy ebben a minőségben, többértelmű nyelvi alakzatként és alkalmi eszközként szilárd, időtálló állami, társadalmi, közösségi alapzatként beválnak-e. Tartósaknak bizonyulhatnak-e olyan nemzetközi politikai-hatalmi térben, ahol a legerősebb akarat pontosan az efféle nemzetállami „elkülönülést" akarja felszámolni?

Csoóri Sándor javaslata lehetne a megoldás? „A nemzet tagjait sosem a haszon, hanem bizonyos, hosszú időn át kiérlelt mitológiák kötik össze"[32] – fókuszál a problémára. „A haszon megosztó, a nemzet viszont, mivel inkább érzelmi viszony, mint érdekviszony, egyesíteni akar. Valószínű, hogy sokaknak ezért jelent gondot a nemzet és a demokrácia sürgető összehangolása." Nemzet és demokrácia viszonyában érződnie kell a „természetes erkölcsi hierarchiának". Nála a fontossági sorrend egyértelmű: előbb következik a nemzetépítés és az erkölcsi konszenzus, utána a többpártrendszer és a parlamenti demokrácia. Ez a profán „teokrácia" azonban megvalósíthatatlan. Ez a nemzetideál nem más, mint romantikus ábránd.

Mi történik viszont akkor, ha lemondunk az egység kényszerképzetéről? Elképzelhető-e olyan nemzetfelfogás, amelyből hiányzik?

Tegyük fel, hogy immár a saját személyes múlt az azonosságtudat elsődleges forrása közösségi kiterjesztésben is. A nemzettudat individuális jellegű újraértése azt jelenthetné, elfogadjuk, hogy párhuzamos, alternatív műveltségfolyamatok hálózataiban képzelhető el a nemzettudat. Ezek át- meg átszövik a személyes emlékezetet is. Ennek belátása elvezethet annak elfogadásához, hogy mindazt, amit az élményközpontú, önmegvalósító individuum sérthetetlen, autonóm személyiségének hisz, nagymértékben közvetített, tanult, elsajátított tudás. Identitás bázisa, a saját múlt magától értetődően közösségi múlt is. Személyes identitása nem válik el közvetlen szociális és kulturális környe-

[32] Csoóri Sándor, *Forgácsok a földön III.*, in: *Forgácsok a földön*, i. m., 19.

zetétől, hanem bizonyos mértékben következménye annak. Az azonosságot létrehozó múltra való reflektáltság minősége (elmélyültsége, differenciáltsága) létrehozná a személyes közösségi viszonyulások csomópontjait, ahogyan az internetes hálózatok is létrehozzák a magukét. Ezeken belül azok a területek érdekesek, amelyek a közös nyelv és a közös élmény alapján az otthonosság, az eligazodási képesség érzetét nyújtják. A viszonyulások természetes lehetnek szinkron és diakron fajtájúak, tágíthatók, de ha arra van igény, szűkíthetők is. Magyarán a nemzettudatnak nem lenne egységes jellege, csak változatai lennének, amelyek egymáshoz viszonyulnak, s a jelen aktualitásai alakítanák tartalmi jellegüket.

Riasztó képzelgés?

Más változatban ki lehetne nyitni az identitást a jövő felé.

A kulturális tudatban élő nemzet – minden félrevezető látszat ellenére – nem önmagáért való létviszonyulás, nem öncél: történetének lényege a végső önmeghaladás. Nemcsak immanenciája, hanem transzcendenciája is van. A nemzettudat birtokosa nem egy kollektívum, s nem is az egyes ember. Az ugyan igaz, hogy a nemzet több mint tagjai tudatának összessége, de ez a létezés csak virtuális. Nem létezik az individuumon túl, csakis benne. Csak olyan formában jelenvaló, ahogyan az tudatunkban szervesül. S azért lehet a tudatunkban, mert ennek az egzisztenciális lehetősége fennáll. A nemzettudat nem torzítható önkényesen, nincs kiszolgáltatva kényünknek-kedvünknek. Valóban személyre szabott a tapasztalata, de nem kizárólagos. Részesedni lehet belőle, de nem lehet kisajátítani, túlmutat a személyes élet keretein. Úgy viszonyul hozzánk, mint a lét a létezéshez: feltétele személyes identitásunknak. Számunkra transzcendens valóság: nyitott a jövő, a beteljesedés lehetősége felé – ami már nem személyes.

Ha jobban meggondoljuk, s nem feledjük a jézusi példát, csak egyetlen módunk van a szabadulásra a magunkba zártságból: az önbeteljesítő önmeghaladás útján. Üzenhetjük-e Renan mesternek, hogy a nemzet nem adottság ugyan, de létbeli lehetőség? Figyeljünk Illyés Gyula szavaira: „…az igazi nemzet nem ismeri a halált, magát örök életűnek érzi. Ez a szép benne, ez a vigasztaló a halandó ember számára, ezért érdemes nemzetbe tartozni.”[33]

Vajon nyitja-e a nemzettudat kulcsa a transzcendencia kiskapujának zárját?

[33] Illyés Gyula, *Ki a magyar*. Hozzáférés: https://mek.oszk.hu/01200/01228/01228.htm

Bertha Zoltán

Nemzet a csillagokban

„A magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára" – hirdette Ady *Vallomás a patriotizmusról* című írásában; ezzel pedig mintegy a magyarság nemzettudatának, fölerősítendő identitásérzetének a spirituális, értékszemléleti, metafizikai távlatait is megalapozva. S ha (ugyancsak Adyval szólva) a „Templomot" (a magyar önazonosság és összetartozás, az erkölcsi, lelki, nyelvi-kulturális nemzetegység szentségét) mindennek tudatában mégsem építjük föl: „népét Hadúr is szétszórja", s „fölolvaszt a világ kohója". És: „Úgy elfogy a magyar, / Mintha nem lett volna." „Tetveinktől ellepetten, elgyengülve várjuk, hogy mit kezd velünk a más népek sorsa. Valamelyik nagy nép gyarmatbirtokába olvadunk be? Szomszédaink darabolnak fel, hogy egységüket védjék? Vagy egy internacionalista néptestvériségnek leszünk osztjákjai? Mindegy (…) elveszünk, mert elvesztettük magunkat" – mondja örök érvényű időszerűséggel *A szétszóródás előtt* Adyját idézve (*Debreceni kátéjában*) Németh László is. S az ő születésének nyolcvanadik évfordulójára írott versében (*Üdvösség vagy halál*) Illyés Gyula pedig mindezek után, szintén Ady kapcsán, mégis-hitre és reményre így buzdít: „Vagy fölépítjük mi is azt a Templomot, / vagy népét Hadúr is szétszórja". És az „Ady Endre emlékének" alcímmel dedikált versében (*Szétszóródás után*) Mécs László ugyancsak kifeszíti a létdichotómia végleteit: „Hadúr engedte: szétszóródott népe…" – de mi feladhatatlanul: „élni akarunk!"

A minden szétszóratással szembeni megmaradásakarat érvényesítésének stratégiája a magyarság régi és mai legjobbjainak a tanítása szerint döntően a keresztény gyökerű kulturális, szellemi, morális nemzetfogalomra és nemzetszervezési eszmékre építhető. Amely a származás- és eredetközösségi, az etnocentrikus, a pusztán állampolitikai, földrajzi-területi, táji-természeti, gazdasági, társadalmi, de még a hagyományközösségi nyelvi-kulturális adottságokon is felülhaladó lelki aspirációként teremt szellemi alapelvet (Ernest Renan), közös ihletet (József Attila), közös vállalkozást (Csoóri Sándor), lelki nemzetet (Makkai Sándor), emelkedő nemzetet (Németh László), „oszthatatlan", „élő lélek", „igazi" országot (Babits Mihály). Egyfajta „magyar excelsior" jegyében („A csillagokba emeled fejed, / Hol Isten trónol villámok felett, / Hol az igazság palotája van" – Juhász Gyula: *Hungária*; „Emeld föl fejedet / büszke nép! / Viseltes a világ / szégyenét! / Emelkedj magasba / kis haza, / te, az elnyomatás iszonya! / Emeld föl szívedet / nemzetem: / lángoljon a világ- / egyetem!" – Juhász Ferenc: *Himnusz-töredék*). Továbbra is világos irány- és értékjelző mindaz az etikai alapvetés, amely a sorsvállalás feltétlenségében ragadja meg ethnosz és ethosz, emberség és magyarság összeforradásának hit- és minőségelvű szükségszerűségeit. „Mi az hát, ami a magyart emelheti? / Valóban nem más, mint az ész s erkölcs" (Berzsenyi Dániel); „Minden ember legyen ember / És magyar" (Vörösmarty Mihály); „Ha nem születtem volna is magyarnak, / E néphez állanék ezennel én" (Petőfi Sándor); „Testvéremül elfogadom, / Ki tiszta ember és ma-

gyar. (…) Kitárul a felé karom, / Kit magyarrá tett értelem, / Parancs, sors, szándék, alkalom", „Ember az embertelenségben, / Magyar az űzött magyarságban" (Ady Endre); „Hát igenis lenni, lenni: elsősorban embernek és emberiesnek lenni, jó európainak lenni és jó magyarnak lenni" (Kosztolányi Dezső); „jövőt nevelni, embert és magyart" (Áprily Lajos); „magyarként és emberként (…) Élem tovább az örök életet!" (Juhász Gyula); „Nekem nem magyar, aki élvez, aki kizsákmányol, aki élősködik. Nekem az magyar, aki dolgozik (…) Nekem magyar: az élet nyolc millió verejtékes, szomorú gladiátora" (Szabó Dezső); „Az, hogy 'magyar', nem faj, nem vér, hanem lélek dolga" (Karácsony Sándor); „Nem a mi dolgunk igazságot tenni, / A mi dolgunk csak: *igazabbá lenni*"; „A vér: a semmi. A Lélek: a Minden" (Reményik Sándor); aki „amíg embernek hitvány, magyarnak nem alkalmas" (Tamási Áron); „A magyar az, akinek jellemzésére azt mondhatjuk el, amit a tökéletes emberről gondolunk" (Illyés Gyula); „adj emberséget az embernek. / Adj magyarságot a magyarnak"; „Ember is; magyar is; magam is" (József Attila); „mindíg magunkért, soha mások ellen" (Dsida Jenő); „Mennél mélyebben vagyok magyar, annál igazabban vagyok ember. A legfranciább franciák, a legnémetebb németek, a legoroszabb oroszok voltak azok, akik az egész emberiségnek is mondtak valamit" (Németh László); „egységes a magyarság akkor, ha minden magyar emberebbé lenni igyekszik, hogy ezáltal magyarabbá váljon" (Wass Albert); „a magyarság az én szememben, de a múlt magyarjai szemében is: a nemes gondolkozás és a nemes magatartás" (Veres Péter); „én *ember* vagyok *magyar* és *Európa*" (Hervay Gizella); „a magyar ember csak magyarként / marad meg nálunk ép embernek" (Bábi Tibor); „Magyar és ember egy és ugyanaz" (Sarusi Mihály); „egy irányba mozduljunk / föl / e medencemélyből arcunkat / minden népek arcával / egy magasságba emelni" (Gál Sándor); „EMBERNEK MAGYART, / MAGYARNAK EMBERIT!" (Utassy József); „Magyarnak lenni *minden körülményben* embernek lenni" (Temesi Ferenc). Ilyesféleképpen szólnak az elszánás nem pusztán racionális, hanem gyakran hősiesen átszellemített misztériumszerűségében is felfogott üzenetei.

A szenvedélyes megmaradásküzdelemben (Nagy László is azt vallotta, hogy egész költészetünk, Balassitól József Attiláig és tovább, eleven bajvívást: „síkra-szállást jelent megmaradásunkért"): a lét- és hitküzdelem tehát egymást erősíti. Az önazonosság létmegtartó harca a hit megőrzésével szakralizálódhat, a hitvallás moralitása pedig valóságos történelmi energiává lényegülhet. S a magyar történelmi létet évszázadokon keresztül megrendítően kifejező sorsirodalom borzongató jelentésmélységekkel és esztétikai teljesértékűséggel határozta meg a történelmi magyar sorslátást, a kollektív-nemzeti önértelmezés igazságait, s rázta fel az annyiszor tragikus és traumatikus létharcai között is a mindenkori megmaradásáért esengő magyarság lelkiismeretét. Igazolódik mindebben az az általános kultúrantropológiai tétel is, amelyet pedig Jan Assmann így fogalmaz meg: „Bizonyos persze, hogy az etnikai identitás folytonossá tételének kiemelkedően a leghatékonyabb eszköze a vallás. A szokatlanul tartós fennmaradás (…) esetei – a szamaritánusoktól a baszkokig – egytől egyig ugyanazt a képet mutatják: az etnikai identitás egy sajátos vallási beállítottsággal fonódik össze." S ez „hozzájárul ahhoz, hogy megőrződjék a világ szentsége" (Mircea Eliade). Hiszen kétségtelenül a „vallás minden lét legmélyebb pontja: az élet transzcendens csúcsa, amiből az élet értelme fakad, célja,

szépsége, gazdagsága" (Hamvas Béla szerint is). S ebből a transzcendentális igényből fakad a közösségi és kulturális megmaradásvágy is: „Ha nem követelünk magunknak örökkévalóságot, elveszítjük a mát is" – összegezte 1943-as szárszói beszédében Kodolányi János; s annyiszor, hogy „a magyarság célja, hogy megmaradjon". S ugyanígy Veres Péter is szárszói záróelőadásában: „*Megmaradni*. Ahogy lehet. S hogy lehet? Úgy, ahogy a nép nagy többsége hiszi, hogy lehet. Mert a hit nagy erő, a történelemben talán a legelső erő." Mert „volt-e a magyarral valami célja, valami külön célja a Teremtőnek? (…) Azzal, hogy oly sok emberi nyelv van, kicsi és nagy – volt-e terve az Úrnak? És vélünk, a mi nyelvünkkel volt-e, s ha igen, mi célja, terve volt? (…) hiszem, hogy akármily kicsiny, de mégis volt célja. Ha semmi más, egy bizonyosan: hogy megmaradjon. Hogy fennmaradjon most és mindörökké" (Páskándi Géza); tehát: „úgy cselekedjünk, hogy megmaradjunk" (Sütő András). Babits Mihály Széchenyivel állítja, hogy „mindig méltó feladat egy nemzetet megmenteni az emberiségnek". S Ady, hogy „bármi áron meg kell védeni (…) egy fenyegetett fajtát"; és József Attila, hogy az „emberiségnek éppen magyar mivoltunkkal tartozunk". De minden nép és nyelv (mely „külön látomás a világról" – Szőcs Géza) is megmentendő, hiszen az univerzum felé csak kesztyűs kézzel nyúlhatunk ki, s ez a kesztyű a nemzetünk – ahogyan a Nobel-díjas misztikus ír költő, W. B. Yeats leszögezte („One can only reach out to the universe with a gloved hand – that glove is one's nation"). „Sic itur ad astra."

A magyarság élete és kultúrája a lehető legszorosabban fonódott össze a kereszténységgel; az archaikus gyökerű és ősi hitformákat, világképi elemeket is megőrző keresztény szellemiséggel (Erdélyi János: „nemzetiségünk valaha mélyen egybe volt forrva a vallással"; Szerb Antal: „kereszténynek lenni és magyarnak lenni csaknem ezer éven át teljesen egyet jelentett"; Juhász Gyula: „Istenért, hazáért éltünk ezer évet, / Miatyánk, ne hagyd el árva magyar néped, / Örök életével hadd dicsérjen téged!"). A magyarság a krisztianizmussal egzisztenciálisan és kulturálisan is eltéphetetlenül azonosult. Nemcsak úgy, hogy legalább bő évezrede éli a keresztény hitet, természetes vallási kultúrájaként, hanem – amire szerencsésebb sorsú népek soha nem kényszerültek – hogy drámai, hatalmas vérveszteséges történelmi harcok során folyvást meg is kellett védenie azt. Amikor a hitét: egyúttal létét és identitását is védte; s amikor etnikai, nemzeti megmaradásáért küzdött, azzal a keresztény értékrendet is oltalmazta; az identitásküzdelem így eredendően mindig szakrális jellegűnek bizonyult. Ezért itatódott át olyannyira erőteljesen a magyar irodalom a mitikus-biblikus vonatkoztatás-rendszerrel is. A magyar sors gyakran a krisztusival látszódott egybeesni: az „imitatio Christi" vagy az „athleta Christi" gondolatától a „Húsvéttalan a magyarság" tragikus panaszán át a „Népek Krisztusa, Magyarország" katartikus felismeréséig, régi, tatár- és törökdúlásos századoktól a többszörös trianoni szétdaraboltatásokon, háborúkon, diktatúrákon át 1956-ig, Zrínyitől Adyig és Máraiig folytonosan megnyilvánult az érzelmi, értelmi, erkölcsi hozzákötődés a krisztusi üzenethez. A fájdalom a passióhoz, a szenvedéstörténethez, a remény a feltámadás, a megváltás üdvtörténetéhez kapcsolódott: a krisztológiai sorsazonosításban a magyar közösség és képviselője – a magyar lélek írástudó megszólaltatója – a saját élményét vetítette ki. A krisztusságélményt mintegy a saját tapasztalataként érezte át. S a válságos

idők szűnhetetlenségében az isteni üdvterv valóban az utolsó, egyetlen valóságos kapaszkodóként szolgált. A folyamatos demográfiai, erkölcsi, anyanyelvi-kulturális, öntudati sorvadás, zsugorodás vagy morális megerősödés, szellemi felemelkedés katartikusan megélt dilemmái közepette mindegyre a Teremtőhöz mint utolsó menedékhez fordultunk.

Krízisek idején azonban maga a tisztán szellemi-ideális premisszákon és konklúziókon nyugvó erkölcsi nemzeteszme is problematikussá válhat. A végső kiszolgáltatottsággal szembeni sorsigazító önvédelem természetes cselekvésmódozataiban a keresztény-etikai szempont primátusa helyébe az ontológiai szempont abszolút létérdekűsége léphet: a létezés elsődleges, vitális alapértékeinek a megóvása. „Vallom, hogy minden fegyver jogtalan, / a szelíd Isten könnyezett s úgy tanította ezt, / ám annak a kezében, kit fegyver szorongat, / a fegyver megdicsőül és ragyogni kezd. / Ezért nem is hányódom már magamban, / vallom, hogy igazam nincs / és mégis igazam van" – hangzik a huszadik század nagy *Szózat*- vagy *Himnusz*-variációjának is tekinthető Dsida-zsoltárból, a *Psalmus Hungaricus*ból a kettős igazság (e sajátos „veritas duplex"), amelynek a feltétlen ellenállást és életmentést hirdető része sem idegen a magyar sorsirodalomtól és sorsgondolkodástól, Zrínyitől („Fegyvert s vitézt éneklek") Petőfiig („Fényesebb a láncnál a kard"), vagy Széchenyitől (aki arról elmélkedik, hogy olyan kevesen vagyunk, hogy még az apagyilkosnak is meg kellene kegyelmezni) Adyig, aki pedig végső veszedelemkor a nemzet hibáit félretolná „egy kicsit feledni". Vagy a debreceni Kiss Tamás *Kunsági elégiá*jának szíven ütő míves soraiig is: „Látlak honom, te hontalan, / te gyermekednek mostoha, / ki jót adtál mindenkinek, csak a magyarnak nem, soha. / Kiért ám mégis élni kell, / irántad szívet szítani… / Adj fegyvert kezembe s mondd meg, / miként kell meghódítani." És kétségbeesett zsoltáros jeremiádjában Dsida Jenő is az etikai megfontolások fölé emelkedő puszta létfolytonosság elsőbbsége mellett hirdeti problematikus, de a helyzetet tekintve szintén meggyőző (és filológiailag Széchenyitől eredő) érvét: „ha bűnös is, magyar / s ha tolvaj is, magyar / s ha gyilkos is, magyar, / itt nincsen alku, nincsen semmi 'de'." Ortega szerint a forradalom a szellem műve. A magyar forradalmakra kiváltképpen áll ez, hiszen azokban mindig az elvitathatatlan igazság fénylett föl. „Mert hogyan is kezdődtek a mi forradalmaink? Úgy, ahogy a remek színpadi művek: a sorstól kikényszerített cselekvés mindig igazolhatta magát a tűrhetetlen sorssal, s föladatot a szereplőknek az erkölcsi érzék adott, nem a történelmi" (Csoóri Sándor).

A minden értelemben vett, jogi-politikai teljességgel értelmezhető szabadság garanciáit és valóságosságát a magyarság egészének (beleértve természetesen a kisebbségi nemzetrészeket) azonban jelenleg még továbbra is nélkülöznie kell. A sajtószabadság nem egyenlő az önrendelkezéssel; Sütő András megfogalmazásában: „semmit sem kaptunk a megígért jogokból, csak a lehetőségét annak, hogy a megígért jogokért a sajtóban harcoljunk". Mégis küzdenünk kell a szétszaggatottságban is az egységes autonómia céljaiért, mert – Makkai Sándor régi megállapításai szerint is – az egymástól országhatárokkal elvágott nemzettest-részek nem szabad, hogy a magyar lélek szétesését jelenítsék meg, s „külön-külön elégtelen, félszeg, egymásra nézve is idegenül vegetáló, halódó szellemi torzok siralmas törpecsaládjává" silányodjanak; „nem nyugodhatunk abba bele soha, hogy az összetört nagy tükör üvegcserepei más

napot sugározzanak vissza, s hogy a nemzet Géniuszának arcát akármelyik is torzképben tükrözze. Minden nehézség dacára, *innen és túl*, azon kell fáradozzunk, hogy szellemi egységünk épen maradjon, s ha új vonások tűnnek fel benne, az ne idegenséget és elszakadást, hanem gazdagodást jelentsen mindenik rész számára". Az „égbemenekvő" „haza a magasban" illyési ideálképzete azt is tanítja, hogy a „mozaik-nemzet" regionális színei nem mosódhatnak el; egyetemesség és európaiság csak ezeken az értékeken keresztül érvényesülhet. Megint Makkai: „Nem érette, az ő kedvéért, hanem önmagunkért kell európai nemzetnek lennünk. Ez, éppen ebből kifolyólag, valami egészen mást jelent, mint Európa utánzójának, szolgájának, vagy éppen majmolójának lenni. Nincs szükségünk Európa bűneire, igazságtalanságaira, szeszélyeire, képmutatására, felfuvalkodottságára. Saját magyar jellemünk és szellemiségünk kifejtésére van szükségünk az európai kultúra valódi és örök értékeinek érvényesítése által. A mi európai feladatunk: embernek lenni – magyarul." Hogy evidenciává szilárduljon Reményik igazsága: „Magyarok voltak Magyarország nélkül, / Magyarok vannak Magyarország nélkül, / Magyarok lesznek Magyarország nélkül. / Mert az országnál mélyebb a magyarság, / Mert test az ország és lélek a nép". Hogy az ember mégiscsak szabadabb legyen, mint a végzete; s ha „a sorsa erősebb, mint ő, de ő több a sorsánál" (Németh László). Mivelhogy a vereség – amely eleve „sűrűbb anyagból" szövődik, olykor fontosabb és hitelesebb (írja Ottlik Géza), a megaláztatásban feltétlen jogot és igazat ad, és pláne az ártatlan áldozatiságban katartikusan tisztít – valami metafizikai igazságtöbblettel kárpótolhat („Mióta világ a világ, / Az nyer igazán, aki veszt" – tudjuk Székely Jánostól). Az e világi kudarc, veszteség pedig egyébként sem érv az eszkatologikus transzcendenciában gyökerező igazsággal szemben; a történelem „nem a végső fórum", nem holmi istentelen ítélőszék: „nem szabad istenné tennünk a történelmet" (tanulható a keresztény egzisztencialista Karl Jasperstől). Megállnunk mégis a történelemben, nem hullva ki az „Idő rostájából": az időtlenség és az érzékfölötti divinitás mértéke szerinti szükségszerűség.

S mindezzel számot vetve: a megmaradás záloga a helytállás; mindig és mindenütt, a szellem jelzőfényeitől vezérelve. Általános érvényű, vagyis jelképes és egyetemes szellemiségében értendő Sütő András költői szépségű és igazságú tézise is mint Erdély „tizenegyedik parancsolata": „itt maradni kell akkor is, hogyha nem lehet". *A kisebbségi élet ajándékai*ról értekező László Dezső szerint a „világon – ha sok országba van is szétszakítva és széjjelszórva – csak egy magyarság létezik. Van egy emberfajta, amelyiknek millió és millió egyedét valami megfoghatatlan hatalom arra kényszeríti, hogy akkor is magyarnak vallja magát, ha abból kára származik." Csoóri Sándor megállapításában szintén: „magyar az, aki az érdekei ellen is magyar akar maradni! A kérdés tehát nem faji, ahogyan sokan értelmezni szokták és szeretik, hanem filozófiai és erkölcsi." Hol van ez a nemzet, az ilyen nemzet? – kérdezik gúnyosan Németh László *Apáczai*-drámájában, s a válasz is elhangzik: „a csillagokban". S valóban. Ha már máshol nem is: ott mindenképp.

Bán Mór

A nemzettudat erősítéséhez nyújthat-e segítséget a film?

Történelmi regények szerzőjeként számos író-olvasó találkozó meghívott vendége lehettem az elmúlt esztendőkben. Magától értetődő módon ezekre a találkozókra olyan olvasók jönnek el többségében, akik átlagon felüli vonzalmat éreznek a történelmi regények, s úgy általában a történelem iránt. Tekintettel pedig arra, hogy a Hunyadi-sorozat nemzeti históriánknak éppen egy kiemelkedően dicső korszakát idézi fel, az is nagy bizonyossággal kijelenthető, hogy az érdeklődők közt szép számmal akadnak rendíthetetlenül nemzeti érzelmű olvasók is.

Egy ilyen beszélgetést követően, amikor a legkitartóbb „rajongók" rendszerint pluszkérdésekkel ostromolják a szerzőt, egy első hallásra is meghökkentő kijelentésre lettem figyelmes. Egy idősebb hölgy megjegyezte, hogy őt bizony élete nagy részében teljesen hidegen hagyták a magyar történelmi témák, ám mióta rátalált az ezeket feldolgozó regényekre, érdeklődése teljes mértékben a „helyes" irányba fordult, és immár csak ilyen könyveket olvas. Majd hozzátette: „Bárcsak korábban is érdekeltek volna ezek a témák… De sajnos engem nem neveltek ilyen… magyarnak."

Megkérdeztem tőle, „milyen" magyarnak nem nevelték, de ő csak legyintett, és azt felelte: egyáltalán, semmilyennek.

Néhányan, akik még autogramra, vagy csak egy rövidke beszélgetésre vártak, zavarodottan nevetgéltek ezen a kijelentésen, én azonban elkomorultam, mert érteni véltem a keserű szavak mögött rejlő valóságot. Sok évtized internacionalista szemléletű oktatáspolitikája, kultúrpolitikája, s még a rendszerváltást követő évtizedek sokszor diktatórikus véleményterrorja mellett józserivel az tűnik csodának, hogy egyáltalán még értelmezhető társadalmi réteg él ebben a honban, akit „ilyen" vagy „olyan" módon, de legalább magyarnak neveltek, és identitását nem kis részben a magyar nemzettudat határozza meg.

Hogyan lehet valakit „magyarnak nevelni"? Mire gondolhatott a hölgy, amikor arról beszélt, hogy őt éppen, hogy nem nevelték magyarnak… Miért nem? Hogyan lesz valaki józserivel immunis a nemzeti sorskérdésekre?

Egyáltalán, mitől lesz valaki nemzeti érzelmű, mi alakítja ki bennünk azt a világnézetet, szemléletet, érzelmi és tudati viszonyulást, amit leegyszerűsítve nemzeti érzésnek, hazafiságnak, patriotizmusnak, vagy akár nacionalizmusnak nevezünk. Ennek a rövid írásnak a témája, hogy a 21. század felnövekvő nemzedékei milyen forrásokból kaphatnak nélkülözhetetlen segítséget mindezen érzések, tudatformák megéléséhez, illetve kapnak-e bármilyen segédkezet a szülők a hivatalos állami kultúrpolitikától, hogy fiataljaink tudatában egészséges viszonyulás alakuljon ki nemzetük, hazájuk iránt.

A felsorolható tényezők közül is kiemelten eggyel, az állami kultúrpolitika utóbbi esztendőkben nehezen behozható mulasztásokat produkáló ágával,

a filmgyártással foglalkozom. Nem feltétlenül ez a legfontosabb szegmens, magam is jól tudom, hogy úgy a nemzettudat, mint például a vallásos élet, vagy bármely más tudatforma, életszemlélet a legközvetlenebb módon a családi hagyományból örökölhető, szerezhető meg. De mi van akkor, ha már a most felnövekvő nemzedékek szülei sem kapták meg a hazafias szemléletet, sőt, nagyszüleik nemzedéke is átesett már azon az agymosáson, melynek végső célja és értelme a kórosnak, átkosnak titulált nacionalizmus gyökeres kiirtása volt a magyar társadalom tudatából. Két elveszített világháború, a holokauszt akkor még friss traumája, az általuk tudatos torzítással horthysta-fasiszta társadalmi berendezkedésnek nevezett polgári, nemzeti világ bukása után a bajok legfőbb forrását a nacionalizmusban találták meg a lelkes marxista kultúrpolitikusok. S mivel a Horthy-korszak magától értetődő módon, a Trianon-trauma elemi hatása alatt a nemzettudat erősítését, a hazaszeretet minden más fölött dominánó szerepét hangsúlyozta, az internacionalista kultúrterror legfőbb célpontja óhatatlanul a hazaszeretet régi értelemben vett, vagyis „kóros" megnyilvánulása lett. (Természetesen *szocialista hazaszeretet* címszó is létezett, aki megélte, talán emlékszik rá, sajátos, internacionalista változatban. Márpedig józan ésszel is felfogható: internacionalista nacionalizmus nincs és nem is lehet.)

Külön tanulmányt érne meg annak boncolgatása, hogy még így is, ennek ellenére is, évtizedekbe telt, mire kézzelfogható eredménnyel járt ez az inkvizíciós pusztító hadjárat. Amíg azok a nemzedékek éltek és munkájukkal formálták, meghatározták a szocialista álruhába öltöztetett Magyarország hétköznapjait, melyek még a Horthy-korszakban szocializálódtak, addig a nemzeti szellem – ha lappangva, meghunyászkodva is, de – élt és ott dolgozott minden magyar ember lelkében, szívében. Meggyőződésem, hogy a negyvenes évek végének, az ötvenes éveknek oly sokat hangoztatott és oly jó szívvel felemlegetett sportsikerei is jelentős részben ennek az egészséges nemzeti szellemnek köszönhetőek, de az bizonyos, hogy ezerszer inkább ennek, semmint a szocialista propaganda üres lózungjainak.

Még egyszer: az egészséges nemzettudat kialakításához a családi háttér nélkülözhetetlen. Aki odahaza édesapjától, édesanyjától megkapta azt a szellemiséget, ami józan hazaszeretetre nevelte, az élete végéig jó eséllyel hazafi, patrióta maradt. S aki nem? Azon még néha az oktatási rendszer képes volt segíteni, már, ahogy tudott. A szerencséseknek megadatott egy-egy kiváló történelemtanár, aki nem csak a száraz tényanyagot plántálta a fejükbe, de valami annál sokkal többet és fontosabbat – a szívükbe, lelkükbe a magyar sorsról, hazaszeretetről.

A kultúrpolitika?

A könyvkiadás még csak hagyján. A történelmi regény – különösen a dicsőséges évszázadokat feldolgozó műveket illetően –, ha sokszor csak ifjúsági regény kategóriában is, de legalább jelen volt az iskolai könyvtárakban. A kötelező Gárdonyi-, Jókai-művek mellett a Delfin könyvek sorozat, Rónaszegi Miklós, Dékány András, Fehér Tibor, Hunyady József regényei legalább némi támpontot adtak a diákoknak arról, hogy a november 7-én és a három forradalmi tavaszon (március 15. osztályharcos változata, a Tanácsköztársaság kikiáltásának és „felszabadulásunknak" ünnepe) túl is létezik érdemi tudnivaló történelmünkkel kapcsolatban. De a mozgalmi ifjúsági lapokban (Kisdobos,

Pajtás) szinte nyoma sem volt a magyar történelem korábbi századainak, néhány ijesztően, elidegenítően kivitelezett kivételtől eltekintve.

És hát itt van a film…

A film mint a 20. és 21. század mind dominánsabb, egyre megkerülhetetlenebb médiuma, mely tíz- és százmilliókra gyakorol elemi hatást nap mint nap. Olcsó közhely, hogy a film jelentőségét, politikai, nevelő célzatú lehetőségeit már Lenin is felfedezte, és nagyon is igaza volt. A baloldali, forradalmi hagyomány már a kezdetektől fogva célul tűzte ki a film ideológiai hasznosítását. Még Hollywood alkotóközösségeire is a baloldali, liberális gondolkodás dominanciája volt jellemző; elég, ha az ötvenes évek McCarthy-féle boszorkányüldözésére gondolunk, melynek kezdeményezői éppen e jelenség túlburjánzására figyeltek fel, és próbálták azt jól, rosszul kezelni – többnyire rosszul.

S mi a helyzet nálunk?

Miben és hogyan segítette a magyar filmgyártás a nemzettudat megtartását, ne adj' isten erősödését a felnövekvő nemzedékek nevelésében? Az egyszerűség kedvéért a mozifilmeket és a televíziós sorozatokat most nagyvonalúan egy kalap alá veszem, hiszen ezeknek kizárólag a társadalomra gyakorolt hatását szeretném vizsgálni. (Ráadásul a tv-sorozatok jelentős részéből is készült mozifilm-verzió, mint például *A Tenkes kapitány*ából, *A fekete város*ból, *A névtelen vár*ból, az *Abigél*ből.)

S nézzük akkor, mit kaptunk iskolásként a szocialista kultúrpolitika boszorkánykonyhájában előállított, a szocialista embertípus erkölcsi, értelmi nevelését célzó mozgóképes tartalmak formájában. Előrebocsátva: tisztában vagyunk vele, hogy a legfőbb célkitűzések közt nem szerepelt a nemzeti gondolat erősítése, sőt, éppen hogy az internacionalista eszmény dominált, de mégis, bizonyos témák esetében megkerülhetetlennek mutatkozott a hazafias szellem megjelenése.

Hadd legyek most is szubjektív; olyan filmekről ejtenék néhány szót, melyek ezer szállal kapcsolódnak sokunk gyermekkorához, olyan filmekről, melyek nélkül – és ebben egészen bizonyos vagyok – nemzettudatunk sem lenne olyan állapotban, mint amilyenben van.

Egyik első moziélményem volt valamikor a hetvenes évek elején Bán Frigyes *Rákóczi hadnagya* (1954) című színes filmje. Kitörölhetetlenül az emlékezetembe vésődött a mozi szorongató, sötét nyitánya: a labancok lerohannak és fosztogatni kezdenek egy magyar falut. Amikor a film gyermekhőse meghúzza a harangokat a templomtoronyban, segítséget kérve bárkitől, aki hallja, és kisvártatva a szélrózsa majd minden irányából kuruc lovasok és szabad legények tűnnek fel, hogy lecsapjanak a fosztogatókra, kezükben Rákóczi büszkén lobogó zászlaival – nos, ez a szekvencia a kecskeméti Városi mozi elsötétített nézőterén örömkönnyeket csalt a szemembe. S amikor a kurucok aprítani kezdték a fejvesztve menekülő és természetesen ügyetlenül csetlő-botló labancokat, a szó szoros értelemben viszketett a tenyerem, s először éreztem azt, hogy bárcsak én is szablyát szorongathatnék a kezemben.

Ennyi. Ilyen egyszerű ez.

Természetesen ugyanez a bódító érzés kerített minket hatalmába egy-egy jó regény olvastán is; de filmvásznon pergő cselekményt látva valahogy mindent elemibb, azonnali módon, és – ez nagyon fontos – *közös élményként* éltünk meg.

Talán említenem sem kell *A Tenkes kapitánya* (1963) című – takarékossági okokból fekete-fehérben forgatott – tv-sorozatot (az elsőt, melyet a Magyar Televízió gyártott). A sűrű ismétlések egyikét sem mulasztottuk el, a bujdosó és Siklós környékének rendjére vigyázó kurucok és a szintén csetlő-botló labancok kalandjai hosszú órákra adtak „muníciót" a délutáni játékokhoz. Talán mi voltunk az utolsó generáció, akik még játszottak kuruc-labancost. (Ne feledjük, egész műfajok haltak ki az elmúlt évtizedekben; akadnak még kölkök bárhol Magyarországon, vagy akár a világon, akik cowboyost-indiánost játszanak? Aligha, hiszen nincsenek már westernfilmek, senki sem olvas J. F. Coopert vagy Karl Mayt. Van, amiért persze nem olyan nagy kár: partizánost sem nagyon játszik már senki; annak idején, a kötelező szovjet háborúsfilm-áradatban ez is elengedhetetlen része volt a minket körülvevő kultúrkörnyezetnek.)

Önök hányszor látták fiatal korukban az *Egri csillagok*at? Várkonyi Zoltán nagy költségvetésű, látványos történelmi filmeposzaira (*Egri csillagok /1968/, Kőszívű ember fiai /1965/, Egy magyar nábob /1966/, Kárpáthy Zoltán /1966/*), vagy a Gertler Viktor által rendezett *Aranyember*re *(1962)*, Bán Frigyes *Szegény gazdagok*jára *(1959)* nyolc-kilencmilliónál több mozijegyet adtak el! A legtöbb magyar ember emlékezetébe Dobó István örökre és megváltoztathatatlanul Sinkovics Imre mozdulataival, arcvonásaival véződött be, Bornemissza Gergely pedig Kovács István vonásait „megörölkölve" él tovább bennünk.

S mi volt még? Utólag belegondolva, nem sokat kaptunk, mégis sokkal többet, mint amit gyermekeinknek adni tudunk. Néhány tv-film, Zsurzs Éva (Várkonyi Zoltán mellett a másik kitartó küzdő) filmjei, sorozatai: *A koppányi aga testamentuma (1967)*, *A törökfejes kopja (1973)*, vagy *A fekete város (1971)*, *A névtelen vár (1981)*, az *Abigél (1977)*. Hányszor láttuk ezeket? Létezik-e ma olyan állami ünnep, amikor valamelyik Várkonyi-film százezredik ismétlése ne menne a Duna Televízión?

Ezek a produkciók számunkra a mai napig megőrizték erejüket. Az *Egri csillagok* szinte napra egyidős velem, bármikor újra tudom nézni; de vajon gyermekeink is így vannak ezzel? Sajnos szembe kell néznünk egy kellemetlen ténnyel: a mai kölykök számára ezek a filmek, sorozatok – kis túlzással – gyakorlatilag nézhetetlenek. Nem elsősorban azért, mert például *A Tenkes kapitánya* nem 3D-s, HD-felbontású, hanem fekete-fehér, és szemmel láthatóan vacak nyersanyagra forgatott film. Sokkal inkább azért, mert egy fél évszázaddal ezelőtti stílus és eszköztár tipikus terméke. Egy mai gyermek számára a nekünk oly csodálatos *Egri csillagok* sem tartozik a „könnyen nézhető" filmek közé. Tudomásul kell vennünk, hogy iszonyatosan gyorsan alakul, változik a vizuális környezetünk; gyermekeink olyan filmeken, tv-sorozatokon nőnek fel, melyek sebessége, vágási ritmusa, szemléletmódja fényévekre van azoktól a produkcióktól, melyeken mi felnőttünk. Pontosan úgy, ahogy gyakran mi sem tudtunk mit kezdeni a szüleink által kultivált zenékkel, filmekkel, könyvekkel, egészen egyszerűen azért, mert egy másik kor lenyomatait viselték magukon.

Ahogy Jókait is hiába adjuk egy mai tizenéves kezébe, hiszen egy több mint száz esztendővel ezelőtti irodalmi stílust képvisel. (Félreértés ne essék, azok közé tartozom, akik nem támogatják a lebutított szövegű átiratokat, és továbbra is fontosnak tartják, hogy Katona, Jókai, Vörösmarty stb. ott maradjanak irodalmi panteonunkban és oktatási rendszerünk repertoárjában, ahol

vannak, és amely hely megilleti őket.) Más választásunk nincs, tudomásul kell vennünk, hogy a mai korosztályok eléréséhez és megszólításához a mai kornak megfelelő szövegek és vizuális tartalmak szükségeltetnek.

Elérkeztünk a legkellemetlenebb részhez. Bizarr és elkeserítő érzés azzal szembesülni, hogy még a Kádár-rendszerben is több, a nemzeti múlt szép, felemelő korszakait bemutató, a hazaszeretetet erősítő filmet, tv-sorozatot készítettek, mint ma, a nemzeti kormányzat égisze alatt. Jelenleg ugyanis szinte egyáltalán nem készülnek ilyen produkciók. Jelenleg még…

Csaknem tízéves nemzeti kormányzás után talán most jutunk el abba az állapotba, amikor végre szervezetileg is meglesznek a feltételek a tudatos munkához, ahhoz, hogy tervezett módon kezdjük el behozni hatalmas elmaradásunkat. A mozi- és televíziós filmgyártás koncentrációja és az erőteljesebb állami igények, szempontok érvényesítése mindehhez kiváló alapot teremtenek.

Ezen írás célja sem más, mint hogy felhívja a figyelmet néhány fontos szempontra, hiszen nyilvánvaló, hogy abban a pillanatban, ahogy az ilyen típusú filmes produkciók elkészítésére komoly kormányzati szándék mutatkozik, és ennek megfelelően előkerülnek a kasszakulcsok is, ott egyszeriben seregnyi „elnyomott, nemzeti érzelmű filmes" bukkan majd fel, talán csaknem annyi, mint amennyi addig rejtőzködő partizán a világháború után. S bizony azok is tülekednek majd a koncért, akik eddig finnyásan elhúzták a szájukat, ha a magyar történelmi film hiányáról hallottak, s talán még hozzá is dörmögték a bajuszuk alatt, hogy mennyire sérti az érzékenységüket ez a „magyarkodás". Óhatatlanul eszembe jut az a derék kommunista tanár, aki a Kecskeméti Tanítóképző Főiskola marxizmus–leninizmus tanszékét vezette, amíg tehette, s az utolsó évben még eszelősen verte az asztalt, kiabálván, nehogy azt higgyük mi, dőre ifjak, hogy a munkásőrség majd puskalövés nélkül hagyni fogja a hatalmat mindenféle fasiszta jöttment számára átjátszani. Aztán a következő évben, mivel a marxizmus–leninizmus tanszéket a rendszerváltásra tekintettel megszüntették, ő különösebb lelki megrázkódtatás nélkül átkeresztelte azt vallástörténeti tanszékké, és első előadását úgy kezdte: mi, keresztények mindig is a tízparancsolat talaján állottunk…

No de ez csak „természetes". Ennél sokkal fontosabb, hogy a sok évtizedes lemaradást hogyan, milyen szempontok alapján próbáljuk behozni a nemzettudat erősítése, életben tartása érdekében. Feladat, lehetőség akad bőséggel. Ahogy azt az író-olvasó találkozókon mindig elmondom, a magyar történelem olyan lenyűgözően gazdag és tartalmas, hogy akár bekötött szemmel is húzhatnánk évszázadot, hőst, témát ama bizonyos nagy kalapból. Felemelő, gyönyörűséges történelmünk van, a szörnyűségeivel, traumáival együtt is. (Gondoljanak csak bele, nem minden nép ilyen szerencsés; minden cinizmus nélkül említem szlovák barátainkat vagy szlovén szomszédjainkat, akik bizony bajban lennének egy nemzeti királydáma megalkotásánál; a szlovák történelem 90 százalékban közös a miénkkel, és nem véletlen az sem, hogy a szlovénok körében a legnépszerűbb történelmi hős tán még ma is a mi Mátyás királyunk.)

Ami a filmeket illeti, sajnos nemzedékek egész sora nőtt fel, akiknek nem jutott *Egri csillagok* minőségű és látványvilágú történelmi eposz. Akiknek nem jutott *Rákóczi hadnagya*, se *A Tenkes kapitánya*. Akiknek voltaképpen nem jutott egyetlen jól sikerült alkotás sem, amely alkalmas a nemzettudat ébrentartására.

Jutott viszont néhány silány kísérlet, néhány jó szándékú, de kétes eredményű kezdeményezés. Ezekre nem kívánok sok szót vesztegetni, a cél az, hogy lássuk, milyen feladatok tornyosulnak előttünk. Még csak annyit: a hatvanas, hetvenes évek történelmi filmjei, sorozatai sem hibátlanok, sőt! A *Rákóczi hadnagya* sem úszta meg az erős osztályharcos ideológiai mázat, ám e filmek minden hibájuk ellenére mégiscsak betöltötték hivatásukat a nemzettudat erősítésében.

Ami a feladatokat illeti… Véleményem szerint három kiemelkedő területen érdemes elkezdeni a munkát:

1. diadalmas korszakok bemutatása, a magyar múlt érdekes, vonzó felelevenítése;
2. nemzeti sorstragédiák, traumák (világháborúk, Trianon) kiegyensúlyozott bemutatása;
3. történelmi jelentőségű ikonjaink életének bemutatása.

Talán a legfontosabb a három feladatcsoport közül a dicsőségesnek tekinthető évszázadok, különösképpen a magyar középkor kiemelkedő eseményeinek megfilmesítése. Az Árpádok kora, az Anjouk, a Hunyadiak kora, s később, az újkori végvári harcok daliás eseményei, a Zrínyiek, a szabadságharcaink vonzó, kalandos, vagy éppen romantikus, de mindenképpen lenyűgöző, látványos megidézése a leginkább sürgető feladat. Külön jelentőséggel bírna az ifjúság, vagy épp a gyermek-korosztály számára készített alkotások elkészítése. Rajzfilmek, számítógépes animációval kiegészített sorozatok, *A Tenkes kapitány*ának könnyed, humoros stílusában elkészített szériák, az oktatásban felhasználható dokumentum-játékfilmek, egész estés ifjúsági filmek készítése (kezdve Rónaszegi Miklós nagyszerű Kartal-regényeivel, a '48-as szabadságharc ifjúsági regényeinek adaptációiig).

Ami a nemzeti sorstragédiákat, traumákat illeti, a holokauszt nagyszámú filmes feldolgozása követendő például állhat előttünk; igen örvendetes volna, ha mondjuk Trianont, a történelmi Magyarország darabokra szaggattatását is legalább ilyen alaposan körbe tudnánk járni, családtörténetek, drámák, tv-sorozatok legváltozatosabb formáiban. Érthetetlen adóssága a magyar filmgyártásnak az első világháborúban harcoló magyar katonák helytállásának megörökítése, de a második világháború magyar honvédjeinek doni pokoljárását sem sok játékfilm dolgozta fel.

Ezen tematikának nekigyürkőzve természetesen túl kell haladni egy sok évtizedes berögzöttséget, egy rossz reflexet, jelesül, hogy ha elkészítjük ezt vagy azt a filmet, mit fognak hozzá szólni a románok, a szerbek, a szlovákok, oroszok. Saját sorsfordító történelmi kataklizmáinkat úgy kell filmes nyelvre átfordítani, hogy a legfontosabb szempont a magyar legyen. Nem rémlik, hogy halálra idegeskedték volna magukat a török filmesek a *Szulejmán* sorozat forgatásánál, hogy mi, magyarok mit szólunk majd, hogy a mohácsi csatában elesett II. Lajos királyt milyen ellenszenvesen, és úgy általában a magyarokat milyen negatív színben tüntették fel. Közvetlen szomszédjaink előzékenységére pedig kár is szót vesztegetni…

Történelmi ikonjaink életének megfilmesítése szintén olyan adósság, amelynek törlesztése nem várathat már sokáig magára. Vérlázító szégyen,

hogy érdemi történelmi játékfilm még nem dolgozta fel Szent István, Hunyadi János, Mátyás király életének eseményeit (tv-film, rajzfilm, vígjáték, rockopera igen, de nagyszabású, látványos történelmi film még nem).

Alapanyag, téma akad bőségesen, szóval neki kell látni; még az olyan, első hallásra talán problematikus életutak tv-sorozatban való bemutatásától sem riadnék vissza, mint Horthy Miklós vagy Kádár János. Déli szomszédjaink nemrégiben nagy bátorsággal dolgozták fel Tito marsall életét, noha Tito megítélése finoman szólva is problematikus a jelenkor szerbiai, horvátországi, vagy akár boszniai közvéleménye számára.

Mi lehet akadálya a történelmi filmek, tv-sorozatok készítésének? Leginkább az, hogy drága műfajról beszélünk; ahhoz, hogy érdemi színvonalon, látványosan, akár a nemzetközi nézőközönséget is érdeklő tálalásban készüljenek el ezek a produkciók, tömérdek pénz kell. De ne feledjük, nemzeti történelmének feldolgozását minden kelet-európai nemzet kiemelt jelentőségűnek tartja; hely hiányában most nem hivatkoznék a lengyel, cseh, orosz történelmi filmek reneszánszára. Józan tervezéssel egy akár évtizedes megvalósítási programot is elő kellene készíteni, hogy mely produkciók előkészítését és gyártását tartja a legfontosabbnak a kulturális kormányzat, s e terv alapján lehetne az alkalmas szakembereket összegyűjteni.

Jelenthet-e akadályt a szakemberhiány? Részben igen, de ne feledjük, hogy sok magyar filmes működött már közre azokban a drága nyugati produkciókban *(Borgiák, Az utolsó királyság, Robin Hood, Marco Polo)*, melyeket hazánkban forgattak.

A legfontosabb a szándék. Akarat szükséges leginkább, hogy ezen a területen végre elkezdjük ledolgozni sok évtizedes lemaradásunkat. Úgy tűnik, a szándék megvan.

Befejezésül csak néhány kiegészítő gondolat. A magyar történelmi filmek és televíziós sorozatok nem a nyugati produkciók ellensúlyozására szolgálnak. A legtöbb, amit elérhetünk, hogy gyermekeink tudatában ott legyenek a mi történeteink is; nem Harry Potter vagy a szuperhősök, az amerikai látványfilmek világa ellen kell harcolni. A saját utunkat kell járni, és tehetséggel, odafigyeléssel, szívvel és lélekkel el kell készíteni azokat a produkciókat, melyek hatással lehetnek a felnövekvő nemzedékekre.

Jó lenne, ha tíz esztendőn belül újra láthatnánk az *Egri csillagok*hoz vagy *A Tenkes kapitány*hoz mérhető, népszerű, szórakoztató filmeket, sorozatokat. Egyre többet, egyre változatosabb tálalásban. Ahogy a történelmi regények kiadásában tapasztalt robbanásszerű népszerűség-növekedés is igazolja: a magyar olvasót igenis érdekli a magyar történelem. Ahogy a magyar nézőt is.

És akár tetszik, akár nem, nézőből sokszorta több van, mint olvasóból.

Magyar Zoltán

A magyar szent királyok

(Három kultúrtörténeti portré)

Noha a magyar kulturális örökség gazdag kincsestára a másfél száz éves török hódoltság következtében sok esetben már csak kikövetkeztethető, még töredékes állapotában és főként a hajdani magyar ökumené peremvidékein megtapasztalható építészeti és művészeti emlékeiben is impozánsnak mondható. Egy eszmetörténeti áttekintésben elsősorban azok a kulturális hagyományok érdemelnek fokozott figyelmet, melyekben a nemzeti identitás sajátos, ám organikus módon fonódott össze az idők folyamán a hungarus-tudatnak a 19. századig a Kárpát-medence minden népe számára természetesnek ható eszméjével. E hungarus-tudat minden bizonnyal legeklatánsabb jelképévé vált a 13. század végétől az Árpád-házi szentek tisztelete, és azon belül is a magyar szent királyok/magyar királyi szentek képzetköre: egyházi legendáik, a róluk elnevezett templomok és települések, és különös hangsúllyal művészeti ábrázolásaik, az évszázadokon keresztül állandósultnak tekinthető ikonográfiájuk szoborkompozíciók formájában, falképeken, oltárképeken. Három uralkodói minta, három habitus, három életkor – akárcsak a mintának is tekintett bibliai háromkirályok esetében: István, az aggastyánkorú, bölcs és tapasztalt uralkodó, László, a középkorú harcos, a lovagkirály megtestesítője, Imre pedig mint fiatal trónörökös, kezében az ártatlanság szimbólumának tekintett liliommal, a jövőbe vetett remények jelképe. A továbbiakban három – egymással sok tekintetben összefüggő – történelmi portré keretében e kultúrtörténeti örökség esszenciaszerű megragadására teszünk kísérletet.

Szent István király. Szent István király *Vajk* néven 975 körül született, az utólagos egyházi hagyomány szerint Magyarország akkori székvárosában, Esztergomban, szülei Géza nagyfejedelem és az erdélyi Gyula lánya, Sarolt voltak. A keresztségben kapta István protomártír után az István nevet, egyik nevelője az egyházi hagyomány szerint Adalbert prágai püspök (a későbbi Szent Adalbert) volt. 995 körül vette feleségül a később boldoggá avatott Liudolf Gizellát, II. Henrik bajor herceg leányát. Édesapja 997-ben bekövetkezett halálát követően István győztesen került ki a kirobbant trónutódlási harcokból (Koppány vezér és a pogányság híveinek lázadása), és maga is elfoglalhatta a nagyfejedelmi széket. A II. Szilveszter pápától kapott koronával az akkor érvényes Julián-naptár szerint 1000 karácsonyán (más vélemények szerint 1001. január elsején) királlyá koronáztatta magát. Uralkodása négy évtizede alatt Magyarországot erős és tekintélyes feudális állammá szervezte. A tartományurak ellenállását letörve megszervezte az ország új, vármegyék szerinti közigazgatását, és tíz püspökség alapításával kiépítette a latin rítusú magyar egyházszervezetet. Törvényeket alkotott, és ama kevés

uralkodók egyike, aki minden háborúját megnyerte, a kor két európai nagyhatalma, a Német-Római Császárság és a Bizánci Birodalom ellenében is biztosítva az ország függetlenségét. Máig ő a magyarság egyik leginkább tisztelt történelmi személyisége.

A történetírás mint a magyar keresztény állam megszervezőjét, a katolikus egyház mint Magyarország fővédőszentjét, a honi kereszténység megalapítóját és elterjesztőjét, nem utolsósorban pedig mint szent életű embert tiszteli. 1038-ban halt meg, és végakaratának megfelelően a középkori Magyarország szakrális székhelyén, az általa alapított és a török hódoltság idején elpusztult székesfehérvári bazilikában lett eltemetve. Szent István királyt 2000 óta az ortodox keresztények is beiktatták saját egyházuk szentjei közé, így az 1054. évi egyházszakadás óta ő az első olyan szent, akit mind a római katolikusok, mind pedig a keleti egyház hívei szentként tisztelnek. A neki tulajdonított uralkodói diadém, a Szent Korona a magyar államiság megtestesítője, ezer éven át épségben fennmaradt jobb karja, az ún. Szent Jobb pedig Szent László király hermája mellett a magyarság legnagyobb tisztelettel övezett vallási-történelmi ereklyéje (ezt az ereklyét a 15. századig a bihari Szentjobb apátságban [ma: Sînîob, Románia] őrizték, jelenleg a budapesti Szent István-bazilikában látható). Augusztus 20-i ünnepnapja máig is a magyarság, a keresztény magyar államiság legjelentősebb ünnepe. E nap jelentős szakrális eseménye a budapesti Szent Jobb-körmenet.

Szent István királyról három legenda maradt fenn. Az ún. nagy legenda (*Legenda maior*) valószínűleg István király szentté avatására íródott, és a király kegyes, ájtatos vonásait hangsúlyozza. Sokkal realisztikusabb portét rajzol személyéről az ún. kis legenda (*Legenda minor*), míg e kettő ötvözetét képezi a 12. század első évtizedében készült Hartvik püspök-féle legendaszerkesztmény. Részben az egyházi legendák Szent István-képén alapul a népi emlékezetben fennmaradt és az évszázadok folyamán kiterebélyesedett hagyománykör is.

E folklórhagyományok mint a kereszténység honi megalapítójára és a pogányok legyőzőjére tekintenek Szent István királyra. Igazságos hős, aki jótetemények sorával segíti a szegény embereket. Különösen templomalapítási mondák legendás szereplője: a Kárpát-medence területén közel száz olyan középkori templom létezik manapság is, melyeknek Szent István-i eredetet tulajdonít a helyi emlékezet. Egy ilyen hagyomány szerint a vadászó Szent István a kíséretével a koloni (ma Kolíňany, Szlovákia) templomdombon telepedett le ebédelni. A lakoma végeztével továbbvonultak, és csak este vették észre, hogy ottfelejtették a király ezüst evőeszközeit. A visszaküldött szolga ámultan látta, hogy az ebéd helyén két gyertya világít. A csodás esemény emlékére rendelte el a király, hogy azon a helyen templom épüljön.

Szent István király művészeti ábrázolásai mindig is kultuszának középpontjában álltak. Kifejezték, reprezentálták a szent király alakját, és ami a középkor századaiban rendkívül fontos volt: közvetítették is a kialakult képet az írástudatlan néptömegek felé. Ikonográfiájában, amelyet Szent Istvánról legendái és a krónikák már korábban megrajzoltak, három jellegzetes mozzanat domborodik ki: a bölcs, a vallásos és a harcos király jellemvonásai. István király alakjában a történelmi személyiség

és a szentség egybeolvadt. A művészet is elválaszthatatlanul kezeli e kettősséget: a szent királyt ábrázolja – nem külön a szentet és külön az uralkodót. Az így kialakult művészeti típus is leginkább az öreg, ősz hajú, fehér szakállú, pátriárka külsejű királyt jelenítette meg, utalva arra, hogy a bölcsesség, az igazságosság leginkább az idősebbek sajátja. István első ábrázolásai még mentesek a későbbi korok tipizálásától, több egyéni vonást is tartalmaznak, s már csak ezért is fokozott figyelmet érdemelnek. A legkorábbi ismert alkotás, amelyen már a király alakja is felbukkan, az az 1031-ben készített miseruha, amely ma koronázási palástként ismert. Míg a középkor századaiban Szent István király alakja főként dicsőséges uralkodóként tűnik fel a művészeti emlékeken, a barokk időktől mindinkább az országát Szűz Mária mennyei oltalmába ajánló király ikonográfiai típusa terjedt el.

A Szent István királyról elnevezett települések sokasága, a védőszentként az ő nevét viselő templomok, a majd minden magyarországi templomban megtalálható őt ábrázoló freskók, szobrok, oltárképek a kora középkor századaitól széleskörűen elterjesztették kultuszát, amely a társadalom minden rétegébe eljutott. A középkori költészettől a barokk kor irodalmán át napjainkig számos irodalmi műnek is ihletőjévé vált Szent István király alakja. Ludwig van Beethoven nyitányt írt róla a pesti magyar nyelvű színház 1812-es avatására, és az emlékének szentelt zeneművek sorában említhető Erkel Ferenc operája (*István király*) és Kodály Zoltán kórusműve (*Ének István királyhoz*) éppúgy, mint Szörényi Levente és Bródy János 1983-ban bemutatott nagy sikerű rockoperája (*István, a király*).

Szent Imre herceg. Szent István király és Boldog Gizella bajor hercegnő egyetlen felnőttkort megélt fia, a magyar királyi trón örököse. Nevét a német rokonság révén, II. Henrik német-római császár után kapta. A történeti források szűkszavúan szólnak Imréről. Az egyházi szerzők említést tesznek arról, hogy az ifjú herceg neveltetésében, tanításában a Magyarországra érkező Gellért püspök játszott meghatározó szerepet, Imre az ő felügyelete mellett végezte el a kor legmagasabb iskolai fokozatait, a triviumot és a quadriviumot. A Szent Margit-legenda (*Legenda vetus*) egy részlete szerint megházasodott, és felesége a bizánci császári udvarból érkezett. A szűz házasságról szóló hagyomány nagy valószínűséggel legendairói toposznak tekinthető. Az 1020-as évek második felében már a trónörökös hercegeket megillető dukátus élén találni, a Szent István király nevéhez köthető, 1020 táján íródott *Intelmek* is már mint leendő uralkodóhoz szólnak. A történeti források szerint az ifjú trónörökös részt vett a II. Konrád német-római császár elleni 1030. évi honvédő háborúban, és a királyi testőrség parancsnokaként ekkor már az ország haderejének egyik irányítója lehetett. A *Hildesheimi Évkönyvek* egy bejegyzése szerint fiatalon és váratlanul, 1031 őszén hunyt el vadászbalesetben, egy vadkan halálra sebezte. Későbbi fő ünnepe is sokáig halálának napja volt az egyházi gyakorlat szerint, csak később került át szentté avatása napjára, november 4-re. A *Képes Krónika* szerint Imre „adoslencentie flore" volt halálakor, ami az ókori latin terminológia szerint a 17–25 év közötti életkorra utal. Az elhunyt herceget Székesfehérváron az épülő bazilika kriptájába temették, sírhelye a 10. század végétől

Magyarország egyik legfontosabb búcsújáróhelyének számított. Hitelesnek mondható portréja szerepel a manapság koronázási palásként ismert miseruhán, amelyet 1031-ben varrtak a veszprémvölgyi kolostorban Gizella királyné felügyelete mellett.

Szent Imre hercegnek az életét egyetlen kora középkori legenda őrizte meg, amely a 12. század első negyedében keletkezett, bár nyilvánvalóan már az 1083. évi szentté avatásra is rendelkezésre állt egy, az életéről és kegyes vonásairól szóló egyházi szöveg. A Szent Imre-legenda szerzője (egy Filko nevű klerikus) több alkalommal is megfordult Konstantinápolyban, innen származnak a legenda bizánci vonatkozásai. E legenda Imre herceg önmegtartóztató életszentségét és szűzi házasságát emeli ki, eszerint Istennek tett titkos szüzességi fogadalmának a veszprémi Szent György-templom volt a helyszíne. A néphagyományban ezzel ellentétben Imre világias vonásai dominálnak: mintegy tucatnyi olyan helyszínt tart számon a folklór, ahol a helyi emlékezet szerint bekövetkezett a tragikus vadászbaleset, egyes szövegváltozatok szerint elkerülhetetlenül, mintegy sorsszerűen. Egyes hagyományok szerint pedig nem is vadkan, hanem merénylet (németek/a pogány magyarok) áldozatává vált az ifjú herceg.

Szent Imre herceg egyike volt a középkori magyarság legnépszerűbb szentjeinek. A főbb Árpád-házi szentekhez, Istvánhoz, Lászlóhoz és Erzsébethez hasonlóan településnevek, templomtitulusok, templomi műalkotások sokasága örökíti meg alakját és emlékét. Még Assisiben is ott szerepel a Szent Ferenc-bazilika altemplomának Simone Martini által festett 14. századi falképén. Imrét is uralkodónak tekintve, a középkor századaiban a „magyar szent királyok" egyikeként tisztelték, e hármas kompozíció részeként tűnik fel többnyire a freskókon és oltárképeken: István mint bölcs, idős uralkodó, László mint középkorú harcos és lovagszent, Imre pedig mint ifjú és az ártatlanság megtestesítője. Ez utóbbi jellemvonására utal ikonográfiai attribútuma, a kezében tartott fehér liliom is.

Szent László király. Az édesapja kényszerű emigrációja idején, lengyel földön született Szent László I. Béla magyar király és a lengyel Richeza fiaként 1077-ben került Magyarország élére, és a haláláig terjedő két évtized az ország újabb felvirágzását hozta el. A Szent István halála óta kisebb-nagyobb megszakításokkal tartó polgárháborús, belső ellentétektől és anarchiától terhes időszak után drákói törvényekkel újra megszilárdította a közbiztonságot és a rendet. Ugyanakkor uralkodását végigkísérte az országra törő keleti nomád népek (úzok, besenyők, kunok) elleni küzdelem. E diadalmas csaták, hadjáratok emléke már valószínűleg életében a róla szóló különféle folklóralkotásokban (hősénekek) is lecsapódott, miáltal László a középkori magyarság legnépszerűbb hőse, a lovagi eszmények első számú szimbóluma lett. László folytatta és befejezte a Szent István király által megkezdett magyarországi egyházszervezés folyamatát, azzal is, hogy 1083-ban szentté avattatta István királyt, Imre herceget, Gellért püspököt, valamint a két szent életű zobori remetét – ezáltal az Árpádok már addig is létező szakrális aurájának keresztény rétegét és nemzetközi tekintélyét is megteremtve. László 1095-ben halt meg, és 1192-ben, III. Béla király uralkodása idején avatták szentté. A somogyvári

bencés apátságban temették el, ahonnét valamikor a 12. században vitték át tetemét az általa alapított nagyváradi (ma: Oradea, Románia) püspöki székesegyházba. Itteni sírja és kivált nevezetes fejereklyéje Nagyváradot a 16. század közepéig Európa-szerte híres és látogatott búcsújáróhellyé tette. Nagyváradi sírhelye ugyan elpusztult a reformáció, valamint a város 1660. évi török általi elfoglalása következtében, a középkori tisztelet legfőbb tárgya, nevezetes fejereklyéje (a Szent László-herma) azonban fennmaradt, és a 17. század eleje óta a győri székesegyházban őrzik. László egyházi ünnepe szentté avatásának napja: június 27.

Szent László az a magyar szent, akinek tiszteletében a hivatalos egyházi szentkultusz leginkább összefonódott a néphagyománnyal és a hiedelmek világával. Valószínűleg már életében megindult körülötte a legendaképződés, hogy aztán kiforrott formájában feltűnjék a templomi falképeken, valamint a mondák szövegeiben. Nem kizárt, hogy kultuszába az ősi szakrális királyság számos motívuma is beépült, hiszen a szent győzelemhozó és termékenységoltalmazó, -biztosító szerepe, szent növények, állatok, források, sziklák előfordulása mind-mind erre utal, s mindezzel csak látszólag áll ellentétben a király egyházpártoló-alapító, hittérítő tevékenysége, a pogányok elleni harc, egyszóval a keresztény motívumok személyéhez kapcsolása.

Szent László alakjában a nomád férfieszmény és az európai lovag- és uralkodóideál ötvöződött eggyé. A haza bajnoka ő, az *athleta patriae*, ahogyan a 13. századi zsolozsmájának részét alkotó *De Sancto Ladislao Regis* című himnusza nevezi. „Szűz Mária választott vitéze", „keresztény lovagoknak oszlopa" – miként a régi írások emlegetik. A középkorban a lovagszenteknek volt egyfajta határvédő, gyepűvédő feladatuk is. Nem véletlen tehát, hogy Szent László tiszteletet főként az ország peremvidékein, a keleti és északkeleti határvidékeken jelentkezett leginkább, maradt fenn legtovább, s mutatkozott meg oly hasonlóképpen.

Minden feltételezhető érdeme ellenére is egyfajta ideál öltött benne testet. Életéről a krónikák jóvoltából viszonylag sokat tudunk, személyiségéről ellenben keveset. A Salamon királlyal vívott trónviszályok, a keleti nomád népek elleni országvédő harcok, a szilárd jogrendet biztosító szigorú törvények egy kemény és céltudatos uralkodót rajzolnak meg. De van egy másik arca is, az alázatos, a megbocsátó, érző emberé, ki számot vet sorsával és a hatalommal, vállalván a reá mért terheket: „noha bűnös ember vagyok, hiszen a földi uralmat a legnagyobb bűnök elkövetése nélkül nem lehet gyakorolni…" – olvasható egyik levelében, melyet maga írt 1091-ben Monte Cassino apátjához.

László 1077. évi trónra lépésével új korszak kezdődött mind az Árpád-ház dinasztikus történetében, mind Magyarország életében. A kegyes, igazságos és békeszerető Karoling-kori királyeszményt, a szerzetes-király ideálját szinte átmenet nélkül váltotta fel Magyarországon annak a lovagkirálynak a típusa, amely még a lovagság őshazájában, Franciaországban is csak a 12. században kelt életre, és akkor is inkább csak az irodalomban. Magyarországon viszont a létező irodalmi háttér, a feltételezett jokulátor-eposz nem előzménye, inkább következménye volt az eseménydús történelmi helyzeteknek. Adott volt egy kellően bonyolult polgárháborús szituáció, trónküzdelem,

számos összetett jellemű és nem átlagos képességű szereplővel. Shakespeare-i alaphelyzet, amit a szóbeszéd, a szájhagyomány, az irodalmi szándék aligha hagyott említetlenül. S hogy mindebből a korból még ki is csúcsosodott egy nem mindennapi személy, majdani uralkodó alakja, az talán már valamiképpen törvényszerű is volt. László életével, tettei történeti példáival, magatartásmintájával teremtette meg önnön, és előlegezte meg egy később kialakuló lovageszmény típusát. Ami aztán minderre rárakódott (egyházi és történetírói hagyomány, szentté avatási szándék), ideológiai hátteret szolgáltatott csupán, mely ezt a képet árnyalta, de megváltoztatni nem tudta, bár nem is akarta.

Szent László számára az eszményt már nem a clunyi szellemiség által diktált pietas gyakorlása jelentette, hanem az az aktív, személyes példa, mely ugyan szolgálat volt még, de már mentes minden ideológiai kerettől. A vallásosság és a lovagi eszmevilág praktikusan értelmezett egysége testesült meg személyében. A lovagi magatartás előképét hiába is keresnénk a honfoglalás kori időkben vagy a Lászlót megelőző évtizedekben, és folytatását sem látni még jó ideig. Itt ugyanis nem csupán a klaszszikus harci erényekről: merészségről, legyőzhetetlen fizikai erőről, kiváló fegyverforgató képességről van szó, hiszen ezek a nomád és félnomád népek hagyományos erényei is egyszersmind. Ami új: László alakjában először jelent meg magyar földön a civilizált harcos, a lovag. Azok az értékek, amelyek a lovagi etika alapjait képezik – a rendíthetetlen bátorság, a nők, gyermekek, gyengék oltalmazása, a kereszténység, sőt, a haza védelme –, pompásan megférték az ősi eszményekkel. Vele jelent meg a harc kultúrája is; oltalmaz, megment és segít, a küzdelemnek tehát morális tartalma is van, amely a lovagi magatartás sarokköve – nem véletlenül ismerte fel benne több magyar uralkodó, köztük I. (Nagy) Lajos és Luxemburgi Zsigmond is saját királyi és lovagkirályi előképét.

Szent László a magyar középkor legnépszerűbb szentje volt, és tisztelete a barokk időkben is megmaradt. Míg a 12. század végén íródott egyházi legendája kegyes vonásait hangsúlyozza, a középkori templomok falán már egy világias jellegű hőstette, a pogány ellenség által elrabolt leány kiszabadítása terjedt el. Barokk kultusza és mondaköre is szorosan összefügg lovagszenti mivoltával (lásd: vízfakasztás csodája, a Szent László füve mondája, a Tordai-hasadék keletkezése, a Szent László pénze mondája stb.). Középkori ikonográfiájának két képtípusa valódi művészettörténeti hungarikum: a Szent László-legenda falképciklusa néven emlegetett képsorozat, valamint a „magyar szent királyok" hármas kompozíciója. A falképeken látható folklór-motívumok Szent László újabb kori népi hagyománykörébe már csak szórványosan kerültek át. Ennek ellenére a Szent László alakja kapcsán fennmaradt népi hagyománykör rendkívül gazdag és változatos, a magyar nyelvterület (a Kárpát-medence és Moldva) egész területén elterjedt, és még a 20. század második felében is virulens formájában találtak rá a néprajzkutatók.

Szarka Tamás

Az éneklő Tokaji

Pozsonyban történt az eset. A belváros kellős közepén, a Duna-part, a koronázótemplom és a Comenius Egyetem örökké dobogó háromszögében, ahol száz évekig magyarok, szlovákok és németek köszöngettek egymásnak, viharokban csak halkan, szélcsendben hangosabban, mint embereknél ez már szokás.

Életem első lemezét egy ottani pici stúdióban játszottam föl, a stúdióval szemben egy kicsi, pár asztalos – de jól látható – sarki ivónak, bárnak, kávézónak olyan bájos keveréke, amit csak Közép-Európában látni. Életünk első stúdióóráitól kábultan ide mindennap bementünk – megfelelően fontosnak, fáradtnak és elhivatottnak érezvén magunk – egy pohár italra, nedűre, mert a hely neve bizony nem volt más, mint szép magyarsággal és méltósággal kiírva – Tokaj. Mátyusföldi falvakban akkortájt a szót is – tokaji aszú – alig lehetett hallani, mint ahogy ritkán mondták, hogy mennyország, igazság, vagy hogy vérarany. Ezeket a dolgokat nemigen emlegettük. Elég volt a tudat is, hogy valószínűleg valahol létezhetnek.

És most feltűnik előttünk itt Pozsonyban, érezni az illatát, s már-már megérinthető! És azzal az izgalommal, hogy Bratyizslavában 1987-ben még ki lehet ilyet egyáltalán írni, megtörtént – lehunyt szemmel csókolóztam vele, s évődve meg is haraptam a bortündért, aki ettől élő arannyá változott, csak hogy még jobban belébolonduljak.

Igen, itt lehetett az egész városban finom talpas poharakban, palackból kimérve tokaji aszút kapni; ott, a megsavanyodott szocializmusban, 21 évesen – karvastagságú vassorompók közé szorulva –, nekünk mégis kerek volt ez a kicsi világ.

Aztán elzúgott egy nálunk „bársonyosnak" nevezett forradalom – bár a bársonyt azóta majomhordák rabolták visítva, s alommá tépték a kutyák.

Majd éveken át végigjátszottuk Szlovákiát, találkozva közben egy-két olyan műanyag kannás úgynevezett borral, melyek egy hét őrületes, nem alvásos, túlfűtött, önkívületbe muzsikálás után, huszonévesen sem fogytak el, pedig alkoholról lévén szó, ez majdnem a lehetetlennel volt határos.

S aztán megint arra vetődtem, oda, arra a pozsony-belvárosi sarokra, és eszembe ötlött – annyi fájdalmas csókot és büszke sebet begyűjtvén –, megérdemlem A NEDŰT, ami sebet és csókot úgy összebékít, mint harcoló szerelmeseket az ima.

Felnéztem, és a villám belém szaladt – a jól ismert ajtó fölött a Tokaj feliratról levágták a T betűt, s a J betűt Y-ra cserélték. Így lett végül a Tokajból OKAY – azaz oké, egyetlen kurta szóba sűrítve ámerikanizmust, szlovakizmust, hungarofóbiát, újkapzsiságot, öregökörséget. Persze a kínálatban a drága nedűnek nyoma sem volt már rég…

Ti kedvesek-kedvetlenek – a világ így alakul, amikor az ostobaság alkot.

A táncos lábú tűztündért megerőszakolták és kifeszítették a falra.

Akkor a szememmel a szögről levettem őt, s azóta itt hordom, hátha meghallja valaki, ahogy túlélve a lehetetlent, igazgyöngyöt énekel – a pohárban, amikor az a gyöngy az aszúból kirepül –, hogy fájdalmat énekel – a borásznak annyi görnyedése az a nedű miatt, s a már soha be nem teljesülő szerelmet énekel – az aszú íze az, amikor tüzével egyszer belénk száll, s örökké bennünk is marad.

Tengerek mélyéről hoznak fel több száz éves borokat, és vagyonokat kérnek s adnak érte.

Én a tokajit nem a tengerből hozom – hanem hozom az *erők eréből* – pillanatnyi ifjúságból, ráncos szőlőszemből, öregasszony igazából – a történelemből, s az élet vize szerelméből hozom.

Ennyit ad ő – a szépség, s csak azt kéri, halljuk meg bennünk őt – önmagunkat.

A Tokaji – magyarok – mi vagyunk.

Bocskay Vince
Apor Vilmos

Kelemen László

Román vagy magyar?

Az erdélyi „magyar” táncok kapcsán

„Az a dolgunk, hogy hidat építsünk
a kőből, amivel megdobtak.”
(Böjte Csaba, OFM)

Már táncházas éveim elején találkoztam olyan táncdallamokkal, először a székieknél, amelyeket *magyar*nak neveztek. Akkor már hallottam Brahms magyar táncait, ahol Brahms inkább egzotikumként, zenei mottóként kezelte a pesti csárdákban hallott dallamokat.

A széki *magyar* tánc dallamai azonban nagyon másak voltak, mint Brahms magyar táncai, soknak rögtön felismerhetően volt olyan vokális változata is, amit még otthonról, Székelyföldről ismertem, semmi közük nem volt a szerzett zenéhez, annál inkább a régi stílusú népdalokhoz. Világos lett tehát, hogy népzenét hallok, amelyhez tánc is tartozott, és arról nevezték el a dallamokat is. „Húzz egy magyart” – mondták a prímásnak, aki természetesen az ott *magyar* táncnak nevezett tánc dallamait kezdte el muzsikálni. Az ottaniak nem tettek különbséget a tánc és a tánc alá húzott zene között, a tánchoz muzsikált zenét is táncnak hívták, ha szoktak rá arrafelé táncolni. Mátray Gábor említi 1854-ben: „A magyar tánczenének neve közönségesen csak: »magyar«”.

Aztán az is felmerült anno bennünk, kezdő táncházasokban kérdésként, hogy akkor a többi Széken játszott zene, amit nem *magyar* táncnak hívtak az adatközlők, például a csárdások, jóllehet volt esetleg *magyar*nak játszott variánsuk is, azok nem magyar eredetűek, csak a *magyarok*? Széken néha ugyanannak a dallamnak tempóban, ritmusban igazított változatára jártak csárdást és *magyar* táncot is, de volt olyan falu, ahol az ugyanazon stílusú, hangzású és tempójú, *magyarnak* nevezett dallamra csak férfitáncot táncoltak, volt, ahol párosan is, sőt négyesben is (két pár) járták, például az észak-mezőségi Buzában. Kalotaszegen a legényest kísérő lánykörtáncot hívták *magyar*nak is. A dél-erdélyi szórvány-magyar területeken szintén találtunk *magyaros* névvel elnevezett táncdallamokat és táncokat is, amelyekre hol párosan táncoltak, hol legényes táncot jártak („pontoztak”), például Magyarkirályfalván. A *magyar* nevű táncokon belül tehát nemcsak többfajta táncot (legényest, párost, körtáncot) jártak egyazon dallamra, de még olyan dallam is volt, amelyre egy falun belül többfajta páros *magyar* táncot jártak a tempóban, dallamban, ritmusban változatlan zenére. Magyarszováton például vallási felekezettől függően hol belső, hol külső lábbal kezdték a táncot, párban vagy négyesben.

Sok helyen egyes *magyar* táncok külön elnevezést kaptak egy-egy személyről, mint például „Barna János lassú magyarja” Buzában, vagy „Rákóczi ritka magyarja” Bonchidán. Az eljárás régtől fogva ismert, elég csak Kájoni János „Apor Lázár tánca” címmel ellátott dallamára gondolnunk. Ezek az el-

nevezések azonban ma már semmiféle relevanciával nem bírnak, a dallamot természetesen sem Rákóczi, sem Barna János nem szerezte, de táncolhatta, és jelzik, hogy a múltban kihez kötötték a zenészek egy-egy dallam táncbéli használatát, ami aztán a dallammal együtt a zenészek között hagyományozódott. Rákóczihoz valószínűleg már senki sem kötötte az illető táncot Bonchidán, amikor a zenészek még mindig a nevével nevezték, Barna Jánost az erdélyi hangszeres népzenét átfogó Utolsó óra gyűjtés (1997–2000) zenészei már nem ismerték, mikor ezzel a névvel rögzítettük lassú magyarját és a hozzátartozó zenét.

A táncokkal kapcsolatban már korábban is sokat olvastam az Erdélyben tiltott, de becsempészett akkori alapműben, az 1980-ban a Zeneműkiadónál megjelent *Magyar néptánchagyományok*ban. A táncdivatok akkoriban is általában nyugatról keletre terjedtek, és nagy szerepük volt benne a 18. század végétől (Magyarország és Erdély török alóli felszabadításától kezdve) a táncmestereknek. Pávai István egy másik tanulmányában Kodályt idézi: „ritmusban hasonló táncdarabot könnyen kölcsönvesz egyik nép a másiktól. Van olyan zenedarab, hogy magyarok magyar, románok román táncot járnak rá." Pávai idézett cikkében még Kodály másik fontos táncterminológiai észrevételére is hivatkozik a későbbi gyűjtések során Erdélyben is fölbukkanó lassú magyarral kapcsolatban: „Igen ritkán nevezik magukat a magyar kiadványok és kéziratok verbunkosnak. A magyar olyan elnevezés volt, mint az allmande, anglaise, français, polonaise. Képtelenség is a legmagyarabb táncot és zenéjét idegen névvel megcsúfolni."[1]

Kodály ösztönzésére és gyakorlati, anyagi segítségével indult útjára az ötvenes években a magyar néptánckutatás nagy nemzedéke, amely végül tapasztalatait a már idézett *Magyar néptánchagyományok* című gyűjteményes kötetben összegezte. Az eredmények továbbgondolása azonban váratott magára, míg Pávai István meg nem jelentette *Az erdélyi és a moldvai magyarság népi tánczenéje* összefoglaló kötetét 1993-ban (újabb, bővített kiadása 2013-ban jelent meg).

A *magyar* táncok dallamai. A *magyar* tánc elnevezés tehát a Mezőségen bukkant fel először több változatban, még a románok is így hívták (ungurește, ungureasca, ungurime), és ezek a táncok sok régies és régi stílusú dallammal kapcsolódtak. A *magyar*, *magyaros* megnevezés azonban nem föltétlenül jelenti a dallam magyar származását is. Ráadásul a zenészek gyakran muzsikáltak más nemzetiségű közösségnek is, olyankor „románul", „cigányul" játszottak, ami sokszor nem jelentett más dallamokat, hanem bizonyos más stílust, más táncokat, vagy más sorrendet a táncokban. Még komplikálja a megértést az a tény, hogy a különböző társadalmi rétegeknek más-más zenét kellett játszani. Pávai István egyik adatközlője „a háború idején egyaránt muzsikált »románul uraknak«, »románul parasztoknak«, más-más dallamanyagot, más-más táncokhoz a Felső-Maros mentén, a Sajó völgyében, s Maroshévíz környékén; »magyarul uraknak«, »magyarul parasztoknak« Felső-Maros mentén és a Gyer-

[1] Pávai István, *Kodály Zoltán és a magyar tánc*, http://mzzt.hu/pdfs/mz%202018_2_161_Pavai.pdf, 37.

gyói medencében, ugyanakkor zsidóknak sajátos lakodalmi és táncdallamokat játszott, sőt, cigányoknak is zenélt."[2]

Világossá vált ezek után, hogy ha valamilyen rendet szeretnék tenni ebben a komplikált helyzetben, amit az erdélyi *magyar* táncok körül tapasztaltam és amit a fentiekben megpróbáltam vázolni, zenei oldalról kell megpróbálnom, akár dallamszinten is vizsgálni a kérdést. Három nagyon alapos és komoly elemzésre támaszkodhattam, az egyik Martin tanulmányai a *Magyar néptánc-hagyományok* már idézett kötetében, a másik Bereczky János, Paksa Katalin és Domokos Mária összegzése és elemzései Bartók *Rumanian Folk Music* 2. kötete nyomán,[3] harmadik Pávai már idézett kötetének dallamelemzései. Természetesen ennek az írásnak sem terjedelme, sem célközönsége nem teszi lehetővé, hogy ezeket az elemzéseket itt közreadjam, inkább most a kérdés nagyközönség által is érthető részére szeretnék kitérni. Viszont az elemzések alapján kétség nélkül megállapítható, hogy a *magyar* táncok dallamainak törzsanyaga magyar származású dallamokat is jelent, mind a *magyar* táncok, mind a régi stílusú erdélyi legényes és páros táncok zenéjében.

Kinek a népzenéje? A kérdéssel kapcsolatban azonban folyamatosan szembesülnünk kellett és kell a „vox populi"-val is, azoknak a nem szakembereknek, vagy szakembereknek nevezett dilettánsoknak a véleményével is, akiktől gyűjtöttünk, vagy akiknek bemutattuk gyűjteseinket. A gyűjtések során, mikor más vidékről való dallamokat kérdeztünk, hogy ismerik-e, sokszor hallottuk azt a megjegyzést Erdélyben, hogy „de hát ez román" (magyaroktól), vagy fordítva, „de hát ez magyar" (románoktól). A megjegyzések azt jelezték először is, hogy maga a népzene került „önhibáján kívül" egy olyan nemzeti azonosságot meghatározó kategóriába, amely a gyűjtött anyag nemzeti kizárólagosságát is feltételezte. Másodszor pedig azt is megmutathatták, hogy azon a vidéken, ahol kérdeztük, ugyan ismerték valamilyen szinten az illető dallamot, de nem mindig ugyanaz a nemzetiség őrizte meg, akitől kérdeztük.

Jórészt „polgári" körökben, de a polgárosultabb vidékeken, például székelyföldi falvakban is a széki vagy mezőségi hangszeres népzenét egyöntetűen románnak tartották, és idegenkedtek tőle a nyolcvanas években, de talán még most is. Szülőfalumban, Ditróban, családomban akkor még ismertek a magyar nótákon kívül számos régi stílusú népdalt is, ezért érthetetlen volt számomra, miért nem hallják meg a széki és az otthoni, ditrói között a rokonságot. Még a közeli gyimesi zenét is idegennek érezték, nem beszélve a moldvai népzenéről, énekelték bár magyarul.

A gyűjtéseim során, például Máramarosban viszont azzal az egyöntetű helyi román véleménnyel találkoztam, hogy a belső erdélyi népzene, még a mezőségi román hangszeres népzene is, nem igazi román népzene, az mind magyar. Az erdélyi magyarok és románok viszont egyöntetűen románnak érzik és nevezik a máramarosi népzenét.

---

[2] Pávai István, *Az erdélyi és a moldvai magyarság népi tánczenéje*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 1993, 174.

[3] *Magyar–román dallamkapcsolatok Bartók román gyűjteményében* (*Rumanian Folk Music* II. kötet), in: *Népzene és zenetörténet* IV, szerk. Vargyas Lajos, Budapest, Editio Musica, 5–109.

Kiváló tanáraim a kolozsvári Zeneakadémián, Szenik Ilona és Traian Mîrza arra is rávilágítottak, hogy ugyanazok a dallamok máshol más tempóban, metrumban, funkcióban is használatosak, magyaroknál, cigányoknál és románoknál egyaránt. Kodály szerint „ritmusban hasonló táncdarabot könnyen kölcsönvesz egyik nép a másiktól. Van olyan zenedarab, hogy magyarok magyar, románok román táncot járnak rá."[4]

Adódik a következtetés: az erdélyi, *magyar*nak nevezett táncok és a hozzájuk játszott dallamok nem szükségszerűen kötődnek kizárólagosan egymáshoz, a dallamok származása, „nemzetisége" pedig végképp különvált a tánc megnevezésétől. Ugyanazt a magyar eredetű dallamot játszhatta tehát román énekes közönségének a máramarosi muzsikus a helyi stílus jellegzetességeivel felöltöztetve, mint a kalotaszegi magyar zenész a magyar énekes közösségének, anélkül hogy tisztában lettek volna annak eredetével, vagy azzal a ténnyel, hogy azt a dallamot más nemzetiségű közösségek is használják Erdély egy másik tájékán.

Az eddig leírtakból következően nyilvánvaló, hogy a *magyar* táncokat nem csak és kizárólag néhány tipikus dallam helyi (magyar származású) változataival kísérték, hiszen egy hosszabb, az ottani törzsanyagba tartozó táncba a zenészek kénytelen-kelletlen, a változatosság kényszerétől hajtva mindent belemuzsikáltak, ami eszükbe jutott és amit be tudtak illeszteni a tánckíséret ritmusába. Származásától függetlenül egy dallam természetesen még lehet egy-egy közösség kedvenc, akár kitüntetett sallangokkal is felékesített „nemzeti" dallama, mint a szlovákoknál a himnuszuk dallama, vagy nálunk a *Tavaszi szél vizet áraszt* például, ahol a használat kiterjedtsége szentesíti a nemzeti pantheonba való tartozást. Viszont azonnal ideologikus harcokba kerül az az elemző, aki ezekkel a kialakult közvélekedésekkel ellentétben az idegen származással szembesíti a nagyérdeműt Ez igaz véleményem szerint az erdélyi román vagy cigány dallamokra is, hiába hívják az adatközlők akár românești-nek, vagy csingerdinek, nagyon sok köztük az idegen (pl. magyar) eredetű.

Kijelenthetjük, hogy a „magyar" tánchoz tartozó dallamok egy kis része, még akkor is, ha első látásra nemzeti karaktert hordozónak tűnnek, egyáltalán nem biztos, hogy magyar eredetű, de még az sem, hogy népdal. A dallam származását csak az a fajta mélyenszántó összehasonlító zenei vizsgálat (összehasonlító zenefolklór) tudja bizonyítani, amelyet Bartók Béla kezdett el,[5] és amellyel, nyomdokain járva, sokan foglalatoskodtak a legutóbbi időkig az erdélyi folklór viszonylatában, főként Magyarországon. Ebben a sziszifuszi munkában a magyar zenetudomány európai összehasonlításban is az élen jár, és csak sajnálni lehet, hogy a környező országok tudósai a maguk portáján nem végezték ugyanazt el.

A kérdés azonban korántsem csak tudományos szinten merül fel. Azóta, amióta a kelet-európai nemzetek önmeghatározásuk egyik alapkövévé a „nemzeti" folklórt tették, rendszeresen előkerül a közbeszédben is, és mi sem

---

[4] Pávai István, *Kodály Zoltán és a magyar tánc*, i. m., 37.

[5] Bartók, *Népzenénk és a szomszédnépek népzenéje*, https://mek.oszk.hu/14900/14991/14991.pdf, „Az összehasonlító népzenei kutatás az egyes népek népzenéjének egymásra gyakorolt hatását vizsgálja."

könnyebb, mint valami *ellen* meghatározni magunkat, és rendre úgy tenni, mintha az együtt élő másik nemzet elorozná ősi javainkat. Ha ez a veszély nem heveny, akkor jövünk „mi", vagy „ők", az egy nemzetből valók, és megpróbáljuk a miáltalunk ismertet, elfogadottat és kedveltet kizárólagosan magyarnak, románnak stb. beállítani. Hogy csak a mi portánkon söpörjek, a „melyik az igazi magyar népdal?" kérdés például már a 19. században ádáz vitákat generált. Liszt Párizsban megjelent könyvecskéje (*Bohémiens et leur musique en Hongrie*, 1859) pedig egyenesen botrányt kavart, mert a „cigányzene" cigány voltát bizonygatta, és rendkívül meglepődött a felháborodott magyarországi reagálásoktól. (A magyar főurak, akik mint amatőr zeneszerzők ezeket a zenéket többnyire írták vagy másolták a népdalok mintáiból, és cigányzenészeikkel eljátszatták, nem szerették, ha lecigányozzák őket.) Még a 20. század fordulóján is, olyan elsőrangú szakember, mint Seprődi János, sem tett különbséget az írott magyar dal és a népdal között. Bartókékat is a közkedvelt magyar nótától való elfordulásuk vezette a régi magyar parasztdalok felfedezésének rögös, de igazi felfedezéseket adó útjára. A táncházmozgalom is a „valami ellen" úton járt, amikor az éttermi cigányzenével szemben határozta meg önmagát és fordult a falusi muzsikusok felé, anélkül hogy észrevette volna, vagy észre akarta volna venni, hogy sok esetben ugyanannak a zenének, dallamvilágnak a különböző változataival állunk szemben. Ma már, köszönhetően az összehasonlító zenefolklórt művelő magyar tudósok magas színvonalú, kitartó munkájának, kimondhatjuk, hogy jól állunk mi, magyarok: többnyire dallamcsaládszinten meg tudjuk mondani, hogy a dallam, amit vizsgálunk, magyar vagy egyéb származású-e. Persze ezért nagyon sokan néznek ránk ferde szemmel, különösen a szomszédból, azt gondolván, hogy elrabolunk tőlük valamit, ami szerintük kizárólagosan az övék, hiszen esetleg nemzeti identitásuk egyik alkotóeleme.

Román vagy magyar? Erdélyben ez a kérdés még akutabb, hiszen mióta a román impériumváltás megtörtént, a román értelmiség jó része Erdélyben próbálta megtalálni nemcsak a „nemzet" (romantikus nemzetfogalom szerinti) etnogenezisét, de az ősi román népzenét is. Ebben a törekvésükben cseppet sem zavarta őket a történelmi nemzetértelmezés középkori vagy újkori, változott szemlélete, vagy az az elsőre hallható különbözőség a történelmi három fejedelemség zenéjében, amely alapvetően a sokszázados külön fejlődés eredménye. Ebben a közegben, éppen az ideológiák túltengésének következtében, a román folkloristák egy része régen is úgy ítélte meg, talán még ma is azt hiszi, hogy a magyarok „ellopják" az erdélyi román népzenét.

A vád már Bartókkal szemben is felmerült anno. Coriolan Petranu a Revue de Transylvanie 1937. évfolyamában például ezt írja: „Nyugaton nem ismerik az ilyen Bartók-féle próbálkozásokat más népek szellemi kincseinek elsajátítására; ezzel szemben nekünk állandóan harcolnunk kell a magyaroktól kiinduló ilyen irányú törekvések ellen. És akkor csodálkoznak azon, hogy nem tudjuk megőrizni a méltóságunkat?"[6]

Ez a kitartó vádaskodás aztán odáig fajult, hogy egy román folklorista még a nyolcvanas évek elején, jó pár szekus társaságában azt kérte számon a ko-

[6] Kárpáti János, *Bartók Béla keresztűzben*, in: forrásfolyóirat.hu/0603/karpati.pdf

lozsvári táncházzenészeken, hogy miért játsszák mérai (magyar) legényes táchoz a mócvidéki *Abrudon ţarina* néven ismert „román" táncdallamot, hiszen ezzel mintegy „ellopjuk" a román népzenét. Hasonló vélekedésnek még néhány éve Gyergyótölgyesen is hangot adtak román „szakemberek", ahol például a helyi kultúrház igazgatónője próbálta megakadályozni a gyűjtésünket, ugyanilyen indokkal. Az is előfordult az adatközlőink elmondása szerint a különböző fesztiválokon, nyilvános előadásokon, mint pl. a „Megéneklünk, Románia", hogy a magyarnak nevezett táncokat nem lehetett így nevezni, románra kellett változtatni, vagy valamilyen semmitmondóan semleges (román) nevet kellett nekik adni. Természetesen ezek a „szakemberek" nem olvasták Bartók még 1934-ben megjelent összefoglalóját (sem), ahol megállapítja: „a régi dallamok az egész magyarlakta területen egységes karakterűek: lényegileg ugyanolyan szerkezetűek Sopron vm.-ben, mint Csíkban és Moldvában, Bereg vm.-ben, mint Szerémben"[7], vagy, ha olvasták is, egyáltalán nem vették figyelembe sommás megállapításait.

Az erdélyi, mezőségi magyar–román kölcsönhatások irányát a következőképpen látja Bartók: „Milyen bizonyítékaink vannak arra, hogy ezek átvételek a magyar, illetve a székely anyagból, nem pedig fordítva? Legerősebb bizonyíték az, amit nem lehet elégszer hangoztatni: hogy a régi magyar dallamanyag lényegében véve teljesen egységes, még Dunántúl is nagyjából ugyanaz, mint Székelyföldön; a román anyag viszont, amint előbb mondottam, egyáltalán nem egységes. Tehát nem valószínű, sőt éppenséggel lehetetlennek látszik, hogy az aránylag kisszámú mezőségi románoktól terjedtek volna ezek a dallamok a székelységre és – a nagy román gyűrű Bihar megyei részét átugorva – a magyarság többi területére."[8] A kölcsönhatás kérdéskörére adott válaszait Bartók a több mint 13 ezer felgyűjtött dallam birtokában, amerikai tartózkodása alatt összegezte a kéziratban maradt és végül 1967-ben kiadott háromkötetes *Rumanian Folk Music*ban.[9]

Az akkor megfogalmazottakat erősíti meg és egészíti ki az újabb gyűjtéseket figyelembe véve Bereczky János, Domokos Mária és Paksa Katalin az 1982-ben megjelent *Magyar–román dallamkapcsolatok Bartók román gyűjteményében* című alapvető tanulmányában.[10] Témánk szempontjából nagyon fontos, ma is érvényes megállapításaik közül néhányat idézek. „Az új mezőségi gyűjtések hatalmas magyar anyaga megerősíti Bartók feltevését, mégpedig abban, hogy valóban nagyon szoros a magyar és román dallamok közti kapcsolat ezen a vidéken, a magyar hatás azonban nem elsősorban a szomszédos területről való beszivárgás, hanem egy mélyen gyökerező helybeli hagyomány eredménye, amely alapvető stílusjegyeit tekintve szervesen beletartozik az egységes magyar népzenekultúrába" (6–7. o.). „Más megközelítésben ugyancsak fontos eredményekre vezet a dallamföldrajzi vizsgálat. Bartók szerint ez azt jelenti, hogy a magyar nyelvterületen – a dialektuskülönbségek ellenére – ugyanazok a régi stílusok, dallamfajták élnek. A hagyományőrzés foka azonban

---

[7] Bartók, Népzenénk és a szomszédnépek népzenéje, i. m.

[8] Uo.

[9] Bartók Béla, *Rumanian Folk Music I–III.*, szerk. Benjamin Suchoff, The Hague, 1967.

[10] *Magyar–román dallamkapcsolatok Bartók román gyűjteményében*, i. m.

vidékenként változó. Előfordul, hogy a dallam elterjedésének egymástól távol eső pontjait ismerjük csupán, mivel a közbeeső területen a hagyományból már kihulltak. Ez a magyarázata például egyes dél-dunántúli és mezőségi dallamtípusok szoros zenei rokonságának. Bizonyos dallamkapcsolatokat pedig nem is értelmezhetünk másként, csak úgy, ha a valamikori szélesebb elterjedés fönnmaradt adatainak tekintjük őket. Végül egyes régi dallamokat már csak egy-egy elzárt vidék őriz. Látszólagos földrajzi elszigeteltségük ellenére zenei jegyeik alapján azonban ezek is szorosan beletartoznak a magyar régi stílus nagyobb összefüggéseibe. (Erről a kérdésről l. Bartók: *Népzenénk és a szomszéd népek népzenéje* c. tanulmányának *Mi bizonyítja a régi magyar pentaton anyag magyar voltát?* c. fejezetét, valamint Kodály: *Mit akarok a régi székely dalokkal?* c. cikkét.)" (7–8. o.).

A több százezer új gyűjtött dallam birtokában, tanulmányukban a szerzők a második kötet énekelt dallamait helyezték immár sokkal szélesebb kontextusba és vonták le az adódó konzekvenciákat: „A Rumanian Folk Music vokális dallamainak összehasonlító vizsgálata tovább erősíti azokat a »szabályszerűségeket«, amelyeket Bartók korábban megállapított. Az átvételek bizonyos területeken (Mezőség, Bánság, Máramaros) néprajzi és történeti okokból viszonylag gyakoribbak, másutt, hozzánk közelebb eső, de elzárt vidékeken (pl. Bihar egyes részein) ritkábbak. Az átvett anyag zenei stílusok szerint is megoszlik: általánosan elmondhatjuk, hogy a románság a régi **magyar** stílusból kölcsönzött a legtöbbet. Az is előfordul, hogy egy-egy dallamnak régiesebb, »magyarosabb« formáját őrzi, mint a polgárosultabb magyar parasztság (pl. pontosabb a kvintváltás, vagy tisztább a pentatónia)."

A következtetések tehát világosak, nagy kár, hogy a magyar megállapítások nyomán nem indult el egy közös román–magyar diskurzus és az erők egyesítése a további kutatások érdekében, az utolsó utáni órában, hiszen látni való, a nyugati kommersz kultúra beáramlása a Kárpát-medencében nagyon gyorsan kiirtja a falusi, paraszti kultúra maradékát is, jó, hogyha a falvak megmaradnak.

Bartók igazsága. A legfontosabbnak a jövőt illetően annak a felismerését látom, hogy múltunk tanulmányozása segít a mindennapokkal való szembenézésben. Nem valamiféle ideologikus ködben kellene múltunkat látnunk, hanem minél tisztábban, hiszen akkor kaphatunk a mai életünkre is pontosabban használható iránymutatásokat. Az erdélyi magyar népzene viszonylatában büszkék lehetünk arra, hogy sokkal többet adtunk a közös erdélyi népzenei kultúrába, mint amennyit kaptunk a társnemzetektől. Az a vízió lebeg a szemem előtt, hogy olyan ez a teljes Kárpát-medencei hagyományos kultúra, mint egy gyönyörű ház, amelybe a téglákat minden itt lakó nemzet beleadta, azonban az összetartó *malter* magyar. Sajnos, néha az az érzésem, hogy ma már senki nem olvas tudományos írásokat, még a szakmájába vágókat sem, még Bartók írásait sem. Nem olvassák a környező országok folklórral foglalkozó szakemberei sem (noha Bartók a mai napig például a legtöbb román népzenét jegyző gyűjtő), mert ő és követői pontos, sok ezer adattal alátámasztott megállapításaival nem tudnak mit kezdeni prekoncepcióik foglyaiként. Különösen igaz ez abban az ideológiáktól terhes szellemi környezetben, amely bennünket itt, Közép-Kelet-Európában jellemez (inkább Kelet, mint Közép…). Mindenki-

nek ajánlom azonban Bartók legszemélyesebb hitvallását, különösen azoknak, akik nacionalizmussal vádolták őt, és vádolják követőit a mai napig: „(…) magyar zeneszerzőnek tartom magamat. (…) Az én zeneszerzői munkásságom, épp mert e háromféle (magyar, román és szlovák) forrásból fakad, voltaképpen annak az integritás-gondolatnak megtestesüléseként fogható fel, melyet ma Magyarországon annyira hangoztatnak. […] Az én igazi vezéreszmém azonban, amelynek, amióta csak mint zeneszerző magamra találtam, tökéletesen tudatában vagyok: a népek testvérré-válásának eszméje, a testvérré-válásé minden háborúság és minden viszály ellenére. Ezt az eszmét igyekszem – amennyire erőmtől telik – szolgálni zenémben; ezért nem vonom ki magam semmiféle hatás alól, eredjen az szlovák, román, arab vagy bármiféle más forrásból. Csak tiszta, friss és egészséges legyen az a forrás!”[11]

A határok megnyílásával és a kommersz kultúrát maga előtt toló nyugati, fogyasztói társadalom betódulásával Erdélybe a mi „*magyar* táncaink”, de a románoké, cigányoké is nagyon gyorsan perifériára, öreg és öregedő adatközlők emlékezetébe szorultak vissza. Azonban a XX. századi gyűjtéseknek és a ma is virágzó táncházmozgalomnak köszönhetően ezek a *magyar* táncok szórakoztató és identitásképző erejüknél fogva ma ismét a közkultúra részeivé válhatnának. Van tehát mindannyiunknak, nemcsak a magyaroknak, honnan meríteni, ha inni már nem is, de legalább arcunkat a „tiszta forrás” vizével felfrissíteni, szemünket élesíteni, hogy jobban láthassuk, múltunk által, a jövőt.

[11] Bartók Octavian Beunak, 1931. január 10., lásd: *Bartók Béla levelei*, szerk. Demény János, Budapest, 1976, 396–397.

Három a magyar igazság

– folyóiratszám, tanulmánykötet, webes önazonosságtár –

A Napút *Mi magunk* című, a magyar identitás, a magyar tradíció kérdéseit taglaló tematikus száma egy több formában is alakot öltő, a virtuális térbe is kiköltöző, s folyamatosan bővülő vállalkozássorozat kezdete. A **folyóirat**ban foglalt anyag értekező prózákból álló része – a lapból terjedelmi okok miatt most kimaradó, de már szintén készen álló egyéb témakifejtő anyagokkal együtt – egy hasonló elvek alapján szerkesztett, de még nagyobb terjedelmet elfoglaló **tanulmánykötet**ben (*Mi magunk – Magyar identitás, magyar tradíció*) is hamarosan megjelenik a Cédrus Művészeti Alapítvány kiadásában. A folyóiratban és a tanulmánykötetben foglalt anyag együttesen pedig felkerül a Napút internetes kiadásának honlapjára, ahol a **naputonline.hu** felületén kialakított állandó, kiemelt rovatban foglal majd helyet – *Mi magunk – Magyar Önazonosságtár* címmel.

Mit jelent Önnek itt és most a magyar identitás tudata? Létezik-e tiszta formája? Feltör-e még valahonnan a maga tiszta forrása?

Ballai Attila

Nem érdem, de több mint állapot

Magyarnak lenni önmagában nem érdem, de állapotnál azért több. Történelmi és földrajzi okokból is felelősség, lehetőség, feladat, emelkedettebben fogalmazva, olykor küldetés is. 2019-ben ismét az.

Egyrészt szűkebb és tágabb külső környezetünk miatt. A dekadenciába fordult, önvédelmi reflexeit vesztett Nyugat-Európa egykori értékeit, hagyományait egyre inkább Közép-Európa jeleníti meg, hordozza magában, de pragmatikusan nézve ennél is fontosabb, hogy ez a térség ismeri fel leginkább a földrész egészét fenyegető valós veszélyeket.

A Föld erőforrásai, energia- és vízkészlete, az előállítható táplálék mennyisége stb. nagyjából kétmilliárd ember európai szintű eltartására elegendő, miközben hét és fél milliárdnyian vagyunk. Ha antilopok lennénk egy erdőben, 7500-an, és ott a táplálék 2000 antilopnak lenne elegendő, két végkimenetel volna elképzelhető: vagy mindegyik állat elpusztulna, vagy a legéletrevalóbb kétezer egyed maradna életben. Napjaink Európáját elnézve egyik sem túl biztató perspektíva.

Ezért előre látva, preventíven kell felkészülni az így is, úgy is bekövetkező megpróbáltatások elhárítására, az európai életforma és az európai ember megmentésére. Magyarország erre egyedül nyilvánvalóan képtelen. A visegrádi országokkal szövetségben is az. Arra viszont képes, hogy erőteljesen képviselje és érvényre juttassa saját, egyúttal a normalitás álláspontját. A hivatalos nyugati fősodorral szemben az utca embere ezt mindenütt egyre inkább látja és felismeri, így hazánk és térségünk folyamatos felértékelődése zajlik.

Ma már teljességgel elképzelhetetlen az, ami még két-három évtizede is: ha Londonban, Párizsban, Madridban azt mondtam, magyar vagyok, az semmiféle reakciót nem váltott ki, élményt, ismeretet nem hívott elő. Most azonnali és karakteres visszajelzések következnek – igaz, mindkét előjellel.

Aki nem előítéletek alapján akar megismerni minket, hanem információkra építve alkot rólunk véleményt és ellátogat hozzánk, azt a mai Magyarország és különösen Budapest elbűvöli. Nem véletlen, hogy fővárosunkat a legvonzóbb európai turisztikai célponttá választották, és a világ legélhetőbb településeinek versenyében is folyamatosan előrébb rukkol, idén megelőzte a régió minden városa mellett többek között Párizst és Londont is. Magyarország biztonságos – napjainkban ez az egyik fő erénye –, vendégszerető, természeti és épített öröksége csodás ötvözet, kultúrája európai, gasztronómiája szinte páratlan.

A külföldi látogatók a csúcsidőszakokban mindezért árasztják el Budapestet, és aki egyszer itt jár, az csekély kivételtől eltekintve visszatér.

Nincs már gondolkodó lény a kontinensen, aki Budapestet Bukaresttel keverné, mint az ezredforduló előtt. Bármerre járok, ha elárulom, hogy Budapestről érkeztem, általában elismerő mosoly és sóhaj a válasz.

Közelítve szűkebb környezetünkhöz, ez a Kárpát-medencére is egyre inkább igaz. A szomszédainkéhoz hasonló, sőt szinte azonos történelmi gyökerek, a sorsközösség egyre többször felülírják a kölcsönös, vélt és valós sérelmeket. Feloldhatatlan görcsök ettől persze még léteznek, itt is, ott is. Trianon örök méltánytalanságként él sokunkban, és az első világháborút lezáró békediktátum századik évfordulójának küszöbén ez különleges, kettős feladatot ró ránk. Úgy kell az elcsatolt területeken élő honfitársainkkal erősíteni, táplálni az összetartozás érzését, hogy eközben a szomszédos többségi nemzetekkel is megmaradjon a normális együttélés esélye. Hiszen folyamatosan azt üzenjük nekik, jó és hasznos velünk együttműködni.

Az exponenciális informatikai fejlődés egyszerre szűkíti és tágítja világunkat, és ez kifejezetten kedvez nekünk. Az erdélyi, kárpátaljai, délvidéki, felvidéki és anyaországi fiatalok ugyanis sokkal könnyebben létesíthetnek kapcsolatot egymással, és azt napi, „percnyi" rendszerességgel ápolhatják. Nemcsak tudomást szereztünk, de folyamatosan tudunk is egymásról, az ünnepeinkről, a hétköznapjainkról is.

Vallom, hogy a harmadik évezredben a nemzetegyesítésnek, a „Haza a magasban" eszméje megvalósításának egyik leghatékonyabb és legtisztább eszköze a sport. Ezt azért bocsájtom előre, mert néhányan komoly terveket dédelgetünk: 2021-ben szeretnénk először megrendezni, majd rendszeressé tenni a Magyar Játékokat. Adódna, hogy a Brit Nemzetközösségi Játékok példájára, de nem egészen úgy; nekünk soha nem volt gyarmatbirodalmunk, viszont, ahogyan kesernyésen megjegyezhetjük, Trianon óta magunkkal lettünk szomszédosak. A Magyar Játékoknak csak az alapja, az apropója lenne a sport, de valójában kulturális, népművészeti, lelki megalapozottságú fesztivált tervezgetünk.

Végigéltem, Beregszásztól Dunaszerdahelyig végig is kísértem a Kárpát-medencei Összmagyar Nemzeti Diákbajnokság első másfél évtizedét, és eközben nem egy helyi értékű csodát, kosztümös, romantikus filmbe illő jelenetet rögzítettem. Olyat, amire a pesti magyar srác azt mondaná, ilyen nincs. Pedig volt és van. Például a székelyudvarhelyi fiúk, az első futballtorna bajnokainak ünneplése: letérdeltek a régi Üllői úti stadion kezdőkörében, az egyik kezüket a szívükre, a másikat a társuk vállára tették, és elénekelték a székely himnuszt. De a kárpátaljai, délvidéki kölykök is úgy küzdöttek a regionális selejtezőkön, mintha az életük múlna rajta, hogy eljutnak-e a budapesti döntőbe.

Másrészt nem a mindenáron való, riválist lezúzó győzni akarás jellemzi az ilyen „több is, kevesebb is, mint sport" típusú találkozókat. A Kárpát-medencei bajnokság szlogenje, Kű Lajos találmánya úgy szól: „Senki ellen, mindenkiért!", én a majdani Magyar Játékok jelmondatának az „Erőinket nem összemérjük, hanem összeadjuk" üzenetet javasoltam.

Ez egyébként szerintem az alapja lehetne a visegrádi, és akár a páneurópai együttélésnek is.

Elmer István

Bennem fonódik

Valakinek a jelenléte vagy valaminek a megléte mindaddig természetes, ameddig nem következik be a hiánya. A természetes a hiányban mutatja meg az értékveszteséget. A közbeszédben is ekkor kap hangsúlyt, ekkor válik témává a „hiányjelenség", ebben az esetben az identitás – magyar identitás fogalmának boncolgatása. Hosszas értekezések, viták indulnak, mintegy pótolva a természetesnek természetes módon való jelenlétét és fontosságát.

Ami természetes, tehát az élet természetéből való, ami hozzátartozik az ember életéhez, az nemcsak fontos, hanem ezzel együttjáróan erkölcsi tartalommal is bír. Az erkölcs pedig a személyiséget megtartó lényeg. Olyan talaj, amelybe gyökeret ereszt, amelyből táplálkozik. Ám ez a talaj sem önmagától való. De hogy nem minden időben és nem mindenki számára jelent ez kimondatlanul is szellemi és magatartásbéli zsinórmértéket, mi sem jelzi inkább, mint hogy most is erről kényszerülünk értekezni.

Magyar hagyományok, magyar és személyes identitástudat – a megközelítést távolabbról kell kezdenem, mert csak akkor leszünk képesek a fogalmi csokrot a maga konkrétságában megragadni és értelmezni.

Induljunk ki a korszellemből. A németek által Zeitgeistnek nevezett egzisztenciális közállapot ma sokak szemében rendkívül bonyolultnak, sokténye zősnek, kiismerhetetlennek tűnik, illetve ilyennek hirdetik. Valóban keverednek és a vizet zavarossá teszik a különféle politikai és gazdasági érdekszempontok, s ezzel máris megemlítettünk egy fontos tényezőt: az érdeket. Amely – ha nem ragaszkodunk az erkölcsi gyökerekhez – rövidesen önzésbe torkollik.

A mai korszellem megértéséhez – amely egyébként csak a bonyolultság látszatát kelti, ezt keltetik – mindenképpen vissza kell nyúlnunk a tizennyolcadik századig. A reneszánszban már felbukkan az a fajta gondolkodás, majd a belőle következő magatartás, amelyet aztán Descartes egy okosnak, ártatlannak látszó, „felvilágosult" mondattal a következőképpen patkol meg: „Gondolkodom, tehát vagyok." Ártatlannak, sőt okosnak tűnő frappáns megfogalmazás, csakhogy mit mond ki ezzel a filozófus? Szétválasztja az ember szellemét és lelkét. Ezzel elindul az ember „egydimenziósítása".

Több tényező járult hozzá az addigi világkép – világnézet – megváltozásához. Addig az ember alapvetően az *ember–Isten* viszonyrendszerben gondolta el az életét, s a maga gyarlóságával együtt ugyan, de e fő sodorvonal szerint, ebben élt. Ettől kezdve azonban a korábbi képletet fokozatosan felváltotta az *ember – abszolút ember* fogalompár. Az ember – nem kevés önbizalommal – önmaga abszolútnak elgondolt lényét helyezte világnézete középpontjába, s ebből vezette le személyes sorsát.

Önbizalma ilyen irányú és egyre nagyobb mértékű növekedéséhez hozzájárult a tudományok fejlődése. Míg korábban érzékelési mezeje kimerült a közvetlen tér- és időbeli tapasztalatban, ettől kezdve már távolabbra látott, az emberhez mérten *nagy* és *kicsi* felé (távcső, mikroszkóp). Egyre több techni-

kai eszközzel képes volt már rögzíteni a múltban történteket, tehát nem volt bezárva a jelenidejűségbe.

Az új felfedezések egyre kényelmesebbé tették az életét, s ez egészen odáig ment (napjainkban), hogy a tudományos-technikai felismerésektől a kényelmen túlmenően akár az örök életre is igényt tarthatott immár (a hibernálással addig „eltartani" a halottat, míg a tudomány majd képes lesz gyógyítani, ami a halálát okozta, s akkor fel lehet támasztani – az ember ezzel Isten helyébe lép).

A filozófiai gondolkodásban megindult az emberi jogok deklarálása, ennek számos pozitív vonásával és negatív kinövésével együtt. Mondhatnánk: az ember öntudatra ébredt – nem a biológiai evolúcióban, ahogyan egyes vulgármaterialisták ma is hirdetik ezt, az embert az okos állat szintjére emelve, valójában oda süllyesztve –, egyfajta szabadságöntudatra ébredt a társadalmi evolúcióban. A túlzások persze azonnal jelentkeztek, gondoljunk csak az úgynevezett nagy francia forradalomra, amikor a jogosnak tekinthető társadalmi evolúció nevében ezreket és ezreket mészároltak le, pusztították el a múlt anyagi értékeit a „felvilágosodás" jegyében.

A liberalizmus ideológiájának szellemében megjelent annak gazdasági formációja (oda-vissza hatással), a szabadversenyes kapitalizmus, amely mára szélsőséges formát öltött. Ismertek azok a kimutatások, amelyek szerint szinte az egy kezünkön megszámlálható kevesek birtokába került a javak akkora mennyisége, mint amennyi az összes többinek jut.

A liberalizmus „vallása" központi gondolatává tette a szabadságot. Annak felismerése nem volt különösebben nehéz, hogy az ember nem teljesen szabad, tehát önmaga felsőbbrendű emberét, abszolút emberét, isten-emberét és ezzel együttjáróan erkölcs-abszolútumát nem nyerheti el minden további nélkül önmagától. A rossz vitathatatlanul jelen van. Mi hát a teendő?

Megszabadulni az emberben lévő rossztól, s ezáltal istenné válni. Az új ideológia azt hirdette (azt hirdeti ma is), hogy a rossz az emberben olyan ballaszt (ki tudja, talán a nevelés, a szexuális ösztönelfojtás okozza – gondoljunk a liberálisok által felkarolt freudi elméletre), amelytől a szabadságra töréssel meg lehet szabadulni. Minél nagyobb individuális szabadság, annál nagyobb szabadulás. S a szabadság, a még több szabadság célja önmaga a szabadság. Nem más ez, mint üdvtörténeti igényű követelés.

Közben jelentkezett egy másik ember-isten nézetrendszer – kétségtelenül valós társadalmi, éppenséggel kapitalista tapasztalatokra támaszkodva és azokra hivatkozva –, amely ugyancsak az abszolút embert hirdette, s az előzőekben vázolt eszméhez hasonlóan ez is üdvösséget ígért. Az individualizmussal szemben a kollektivizmusban vélte megtalálni az üdvösségre vezető utat.

Csakhogy itt is akadályt jelentett a történelemben felismerhető rossz. Ennek kiküszöbölésére meghirdette, hogy az ember ugyan jó, abszolút jóra képes, ebben azonban gátolja az emberek közötti viszonyban megjelenő rossz. Tehát a rossz természete nem a személyiségen belül, hanem azon kívül, a fennálló társadalmi állapotokban keresendő. Ezzel megszületett az osztályharcos szemlélet elméleti megalapozása. Amennyiben megszüntetik a rossz viszonyokat (eltörlik a múltat, kiiktatják, likvidálják mindazokat, akiket a rossz viszonyokért felelősnek tartanak), máris megszületik a végtelen szabadság, s ennek birtokában egyszer és mindenkorra üdvözül az ember. (Az üdvözülés

„fokozatait" ismerjük: a munkásosztály, a vele szövetséges haladó értelmiség és a dolgozó parasztság).

Mindkét ember-isteni irányzat (amely megszületése után azonnal ádáz ellenségként állt szemben egymással, halkan megjegyezve, ezzel nemhogy kiiktatva, hanem még inkább növelve a rosszat) a filozófiai, ideológiai, gazdaságelméleti lépcsők után politikailag is artikulálódott.

1990 táján nem történt más Európában, közelebbről a közép-európai térségben, mint hogy ez a két ember-isten ikeráramlat – hiszen azonos forrásból indultak ki és táplálkoznak ma is – összeölelkezett. Egyik sem oltotta ki a másikat. A felszínen a kollektivista politikai rend megbukott, de totális világszemléletre és emberek fölötti uralomra igényt tartó ideológiájának legitimitása ezzel csak erősödött. Az individualizmus – a hétköznapi értés szintjén: az önzés – megváltó mezében, a szabadságot és még több szabadságot hirdető eszme nevében hajtja Európa a fejét a bankadós-rabszolgaság jármába.

Ahhoz, hogy a rabszolgák fölötti uralmat mind teljesebbé, mind biztonságosabbá lehessen tenni, szükséges az embert még inkább egydimenzióssá – kiszolgáltatottá, manipulálhatóvá – tenni. Ez jelenik meg a fényes, de talmi csillogású díszletek között fogyasztói véglényállapotba sodort ember sorsában. A munka hősét felváltotta a fogyasztás hőse. Az ember értékét az általa elfogyasztottak, birtokoltak mennyisége határozza meg.

Az egydimenziós, manipulálható, okos-állat ember „előállításához" két dologtól mindenképpen meg kellett fosztani a személyiséget: önállóságától és függetlenségétől, autonómiájától és szuverenitásától. Ezek kiiktatásával megszűnik az identitása, illetve mindenféle tömőeszközökkel (anyagi, média- és reklámfogyasztással) uniformizált rabszolga-identitást erőltetnek rá, s közben elhitetik vele, hogy ez szolgálja egyre nagyobb szabadságát, végső soron üdvösségét. Egy ponton – és ezt szükséges hangsúlyozni – az ember a gépezetben már önmaga húzza saját magára és fonja egyre szorosabbra magán – vidáman és dalolva – a kényszerzubbonyt.

Ebben a folyamatban, a kívülről erőltetett és önkéntesen vállalt talajvesztés vertikális módszerei között feltűnik a nemzeti hagyományok, a nemzeti önazonosság felszámolása (amely részben kívülről erőltetett, részben önként vállalt, sőt önként szorgalmazott, a megnyomorított ember nyomorúságából következő reakciójaként). És itt jutottunk el témánk közelebbi meghatározásához: a magyar és egyéni önazonosság, identitás kérdéséhez.

Nézzük meg – skiccszerűen csak –, vajon a fentebb vázoltakkal kimerítettük-e az emberi lehetőségeket? Nem ismerhetünk-e fel másféle utat?

Ma már aligha akad – legalább alkalmanként – gondolkodó ember, aki ne látná be, hogy óriási demográfiai és spirituális vákuum alakult ki Európában. Az Európai Unióban egyetlen olyan állam sincs, amelynek népessége képes lenne saját magát reprodukálni. Az önreprodukció hiánya elsősorban nem gazdasági természetű okokra vezethető vissza, az életerő gyöngülésének jele. A fiatalok ódzkodnak, sőt riadtan menekülnek a házassági és gyermekvállalási elköteleződéstől. Miközben kábítószeres vonzerővel kötődnek az önazonosságot fölszámoló adósrabszolgaléthez. A rab egy idő után elkezdi szeretni rabtartóit.

A szellemi-lélekkel rendelkező ember – és ezzel a kifejezéssel: szellemi-lélek – máris az eddigiektől különböző emberképet rajzoltunk fel; nem az

egydimenziósat, hanem annak a szellemi-lélekkel rendelkező, kiteljesedett embernek a képét, aki nemcsak fogékony a transzcendensre, hanem belátja azt is – esze és hite segítségével (fides et ratio) –, hogy az önmaga felett álló valóság, amely az igazságot hordozza, személyes valóság. S ennek a valóságnak ő maga is részese, tehát nem a világba vetett, árva lény, aki tébolyodottan kóválygog és tévelyedetten remél, mint Beckett nyomorult lényei, „hősei".

A kereszténység szerint a világ nem magától létezik (semmiből nem jön létre valami), hanem a Teremtő alkotta, akinek nagyszerű természete (bölcsessége, szépsége) az ember minden gyarlósága és bűne ellenére tükröződik természetében és a világ más valóságában. Ebben az objektív rendben kellő önbizalommal tekinthet körbe az ember. Van biztos törvénye, van határozott célja, és a törvény, valamint a cél saját érdekét szolgálja. Ez pedig nem más, mint az üdvözülése. De mennyire más üdvözülés-ígéret ez, mint a korábbiak. Nemcsak azért, mert nem találunk benne hamisságot, hanem azért is, mert a szellemi-lélekkel rendelkező embernek – istenképisége következtében – téridőn túlmutató, de érte a téridőben tenni szükséges, reális, teljes önkibontakoztató programot kínál.

Isten az embert történelmi és társas lénynek alkotta. Nem szorul (talán nem szorul) különösebb magyarázatra, hogy életünket nem önmagunktól kapjuk. Születésünk eszközokai – ezzel a kifejezéssel élve, kéretik nem félreérteni – a szülők, végső oka azonban a Teremtő. (Érdemes egyébként megfigyelni, hogy a közbeszédben előforduló érvelésben olykor micsoda nagyvonalúsággal cserélik föl az eszközokot a végső okkal, vagy hagyják el az egyiket, gátolva a szellemi-lelki továbbhaladást, vagy legalábbis mozgáskorlátozást idézve elő ezzel.)

Mindenki valamely közösségbe születik bele, és ennek a közösségnek a révén sajátítja el nyelvét. A magyar nyelv őseink személyén, az ő történetükön, kultúrájukon keresztül jut el hozzánk, az a nyelv, amelyen gondolkodunk. A társadalmi-történelmi szövedék tehát természetünkhöz tartozik, s mindez eleve benne van a világban, a Teremtő által lehetőségként kódolva. Ennek a szövetnek – múlt, hagyomány, ősök, táj és a többi –, éppen azért, mert a Teremtőtől az ember érdekében adatott, értéke van. Nem pillanatnyi, nem viszonylagos, s ebből következően óvni kell.

A konzervatív gondolati és erkölcsi magatartás jól artikulálja ezt. A konzervatív a szó eredeti jelentéséből következően (conservo – megvéd, őriz) olyan világrendet valló személy vagy/és közösség, akinek/amelynek elvei, gondolkodása, szemlélete, egyáltalán magatartása, habitusa a nemzet történelmileg kialakult, ezáltal megszokott, az egész közösségre érvényes értékrendjét hordozza. Tehát megőrizni. Ám ez nem elég.

Az őrzők felelőssége a továbbadás. Ezért az ilyenek tradicionalisták. Ismét csak a szó eredeti jelentését tekintve (trado – átadni) máris nyilvánvaló, a tradíció – anyagi kultúrában is megjelenő – szellemi alkotások összessége, amelyet egy közösség a magáénak vall, nemcsak őrzi, hanem tovább is adja a későbbi nemzedékeknek.

Ebből a gondolatból kiindulva aligha elfogadható az a fajta – negatív – globalizációs folyamat, amely a nemzetek, az anyanyelvek megszüntetését hirdeti, ez ugyanis ellentétes az emberi természettel. Akik ezt szorgalmazzák, valami

nagyon fontosat el szeretnének pusztítani az emberiség lényegéből, azért, hogy elsősorban gazdasági céljaikat korlátlanul megvalósíthassák.

Nem feledkezhetünk meg azonban a történelmi idő dinamikájáról. A nemzetre vonatkozó megállapítások, a nemzetben való létezés nem tekinthető időtlennek. A mai politikai nemzetállam-eszmény alig kétszáz éves múltra tekint vissza. Korábban a megtartó közösséghez tartozást másféle tudat- és érzelmi tartalommal élték meg az emberek, s amikor a jelenben hangoztatjuk a nemzet, a nemzeti nyelv és hagyományok, a nemzetben megvalósuló önazonosság fontosságát és értékét, ez korántsem jelent rivalizálást, még kevésbé szembenállást másokkal, sőt, éppen ellenkezőleg, a megbecsülést erősíti velük szemben. Csak aki önmaga egészséges önérzettel él, az tartja tiszteletben mások önérzetét.

Egyéb vonatkozásban pedig nem kizárt, hogy a későbbi történelmi időben – gondolhatunk száz, akár ezer évekre – az ember másféle identitással, az akkori korok valóságának, de mindenkor a Teremtő szándékának megfelelően élje meg szellemi-lelki, érzelmi önmagát.

Mely színtereken nyilvánul meg az értékek őrzése és továbbadása, amelyek ki vannak téve az említett ideológiák támadásának (ami abból a szempontból „érthető", hogy a maguk álisteneit kívánják a Teremtő helyébe erőltetni)?

Elsősorban Isten tagadása (ma már nem is a tagadás a jellemző, hanem a közömbösség, a teljes negligálás) és a vallás terén. Amikor pedig egyszerűen belátható – hacsak nem kizárólag pillanat-felszínen él az ember –, hogy minden civilizáció központi magját a vallási meggyőződés és a vallási élet adja. Olyan gyökérzet ez, amelyből kiindulva az ember – teljes távlatában – tudja, miért létezik, milyen irányba kell haladnia és hogyan kell élnie.

A támadás másik célpontja a család. Azoknak a szálaknak az elvágása, amelyek szeretteinkhez kötnek. Így már érthető, hogy a legideálisabb fogyasztó az egyedülálló, a talajtalan szingli, a legkönnyebben manipulálható ember. Nem véletlen, hogy a negatív globalizáció hívei ezt a típust eszményítik az önmegvalósítás hangoztatásával.

A nemzetet, a nemzeti sajátosságokat – nyelvével, kultúrájával, múltjával, az anyafölddel – ugyancsak dühödten támadják. Idejétmúltnak, korszerűtlennek nevezik, a hozzájuk ragaszkodókat provinciálisnak, műveletlennek tartják.

Az önazonosság megélésében fontos szerepet játszik maga a fizikai értelemben vett föld. Talán ismert a mondás, miszerint az utolsó magyar nemesek a magyar parasztok voltak, akik saját földjükön gazdálkodtak, saját maguk urai voltak, ennek következtében nem lehetett őket egykönnyen eltéríteni meggyőződésüktől. Az ilyen embereket aligha lehetett manipulálni, ezért kellett a földet kihúzni a lábuk alól.

A negatív globalizáció törtetői halálos ellenségüknek tekintenek minden olyan közösséget, amelynek keretében az emberek együtt álmodják, együtt tervezik a jövőjüket.

Az őrzés és a továbbadás a szabadság fogalmának helyes értelmezését vonja maga után. A szabadság nem statikus állapot, amelyet valaha megszereztek az előttünk járók, s a jelenben élők kényelmesen birtokolhatnak. Minden nemzedéknek meg kell fizetnie a szabadság árát. Annak az árát, hogy a nemzeteknek, a kultúráknak joguk van a továbbéléshez. Mindenkinek természettől

adott joga az önmaga lényegének megfelelő, lényétől elválaszthatatlanul viselt, megélt és ápolt identitástudat.

.....

Az elmondottak után aligha kell különösebben ízlelgetnem a kérdést: mit jelent számomra itt és most a magyar identitás tudata? Biztonságot, békét és bizonyosságot. Harmóniát és megelégedettséget. Szépséget és poézist. Ki nem fogyó ízt a szájamból, szememnek, fülemnek, orromnak megelégedést nyújtó élményt. Lényemmel azonos viseletet. Ehhez a lényemmel azonos viselethez hozzátartozik – nem különválaszthatóan, arányaiban nem definiálhatóan, egymással szemben nem kijátszhatóan – a svájci-német és bécsi, ha nyelvben már nem is, de az álmomban, nappali álmomban létező identitás. Identitás? Mindkettőt szívesebben említem szerető ölelésnek; gazdag vagyok az ő bennem fonódásukban, s ezzel a gazdagsággal szeretnék másokat is ölelni.

Entz Géza

Szabadságunk belső feltételeinek megteremtése

Önazonosságunk kialakulása azzal kezdődik, hogy magunkról beszélve áttérünk harmadik személyből első személyre. Az öntudatra ébredt személyiség identitását formáló legszélesebb értelemben vett kulturális rétegek, benne a nemzethez való tartozás tudati dimenzióival, ezután kezdenek rárakódni. Utóbbinak tiszta példái mindig a nemzetként felfogott közösség iránti *felelősségvállalás*hoz kapcsolódtak. A feltett kérdésekre választ keresve tehát vessünk egy pillantást a magyar nemzetfogalom alakulására. A középkori kezdetek az akkor Európát jelentő keresztény világgal való közösséghez kapcsolódnak. A rendiség kialakulásával egészen a polgári átalakulás napirendre kerüléséig a rendi értelemben vett nemesi nemzet volt az igazodási pont, Erdélyben pl. erre épült a magyar, a szász és a székely 'nemzet' uniója a 15. század közepén. A nemzeti identitás minden mai nehézségében, amit a kapott kérdések is sugallnak, alighanem alapvető szerepe volt a magyar polgári fejlődés töredezettségének és az elmúlt jó száz évben ezzel együtt, a világhatalmi tényezők számunkra rendre kedvezőtlen drámai fordulatainak.

Mire gondolok?

A reformkor szellemi és politikai küzdelmei 1848-ban elvezettek a jobbágyfelszabadításhoz és ezzel a parasztságot beemelték az addig csak nemesembert magában foglaló nemzet sáncaiba. Ez a döntő változás a forradalom polgári berendezkedést kiépítő egyéb és a Habsburg-abszolutizmus által is fenntartott eredményeivel együtt Magyarországot hatalmas lendülettel indította el a kapitalista fejlődés és széles körű modernizáció útján. A mai bajok egyik forrását éppen ebben a folyamatban ismerhetjük fel, ugyanis nem volt elég

történeti idő arra, hogy a rendkívül dinamikus átalakulás által megteremtett két új osztály, a tőkések és az ipari munkásság a nemzetbe szervesen integrálódhasson. Az ország agrárius jellege a kapitalizmus térnyerése ellenére is tartósan fennmaradt, és ez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a „nemzeti" gondolkodásban is hosszú időre konzerválódtak az egyre anakronisztikusabb rendies vonások. A tőkés fejlődés hazai élenjárói jelentős részben a zsidóság köréből kerültek ki, legfelső rétegük nem véletlenül igyekezett külsőségekben és persze címekben is – gondoljunk csak a bárósításokra – a régi nemesi osztály stílusához és elvárásaihoz igazodni. Mindez azonban a közgondolkodás jelentős részében nem változtatott a zsidósággal, sőt a kapitalizmussal szembeni fenntartásokon, mint ahogy a munkásság jogaiért megindult küzdelmek is kívül maradtak a nemzeti gondolkodás horizontján. Egy ilyen konstrukcióban a társadalmi szereplők könnyen fordíthatóak radikálisan egymással szembe, és nehezen alakul ki, ha egyáltalán, az egy nemzet sikeressége szempontjából alapvető jelentőségű jó kompromisszumok kultúrája. Válságos időkben ilyenkor a polgári józanság helyett a bűnbakképzés önsorsrontó logikája kerül előtérbe. A válság tényezői pedig az egész dualista korszakban ott voltak a „békebeli béke" valóban káprázatos eredményei, de egyre jobban kiüresedő, csillogó díszletei mögött. A probléma geopolitikai oldala: a polgári magyar állam ugyan létrejött, de nemzeti függetlenség híján integritásának fennmaradása összefonódott a dinasztikus alapon szervezett Habsburg Birodalommal. Utóbbinak kilátásai pedig éppen akkor fordultak rosszabbra, majd váltak alig másfél generációt követően reménytelenné, amikor Magyarországra a soha nem látott gazdasági prosperitás korszaka köszöntött.

A rendi karakterét őrző magyar nemzeteszme a kor másik közismert, Magyarországot létében veszélyeztető kihívására sem adhatott sikeres választ. Ez pedig, az ország lakosságának felét kitevő nem magyarok, hatalmi taktikából, Bécsből is, majd a 19. század vége felé egyre inkább a külföldi közvélemény által is támogatott nemzeti emancipációs törekvései. Ennek kezelésére a Magyar Királyság valamilyen föderalizációja lehetett volna talán megoldás, ezt a gondolatot egy ma Romániában igen olvasott történész, Lucian Boia is felveti, azonban a dualista magyar politikában, mint tudjuk, a felmerült tervezetek ellenére, mindvégig idegen maradt.

Így jutottunk oda, hogy amikor Magyarország elnyerte állami függetlenségét, az nemzeti katasztrófával kapcsolódott össze. Ritkán figyelemre méltatott súlyos ellentmondás!

Trianon addigi történelmünk egyik lelki és politikai mélypontját jelentette, a területek és nemzetrészek elvesztésén túl az állam és gazdaság teljesen új alapokra helyezett megszervezésének feladatát is jelentette, mégpedig előbb ellenséges, majd náci német nyomás alá került nemzetközi környezetben, példátlan világgazdasági válság csaknem fél évtizedével súlyosbítva. Ennek ellenére a két világháború közti időszak egészét tekintve Magyarország versenypozíciója a dualizmus idején elért színvonalhoz képest végül is nem romlott, ami kiemelkedő teljesítmény. A szép eredmények mellett azonban az egész korszak súlyos tehertétele maradt társadalmi, politikai és szellemi tekintetben a nagybirtokrendszer érintetlensége és a közgondolkodásnak a dualizmus korába visszanyúló súlyos torzulása. Ennek meg- és feloldására az újabb vesztes

világháború után kerülhetett sor, amikor szabad választások eredményeként az addigi rendszer politikai ellenzéke, a Kisgazda Párt és szövetségesei kaptak mandátumot arra, hogy egy társadalmi és politikai tekintetben is korszerű Magyarország létrehozására irányuló, a történelmi tanulságokkal számot vető és a megelőző évtizedekben már sok tekintetben kiérlelt programjukat megvalósíthassák.

A világhatalmi tényezők azonban ismét közbeszóltak, a német megszállók elűzése és a béke beköszönte nem válhatott felemelő nemzeti élménnyé, mert ezzel együtt, Szekfű Gyula magánkörben elhangzott egykorú értékelése szerint, egy „újabb török hódoltság" korszaka köszöntött be. Ezért aztán a földosztás sem válhatott egy erős, családi gazdaságokra épülő, a népi írók vízióiban megfogalmazott, a KALOT által meghonosított skandináv népfőiskolai rendszer által a gyakorlatban is támogatott, új Magyarország alapjává, mert ehelyett hamarosan jött a bolsevik kollektivizálás és a mindent átfogó brutális társadalommérnökség.

Az eredmény: 1990-ben egy fizetési válság szélére sodródott, tőkeszegény, széles keresztmetszetben értékválságban szenvedő, irányát vesztett, a tulajdontól rendszerszinten megfosztott, ezért jobb híján csak magának kaparó, felelősségvállalást és a közös cselekvés előnyeit alig ismerő, önszerveződésre képtelen társadalom, amely egyik napról a másikra szabaddá vált a külső elnyomástól, de amely, ugyancsak jobb híján, minden problémájára az éppen felül lévőktől várta a megoldást.

Milyen nemzeti identitásról beszélhetünk tehát, ha a harminc évvel ezelőtti status quóra tekintünk vissza?

Persze más volt ez az ebben az időben már aktívan politizálók nagyon szűk körénél, és más a csendes, vagy inkább még hallgató többségnél, akikkel mindez inkább csak megtörtént. A kultúra számos egyetemes és sajátosan nemzeti eleme a szovjet korszakban sokféle okból, a magas intézményi szinten még fennmaradt, és minden korlátozás ellenére, a szellemi élet számos területén nem szakadt ki teljesen a világ kortárs folyamataiból. A bizonyos tekintetben védettséget is nyújtó mesterséges bezártság megszűnésével, a mammon kísértései, a négyéves ciklusok politikai csőlátása és a ránk szakadt globalizáció agresszív romboló erőivel szembeni társadalmi immunhiány következtében azonban ez is szemünk láttára válik az enyészet martalékává.

A kérdésre tehát, hogy „mit jelenthet itt és most a nemzeti identitás tudata", egyszerű válasz nem adható, mert fel kellene mérni összefoglalóan a polgári Magyarország ügyének továbbra is előttünk tornyosuló és makacsul sokasodó feladatait. Felelősségünket és feladatainkat ebben a körben találhatjuk meg. Általánosan formulázva ezt úgy fejezhetnénk ki, hogy a három évtizeddel ezelőtt elnyert és máig fennálló szabadságunk külső feltételeit saját működési körében ki-ki arra kell használja, hogy *kiépülhessenek szabadságunk belső feltételei* is.

Gazda István

Mit ért a tudós, ha magyar?

Hogy mit jelent a magyar identitás tudata nekem? Miután a magyar tudomány történetével foglalkozó szakember vagyok, számomra nagyon sokat. Kevesen vállalkoznak arra, hogy egész életükben a múlt magyar tudósainak valós életútját kutassák, s próbáljanak utólag is igazságot szolgáltatni számukra a nemzetközi szakirodalomban, ahogyan azt a jelen sorok szerzője is teszi több évtizede.

Így is feltehetjük a búvárlásaim körére vonatkozó kérdést: „Mit ért a tudós, ha magyar?" A válaszom az, hogy sokat ért, ha tudtak róla. Már Szent-Györgyi Albert is utalt arra, hogy a magyar észjárás különleges tudományos teljesítményekre képes. De a magyar teljesítményekről hírt kellett kapnia a világnak ahhoz, hogy egyáltalán tudjanak róluk, s hogy többnyire hosszas viták után azokat – ha részlegesen is, de – elismerjék.

Négy példával szeretném ezt megvilágítani.

1. A 18. század elején Czwittinger Dávid arra vállalkozott, hogy bibliográfiába foglalja magyar szerzők addig Magyarországon vagy külföldön megjelent munkáit, minden szakterületről. Vagyis egy magyar írói életrajzi lexikont állított össze latin nyelven, több mint 400 nyomtatott oldalon. Könyvének címe magyar fordításban így hangzik: „Kísérlet a magyar tudományosság összefoglalására". A mű Frankfurtban és Lipcsében jelent meg 1711-ben. Hatalmas vállalkozás.

Néhány évvel ezelőtt lehetőséget kaptunk arra, hogy a frankfurti nemzetközi könyvvásár nagy pavilonjában kiállítást rendezzünk „Magyarország bemutatkozik Frankfurtban" munkacímmel. A bemutató részeként a magyar tudomány múltját felvillantó tárlatot magam rendeztem, s belépéskor a látogatók Czwittinger 1711-es ott kinyomtatott művének címlapját láthatták négy méterre nagyítva. Ezzel akartam jelezni, hogy magyarok és a magyar tudomány már akkor ott voltak Európában, s ezt igazolandó, még számos olyan magyar vonatkozású művet mutattunk be eredetiben, amelyet egykoron Frankfurtban nyomtattak.

Czwittinger célja az volt, hogy elsősorban a németség előtt bizonyítsa, mennyire gazdag a magyar szépirodalom mellett tudományos irodalmunk is. De miért tette ezt?

A német Reimmann írta 1708-ban: „Ki adhat nekem hírt a magyarok írásairól vagy íróiról? Nem tudok senkit, akit erre ajánlhatnék. Nem is hiszem, hogy valaki valaha is e tárgyról írt volna vagy valami érdemlegeset írni tudna, mert a magyarok természete minden időben olyan volt, hogy többre becsültek egy jó lovat és egy fényes szablyát, mint egy ritka könyvet."

Nem kis részben tehát neki szól Czwittinger 1711-es válasza, amelyről egyik méltatója ezt írja: „Nem a tudományos kollekció, hanem a vitairat bizonyult benne időtállónak. Bizonyságot tett Európa szellemi közvéleménye előtt a magyar kultúra egyenrangúságáról, és bizonyságot itthon tudós szerzője hazafiságáról."

2. Néhány évtizeddel Czwittingert követően hangzott el ez a kijelentés: „Egy magyar tudós nem tudhat olyan pontosan mérni, hogy megállapítsa a napparallaxis valós értékét." Ez az érték teszi ugyanis lehetővé a Nap–Föld távolság pontos kiszámítását. Vezető csillagászok azonban úgy vélték, hogy ilyen mérést egy magyar expedíció nem tud elvégezni, hiába vállalkozott arra Hell Miksa és Sajnovics János – a Vénusz Nap előtti átvonulása idején – 1769-ben. Ők ott Lappföldön, Vardő szigetén a napparallaxis addigi legpontosabb értékét mérték meg. Európa más csillagászai – elsősorban a franciák – azonban úgy vélték, hogy Hell Miksáék „kozmetikázták" mérési eredményeiket, mielőtt azokat közreadták. Hosszú-hosszú szakmai vita indult meg, amelynek a végén mégis elismerték – elsősorban egy amerikai csillagász ellenőrzésének hatására – Hellék mérésének valódiságát, s elismerték eredményeiket. Hell volt ugyan az osztrák birodalom első, valóban modern, és nemzetközi mércével mérve is jelentős csillagásza, ennek ellenére tudását és tisztességét megkérdőjelezték.

De vajon hányan figyeltek fel arra, hogy évekkel később a magyar tudóspáros eredményeit mégis hitelesnek nyilvánították? Annak a közlésnek már nem volt akkora visszhangja, mint a korábbi cáfolatnak. Mit ért a tudós, ha magyar? Úgy tűnik, hogy keveset.

3. A 19. században járva, gondoljunk Bolyai Jánosra, aki ugyanazt a geometriai világot kutatta, mint jó néhány tudós elődje, de mégiscsak ő jutott el a megoldásig: megfejtvén a reális tér geometriájának összetevőit. Rengetegen gondolkodtak azon, hogy ehhez az új geometriához csak akkor jutnak el, ha válaszolni tudunk Euklidész híres párhuzamossági axiómája kapcsán arra a kérdésre: igaz-e vagy sem a XI. axióma. Bolyai János volt az, aki olyan geometriát alkotott, amelynek címe ez volt: „A tér abszolút igaz tudománya, az euklidesi XI. axióma igaz vagy nem igaz voltától független tárgyalásban". Ez a csavaros magyar észjárás eredménye. Megfejthető, hogy Euklidész axiómája igaz vagy nem igaz? Nem fejthető meg. De ha elhagyjuk ezt a kérdést, ha nem ebből indulunk ki, talán mégis jutunk valamire.

És jutott is. Megalkotta az abszolút geometriát, az euklideszi geometria XI. axiómájától függetlenül. Megmutatta emellett, hogy a geometria nem természettudomány, hanem önálló logikai konstrukció, s azt a valóságtól függetleníteni lehet. Ma a világon valaha élt tíz legnagyobb matematikus egyikeként tartják számon.

És egykoron? Eredményét nem nagyon ismerték, Gauss óvatosan fogalmazott vele kapcsolatban, mert látta, hogy a fiatal erdélyi matematikus tovább jutott ezen a téren, mint ő, viszont felkarolta a kazányi Lobacsevszkijt, aki legalább egyetemi tanár volt odahaza. Az erdélyi magyar tudósjelöltnek ilyen rangja nem volt, s a Magyar Tudós Társaság sem választotta be tagjai sorába. Mindez az 1830-as évek elején történt, s egészen Eötvös József második kultuszminiszterségéig kellett várni, amikor egy külföldi tudós 1869-ben felhívta Eötvös figyelmét Bolyai nagyszerű tudományos teljesítményére, az 1831/32-ben kiadott művére. Ekkor kezdték őt a feledés homályából kiemelni. Mit ért a tudós, ha magyar? Hazájában keveset, de a nemzetközi színtéren bizonyos idő eltelte után – sokat.

4. A magyar szellem csodálatos teljesítménye fűződik Bolyai János kortársa, Semmelweis Ignác nevéhez, aki magyar tannyelvű iskolákban végezte tanulmányait (többnyire Budán), egyetemi éveit részben Pesten, részben Bécs-

ben végezte. Németül és magyarul is publikált, Pest tudományegyetemén latinul, németül és magyarul is előadott. (A bábák képzésénél nagyon fontos volt a magyar nyelv alapos ismerete.)

Őt tekintjük az aszepszis, vagyis a fertőzés megelőzését célzó szakterület megalapítójának. Könnyebb a fertőzést megelőzni, mint meggyógyítani! – ez különösen igaz volt a régi századokra. Nagy hangsúlyt helyezett a megfelelő és hatásos kórházi kézfertőtlenítésre, de az egyes betegek elkülönítésére, a fertőzés betegek közötti átvitele megakadályozására is. A világ nem nagyon hitt neki. Felfedezését túl egyszerűnek tartották. A klórvizes fertőtlenítés szinte mindent megold a gyermekágyi láz megelőzésében? Mit gondol ez a bécsi-pesti orvosocska? A betegség oka a levegőből jön, nem az orvos meg orvostanhallgató kezéről. Ez egy láthatatlan dolog.

Ha a kezünkre nézünk, azon sem látunk semmi elváltozást, miért kellene hát azt a kellemetlen klóros vízzel sikálni? Ez megint egy zavaros magyar elme agyszüleménye! És nem vették át Semmelweis tanácsát. Egyes kórházakban a halálozási arányt elérte a 25%-ot, míg Pesten a Rókus Kórházban Semmelweis elérte, hogy a halálozási arányszám nulla lett. Voltak évek, amikor a szülészeten egyetlen várandós asszony sem betegedett meg gyermekágyi lázban, egyetlen nő sem halt bele a szülésbe. A világ szülészetei nagy részét ez a statisztikai megállapítás nem érdekelte. Nők ezrei haltak meg a kórházi hullaméreg miatt, amit a boncteremből hurcoltak be fertőzött kezek a szülésre várók szobáiba, s idézték elő ily módon a halálos gyermekágyi lázat.

Büszkék vagyunk Semmelweisre, miközben szomorúak vagyunk, hogy mennyire nem hitt a világ egy magyar ember megállapításának. Jó néhány évtizednek kellett eltelnie, míg a világ a legnagyobb orvostudósok sorába emelte, de ez sajnos sok ezer várandós anya értelmetlen halálába került. Chicagóban a nemzetközi sebésztudománynak szentelt Halhatatlanok Csarnokában az orvoslás múltja 12 leghíresebb tudósa között kapott helyet és szobrot Semmelweis Ignác, annak ellenére, hogy a Magyar Tudományos Akadémia egykoron nem választotta tagjai sorába.

A fentiekben körvonalazott tudósok igyekeztek harcolni igazságukért. Czwittinger egész művét vitairatként írta, de lényegében ez mondható Bolyai Jánosról is, aki a valós világot szerette volna láttatni másként, mint elődei. Hell is harcolt az igazáért, Semmelweis nyomtatásban megjelent vitairatait meg egyszerűen vérlázítónak minősítették. Holott mindnyájan magyar tudósként harcoltak egy-egy jó ügy érdekében. Mára kettejük, Bolyai János és Semmelweis Ignác életművét az UNESCO a szellemi világemlékezet részévé nyilvánította.

Az UNESCO által ugyancsak a világemlékezet részeként megőrzendőnek minősítették Eötvös Loránd és Kőrösi Csoma Sándor életművét is. Hellről, Bolyairól és Eötvösről holdkrátert neveztek el, ami csak a világ múltbeli legnagyobb tudósainak jár. Semmelweis nevét kisbolygó őrzi.

Mindnyájukra és még jó néhány kiváló tudós személyiségre igazi magyar identitástudat jellemző, és ez motiválja a tudományok magyarországi történetével foglalkozókat, köztük jelen sorok szerzőjét is.

Hóvári János

Tiszta források vízzel és víz nélkül

Az önazonosságtudat, amelyet divat hazánkban identitásnak nevezni, örök emberi bennünk. Számos tartalma (de leginkább annak megélési formája) civilizációnk változásaival másabb és másabb lett, de nem kérdéses, hogy magabiztosan őriz olyan tudatalatti réteghalmazokat, amelyek egymásra épülők és átörökítettek a történelem hajnalának ősködétől. Ez irányítja önazonosságtudatunknak számos olyan érzését, gondolatát és cselekedetét, amelyek közül sokra a modern tudomány napjainkig (nagy igyekezete ellenére) sem tudott racionális-tudományos magyarázatokat adni. Az természetes, hogy mindennek van forrása. Hogy az mindig tiszta lenne, az minden bizonnyal a legszebb reménység. A magyar kultúrtörténetben különösen Bartók Béla *Cantata profana*jának köszönhetően lett a „forrás" egy ősi/természeti/romlatlan igazság és tisztaság egyszerre univerzális, egyetemes és nemzeti jelképe – egy máramarosi vadászkolinda szövegének köszönhetően. A szarvassá vált fiúk ekként válaszoltak apjuknak: „a mi szájunk többé / nem iszik pohárból, / csak hűvös forrásból". Ennek lényegét Csoóri Sándor a *Tenger és diólevél* című nagy hatású írásában az 1970-es évek közepén a következőképpen összegezte: „A tiszta forrás Bartók értelmezésében nem más, mint az emberi természet mélyén rejtőző evidenciák neve: a mindenséget érzékelő ösztönöké, a vizek neve, a fák neve, a szélé, a harmaté, a tiszta örömök és fájdalmak neve. A mindenkiben közös, de elfojtott értékek neve."

Az emberiség története, miként azt már Hérakleitosztól megtanultuk, egy nagy folyamhoz hasonlítható. Az abba érkező vizek több forrásból jönnek, s az őket eggyé tevő nagy folyamban keverednek a fajok, a kultúrák, a nyelvek és szokások, valamint az emberi civilizáció és természet minden szépe és mocska. Jól tudjuk, a folyó sodrása maga a történelem. Ez sohasem áll meg, a keresztmetszet minden pontján és minden másodpercben új víztömeg halad át ugyanazon a ponton. Így a minőségek és a mennyiségek gyakran változnak, de ez nem jelenti azt, hogy bárki más folyóról beszélne. Így van az önazonosságtudattal is. Bárhogyan is változik a Duna vagy a Rajna, mégis Duna és Rajna marad; miként a magyarság is magyarság marad.

A magyar ethosz nem csupán egy korábban ötágú (ma már tudjuk, hogy hétágú) síp összhangzata, hanem sokkal inkább a történelmi-szellemi folyóink egymásba torkollása térben és időben. S ez a nagy magyar folyam legalább ezeregyszáz éve a Kárpát-medencében hömpölyög. Előtte pedig máshol, a sztyeppék ködös világában hullámzott. A Kárpát-medencei folyam, miként korábban a Dnyeper és a Volga táján is, hol jobban, hol rosszabban folyt; hol áradva, hol kiszáradóan töltötte ki a neki megadott teret. A belé tartó folyók forrásai pedig számtalanok: antropológiaiak, nyelviek, néprajziak, vallásiak, kulturálisak és persze politikaiak, valamint szárazságot, jó legelőket vagy éppen

járványokat hozók. Nagy kérdés, hogy ezekből a hatalmas sztyeppén melyiknek a forrása eleven még, s melyik apadt el már végleg. De az is jelentős feladvány, hogy melyikről hisszük azt, hogy már elapadt, de mégis él, vagy hány olyan forrás van, amelyről nem tudunk: elfelejtettük – vagy még nem vettük észre.

A honfoglalást úgy is felfoghatjuk, hogy a sztyeppék egyik folyója áttörte a Vereckei- vagy a Tatár-hágót a Kárpátokban, s elárasztotta az Alföldet, hogy a Dunával egyesülve Hungaria szimbóluma legyen. A Kárpátokon túli keleti források számunkra többnyire a tatárjárás következményeként apadtak el, az ottani nagy 13. századi katonai-politikai-gazdasági változások következtében. Ezt úgy is felfoghatjuk, hogy a történelem nyugatabbra tolt bennünket, mint amennyire őseink ezt akarták volna. Ettől mások, sok tekintetben többek lettünk, mert a Történelem Urának ez volt az akarata velünk. Hungaria nagy folyama Nyugatról egyre több új vizet kapott s egyre jobban a nyugati források táplálták bennünket. Írástudóinkat, de magát a magyar népi hagyományt is, évszázadokon át, töretlenül érdekelték a régi keleti szálak. Azok a bátor tudományos felfedezők, akik a 19. század eleje óta kapcsolatainkat kutatják a kelet-európai vagy a közép-ázsiai sztyeppén, régi nyelvi, néprajzi, történeti, antropológiai és ősi lelki forrásokat keresnek. Közben arról sem feledkeztek meg, hogy ezt a közel kontinensnyi földrajzi tájat leírják. Sok mindenre rábukkantak. Ma Budapesten sokat tudunk a csuvasokról, a baskírokról, a kazányi tatárokról, a közéjük keveredett mizserekről, de Nyugat-Kazakisztán és Dagesztán különböző, velünk rokon török népeiről is. De teszünk-e a népekért és nemzetiségekért eleget, hogy a Moszkván kívüli világra való ráeszmélésüket segítsük? Miért van az, hogy csupán pár tucat nyelvész, turkológus, néprajzos és régész érzi azt, hogy a velük való tartalmi kapcsolat építése a magyar múlt számos rejtélyéhez adhat megoldást? Ha ezek a források tisztulnak, a magyar folyam vize is tisztább lesz. Van teendő Keleten és itthon is elég. A „sztyeppe" vizei kishitűséggel és szovjet örökséggel szennyezettek, s díszes biberachi külcsínt is kaptak Igor Alekszandrovics Mojszejevtől. A tehetséges moszkvai mágus megteremtette a baskírok, a kazakok és más népek álzenéjét, áltáncait és álruháit. Fájó ezekkel Magyarországon is találkozni. Budapesten – talán elsőként – e népeknek viszsza kelleni kapniuk a rendes nevüket (nem az orosz elnevezéseket használni), mert nekünk, a hagyományaink okán a kazakok nem lehetnek kazahok, de az özbegek sem üzbégek. De ez csupán a jéghegy csúcsa a számos teendő között a keleti forrástisztításban.

Mindig bosszantott, ha valaki az egyetemes és a magyar értékeket szembeállította. Az egyetemesség – a görög és a római világ – értékrendszere a mi folyamunknak is fontos összetevő ereje. Nem csupán azért, mert hazánkban kisebb-nagyobb sikerrel legalább egy évezrede tanítják a klasszikus kultúrát, hanem azért is, mert a természettel, a csábítással és a gonoszsággal való küzdelem megéléséhez nem kell Attikában vagy Latiumban születnünk, a Tisza-vidék vagy Somogyország ennek éppúgy a földje. Ezek tapasztalatai épp olyanok, mint a mediterrán világé, s ezzel a mi történéseink is, önmaguk miatt is egyetemesek, anélkül is, hogy lépten-nyomon egyszerűen felfedezhetnénk bennük Homérosz örökségét. Sőt nagy költőnk, Zrínyi Miklós azt is megfogalmazta már, hogy mi, magyarok is lehettünk a múltunk zivataros századaiban (de akár napjainkban is) a túléléséért küzdő trójaiak, annak ellenére, hogy

eleink a valós históriában sohasem hajóztak Parisz királyfival Itáliába. Ennek ellenére Zrínyi Miklósra, a költő dédapjára úgy kell tekintenünk, mint a hős trójai Hektor reinkarnációjára. Trójai forrásunk azt mondja, hogy mindig van megújulás (akár menekülés útján is): Trójából Róma lett. Miért nem hisszük el mi is, hogy épülhet (s remélem, épül is) Hungaria Nova, egy új és erős Magyar Róma, s lélekben mi is tudunk trójaiak lenni.

De hagyjuk a múltat, a vérrel áztatott Almás-patakot, nézzünk kicsit körül, milyen új folyók gazdagítják napjainkban a magyar folyam vizét. Olyanok, amelyeknek lehet, hogy a forrása még tiszta, de mire a vizük a Kárpát-medencébe ér, nemcsak felkavart, hanem romlott, sőt fertőző is lett. Pedig tőlünk nyugatra sokan dolgoznak már azon, hogy tisztítsák őket: a káros vegyületektől és a szellemi mérgektől. Az indusztrializációnak, s az őt tápláló globalista kapitalizmusnak azonban olyan ereje van, amely fittyet hány a széplelkű németek és osztrákok akaratára. De valljuk be, az új Mammon nálunk is tetszik a többségnek. Csőnadrágos, újgazdag „disznófejű Nagyurak" jachtjai szelik át gyakran az új szennyes árat, amelyben olyan közmagyarok milliói is vidáman lubickolnak, akik már a valóságot is csak virtuálisan tudják látni. Már nagyon elfelejtették, hogy vannak még tiszta vizek is, amelyek áramlatai tiszta forrásokból jönnek, vagy legalábbis onnan kellene jönniük.

Újabb kérdés! Hova lett a természetközeli lét és az arra ráépülő kereszténység forrásainak éltető vize? Megvan, folyik, vagy csak elmosta egy másik ár? Ha alaposabban körülnézünk, azt látjuk, hogy az értékelvű polgári (városi) és a régi paraszti-agrárius (népi) keresztény és keresztyén magyarság folyóvizei eliszaposodtak. Akik idősebbek vagyunk, nagyon jól tudjuk, hogy városi és falusi értékeket nemcsak buldózerrel lehet rombolni. A magyar kommunizmus legnagyobb áldozata az emelkedő polgári (középosztályi) és az évszázados hagyományokat átörökített magyar paraszti-népi struktúra. Mindkettőből mára csupán történelmi lecke, szépirodalom és múzeum lett. De ezekből sem elegendő. Korunk nyugati kultúrájának fontos eleme a *menekülés*. A kortárs magyar kultúra is teli van menekülésekkel: a városok zaja vagy épp önmagunk elől. Nem kétséges, hogy a belső perifériákon maradt néhány sziget, s rajta tiszta forrással, amelyet szegénység és eleven természet vesz körül. Egy ilyenre találtam rá Kisasszondon nemrégiben, amikor Csokonai Vitéz Mihály nyomait kerestem. Útjaink, hála a Jóistennek, gyarapodnak szépen, de a hídjaink elvadult vizeken vezetnek át. Nincs, aki kitisztítaná őket. Ehhez nem csupán kellő számú ember kell, hanem kellő számú lélek is. Félő, hogy az utóbbiak épp olyan kisebbségben vannak, mint a klasszikus római kultúra őrzői, *vivariumaikban*, a Római Birodalom bukását követő évszázadokban. De a kultúrát védő közösségek, kevés számuk ellenére is, eredményesek lettek: ők örökítették át nekünk máig hatóan az ókori Róma emlékét. Talán a *vivarium novum*oknak is van esélyük értékőrzésre és a források 21. századi megtisztítására.

A vízforrások, olvashatjuk ezt akár egy ENSZ-jelentésben is, tiszták, ha nem kénes víz jön belőlük (mert ebből is van elég). A vizeket a folyók mentén élők rontják meg. Nem csupán azzal, hogy szennyvizet és hulladékot dobnak bele, hanem a hagyományos értékek elvetése is lehet vízrontó erejű. Örömmel veszem észre, hogy ezt egyre határozottabban hirdeti (egyelőre nem sok eredménnyel) a nyugati világ zöldülő politikuma. Jó lenne, ha ennek lenne keleti

és déli kiáramlása is, s ebben mint az egyetemes értékőrzés közös lehetőségében egymásra találnának a nagy világvallások is. Nekem mint kereszténynek Betlehem ehhez az örök forrás. A Pásztorok mezeje, de a Születés barlangja is vízhiányos, nincs feltörő víz, mégis van forrás: a szeretet üzenetének egyetemes forrása. S erre nem csupán Szent Karácsony estéjén kellene gondolnunk, amikor a keresztény világ figyelme önmaga ősforrására, a betlehemi Születés templomára összpontosul. Nemcsak ekkor, hanem folyamatosan kellene látnunk, amit ilyenkor a Megváltó születésére gondolva tisztán és igazán érzünk: hogy víz nélkül is létezik forrás.

Jankovics Marcell

Evidentitás

Velem született, és érintetlenül megvan. Szerintem az enyém tiszta. Nem érzem szükségét, hogy magyarázzam. Magától értetődik. Ezért úgy hívom: evidentitás. Ha magyar gazemberbe botlom, leválik az érzéseimről és kiesik a tudatomból. Az is igaz, hogy nem a magyar emberekért szeretek magyar lenni. Az emberek mindenfélék mindenütt, ez nem befolyásol. Szerelmes csak magyar lányba tudtam lenni, nem voltam kíváncsi másra. A barátaim mind magyarok. Bár értékelem más nyelv sajátosságait és szépségeit, a magyar nyelv nekem csoda. Magyar mesékkel, a magyar jelképiséggel foglalkoztam szinte egész felnőtt életemben. Magyar népzene hat rám a legmélyebben, magyar versek csalnak könnyet a szemembe. Tiszta forrás mindez a számomra. Egy szóba összefoglalva: identitásom az otthonosságot jelenti. Benne van ez is a nyelvünkben: hon, haza. De nem vagyok busa magyar. Az egész világ lenyűgöz, és távoli bajok is megkeserítik az életemet.

Buda Ferenc

Himnusz haza

Füziéknek: Áginak és Lacinak szeretettel

Homok-haza Szíkföld-haza
múltam és jövőm halmaza

édes gyümölccsel éltető
aszú füvön tengődtető

Köröskörül kinyílt egek
hová legyek mivé legyek

hátul pogány s pogány elől
jobbról Bizánc Bécs balfelől

Utak pora szíkföld sara
kék hajnalok gyöngyharmata

Hold udvarát söpörgető
forgószelet sodorgató
homok-világ Homok-haza

Emlőd öled horpad-dagad
tulajdon kölyked megtagad

selyemtüll fátylat lengető
sajgó csontot melengető
tűzzel-faggyal keresztelő

Szúr-vág a szél akár a kés
száraz vihar homokverés

vércsét galambot röptető
hörgőt tüdőt kiköptető

Aszály eső köd zúzmara
te hívsz haza te szívsz haza

Horpad-dagad emlőd öled
Hol van hazám Tekívüled

Két vállamig fölér a gaz
hagynálak itt belémszakadsz

Napod kié? éjed kié?
magzatvető méhed kié?

Akácgyökér kormos falak
szétpergő gyöngy zöld réz-salak

csatok paták törött cserép
veszett csaták pörös cserék

mind fölfalod mind elnyeled
Mi lesz velünk mi lesz veled

Rakosgatok félig vakon
bronztű sisak üres flakon

lókoponya lúd mellcsontja
törött mondat kettőspontja

ami lenn volt itt van felül
mind az egész összevegyül

kő nyílhegyek kengyelvasak
töltényhüvely tejestasak

kondor szakáll mongol redő
türk állkapocs trák fejtető

sváb hetede rác harmada
egybeszakad jász szarmata
birodalom és gyarmata

gót hun görög bolgár kabar
tót kun török alán avar

örmény oláh tatár zsidó
meghódított és hódító

itt fortyog a fél kontinens
minden csontunk ambivalens

és örvénylik és kavarog
magyarok? vagy nem magyarok?

kell rá hitel? van rá hitel?
ki dönti el? mi dönti el?

szöghaj? sasorr? szálkás bajusz?
ítélj ha mersz dönts hát ha tudsz

Bécs balfelől jobbról Bizánc
szánlak, Tiborc – Nagyúr, te szánsz?

Köröskörül kigyúlt egek
mivé lettem hová legyek

Mi vagy te föld Homok-hazám
katlan? huta? kohó? kazán?

napod kié? éjed kié?
magzatvesztő méhed kié?

ki volt előbb ki jött utóbb
melyik konok földönfutód?

kié a nyűg? kié a konc?
ki az akit szívedre vonsz?

a telepest? az itt honost?
a fegyverest? az ostorost?

Válasz nincsen csak állapot
krumplit kapálj tarts állatot

kerék inog tengely törik
mindig a védtelent ölik

mindegy: morogsz rísz vagy kacagsz
gürcölj míg csak belészakadsz

fát vágj befűts füvet kaszálj
Köd zúzmara eső aszály

Múlt hantja jövő torlasza
Szíkföld-haza Homok-haza

gyertyám leég előbb-utóbb
fiad vagyok? földönfutód?

rád-rádlelek elvesztelek
arcomba új makacs szeled

kérdőre von nekemszegül
megvallat könyörtelenül

s én csak hebegek dadogok
dűlőiden elindulok

lesvén ahogy göröngyeid
fölisszák Isten könnyeit

1956

Töredékek

Arany ősz, szüret ideje. Must-illat,
darazsak dongnak. Szív, lélek tavasza
az őszben. Fiam, unokám lehetne…
Sortűz. Lánckerekek csörömpölése.
Arany ősz, arany. Must-illat. Talpak
pora, levelek ragyogása. Füst, vér.
Torkolattüzek. „*Ha mégegyszer azt
üzeni*…" Kimetszett közepű lobogón
át az égre: „…*hogy rabok tovább*…" –
tízezreken végigmorajlik. Must-illat.
Sortűz. Vérszag. Fiam, unokám lehetne
az a fiatalember… *Lágy őszi táj.*
Tankágyúk erekciója. Must pezsdül,
vasabroncs pattan. Egy vaskapuszárny
dörrenve becsukódik. Tűz, vas. Tűz,
vas. Akár az unokám lehetne,
aki voltam… Légy zizzen, darazsak
dongnak. Sortűz. Vérszag. Télszag.
Zárcsattanás. Kulcsok csikordulása.
Száz évig tartó negyedik évszak. El-
falazva. Befalazva. Szél rohamoz,
kimetszett közepű lobogót szaggat.
Ifjak valánk. Fiatal voltam.

(1998. október)

Király László

Anyanyelv

Ó, mit mondjak rólad,
mit szólhatnék én rólad,
miként nevessek,
miként sóhajtsak rólad,
csodaváró hangszer,
melyen mélyen kipengethető,
sötéten billentyűzhető,
gyönyörűn szállni küldhető
a Mint ha pásztortűz ég őszi éjszakákon
izzó parazsakba meredő mítosza,
melyen fölsikongható,
tépett lobogóként világ fölé bontható
az Elindultam szép hazámból
vérnél vörösebb,
véremnél éltetőbb sikolya.
Mit mondhatnék én rólad,
mit kiálthatnék én rólad,
bújtató barlangom,
én legvégső vackom,
szajhám, utcasarkon
váró gyilkosom!
Szálló testem alatt hullámzó csodatáj,
legtisztább álmom, szerelem,
nyeregbe kényszerítő kengyelem,
sorvasztó kínom a végtelenség
megmászhatatlan falain –
halottaim…
Egyetlen óvóm,
egyetlen nem-árulóm,
egyetlen kétélű fegyverem.
Halotti menetek fölé
lepelként kúszó siratóim.
Fogyó életem –
énekem.

(1978)

Tari István

Világillatban

„Te vagy a legjobb dolog, Istenem, ami történik velem."

(Kulcsár Ferenc)

Nyárfák hava köti össze Bácskát
Bodrogközzel az a bolyhos virágzás
Felvidékünket Délvidékünkkel
az a derűs áttetsző havazás
köti össze – kavargó égi kép! –
a vesztesek Délvidékét (mely a
győztesek Felvidéke) a vesztesek
Felvidékével (mely a győztesek
Lentsége, Alvidéke,
Délvidéke)
Kelepelő poéta félti még-e
kéthazás végzetébe tartó képet?
A győztesek nem írnak verset:
közpénzt osztogatnak, politizálnak
és a hadizsákmányt szokták fölélni
lustán, kimérten, ínyencekké válva
A költők, a vereség anyagának
legjobb ismerői, nyárfák havának
megszállott összekötői: nyárfák
havába égő gyufaszálakat,
lángok csöpp zászlócskáit hullatók,
táguló körvonalak égő rajzán
ártéri erdők pajzán titkait
fürkésző kisebbségiek, a szélek fölragyogó hontalanságát írók
nyelvükben otthonukat keresők
vércsesereg zúgatja a levegőt"
nyelvünket orgonaként búgatók
bevert szájakból csurgó anya-szók

Nyárfák hava köti össze Bácskát
Bodrogközzel: tündöklő puhaság,
fénypászmák közt remegő buja nász,
melyben a megtévesztettség fészkelt
a forradalmasított talpnyalás
dicsőítette irigyelt hóhérát
a mellébeszélés kirakatából
a tisztogatást benépesítő,
a tömegsírokat eltüntető,
különutast játszó zűrzavarból,
melyből lenn szabadabbnak látszhattunk
Nekik még mindig túl sokan vagyunk
Csak ez a bajunk:
túl sokan vagyunk
Nyelvünket szeretnék elvenni még
Körülöttünk országok estek szét
Ó, gyűlölettel eltelt emberöltők!
Báván lenézett emelkedettség!
Körülöttünk országok estek szét
Nyárfák havában lépked a költő
„Ha az ember szóra nyílik, világok
nyílnak, világillatban beszél" – írja
„Nem futhatok mégsem kivirágzó,
magyarul mosolygó álmaim elől."
Éltesse hát őt angyali ének!
Angyali ének, isteni bor éltesse
Költészetünk felvidéki pincéjének,
éléstárának zsoltáros őrzőjét,
kulcsárját, R. C.-jét! KulcsáR FerenCet!

(2014)

Szélek szelében

„Mint álom előttünk, mint füst a szél előtt”
(Zrínyi)

1. Nagy magyar romlás századába helyezett
Engem is a behódoló igyekezet
Fölszabadít, ha változtatom hitemet
Enyéimnek elszánt ellensége leszek

2. Nálánál is nagyobb elszánt ellensége
Sajátjait immár szép zsákmánnyá téve
Sülhet kapzsiságnak zsírjában a vétke
Summák és vérdíjak ínsége a béke

3. Juhok és farkasok békéjében élek
Nyugtalanságomban ezt nyújtják a szélek
Nyomorult látszatért zengő hálaének
Véremet elszívó vérmes államérdek

4. Pártfogókra váró alföldi nyugalom
Múlatja idejét: lassan őrlő malom
Győztes vereségbe bújt világfájdalom
Vesztes győzelemnek leterített alom

5. Örömünnepeit jól fellobogózzák
Egeket ostromló féktelen mohóság
Megveszett irigyek és csirkefogóság
Tobzódó gubancát rég összecsomózták

6. Kiváltsággal járó harcos-igazolvány
Váltja a kutyabőrt koncot szimatolván
Kenőpénz óvatos kipuhatolásán
Bujdosók siráma úszik a csatornán

7. Bujdosók siráma úszik el és felbőg
A boldogulásuk rablással segítők
Színes mestersége, melyből villámló gőg
Gomolyog s mennydörgő füstfölyhők

8. Mennydörgő zenéjük a nyelveken átzúg
Kábulatot ontva nyögnek a fényágyúk
Mindenre kaphatók lepcses szája már súg
Mások elnyomása fölszabadításuk

9. Fölszabadításuk mások elnyomása
Harsány műzenében pintyőke sírása
Harmatos virágnak dús öle kitárva
Védtelensége már rezgő hadiárva

10. Újdonsült fényképész jövőképet árul
Bőréből kibújó kérészen ellágyul
Látványát csak használná ugródeszkául
Túl nagy ez a rajzás, melyben megnyilvánul

11. Szélkakas forgását idéző díszlépés
Kétszínű Madzsarkák, túl nagy a kísértés?
Sorskérdések helyén föltámadó szélvész
Embercsempészeket ringató túlélés

12. Koszos martalócok, bandák sarcolása
Üzengetéseik erőszakos társa
Fosztogatásoknak elszaporodása
Hamuban sült, útnak induló pogácsa

13. Váltságdíjat szedő, kivesző vitézség
Szégyene füstjében ismerős vidék ég
Lapítanak, kik a bajt előidézték
Bizony, mindenestül süllyedt el a mérték

(Szelek havában, 2017)

Vén Zoltán rajza

Tamás Menyhért

Székely szonett

Testvérem a szél, a szélfútta út,
ajkamon só, vércseppes ének,
párálló lábam a semmibe fut,
ahová a végek se érnek,

ahol régtől nem rend a földi rend,
színt, szót váltott a gyepüárok,
az őrhely is csak felejtést dereng –
éledő parancsára várok!

Csak semmi dísz, változz előre,
eddigképp légy a magad őre,
mígnem megint jelen lesz a jelen,

rovásjeleit túlnövi jelem,
az Isten se akarja, Ő sem,
hogy visszát járjam tetszetősen!

A *régiek*

I.
A régiek, bezzeg a régiek,
aranyoltuk egykor eleinket,
tudtuk: fényvilág az övék,
nem az árnyak diadalma,
polcolt utánuk álmélkodá-
sunk, ma? alkalmi fény ha
vetül rájuk, az osztott kegy
mértéke másult mérték;
szép (s jó), *ami érdek nél-
kül* Világot gyökereztet!

II.
A régiek, bezzeg a régiek,
szívre, hazára énekeltek!
nyilallásuk föld-nyilallás,
hazarengő remény!

Sinka, a Föld kiásott csillaga

I.
Sinkáról írok, magamról is szólok.
Rögbe született, úgy tetszik, ott is marad; futása addig
tart, ameddig a szél viszi, vagy pusztasorsára ejti –
porladjon, sohase eszméljen rögébresztő erejére.

II.
Keletről hoztam én eget, fényt, /hangot, csillagot, formát,
csírázik elő a mélyből. Kevesen hallják, akik hallják,
ünnepét ünneplik a szónak. Értő füllel? Olyannyira,
hogy sajgó áradása a Nyugat kapujáig hullámzik…

III.
A köztes idő: a szenvedő ember, a szenvedő, perlekedő
költő szépítetlen számadása, a tájba örökített rögtársak
végtelen siratása – országnyi éjszín a lepel, nappalával
sem tudja *a kék eget által kiáltani*…

IV.
Vádat szól a tánc is, ha éppen balladát bokázik,
vádol a napszám, a Senki bárós tengeri,
úriszékig hangosul a néma kiáltás,
a lét alá ásott; halódó ének.
V.
Rög, rögöm, a Föld kiásott csillaga!
kezdetétől féltett, ma ezeregyszer az,
drótozzon ájult, napszállati ábránd –
ne írj új himnuszt, míg jelentart a reggel!

Csendhiába temet

Nyelv, anyanyelvem,
mindennap megvallott
vallomásom, ha van
fogyhatatlan kincs, fogy-
hatatlan kincsem vagy,
vesztő utak; tervelt irtá-
sok közt is izzító ige –
csendhiába temet az Idő,
hű szószülötted,
égig érőn ásom magam!

Hegyi Botos Attila

A magyarokhoz

Ó, te nyelv! Anyanyelv!
Te Élet nyelve.
Búvó, bujdosó patak vagy,
s csengő-bongó
cseppkövek hangjaid.
Isten ments, lelkük megoszd,
tisztaságuk összevérezd.
Inkább bujdokolj, bujdosó,
temesd el magad élve,
drága lélek.
Örökítsd meg mélyi sírboltjaik.
Mennyboltok még sosem
látott színeivel, mozdulatok
sugárzó életképeivel.
Hozd el velük
a feltámadást.
Mert ha templomát
fel is dúlja, meg bennük veti
hullámzó virágai ágyát.
Hová ma fejed hajtod,
ott holnap
maga az Ország fekszik.

Tóth László

Úgy néznének ránk

Csiki Lászlónak határtalan *barátsággal*

jöttünk külhonból mind a ketten
egyenes derékkal térdre esten
peckes léptekkel csúszva porban
hontalanul mennyben pokolban
házunk ágyunk immár ideköt minket
de hogy szakíthatnánk el onnan idegeinket
ami innen külhonnak látszik
míg ott voltunk ez volt külhon ez a másik
hol befejeznünk is nekünk kell
amit még odaát kezdtünk el
tollunkon ajkunkon elégia terem s óda
hol otthon voltunk egykor járunk csak látogatóba
s ha az egész nem kerülne sokba
átruccanhatnánk együtt is Pozsonyba
illetve nem is oda Bratislavába
hol megihatnánk barátaimmal egy-két pohárka
italt valahol s ők az ott maradottak
a leendők a mostaniak a voltak
úgy néznének ránk mint bűnösökre
akik nélkülük úgyse vihetjük sokra
vagy más alkalommal ki tudja hátha
volt-hozzád is elmehetnénk Kolozsvárra
azaz Clujba egykomám barátom
ha sikerülne átjutnunk a határon
ahová nemcsak téged engem is köt egy-két emlék
s ahol ki tudja Mátyás szobra áll-e még
a Házsongárdban Szisszel és Gizkával
beszélgethetünk meg a magunkban hordott halállal
aztán újból itt teremnénk Pesten a Zserbóban
miként emberéletünk útjának felén ama dantei erdőben
hogy tovább szöszmötöljünk fogyó napjaink közepette
míg rá nem jövünk a fene megette
ha nem is az egészet a felét bizonyára
s elhitetjük magunkkal épp ez a fele volt az ára
tűnő szerelmekkel indulatokkal eszmékkel fizettünk
mindazért amit megtartottunk s ami elmaradt mögöttünk
hazajöttünk hát…
hazajöttünk?

(*1987*)

Fel-felriad álmaimból

jeges eső veri bőröm
életemre varju károg
tört tükörbe nézek lassan
ám abból langy vér szivárog

vagyok akár a teremtő
kinek száját felpeckelték
pőre testem eltakarják
halott láncok tépett kelmék

gyűlnek körém hideg férgek
körbevesznek hazug hordák
földre döntnek megaláznak
égboltomat kirabolják

álmaimba ki-be járnak
álmaimat tatarozzák
fel-felriad éjjelenként
álmaimból Magyarország

(*1987*)

Kezében tartja lapunkat, Kedves Olvasó – hadd higgyük, hogy „nyert ügyünk van" így, mert törekvéseinket megítélheti, s határozhat arra, hogy adójának egy százalékát alapítványunknak ajánlja föl.

Ezt megteheti, ha kedvezményezettként

a **Cédrus Művészeti Alapítvány**t

nevezi meg, adószámunk pedig:

18110661-2-41.

Köszönjük.

Farkas Árpád

Nagy László, az ő tajtéksörényű ménjeivel

Voltam én harmadfű csikó a csihadó időben,
táltosos táncú, sohasem herélt-paripás;
csiklandta szűgyig érő szőrfű fütyülőmet,
ha száguldtam nagy, szabad mezőkön, horhosokon át.

Nem zabra ment a játék! Megfontolt vihánc volt,
míg jászol elé kötni eljövének ők –
jó szügyelős hámmal, nyereggel, zablával,
csikóbőrkabátban – a tűvé-tevők.

Maradtam volna hőkön, pányván, majszolván
holt szenet tenyérből, ha már enni kell.
De akkor por piroslott föl a láthatáron,
s felém zúdult Ő vadezüst hajával
s tajtéksörényű ménjeivel.

Patarobajuk eretnek ének nékem,
megváltó haramia-himnusz,
immáron minden időkben az.
Bőgessenek új s új csecsemőt a jászlak!
Új s új táltost a pirkadó parázsnak!
Zsibogjon mennybe a zab!

Véres havak

Havat ettem az éjjel, fuldoklón,
véres havat. Mondtátok, színezi majd
a torkomból feltörő vinnyogásokat;
ez itt a Duna jege, foncsora nincs még,
csak színe a földieperé, s az ott,
ki fej nélkül úszkál, pisztácia.
Nem ilyen ötórai teára hívtál,
kurva madonnám, s tálalni Dél-Európát
nem ily lavórban. Ez itt egy szerb láb,
ott horvát kar, magyar
szemgolyó. Nem ily békére vágytunk
hetvenegy nyarán, midőn Csurgón
harsogattuk fogunk közt a vérpiros
dinnyét annyian, furcsa nevűek,
nem ily Duna-medencét,
rég kidöglött palicsi tóval, eszéki
halászlét sok vérvörös laskával,
ott, hol volt még hely, „hol fölolvashatol".
Rom már csak a vers és a város: s hullabűz!
Dicső avantgardjaim, ím, időtök eljöve!
Nyelv, mint kocsonyábavaló,
kitépve immár. Nem kell rágódni többé
„modern" emberi beszéden!
Géppuskák makogják dalaitokat.
Csak a szegények, legyenek parasztok,
költők, némulni nem tudó színészek,
kik hanyatt vágódnak most, tudják,
mily szertartás szerint temettetnek el.
Lázasan, a legmélyebb alázattal
nyelem a véres havat, torkom fölsebzi
egy-egy csontszilánk, de nem az fojtogat.
Nyugat kellett nekünk, Új-Bizáncban?
Tessék, itt a friss hó, terítve kés-villa-géppisztoly,
villásreggelizzetek e pimaszul áruló-becsapó
tág és szép Európa ege alatt!

Kőrösi Csoma Sándor

Fanyar fickó voltam én örökké,
csontig fútt a szél, rongyolta minden álmom.
Nyűtt bakancsom egy század peremén
cipelte füles sapkám és kopott nagykabátom.

Bennük laktam én. Huszonnégy oldalborda,
két lábszárcsont – lejárva, mondjuk, térdig.
A koponyámat, hogy megemeltem volna –
nem emlékszem. Nos, értik, akik értik.

A gerincemre öltözködtök lassan.
A szívdobogások is végül ideérnek,
de hogyha végigmennék most a Csíki utcán
füles sapkámban – kiröhögnétek!

Tudós csavargó voltam mindig, s vittem
nyakamban zacskónyit az omlós anyaföldből,
s hogy elkevert a szél itt Dardzsilingben,
már hallom, hogy a szívem dörömböl,

bújt, és jönnek lassú méltósággal értem
krumpliföldek, rétek, karcsú fák.

Töri szívemet, s szívem is a népet,
mely annyit bolygott vélem – s mégsem lelt hazát.

Léta Sándor

A hit útja Istentől a magyarságig

A magyar megmaradás ügye számomra, unitárius lelkészként már csak azért is a saját hitbéli ügyem, mivel szentül hiszem, hogy az unitárius vallás elsősorban magyar, és csak utána unitárius. Hiszen hitében és gyakorlatában is a hívek igényeit, elvárásait igyekezett és igyekszik kielégíteni, teljesíteni – azokét, akik unitáriusként csakis magyarok lehetnek itt, a Kárpát-medencében.

A dél-erdélyi Hunyad megyében, Petrozsényban töltött szolgálati időm alapján ugyanis pontosan tudom, hogy az 1970-es és 1980-as évek erdélyi körülményei között a templom volt az egyetlen hely, ahol a magyarok szabadon megélhették magyarságukat, és a templom jelentette számukra a megtartó erőt a kommunista diktatúrával szemben. Az adott helyzetnek megfelelően, a besúgók vagy a Securitate jelenlétének kockázatát is figyelembe véve, itt lehetett szabadon gondolkodni és beszélni, verseket szavalni, s nem mellesleg saját nemzeti érzéseinket is ápolni.

Nem véletlen tehát, hogy 2012-ben a Kárpát-medencei unitáriusság Magyar Unitárius Egyház néven egyesült a kolozsvári püspökség irányítása alatt. Beszédes ez az elnevezés, s üzenetértékű az intézményünk elnevezésének a szimbolikája is. Méltó a magyarság egyetlen magyar alapítású egyházához, a XVI. századi Erdélyben született unitáriusság magyar öntudatához és sorsvállalásához.

Mert unitarizmusunk csak annyira lehet hatásában erős és megtartó, amennyire öntudatos. A mi öntudatunk pedig döntően egy kisebbségi magyar sorsból táplálkozó öntudat.

Az egyik egyházi cikkírónk unitárius körökben jól ismert hasonlata szerint a mi sorsunk a „kútásó Izsáké", a betemetett unitárius múlt felfakasztóié egyes elfeledett helyeken, ahol az unitarizmusnak csak halványan és félénken pislogó emlékei voltak.

Ebből következik viszont hitünk gyakorlásának az a sajátsága is, amelyről Simén Dániel[1] azt írta, hogy mi, unitáriusok sohasem foglalkoztunk a külmisszió kérdésével, mert mindig találunk megoldatlan kérdéseket önmagunk körül és között is.

Mint írja: a kisebbségi sors pedig különös gonddal és „két kézzel tetézte" ezeket a kérdéseket, mintha minket ki akart volna tüntetni. Lehetetlen volt tehát fel nem fedezni, hogy önmagunk, magyarságunk megtartása a legelső és legnagyobb kötelességünk. Jelszó lett, hogy mindenkit megtartani, vagy visszahozni magyarnak és öntudatosítani unitáriusnak – hívta fel tehát a figyelmet Simén Dániel, s amit ő a maga idejében elmondott, attól most, 2019-ben sem tántorodhatunk el.

Miközben viszont arról beszélünk, hogy mindenkit meg kell tartanunk,

[1] Simén Dániel (Korond, 1903 – Kolozsvár, 1969) erdélyi magyar unitárius lelkész, egyházi író

vagy vissza kell hoznunk magyarnak, s öntudatosítanunk kell unitáriusnak, nem szabad elfeledkeznünk arról a tudatosan magunk elé emelt, elvi szilárdsággal megőrzött önkorlátozásunkról sem, hogy az unitárius hit képviselete nem egy térítő vallás megélése és terjesztése.

Ahogy Simén Dániel is írta: számunkra nem a külmisszió, hanem a belmisszió kihívásai az igazán fontosak. A magunk sorain kívülre tekintve, egyrészt a többi magyar felekezet iránti nyitottságunkat szeretnénk mindig kifejezésre juttatni, másrészt viszont a mindig kényszeresen győzelemre törő hitviták tudatos elkerülésének hagyományát is őrizni szeretnénk. Hiszen ezért is jelenthetjük ki Dávid Ferenc örökségéhez híven kellő őszinteséggel és elhivatottsággal azt, hogy az unitárius hit azért nem térítő hit, mert az értelem jegyében áll.

Dávid Ferenc[2] példaértékű megfogalmazása szerint ugyanis „nincs nagyobb esztelenség, sőt lehetetlenség, mint külső erővel kényszeríteni a lelkiismeretet, a lelket, aki felett hatalommal csak a teremtője bír".

Az értelemre hagyatkozás jelen esetben annyit jelent, hogy hagyni kell mindenki számára megnyílnia a saját hitbéli útját. Az unitáriusok ezt – térítés híján – főként a tudatosan vállalt nyitottságukkal tudják a leginkább képviselni.

A térítő tevékenység elhagyása ellenére tehát éppen ennek az unitárius nyitottságnak köszönhető a nem született, hanem betérő unitáriusok markáns, gazdag szellemi jelenléte a hitéletünkben.

Az egyik ilyen hírneves betérőnk Perczelné Kozma Flóra[3] volt, aki az unitárius vallás nagy női apostolává emelkedett a soraink között. Betérőként talán nem véletlen, hogy ő is milyen őszinte lelkesedéssel tett hitet az unitárius nyitottság eszménye mellett.

Mint írta: otthont képvisel a mi templomunk minden szabadon gondolkodó vallásos lélek számára, „ki lelkében, szívében vallja a mi egyszerű, liberális hitünket és csak ősi magyar típusáról tesz tanúbizonyságot egyházunk akkor, midőn templomunk nyitva áll minden felekezet, minden nemzet fiai számára".

Ha az unitárius vallás megmaradásának ügyére hangsúlyosan is magyar ügyként tekintek, akkor ebben az idézetben örömmel figyelhetek fel viszont arra a kitételre is, hogy a mi otthonunk és a mi templomunk Perczelné Kozma Flóra szerint „hitünk ősi magyar típusáról" is tanúbizonyságot tesz.

A kérdés, ami számomra is izgalmas és talányos, ezek után a leginkább az, vajon mit tekinthetett Perczelné Kozma Flóra az unitáriusságban a hitünk ősi magyar típusának.

A nyitottság eszménye lehet ennek a talánynak a megfejtése, amely csak a mai világ gondolkodásának rutinja szerint fordítható le csakis és kizárólag egyfajta liberalizmusra, a mi esetünkben pedig a reformkor nyelvén fogalmazva inkább egyfajta nemzeti szabadelvűségre. Mert a nyitottság – az ősi magyar gondolkodás egyik legszentebb hagyománya, a valaha volt hét törzsünk vérszerződése szerint is – a testestül-lelkestül, szívvel-lé-

[2] Dávid Ferenc (Kolozsvár, 1520 körül – Déva, 1579) az Erdélyi Unitárius Egyház megalapítója és első püspöke 1568-tól haláláig

[3] Perczelné Kozma Flóra (1864–1925) író, a magyar unitarizmus legjelesebb női képviselője és tevékeny apostola

lekkel együvé tartozó, a magyarságtudatukban összetartozók irányában tanúsított nyitottságként is felfogható. Annak felismeréseként is értelmezhető, hogy ha egymás iránti nyitottságunk az egymás melletti kiállásig is elvezethet, akkor szabadon megmutatkozhat a magyar történelem egyik legősibb, őseink vérszerződése által is szentesített tanulsága. Nevezetesen az, hogy együtt erősebbek vagyunk.

Hitünk ősi magyar típusáról gondolkodni egyébként nemcsak Perczelné Kozma Flóra sajátsága unitárius körökben: itt említeném meg egykori lelkésztársamat, a ma már nyugállományba vonult nyárádszentmártoni unitárius lelkészt, Varga Sándort, aki a Demokratának nyilatkozva[4] beszélt arról, hogy miképpen szeretnénk mi, untiáriusok továbbvinni Dávid Ferenc tiszta jézusi kereszténységről szóló tanítását, amelynek az Isten és az ember közötti szeretet az egyetlen mozgatója. Ennek a szeretetnek a nevében hangoztatja például Varga Sándor, hogy az egyháznak nem lehet a feladata, hogy a híveit azzal fogadja, hogy bűnösök.

„Ha az ember bűntudatban él, nem tud szabaddá lenni, ezért én sem érzem magam bűnösnek Ádám és Éva tette miatt. Ez a zsidók mitológiája, amelyben Káin megöli Ábelt. Az én mitológiámban Hunor és Magor üldözi ugyan a szarvast, de meg soha nem öli, csupán ott van előttük, mint a szabadság jelképe" – mutat rá arra Varga Sándor, hogy hitünk ősi magyar típusa hogyan törhet utat magának ilyen és ehhez hasonló párhuzamokban gondolkodva is. Ő az, aki interjújában egyébként arra is kitér, hogy az unitárius hitünk ősi magyar típusát meghatározni igyekezve számot kell vetnünk azzal az ősiséggel is, amely egészen a táltoshitű magyarok hitéletéig vezet vissza.

„Tudjuk, hogy táltosainkat el kellett tüntetni, ha másként nem ment, erőszakkal. Isten elől azonban nem lehet eltitkolni a múltat, mert előbukkan, mint az ősmagyar írás is, amelyet ezer évig a latin betűkkel helyettesítettek. Az ősmagyar vallás egyistenhitű volt, ahogyan a niceai zsinatig másoknál is. Az időközben felekezetekre oszlott egyház név azonban nem az egyből ered, régebben üdvház, edház volt a kiejtése. Az egyház szó csak úgy képződött, mint ahogy a katolikusok kereszténynek, az evangélikusok keresztyént mondanak" – hívja fel a figyelmet interjújában Varga Sándor.

Hitünk ősi magyar típusát számontartva, s kissé mindig ennek az örökségnek a jegyében is gondolkodva juthatunk hát el a mai magyar sorsközösségünk együttes, minden bűntudat nélkül is büszke erejének megéléséhez és felmutatásához.

Őszintén remélem, hogy ennek a vallási közhangulatnak a kialakításához, mi, unitáriusok is hozzá tudjuk tenni a magunk részét.

Mi magunk, akik közül Simén Dániel szavai szerint mindenkit meg kell tartani vagy vissza kell hozni magyarnak. És lehetőség szerint öntudatosítani unitáriusnak.

Ha viszont más lehetőség szerint alakulnak a dolgok, mert mások éppen reformátusként vagy katolikusként tudnak megmaradni öntudatosan magyarnak, akkor pedig megint csak oda érkezünk meg, hogy újfent ki

[4] *Egy az Isten – Szakács Gábor interjúja Varga Sándorral, Nyárádszentmárton unitárius lelkészével*. Demokrata, 2012. 10. 31. Online: https://demokrata.hu/magyarorszag/egy-az-isten-2-82057/

kell tartanunk eredendő nyitottságunk mellett.

Itt hozhatom fel Varga Sándor egy másik gondolatát is, aki arról is beszélt, hogy mi soha nem hirdettük, hogy az unitárius vallás a létező legjobb hit, inkább azt, hogy minden vallás egyenlő, és mindenki azt a vallást gyakorolja, amelyikkel a hite egyezik. Mert – ahogy mi mondjuk – a hit Isten ajándéka. Az interjúban az unitárius lelkésztársam felidézte azt a számára nagyon is kedves jelenetet, amit egy katolikus imaházban élt át, amikor a katolikus pap így köszöntötte őt: „Áldja meg az Úristen azt az unitárius lelkészt, aki a mi házunkat megáldotta azzal, hogy bejött!" Szerintem is így kellene viselkednie minden papnak.

Ez alatt azt értem, hogy Isten mindannyiunknak egyedi lelket és hitet adott, mint amiként fizikailag is egyediek vagyunk. Ami azt is jelenti egyben, hogy nincs két egyforma ember, és nincs két egyforma hit sem.

Így hát mi arra ösztönözzük híveinket és követőinket, hogy találják meg a bennük levő isteni hitet. Ezért nincsenek külmissziónk, csak útmutatásaink.

Mindezt a munkát elvégezve viszont tudatában vagyunk annak: ezzel az önmérsékletünkkel odáig juthatunk, hogy nemcsak magyarként vagyunk kisebbségben bizonyos területeken, hanem egyébiránt is.

A Bibliában Máté evangéliuma világosan eligazít bennünket erről – s ezzel a bibliai igazsággal nehéz lenne vitába szállni.

„A Keresztelő János idejétől fogva pedig mind mostanig erőszakoskodnak a mennyek országáért, és az erőszakoskodók ragadják el azt" – olvashatjuk ebben a híres passzusban.[5]

Mi, unitáriusok viszont elvárjuk, hogy híveink szabad elhatározásából haladjanak ugyanazon az úton. Ma még többen vannak azok, akiket egy irányba kell terelni, de 450 év óta reméljük, hogy az emberiség eljut oda, hogy szabad elhatározásból a többség válassza a jézusi utat, és kevesebben legyenek azok, akiknek meg kell mondani, hogy mit csináljanak és miben higgyenek.

A hit Isten ajándéka. S mint ilyen – vagy elfogadom, vagy megtagadom. Isten ugyanis lehetőséget ad a szabad választásra.

Az unitárius hit útja Istentől az emberig Jézussal kezdődik, aki a legtökéletesebben megértette Isten akaratát, és ezt igyekezett tolmácsolni és megértetni az emberekkel is.

Jézust még életében a tanítványai sem értették meg. Halála után üzenete még sokáig váratott a kibontakozásig.

Ezen isteni hitnek útját a hosszú évszázadok után Dávid Ferenc egyházalapító püspökünk fokozatosan ismerte fel, melyet nem egy intézmény kényszerített rá, hanem a szabad gondolkodás és mérlegelés következményeként sajátított el. Az unitárius szellemiség lényege ez a folytonos szabad gondolkodás és mérlegelés.

Ahogy Simén Dániel írta: mi szakadatlanul kérdezünk, mert nálunk nincsenek kinyilatkoztatott és lezárt meggyőződések. Az újraértékelés így tehát folyamatos. Ha azt mondjuk, hogy az unitarizmus lényege az Isten egysége, ezt a megállapítást többször revízió alá vesszük, hogy a fogalom és meggyőződés tisztuljon, mélyüljön és gazdagodjék.

Nem kerülhetem meg viszont annak tárgyalását sem, hogy Isten

[5] Máté evangéliuma, 11. fejezet, 11,12

egységének tudata valóban a megítélésünk egyik sarkalatos kérdése. Hiszen mi annak a vallásnak a hívei vagyunk, amelyik elsősorban arról ismerszik meg, hogy azt hirdeti: Egy az Isten.

A Krisztus utáni 325-ben tartott niceai zsinatig Istent lényegében és személyében mindenki egynek tekintette, hiszen a Szentháromság tanát a Biblia sem említi. Ezen a zsinaton a résztvevők mondták ki szavazattöbbséggel, hogy Jézus isteni személy, ami emberi döntés, holott szavazattöbbséggel nem lehet az isteni törvényeket elvetni. Az unitáriusok megmaradtak egy Istent hívő embereknek, Jézust nem Istennek, hanem prófétának és követendő példának tekintik. Aki szeretné tudni, hogy milyenek is vagyunk, olvassa el a nem unitárius Jókai Mór *Egy az Isten* című regényét. Vallásunkról ebből szinte mindent meg lehet tudni.

Viszont azt is el kell fogadnunk, amit a talán leghíresebb betérőnk, Bartók Béla írt rólunk, unitáriusokról, s a körülöttünk kialakuló félreértésekről, torz vélekedésekről.

S amit ő mondott és írt rólunk, az személyes tapasztaláson és meggyőződésen alapul. Bartók Béla ugyanis 1916-ban kérvényezte felvételét Budapesten az unitárius egyházba és lépett be a budapesti gyülekezetbe, fiával, Bélával. A mi körünkben szerzett élményeivel gazdagodva írta hát azt, hogy szerinte „a magyarság számára talán a legszomorúbb, hogy az egyetlen magyar alapítású egyház, az Erdélyben a XVI. században született unitárius – amely humanizmusával, a vallásszabadság 1568-ban kimondott törvényesítésével és haladó szellemével kiemelkedő lehetne – állandó szálka volt a többi keresztény felekezet szemében. Ez gyakran ma is tapasztalható. Kis létszámuk miatt igen sokan nem is ismerik őket, és az időnként nyilvánosságra kerülő híradásokat idegenkedve vagy értetlenül fogadják."

Hogy miért voltunk mi a szálka, s nem a gerenda, arra a mi köreinkben is számos magyarázat született, egészen a modern időkig is.

Ennek okát például abban is megtalálni vélem, hogy az unitárius vallás elsősorban is magyar, így nincs alávetve semmilyen felsőbb tekintélynek, külső erőnek, mely a lelkek fölött uralkodna, tekintéllyel vezetne. Maga Dávid Ferenc is, miután a külföldön tanult reformációs gondolatokat, eszméket hazahozta Erdélybe, azokat nem egy az egyben tolmácsolta a magyaroknak, hanem átszabta a magyar lélek sajátosságaira. Ezért is terjedt el olyan gyorsan az unitárius hit még Dávid Ferenc idejében, és jött létre több mint ötszáz gyülekezet. Falvak követték Dávid Ferenc hitét templomaikkal egyetemben. A magyar lélek, a magyar észjárás ugyanis fogékony volt arra, hogy felismerje: micsoda erőt és szellemi függetlenséget jelent számunkra, ha nem külső hatalmi központból irányítanak minket, hanem a nemzeti szuverenitás szellemében szervezzük meg önálló hitéletünket.

Ez a függetlenségünk, amennyire erőt tudott adni nekünk, ugyananynyira támadásokat is vont maga után viszont. S aki minket támadni akart, nem azt tette kritika tárgyává, ami valóban unikális a létünkben – vagyis nem az őszinte magyarságunkat, a külső hatalmi központok irányítását nem igénylő önszerveződő erőnket tette kritika tárgyává. A történelem során a legtöbben hitünknek azt a szerintünk magától értetődő alapelvét, mely szerint „Egy az Isten", kérték

tőlünk hol támadóan, hol értetlenül újraértelmezni, hitvitákban megmagyarázni.

A magunk igazának tudatában az ilyen meddő viták elől lehetőség szerint kitértünk, de ezzel sok esetben egyfajta szellemi magányba is kényszerültünk.

Simén Dániel fejtegetése szerint ez oda vezethető vissza, hogy nekünk, unitáriusoknak Isten egységének tudata a történelem folyamán annyira lényeges volt, hogy mélyebb magyarázatba nem bocsátkoztunk, és ezt nem is tartottuk szükségesnek.

„Századokon át magyarázkodnunk kellett, a külső kényszer folytán küzdelmeink a negatívumokban, tagadásokban merültek ki. Tagadtuk a szentháromságot, az eredendő bűnt, a váltság tanát s még pár sarkalatos dogmát, mely véleményünk szerint nemcsak a józan észnek mond ellent, hanem Isten igazságosságát s az erkölcsi világrendet támadja meg s az életet teszi sivárrá. Idővel azonban a tagadást állítás, a negatívumot pozitívum váltotta fel. És ez a helyes. A világfejlődésben csak annak van kiérdemelt helye, akár nemzet, egyház életében, amely pozitívumokat tud termelni. Ma senki sem kérdezi tőlünk, hogy mit nem hiszünk, hanem hogy mit hiszünk" – fejti ki Simán Dániel azt, amit a mai modern kor szemlélete szerint úgy is értékelhetünk, mint a nyelvpolitikai térben elért győzelmünket.

Fontos ugyanis, hogy egy olyan erő, amely magát a magyarságot megtartó erőként definiálja, ne valami ellenében, hanem valami mellett kiállva tudja magát elfogadtatni a környezetével.

Azzal, hogy rólunk szólva már nem az antitrinitárius kifejezés, hanem az unitárius hit emlegetése a természetes, elértük, hogy nem a tagadás szelleme leng körül minket, hanem végre az az őszinte – és őszintén magyar – hit sejlik fel körülöttünk, amit mi Isten ajándékának tekintünk.

S ha már küzdelmeink nem holmi tagadásokban merülnek ki, hanem teremtő igyekezettel valósítjuk meg önmagunkat, a magyar megmaradás, a magyar identitás őrzése érdekében is többet nyomunk a latban. S ez nem magunk miatt, hanem a hittel vallott magyarságunk miatt érdekes.

A teremtő igyekezetünk – és egyben szellemi nyitottságunk – reményeim szerint abban is megnyilvánul, hogy mennyire szívesen tárjuk ki templomaink, közösségi házaink kapuit az öntudatosan szakrális és egyben öntudatosan magyar művészetek előtt.

A művészek szabad önkifejezésén keresztül ugyanis valami olyasmire ismerhetünk rá, ami a mi hitéletünknek is elengedhetetlen sajátja. Arra, hogy mi szakadatlanul kíváncsian kérdezünk, mert nálunk nincsenek kinyilatkoztatott és lezárt meggyőződések. Így aztán hitéletünkben is folyamatos az újraértékelés.

Szerintem magától értetődő ezt az önmagunkat illető, folyamatos újraértékelésünket párhuzamba állítani a művészeknek – s így a szakrális elhivatottsággal alkotó művészeknek is – azzal a törekvésével, hogy a valóságot művészi értelemben újra és újra megítéljék, a művészi ábrázolás közben mintegy újraértékeljék a maguk értékrendje szerint.

Ennek a közös gondolkodásnak, közös szakrális ajándékozásnak a példája talán az is, hogy mi a Budapesti Bartók Béla Unitárius Egyházközségben 2019-ben már hetedik alkalommal kapcsolódtunk be az Ars Sacra művészetek hete programjába.

Két gondolat vezérelt ezzel minket: az egyik, hogy a templom ne csak az imádság háza legyen heti egy alkalommal, amikor zsoltárokat énekelünk, imádkozunk és az evangéliumot hirdetjük, hanem legyen a templomunk nyitott a szakrális művészetek előtt is.

A második gondolat egyértelműen fakad az elsőből, hogy megnyissuk templomunkat a más felekezetűek és valláson kívüliek számára is, akiket a kultúra és a művészet érdekel.

Ma a szakrális művészet ezt a megfoghatatlant, az Istent és az Ő üzenetét igyekszik közel hozni hozzánk és érthetővé tenni. Ez természetes jelenség volt régen, azonban napjainkban ismételten szükséges felfedeznünk a szakralitás művészetét, hozzá kell szoktatnunk a hallásunkat, a szemünket és a lelkünket.

Míg az évszázadok folyamán a szakrális művészetet a templomi képek, ikonok és bibliai témájú alkotások, ábrázolások jelentették, napjainkban a más jellegű művészeti alkotások a Biblián kívül is igyekeznek megragadni Istent, s ezek elől az új megközelítések elől mi nem zárkózunk el, sőt, bátorítjuk is ezek jelenlétét a saját közegeinkben. Hiszen Istennel nemcsak a bibliai történetekben, a bibliai üzenetek által lehetünk egyek, hanem a mindennapok történeteiben is. Mert Isten itt él a hétköznapjainkban, ott van, ahol dolgozunk vagy más eredményes tevékenységeket gyakorolunk. Istennek ezt az arcát is meg kellene látnunk és éreznünk, amint hozzánk közeledik, és figyelmeztet, hogy mi a jó nekünk, mi a kedves előtte. Ő az emberi alkotásokon keresztül is megszólít: a művészet nem indokol, nem érvel, nem meggyőzni akar, hanem megérint.

Egy másik híres született unitáriusunk, László Gyula régészprofesszor kutatásai pedig mindezen túl arra is ráébreszthetnek minket, hogy nemcsak a szakrális művészetek művelése, hanem az ősi magyar múlt kutatása is képessé tehet minket arra, hogy őseink tiszteletének szellemében unitárius hitünkben is felfedezhessük hitünk ősi magyar típusát.

Nem tudok és nem is akarok szabadulni attól az érzéstől, hogy az ő régészként előadott fejtegetései olyan szellemi eszmélések emlékei, amelyek nem függetlenek attól a szellemiségtől, amit ő unitáriusként is a magáénak tudhatott.

Íme, egy idézet, melyet László Gyula ugyan régészként adott elő, de amelyben szívesen és könnyedén felismerhetjük azt az embert, aki „hitünk ősi magyar típusáról" úgy tesz tanúbizonyságot, hogy közben szakmája szabályait is szem előtt tartja.

„Húsz esztendőmbe került, mire odáig jutottam, hogy ne csak azt lássam meg, ami a földben van, hanem azt is, ami a föld felett – lehetett, csak nyoma, emléke, látszólag nem maradt. Pedig e »nincs« is »láthatóvá« válhat, csak igen-igen kifinomult módszerekkel, eszközökkel kell közeledni hozzá. (…) S nagyon hosszú, lassú, csapdákkal, tévedésekkel teli úton kellett végigbukdácsolnom, mire megtudtam: az is valóság, amit nem látok" – írta László Gyula, aki régészként is unitáriusnak megmaradva kereste őseink emlékei között azt, ami hitünk ősi magyar típusáról árulkodhatott.

Amint unitáriusként, a „kútásó Izsák" sorsát vállalva, a betemetett unitárius múlt felfakasztói közé tartozva más sorsokat is felfakasztott. Az ősi magyar kultúra halványan és félénken pislogó emlékei közé is fürkésző pillantásokat vetett.

„Egyszóval munkás és játékos mindennapjaink őseit keressük, munkájukat becsüljük, játékaik, dalaik szépségét kutatjuk, érdekel, hogy mit énekeltek, milyen volt a menyegzőjük és milyen temetésük, hogyan képzelték el a másvilágot. Közben egy pillanatra sem feledkezünk meg arról, hogy nem valamilyen távoli múlt ismeretlen népéről van szó, hanem a magyar nép, népünk elődeiről, és szeretettel és tisztelettel, de igazságosan akarunk szólni róluk" – írta unitáriusként, s egyben szakmája elhivatott képviselőjeként is eleinkről László Gyula, hogy ezzel azt is kifejezze, hogy a tárgyi emlékeken túl is mindig felfedezhető számunkra őseink hite, Isten imádata, melynek egy része nem semmisült meg, hanem ma is itt él közöttünk.

A mi hitünk is ebből következik, ami még megmaradt, és így nem nyomta el egy új intézményesített, mindenkire kötelező érvényű hit.

Dávid Ferenc is arra törekedett, hogy ezt a „láthatatlant" – az Isten által nekünk ajándékozott hitet – keresse és megfogalmazza, a hitet, mely összeköt múltat és jelent, ősöket és utódokat, Istent és teremtményeit.

Iván László, a XX. századi nagy hitoktató-lelkészünk gondolatait idézve, magam is úgy látom, hogy napjainkban is a konzervatív kereszténység és más világvallások tanításaiban kizárólag a vallásos hit játszik szerepet, mellőzve a tudományt, holott szerintünk a tudomány vívmányai megerősítik a vallástudományt, illetve Isten létezését.

A vallásos érzelem, gondolkodás és életvitel térvesztése mögött meghúzódó másik nagy hatású okot a társadalomban egyre erősödő fogyasztói, anyagias szemlélet jelenti, amely mindenek fölé helyezi az anyagi javak, az élvezetek értékelését, szemben a vallás által kínált hitbeli, erkölcsi értékekkel. Ezek a jelenségek az utóbbi száz évben különösen felerősödtek.

A terjedő szekularizációval, globalizációval, mind pedig a szektás és kereszténységellenes irányzatokkal szembeni küzdelemben a vallásos hit elmélyítése és az – elsősorban a kereszténységen belüli – ökuménia és nyitott párbeszéd, valamint a világvallások közötti párbeszéd erősítése vezethet sikerre, vagy legalábbis egymás kölcsönös elfogadásához.

A hit elmélyítése tehát nem az elavult hitelvekhez való merev ragaszkodást, hanem a tudományos haladás és az összkeresztény értékek felé való nyitottságot jelenti.

Mai gondolkodásunk szerint is csak az tartozik a hit körébe, ami kívül esik a valóságra vonatkozó ismereteinken, következésképpen, ami a tudományos fejlődés eredményeként bejut az emberiség ismereteinek tárházába, az már nem sorolható a hit körébe, amit pedig az emberiség tudományos tapasztalatai nem érhetnek el, továbbra is a hit területét képezi.

Ezt a határvonalat igyekszik az unitárius hit és vallás egy kicsit áthidalni, vagy legalábbis átjárhatóvá tenni.

Az ószövetségi Teremtő egy befejezett világot és kész embert állított a színre, akit ugyan a teremtett világ élére helyezett, de tőle passzivitást kívánt, életútja lépéseinek meghatározását is magának tartva fent.

A modern ismeretekkel is rendelkező hívő ember hitében Isten az embert éppen tudásának fejlődésével tette a teremtés folytatójává és erkölcsi érzékének fejlődése révén a világért való felelősség hordozójává.

Kászoni-Kövendi József püspöki helynökünk úgy fogalmaz, hogy szerencsés az az ember, akinek van világnézete, hite, vallásos meggyőződése, felekezetisége, hovatartozása, aki maga mögött tud egy közösséget, hiszen nem annyira kiszolgáltatott ebben az elidegenedett és elüzletiesedett világban. Nem az a lényeg, hogy mit hirdetnek a lelkészek és az egyház, amit a híveknek egy az egyben el kell fogadniuk és hinniük, hanem az, hogy a hívek mit olvasnak ki a Bibliából, és tudásuk szerint hogyan értelmezik önállóan a bibliai tanításokat.

Ebben adott és ad eligazítást, hittantételei által unitárius vallásunk alapításától kezdve. Mert mindig volt és lesz igény arra, hogy ne mások mondják meg nekünk, mi a jó számunkra, hanem mi saját magunk tudjuk azt.

Mindez, hiszem, hogy a Dávid Ferenc-i lelkiismereti és vallásszabadság eszméjének az ápolását jelenti a XXI. században. Jeléül annak, hogy kétezer év távlatában, a nép nyelvén és elvárásainak kell megfelelnie az egyháznak, amelynek ráadásul vonzónak is kell lennie. És közben kikezdhetetlenül kell magyarnak is megmaradnia.

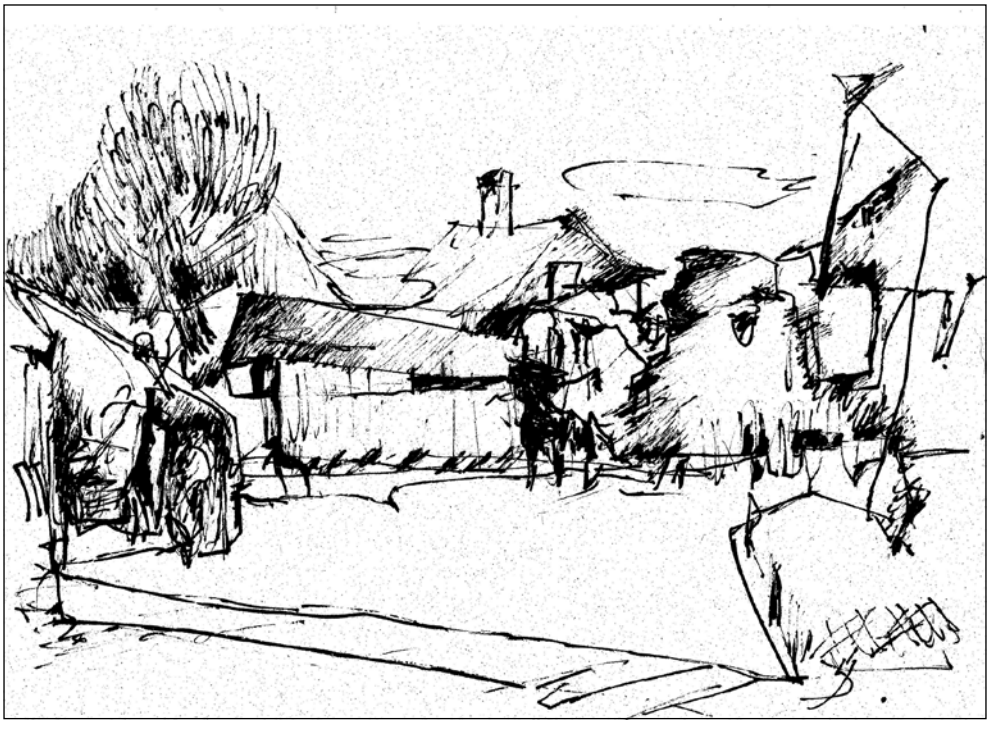

Lóránt János Demeter
Tanyaudvar

Toót-Holló Tamás

Az aranyhajú gyermekek magyar evangéliuma[1]

Az aranyhajú gyermekek varázsmeséjének jelentőségét a magyar történelmi tudat elemzése szempontjából a legfőképpen az mutatja, hogy egyszerre értelmezhető az emberiség nagy ősmítoszaiban ábrázolt aranykori teljesség elvesztéséről szóló mitikus történetként, de az Árpád-háznak az ősi magyar világhoz fűződő kapcsolatai fellazulását bemutató metatörténelmi példázatként is. Az aranyhajú gyermekek történetén keresztül párbeszédbe bocsátkozni az ősi magyar világgal mindazonáltal egyáltalán nem valamiféle vigasztalan út, hiszen ez a történet a végső értelme szerint igenis üdvtörténet.

Ahhoz, hogy az aranyhajú gyermekek varázslatos története mindezt megüzenje nekünk, s hogy egyáltalán: engedje kibomlani előttünk a maga rejtve rejtező, titkos, ősmítoszi értelmét, végre kell hajtani rajta azt a mítoszrekonstrukciót, amelyet csak kellő számú variáns ismeretében lehet a siker reményében elvégezni.

Berze Nagy János *Magyar népmesetípusok* című kiváló összefoglaló munkájában[2] szerencsére adva van a megfelelő számú variáns ahhoz, hogy a térben és az időben elszórt gyűjtőmunkák szinte minden darabját együtt láthassuk, s így a történet kibomlásának sok-sok lehetőségét egyszerre szemügyre véve minden valóban ősmítoszinak tekinthető értelmezést felhasználhassunk.

A mítoszrekonstrukciónk egyik legfontosabb előfeltevése az, hogy az aranyhajú gyermekekről szóló üdvtörténetünk egy olyan istenbéke-ajánlatot hordoz magában, amely a magyar ősvallás örökségeként nem páratlan ritkaság a magyar folklór kincsei között. Az elemzők ugyanis úgy tartják, hogy a legendás dozmati regösénekünk ugyanebben az értelemben alkotott maradandót – így a dozmati regösének istenbéke-ajánlatához képest az aranyhajú gyermekek ősmítosza, magyar üdvtörténete egyfajta istenbéke-kiteljesedésként is felfogható már.

---

[1] Az írás egy egész könyvet kitevő, hosszabb tanulmány rövidített változata, amely a *Szellemi honvédelem aranykori fényben – Párbeszéd a múlttal: az aranyhajú gyermekek magyar evangéliuma* címmel fog megjelenni a Cédrus Művészeti Alapítvány kiadásában. A szöveg nem egyetlen részlet, hanem a teljes tanulmány gondolati ívének sok részletből összeálló közzététele.

[2] Vö.: Berze Nagy János, *Magyar népmesetípusok I–II*. (A bevezető tanulmányt írta és a tudományos szerkesztést végezte: dr. Banó István). Felelős kiadó: Takács Gyula. Baranya Megye Tanácsának kiadása, Pécs, 1957. Ebben az összefoglaló műben Berze Nagy János az aranyhajú gyermekek meséjét 707-es jelzettel tipizálja, s az alaptörténet altípusaként meghatározza a megölt aranyhajú gyermekek című altípust is, amelyet 707. I-es jelzettel közöl. A 707-es jelzettel meghatározott népmesetípusunknak összesen 35 változatát, a 707. I-es jelzettel meghatározott népmesetípusunknak pedig összesen 8 változatát írja le és látja el a feljegyzés helyéről, idejéről, valamint a gyűjtő és a közlő személyéről szóló egzakt adatokkal.

Az egyik mítoszrekonstrukció tehát nem végezhető el a másik nélkül, viszont Sebestyén Gyula korszakalkotó fontosságú gyűjteményének[3] köszönhetően szerencsére a regösénekeinket illetően is a rendelkezésünkre áll az a kellő számú variáns, amelyek alapján a dozmati regösének istenbéke-ajánlatának valóban kiemelkedő jelentőséget tulajdoníthatunk.

1. Égi fények hordozása. Kezdjük meg hát a magyar ősiséggel folytatott párbeszédünket. Úgy, hogy meghalljuk a dozmati regösénekben a csodafiúszarvas szavát.

„Ahol keletkezik egy ékes nagy út, a mellett keletkezik egy halastó állás" – mondja a regösének, s ezzel a hamarosan színre lépő csodafiúszarvas égi pozícióját is elénk tárja. Czakó Gábor tanulmánya[4] alapján ezt a tájolást végrehajtva mi is tudhatjuk, hogy az „ékes, nagy út" maga a Tejút, a Halastó-állás pedig egy csillagkép, vélhetően éppen a Deneb,[5] a Nagy Nyári Háromszög egyik ékes csillaga a Hattyúban, éppen ott, ahol a Tejút kettéválik.

Tehát a csodafiúszarvas is onnan, az Égi Tejes útról érkezik hozzánk, ahonnan másik híres égi mítoszunkban Csaba királyfi vitézei vágtatnak le a megsegíteni kívánt magyarok közé a csillagösvényen. A dozmati regösének szerint pedig a csodafiúszarvas is azért jön, hogy a magyarokat megsegítse, s a magyarok között kialakuló pártviszályt, vallási háborúskodást elsimítsa. Égi követ hát ő, aki nem mást, mint közvetlenül a magyarok ősvallásával szakító Szent István királyt szólítja meg.

Nem vádlóan, hanem a király számára minden köteles tiszteletet megadva, mi több, vele még az égi követjárások felelősségében is osztozva. Ebben a tekintetben tehát a dozmati regösének – s erre Czakó Gábor kiváló tanulmánya is felhívja a figyelmet – egy folklórkinccsé nemesedett vallásdiplomáciai remekmű.

A régi, az ősvallás hitében élő magyarok védelmében érkező csodafiúszarvas ugyanis példásan nyíltan ismeri el a szent király, István király égi követjárói szerepét. Ennek az elismerésnek a kulcsa a dozmati regösénekben egy megengedő „is" szócska nagyon is jelentőségteljes és nagyon is bölcs használata. Mert ugyanis Szent István királyunkhoz fordulva a csodafiúszarvas így fogalmaz: „Én sem vagyok vadlövő vadad, / Hanem én is vagyok az Atyaistentől / Hozzád követ. / Haj regülejtem, regülejtem."

Czakó Gábor interpretációja szerint ez az önmeghatározás annak jele, hogy „nem akárkik" között játszódik le ez az eszmecsere. „A révülő regös tehát istenbékét ajánl a szent királynak. Hogy miként, nem tudjuk, a rege itt megszakad" – olvasható Czakó Gábor fejtegetésében, s ezt mi is elfogadhatjuk, mit

---

[3] Vö.: Sebestyén Gyula, *Regös-énekek*, Budapest, Atheneum, 1903; *Magyar Népköltési Gyűjtemény* (M.N.Gy.) új, Vargha Gyula szerkesztette folyamának a Kisfaludy Társaság megbízásából készült IV. kötete. Sebestyén Gyula gyűjteménye a regösénekek fellelhetőségének helye szerint, tájegységenként csoportosítva összesen 52 variáns szövegét adja meg, s ezzel együtt a regösénekek 28 zenei változatát jeleníti meg.

[4] Vö.: Czakó Gábor, *Révül-e a révész* (Nyelvrégészeti s mitológiai esszé), Kortárs, 2008, 7–8.

[5] Vö.: A Deneb népi csillagnevei. Ezek között olyan is akad, amely a vezetésre, az irányításra termettséget érzékelteti. Ilyen a *Fölnagycsillag*, a *Hadvezető*, a *Nászvezető* vagy a *Vezércsillag*.

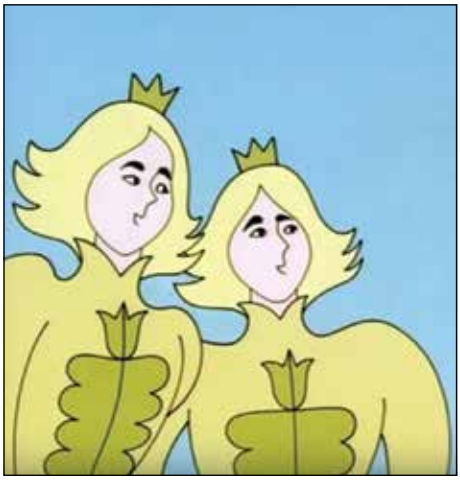

Képkocka *A két aranyhajú ifjú* című Haui József és Jankovics Marcell rendezte magyar rajzfilmből[6]

sem tartva ugyanakkor attól, hogy ez az elvarratlan szál ne lehetne ugyanolyan jelenés, mintha csak az aranyhajú gyermekek hajának bármely szálához lenne szerencsénk.

Az igazán lényeges ebben a mágikus erejű párbeszédben, az a vadászat metaforájának használata, s ennek előadása közben annak kifejezése, hogy kiknek az érdekében járna ő itt valójában követségben.

„Noha kimennél, uram, Szent István király / Halászni, vadászni, madarászni. / De ha nem találnál sem halat, sem vadat, sem madarat, / Hanem csak találnál csodafiúszarvast / Haj regülejtem, regülejtem" – mondja a magyar archaikus népköltészet legszebben rejtelmes üzenetében a dozmati regösének, s a benne a vallási követjárásra vállalkozó, az új hit terjesztőjével szelíden, de határozottan szóba elegyedő csodafiúszarvas.

S ha már itt tényleg a vadászat a lényeg, ahol a vadászat szó metaforikus értelme szerint nem más, mint valamiféle életre-halálra menő küzdelem, akkor joggal tehető fel a kérdés: hogy kik lennének hát a „vadlövő vadak"? Csakis azok, akik a maguk fajtája ellen fordulnak. Akik a testvérgyilkos küzdelmekben Istent talán igen, de embert, könyörületre érdemes embert már nem ismernek. Ez annyit jelent, hogy velük szemben állást foglalva a csodafiúszarvas az övéit védi. Akik ellen most „vadlövő vadak" indultak. Akiktől ő világosan elhatárolja magát.

„De ha nem találnál sem halat, sem vadat, sem madarat, / Hanem csak találnál csodafiúszarvast" – hangzik el Szent István királynak előadva egy csodálatosan szelíd, de közben kérlelhetetlenül állhatatos kiállás. Ami nem más, mint egy égi követjáráson járó, a magyarok totemállatának a képében elénk álló naphérosz csillagfényekkel ékes vallomása. Aki itt áll, mert másként nem tehet. Ez az istenbéke-ajánlat így valójában nem más, mint egy égi naphérosz áldozathozatalának felajánlása, mely szerint, ha mégis, ha újra elindulna vadra találni Szent István király a saját vadlövő vadjainak parancsot adva, nem találna ő már akkor se halat, se vadat, se madarat. Hanem találna csodafiúszarvast. Aki ezzel magát a saját vérei helyett megtalálni engedve, a „vadlövő vadak" leendő áldozatainak helyébe állva éppen saját magát ajánlaná fel áldozatra. (…)

A dozmati regösénekben és az aranyhajú gyermekek varázsmeséjében is az az elragadó, s valóban a táltoshitű magyarok életének fénybe boruló öröméről árulkodó, hogy önmaguk védelmében a régi Nap fényének őrei kiszorított helyzetükben már soha nem akarnak mást, mint a puszta létezésükkel tüntetni.

[6] A Toót-Holló Tamás előkészületben lévő könyve számára közölni átengedett képkockákat a Kecskemétfilm Kft. engedélyével és támogatásával adjuk közre a kötet részletének közlésekor is.

2. Aranyhajú gyermekek: egyiknek nap, másiknak csillag ékeskedik a homlokán. Így hát a puszta létezés mámoros ragyogása mozgatja az aranyhajú gyermekek történetét is. Elég csak szemügyre venni azt a szólamot, amely az aranyhajú gyermekek meséjét elindító legelső mozzanatban, a róluk szóló ígéretek elhangzásában csendül össze a varázsmese legkülönfélébb változataiban is csak egybehangzóan.[7]

Alapvetésünk a továbbiakra nézve az, hogy ez a mese megítélésünk szerint nem egyszerűen csak a tündérmeséink sorába rendezhető varázsmese, amely úgy bomlik ki, hogy érdemi mondanivalójával rejtve rejtezvén ugyan, de világosan hitet tesz a magyar csillagvallási örökség, a magyar táltoshit napkultusza mellett, hanem Jan Assmann a kulturális emlékezetről szóló fogalma értelmében a történelmi tudat formálására képes mitikus világmagyarázat is. Ez a magyarázat pedig azt adja elő, hogy a magyar néplélekben milyen traumatikus emléknyomok fejezik ki azt a sokkhatásszerűen átélt fájdalmat, amelyet a táltoshitű magyarok napkultuszának erőszakos elfojtása jelentett számunkra már több mint ezer éve.

Amikor viszont a továbbiakban a magyarságnak erről a traumatikus élményéről, nemzeti sorstragédiájáról beszélünk, az is nagyon szigorú alapvetésünk, hogy mindezzel nem a Szent István-i Magyarország megteremtésének sorsfordító változássorozatát kívánjuk valamiféle nemzeti ezotériától vezettetve kikezdeni. Az alapállásunk ebben a kérdésben valójában nem más, mint a csodafiúszarvasé volt a dozmati regösèneknekben, aki istenbéke-ajánlatában magától értetődő igazságnak tekintette azt, hogy Szent István királyunk sem más, mint az Atyaistentől hozzánk küldött követ. Így tehát számunkra is magától értetődő, hogy a Szent István-i térítés nagy műve, s vele együtt az általa megteremtett ezeréves magyar állam léte máig hatóan érvényes, csodálatos alkotás. Miközben az is igaz, hogy ma már azt sem lehet kétségbe vonni, hogy nemzeti ősmítoszaink, ősvallási örökségünk emléke szintén máig hatóan érvényes, csodálatos alkotás.

Ha így gondolkodunk, akkor, ha megkésve is, de rendben eljutunk a dozmati regösének csodafiúszarvasa által előadott istenbéke-ajánlat megfontolásához, és egyben tiszteletteljes elfogadásához.

3. Hadakra jól vigyázni, a népnek tápláló eleséget adni – vagy éppen csillagvallási örökséget őrizni. Berze Nagy János 707/3-as számú példájában, a még 1855-ben közölt, Erdélyi János által közreadott mesevariánsban (*A mosolygó alma*)[8] nem a királyfi, hanem maga a király az, aki az inasán keresztül arról értesül, hogy volna egy lány, aki, ha a király elvenné, egy ma-

---

[7] Vö.: Berze Nagy János *Magyar népmesetípusok* című gyűjteményes kötetében a tündérmesék közé sorolva található a 707-es számmal jelölt *Aranyhajú ikrek*-mesetípus, valamint a 707. I. jelzettel jelölt *Megölt aranyhajú ikrek*-mesetípus. Ezek közül a 707-es típus A) jelzetű cselekménymozzanata az, amely mozzanat Berze Nagy János tömörített összefoglalása szerint arról szól, hogy egy „királyfi három nővér beszédét kihallgatja", akik közül az utóbbi „vágya teljesülése esetére csodás külsejű gyermekek születését ígéri".

[8] Vö.: *A mosolygó alma* (magyar népmese) – közlés ideje: 1855; közlő: Erdélyi János. Berze Nagy János tipológiájában a 707-es jelzetű mesetípus 3-as számú példaanyaga.

rok kenderből olyan sátrat szőne, hogy egész katonasága elférne alatta. Aztán volna a lány, amannak a nővére, aki egy szem búzából annyi kalácsot sütne, hogy az egész katonaságnak elég lenne. S aztán ott volna a testvérek közül a harmadik lány, aki szülne a királynak két aranyhajú gyermeket: az egyiknek nap, a másiknak üstökös csillag lenne a homlokán, s mind a kettő a karján arany karpereccel születne.

Amikor tehát a királynak választania kell a kihallgatott három lány csodás ígéretei között, lényegében az anyagi javak és a csillagvilág égi tüzét felragyogtató szellemi erő között kellene választania. Népmeséink tanítása szerint ez a választás pedig ekkor, a történetnek ebben a szakaszában sohasem kérdés: az összes mese királya mindig a csillagvilág fényeit választja. Ez arra az ősi tudásunkra utal, hogy valaha volt szakrális királyaink, a magukat a Turul-házhoz soroló Árpád-kori királyaink eredendően a szakrális királyok örökségét őrizték, s volt bennük egy romlatlan, hermetikus tudás, ami, ha mindenestül azonosulni tudtak az Aranykor ragyogásával, nem tette kétségessé az értékválasztásaikat.

Ezek mögött a döntések mögött ilyen módon annak felismerése áll, hogy a hadsereg ereje nem minden, van ennél a szakrális királyság hatalmát fenntartó erők között valami sokkal nagyobb erő. A „kincses hírvivés" ereje. Amiről Illyés Gyula ír a magyar hazát a magasban megálmodó, emblematikus versében. Azt is kimondva, hogy ha kincseket őrző hírvivő vagy, akár homlokon is lőhetnek, ha tetszik. Mert ami ott fészkel, mindig az égbe menekszik.[9]

Ilyen kincses hírvivőink ugyanis az aranyhajú gyermekek. Amiként egyikük „áldott napjeggyel", másikuk „áldott holdjeggyel" érkezik a homlokán. Akik ellen tehetnek bármit, mindig visszatérnek hozzánk. S mindig a fényt, a magyar Aranykor fényét hozzák vissza közénk.

Mert bármilyen rontással törnének rájuk, ami jel a homlokukon ékeskedik, az mindig az égbe menekszik. Hogy aztán bennünket menekítsenek meg egészen az égig, a magasban található magyar hazáig, amikor nekik hozzánk újra csak visszatérni tetszik.

4. Minden egész eltörik: ezüstkori események. Ha az aranyhajú gyermekek varázsmeséjét továbbra is a történelmi tudatunkat meghatározó kulturális emlékezet Jan Assmann-i fogalma szerint értelmezzük, akkor viszont azt fedezhetjük fel, hogy a következő cselekményszakaszok – a Berze Nagy János tipológiája szerint B) és C) jelzettel elkülönített mozzanatok – az Aranykor (*Szatja-juga*) harmóniájának elvesztését eredményező átmenet, létromlás drámáját egészen hihetetlen gyorsasággal láttatják bekövetkezni. Ami tehát az aranyhajú gyermekek történetében most következik, az világmítoszi szinten az idő körforgásában a *csaturjuga* négy korszaka közül a második korszakot, az ezüstkort (*Tréte-juga*) képviseli.

Az Ezüstkor az áldozatok megjelenésének s az erkölcsi törvények megszegésének kora. Az aranyhajú gyermekek varázsmeséjében a harmónia elvesztését, a létromlás kezdetét legelőbb is az a körülmény jelzi, hogy a király háborúba indul. Ez ugyanis azt eredményezi, hogy pontosan tudja: így nem lehet jelen a neki megígért aranyhajú gyermekek születésénél. S nem ünne-

[9] Vö.: Illyés Gyula, *Haza, a magasban.*

pelheti feleségével, az anyakirálynővel együtt a fény hordozására kijelölt csodás utódainak világra jöttét.

Ez a választás erkölcsi törést jelent a lét aranykori teljességében, ami létromlást von maga után. Egy olyan létromlást, amely az aranykori állapotokat egyre inkább fénytelen döntésekkel homályosítja el s kezdi ki.

A varázsmese egyes variánsai – s a variánsok mögött álló ismeretlen szerzők, mesemondók – vélhetően ugyanúgy érezték ennek a törésnek a jelentőségét, mint ahogy mi is.

A mese leginkább radikális variánsai azzal is ítéletet mondanak a király felett, hogy a következő döntését is drámai fénytörésben ábrázolják. Azt a döntését, amely arról határoz, hogy távolléte alatt kinek a gondjaira bízza a feleségét, s vele együtt az aranyhajú gyermekek eljövetele iránt érzett minden reménységét.

Az egyik legelkeseredettebb ítéletet az a mese mondja ki a döntéseivel az Aranykorból az Ezüstkorba hanyatló uralkodó fölött, amelyik úgy fogalmaz, hogy a királyfi egy olyan banyára bízza a feleségét, aki korábban a saját lányát akarta a királyfihoz adni.

Ebből a variánsból – a Gaál György közölte, 1857-ben közreadott, *Jankalovics* című varázsmeséből[10] – szinte süt a keserűség. Minden egyes cselekményfordulatával azt érzékelteti, hogy a nekikeseredett mesélő mennyire ordító igazságtalanságnak érzi, hogy a Fény világrahozatalára vállalkozó, csodás szülést ígérő és aztán vállaló lányt a királyfi nemhogy magára hagyja, hanem egyenesen ellenséges környezetben, méltatlan viszonyok között felejti.

5. Beköszönt a Bronzkor: elűzik a Fényt. Az idő körforgásában a *csaturjuga* négy korszaka közül a harmadik korszak, a Bronzkor a betegségek, a szenvedések megjelenésének kora. Ebben a korszakban az erkölcsös és a bűnös megnyilvánulások pontosan kiegyenlítik egymást. Eljön hát az az idő is, amikor a varázsmese világképében már a Bronzkor homályosan derengő létviszonyai rajzolódnak ki. Ennek a homálynak a fénytelenségét viszont a leginkább a fény hirtelen felvillanása, majd elenyészése teszi még érzékletesebbé.

A fény hirtelen és ideiglenes felvillanása valójában persze maga a csoda. Az aranyhajú gyermekek születése. Amit az aranykori teljesség értelmében egy egész világnak illene lelkesen és átszellemülten várnia. Az egész ország ujjongva figyelő népének, s a király felesége szülőágyánál pedig magának a boldogan az aranyhajú gyermekek jöttéért szurkoló királynak. Aki a felesége

[10] Vö.: *Jankalovics* (magyar népmese) – közlés ideje: 1857; közlő: Gaal György. Berze Nagy János tipológiájában a 707-es jelzetű mesetípus 4-es számú példaanyaga.

kezét szorítaná, s egyre csak a tekintetét keresné, amíg csak tehetné. Aki minden rezdülésével az aranyhajú gyermekek világra jöttét jelentő fényt keresné.

A király sajnálatos módon nincsen jelen. Az aranyhajú gyermekek születését váró környezet pedig nem ünnepélyesen reményteljes, hanem kiábrándítóan könyörtelen.

Az aranyhajú gyermekek ennek ellenére rendben megszületnek. Egy pillanatra felragyog körülöttük a magyar világ. Eljön a pillanat, amiért élni érdemes. Ami miatt a magyar jövő számunkra páratlanul értékes. S ami az áldott nap és az áldott hold égi fényeivel ékes.

S aztán eltűnik a fény. Mert nincs, aki védené a ragyogást. Sőt, csak olyanok vannak az általa ígért csodát a világnak elhozó, az aranyhajú gyermekeket megszülő királyné körül, akiket a király gondatlansága, nemtörődömsége, egyes variánsok szerint pedig szinte már ártó szándékú közönye ott felejtett körülötte az udvarban.

Fertelmes banyák, zavarodott lelkű anyák, sértődött szakácsnék. Akik az összes bronzkori variáns szerint valami gyalázatos szentségtörést követnek el. Az aranyhajú gyermekeket kicserélik, leginkább kopókölykökre. Kutyakölykökre. Szőrös formájú állatokra.

Ami történik, az az aranykori harmóniák nemrégiben még megtapasztalt állapotaihoz képest annyira képtelenül elborzasztó, hogy nehéz rá magyarázatot találni. Holott lehetséges. Kezdjük onnan, hogy vegyük szemügyre a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* (M. N. Gy.) XII. kötetében közölt egyik mesevariánst,[11] a Pürkerecen, Brassó megyében rögzített, 1898 és 1906 között feljegyzett, Horger Antal által 1908-ban közreadott anyagot, amelyben éppen a király anyja követi el a gyalázatot az aranyhajú gyermekek megszülésére készülő királyné ellen. S nem akármilyen módon, s nem akármilyen magyarázattal. Amikor elindul a vajúdás, a király anyja felzavarja a padlásra az aranyhajú gyermekek anyját, mondván, hogy a padlásról, egy kürtőn át szülje meg az első gyermeket, „mert pogány volt".

Ez a mese itt kevésbé óvatos utalást tesz, mint amilyeneket hasonló esetben más variánsok tenni szoktak. Mert a királyné pogányságának vélt vagy valós kinyilvánítását ezek a varázsmeséink általában nem engedik meg maguknak.

Miközben ez egy kulcsfontosságú mozzanata ennek a teljes üdvtörténetnek. Hiszen ez az elszólás világít rá a lehető legjobban arra a sorstraumára, amit ez a varázsmesénk őriz. Hogy az aranyhajú gyermekek és az őket világra hozó királyné tragédiája egy és ugyanaz a tragédia, amely ráadásul nemcsak az övék, hanem az egész nemzeté. Azé a nemzeté, amelyik saját ősi vallása, a Fény születésének ünneplése jegyében őrizte a saját napkultuszát, csillagvallási örökségét. Dacára annak is, hogy ennek a hitnek a „kincses hírvivőire" akkorra már jobbára „vadlövő vadak" vadásztak. (…)

De a Bronzkor még mindig nem a Vaskor. Itt még mindig pislákol valami reménysugár. Miközben látszólag minden ősi magyar csillagfény sorsa vesztésre áll.

---

[11] Vö.: *A két aranyhajú gyermek* (magyar népmese) – feljegyzés helye: Pürkerec, Brassó m.; ideje: 1898 és 1906 között; közlés ideje: 1908; közreadta 1908-ban Horger Antal. Berze Nagy János tipológiájában a 707-es jelzetű mesetípus 20-as számú példaanyaga.

A bronzkori létállapotokhoz híven, ezeknek a mesevariánsoknak ebben a cselekményszakaszában ugyanis rendre az következik be, hogy a háborúban időző, vagyis az otthoni helyzet megítélését ellehetetlenítő távolságban lévő király annak hírére, hogy a felesége kopókölyköket szült volna, szinte minden gondolkodás nélkül, nagyon is megalázó döntéseket hoz a messzi távolból.

Ismerjük azt a megaláztatást, hogy a király a feleségét tizenhat öl mély gödörbe téteti, s az arca fölé hosszú csövet helyeztet, mellé őrt állíttat, aki minden arra járó emberrel a cső mélyét megköpködteti.[12] Ismerjük azt a megaláztatást, hogy a király az asszonyt derékig földbe ásatja, hogy a föld felett szabadon hagyott mellét a két kopókölyök bármikor megszophassa. S ismerjük azt a megaláztatást is, hogy a derékig földbe rekesztett asszony mellé a király két szál aranyvesszőt tétet, hogy aki arra jár, azzal vágjon az asszonyra mindig hármat.

Ezek a gyalázatos, a végsőkig megalázó, valójában nagyon nem mesébe illő jelenetek a „vadlövő vadak", az egymással testvérharcot vívó magyarok első vallásháborújának újabb forrongásait rögzítő, újabb, szintén jelképes erejű képek. (…)

6. Süss ki, Nap, ház alá, bújj el hideg föld alá! Az aranyhajú gyermekek történetének vaskori cselekményszakasza eredendően a teljes vigasztalanságot sugározza. Híven ahhoz, amit a tomboló erőszakoskodásairól elhíresült Vaskor eredendően is kisugároz magából, tekintve, hogy a *Kali-juga* már valóban a romlás elhatalmasodásának kora. A lelki sötétség, az értelmetlen erőszak és a kiszámíthatatlan alakoskodás időszaka. Ezt mutatja az a felfoghatatlanul kegyetlen gyilkosságsorozat is, amely az aranyhajú gyermekekről szóló vaskori variánsokban végigfut.[13]

Van olyan kifejlet, hogy az aranyhajú gyermekek születésének eltagadása s a helyettük született kopókölykök hazugsága hallatán a háborúban lévő király olyan haragra gerjed, hogy azt parancsolja: a fiúkat elevenen el kell ásni, az anyjukat pedig be kell falazni. Van olyan kifejlet, amelyik az elevenen eltemetés szörnyű gyilkosságát még azzal a külön megaláztatással cifrázza, hogy az aranyhajú gyermekeket nem egyszerűen a földbe, hanem a ganéjba, a trágyadombba temetik. Van olyan kifejlet aztán, ahol a gyerekektől nemcsak az éltető levegőt veszik el, hanem a vérüket is kiontják, szabályosan halálra késelik őket.

Látni lehet, hogy az aranyhajú gyermekek elvesztése, eltűnése a bronzkori történetekben még csupán elkallódásról, rejtekutakra sodródó, bujkáló

---

[12] Vö.: *A boldogtalan királyné* (magyar népmese) – feljegyzés helye: Besenyőtelek, Heves m.; ideje: 1903; közlés ideje: 1907; feljegyző és közlő: Berze Nagy János. Berze Nagy János tipológiájában a 707-es jelzetű mesetípus 18-as számú példaanyaga.

[13] Vö.: Berze Nagy János *Magyar népmesetípusok* című gyűjteményes kötetében a tündérmesék közé sorolva található a 707. I. jelzettel jelölt *Megölt aranyhajú ikrek*-mesetípus. Ezek közül a 707-es típus A) jelzetű cselekményszakasz az, hogy egy királyné csodás külsejű ikreket szült, ezeket irigy nővérei vagy mások anyjukkal együtt el akarják pusztítani. A B) jelzetű cselekményszakaszban az elpusztított ikrek haláluk után csodás átváltozásokon esnek át. A C) jelzetű cselekményszakasz pedig az, amikor a halottaikból visszatérő gyermekeit a király felismeri, feleségét, aki néha szintén a halálból tér vissza, újra magához fogadja, az ármánykodókat pedig megbünteti.

létezésről üzen. Ugyanaz az eltűnés a vaskori variánsokban már véres és kegyetlen gyilkosságok formáját ölti: élve eltemettetést, fojtogatást vagy felkoncolást jelent.

De amiként a bronzkori történetek homályán is át tudott ütni a fény, úgy a vaskori történetek szürkületi sötétségében sincsen teljesen vaksötét, még ott is átüt valami bizonytalan derengés. A vaskori halál az aranyhajú gyermekek naphéroszi erőket felmutató létezését ugyanis nem tudja lezárni, így csupán egy változatos eseménysort nyit meg számukra egy olyan metafizikai vándorlás felé, amelynek során a létezésük metamorfózisok sokaságán át tarthat visszafelé a halálból. Kacifántos ez a visszaút, de nem minden tanulság és útmutatás nélkül való.

7. Az új Aranykor eljövetelének készülődése: az álmainkból beszélő belső erő dicsérete. A meggyilkolt aranyhajú gyermekek titkos kapukon át a föld alá veszejtett sorsa különlegesen példázatos úton-módon fordul jobbra a népmesei variánsok egész sorát látva.

Fel kell figyelnünk először is arra, hogy a halálba kergetett aranyhajú gyermekeknek szinte mindegyik népmesevariánsban az lesz a sorsuk, hogy ahol a föld alá veszejtik őket, ott a földből kinő egy fa. Ezek a fák többnyire már az aranyos színeik miatt is a különlegességükkel tüntetnek. A környezetükből úgy tűnve ki, hogy az aranyalmafán,[14] aranykörtefán[15] szikrázó fényekkel máris a valaha őket ékesítő, áldott napjegyről tesznek kimondatlanul is vallomást.

Erre a szavakkal kimondatlan vallomásra, transzcendens erejű kisugárzásra a népmesei variánsok tanúsága szerint legelőször többnyire azok figyelnek fel, akik az udvari ármányok mozgatói, s a király rájuk hallgatva, az ő könyörgésüknek engedve dönt végül úgy, hogy ezeket az aranyló fényt sugárzó fákat kivágatja.

Közös sorsa viszont az aranyhajú gyermekek holttestei helyén kivágott fáknak, hogy azokból ágyakat csináltatnak, hogy az egyikben a király, a másikban az ármánykodó nőalak térjen nyugovóra. Aztán mindegyik variánsban lejátszódik egy-egy éjjeli párbeszéd, amelyikben a két ágy deszkáiban benne élő két aranyhajú gyermek elegyedik egymással szóba. Azt firtatják, melyiküknek milyen nehéz a dolga, ki hogy bír boldogulni a bennük pihenésre vágyó testek forgolódásával.

Édes testvérem, de könnyű terhet hordok én, édesatyámat – mondja az egyik variánsban a király ágya.

---

[14] Vö.: *Mostoha királyfiakat gyilkoltat* (magyar népmese) – feljegyzés helye: Szeged; ideje: 1913.; közlés ideje: 1914; közlő: Kálmány Lajos. Berze Nagy János tipológiájában a 707. I-es jelzetű mesetípus 5-ös számú példaanyaga.

[15] Vö.: *A mosolygó alma* (magyar népmese). Uo.

Annál nehezebb az enyém, mert én a gyilkosomat hordom – mondja erre a saját terhe alatt kínkeservesen roskadozó másik ágy.

Nagyon fontos észrevenni, hogy az aranyhajú gyermekek a teljes legendáriumuk során elég ritkán szólalnak meg, így aztán különlegesen érdekes az a néhány alkalom, amikor hallatják a hangjukat s valamit szóba hoznak, valamilyen ügyben a szavak szintjén is megnyilvánulnak. Ezért ennyire fontos az az itt elhangzó kijelentés, amelyik gyakorlatilag egybecseng az összes variánsban, s amely szerint a király, az aranyhajú gyermekek édesapja itt már könnyű teher.

Azzal pedig, hogy az aranyhajú gyermekek könnyű tehernek nevezik édesapjukat, azt nyilvánítják ki, hogy az apjukat szerintük nem terheli semmilyen bűn súlya.

Ahhoz képest, hogy a bronzkori és a vaskori szürkületek és vaksötétségek idején mennyire kevés fény forrása volt a királyok udvara, s a királyok döntéseit is milyen kevéssé vezette a fény iránt érzett hitük gyakorlása, itt kétségkívül valamiféle reményteljes hajnal fénye kezd felderengeni.

8. Igazságot tenni, jelenlétet jelezni. Az aranyhajú gyermekek álmainkat is megtaláló hangja a puszta létében ad tehát legelsősorban reményt. S vált ki a királyi udvart átható szellemi sötétség híveiből rettegést.

Az aranyhajú gyermekek jelenlétének csodás erejű tanúsítása, az aranyalmafából készített ágyak igazságot osztó megszólalása ezért hát a népmese összes variánsában kétségbeesett bosszúhadjáratot vált ki.

A „vadlövő vadak" most is teszik a dolgukat. De a Fény születése ellen dolgozva, tetteikkel már egyre nyíltabban egyre csak maguk ellen vallanak. Beköszönt hát végre a történetben valami halvány derengés. Ami nem alkonyati, hanem hajnali szürkület. Mert ugyan a Fény gyermekeinek még menekülniük kell, de a legyőzhetetlen erejük már kezd kiütközni rajtuk.

9. A király ereje teljében ítélkezik, az ármánykodók megbűnhődnek. A történet vége a létciklusok forgatagát és a világciklusok váltakozását lezárva egyfajta visszatérés a történet kezdeteihez, ahhoz a létállapothoz, amelyben a király ereje újra kikezdhetetlenül teljes, s ítélőképességét nem zavarhatja meg semmiféle ármánykodás. Ennek az állapotnak a bekövetkezését minden cselekményvariáns szerint az aranyhajú gyermekek visszatérése jelzi, s amint ez megtörténik, a király újra a Fény birtokába kerül, s kérlelhetetlenül szigorú döntéseivel végre ismét csakis saját vérei és szerettei érdekét szolgálja. (…)

10. A Napbaöltözött Boldogasszony drámája. Láttuk tehát, hogyan mutatkoznak meg az aranyhajú gyermekek történetében a világmítoszi szinten bekövetkező létromlás szakaszai. Ezen a világmítoszi szinten felbomlik a rend, ami aztán megint helyreáll. Eltűnik a Fény, ami aztán újra közénk érkezik. Ha ezt nézzük – és csak ezt nézzük –, akkor minden adva van ahhoz, hogy a történet boldog végét boldogan a magunkénak érezzük.

Ennek a különleges, magyar üdvtörténetnek az elemzését viszont azzal indítottuk, hogy a történetben ábrázolt traumatikus veszteségérzést egyszerre két szinten is látni engedjük. Nemcsak az egyetemes történelem mitikus idejé-

nek körforgását látva, hanem a magyar történelem metatörténelmi szemlélete alapján előttünk kibomló súlyos tapasztalatokat is összegezve.

Magyar szemmel nézve ugyanis ez a trauma másképpen súlyos, mint ahogyan csak a világmítoszi szinten zajló örök körforgás láttán érzékelhetnénk.

A történet drámaisága magyar olvasatban elsősorban az aranyhajú gyermekeket a világnak megígérő és aztán világra is hozó legkisebbik lány, a majdani királyné igazságtalanul és méltatlanul gyötrelmes sorsát látva válik súlyossá – különösen annak az ősi magyar mitológiai tudásnak a birtokában, amellyel ezt a királynét a Napbaöltözött Boldogasszony alakjával tudjuk azonosítani. Őseink Babba Máriájával, akinek a keresztény hitben felmagasztosuló dicső alakmása, Szűz Mária a magyarság számára csakúgy szent, mint ahogyan ősi magyar elődje is az volt.

Így van egyfelől egy számunkra is örök örömhírt jelentő, magyar evangéliumként is értelmezhető üdvtörténet. Az aranyhajú gyermekek megszületése, elveszejtése, majd ismételt megkerülése. De ez úgy evangéliumi történet, hogy közben figyelmeztetés is. Figyelmeztetés arra, hogy valami meghalt köztünk. A szó szoros és átvitt értelmében egyaránt. S hogy ennek nem szabadna újra megtörténnie.

Mert az aranyhajú gyermekek áldozata jövőt formáló áldozat. Az őket világra hozó királyné áldozata viszont intő jel. A múlt tanítása arról, milyen jövő az, amelyik többé nem jöhet el. Mert ha van halál, amelyet nem engedhetünk meg magunknak mi, magyarok soha többé, az a Napbaöltözött Boldogasszony halála. Mert azzal, hogy Szent István az egész országunkat az ő oltalmába ajánlotta, mi is felelősséget vállaltunk iránta.

Az aranyhajú gyermekek meséjének tanítása szerint viszont sokszor meghal ő is. Mert a legdrámaibb történetvariánsok ettől a kényelmetlen és felzaklatóan borzalmas üzenettől sem kímélnek meg bennünket. Ahogy megaláztatásának borzalmas jeleneteit is elénk tárták korábban.

De ez a történet azért maradt velünk évszázadokon át, hogy ne is legyen benne számunkra kímélet. Mert ettől tanítás ez a tanítás nekünk, magyaroknak.

Erre tanít minket például az a történetvariáns is, amelyben a király a végén a saját ármánykodó anyját sikeresen kivallatja, bűnét vele kimondatja, s a kegyetlen büntetést neki szintén kiosztja – ami ebben az esetben a király tulajdon anyjának hordóba fenekelése, s a szögekkel kivert hordónak a hegyről a tengerbe eresztése. Mire ez megtörténik, a király a feleségét a tömlöcből felhozatja, de az harmadnapra meghal.[16]

Harmadnapon. Nem később és nem korábban. Ahogy az emberiség leghíresebb megváltástörténetében tér vissza közénk harmadnapon a feltámadott Jézus. Csak itt a halál jön el harmadnapon.

(…)

Vannak aztán olyan változatok is, amelyek a királyné méltatlanul elszenvedett gyötrelmeit megpróbálják helyrehozni – úgy téve, mintha azok egyszerűen csak a múltba veszhetnének. Mintha meg sem történtek volna.

---

[16] Vö.: *Az aranyhajú hármasok* (magyar népmese) – feljegyzés helye és ideje ismeretlen; közlés ideje: 1860.; közlő: Gaal György. Berze Nagy János tipológiájában a 707-es jelzetű mesetípus 6-os számú példaanyaga.

Így van olyan variáns, amelyikben a feleség ellen elkövetett bűneiért a király végül bocsánatot kér.[17] Van, ahol ez a bűnbánat aztán egyenesen odáig fokozódik, hogy a király már térden állva esedezik bocsánatért a királynétól.[18]

A királynő sorsa – ha csak a történetvariánsokban foglalt eseményeket nézzük – teljesen végletesen alakul. Az egyik szélső érték az, hogy jogaiba visszakerül, de harmadnapon meghal. A másik szélső érték, hogy a király örömében újra megesküszik vele.

Ha viszont a variánsok számához arányítjuk a drámai vég és a boldog vég előfordulását, akkor ezt az egy esküvői jelenetet leszámítva, szinte mindenhonnan a szomorúság árad felénk. Függetlenül attól, hogy a királyné túléli-e végül a gyötrelmeit, vagy sem. Amikor a népmesei variánsok főleg az aranyhajú gyermekek visszatérésével foglalkoznak, s a királyné sorsáról inkább hallgatnak, az pedig nagyon is beszédes hallgatás. Beszédesen szomorú hallgatás. A Napbaöltözött Boldogasszony ellen elkövetett gaztettek, az őt érő megaláztatások drámai sorozata így valójában olyan trauma, amelyre nincsen, mert nem lehet bocsánat.

Igen. Van, amit nem lehet megbocsátani. Vagy ha a királyné ezt tenné, vele együtt mi nem tudjuk ezt megtenni. S akkor már csak az a kérdés, hogy kinek nem lehet megbocsátani.

Természetesen a királynak. S itt jön be a képbe az aranyhajú gyermekek magyar varázsmeséjének a magyar történelemről szóló metatörténelmi olvasata. Ami már nem a világmítoszi időre, hanem a mi történelmünk valós idejére nézve tartalmaz kellően tartalmas utalásokat.

Mert vannak a világot feltépő tekintetű igaz királyaink. Akiknek Hamvas Béla megfogalmazása szerint megvan, mert megmaradt a tudata az Aranykorról.[19]

De ők vannak kevesebben.

Sajnos nagyon is sokan vannak közöttük olyanok, akik tehetetlenek az udvari ármánnyal szemben. Az aranyhajú gyermekek magyar varázsmeséje pedig róluk is szól. Róluk is ítéletet mond, s ebben az ítéletben megfogalmazódik egy keserű vád is. Nem adva felmentést nekik az elkövetett bűnök alól. Mert nem is lehet.

---

[17] Vö.: *Az aranyhajú gyermekek* (magyar népmese) – feljegyzés helye: Pusztahanyi, Heves m.; ideje: 1903; feljegyző: Berze Nagy János tipológiájában a 707-es jelzetű mesetípus 33-as számú példaanyaga.

[18] **Vö.: A tengeri kisasszony** (magyar népmese) – feljegyzés helye: Hont megye; ideje: XIX. század közepe; közlés ideje: 1914; közlő: Kálmány Lajos. Berze Nagy János tipológiájában a 707-es jelzetű mesetípus 23-as számú példaanyaga.

[19] Vö.: Hamvas Béla, *A magyar Hüperion*, II. könyv, Kilencedik levél. Az Aranykorról szóló egyetemes tudásnak mindig megvannak a magyar formái és magyar őrei; Hamvas Béla például ezeket az őrzőket azokban a magyar királyainkban fedezi fel, akik – ahogyan ő fogalmaz – feltépték a világot a tekintetükkel, hogy lássanak. *A magyar Hüperion* egyik írásában ugyanis Hamvas felidézi nagy királyainkat – Lászlót, IV. Bélát, Nagy Lajost és Mátyást –, akikről szerinte közülünk mindenki tudja, hogy ők voltak az igaziak. Erre szerinte az a magyarázat, hogy ezek a királyaink voltak „a megvillant szeműek", akik feltépték a világot, hogy lássanak. S ennek a látomásnak köszönhetik, hogy nekik még és már „volt tudatuk az aranykorról", és így egyedül ők tudták, hogy ez a nép azért álmodik, mert tulajdonképpen az Aranykorban él.

11. Szakrális próbatételek: királyként csak aranykortudattal megáldva lenne érdemes látni. Nézzük meg előbb a Berze Nagy János gyűjteményében rögzített történetekben azokat a mesevariánsokat, amelyek visszaadhatják a szakrális erejű és ítélőképességű magyar királyokba vetett hitünket. Lássuk, milyenek voltak azok a királyok az aranyhajú gyermekek idejében, akik még fel tudták a tekintetükkel tépni a világot, hogy lássanak.

Ők azok, akik az aranyhajú gyermekeket védve, s azok édesanyját, a királynét, a magyarok Napbaöltözött Boldogasszonyát mindvégig bizalomra érdemesítve éltek a királyi hatalmukkal.

Észre kell vennünk azonban azt is, hogy az aranyhajú gyermekek varázsmeséjének Berze Nagy János által megörökített és tipizált negyvenhárom variánsán belül csakis két variáns létezik, amelyikben a háborúban hadakozó király vagy királyfi a feleségét következetesen megvédi a messzi távolból, s bármilyen gyanús híresztelést kap is felőle, kitart eredeti hite – a magyarok csillagvallási örökségét képviselő fényhite – mellett. Annak reménye mellett, hogy a Napbaöltözött Boldogasszony ígérete nem lehet olyan, hogy ne válna valóra. S hogy nem lehet, hogy ne szülje meg az aranyhajú gyermekeket, amelyekről először egyedül ő álmodott, s aztán ez az álom a kettejük közös álma lett.

Ezeken kívül pedig van még csak Berze Nagy János népmese-tipológiai gyűjteményében negyven olyan variánsunk, amelyik mindegyikében a király vagy a királyfi hitelt ad az aljas rágalmaknak. S utána magából kivetkőző kegyetlenséggel ad méltatlan utasításokat saját ártatlan felesége megbüntetésére. S ezzel a Napbaöltözött Boldogasszony válogatottan alávaló meggyalázására. Annak a csodás teremtésnek a megalázására, akiben korábban ő maga látta meg a fényt – s a Fény születésének csodás esélyét. Ezzel tehát ebben a negyven esetben a királyaink és királyfiaink nemcsak saját feleségüket, de korábbi romlatlan önmagukat is elárulják. (…)

12. Metatörténelmi magyar olvasat: csak rejtve rejtező forrásból. Az aranyhajú gyermekeket világra hozó királyné – a Napbaöltözött Boldogasszonyt megszemélyesítő csodás nőalak – melletti királyi hűség és az őt szinte habozás nélkül eláruló, megtagadó királyi hűtlenség alakváltozatainak mintázata megint csak üzenetértékű. Ez az üzenet tud szólni hozzánk úgy, hogy az aranyhajú gyermekek története ezzel együtt már nemcsak az aranykori világmítoszok közegében nyer értelmet, hanem az Árpád-házi királyaink múló vagy maradandó fényhitéről is tanúságot tesz. (…)

Az aranyhajú gyermekek varázsmeséje így tehát a metatörténelmi megközelítés felhasználásával bizony a mesés jellege ellenére is hiteles forrásnak tekinthető. Arról szóló tanúbizonyságként kezelhető, hogy a magyar kulturális

emlékezet évszázadokon át megőrizte számunkra annak a traumának a keserves érzését, amit azok az őseink éltek át, akik számára a kereszténység felvétele jó ideig, pár nemzedéken át még nem volt mentes a jogfosztottság tudatától. A maguk ősi csillagvallási hitének visszavárásától.

Ők voltak tehát azok, akik a saját ősi csillagvallási táltoshitük, napkultuszuk visszavárásának emlékét úgy hagyományozták ránk, hogy erről az érzésükről nekünk az aranyhajú gyermekek visszavárásáról szólva meséltek. És ennek a hitüknek az elvesztéséről, elragadásáról a Napbaöltözött Boldogasszony meggyalázásának képeit elénk tárva hagytak nekünk üzenetet.

De ők voltak azok is, akik ezzel a mesével nemcsak a tántoríthatatlan táltoshitüket hagyományozták ránk, hanem a reménységüket is. Hogy hiába van az úgy, hogy az ő napjuknak most úgy kell kisütnie, hogy csakis a ház alatt süthet. S csak a hideg föld alá bújva fényeskedhet.[20] Mert közben szüntelenül reménykednek abban, hogy az aranyhajú gyermekek visszatérnek. Ahogy mindig is visszatértek és visszatérnek.

Ez tehát az aranyhajú gyermekek meséjének különleges, a magyar ősmúlt emlékezetéhez is megérkező magyar olvasata. Amely azt üzeni, hogy van a magyar Aranykor emlékezetének őrzése közben egy számunkra mindig felrémlő traumatikus élmény, amely a magyar Aranykor tudatát híven őrző, ingatagon elfelejtő vagy közönyösen megtagadó királyainkról is egyszerre beszél.

Abban, hogy ez a meggyőződés minket egyáltalán megkörnyékezhet, nagyban részesek az ősi magyar csillagvallást megtagadó királyok. Akik nem úgy jártak el, mint ahogy a hagyomány Géza fejedelemről, Szent István apjáról tartja, akiről szólva már az is beszédes lehet, hogy ő ugyan a 970-es évek elején megkeresztelkedett, az István nevet kapta, de később mégsem azt viselte, ami egybeillik azzal a szokásával, hogy a keresztény hite mellett a magyar ősvallás rítusait is megtartotta. Egy német forrás erről úgy fogalmaz, hogy „amidőn főpapja megrótta őt azért, mert a mindenható Istennek és az istenségek különböző bálványainak egyaránt áldozott, azt válaszolta: elég gazdag és hatalmas ő ahhoz, hogy ezt tegye". (…)

13. Együtt erősebbek vagyunk. Ennyiben tehát van más forrásokból táplálkozó alapja is annak, amit az aranyhajú gyermekek mesés forrásokként nekünk a metatörténelmi példázat szintjén megmutatnak. Nevezetesen annak, hogy az új vallás részben önkéntes felvétele, részben pedig erőszakos térhódítása nagyon sokáig, nagyon sok nemzedéken keresztül még úgy zajlott, hogy az Árpád-korban, de talán még azon is túl a fényvallási örökségünk tudatos őrzése is része volt a magyar megmaradásnak.

Hogy aztán mára már mind a két forrás egyformán ugyanazt a megtartó erőt éltesse. A táltoshit emlékeit őrző magyar népi vallásosság szinkretizmusán keresztül is, valamint a keresztény-konzervatív magyar hagyomány történelmünket hathatósan, igaz magyarsággal formáló ereje alapján is. Amelyet aztán szintén a magyar megmaradás jegyében egészít ki már évszázadok óta a magyar reformáció hagyománya is. Szintén a magyar megmaradást szolgálva. A hit nemzetet is megtartó, magyarságot is őrizni tudó erejét példázva.

---

[20] Vö.: *Süss ki, Nap, ház alá* (kárpátaljai magyar esőűző, napcsalogató gyerekmondóka)

Ezzel hát eljött az idő, hogy nemcsak a varázsmesék királyai helyezzék vissza jogaikba az aranyhajú gyermekeket, hanem mi magunk is.

Mert ami eddig rejtve rejtezett, arról most már nyíltan is szó eshet.

Azért pedig, hogy ezzel a varázslatos történetünkkel végre idáig juthatunk, hálásnak kell lennünk a magyarság kulturális emlékezetének, s az abban megőrzött, meséinkbe is el-elrejtett csillagvallási emléknyomoknak.

S ezek nyomába érve is legelőbb az aranyhajú gyermekeket a királynak megígérő harmadik lánynak. Aki a saját maga által világra hozott aranyhajú gyermekek fényében maga is fénybe borult: s pár kegyelmi pillanat erejéig ő maga lett számunkra a Napbaöltözött Boldogasszony.

Aztán hálásnak kell lennünk az aranyhajú gyermekeknek, mert az ő jelenlétüknek, közénk való visszatérésének a mítosza a magyar önazonosság érzésének egyik legfőbb támogatója. Együtt a dinamikus és szoláris égi mítoszaink többi naphéroszával, s együtt az égi területszerző mítoszaink csodás jelenésével, a csodafiúszarvassal.

A közénk tartozásuk tudatát őrző magyar kulturális emlékezet így hát maga a remény. És egyszersmind a remény örömhíre. A magyar megmaradás záloga. Magyar önazonosságunk egyik rejtve rejtező hagyománya.

Jeléül annak, hogy a róluk szóló tudás volt is, van is, lesz is.

Nem kikezdve ezzel semmit azon a ma már szintén ősi renden, amin azok hite alapul, akik pedig a jézusi tanításokat, a keresztény hitet követik. Magyar szívvel, magyar lélekkel és magyar érzéssel.

Az ő rendjük vitán felül egy szépséges rend, egy univerzális világegyház rendje. Nincs, ami ezt a rendet a magyar ősiség képviseletében megrengesse.

Mert az ő küldetésük továbbra is a keresztény Magyarország védelme. Így aztán az aranyhajú gyermekek visszatérése sem lehet más már, mint ennek a rendnek az elfogadása. Annak vállalásával, hogy együtt erősebbek vagyunk.

Mi, akik az ezeréves Magyarország értékeit hol a csodafiúszarvas istenbékeajánlataira figyelve, hol a turul ősi jelképébe egyszerűen a származásunk jogán beleszületve,[21] hol a Szent István-i államalapítás nagyszerű vívmányát elismerve valójában ugyanazt az elkötelezett figyelmet tanúsítjuk a közös múltunk iránt. És a közös magyar jövőnk iránt.

És talán már az aranyhajú gyermekek magyar múltja és magyar jövője iránt is.

---

[21] Vö.: Orbán Viktor ópusztaszeri beszéde 2012. szeptember 29-én, Matl Péter Turulszobrának – a Nemzeti Összetartozás Emlékművének nevezett alkotásnak – a felavatása alkalmából. Itt hangzottak el azok az azóta már legendás mondatok, amelyekkel a magyar kormányfő hitet tett az összes ősi, nemzetet megtartó erejű örökségünk együttes vállalása mellett. Mint akkor mondta: nézete szerint „a Turul egy ősi jelkép, a magyarság régi jelképe", s mi ebbe ugyanúgy beleszületünk, „mint ahogyan beleszületünk a nyelvünkbe és a történelmünkbe is". Ezt a gondolatot annak kifejtésével folytatta, hogy „az ősi jelképhez hozzátartozik a vér és a haza földje is", mert miután „abban a pillanatban, hogy magyarként a világra jövünk, megköti a hét törzsünk a vérszövetséget", Szent István királyunk pedig megalapítja az államot. S ugyanezen a pályán elbuknak ugyan a csapataink a mohácsi csatában, „de a Turul a jelenleg élő magyarok, a már meghalt magyarok és a csak ezután világra jövő magyarok nemzeti identitásának a jelképe lesz" – hangoztatta a magyar kormányfő

Marácz László

A magyar gyökrendszere és a Czuczor–Fogarasi szótár

A magyar szótárak összeállítása a 19. század elején, a reformkorban kezdődött. A Magyar Tudományos Akadémia két magyar nyelvészt, Czuczor Gergelyt és Fogarasi Jánost bízta meg a legjelentősebb akadémiai szótár projekttel, az MTA Nagy Szótárának összeállításával. Azonban amikor ez a projekt 1862–1874 között befejeződött, az Akadémia már nem támogatta kiadását. Módszertani szempontból alkalmatlannak és elavultnak tekintették. Az Akadémia ma is védi a szótárra vonatkozó álláspontját. A szótár jelentős érdeme, hogy bepillantást nyerhetünk általa a magyar szókészlet hagyományos rendszerébe és szerkezetébe. Kiderül, hogy a magyar szókészlet alaptételei nagyon kicsi, egy szótagú szótári elemek, vagyis gyökök és származékaik. Czuczor–Fogarasi szerint a magyar gyökrendszer körülbelül 2000 egyszerű, egy szótagú gyököt tartalmaz. A magyar gyökszótár szerzőinek elismerés járna, hogy felfedezték ezeket a gyökrendszereket és a rájuk ható szabályokat. Különleges körülmények között a gyökök más rokon gyökökhöz köthetőek, létrehozva egy gyökhálózatot. A szótár abban az értelemben modern, hogy különbséget tesz a ragozó nyelvekben a gyökök, valamint a ragok és toldalékok között.

A szabadgondolkodó gróf Széchenyi István (1791–1860), a magyar reformkor újítója, és más felvilágosult magyar nemesek arra törekedtek, hogy modernizálják Magyarországot és jól megérdemelt helyet vívjanak ki részére a Habsburg Birodalomban. Széchenyi modernizációs programja nemcsak politikai-társadalmi, hanem kulturális kérdésekkel is foglalkozott. Programjának kulturális részében a magyar nyelv központi helyet foglalt el. Ugyanazt a státuszt akarta biztosítani a magyar nyelvnek, mint amit más európai nyelvek élveztek. A magyart az ország hivatalos nyelvévé akarta előléptetni, mivel ezt a szerepet a reformkorig a latin töltötte be. Széchenyi erőfeszítéseinek köszönhetően 1830. november 17-én megalapították a Magyar Tudományos Akadémiát. Első elnöke gróf Teleki József volt, Széchenyi alelnök lett, míg a költő, Döbrentei Gábor az Akadémia főtitkári tisztét töltötte be. Döbrentei nagyon jártas volt a magyar nyelv és irodalom terén. Ő fordította magyarra Molière és Shakespeare műveit, és 1814-ben megalapította az igen megbecsült Erdélyi Múzeum c. folyóiratot. Döbrentei Széchenyi egyik bizalmas embere volt, és a magyar nyelv és irodalom terén a legbefolyásosabb tanácsadója.

Abban az időben a Nyugat különösen figyelt a magyar politikai és gazdasági reformokra, de keveset tudtak arról, hogy Széchenyi és társai tanulmányozzák a magyar nyelvet. Sir John Bowring (1792–1872) angol tudós és diplomata a kivételek közé tartozott. A korai 19. századi Magyarországnak kellett hogy legyen valamiféle különös vonzereje a brit nyelvészre. Nagy-Britannia a politikai és gazdasági reformok liberális irányzatának példája volt, amit Bowring lelke-

sen támogatott. Az európai reformáció legkeletebbi erődjének tartott magyar protestáns egyházak voltak azok, amelyek a leginkább szenvedtek a Habsburg katolikus ellenreformációtól. Mivel a magyar egyedül áll az európai nyelvek között, Bowring felfigyelt a nyelvre. Nem csoda, hogy folyamatos kapcsolatban állt a Széchenyi-csoporttal. Levelezett az Akadémia tagjaival, különösen annak főtitkárával, Döbrenteivel.

Bowring 1830-ban kiadott egy angol nyelvű verseskötet *Poetry of the Magyars* (Magyarok költészete) címmel. A könyv előszavában néhány, a magyar nyelvre vonatkozó, figyelemre méltó állítást tett. Szerinte a magyar független és nagyon régi nyelv. Ezenfelül azt is megállapította, hogy a magyar nyelv alig változott és megtartotta ázsiai szerkezetét. Végül kifejtette, hogy a magyar nyelv ősi formái, gyökszavai egyszerű, egy szótagú elemekből vannak szerkesztve. Ezek az elemek képesek arra, hogy toldalékok segítségével végtelen számú új szótári elemet alkossanak. Bowring megjegyzései a magyar nyelvről valóban megfontolásra érdemesek, mivel az 1830-as években a nyelvre vonatkozó effajta elméleteket általában nem fogadták el Magyarországon. Bowring a *Poetry of the Magyars*ban azokat a véleményeket visszhangozta, melyeket Széchenyi és csoportja vallott az 1820-as években. Az angol tudós ismerete a magyar nyelvről és irodalomról többnyire Döbrenteitől származott, és ezt nyomatékosítja is a kötet előszavában. Bowring egész életében tanulmányozta a magyar nyelvet és irodalmat.

Az 1850-es években Berzenczey László, a '48-as szabadságharc egyik veteránja megkísérelt eljutni Közép-Ázsiába, ahogy Kőrösi Csoma tette előtte. Utazásai alatt találkozott Bowringgal, akit Nagy-Britannia konzuljává neveztek ki Hongkongba 1852-ben. Az angol azt mondta Berzenczeynek, hogy személyesen ismerte Kőrösi Csomát, és nagyra értékelte nyelvtudását. A magyar nyelvre vonatkozó gondolatait is megmagyarázta Berzenczeynek, amit említett kötetében ki is adott, nevezetesen, hogy a magyar nyelv spontán módon virágzott ki, hogy logikán alapul, és hogy majdnem matematikai struktúra.

Az első magyar akadémiai szótár. 1821-ben gróf Teleki József javasolta a magyar nyelv egy szótárának megszerkesztését. Ez Magyarország legnagyobb szótár-projektje lett a 19. században. A Magyar Tudományos Akadémia két tagját, Czuczor Gergelyt és Fogarasi Jánost bízták meg a szótár megírásával, 1844-ben. Czuczor bencés szerzetes volt, aki romantikus költeményeket írt, és akit a '48-as szabadságharcban kifejtett birodalomellenes tevékenységéért Kufsteinben bebörtönöztek. A nyelvész Fogarasi János (1801–1878) bíróként dolgozott a Legfelsőbb Bíróságon. Ők ketten tíz évig dolgoztak az *Akadémiai Nagyszótár* létrehozásán (továbbiakban Cz–F szótár), amit hat kötetben adtak ki 1862 és 1874 között, és 110 784 címszót tartalmaz.

A szótár megírásában a következő négy alapelvet követték: 1. elkészíteni a magyar szavak és szórészek gyűjteményét; 2. megállapítani ezek nyelvtani tulajdonságait; 3. meghatározni jelentésüket; 4. végül megállapítani a magyar szavak etimológiáját a gyökök segítségével és összehasonlítani a magyar gyököket más nyelvek gyökeivel. A Cz–F szótár ezért egyben értelmező, összehasonlító és etimológiai szótár is. A szótár modern, mert a szerzők elválasztották a gyököket a ragoktól és toldalékoktól. Szerintük a magyar gyökök szótári ele-

mek, amelyeket nem lehet kicsinyíteni anélkül, hogy elveszítenék jelentésüket és alakjukat. Arra a következtetésre jutottak, hogy a magyar nyelv nagyjából kétezer egyszerű gyököt tartalmaz. Ezek mind egy szótagúak és sok más szónak alapjai. Továbbá arra is következtettek, hogy a magyar ragasztó nyelv sok raggal és toldalékkal. Szerintük a magyarban több mint kétszáz rag és toldalék található. Ezek közül nyolcvan egyszerű és egy szótagú. Az agglutináló elemek segítségével nagyon sok új szót lehet képezni. Czuczor és Fogarasi a magyar szavak etimológiáját a gyökök segítségével követte nyomon. Nagyon alapos munkát végeztek, amikor összehasonlították a magyar gyököket más nyelvek vagy nyelvcsaládok gyökeivel. Amikor további gyököket vettek figyelembe – a hangutánzó szavak kivételével – körültekintőek voltak, hogy ne sorolják a magyar nyelvet mindenféle nyelvcsaládba a gyökök hasonlósága alapján, mint például a szanszkrittal megegyező 150 magyar gyök esetén. Szerintük a nyelvrokonság kérdése még több kutatást kíván.

A német nyelvi laboratórium. A 19. század második feléig alig volt bármiféle szervezett kutatás a finn–magyar nyelvrokonság kérdését illetően. Legfeljebb csak felületes, korlátozott szótári párhuzamok léteztek, amelyeket olyan feltételezések bizonyítására használtak, hogy a magyarok és finnek ugyanarról a törzsről nőttek ki, továbbá hogy a magyar őshaza Európa vagy Szibéria északi részén volt.

A helyzet megváltozott, amikor a magyarok elveszítették Ausztria elleni szabadságharcukat 1849-ben, aminek következtében osztrák uralom alatt kellett maradniuk. Tíz évig, 1849–1859-ig az osztrák kormányzó, Alexander Bach vaskézzel irányította az országot. Uralma alatt erős németesítési politika volt Magyarországon. Mi több, 1858-ban azt javasolták, hogy a Magyar Tudományos Akadémián a német legyen a hivatalos nyelv. Széchenyi tiltakozott ellene, attól félve, hogy az akadémia eredeti célja, a magyar nyelv tanulmányozása így nem lesz elérhető. A Bach-korszak alatt, különösen akadémiai körökben, tért hódított a magyar nyelv északi rokonságának elmélete. Hunfalvy fanatikusan hirdette azt az elméletet, hogy a magyar és a finn nyelv külön nyelvcsoportot képezett. Hunfalvy véleményét saját szavaiból ismerjük, amikor 1883-ban azt írta, hogy huszonhét évvel korábban, 1856-ban ismert, befolyásos magyar nyelvészeket kért fel új folyóirata, a Magyar Nyelvészet támogatására, sokan nem akartak részt venni, mert akadémiai körökben azt híresztelték, hogy az osztrák kormány megfizette Hunfalvyt, hogy megalázza a magyar nemzetet a finn rokonság elméletének pártolásával. Tény, hogy Hunfalvy 1861-es akadémiai kinevezését követően azonnal támadásba lendült az *Akadémiai Nagyszótár* ellen, de képtelen volt megállítani a projektet. Ehelyett megpróbálta aláaknázni annak tudományos alapját: „A kőszirtek, mellyekben a' nyelvvizsgálás málunk ütközik, leginkább a' *betűk jelentése* 's a' *szógyökök*", és „Valamelly nyelvnek szógyökeiről egyedül a' rokon nyelvek vizsgálatával együtt lehet okosan beszélni."

Hunfalvy ezzel azt akarta mondani, hogy a magyar nyelv gyökeit csak akkor lehet az alap-szókészlethez tartozónak számítani, ha ezek a gyökök más rokon nyelvekben is megjelennek, mint a finn. A magyar gyökök, melyeknek nincs rokonuk a rokonnyelvekben, jövevényszavak kell hogy legyenek. Hunfalvy először az urál-altaji nyelvcsalád valamennyi tagját, mint a finnt, türköt, mongolt

és tunguzt, rokon nyelveknek tekintette. A finnugor-párti utazó, Reguly Antal és Josef Budenz hatására, 1860 körül Hunfalvy a magyar nyelv rokonságát az északi nyelvekre korlátozta. Az 1861-ben kiadott *Finn olvasókönyv*ében a finn nyelvet úgy állította be, mint aminek a legnagyobb hatása van a nyelvrokonság kutatására. Hunfalvy álláspontja teljesen ellenkezik a Cz–F szótár elveivel, amelyet 'tudománytalannak' nevezett. A sors iróniája, hogy nyelvkutatási programja egyáltalán nem volt átgondolt, de a túlpolitizált, magyarellenes Bach-korszakban mégis képes volt azt az Akadémia napirendjére venni. Hunfalvy a következő elveket vallotta: a magyar nyelvet rekonstrukció nélkül kell bemutatni, ami azt jelenti, hogy a ragokat és képzőket nem szabad leválasztani a gyökökről. Elméletileg minden magyar szótári tételt el kell látni egy rokon nyelv megfelelő szóalakjával. Végül a gyökök „hamis elméletét" mint „tudománytalant", el kell utasítani. Miközben Hunfalvy nagy ütemben körvonalazta a magyar–finn rokonság szentesítésére vonatkozó kutatási programját, a program technikai végrehajtását a német nyelvészre, Josef Budenzre bízta, akit ezzel a céllal hívtak Magyarországra. Budenz 1858-ban érkezett meg. Huszonkét éves korában meg kellett tanulnia a magyar nyelvet. Azt a feladatot adták neki, hogy származtassa a magyar nyelvet a hipotetikus finnugor ősnyelvből. Ez az indoeurópai modellt követő laboratóriumi kísérlet volt, rekonstruált ősi szavakkal, fonetikai törvényekkel és egy családfával. A magyar nyelv északi rokonságára irányuló kutatás 1868-ban nagy lendületet kapott, amikor Budenzet kinevezték a budapesti egyetemen a finnugor nyelvészet tiszteletbeli professzorává. 1872-ben az Összehasonlító Altaji Nyelvészeti Tanszék vezetője lett. Figyelmen kívül hagyva, hogy a tanszék neve mind a finn, mind a türk nyelvre utal, kinevezése után Budenz főleg a magyar nyelv északi, finnugor rokonságának kutatásán dolgozott. Emiatt az Összehasonlító Altaji Nyelvészeti Tanszéket az első magyarországi Finnugor Tanszéknek tekinthetjük.

A gyökök utáni kutatás. A több nyelven beszélő német filozófus, Leibniz (1646–1716) volt az első európai tudós, aki mélyebb vizsgálat alá vetette a gyökrendszert. Leibniz a gyökök és a hangutánzó szavak közötti rokonságot említi. A 19. század elején a gyökök és „őseik" utáni kutatás az akkor kialakuló nacionalizmus nemzetépítő programjának részévé vált. Különösen a német nyelvészek tették a nyelvészet napirendjének csúcsára az efféle kutató tevékenységet. Azt feltételezték, hogy a német nyelv ősi gyökeit a szanszkritban mint ősi indogermán nyelvben lehetne megtalálni, egyfajta nyelvészeti „rekonstrukció" alapján. Az egész 19. században olyan kiemelkedő nyelvészek vettek részt ebben a kutatómunkában, mint Franz Bopp (1791–1867), Jacob Grimm (1785–1863), Max Müller (1823–1900), August Friedrich Pott (1802–1887) és mások. Az úgynevezett „romantikus" szemlélet, ami ennek a kutatási programnak a hajtóereje volt, felszínre hozta a különféle rokon gyököket. Max Müller 1700-ban határozta meg a szanszkrit gyökök számát *Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache* című munkájában, amelyet az Oxfordi Egyetemre nyújtott be, és 1862-ben adták ki. A 19. század német nyelvészei azonban nem a nulláról indultak, az európai nyelvészeti hagyományokra tudtak támaszkodni. Az ősi nyelvek leírásában a „radix" fogalmát úgy használták, hogy az összeillett a gyök fogalmával.

A Cz–F szótár úgy tűnik, nem volt ismeretlen az európai nyelvészeti irodalomban. Pott *Zur Litteratur der Sprachenkunde Europas* c. könyvében elmondja, hogy Czuczor és Fogarasi gyökszótára a Magyar Tudományos Akadémia kiemelkedő teljesítménye. A kor vezető európai nyelvészei ismerték a szótárt. Ez nem mindennapos a mai akadémiai irodalomban. Mai nyelvészeti tankönyvekben nincs hivatkozás a Cz–F gyökszótárra. Morpurgo-Davies a 19. századból való, s a nyelvészet történetéről szóló, gyakran idézett tankönyvében egyetlen hivatkozás sem található a Cz–F gyökszótárra.

A szótár valójában két különböző hagyományra támaszkodik. Számos hivatkozást találunk benne a kor vezető német nyelvészei munkájára, mint például Bopp, Grimm, Müller és Schleicher. Czuczor és Fogarasi azt feltételezi, hogy a Karl Heyse (1797–1855) szanszkrit gyökszótárában megjelenő szanszkrit gyökök közül 150-nek van megfelelője a magyarban. Ebből arra következtethetünk, hogy mindketten nagyon tájékozottak voltak az akkori nyelvészeti irodalmat illetően, amit a magyar gyökrendszer kutatásában használtak. De volt az európai és német hagyományon kívül egy másik is, amire támaszkodhattak. Szótárukban említik, hogy nem ők voltak az elsők, akik magyar gyökszótárat szerkesztettek. Szerintük az első ilyen magyar szótárt Kresznerics Ferenc (1766–1832) állította össze, aki 1808-ban kezdett dolgozni szótárán, melynek címe *A magyar szótár gyökérrenddel és deákozattal*. A szótárt végül két kötetben adták ki 1831-ben és 1832-ben. Kresznerics szótára a gyökökre és a belőlük képzett szavak teljes készletére, az úgynevezett „szóbokrokra" oszlik. Így minden gyök-címszó alatt megtaláljuk a képzett szavak teljes listáját, vagyis a gyököket az összes lehetséges képzővel és raggal. Kresznerics szótárát a Cz–F szótár előfutárának tekinthetjük, bár az utóbbi jóval túlment a Kresznerics-féle szótár elméleti szempontjain és gyakorlati eredményein.

Nehéz megválaszolni a kérdést, hogy vajon találhatók-e tényleges gyökszótárak vagy gyökszótár-töredékek a felvilágosodás előtt. A jezsuita Baróti Szabó Dávid (1739–1819) 1792-ben adta ki *Kisded Szótár*át, amelyben csak felsorolt magyar szavakat, anélkül hogy a magyar gyökrendszerre rámutatott volna. Nagyon valószínűtlen, hogy tudomása lett volna a magyar gyökrendszerről, legalábbis szótárából ez nem tűnik ki.

Az irodalomban hivatkoznak Kalmár György (1726–1782) nyelvésznek egy gyökszótár összeállítására tett kísérletére. Kalmár sokat utazott Európában, és számos kitűnő akadémiai központot látogatott meg életében, mint például a holland Leideni Egyetemet. Utazásai során meg kellett ismernie a „radix" fogalmát, amit felhasznált a magyar lexikonhoz. Kalmár szótára elveszett, vagy még nem bukkant fel, de számtalan hivatkozásból tudjuk, hogy úgy utalt szótárára, mint 'Lexicon Hungaricum'. Kalmár költeményeiből egyértelmű, hogy szótára gyökszerkezetű volt. A gyökhöz kapcsolódó képzett szavak csoportba voltak foglalva a szótárban. Egy ilyen „szóbokor" az elvont *vir-* gyökön alapul, melynek jelentése 'Blühen, mit einem lebhaften Scheine sichtbar werden' (virágzik, élénk fénnyel észlelhető). Az élénk színek, amire a szöveg utal, a 'vörös' vagy 'zöld', ezek hozzák a *vir-* gyökkel az olyan képzett szavakat, mint *vir-ít, vir-ág, vir-r-ad, vir-r-aszt és vir-rogat* (villong, viszálykodik). Kalmár megjegyzi, hogy „ugyanama gyökértől származik", vagyis mindezek az alakok a *vir-* gyökből származnak. E gyök alapjelentése összefügg a *növekedik, virul, napkelte* és

virradat jelentésével. Később részletesen fogom tárgyalni a *vir-* gyök és származékainak hálózatát.

Kalmár talán nem az első magyar tudós, aki a gyökre támaszkodva írta le a magyar szókészletet. A magyar diákok, akik a 16–17. században nyugat-európai protestáns főiskolákat és egyetemeket látogattak, Németországban, Hollandiában, Svájcban és Angliában, biztosan ismerték a 'radix' fogalmát. Ez lényeges volt a Szent Biblia magyarra fordításánál is, amit az úgynevezett vándordiákok némelyike végzett, mint a nyomdász Tótfalusi Kis Miklós (1650–1702), aki előkészítette a Biblia magyar fordítását, az úgynevezett *Amszterdami Bibliá*t, amit 1685-ben adtak ki Amszterdamban. Csernátoni Gyula erdélyi irodalomtudós 1894-ben cikket írt Tótfalusi Kisről, *Erdély fényiksze* címmel. Ebben helyesen mutatott rá: Tótfalusinak a gyök felfogásmódjára kellett támaszkodnia ahhoz, hogy a Bibliát sikerrel tudja magyarra fordítani. „A leírásnál a szavak gyökerének lehetőleg tisztán való megőrzésére törekedett", és „amikor az egyes szavak leírási módját magyarázza: egyszersmind grammatikailag is elemzi őket; kikeresi gyökereit; vizsgálja a képzők és ragok természetét s általános szabályokat ad". Tanulságos lenne abból a szempontból tanulmányozni a magyar bibliafordításokat, hogy a fordítónak tudomása volt-e a magyar nyelv gyökszerkezetéről, és hogyan hasznosította ezt a fordításban.

Az egy szótagú magyar gyökök. A Cz–F szótár, amely a magyar gyököknek majdnem kimerítő listáját adja, 2000 körüli gyököt különböztet meg. A gyökök azok a szótári elemek, amelyek még kimutatják saját fonetikai és szemantikai jellegüket, miután lefejtettünk minden képzőt és ragot a szószerkezetről. Ez a morfológiai ízekre szabdalási eljárás Bopp *Zergliederung*jához (analizálásához) hasonlítható.

A magyar nyelvnek van egy különösen termékeny ragkészlete, amely a különféle funkciók és jelentések széles skálájával rendelkezik, amit rendszerint csak nagy nehézségek árán lehet angolra fordítani. Ebben a fejezetben a magyar gyök következő meghatározását választom: a gyök a ragozatlan szó legkisebb morfológiai valós eleme, amelynek saját fonológiai és szemantikai azonossága van.

A magyar gyök általában nem változtatja alakját, amikor ragot kap. A gyök a hozzáragasztott anyag (többnyire ragok) eltávolítása után, saját jogán, tevékeny, jól azonosítható jelentést mutat a kortárs magyar nyelvben. A *KÖR* gyök például sok származtatott szóban jelenik meg: *KÖR-ös*, *KÖR-öz*, *KÖR-nyék* és *KÖR-nyez*. Figyeljük meg, hogy a *KÖR* gyökhöz *-ös* melléknévi rag, *-ny* névszói rag, *-öz* és *-ez* igei ragok ragaszthatók.

Úgy tűnik, hogy a megtisztított gyöknek némelykor már nincs valódi vagy független jelentése a kortárs magyar nyelvben, de a magyar nyelv anyanyelvi beszélői mégis gyöknek fogadják el, amit egy csomó jelentéstani jellegzetesség által lehet felismerni. Figyeljük meg, hogy az összes itt következő szóban: *FOR-dul*, *FOR-gat*, *FOR-og*, *FOR-r*, *FOR-r-ong-ás*, *FOR-gás*, *FOR-gács*, *FOR-r-ó*, a gyök *FOR*, noha ez a gyök magában nem létezik a mai magyarban. A *-dul*, *-gat*, *-og*, *-r*, *-ong* igei ragok, a *-gás*, *-gács* névszói ragok, valamint az *-ó* melléknévi rag mégis hozzáragaszthatók a *FOR*-hoz, melynek alapjelentése 'fordulat, forgás'.

Hasonló esetet mutatnak a következő szavak: *DAR-a*, *DAR-ab*, *DAR-abol* és *DAR-ál*. Itt is a leválasztott *DAR* gyököt nyerjük, ha az *-a* és *-ab* névszói ragot, az *-abol* és *-ál* igei ragot elvesszük, annak ellenére, hogy a *DAR* gyököt önmagában nem használják a mai magyarban. A magyar nyelv anyanyelvi beszélői a *'VÁG, TÖR'* jelentéséhez engedik át. A *DAR* a *FOR*-hoz hasonlóan csak ragozott alakjaiban létezik. A *DAR, KÖR* és *FOR*-hoz hasonló gyökök nincsenek szó-kategóriákba sorolva, mind igei, mind névszói szerkezetekhez alkalmasak lehetnek.

A magyar gyökszerkezetre vonatkozólag a következő két dolgot állítom. Először, (i) *a magyarban a legdominánsabb gyökszerkezet a CVC hármas,* és másodszor, (ii) *a gyök alapjelentését a mássalhangzók fejezik ki.* A magánhangzók nem befolyásolják a vizsgált hármas gyökök alapjelentését (a gyökök szerkezetének ábrázolásához az angol szavak kezdőbetűit használjuk: C consonant/mássalhangzó, V vowel/magánhangzó). Így a magyar szókészlet alapvető morfofonológiai (alakhangtani) gyökszerkezete 'C_C'. Erre a szerkezetre mint a *teremtő gyök*re fogok utalni. Jegyezzük meg, hogy a modern nyelvészet felfogásában (lásd Marácz 1989) ez mély szerkezetnek számít. A külső szerkezeteket úgy nyerjük, hogy pontosan meghatározzuk a mássalhangzókat és magánhangzókat, és ha lehet, hozzárakjuk a ragokat a gyökhöz. Ezek a nyelvészeti beavatkozások módosítják az alapvető fogalmi szerkezetet, nagyon sajátos jelentéseket eredményezve.

A Cz–F szótár szerint a gyök a következő alaptípusokat és eloszlást mutatja a magyar nyelvben:

1.1. diagram. Az egy szótagú magyar gyökök

V:	19
VC:	335
CV:	146
CVC:	1500

A két hangból álló gyökök száma, vagyis VC vagy CV, 481 (25%). A CVC típust mutató, három hangból álló gyökök száma 1500, ami a gyökök teljes számának 75%-a. Ezáltal az utóbbi minta uralja a magyar nyelvet.

Nézzük a csupán egyetlen hangot, egy magánhangzót (V) tartalmazó gyököket. Czuczor és Fogarasi szerint ezek száma 19. Következik a teljes lista:

(1) V: 19
a, o: „távolra mutató";
$á_1$: „szájtáto hang, bámulást, csodálkozást fejez ki"; elétett hangokkal: bá, má;
$á_2$: „kedélyt kifejező";
$ë_1$, e, i: „közelre mutató";
$ë_2$: „kérdő szócska";
e: „zárt e, az eszik gyökben és képzett szavaiban";
i_1, e: „közelre mutató";
i_2: „félelmet, remegést kifejező";
i_3: „az iszik és képzett szavainak gyökeleme";
o_1: „többféle kedélyállapot kitörő hangja, gyenge -h utóhanggal;

o_2: „távolra mutató több szó gyökeleme”;

$ó_1$: „melléknevet formáló rag”;

$ó_2$: ige, „alapjelentése a távolodásra, eltávolításra, elküldésre utal”;

ö, ő: az egyes szám 3. személy személyes névmás „a távolra mutató a, o hang változata”;

u_1: „biztatást kifejező hang az u-szú, u-czu-ban”; eléhelyezett h-val: hu-szu;

u_2: „kutyaugatást kifejező hang az u-gat igében”;

u_3: „bagolyhang az u-hu-ban”;

ú: „távolra mutató, mint az ú-gy; ez a hang a fenti $ó_2$ változata”;

ü, ű: „menésre biztató, sürgető hang; előtét h-val is használják, mint a hű. A hü kiáltás a sürgetést jelzi.”

A V-gyökök között a következő funkcionális kategóriákat különböztethetjük meg, beleértve a helyet, irányt, távolabbi személyt (az ö/ő egyes szám 3. személyű személyes névmás távoli személyre vonatkozik) mutató gyök-hangok, mint az a, $ë_1$, i_1, o_2 és ú; a kérdőszó $ë_2$; hangutánzó gyökök, melyek bizonyos érzelmi állapotot fejeznek ki, mint az $á_1$, $á_2$, i_2, o_1, u_1 és ü/ű, vagy az állatok hangját utánzó gyökök, mint az u_2 és u_3; és végül az életben maradás elemi szükségletei, az i_3- és e- gyökű szavak és származékaik, mint *inni/enni, ivászat/evészet* stb. Az (1) alatt felsorolt, egy magánhangzót tartalmazó gyökök egyszerű szerkezetűek. Ami az i_3- és e- gyökelemeket illeti, szükségtelen feltételezni, hogy bonyolultabb gyöktípusokból származtak. Mindazonáltal jegyezzük meg, hogy a Hunfalvy és Budenz elméletét követő nyelvészeti gyakorlat pontosan így tesz. Annak következtében, hogy a feltételezett ősi finnugor nyelv gyöktípusai hasonlóak a finnéihez, természetesnek veszik, hogy a finn gyökszerkezetek a finnugor ősnyelv gyökszerkezeteit tükrözik. Ebből eredően a fent felsorolt, egy magánhangzóból álló és finn megfelelővel rendelkező (magyar) gyökök a finn gyök szerkezetével indulnak. Következésképpen a legtöbb esetben az egyszerű, egy szótagú magyar gyökelemeket, amelyek egyetlen hangból, egy magánhangzóból állnak, a bonyolultabb, két szótagú gyökökből származtatják, azért, hogy hozzáidomítsák a finn alapgyökök ilyen, CVCV jellegéhez. A finnugor hagyományban a finn sémát mint az ősi finnugor nyelv sémáját: *CVCV fogadták el. Ennélfogva a finn *juoda* ‘inni’ és *syödä* ‘enni’ főnévi igeneveket a következőképpen rekonstruálták. A -da/dä rag a főnévi igenevet jelöli. A *juo* és *syö* két szótagú gyökök: *ju-o*; és *sy-ö*. A Rédei–Lakó szótár ezeknek a finn gyököknek a következő finnugor alaptöveit adja: juo < *juke, *juγe; syö < *sewe, *seγe.

A finn *juo* és *syö* tövek magyar megfelelői az *iszik* és *eszik* szótári elemek. Ha lehámozzuk az igeragokat, az egy szótagú *i-* és *e-* marad. E gyökök ragozásával számos új szótári alakot nyerhetünk, ideértve az *ittam/ettem* (i/e- múlt idejű -tt- rag egyes szám 1. személy); *i-tal/é-tel*; *i-vászat/e-vészet* stb. Azonban teljesen indokolatlan az egyetlen hangot, egy magánhangzót tartalmazó egy szótagú gyököt, egy összetett, két szótagú gyökből származtatni. Nincs a priori indoka annak, hogy az alapszókészlethez tartozó és az ivás/evés alapvető szükségletére utaló gyököt, mint az *i-/é-*, egy összetettebb, két szótagú gyökből kellene származtatni.

Czuczor és Fogarasi megjegyezték, hogy lehet úgynevezett *szerves szócsoportokat* szerkeszteni az alkotó gyök alapelvének megfelelően, a magyar

szókészleten át. A szerves szócsoportok tagjai ugyanazon alkotó gyök által vannak kapcsolatban egymással. Ez azt jelenti, hogy közös alkotó gyökük van, és jelentésük az alkotó gyök által kifejezett alapjelentéshez kapcsolódik. Gondoljuk át például a (2) alatti szerves szócsoport példáját, amit a K_R hármas gyök alkotott, amelynek alapjelentése „egy magába fordított vonal, vagy egy mozgás, ami ezt a vonalat követi", azaz „kör, kerek, forgás és periodicitás". Az itt bemutatott tagok egyedi példák, melyek a lehetőségek egy részegységét alkotják:

(1) K_R:
KAR: KAR-aj, KAR-éj, KAR-ika, KAR-ima, KAR-ing
KER: KER-ek, KER-ék, KER-ül, KER-it, KER-ing, KER-ge
KOR: KOR-ong, KOR-ona, KOR-lát, KOR-mány
KÖR: KÖR-ös, KÖR-öz, KÖR-nyék, KÖR-nyez
KUR: KUR-kál (kutat)
KÜR: KÜR-t

E szerves szócsoportokkal a magyar szókészlet abbeli képessége, hogy fogalmi szerkezeteket hozzájuk kapcsolódó hangszerkezetekkel kössön össze, valamint óriási hangátvetési képessége, messze nincs felderítve. A teremtő gyökök, a folytatásban részletezett körülmények között, további teremtő gyökökhöz kapcsolhatók, amelyek fogalmilag még távolabbi rokonságban vannak.

A hármas gyökök kerete mássalhangzókat tartalmaz. A mássalhangzók a keret első és harmadik helyén helyezkednek el, és a gyök jelentését hordozzák. A K_R típusú gyökök alapjelentése „egy magába fordított vonal, vagy egy mozgás, ami ezt a vonalat követi". Czuczor és Fogarasi itt kapcsolatot feltételez a K_R gyök hangszerkezete és jelentése között. A K_R gyökökkel szerves csoportot lehet kialakítani, a gyökök magánhangzósításával. A (2) csoportban az a, e, o, ö és u hangokkal a K_R gyök keretben különböző szerves csoportokat lehet alakítani. A csoportok egyedi tagjai a hangzósított gyök ragozásából származnak, melyek kerek tárgyakra vagy körmozgásra utalnak. Ezek a szerves csoportok együttesen alkotják a hangzósított K_R gyökök és származékaik nagy hálózatát. Jegyezzük meg, hogy azok a hangzósított gyökök, melyek nem használhatók önálló szóként, mint a KeR, KoR és KuR, és melyeket Czuczor és Fogarasi *elvont gyöknek* neveznek, mint ennek a hangzósított gyökök és származékaik szerves szócsoportjának tagjai kapják jelentésüket.

Korábban meghatároztam a Czuczor–Fogarasi szerinti egy szótagú gyökök különféle típusait. Az *Akadémiai Nagyszótár* szerzői feltételezték, hogy a magyar szókészletben csak egy szótagú gyökök fordulnak elő. Ha elfogadjuk ezt a gyökelméletet, abból az következik, hogy az itt felsorolt bonyolultabb, két szótagú hangszerkezetek, egy szótagú szerkezetekből kellene hogy származzanak:

1.2. diagram. Összetett magyar gyökök
1. VCV
2. CVCV
3. CVCCV
4. VCCV

Példák az első típusra: *apa, anya, atya, eke, ima, epe és iga*. A második típusra: *bakó, baka, banya, bátya, béke, béka, bika, boka, csata, csiga és kapa*. A harmadik típusra: *hinta*. A negyedik típusra: *ikra és irha*.

Tekintsük át, hogy ezek a két szótagú gyöktípusok hogyan származtathatók az alapgyökök készletéből. A VC vagy CV gyökminta a VCV típusú gyök alapmintája lehetne. Az első esetben az *ap-, any-, aty-, ek-, im-, ep-* és *ig-* lennének a gyöktípusok; a második esetben *-pa, -tya, -ke, -ma, -me, -pe* és *-ga* lennének az alapgyöktípusok. Van azonban két indok, ami az első típust részesíti előnyben. Csak az első mintának van felismerhető hangszerkezete és jelentése. Másodszor, a VCV minta, ragozás segítségével, származtatható az egyszerű VC mintából. Ez a szerep velejáró módon működik egy magyarhoz hasonló ragozó nyelvben. Már Fogarasi (1834) javasolt egy nominalizációs (főnevesülési) szabályt, amely bizonyos VC gyökmintákat VCV főnevekké alakít át azáltal, hogy a VC mintájú, egy szótagú gyökhöz e-/a- ragot illeszt. Ez a főnevesülési szabály a CVC alkotó főnevek esetében is érvényes CVCV mintával, mint a *bany-, báty-, bék-, bik-, bok-, csat-, csig- és kap-*. Figyeljük meg, hogy a 'bakó' főnevet nem az -e/a főnevesüléssel képezzük, hanem a *bak-* gyök ragozásával, vagy első magánhangzós párját, a BöK-öt, az igéből képzett melléknévi igenévi *-ó/ő* raggal, megteremtve a *bökő/bakó* jelen idejű melléknévi igenévi alakot, ami a *bakó* esetében főnévként is működik.

Megjegyzem, Czuczor–Fogarasi azon a véleményen voltak, hogy a magyar nyelv csak akkor játszhat szerepet az ősnyelv és az ősi gyökök kutatásában, ha figyelembe veszik az egy szótagú gyököket. Czuczor részletesebben írt erről a témáról Toldy Ferencnek, az MTA illetékes vezetőjének 1851. január 4-én, kufsteini fogságából.

„Mikor lesz szerencsém az Akadémia ülésén előadást tartani és új nézeteimet nyelvünket illetően előadni. Az avatatlanoknak ezek képtelenségeknek tűnnek majd fel. De nem engedem magam elijeszteni, mert az a határozott véleményem:

1. Hogy a magyar nyelv, ahogy ma itt áll, több ősrégi nyomot hord magán, mint a többi indoeurópai és szemita, melyek részben, mint különösen a görög, mesterkéltté, részben zavarossá fajultak, összezsugorodnak, mint a német és a cseh-szlovák.

3. Hogy a nekem többé-kevésbé ismert nyelveket a szerint a clavis (*kulcs*) alapján lehet legkönnyebben elemezni, melyet a magyar urban (*fejlődési szint*) nyújt.

4. Igen sok gyök az indoeurópai és szemita nyelvben a magyaréval azonos, de különösen a latinban."

Az idézetekből világos látszik, hogy Czuczor tudatában volt annak, hogy a magyar nyelv az indoeurópai és szemita nyelvekkel rokon gyök szintjén helyezkedik el, sőt bizonyos tekintetben régebbi tulajdonságai vannak, mint e nyelveknek, és hogy a magyar gyökrendszer hozzásegíthet e nyelvek megfejtéséhez és helyes értelmezéséhez.

A gyökök hálózata. Elvileg ez a gyökrendszer korlátlan alkotó kapacitással rendelkezik abból adódóan, hogy a gyök átalakításában a magyar fonológiai készlet összes mássalhangzója részt vehet. Gyakorlatilag azonban az átalakítások eleget kell hogy tegyenek a *morfológiai és szemantikai feltételeknek* és

alkalmazkodniuk kell a szóképzés ilyen területekre korlátozott szabályaihoz. Az alkotó gyökök összeköthetők, ha és csak, ha (i) rokon jelentésük van és (ii) a két alapmássalhangzónak csak az egyike cserélődik ki. Ily módon garantált, hogy a leképezések javíthatók. Ez a következő származási mintát eredményezi:

(3) Gyökök kapcsolása: C(x)_C(y) -> C(x)_C(z) vagy C(z)_C(y), amelyben minden gyöknek rokon jelentése van.

A (3) pont alkalmazása a K_R gyökre a következő létező képzett szavakat adja. Az összes jelentés a K_R alapjelentéséhez kapcsolódik, ami így szól: „egy magába fordított vonal, vagy egy mozgás, ami ezt a vonalat követi". Vessük össze a *gyökösszekapcsoló eljárás* eredményeit a (4)-től a (14) pontig.

Korábban megjegyeztem, hogy Czuczor–Fogarasi össze tudtak kapcsolni hármas gyököket a vokalizáció szabályával, rokon gyökök és származékszavaik szerves csoportját teremtve ezáltal. Cz–F szerint ezeket a szerves csoportokat további gyökökhöz lehet kapcsolni, amelyek hasonlóak hangszerkezetükben és hasonló alapjelentésűek. Például a K_R gyökséma szorosan kapcsolódik a G_R és Gy_R gyöksémákhoz, amelyek görbe tárgyakra, vagy olyan mozgásokra utalnak, melyek szorosan kapcsolódnak kerek tárgyakhoz vagy mozgásokhoz. Vessük össze:

(4)

GöR: Gör-be, Gör-cs, GöR-dül, GöR-dít, GöR-nyed, GöR-hes

GuR: GuR-ba, GuR-ul, GuR-ít, GuR-iga

GYüR: GYüR-ű, GYüR-ke, GYüR-emlik

Figyeljük meg, hogy a zárhang G és a palatizált (jésített) D, amit a magyarban összetett jelként jeleznek, a zárhang K rokon hanghoz kapcsolódik. E gyöksémákhoz kapcsolódik a H_R séma is:

(5)

HoR: HoR-og, HoR-ony, HoR-gas, HoR-gadt, HoR-paszt

Figyeljük meg, hogy a rokon gyöksémák hasonlóak azokhoz a hangokhoz, amelyek részt vesznek Grimm hangtörvényeiben (lásd a 2. fejezetet is).

Ha ezen gyöksémákban az R hangot helyettesítjük a kapcsolódó L hanggal, új hálózatokat hozunk létre, amelyek minden irányban elágaznak. Azonban ezek az elágazások nem mind egyformán termékenyek. Vessük össze:

(6)

KaL: KaL-and, KaL-andoz, KaL-ézol (ólálkodik), KaL-impáz, KaL-isztál, KaL-antyú, KaL-incs

KeL: KeL-ekolál 'a KóL iker hangja' (kól a kal változata), 'körbejár', KeL-ekóla 'irodalmi személy, aki kelekótyaként fordul meg', KeL-entyű

Az L felcserélhető J-vel, amelyik még változóbb magánhangzó, mint az L.

(7)

KaJ: KaJ-cs 'valami görbe vonalú', KaJ-la, KaJ-mó, KaJ-sza

Ezek a gyökátalakítások a következő diagramban írhatóak le:

(8)

K_R → G_R → GY_R → H_R

↓

K_L

↓

K_J

A Cz–F szótár tele van ilyen gyökhálózatokkal. Figyeljük meg például a T_P gyököt és származékait. E gyök alapjelentése úgy írható le, mint hangutánzó, elvont gyök, amely a test kézzel, lábbal vagy tenyérrel történő érintésének, nyomásának vagy ütésének tompa hangját utánozza. Összegezve 'érintés, tapasztalás'.

(9)

T_P: „hangutánzó, elvont gyök, amely a test kézzel, lábbal vagy tenyérrel történő érintésének, nyomásának vagy ütésének tompa hangját utánozza (röviden, mint érintés, tapasztalás)";

TaP: TaP-int, TaP-ogat, TaP-s, TaP-sol, TaP-od, TaP-ogat, TaP-os, TaP-ad, TaP-aszt, TaP-asztal

->T_B

ToB: ToB-oz

ToP: ToP-og, ToPP-an, ToPP-ant, ToP-án

TeP: TeP-er, TeP-ed (szorosan tart), TeP-ickel

TiP: TiP-or, TiP-eg

->P_T

PaT: PaTT-ant, PaTT-og, Pat-a, PaT-kó

->CS_P

CSaP: CSaP-a (csapás)

Fenti gyökátalakításokat a következő hálózati diagrammal lehet leírni:

(10)

CS_P ← T_P → T_B

↓

P_T

A gyökök e hálózati mintájában a következő szabályok működnek. Mindenek előtt magánhangzósulás a gyökkeretben az a, o, e és i magánhangzókkal; másodszor a T_P átalakítása két irányban, azaz a T_B-hez és a CS_P-hez kapcsolódva; és harmadszor a mássalhangzók felcserélődése a T_P gyökben, ami P_T-t ad.

A gyökök következő hálózata olyan gyökökhöz kapcsolódik, melyek alapjelentésében a 'fény', 'tűz' és e jelentések következményei, a 'napfelkelte', 'hajnal', 'napnyugta', 'növekedés', 'virág' és 'virulás' található.

A V_L gyök és rokon gyökei, ideértve a Ø_L, B_L, M_L, P_L és CS_L gyököket, gyors mozgásra (fény), ragyogásra, csillogásra és növekedésre utalnak. Ehhez a csoporthoz tartozik a V_R gyök is „Blühen, mit einem lebhaften Scheine sichtbar werden", amelyik viszont rokona a Ø_R, F_R, F_L, P_R és B_R gyöknek, létrehozva egy nagy gyökhálózatot:

(11)

V_L:

ViL: ViL-ág, ViL-amodik (világosodni kezd), ViL-l-ám, ViL-l-ám-lik, ViL-l-an, ViL-l-og

->V_R

ViR: ViR-ág, ViR-r-ad, Vir-it, ViR-ul, ViR-r-asztás

->Ø_R

Ø_R: őR-iz;

VöR: VöR-ös

->Ø_L
iL: iL-l-eg, ILL-eg BiL-l-eg, iL-l-an
->B_L
BiL: BiLL-en, BiLL-eg, BiLL-eg Ball-ag, iLL-og-Bil-og
->P_L
PiL: PiL-l-a, PiL-l-ant, PiLl-og, PiL-l-angó, PiL-l-e
->M_L
MiL: MiLL-ing (csillogó, szikrázó)
MeL: MeL-eg
->F_L
FűL: FűL-ik
FőL: FőL (habozik, ha valami felforr)
->F_R
FoR: FoR-r, FoR-r-al
->P_R
PiR: PiR-kan, PiR-ít, PiR-os
PaR: PaR-ázs
PáR: PáR-ol, PáR-a
PeR: PeR-zsel
PöR: PöR-köl
->B_R
BaR: BaR-na
BáR: BáR-sony
CSiL: CSiL-l-ag, CSiL-l-og, CSiL-l-ám
->S_J
SaJ: SaJ-og

E hangzósításokat és gyökátalakításokat a következő diagrammal lehet leírni:

(12)

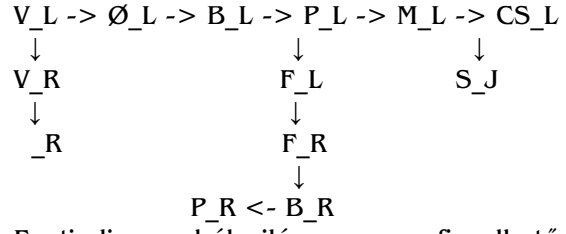

Fenti diagramból világosan megfigyelhető, hogy a gyökátalakítások különböző irányokba mehetnek, azaz mind vízszintes, mind függőleges irányba. Figyeljük meg, hogy az új csoportokban újra kell alkalmazni a hangzósítást.

Nézzük a T_R gyökhálózatát, melynek alapjelentése a 'tér'-re vonatkozik:

(13)

TéR: TéR-es, TéR-ség, TéR-ül, TéR-ül-FoR-dul, TéR-ít, TéR-eget, TéR-d, TéR-depel, TéR-del;

TeR: TeR-em, TeR-ít, TeR-ül, TeR-eget, TeR-j, TeR-eb, TeR-eb-ély-es, TeR-ep, TeR-ep-es, TeR-j-ed, TeR-j-eszt, TeR-p-ed, TeR-p-eszt, TeR-p-esz-ked-ik, TeR-ep-ély, TeR-vez

TáR: TáR, TáR-va-NYiT-va

SeR: SeR-dül, SeR-ény, SeR-eng
SaR: SaR-j, Sar-jú, SaR-jadozik
->GY_R
GYéR
  ->T_L
  ->TeL: TeL-ek
  ->TaL: TaL-aj, TaL-ap
A T_R hálózatot a következő diagrammal lehet leírni:
(14)
T_R -> S_R -> GY_R
↓
T_L

Czuczor–Fogarasi felfedezései. Ebben az értekezésben megtárgyaltuk a Czuczor–Fogarasi által felfedezett, a magyar szókészletre vonatkozó szerkezeteket. Számításba véve, hogy Baróti Szabó Dávid szótára 1792-ben a magyar szavaknak és latin fordításuknak csak betűrend szerinti felsorolása volt, gyakorlatilag egy szólista, a Czuczor–Fogarasi szótár minőségi javulása rendkívüli volt. A „mennyiségi ugrás" Kresznericshez fűződik, aki felfedezte, hogy a gyök fogalma lényeges a magyar szókészlet szerkezetének feltárásához. Ő vette észre azt is, hogy a magyar gyökrendszer egy szótagú gyökökből áll. Czuczor–Fogarasi két szótagú és összetettebb gyököket származtatott az egy szótagú gyökökből a ragozás segítségével, amely szabály elválaszthatatlan az agglutináló nyelvektől. De jóval túl is haladták ezt az elképzelést. Kresznerics szótárában bemutatja ezeket a „kisebb" szerves csoportokat. Czuczorék meghatározták a magyar egy szótagú gyöksémák pontos hangszerkezetét, és azáltal növelték e gyökök kisebb csoportját és származékaikat, hogy hangzósították és összekapcsolták a hasonló hangszerkezetű és alapjelentésű gyököket. A hangzósított gyököknél még elvontabb szerkezetet vélelmeztek, vagyis olyan absztrakt gyököt, amelyik alapvető hangszerkezetet és alap-szemantikaiterületet képvisel. Ismétlődő minták jelennek meg a hangzósítás szerkezetében, a származtatott szerkezetekben és a kapcsolódó szerkezetekben. Amit Czuczor–Fogarasi felfedezett, az valójában az, hogy kapcsolat van egy gyök hangszerkezete és alapjelentése között. A gyök származékai módosítják, hangsúlyozzák, megvilágítják vagy összpontosítanak az alapjelentés egy szempontjára. Például a K_R alapgyök kerek tárgyak és kör alakú mozgások jelentésterületéhez kapcsolódik. A gyökök más, rokon gyökökhöz kötése feltételhez kötött, bár a feltételek nem túl jól érthetőek a kutatás mai állása szerint. Úgy tűnik, hogy a két mássalhangzónak csak egyike vihető át egy másik gyöksémába. A gyökök hálózatát nem lehet hagyományos kétágú famodellel leírni, hanem a (8), (10), (12) és (14) sz. diagramoknak inkább „gyökértörzs"-szerkezetük van.

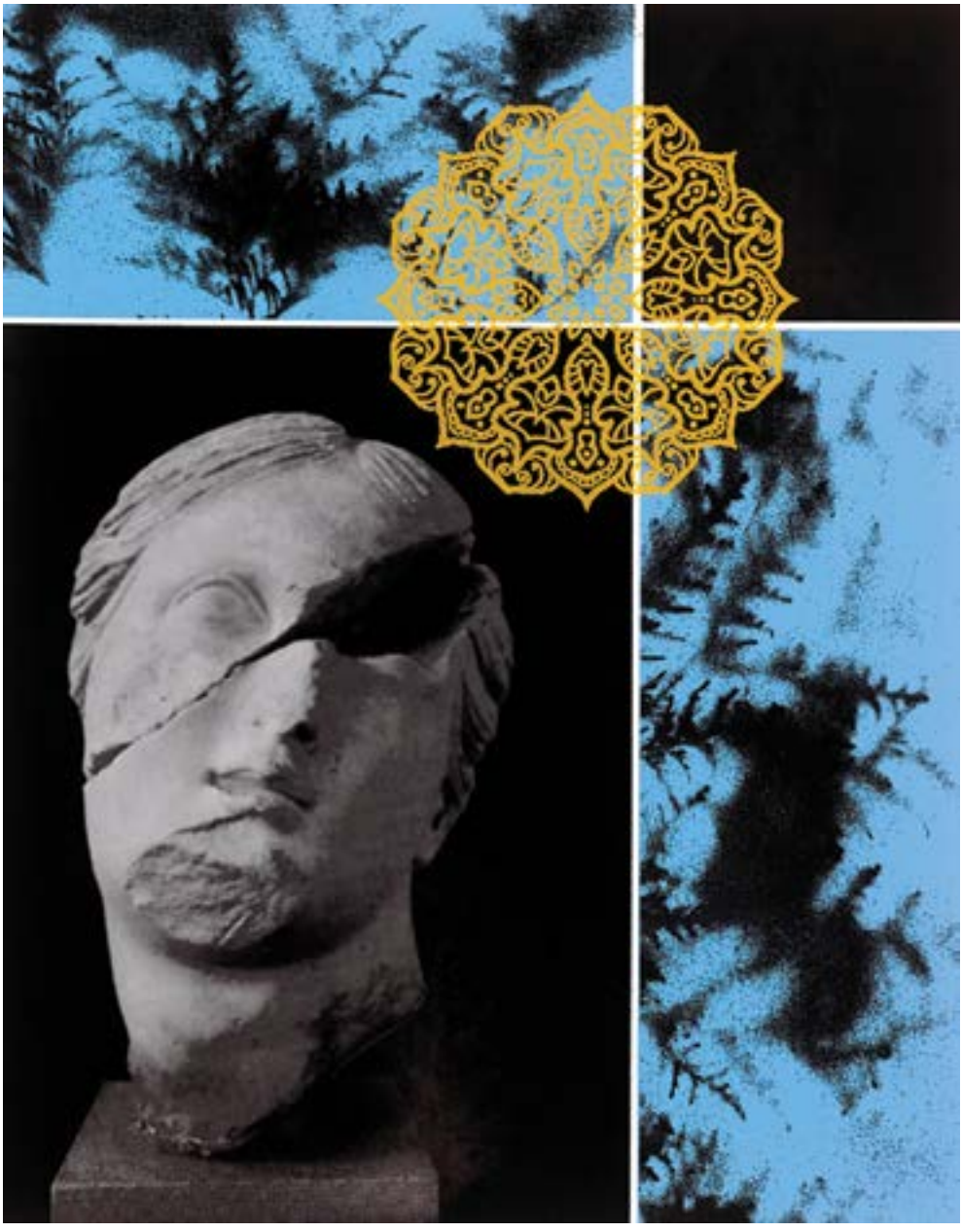

Stefanovits Péter

Zrínyi Miklós emléklap I.

Péreli Zsuzsa
Himnusz

Nagy Judit
Himnusz

Darvas Iván
Nap

Jankovics Marcell

Mesék Mátyás királyról – Az okos lány

Szurcsik János
Hálóvető halász

Erfán Ferenc
festménye

Nagy János
IV. Béla és családja

Nemes Fekete Edit
Cantata profana

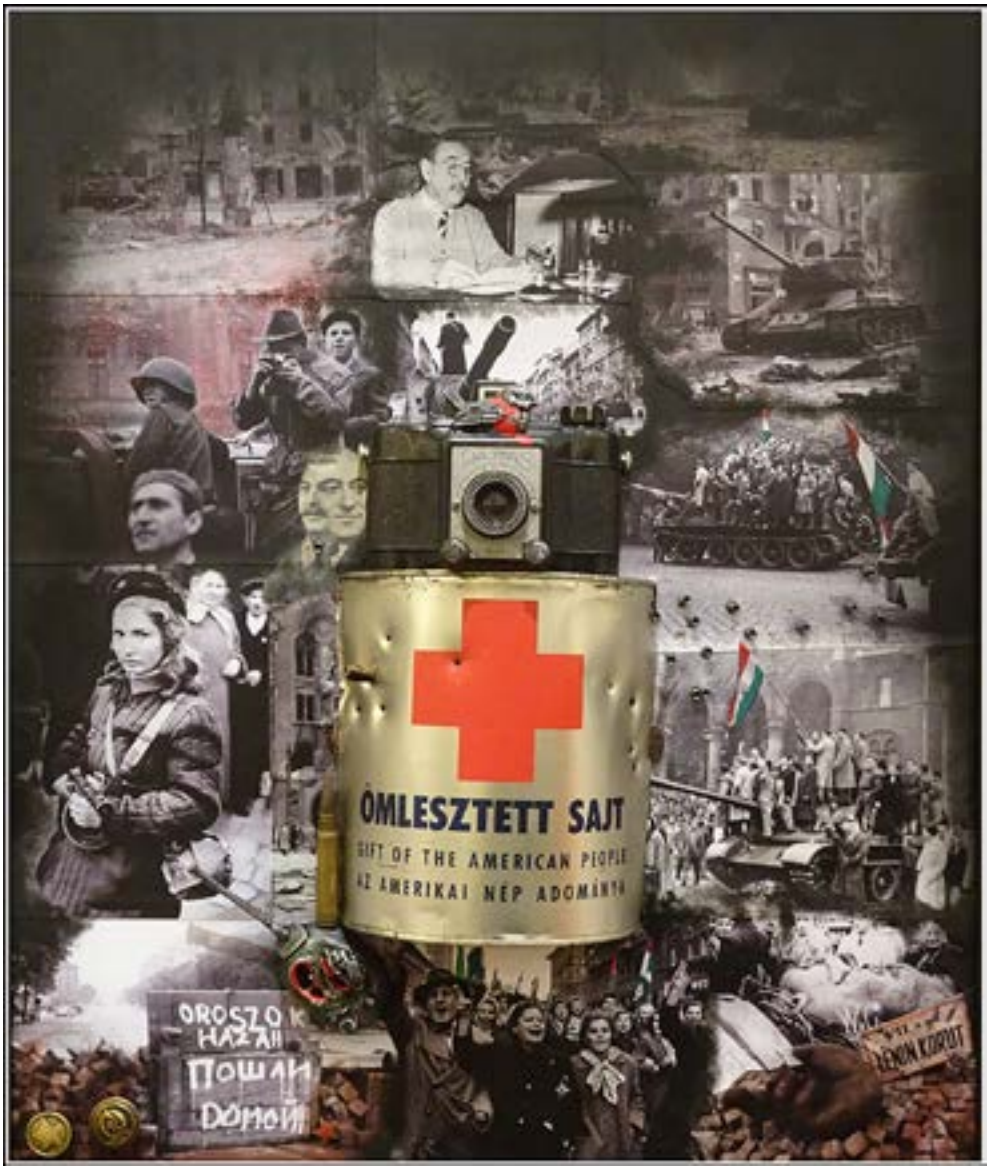

Prutkay Péter
1956

Csáji Attila

A haladás kettős szimbóluma

Melocco Miklós

Szent István megkoronázása

Kő Pál
Szent István (részlet)

Szabó Tamás
Zrínyi Miklós és katonái

Farkas Pál
Babits Mihály

Szkok Iván
Új alkotmány

Sütő Éva

Sacra Corona (zászlórészlet)

Németh János
Emese álma

Zsin Judit

Szent Erzsébet; Szent László

Szemadám György
Limanovo

Nagy Gábor
A kenyér

Rainer Péter
Trianon – kapakereszt

Szávoszt Katalin
Kalotaszegi varottas

Kopócsy Judit
Régi magyar...

Szakács Árpád

Meghalás és feltámadás: jelenkori kurucaink érdemei

Az utolsó napjait számláló, végstádiumban lévő nemzetünk az elmúlt évezredekben rutint szerzett a meghalásból és a feltámadásból. Sokszor elsirattak, mégis itt vagyunk – szólt a kuruc nóta, mintegy biztatásként a legreménytelenebb helyzetre reagálva, mert hát leszünk mi még vígabban is kenyeres pajtás.

Lettünk jobban is, meg rosszabbul is, az viszont kétségtelen, hogy mégis itt vagyunk, a kurucok sem vesztek ki, igaz most is a labancoknak áll a zászló. Ezer éve tartó körforgás, ezer lázadás, ezer sóhaj, és az újra és újra feltörő magyar identitás tudata: a szabadságvágy kíséri sorsunkat! Mert a magyar identitás tudata a magyar szabadság!

Nem ösztönből vagyunk kurucok, hanem szabadságszeretetből. Ennek lelki hátterét Hamvas Béla így festette meg: „Mert ez a nép úgy harcos, hogy csak elkeseredésében lesz hőssé, hiszen bár ha a jó sorsa engedné, nem harcolni, hanem inkább harcok nélkül élni kívánna. A magyar nem vitéz, csak amikor keserű, és nem dühös, csak amikor kétségbeesett, de csak akkor keserű és dühös, csak akkor nyomorult és kétségbeesett, csak akkor elveszett és lázad és forr és robban benne a méreg, ha nem élheti szelíd kertéletét."

Történelmünk szabadságküzdelmekkel teli hőseposz, identitásunk a szabadságeszmék festménytablója, erőnk forrása a szabadságvágy. Mégis kognitív disszonanciát szül, hogy most, a szabadságban fogy az erőnk. Most, amikor kiteljesíthetnénk magunkat, igazolhatnánk a magyarság küldetését, olyanokká váltunk, mint „az égről zuhanó madár/Aki halni készül, de küzd még az életér'". Az Ismerős Arcok zenekar helyzetjelentése nem mostani, de kíméletlenül a jelennek szól, és jogosan folytatódik: „De mit mutatunk fel, ha nálunk pihen meg a halál?/Örökünk semmi, csak pusztulat, könnyek és vér". Hátborzongatóan őszinte szavak az elhaló nemzetünkről.

Vajon most, a szabadságban halunk meg ismét? – De miért? Hiszen az elmúlt tíz évben minden eszköz a nemzeti erők rendelkezésére állt, hogy a szabadságból életet, örökséget, tartást, magyar jövőt építsenek, és megcáfolják Csurka István 30 éve leírt mondatait. Azt a tételt, hogy „a mai magyar társadalom kultúrája egy vesztes, agonizálgató és ugyanakkor önkizsákmányoló és idegbeteg társadalom kultúrája, egy úgynevezett kvázikultúra. Ennek a kultúrának éppen az a legjellemzőbb tulajdonsága, hogy a maga kvázi mivoltában maga is besorol, s nem is az utolsó helyen, a társadalom betegségei közé. A kultúrának ez a kvázi mivolta fejezi ki leginkább a nemzet vesztes voltát. Függetlenség- és szabadsághiányát. Mint a halálos beteg, akinek vannak jobb napjai, világosabb pillanatai, ez a kultúra is képes ragyogó

teljesítményekre, kiállít magából értékes alkotásokat, de a kérdés nem ez, hanem az, hogy ez a kultúra milyen erővel fejezi ki, hatja át a társadalmat, és megadja-e a korszerű válaszokat. Egy egészséges nemzeti kultúrának sajátosnak és összetéveszthetetlennek kell lennie, saját kérdésekre saját válaszokat kell adnia. A mai magyar kultúra nem működik rendeltetésszerűen."

És megcáfolják Fekete Gyula halálvízióját a fogyó magyarságról és ellentmondjanak Csoóri Sándornak a szubkultúrává süllyedő magyar irodalomról szóló látomásának. Micsoda elvesztegetett tíz év! Akármerre nézünk, mindenhol a magyar identitás fejfái szegélyezik a magyar jövő útját. Szórványosodás, elsivárosodás! A közöny béklyózza azok lábát is, akik kitartásukkal elnapolnák a közelgő halált, mert jobban bíznak az életben.

A korábbi évszázadokban a legreménytelenebb helyzetben is a magyar identitást, a kuruckodó lelkületet, a magyar életérzést különböző társadalmi csoportok és közösségek őrizték és óvták.

Mint a Szent Korona, egyszer itt tűnt fel, egyszer ott. Valaki, valakik mindig vigyáztak a lángra, menekítették a történelem viharaiban a fényt, soha nem hagyták, hogy kialudjon! Ez volt a létparancs. Ott volt az alföldi pásztorok közelében, a regélő táltosoknál a tűz mellett, meséltek róla a garabonciások, ott volt a keresztszemes hímzésben, a fafaragó gondolatában, a népi játékokban, hogy aztán Györffy Istvánok és Kós Károlyok, valamint Bartók Bélák kutatóárkaiból előkerüljenek. A Szent Korona országának csodája, hogy nem egyszer a sváb, tót, szerb, horvát vérű hazánkfiai sokkal féltőbben óvták magyar identitásunk lángjait, mint a tősgyökeres kacagányos színmagyar nemesi urak. Mert másnak is jó érzés volt magyarnak lenni!

Ezt a jó érzést ma egyre kevesebb helyen lehet átélni. Ezt a jó érzést egyre kevesebb helyen lehet megélni. Mert pontosan ezt az érzést akarják kiirtani belőlünk ma is. Pedig ha megszűnünk magyarnak lenni, megszűnünk szabadnak lenni. Ha megszűnünk szabadnak lenni, megszűnünk embernek lenni.

Ma nincs lelkekre ható mondanivaló, ami magyar jövőképet mutatna. Ma nincs lelkekre ható életérzés és világlátás, ami magyar erővé és eufóriává tudna válni. Lassan szétesünk, mint a régi szövetek. Így volt ez Trianon előtt is, ezért következett be Trianon.

A szétesőő roncstársadalmunk agóniája még nem látható, de érzékelhető, mint a háborúban a halál lehelete. Nézzünk csak körül: háború van és a fogyasztói roncstársadalom lelki, szellemi nyomorékjai víg haláltáncot lejtenek. A bukásunk már bekövetkezett, csak még nem adták ki a leletet. Közben titkos helyeken a magyarság mauzóleumát tervezik.

„...Az ország helyzetén pedig módunk van változtatni. Ámde ne legyenek illúzióid – csakis nekünk! Senki nem fog megsajnálni, és senki nem is fog segíteni. Vagy összekapaszkodunk, és tesszük a dolgunkat, vagy elpusztulunk. Persze nem ma, és nem holnap. De én azt szeretném, ha az unokám fölmegy arra a dombtetőre sólymokat nézni, akkor tudja, hogy ő kicsoda, és hogy ki volt a nagyapja" – írja Nyerges Attila, az Ismerős Arcok szövegírója és énekese „Az utolsó magyar" című szám után. Igen! A lehetetlen elérésének tűnik ez az összefogás!

Összefogás? Ha körbenézünk, az az érzésünk, sokkal egyszerűbb elpusztulni!

De ezt most se hagyják a mai kurucok, akik új nótákkal keseregnek, biztatnak, töltik belénk a lelket. Nekik ebből is több jutott. Mint a Romantikus Erőszak zenekarban búsulóknak, kesergőknek, reményt adóknak. Hun és magyar mondák – micsoda lemez és micsoda forrás ez! Többet ér, mint a tízmilliárdokból eltartott állami kulturális intézmények sora, amiket a magyar identitás megőrzésére és fejlesztésére hoztak létre. De olyan huzatosak a termei az idegen eszméktől, hogy a magyar láng mindig kialszik benne, vagy olyan zárt az épület, amibe az oxigén se jut be, így a fény se létezhet.

Magyar láng ott van, ahol az önzetlenség van, magyar érzés ott van, ahol az erő van, magyar élet ott van, ahol hit van. Hit és erő és önzetlenség pedig sokkal inkább ott van a Fradi ultráiban, a Carpathian Brigade szurkolói csoportban, a hazafias motorosklubokban, mint ezer hangzatos pártpolitikai üzenetben és intézményben. Igen, ők a jelenkorunk kurucai! Esze Tamásokat Sziva Balázsok követnek. Unokáink pedig jelenkorunk kurucainak nótáin keresztül élik majd át azt, hogy magyarnak lenni nagyon jó érzés, sőt nincs ennél jobb érzés a világon!

Szőnyi István
Nagyszombat (Máriabesnyő)

Kedves Gyula

A huszár és a nemzeti identitás

avagy „huszár, te vagy a magyar szeme fénye”

A nemzetek legjellemzőbb vonásai a nyelvi és kulturális egység, s bár újabban számosan vitatják, meggyőződésem, hogy az ezekhez kötődő, évszázadok során felhalmozódó szellemi és tárgyi örökség mindennek a legfontosabb összetartó ereje. A kulturális örökségünk megkerülhetetlen összetevői a közös múltból adódó hagyományok, ebből fakadóan azok őrzése nemzeti identitásunk erősítésére a leginkább alkalmas módszer. De itt is érvényes a mondás: csak tiszta forrásból! Az említett módszer tiszta formája pedig csak a történelmi események valós ismeretén alapuló hagyományok tisztelete lehet. Kialakításában nélkülözhetetlen a történettudomány eredményeinek figyelembevétele, és viszont, a történésznek fel kell tárnia az ezeket megalapozó tényeket, keresnie kell a hiteles elemeket. Ilyen hiteles dolog (ha tetszik: tiszta forrás) a huszár, s az ahhoz kötődő hagyományőrzés, ami már csak azért is az egyik legalkalmasabb identitáshordozó, mert évszázadokon át közismert volt szerte a világban. A modern nemzetállamok kialakulása előtti korszakban idegen földön a magyarhoz leginkább a marhát, a tokaji bort és a huszárt kötötték. Utóbbi pedig az úgynevezett nemzeti karakter legbüszkébben vállalható elemei közé emelkedett magyar földön. Legtömörebben az alábbiakban lehetne ezt összefoglalni.

A huszár olyan lovas katona, aki évszázadokon át fejlődve, a 18. századra kifejezetten magyar sajátosságokra alapozódott könnyűlovassá vált. Így ismerte meg a világ, s rövidesen ezekkel a sajátosságokkal vette át, sok esetben magyar legénységgel vagy kiképzőkkel, és minden esetben magyar mintára szervezve építette be saját haderejébe. Eközben a huszár a magyar nemzeti karakter részévé válva sokkal több lett, mint egy speciálisan magyar katonatípus, szervesen beépülve a közgondolkodásba a hétköznapok részévé vált, sajátos magyar szimbólummá alakult. A magyar hadtörténelemben mintegy fél évezreden át meghatározó jelentőséggel bírt, ezzel párhuzamosan fejlődtek a huszárhagyományok, és a legkülönfélébb művészeti ágak merítettek belőle, a mesevilág hőse és a néplélek egyik fontos igazodási pontja lett. Mindezek nyomán a mindmáig élő huszárhagyományok a legkülönfélébb területeken töltenek be központi szerepet a néptánctól a lótenyésztésig.

De hogyan is nézett ki ez a gyakorlatban? Értekezhetnénk arról, hogy miért jelentkeztek szívesen huszárnak önkéntesek ezrei még a legényeket kötéllel fogdosó katonaállítás korszakában is, hogyan vált a magyar heroizmus hordozójává valós katonai teljesítmények nyomán, de ez szétfeszítené írásunk kereteit. Témánk szempontjából az a lényeges, hogy a nemzetté válás időszakára a huszár a honfiúi hűség, az áldozatvállalás, a bajtársiasság és legfőképpen a vitézség szimbóluma lett, egy olyan csodalénnyé válva a magyarság számára,

aki a leginkább (és talán még egymagában is) képes a haza megmentésére. János vitéz nem is lehetett volna más, mint huszár! Pedig akkoriban már jóval több magyar legény vitézkedett gyalogosként, a háborúk sorsát már régóta nem a huszár döntötte el, s Petőfi maga is bakaként katonáskodott. A haza megmentésének hangoztatása – sokszor már szlogenként is – szinte mindennapossá vált az 1848–49-es szabadságharcban. 1849 első hónapjai pedig olyan valóságossá tették az eltipratás bekövetkezését, hogy a katasztrófával fenyegető helyzetben néhány – az általános hadműveleti helyzetet gyökeresen megváltoztatni különben nem képes – huszársiker hatására a politika mintegy mentőangyalként, a huszárt vette elő példakép gyanánt. Szemere Bertalan, a Felső-Magyarország ellenállását teljes hatalommal szervező főkormánybiztos az apátiába esett katonaság felrázására, az újoncok lelkesítésére egy nagy hatású röplapot adott ki ilyen gondolatokkal. „Óh huszár, huszár! Te vagy a magyar szemefénye. Az Isten téged innepnap teremtett… Ha csak hallom e nevet, lelkem emelkedik édes érzéssel. A huszár nevezet nemcsak hazánkban, de egész Európában, sőt egész világon egyértelmű *a vitéz, a hős* nevezettel… A huszár örököse apáink lovaglásbeli ügyességének. Ha a huszár repül, a szél nem bír futni utána, sír és süvölt szégyenében. A huszár örököse apáink vitéz bátorságának. Egy huszár tíz ellenséget még kevesell, húsznak ellene vág, a félelmet nem ismeri, borral és dicsőséggel él… A huszár egy gyönyörű virágszál, mely az elhunyt magyar hősök sírjából kelt ki. Ha akarjuk ismerni, milyen volt a szittya faj, a deli huszárokon legeltessük szemeinket… A régi magyar vitézség egy huszárban született újra. A hazát a huszár karja és példája menti meg."

A nemzeti lelkesedést felkelteni igyekvő Szemere a költői túlzásokkal együtt is reális képet adott a huszárról való korabeli gondolkodásról. A huszár ténylegesen Magyarország első katonájának, a vitézség etalonjának számított, aki az évszázadok harcaiban csiszolódó magyar katonai erényekkel a reguláris hadseregek világába, a tűzfegyverek által meghatározott modern hadviselésbe is be tudott épülni. Pedig nem ment ez egyszerűen, és korántsem arról volt szó, hogy honfoglaló őseink harci talentumának birtokában egyenes vonal vezetett elit katonasággá válásáig – ahogyan azt a történelmi hagyományőrzést nemzeti kivagyisággal keverve manapság is számosan tálalják a történelmi érdeklődésű közvélemény számára. Ilyen helyzetben fontos a történettudomány szerepe, a feltárt tényekre való alapozás, divatos (és sajnos sokszor kiforgatott értelmű) szóval, a hitelesség. Lássuk hát, hogyan maradhatott fenn a már Mátyás király hadseregében megbecsült helyet szerző huszárság, hogy a magyar vitézi virtust a modern nemzet születéséig elvigye.

A 17. század végére nyilvánvalóvá vált, hogy sikeres háborút már csak a modern elveknek megfelelően szervezett reguláris haderő alkalmazásával lehet megvívni. A regularitás a legegyszerűbben szabályszerűségként magyarázható, egy olyan folyamat, amelyben minták, szabályok a meghatározóak. A reguláris haderő tehát voltaképpen szabályszerű, illetve szabályozott fegyveres erő volt, az állam által megszabott hadkiegészítés útján szervezett olyan hadsereg, amelynek a legfőbb ismérvei, ha tetszik, regulái a következőek: állandóan fenntartott; azonos szervezeti felépítésű alakulatokból álló; központi irányítás a csapatok kiképzése, ellátása és harci alkalmazása tekintetében; végezetül

a fegyverzet, egyenruha és felszerelés szabályzatokban (korabeli kifejezéssel regulamentumban) is meghatározott egységes rendszere.

Természetesen egy ilyen haderőt nem lehetett egyik napról a másikra kialakítani, de még egyik háborútól a másikig sem. Európa legfejlettebb államaiban is csak több katonageneráció alatt sikerült ezt a rendkívül összetett, nemcsak a gazdasági, de a megfelelő társadalomfejlettségi feltételektől is függő folyamatot végigvinni. A siker kulcsa egyértelműen a pénz volt, nem véletlen, hogy az első reguláris hadak a legnagyobb pénzforgalommal működő gazdasági háttérrel rendelkező Németalföldön és Itáliában jöttek létre, ráadásul a születő Hollandiában a leggyorsabb módon. Nálunk viszont ebből volt a legkevesebb, s bár a Magyar Királyság viszonylag kedvező helyzetből indult a folyamat kezdetén, de aztán éppen a kibontakozás, és még inkább a finis időszakában reménytelenül lemaradt. Hunyadi Mátyás uralkodása alatt már megjelentek a regularitás fontos elemei (állandóság, központi irányítás), amelyek azonban a 16. század folyamán nemcsak megrekedtek, de részben vissza is fejlődtek. Mindazonáltal a hadügyi forradalom kibontakozása során, nagyjából a tizenöt éves háború időszakáig még versenyben voltunk, különösen a fegyverzet és a harci alkalmazás terén. Az igazi lemaradás a 17. század folyamán következett be, amikor a Habsburg Birodalom hadereje sikerrel valósította meg a regularizálást. Azt, hogy a – végül is mégiscsak a birodalomhoz tartozó – magyar katonaság ebből kimaradt, paradox módon az állandó háborús fenyegetettségre lehet visszavezetni.

Az oszmán hódítókkal vívott évszázados élet-halál harc során kényszerült a magyar katonaság olyan útra, amely eltért a regularitás felé vezetőtől. A 16. század honvédő harcai a két nagy háború kivételével gyakorlatilag olyan ún. kisháborús tevékenységet igényeltek az időszak négyötödében, amire csak a végvári katonaságot, ezen belül is elsősorban a huszárságot, illetve az államtól teljesen függetlenül, gyakorta ellenére szerveződő szabad, sőt szabados fegyvereseket (legismertebb típusuk a hajdú) lehetett felhasználni. A két birodalom határvidékén ugyanis sohasem volt igazi a béke. A végvárak őrzése állandó harci készenlétet igényelt, a végvárvonal mögötti területek védelme a hódoltság kiterjesztésével folyamatosan próbálkozó török szándékkal szemben (illetve a hódoltsági magyar falvak felett gyakorolt adószedés), valamint a lakosság megóvása az ellenséges portyák pusztításaitól (ill. a létfenntartás érdekében vezetett zsákmányszerző akciók török területre) folyamatos harcot eredményeztek, amihez a huszárok nélkülözhetetlenné váltak. Ez állandó katonaságot igényelt, amelynek a fenntartására a szükséges létszámban az ország teljes költségvetése is kevés volt. A végváriak állandó fegyverben tartása csak úgy volt lehetséges, hogy az egyre ritkábban érkező hópénz helyett (a birodalmi költségvetés ekkor fordult a császári haderő regularizálása felé) természetbeni juttatásokat kaptak, ami gazdálkodásra kényszerítette őket. Így jelent meg a harcászat mellett – időnként helyett! – a végvári katona repertoárjában a szabad állattartás és kereskedelem (sőt csempészet, mint azt a legendássá váló Bottyán különösen huszártisztként zajló végvári vitézkedése tanúsítja), de még a földművelés is, ami kizárta körükben a regularizálás sikeres megvalósítását. Mindazonáltal ez a sajátos magyar katonaelem volt az, ami történelmi szerepét betöltve megmentette a maradék Magyarországot a végső pusztulástól, de az

országnak az oszmán hatalom alóli felszabadításához már elégtelennek bizonyult. Ezt a reguláris alapon szervezett császári haderő hajtotta végre jelentékeny külső segítséggel, egy 16 éven át tartó pusztító háborúban, ami végképp „kivéreztette" az ország gazdaságát, és szó szerint kivéreztette a – ha nem is reguláris, de nagyon komoly háborús tapasztalatokkal és harci gyakorlattal rendelkező – magyar katonaság jelentős részét.

A 18. századra tehát úgy fordult az ország, hogy míg a komoly hadseregek már reguláris alapon működtek, a kevés magyar katonaság regularizálatlan maradt, mi több, nem is nagyon volt szándék a regularizálására. A birodalmi hadvezetés ugyanis kitűnően tudta használni ezeket a kisháborús harcászatban felülmúlhatatlan fegyvereseket a reguláris hadereje kiegészítő részeként. Jellemző, hogy a törököt kiszorító nagy háború (s a vele párhuzamosan folyó francia) alatt szervezett tizenhat huszárezredből csupán három regularizálására került sor, a néhány hajdú ezredből pedig csak egynél értek el részeredményeket, azt is feloszlatták a háború lezárása után. A rendszer jól működött: a birodalmi haderő reguláris alakulatai vívták a háborút eldöntő csatákat, az irreguláris fegyveres erők pedig segítették harcukat, előkészítették, biztosították tevékenységüket, s ha kellett, belőlük egészítették ki a háború által támasztott növekvő igényeket. Így állítottak fel a spanyol örökösödési háború kitörésekor a meglévő három reguláris huszárezred mellé még ötöt, és egy gyalogezredet. Ezek közül azonban csak két ezred bizonyult állandónak, s lett a 18. század első felében kikristályosodó, a reguláris könnyűlovasság csúcsává formálódó huszárságnak mintájává nemcsak a Habsburg Birodalomban, de szerte a világon. Egy teljes generációváltás kellett ahhoz, hogy a huszárok megértsék, apáik zsákmányszerzést előtérbe helyező gyakorlata már nem alkalmazható a hadsereg kötelékében. És hány magyar huszárnak kellett halálbüntetést szenvednie, mire beleszoktak az új rendbe…

A nemzeti identitásban megjelenő huszárképben akad egy másik történészi probléma is, mégpedig a kialakulás vonatkozásában. Makacsul visszatérő elméletek bizonygatják a huszár ősi magyar eredetét, kielégítve a közvélemény azon részének elvárásait, akik restellnék a szívünkhöz olyan közel álló nemzeti katonaság idegen elemeit. Rendkívül figyelemreméltó, ugyanakkor megszívlelendő példa lehet, hogy a magyar nemzethez olyan közel álló lengyelnél hiányzik az ilyen gondolkodás, és markáns eltérés tapasztalható nemzeti emlékezetük formálódásában a reguláris hadseregekbe való betagozódásával a magyar huszárt nagyjából egy évszázaddal később követő lengyel ulánusra vonatkoztatva. Egy teljesen hasonló helyzet más kezelése azt jelzi, lengyel barátaink jobban tudják: „nem biztos, hogy jót tesz neked, ha kiszolgálják az ízlésedet".

Mindkét speciális nemzeti kötődésű katonaság hasonló történelmi körülmények között és azonos katonai feladat megoldására jött létre. Magyarországnak és Lengyelországnak, ha nem is azonos időben, de egyformán egy keletről érkező, állami létük megsemmisítésére irányuló küzdelemben kellett helytállnia. Amíg a huszárság magyar földön alakult ki az oszmán hódítók elleni élet-halál harcban az ellenféltől átvett fegyverzet (elsősorban a szablya) és harceljárások tökéletesítésével, addig az ulánusok a Rzeczpospolitának az oszmán terjeszkedést sikeresen, az oroszt már sikertelenül feltartóztatni hivatott hábo-

rúiban formálódtak. Míg a huszárt balkáni eredetű, akindzsiktől és szpáhiktól kölcsönzött taktika alakította, az ulánust a sztyeppei tatároké. Közös bennük az is, hogy képesek voltak a 18. század regularizálódott hadseregeibe tagolódni, s nem egyszerűen belesimultak a modern katonaságba, de annak példaértékű, nemegyszer elitnek minősített alakulataivá váltak. Ez a folyamat sajátos módon az életre hívásukat kikényszerítő történelmi kihívás végén, tulajdonképpen annak lezárulásakor játszódott le. A lengyel és magyar egyformán a katonai virtus eleven megtestesítőjének tartja saját nemzeti lovasságát, sőt saját kategóriájában egyenesen felülmúlhatatlannak.

A lengyel nemzeti emlékezet mégsem szégyelli az idegen gyökereket az ulánusok kialakulásának folyamatában, és nem lát semmi kivetnivalót abban, hogy a jól hasznosítható gyakorlatot, sikerre vezető harceljárást, fegyverzetet az ellenféltől vagy a különben lenézett, a saját értelmezése szerinti civilizáció és kulturáltság alacsonyabb fokára helyezett népektől vették át. Mi több, az ulánusság tatár gyökereit kifejezetten büszkén mutatják fel, olyannyira, hogy egy lipek tatár vezért, Aleksander Ulan ezredest tartják az ulánus csapatnem megteremtőjének és névadójának, aki egy könnyűlovas ezredet alakított a Litvániában letelepedett népének a birtokai környezetében élő férfiaiból az 1710-es években. A hagyományőrzés erejére jellemző, hogy a 20. században újjászülető lengyel állam hadseregében hivatalosan is használták ulánus csapatokra a tatár jelzőt. A szovjet Vörös Hadsereg 1920-as invázióját megállító csapatok egyike a lipek lengyel hazafiakból szervezett tatár lovasezred volt, majd a véglegessé formálódó lengyel hadsereg 13. ulánusezredének egyik százada hadügyminiszteri rendelettel vette fel a tatár nevet. Általánosan elfogadott az ulánus szó tatár eredete is. A magyar történeti közgondolkodásban viszont újra és újra felbukkannak a történettudományban már százszor megcáfolt tévhitek. Még történelmi emlékülésen, sőt tudományos konferencián is elhangoznak az idegen gyökereket teljességgel elvető és legfőképpen a „szégyenletes" balkáni eredetet ostorozó előadások, csúcsaként a huszárt a húsz telek után kiállított katonával azonosító „névetimológiai" eszmefuttatással, aminek a képtelensége nyelvészeti és történeti vonatkozásban is nyilvánvaló.

Nem könnyű azonban a nemzeti identitás formálásához megfelelő módon tálalni még a huszárhoz kapcsolódó gondolatokat sem. Szemere szóvirágai ma már hahotát váltanának ki, ha akadna egyáltalán elolvasója. Mert pörgő, nagyszabású, soha nem látott új, ezek lettek a kulcsszavak a nagyközönség figyelmének a felkeltésére, aminek fesztiválkeretben kell megjelennie. Ilyen keretek között is megtalálható az a bizonyos tiszta forrás, ha a szervezők átlátják a tudomány felhasználásának a jelentőségét, a történész pedig, elfogadva a fesztivál sajátosságait (ami egyébként nem feltétlenül jelent korlátokat, csupán a megszokottól eltérő közeget), részt vállal a tartalom kialakításában. Ezt mutatja a már második évtizede, egyre több embert megérintő Nemzeti Vágta gyakorlata.

Vannak fogalommá vált huszárok, akik neve egybeforrt ezzel a speciális magyar katonatípussal, és ezáltal egyúttal ikonikussá is váltak. A Nemzeti Vágta többször is közülük választotta ki történelmi arcát. Ilyen a legendás Simonyi óbester, vagyis a mészárosmesterséget felvállaló szabolcsi kurtanemes Simon családba született, s ténylegesen a csatatéren tanúsított vitézségével báróságot

és nagybirtokot szerző Simonyi József ezredes a legvitézebb huszár, vagy a franciáknál legendává vált és ott mindmáig közismert Bercsényi László marsall. A legtartalmasabb, emellett leginkább újat hozó és talán leghatékonyabb választás egy olyan történelmi személyiség volt, akit történeti köztudatunk egyáltalán nem huszárként tart számon, de még a történészszakma nagyobb része sem köti nevéhez a huszárságot. Pedig igazi huszár volt, a szó szoros és átvitt értelmében egyaránt! Nemcsak alapképzettségét tekintve, de ízig-vérig huszár volt lelkében, sőt hadvezéri tevékenységében is. A közvélemény viszont más dolgokat kötött a neve mellé, mert amikor legnagyobb nemzeti megmozdulásunk, az 1848–49-es szabadságharc két nagyhatalom általi leveretése bűnbakot kívánt, azt benne, Görgei Artúrban találta meg.

A hadtörténetírás, majd a történettudomány azóta tisztázta a dolgot, s ma már a közvéleményben is csak elvétve, egy-egy hagymázos gondolat által eltorzítva bukkan fel neve mellett a nálunk oly könnyen kioszthatóáruló jelző, de még most sem ismerjük ezt az embert igazi értékén. Még gyermekfejjel lett katona, mert taníttatására csak katonaiskolában volt lehetősége elszegényedett családjának. Szívből utálta a dolgot, mégis végig a legjobbak között volt tanulmányai során. Mindenképpen huszár akart lenni, nemcsak hazafias érzelmei miatt, de a rá olyannyira jellemző tiszta racionalitással magyarázva, katonaként ennél a csapatnemnél látta az egyetlen lehetőséget az önálló gondolkodásra, a kezdeményezőkészségre és a kreativitás megnyilvánulására. Az akkor katonai akadémiaként is működő nemes testőrségben is a legjobb teljesítményt nyújtók egyikeként, maga választhatott alakulatot, így a szellemében is a legmagyarabbnak számító Nádor-huszárok főhadnagya lett, a legjobb minősítéssel rendelkező huszártisztek közé emelkedve. De az önkiteljesedésnek még ez a viszonylag szabad szellemű alakulat is olyan gátakat szabott, hogy szablyáját szögre akasztva inkább vegyész lett, a tudományban találva meg szellemisége szabad kifejlődésének a lehetőségét.

1848 forradalma azonban a jól képzett katonát egyetemi katedra helyett a haza védelmére szólította. Négy hónap elteltével már tábornok és a magyar fősereg parancsnoka lett. Keserves téli hadjárat során, vesztes ütközetek megvívása közben kovácsolta össze hadtestét, hogy aztán a többi seregtesttel egyesülve diadalra vigye a tavaszi hadjáratot. Igazi hadvezérré érett néhány hónap alatt, s a korabeli Magyarország ünnepelt hősévé vált, Kossuth Lajos mellett a legnépszerűbb emberévé. Sikereiben pedig ott lapult a huszárvirtus, stratégiájában messzire világított a huszáros gondolkodás. Ilyenek a gödöllői, majd komáromi hadművelet csintalan cselvetései, a császári hadvezetéssel szemben alkalmazott merész elhatározások, és az izzó hazaszeretet, amely a győzelmei tetőfokán az április 29-i komáromi kiáltványából árad. Ekkor kiáltotta világgá szabadságharcunkról: „ezen harc nem Magyarország és Ausztria közti harc egyedül, ez európai harc leend: a természetadta legszentebb népjog harca a bitor zsarnokság ellen. S győzni fog a nép; győznie kell mindenütt!”

De nemcsak szavaiban, hadvezéri ténykedésében, sokszor fizikai megjelenésében is a huszárok legdélcegebbje volt. És nemcsak lovassági szablyája (amelynek markolatába rövidlátása miatt nagyítót helyeztetett, hogy a hadműveletek tervezésénél jól lássa a térképet), hatalmas lovaglócsizmái és az 1849-es nyári hadjáratban huszárosra szabatott tábornoki dolmánya, a legendás „vörös

hacuka" tette azzá, de ő volt a magyar történelemben az utolsó olyan fővezér, aki még a régi virtus szerint, kivont karddal az élen vágtatva vezette rohamra csapatait. Pedig nem régi vágású ember volt, nagyon is modern elvek alapján szervezte és vezette hadseregét, de ha úgy látta, hogy a sikerhez a parancsnoki példaadás is szükséges, habozás nélkül vetette bele magát a harc sűrűjébe, ami jó néhány esetben csodát művelt a sikerben már nem bízó honvédekkel. Nincs a magyar hadtörténelemben annál huszárosabb jelenet, mint amikor 1849. július 2-án a császári és magyar főerők között zajló komáromi csatában a pusztaherkályi síkon vezette rohamra a hadsereg összevont lovasságát. Nem volt ilyen óriási méretű lovasharc még egy az egész szabadságharcban. S ekkor nem kivont kard volt a kezében, hanem strucctollas kalapja, amellyel a 3-4000 főnyi lovas tömeg behajló túlsó szárnyán vágtató Poeltenberg tábornok figyelmét kívánta felhívni az oldaltámadásra felvonuló oroszokra. Mert a lovasroham mámorában is elsősorban hadvezér, a katonái életéért a nemzetnek felelős fővezér volt. S ha itt egy parányit más irányba fordul a történelem kereke, ma nem azt találgatnánk, hogy méltó-e a közfigyelemre ez a hallatlan nagy tudású vitéz katona. Az orosz tüzérségnek egy feje fölött szétpattanó gránátja életveszélyes fejsérülést okozott a tábornoknak. „S hatolt volna csak egy milliméterrel mélyebbre az a gránátszilánk – vetette föl egy előadásában a Görgei valós életművének bemutatásában kezdeményező szerepet játszó Katona Tamás –, ma akkora lovas szobor magasodna a komáromi csatatéren, hogy nézésében a nyakunk is belemeredne." De Görgei Artúrnak még a fizikuma is igazi huszár volt, akik az átlagkatonát másvilágra juttató fejsérülésekből fel szoktak gyógyulni. Két napig lebegett élet-halál között. Aztán két hét múlva még egy napra újra halálközeli állapotba jutott, amikor az orosz főserég szorításából úttalan utakon vezette ki hadseregét. A rimaszombati lázroham után felépülve addigi életéveinek még több mint a kétszeresét élte le, sokak által árulónak bélyegezve, kevesebbek által – akik között többnyire katonái voltak – csendes megbecsüléssel övezve. Mert a szabadságharc során a fegyverletétel pillanatáig szinte rajongtak érte katonái.

Hogyne rajongtak volna érte, amikor nemcsak sikerre vezette őket, de fiatalos temperamentumával, amihez az idősebbekre jellemző higgadt bölcsesség és a megfontolt felelősségtudat is társult (ez egyúttal az igazi huszártisztre jellemző gondoskodó atyává is tette, aki családjaként gondoskodik alárendelt katonáiról), nemcsak a huszárok, de minden honvéd szívébe belopta magát. Pedig nem kereste a népszerűséget, sőt egyenesen megvetette az azt hajhászó embert, hihetetlenül vitriolos stílusú cinizmussal hangot adva ebbéli véleményének. A válsághelyzetekben a kegyetlenségig elmenő erélyét a harc szükséges velejárójának látták, ami a még nagyobb áldozatoktól menti meg őket. Talán a kuruc kor paripájukat táncoltató lovas vezérei voltak utoljára ilyen népszerűek katonáik körében – ugyan kevesebb sikert felmutatva. Neves katonaként Görgei Artúr volt az utolsó igazi virtigli huszár. S amikor két napon át az ő lovon vágtázó képe került a Hősök tere középpontjába az angyalt hordozó főoszlopra, a versenyző vágtázók büszkesége is jelentékenyen emelkedett. A tízezres helyszíni közönség pedig jó néhány információval gazdagodva került közelebb az igazi Görgei Artúrhoz, a magyar történelem egyik legtehetségesebb, ugyanakkor leghányatottabb sorsú katonájához.

Babucs Zoltán

Honvédségünk legszebb fegyverténye: a tordai csata

Hetvenöt évvel ezelőtt, 1944. augusztus 23-án Románia cserben hagyta korábbi szövetségeseit és beengedte területére a Vörös Hadsereg csapatait. Ezzel új fejezet nyílt a második világháború történetében, és három nappal később a Magyar Királyság keleti határait is elérte a „gépesített tatárjárás". A csapdába esett német 6. és 8. tábori hadseregek részei igyekeztek mielőbb Észak-Erdélybe érni, miközben a válsághelyzetre hadvezetésünk is reagált. Sajnos, túl későn. A vitéz primor dálnoki Veress Lajos vezérezredes parancsnoksága alatti erdélyi magyar királyi 2. honvéd hadsereg 1944. szeptember 5-én indította meg azon támadását, amelynek célja volt a szovjetek beérkezése előtt elérni és elreteszelni a dél-erdélyi hágókat. Az offenzívához 1944. szeptember 13-án vitéz Heszlényi József altábornagy magyar 3. hadserege aradi előretörésével csatlakozott, azonban céljukat nem tudták elérni, mert addigra a vörös áradat, nyomában a zsákmányra éhes és bosszúért lihegő románokkal elözönlötte Dél-Erdélyt.

Jelen írás célja a magyar 2. hadsereg Torda térségében vívott honvédő harcainak ismertetése, amely hadműveletben az erdélyi honvéd hadsereg a Hans Friessner vezérezredes irányította német Dél-Ukrajna Hadseregcsoport részeivel, így a Gruppe Siebenbürgennel együtt küzdött.[1]

[1] A tanulmány megírásához felhasznált szakirodalom jegyzéke: Babucs Zoltán – Bús János – Illésfalvi Péter – Maruzs Roland, *„… állták Tordánál a csatát fejtetőig vérben…". Emlékkönyv a „Tordai Csata" 60. évfordulója alkalmából*, Tordai Honvéd Hagyományőrző Bizottság, Torda. (1. kiadás: 2004, 2., bővített kiadás: 2005); Hollósy-Kuthy László, *Don, Torda, Kárpátok*, Zürich, 1989; Hollósy-Kuthy László, *Élményeim a második világháború alatt 1939–1945*, Fejér Megyei Levéltári Közlemények 14., Székesfehérvár, 1992; Illésfalvi Péter – Szabó Péter – Számvéber Norbert, *Erdély a hadak útján 1940–1944*, Puedlo Kiadó, Budapest–Nagykovácsi, é. n.; Kékkői László, *Tűzözön. Ahogyan én láttam*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015; Szabó Péter – Számvéber Norbert, *Magyarország és a keleti hadszíntér 1943–1945*, Puedlo Kiadó, Budapest–Nagykovácsi, 2009 (második, bővített és átdolgozott kiadás); Ravasz István, *Erdély mint hadszíntér 1944*, Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 1997; Ravasz István, *Erdély ismét hadszíntér 1944*, Petit Military Könyvek, Petit Real könyvkiadó, Budapest, 2002; Veress Lajos, dálnoki vezérezredes szerk., *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt (1920–1945)*, I–III. kötet. München. 1973–1974.

Az erdélyi magyar 2. hadsereg Tordánál harcoló részei

székesfehérvári II. hadtestparancsnokság (Parancsnok: vitéz Kiss István altábornagy)	
Seregtestek:	**A seregtestek részei:**
nagyváradi 25. gyaloghadosztály (parancsnok: vitéz gertenyesi Hollósy-Kuthy László altábornagy)	budapesti „Mária Terézia" 1., nagyváradi 25. és kolozsvári 26. gyalogezredek, kolozsvári IX. gépvontatású közepes tüzérosztály, nagyváradi 25., kolozsvári 26. és 79. fogatolt tábori tüzérosztály, nagyváradi 25/1. páncélvadász század, kolozsvári 25. rohamtüzérosztály, kolozsvári 105. légvédelmi tüzérosztály, kolozsvári 25. gépvontatású légvédelmi gépágyús üteg, kolozsvári 25. mérőszázad, kolozsvári 25. felderítő osztály, kolozsvári 25. híradózászlóalj, dési 59. utászzászlóalj
kecskeméti 2. páncéloshadosztály (parancsnok: vitéz nemes Zsedényi Zoltán vezérőrnagy)	ceglédi 3. harckocsiezred, ungvári 3. gépkocsizó lövészezred, kassai 2. és nagykőrösi 6. gépvontatású könnyűtarackos tüzérosztály, ungvári 52. gépvontatású légvédelmi tüzérosztály, ceglédi 52. páncélgépágyús zászlóalj, kassai 2. felderítő zászlóalj, budapesti 2. páncélos híradózászlóalj, szatmárnémeti-tiszakirvai 2. páncélos utászzászlóalj
kolozsvári 9. gyalog tábori póthadosztály (parancsnok: Mindszenty János vezérőrnagy)	budapesti 1., nagyváradi 25., kolozsvári 26., marosvásárhelyi 27. gyalog tábori pótezred, 9. tábori tüzér pótosztály, kolozsvári 25. felderítő pótosztály, kolozsvári 9. híradó pótszázad, szatmárnémeti 9. utász pótszázad, 59. utász pótszázad, 9. önálló légvédelmi gépágyús pótüteg
besztercei 1.hegyi pótdandár (parancsnok: Sziklay György vezérőrnagy)	naszódi 2., rahói 3., aknaszlatinai 4., borsai 12., borgóprundi 33. hegyivadász pótzászlóalj, nagybányai 1. önálló hegyi huszár pótszázad, máramarosszigeti 1. hegyi tüzér pótüteg, ungvári 1. gépvontatású hegyi légvédelmi gépágyús tábori pótszakasz, máramarosszigeti 1. hegyi híradó pótszakasz, máramarosszigeti 1. hegyi utász pótszakasz
munkácsi 2.hegyi pótdandár (parancsnok: ?)	perecsenyi 1., ökörmezői 10., fenyvesvölgyi 11., rahói 13. hegyivadász pótzászlóalj, szolyvai 2. hegyi tüzér pótüteg, szolyvai 2. gépvontatású hegyi légvédelmi gépágyús tábori pótszakasz, munkácsi 2. hegyi híradó pótszakasz, munkácsi 2. hegyi utász pótszakasz

Vajon milyen volt a honvédek harci morálja a tordai hadműveletek időszakában? Erre vonatkozóan álljon itt néhány idézet. 1944. augusztus 27-én Rombauer Tivadar főhadnagy a következőket jegyezte fel a nagyváradi 25. gyaloghadosztály kolozsvári 25. híradózászlóalja 1. vezetékes századának szá-

zadnaplójába: „Románia kilép a tengelyből, és átáll az oroszokhoz. A legénység hangulata az öröm és az aggodalom között ingadozik. Mindenki menni akar délre, mindenkinek egy az óhaja, az oláhok ellen akar harcolni." Csernavölgyi Antal főhadnagy, a kecskeméti 2. páncéloshadosztályhoz tartozó ceglédi 3/I. harckocsi zászlóalj forgalomszabályozó szakaszának parancsnoka visszaemlékezésében így írt: „A páncéloshadosztály eddigi bevetéseinél határozottan érezhető volt a csapatok harci szellemén, hogy a katonák csupán parancsra teszik azt, amit tesznek. Most viszont minden lelkesítés nélkül is saját ügyüknek érezték a kapott feladatot. Helytállni akarásuk, elszántságuk, e napokban az orosz és a szerb partizánokéhoz kezdett hasonlítani. Néhány hétre egészen más hadseregek születtek lélektanilag az ország határainál Erdélyben és Kárpátalján egyaránt. Ezek az utolsó leheletig küzdeni akaró hadseregek azonban éppoly hamar eltűntek, mint ahogy megszülettek." Esze Jenő százados, a 2. páncéloshadosztály szatmárnémeti-tiszakirvai 2. páncélos utászzászlóaljának parancsnoka pedig a következőket jegyezte fel: „Az a tudat, hogy most valóban ezeréves történelmi jog védelméért harcoltunk, az immár elhamvasztott lelkesedést érzelmi fellángolássá szította. Így a lelkesítő eszme sem volt hijján!"

A magyar 2. hadsereg támadása 1944. szeptember 5-én hajnali 4 óra 45 perckor indult Kolozsvártól délre, hadműveleti célként megjelölve a Déli-Kárpátok hágóinak lezárását. A támadásban a 2. páncélos-, valamint a miskolci 7. és a kolozsvári 9. gyalog tábori póthadosztályok vettek részt. A 25. gyaloghadosztály vasúti szállítás útján beérkező élszállítmányait is bevetették. A támadás jobbszárnyán (Kolozsvár–Gyalu) a 7. és 9. gyalog tábori póthadosztályok súllyal Torda–Gyulafehérvár felé nyomultak előre, a román 4. hadsereg 20. kiképző gyaloghadosztályának védőállásait leküzdve menetből átkeltek az Aranyoson, Tordát elfoglalták, másnap a Marosnál létesítettek hídfőállást, a balszárnyon pedig Marosvásárhely térségében támadtak a honvédek. A 2. páncéloshadosztály szeptember 5-én északról indult „talpon" a kissármási kiszögellés felé. A román 6. és 7. granicsár-zászlóaljak ellenállását megtörve eljutottak Marosludasra. A marosludasi vasúti és közúti hidat a kecskeméti 3/II. harckocsi zászlóalj páncélosai érték el elsőként. 1944. szeptember 7-én páncélos ékei Dicsőszentmárton és Somfalva között jutottak el a Kis-Küküllő vonalára, ahol már szovjet előőrsökbe ütköztek. A találkozóharc során a 3. harckocsiezred 2 db Pz.IV. H közepes – magyar viszonylatban nehéz – harckocsit veszített. Erre az időszakra nemes pusztarádóczi Basó József főhadnagy, a 3/II. harckocsi zászlóalj 5. nehéz harckocsi századának egyik szakaszparancsnoka emlékezett vissza: „Rövid előkészületek után átléptük a határt teljes harci készültségben, mert bármikor összeütközésbe kerülhettünk a román erőkkel. A vidék lakossága szinte színmagyar volt, s mindenütt kitörő örömmel fogadtak. A fiatalok felkapaszkodtak a kocsikra, velünk utaztak, szalonnával, kenyérrel, gyümölccsel halmoztak el bennünket. Tudtuk, a Kárpátok déli hágóit, szorosait mennél előbb birtokba kellene venni, így a román-szovjet erőket fel lehetne tartóztatni (...)"

A magyar előrenyomulás azonban megakadt, amikor 1944. szeptember 7-én nyilvánvalóvá vált, hogy a Vörös Hadsereg nagy erőkkel átkelt a Déli-Kárpátok hágóin, s részei a Maros vonala felé haladtak előre. A magyar éleket ezért vissza kellett vonni előbb a Maros vonalára, majd Torda térségébe, a tordai

magaslatok nyújtotta természetes védőállásba. Rodion Jakovlevics Malinovszkij marsall 2. Ukrán Frontjával szemben a magyar védelmet a Maros és az Aranyos vonalában próbálták meg kiépíteni, miközben elrendelték a „székely zsák" kiürítését, hogy a Székely Határvédelmi Erők leharcolt csapattestei és az ott küzdő többi honvéd seregtest kijuthassanak az ellenséges harapófogóból.

Mindeközben a 7. gyalog tábori póthadosztály állásait már 1944. szeptember 10-én román és szovjet csapatok támadták meg, páncéltörőik 11-én kettő, 12-én pedig 9 ellenséges harckocsit lőttek ki. 1944. szeptember 12-én a 25. gyaloghadosztály már beérkezett részeivel megkezdte a tordai védőállás megszállását, amely mintegy 25 km kiterjedésű volt Torda-nyugat és Gerendkeresztúr között. A védelem súlypontja Tordánál és Egerbegynél volt, ahol az Aranyos folyó túlpartján kellett két hídfőt képezni és azokat megtartani. „A kijelölt állás igen kedvező a védelemre. Előtte folyt az Aranyos folyó, amelynek északi partján igen magas part vagy oldal (rideau) feküdt. Ezen volt az első főellenállási vonalunk. Tordánál és Egerbegynél kiugró hídfőket kellett tartani, későbbi esetleges támadások érdekében. Ezek a helyek és a Szent János patak mente voltak a védőállásban egyedül nem harckocsibiztosak. Máshol nem lehetett harckocsival a védelmi övezetünkbe betörni. A hadosztály kiterjedése azonban túl nagy volt. 2-szerese az előírtnak. Igen előnyösnek bizonyult, hogy a védővonal homorú volt. A tüzérség zömének tüzét a leginkább veszélyeztetett helyekre, a legrövidebb időn belül összpontosítani lehetett" – írta a 25. gyaloghadosztály parancsnoka. A nagyváradi seregtest védelmi vonalán keresztül szivárogtak vissza a póthadosztályok alakulatai, amelyeket az arcvonal mögött gyülekeztettek és pihentettek.

1944. szeptember 13-án a déli órákban a szovjet 6. gárda-harckocsihadsereg 5. gárda-harckocsihadtestének 12 db páncélosa ezrederejű gyalogsággal támogatva Alsószentmihálynál ért ki a tordai hídfőhöz. A 25. gyaloghadosztály 7,5 cm-es páncéltörő lövegeinek kezelői 7 szovjet harckocsi kilövését jelentették aznap. A szovjetek első nagyobb szabású támadása 1944. szeptember 14-én indult meg. Előbb Tordától nyugatra próbálkoztak, majd támadásuk sikertelenségét követően a déli órákban a tordai hídfőt kísérelték meg lerohanni. Tordát azonban Böszörményi Géza ezredes, a nagyváradi 25. honvéd gyalogezred parancsnokának harccsoportja szívósan tartotta, s 4 db szovjet T–34 közepes harckocsit ki is lőttek. A szovjetek támadása összeomlott, majd délután a Szent János-patak mentén, Sósfürdő irányába próbálkoztak újra. A budapesti 1/I. gyalogzászlóalj védőkörletében kritikus helyzet alakult ki, azonban a támogatásukra küldött nagyváradi 25/I. gyalogzászlóalj segítségével sikerült megakadályozni Torda megkerülését. Ennek ellenére a szovjet 4. gárda légideszant-hadosztály egyes harccsoportjai a magyar arcvonal közepén, a meredek parton megvetették lábukat.

1944. szeptember 15-én heves aknavető- és tüzérségi tűz vezette be a szovjetek támadását. A magyar védőállások közepét támadták, súllyal Sósfürdőn át Torda felé, illetve az egerbegyi magyar hídfőállást. A tordai hídfőben, utcai közelharcban esett el a kolozsvári 25. rohamtüzérosztály 1. ütegének parancsnoka, Vértes Vilmos százados, aki ütegével az előző napok folyamán kilőtt 3 szovjet páncélost, harcképtelenné tett 10 harckocsit, s több szovjet nehézfegyvert semmisített meg. Hősies helytállásáért post mortem megkapta

a Magyar Tiszti Arany Vitézségi Érmet. A magyar gyalogság tehermentesítésére bevetették a 2. páncéloshadosztály részeit, de a Ridónak is nevezett fennsíkról az elszántan védekező szovjet csapatokat nem tudták kivetni. A szovjet támadás eredményeképp az egerbegyi hídfőállást fel kellett adniuk a honvédeknek.

1944. szeptember 16-án a 25. gyaloghadosztály és a 2. páncéloshadosztály közös ellentámadást indított a középső védőszakasz ellenségtől való megtisztítása végett. A hadosztályparancsnokok elgondolása az volt, hogy a szovjeteket mielőbb vissza kell szorítani az Aranyos túlpartjára, mielőtt még állásaikat kiépítenék. A Böszörményi-harccsoport Torda-keletről indult meg, a páncélosok pedig északról déli irányba. A magyar támadás az ellenséges sorozatvetők és lövegek tüzében, valamint a szovjetek megerősített támpontjain elakadt. Ezen a napon az aszódi 1/III. gyalogzászlóalj egyik századparancsnoka, Rechtzügel Árpád százados hat katonájával sikeres vállalkozást hajtott végre, egy ellenséges repteret rohant meg, 27 gépet megrongált és a hangárt felgyújtotta. Vakmerő haditettéért a Magyar Tiszti Arany Vitézségi Érmet érdemelte ki.

A következő magyar támadást kétnapi felkészülés és anyagkarbantartás előzte meg. Erre vonatkozóan Hollósy-Kuthy altábornagy így emlékezett vissza: „(…) hogy a harcosállományt fokozzam, nem voltam válogatós. Beolvasztottam, pótlás hiányában, a hasonló számozású pótezredeket." 1944. szeptember 19-én délelőtt 11 órakor, tüzérségi előkészítés után lendültek támadásba a magyar csapatok, céljuk ismételten a középső védőállás előtti terepszakasz birtokbavétele volt. A Böszörményi-harccsoport rohamtüzérek támogatásával Torda keleti széléről az Aranyos partja mentén, a 2. páncéloshadosztály pedig északról délre indult meg. A Böszörményi-harccsoport rendkívül súlyos harcok árán elérte támadási célját, ekkor esett el parancsnokuk, Böszörményi Géza ezredes. Post mortem soron kívüli vezérőrnagyi és a Magyar Tiszti Arany Vitézségi Éremre való felterjesztésében olvashatjuk e sorokat: „Torda-észak 429. magassági ponton hősi halált halt (…) 1944. szeptember 19-én Torda-kelet ellenséges hídfő ellen indított támadás alkalmával saját személyes törzse kíséretében mindig a harc legválságosabb pontjain jelent meg és ott személyének bevetésével, vakmerő bátorsággal harcolt törzse élén és több ellenséges fészket megsemmisített. Leharcolt csapatai e példa láttára a szívósan védekező ellenséget visszavetve, együtt érték el e napon a kitűzött támadási célt." Böszörményi ezredest a tordai temető mellett, szülei sírjától pár száz méterre érte Sztálinorgona-sortűz, hősi halálát a bal hónalj ütőerénél, mellkasán és hasán elszenvedett szilánksérülések okozták. Hadosztályparancsnoka utasítására koporsóját hazaküldette, s erről az alábbiakat jegyezte fel: „Rögtön táviratoztam a feleségének. Holttestét pedig sebesültszállító gépkocsin, koszorú és levél, valamint tiszti küldöncének kíséretében otthonába, Várpalotára irányítottam. Jellemző az akkori viszonyokra, hogy a gépkocsi előbb érkezett meg, mint a távirat." Ugyanekkor a páncélosok kezdeti sikeres támadása a Torda melletti 367-es magassági pontnál elakadt, egyedül a 3/II. harckocsi zászlóalj 3 harckocsit vesztett az erős elhárító tűzben, a nap végére csak 15-16 db bevethető páncélosuk maradt, de az ungvári 3. gépkocsizó lövészezred zászlóaljai is jelentős veszteségeket szenvedtek. A szovjet betöréseket nagymértékben sikerült összezsugorítani és az ellenfélnek komoly veszteségeket okozni, de átszorítani az Aranyos túlpartjára nem sikerült.

„1944. szeptember 22-én, eddig nem tapasztalt hatalmas tüzérségi előkészítés után, az ellenség Sósfürdő irányába újból megindítja nagy támadását. Szűk kiterjedésben 50 db T–34-es harckocsival, két szovjet lövészhadosztály, ettől keletre Egerbegynél a 4. szovjet gárdahadosztály, balszárnyon egy román hadosztály részei támadtak. A helyzet a déli órákban ismét válságossá válik. A hadosztály lényegében kettészakadt és a hézagban csak a 2. páncélos hadosztályunk leharcolt részei fejtenek ki szívós ellenállást. A 25. gyaloghadosztály csapatainak véres közelharcokban sikerült megakadályozniok Torda város elfoglalását. Ezen a napon Tordát és így az általános erdélyi helyzetet harmadszor menti meg a hadosztály. A harcok elkeseredett voltára jellemző, hogy két magyar hadosztály ezen az egy napon kb. 1000 főt kitevő véres veszteséget szenvedett" – emlékezett vissza az eseményekre Hollósy-Kuthy altábornagy. Ebben a küzdelemben tűnt ki az erősítésként beérkezett szigetvári 10. rohamtüzérosztály 2. ütegének egyik fiatal tisztje, Bozsoki János próbaszolgálatos zászlós. Hat Zrínyi rohamlövegével azt a feladatot kapta, hogy a Sósfürdő felől vezető út mentén foglaljon tüzelőállást, s tartóztassa fel a szovjet páncélosokat. Az erősen fedett terepet kihasználva, ütegét félkörívben felállítva bevárta a T–34-eseket, s 50 méter távolságból, alig negyedóra leforgása alatt 18 db T–34-est lőtt ki. Páratlan teljesítményéért megkapta a Magyar Tiszti Arany Vitézségi Érmet.

1944. szeptember 22-ről 23-ra virradó éjszaka érkeztek be a német 23. páncéloshadosztály részei (a 126. és 128. páncélgránátos ezredek, a 23. páncélos ezred 44 db harckocsival és 16 db rohamlöveggel) Sósfar és Vaskapu területére, s a hajnali órákban támadásba lendültek déli irányba. A magyar csapatok feladata volt, hogy a Ridót és az Aranyos partját vegyék birtokba, és az eredeti arcvonalat állítsák vissza, de csak az 1944. szeptember 22-én feladott védőállásokat sikerült visszavenni (pl. a Torda melletti kulcsfontossággal bíró 429-es magassági pontot, amelyet 1944. szeptember 23-án a 25/I. gyalogzászlóalj két ízben vett be szuronyharcban, s Torda feladásáig tartani tudta azt), annak ellenére, hogy a német páncélosok 30 páncélozott harcjármű kilövésével jelentős veszteségeket okoztak a szovjeteknek, gyalogságuk előretörését felfogták a szovjetek hátsóbb fészkei. A németek vesztesége is nagy volt, mivel ütközetlétszámukat tekintve a 126. és 128. páncélgránátos ezredek vesztesége 45 és 25% volt.

Míg a Torda–Marosludas közötti arcvonalszakaszon a magyar és német csapatok visszaverték a szovjet–román támadásokat, addig Tordától nyugatra, a Gyalui-havasokban a védelmi vonalak kiterjedtsége miatt erre aligha kínálkozott lehetőség. Az itt védekező besztercei 1. és munkácsi 2. hegyi pótdandárok, valamint a 7. gyalog tábori póthadosztály részei nem tudták visszavetni a Jára és a Hasadát völgyében előrenyomuló román 4. hadsereg két hadosztályát és a szovjet 206. lövészhadosztályt. 1944. szeptember 22-én elesett Magyarpeterd és Szind, 23-án Pusztaszentkirály, 24-én Komjátszeg, az ellenség elérte a Kolozsvár–Torda műutat, s a Gyalui-havasok keleti szélénél kijutva a Mezőség területére, a tordai védők hátába került. Az időközben ide átcsoportosított német 23. páncéloshadosztály 1944. szeptember 25-i ellenlökése tudta csak a helyzetet megszilárdítani. A Tordától mintegy 25 km-re délkeletre fekvő Marosludas környékén, Hadrévnél is súlyos harcok zajlottak, de az 59. és a 66/II. határvadász-zászlóaljak szilárdan tartották állásaikat.

1944. szeptember 24-én a 2. páncéloshadosztály zömét és a német 23. páncéloshadosztályt kivonták Torda térségéből nyugati irányba, így a 25. gyaloghadosztálynak kellett egyedül tartania 21 km szélességű védelmi állásait. Másnap estefelé az oroszok a Szent János-patak és a vasútvonal közötti területen több zászlóalj erőben újították fel támadásukat, de ezeket visszaverték. Ezen a napon a 25. gyaloghadosztály véres vesztesége közel 2300 fő volt.

1944. szeptember 26-án a Tordától nyugatra lévő szovjet állások ellen német–magyar támadás indult meg Tordatúr–Komjátszeg térségében, miközben a 25. gyaloghadosztály védelmi állásainak balszárnyát támadták a szovjetek. Betöréseiket csak a 2. páncéloshadosztály Esze Jenő százados vezetése alatt visszamaradt részeivel sikerült elhárítani.

1944. szeptember 30. és október 4. között a szovjet 180. lövészhadosztály és a 2. (1944 októberétől: 18.) gárda-gépesítettdandár erőteljes támadásainak eredményeként visszaszorították a 2. páncéloshadosztály bevethető részeivel megerősített budapesti 1. honvéd gyalogezredet a tordai hídfőállásból, így a magyar csapatok az Aranyos északi partjára szorultak vissza. Torda 1944. október 4-én került az ellenség birtokába, utolsó magyar egységként a Siprák László őrnagy vezette 25/I. gyalogzászlóalj honvédei hagyták el a város melletti 429-es magassági pontot. A Magyar Tiszti Arany Vitézségi Éremmel dekorált zászlóaljparancsnok helytállásáról ezredparancsnoka 1944. október 6-án keltezett soron kívüli előléptetési javaslatában a következőket írta: „Siprák László őrnagy, a 25/I. zászlóalj parancsnoka 1944. szeptember 22-től október 4-ig védte a Torda város kulcsát képező 429-es magaslatot. Az oroszok a magaslat ellen nap mint nap, úgy éjjel, mint nappal, minden harceszköz bevetésével sorozatos támadásokat hajtottak végre. E támadások elhárítása Siprák őrnagy messze kiemelkedő személyi bátorsága és akaratereje által sikerült: az ellentámadásokat karabéllyal a kézben, mint egyszerű harcos vezette. Szeptember 23-án a két ízben elvesztett magaslatot személyesen vezetett éjjeli ellentámadással, köréje gyűjtött tisztjeivel (…) visszafoglalta. Október 4-én éjjel bekerítése után az áttörésre kapott parancs dacára csak akkor tört át, mikor megítélése szerint a városban lévő erők kijövetelét már biztosítottnak látta. A zászlóaljával áttörve a kapott feladatot végrehajtotta, bár a harcokban mintegy 70%-os veszteséget szenvedett."

1944. október 3. és 5. között egy román hadosztály próbálta szétzúzni a gerendi oldal és az Akasztófa közötti magyar arcvonal balszárnyát. Hollósy-Kuthy altábornagy minden tartalékát összegyűjtve szinte teljesen megsemmisítette a románokat. A 25. gyaloghadosztály 1944. október 4–8. között több, kisebb-nagyobb támadást vert vissza – erején felül teljesítve –, majd 1944. október 8-án érkezett meg az általános visszavonulási parancs, Kolozsvár előterébe.

A 25. gyaloghadosztály parancsnoka 1944. október 5-én keltezett napiparancsában így sommázta a hadosztály Torda környéki önfeláldozó harcait: „(…) a jelenlegi és csak átmeneti gyengeség, valamint a magunk erejére való utaltság más – nemzeti érdekű és nagy horderejű – események alapkövetelménye (…) A hadosztály minden becsületes tagja szeptember 8. óta történelmet ír. Minden nap amit Erdély védelmében a hadosztály harcolt, a múltat felülmúló és a jövőben is csak nehezen túlszárnyalható dicsőség-sorozat. Isten és a Haza büszke ránk! A hálát a sors biztos nem fogja tőlünk megtagadni, ha kötelességünket továbbra is csorbítatlanul teljesítjük."

A magyar csapatok véres vesztesége – vagyis a hősi halottak, sebesültek, hadifogsgába esettek és eltűntek – hozzávetőlegesen 10 ezer fő volt, közülük 2500-an haltak hősi halált. Magasak voltak a tiszti veszteségek is, hiszen a tordai harcokban 88 hivatásos és tartalékos tiszt, tartalékos tisztjelölt adta életét a hazáért.

Post mortem adományozott tiszti hadikitüntetések

Kitüntetések	Adományozások száma	Rendfokozat és fegyvernem szerinti megoszlás
Magyar Tiszti Arany Vitézségi Érem	1	1 ht.rotü.szds.[2]
Magyar Érdemrend középkeresztje hadiszalagon a kardokkal	1	1 ht.gyal.ezr.
Magyar Érdemrend tisztikeresztje hadidíszítménnyel és a kardokkal	5	1 ht.vk.alez., 1 ht.hv.őrgy., 1 ht.gk.löv.szds., 1 ht.gk.löv.fhdgy., 1 ht.táb.tü.fhdgy.
Magyar Érdemrend lovagkeresztje hadiszalagon a kardokkal	25	1 ht.hv.őrgy., 2 ht.gk.löv.szds., 1 ht.hv.szds., 1 ht.pc.szds., 1 ht.gyal.fhdgy., 2 ht.gk.löv.fhdgy., 1 ht.hgyv.fhdgy., 1 ht.táb.tü.fhdgy., 1 ht.cső.fhdgy., 1 ht.gyal.hdgy., 3 ht.gk.löv.hdgy., 1 tart.gk.löv.hdgy., 2 ht.pc.hdgy., 1 tart.táb.tü.hdgy., 1 ht.gyal.zls., 2 tart.gyal.zls., 3 tart.gk.löv.zls.
Ezüst Signum Laudis hadiszalagon a kardokkal	3	1 ht.gk.löv.szds., 1 ht.gyal.fhdgy., 1 tart.gyal.zls.
Bronz Signum Laudis hadiszalagon a kardokkal	3	1 ht.táb.tü.fhdgy., 1 tart.hír.fhdgy., 1 tart.pc.zls.
Magyar Nagy Ezüst Vitézségi Érem	1	1 tart.gyal.hdp.őrm.

A 2. Ukrán Front alárendeltségébe tartozó szovjet 7. gárda-, a 6. gárda-harckocsi-, a 27. és 40. összfegyvernemi hadseregek, illetve a román 4. hadsereg veszteségeiről nem állnak rendelkezésre adatok, de vélelmezhető, hogy a védőknél jóval nagyobb áldozatok árán sikerült a tordai hídfőt felszámolniuk.

[2] A táblázatban lévő rövidítések feloldása. Rendfokozatok: alez. = alezredes, ezr. = ezredes, fhdgy. = főhadnagy, hdgy. = hadnagy, hdp.őrm. = hadapród őrmester, szds. = százados, zls. = zászlós. Szolgálati jogviszony: ht. = hivatásos, tart. = tartalékos. Fegyver/csapatnem: cső. = csendőr, gk.löv. = gépkocsizó lövész, gyal. = gyalogos, hv. = határvadász, hgyv. = hegyivadász, hír. = híradó, pc. = páncélos, rotü. = rohamtüzér, táb.tü. = tábori tüzér, vk. = vezérkari

Az elmúlt évtizedekben a Tordai Honvéd Hagyományőrző Bizottság volt az a szervezet, amely a néhai Pataky József vezetésével a budapesti HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum hadisírgondozóival közösen sokat tett a Torda környékén még meglévő 1543 egyéni és közös honvédsír gondozásáért. Igaz, 2008 óta létezik a magyar–román hadisírgondozási egyezmény, ám azt a románok balkáni mentalitásukból adódóan mindegyre felrúgják és saját, történelemhamisító érdekeik szerint formálják, mint ahogy az Úz-völgyi első világháborús magyar hősi temető esetében tették 2019 nyarán. A tordai harcokban elesett honvédek sem pihenhetnek nyugodtan sírjaikban, hiszen Kolozsvárott történt, hogy az egyik, felszámolás alatt lévő temetőben 2015 nyarán exhumáltak az ottani hadikórházakban sebesüléseikbe belehalt 93 honvédet, de a románok mostanáig nem intézkedtek hősi halottaink méltó újratemetéséről. Román „barátaink" a magyar múlt neves és névtelen alakjainak ellopásával, a mi rovásunkra kreálják a saját történelmüket, hogy bizonyíthassák, joguk van a tőlünk elvett országrészekre.

A Magyar Királyi Honvédség csapatainak Torda melletti helytállását vitéz primor dálnoki Veress Lajos vezérezredes a következőkben méltatta: „A magyar 2. erdélyi hadseregnek, miután a kései felvonulása és elindulása, valamint az útviszonyok következtében az oroszoknak a Kárpátok déli szorosain való átkelését megakadályozni nem tudta, az volt a feladata, hogy megakadályozza, de legalábbis késleltesse az oroszt abban, hogy a legrövidebb és legveszedelmesebb irányban, Kolozsváron át jusson a Keleti-Kárpátokat védő német–magyar és az Északi-Kárpátokat védő 1. magyar hadsereg hátába, és ezáltal mind a keleti, mind az északi arcvonal visszavételét kikényszerítve a Tiszától keletre fekvő területet birtokába vegye. Ezt a feladatot a 2. hadsereg német segítséggel ugyan, de maradéktalanul megoldotta. A harcok súlyvonalán előnyomulás alatt a 2. páncéloshadosztály haladt. Védelemben a harcok terhét a 25. gyaloghadosztály és 2. páncéloshadosztály együtt viselték, ami nem azt jelenti, hogy a 7. és 9. pót hadosztályok, valamint az 1., 2. pót hegyi dandárok ne vették volna ki az áldozatból – gyöngébb fegyverzetük mértékében – részüket. Teljes négy hétig vonta magára és verte vissza a naponként megismétlődő támadásait az orosz 6. páncélos- és 27. hadseregnek, valamint a román hadosztályoknak (…) A tordai csata arcvonala volt a II. világháború utolsó szakaszában az az egyetlen védelmi vonal, mely állásait hosszabb ideig tartotta meg és szerzett időt arra, hogy mind a magyar, mind a német hadvezetőség erőt gyűjthessen megfelelő helyeken az orosz előnyomulás lelassítására (…) A hadsereg zöme Észak-Erdély szülötteiből állt, kik szűkebb hazájukat védték, és ez megadta a szükséges testi és lelki erőt arra, hogy elviseljék a fáradalmakat és a nagy veszteséget is. Nem a »szövetségesi hűség«, nem az orosz- vagy kommunistaellenes beállítottság volt a harckészség és szellem éltetője és mozgatója, hanem a 25 éves román megszállás kellemetlen emléke, melyet minden áron el akart minden egyes ember kerülni. A magyar gyalogság teljesítménye ezekben a harcokban egyedülálló volt, s az is bebizonyosodott, hogy egyetlen nemzet sem támasztott olyan nagy követelményeket csapataival szemben, mint amilyet a magyar és a német hadvezetés a gyengén felszerelt magyar hadseregtől követelt (…) Ezen okok következtében vált a tordai csata a második világháborúban, honvédségünk legszebb fegyvertényévé."

Az utókor részéről Döbrentei Kornél költő fogalmazta meg a legszebben apáink és nagyapáink heroikus küzdelmét azon versében, amelyet a tordai csata 60. évfordulójára írt:

Adassék tisztelet a honvédő katonáknak,
Testük eleven torlaszát állították gátnak,
A ránk zúduló vörös áradat ellenében
Állták Tordánál a csatát fejtetőig vérben,
És nem haltak meg, válságos órán előjönnek,
Mert utóvédként előőrsei a jövendőnek.

Az 1/II. harckocsi zászlóalj egyik 40 M. Turán közepes harckocsija, mögötte két 40 M. Nimród páncélvadász és légvédelmi gépágyú. Jászberény, 1943. december 6.

A 3/III. harckocsi zászlóalj szemléje a kiskunhalasi vasútállomás mellett, 1944. március 15-én

A 3/III. harckocsi zászlóalj egyik 41 M. Turán nehéz harckocsija és esküt tevő kezelőszemélyzete. Kiskunhalas, 1944. március 15.

4 cm-es harckocsi ágyúval felszerelt „foltozott" 38 M. Toldi könnyűharckocsi és személyzete. Jászberény, 1944.

A kolozsvári 105. légvédelmi tüzérosztály egyik 29 M. 8 cm-es légvédelmi ágyúja tüzelőállásban a Kárpátok előterében, 1944 nyarán

Ecsedy József tüzér százados, a kolozsvári 105. légvédelmi tüzérosztály segédtisztje legénységi kitüntetéseket ad át. Kárpátok előtere, 1944 nyara

A nagyváradi 25. honvéd gyalogezred vitéz parancsnoka, Böszörményi Géza gyalogos ezredes, aki 1944. szeptember 19-én esett el Tordánál

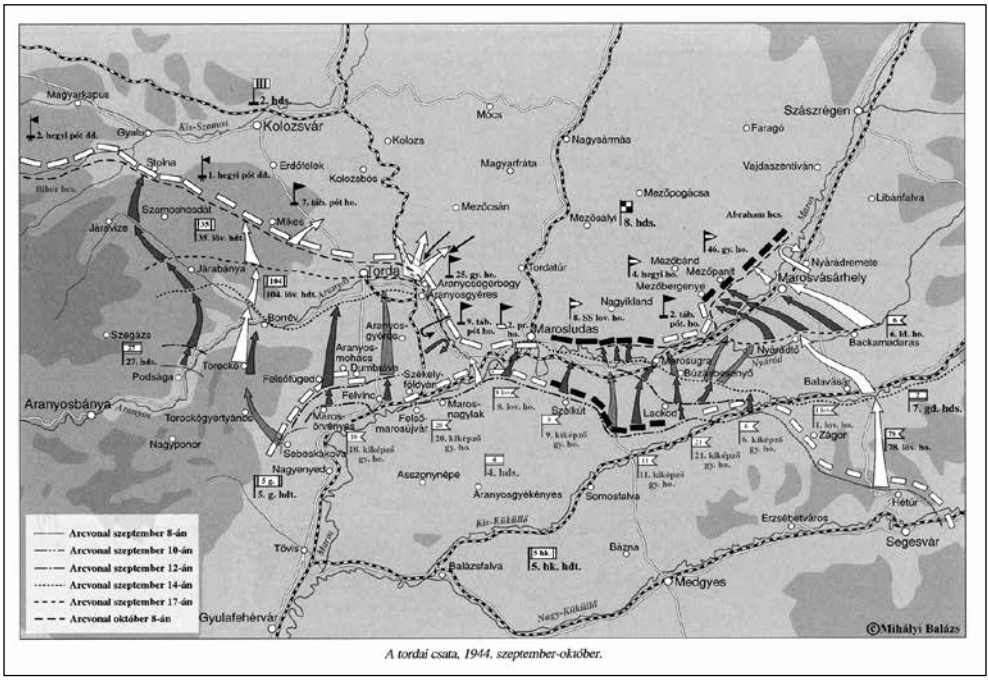

A tordai csata, 1944. szeptember-október.

Badovszky Zoltán páncélos szakaszvezető, a kecskeméti 3/II. harckocsi zászlóalj 5. nehéz harckocsi századának parancsnoki harckocsivezetője. Nehéz Turánját 1944. szeptember 19-én érte ellenséges páncéltörő ágyú találata, amelyet csak ő és a homlokgéppuskás élt túl

Nemes pusztarádóczi Basó József páncélos főhadnagy, a kecskeméti 3/5. nehéz harckocsi század egyik szakaszparancsnoka. Papp József páncélos százados hősi halálát követően ő vette át a század parancsnokságát

A kecskeméti 2. páncéloshadosztály egyik gépjárműoszlopa. Kolozsvár, 1944 szeptembere

(A képek forrása:
Babucs Zoltán gyűjteménye)

Ágoston Balázs

Önmagunk centrumában

Minden ellenkező képzelgéssel szemben nem vagyunk kompország. Torz az a nézőpont, ahonnan partok között hányódó vízi fuvarosnak látszunk.

Nem vagyunk kelet, amiképpen nyugat sem. Még híd sem; nem szeretjük, ha akárkik bármilyen irányból bármerre tartva áttrappolnak rajtunk.

Magyarország valójában minden rezdülésében Közép-Európa. Magyar szemszögből: a közép. Magunk számára nem is lehetünk más, mint önmagunk centruma. Kárpát-medencénk a mi keleti örökségünket, nyugati kíváncsiságunkat szintetizáló egyetlen, centrális viszonyítási pont.

Ebből következik, hogy annyi úttévesztő igazodási vágyat elhagyva végre ne másokhoz, hanem csakis magunkhoz mérjük magunkat. Hiszen – mondja Julius Evola, a nagy itáliai bölcselő – „csak azoknak az élete keresi valójában a 'mást', akik nem elégszenek meg önmagukkal, és akik eltávolodtak önmaguktól".

Ideje hát hazatalálni önmagunkhoz, és az ősiségből felsejlő szerves szkíta világ hagyományaira építve kimunkálni, vagy inkább korszerűen újjáépíteni és megélni a magyar világnézetet. Másként mondva, levetni az ideológiákat és újra rátalálni a nemzeti öncélúság létformájára.

Ez talán újdonságnak hat, pedig korántsem az. Már gróf Széchenyi István fölvetette, a jeles neveléstörténet-kutató, Karácsony Sándor egész munkát írt ezzel a címmel. Szabó Dezső súlyos életműve voltaképp ekörül forog, akárcsak Németh László töprengése a minőség forradalmáról. Mit is mondott a nagy polihisztor az 1943-as szárszói találkozón? „Tegyük fel, hogy van Új-Guineában egy párt, amely azt vallja, hogy Új-Guineának az angolokénak kell lennie. A másik szerint Új-Guinea csak a hollandok alatt lehet boldog. S most föláll valaki, és azt kérdi: nem lehetne Új-Guinea a pápuáké?"

Kirekesztés! – hőbörödik fel erre egy virtigli liberális. És még igaza is van: a pápua öncél az életerőt elszívó, önazonosságot kilúgozó idegenség kirekesztése. Vagyis egészséges immunválasz.

Ez a lényeg: a közösségi, nemzeti öncélúság, amit vitéz jákfai Gömbös Gyula magyar királyi miniszterelnök a magyar világnézet alapján felépíteni gondolt magyar állam fundamentumának tekintett.

Nevezhetik a zavarodott idealisták opportunizmusnak, mások bezárkózásnak – valójában önvédelem és önépítés ez, melynek középpontjában az egyedi és megismételhetetlen teremtett közösségi lelkiség letéteményese, a nemzet áll.

Az egyén ugyanis önmagában gyenge, esendő, az egész emberiség viszont tehetetlen, összeszervezhetetlen tömeg, melyet átjárhatatlan kulturális szakadékok szabdalnak. A nemzet ezért megkerülhetetlen abszolútum. Nem emberi konstrukció, és több mint szociológiai-kulturális-történeti közösség. A nemzet az élők, az ősök és a jövendő nemzedékek időkön átívelő, egynyelvű, egyszokású, egytudatú, vérségi és kulturális kötelékekkel egyaránt egybekötött

szerves szintézise, a tanulhatónál és a tudatosnál sokkal mélyebben rejtőző sajátos adottságokkal rendelkező történelmi folyamatossága. Csakis ez lehet a prizmánk, melyen keresztül magunkat és a világot szemléljük.

Egy nemzet ugyanakkor a mindennapok síkján politikai egység is, melynek ebből következően a külvilág felé egységes politikai artikulációval kell fellépnie, hogy életérdekeit érvényesíteni tudja. *„Fontos dolgokban az egység, kevésbé fontosakban a szabadság, mindenben a szeretet"*, hirdeti a Szent Ágoston-i parancs.

A magyar nemzeti öncél kizárólagosan a magyar érdek érvényesítése lehet a „megmaradni, gyarapodni, visszaszerezni" Csurka István-i alapelve szellemében. Ennek értelmében nem kell embertől való modern „egyetemes igazságokat" keresnünk-hajszolnunk, végképp nem szükséges másokhoz igazodnunk. Mércénk, egyben létparancsunk bármely jelenség megítélésében csakis az lehet, hogy a magyar nemzet megmaradását, gyarapodását szolgálja-e, vagy az ellen hat. „A magyar végzet abban rejlik, hogy örökké elvétjük az időmértéket. Sánta verslábként kocogunk, vagy botorkálunk a történelem nyomában. Mindig abban bízunk, hogy intézkedik a Magyarok Istene, és a történelem megvár minket, pedig az megy a maga útján, s mit sem törődik az elmaradozóval. Akkor azután bűnbakot keresünk, átkozódunk meg búsulunk, mert annyi s annyi derék erény mellett valami hiányzik belőlünk: a bátorság az önismeretre" – írja Féja Géza a *Visegrádi esték*ben.

Igen, a kulcsszó az önismeret, mely alapja a sajátos magyar világnézetnek, az abból kigyöngyöző magyar nemzeti eszmének. Tudnunk kell, kik vagyunk, mi dolgunk e világon.

E tudás magja pedig a Kárpát-medence megszervezésének nagy magyar történelmi küldetése. Ez az elhivatott magyar nacionalizmus értelme, lényege, mely ennél fogva európai érdek is.

Nacionalizmus alatt persze nem a közkeletűen használt francia eredetű, nivellatív, egalitárius politológiai terminus technicust értjük, hanem a fent említett, időkön átívelő szervesség értelmében alkalmazzuk. Igen, a saját fajtánk fontosabb, mint az idegen népek. A saját érdekünk számunkra előrébb való, mint másoké. Nacionalistának lenni ugyanis éppolyan természetes, mint lélegezni. Bolond vagy elvetemült, aki az övéi helyett az idegenségnek hódol.

E magyar nacionalizmus azonban Kárpát-medenceiségéből fakadóan olyképp bezárkózó és kirekesztő (lásd: immunválasz!), hogy közben befogadó, szintetizáló és integráló is.

A Kárpát-medence százéves mesterséges széttagoltsága ugyanis ideiglenes állapot. E földrajzilag kényszerítően egységes térség nemzetei csakis akkor lehetnek sikeresek és egészségesek, ha az egymásrautaltság tudata helyreáll.

Történelmileg bizonyított kulturális, térségszervező képességeinél és a Kárpát-medencén belüli földrajzi elhelyezkedésénél fogva a magyarság az a magnetikus erő, amely e szerves egység helyreállítását végrehajthatja. Ha úgy tetszik, mi vagyunk a mag. A magyar világnézet és az abból szükségszerűen következő tett tehát nem kipróbálatlan, idealista utópia, hanem megújhodás a hagyomány szellemében. Bátran, büszkén kell kitűznünk a célt: újra közép-európai középhatalommá, a Kárpát-medence szervező erejévé válni.

Ehhez pedig erőteljes kulturális, gazdasági, diplomáciai expanzió kell,

megértetve a térség népeivel, hogy a medence hagyományos egységének helyreállítása az ő érdekük is. A Duna természeténél fogva nem határfolyó, hanem éltető vivőér, mely összeköti és együttműködésre kötelezi népeinket.

Ennek jegyében a magyar világnézet alapján, a nemzeti öncélúság parancsát követve saját magunknak kell megszerveznünk magunkat és életterünket – mint ahogy Új-Guinea a pápuáké, úgy Magyarország a magyaroké. Berlin, Moszkva, Brüsszel, Peking, a Washingtonnak látszó New York, netán Tel-Aviv szolgálhat mindehhez kölcsönösen előnyös kompromisszumokból összeálló ugródeszkaként, de törvényt, jövőt csakis magunk szabhatunk magunknak. Hogy mások mit kívánnak tőlünk, teljességgel mellékes. Az számít, hogy mi mit akarunk önmagunktól – ebből már következik, hogy mit kell elvárnunk másoktól, s azt milyen stratégiával és taktikával tudjuk elérni.

Gróf Teleki Pállal valljuk: „érezzük a történelmi felelősséget mi, magyarok, önmagunk elmúlt és jövendő nemzedékeivel, Európával szemben, amelyet védtünk, amelynek kultúráját a többi nemzettel együtt építettük. Csak addig maradhatunk fenn a népek tengerében, amíg történelmi hivatásunkat teljesíteni akarjuk. (…) Az elmúlt évtizedekben nem a magunk magyar gondolatvilágában, de nyugat-európai ideológiában éltünk, mintegy egy átlagos területen, egyikében Európa elméleti átlagországainak, és nem egy nagyon is sajátos földön, hazánkban. Az idegeneknek magunkat mutassuk, ne az ő rossz kópiájukat. Az idegen is ezt keresi nálunk."

Világos szavak ezek. Legyünk önmagunk, ne igazodjunk, ne akarjunk olyan szerepet játszani, ami nem belőlünk fakad! A magyar világnézetnek a magyar történelemben, a magyar lelkiségben, a magyar hősök példájában kell gyökereznie. Attilától Árpádig, Koppánytól Szent Lászlóig, Botondtól Mátyásig, Széchenyitől a Rongyos Gárdáig, Horthy Miklóstól Pongrátz Gergelyig. Azok a nemzetek, melyek elvesztették lelküket, hivatástudatukat, eltűntek a világ forgatagában. A magyar világnézettől idegen a kicsinyhitűség, a tamáskodás, a hajbókolás, az igazodás. Csakis saját magunknak, lelkiismeretünknek, történelmünknek, őseinknek és utódainknak tartozunk elszámolással.

Küldetésünk tehát a magyar világnézet és a magyar nemzeti öncélúság jegyében a térség szerves egységének helyreállítása, és ennek első, elengedhetetlen lépése, a nemzeti eszmélés folyamata már elkezdődött. A politikai-gazdasági természetű sikerek biztatóak, a lelki-szellemi felszabadítás-felszabadulás azonban jórészt még távoli vágyott cél. Nem szűnő erővel dolgoznak az ellenérdekelt lélekgyaluk, hiszen a magyar nemzeti állam nem tud vagy nem mer gátat vetni eléjük. Ilyképp pedig törékeny mindaz, amit a nemzet közös erőfeszítéssel az elmúlt közel tíz év alatt elért. A felépítmény szilárd alap nélkül aligha lehet időtálló.

Ideje ezért erőforrásainkat a magyar lelkek gúzsainak eltávolítására, a magyar világnézet tudatosítására fordítani. Tamási Áronnak igaza van: „nevelni kell és tanítani. Eszméket adni, melyekért érdemes élni s amelyeket itt hagyni e földön szívfájdalom. Feltámasztani a hitet, hogy csak emberségesnek és igazságszeretőnek érdemes lenni. És elhitetni: magyar légy kibúvó nélkül, mert ha kibújsz, a végén idegen dombon fogod a sebeidet vakargatni."

Az öncélú magyar nemzeti állam csakis akkor lehet valóban sikeres, ha megalkuvások nélkül a magyar világnézetre épül. Ezt kell a politikai cselekvések középpontjába állítani, ebből kell fakadnia minden szakpolitikai stratégiának. A magyar léleknek, a magyar szellemnek kell harsonás ébresztőt fújni, és ehhez tervszerű rekonkvisztát kell végrehajtani a tudatformálás minden területén. A nemzeti öncélúság jegyében le kell dönteni, be kell venni a hamisan sokszínűséget, értéksemlegességet hirdető nemzetellenes kultúrhadállásokat.

Hogy egyértelműbbek legyünk, Latinovits Zoltánra hivatkozunk: „a kígyó-természet, lárva, valamely álcás féreg fondorlatos cselekkel a művészek közé fúrta galand-csápos fejét. Kufár a templomban, kereskedő a szentélyben. (…) Az álművészek: csuklyás besurranók, akik hatalmat követelnek, akik rendeletekkel kormányozzák saját jólétüket, akik – mint a rák a sejteket – pusztítják az igazi művészt: a halhatatlant a halálba kergetik. Ezek kompromittálják a céheket, a munka szentségét, ezeket kell kiseprűzni a színházi életből. (…) Én a harcos humánum zászlaja alatt ezeknek teljes félreállítását, lokalizálását, kirekesztését követelem. Különben a művész pusztul bele, különben helyet kap a zavar, a káosz, a 'rendetlenség', pedig hivatásunk a Rend. Az álművésznek szüksége van a zavarra, hiszen csak a maga hatalmát és a maga önös, bűzös érdekeit tartja szem előtt."

A latinovitsi diagnózis persze nemcsak a színház világára érvényes, hanem, mint említettük, a tudatformálás minden frontjára. Ezért nem várhat tovább a ma még féloldalasan sikeres ország- és nemzetépítés kiteljesítése, a kultúrharcnak nevezett magyar szellemi szabadságharc győztes megvívása. Száz év után is friss és időszerű Milotay István Új Nemzedék-beli vezércikke: „Egy cél van és csak egy cél lehet a keresztény magyarság számára, mikor az új élet látóhatárára emeli tekintetét: hogy ura lehessen újból sorsának, jelenének és jövendőjének, előbb ismét úrrá kell lennie önmagán. A keresztény-magyarságnak vissza kell szereznie az uralkodás parancsoló nyomatékát saját politikai sorsára és saját anyagi, gazdasági életére éppen úgy, mint a maga kulturális és erkölcsi világrendjének biztosítására."

E kulturális és erkölcsi világrend maga a magyar világnézet, mely egyedül alkalmas az öncélú nemzeti állam maradéktalan felépítésére és küldetése beteljesítésére.

Borbély Zsolt Attila

Nemzet és politika

A magyar közgondolkodás egyik legtöbbet vitatott kérdése, hogy ki a magyar, melyek a magyar önazonosság főbb elemei, mi tartozik bele a magyar tradícióba, és mi nem. A válaszok rendkívül sokrétűek, aminek oka nemcsak az, hogy sokfélék vagyunk mi, magyarok, hanem az is, hogy a választípust a politikai szándék is meghatározhatja.

Olyan korban élünk, amikor az egyén identitáskomponensei össztűz alatt vannak, a háttérben meghúzódó, de jól érzékelhető, tudatosan, tervszerűen tevékenykedő erők módszeresen roncsolják a vallási, nemzeti és lassan a nemi identitást is. Teszik ezt jellemzően a liberalizmus zászlaja alatt, többnyire a „politikai korrektségnek" nevezett kor- és egyben kórtünetnek is beillő abszurditáshalmaz kánonját fegyverül használva.[1] A társadalom évezredekre visszatekintő szerves szövetét vagdaló gyökértelen ágensek jobban, hatékonyabban végzik a maguk tudatmételyező tevékenységét, amennyiben magukat a nemzet részének adják el. Ismerős a képlet a biológiából, lásd AIDS, illetve autoimmun betegségek.

Szerintük mindenki magyar, aki magyar állampolgár, akadnak közöttük, akik mindenkit magyarnak tekintenek, aki magyarul beszél, s talán a legkorrektebbek azok ebben a nyíltan vagy burkoltan a közösségnek ártó mezőnyben azok, akik a magyarság részének tekintenek mindenkit, aki annak mondja magát.

Holott a nemzeti közösség organikus, történelmileg létrejött, kulturálisan meghatározott kollektívum, melynek tagjait összefogja a közös származás tudata, a közös múlt és a közös jövő alakításának szándéka.

Aki érdekből veszi fel a magyar állampolgárságot, egy idegen kultúra hordozójaként, magyarul sok esetben nem is beszélve, hogy is lehetne része eme közösségnek?

Aki magyarul beszél, de ez számára véletlen körülmény, közömbös számára a magyar múlt és jövő, mitől lenne magyar?

S végül: azt, aki színleg magyar, aki azért mondja magát magyarnak, hogy ezzel többet árthasson a magyar összetartozásnak, miért kellene magyarnak elfogadnunk?

Írásomban egy rövid, politikai alapfogalmakat megvilágító szemantikai-hermeneutikai kitérő után ezekkel a ködképekkel, ezekkel a hamis interpretációkkal foglalkozom, majd felrajzolom a rendszerváltás utáni magyar nemzetpolitika vázlatát.

Eszmetörténeti előzmények. Lassan közhelynek számít mind a politikai publicisztikában, mind a politológiában az a megállapítás, mely szerint a leg-

[1] A liberalizmus a második világháború után érdemi politikai mondanivaló nélkül maradt, hiszen fő célkitűzéseit (állam és polgár viszonyrendszere, emberi és polgári szabadságjogok, korlátozott államhatalom) alkotmányszinten kodifikálta szinte minden európai állam. A liberalizmus a devianciakultusz, valamint a „politikai korrektség" irányában kereste a kiutat.

többet használt politikai ellentétpár, a bal és a jobb, mára leíró jellegéből sokat vesztett, és sokkal fontosabb törésvonal a politikai életben a szuverenista/globalista ellentét.[2]

Ráadásul a „bal-jobb" kategóriapáros használatában is nagy a káosz, hallhattuk már ugyanazt a szervezetet ugyanabban az eszmefuttatásban szélsőbaloldalinak és szélsőjobboldalinak nevezni. Erre közkeletű, ám téves magyarázat, hogy a szélsőségek összeérnek.

Valójában arról van szó, hogy bár a politológusok jó része rámutatott arra, hogy a „jobb" és „bal" címkék nem egy tengelyen, hanem kettőn értelmezhetők csak koherensen, meglátásuk nem vált általánossá a politikai kommunikációban.[3] Mivel az e káoszban rendet vágó meglátás ismertsége viszonylag alacsony, fontosnak látom röviden összefoglalni.

A „jobb" és a „bal" mást jelent eszmei-ideológiai síkon, és mást gazdasági szempontból. Ezek egyfajta megközelítésmód-, illetve programcsomagok, melyek tetszőlegesen kapcsolódhatnak egymással. Az eszmei szempontból baloldali világnézet (társadalommérnökség, messianizmus, kozmopolitizmus, antiklerikalizmusig menő szekularizmus) kapcsolódhat gazdasági szempontú jobboldalisággal (piacpártiság) és baloldalisággal (szociális háló) egyaránt.

S ugyanez mondható el az eszmei szempontból jobboldali világnézetről (organikus társadalomkép, tradicionalizmus, az egyes egyén nemzeti és vallási kötődésének tisztelete, szkepticizmus az ember önmegváltó társadalmi receptúráival szemben).

Ily módon egy két tengelyből álló koordináta-rendszert kapunk négy térnegyeddel: az ideológiai baloldal a gazdasági baloldallal kapcsolódik a kommunizmus, szocializmus, szociálliberalizmus és szociáldemokrácia esetében, a gazdasági jobboldallal a klasszikus liberalizmus esetében.

Hasonlóképpen az ideológiai jobboldal a gazdasági baloldallal is párosulhat a kereszténységszocializmus vagy a nemzeti szocializmus esetében, nálunk, magyaroknál ebbe a térfélbe tartozik a nemzeti hagyományokra erősen támaszkodó népi íróknak (Szabó Dezső, Móricz Zsigmond, Németh László, Illyés Gyula, hogy csak a legnagyobbakat említsem) a gazdaságilag markánsan baloldali világképe. S párosulhat gazdasági jobboldallal is, mint az angolszász világ politikájában (reagani republikánusok, thatcheriánus toryk).

Ebben a képletben totalitárius ideológiák is helyet kapnak, de ez nem jelenti azt, hogy azok kompromittálnák „térnegyed-szomszédaikat". A történelemben a legtöbb alapvető értéket, illetve értékrendet, ha végletekig vitték, anélkül hogy más értékekkel (például az igazságosság, méltányosság, humanizmus, állam-

---

[2] Értekezett erről Pók Katalin a Figyelő 2018. szeptember 15-i számában, Fricz Tamás a Magyar Nemzet 2019. április 27-i számában (a tabudöntögető, a dolgoknak mélyére ásó politológus nyilatkozott a kérdésről a Karc FM-nek, és az imént jelzett mellett több publikációt is szánt e kérdésnek), írt és több interjút adott erről kivételes felkészültséggel és éleslátással Hack Péter egykori SZDSZ-es ügyvivő több ízben is, többek között a Hetek 2019. május 24-i számában. A sor még hosszan folytatható.

[3] Az alábbi eszmefuttatás és a bal-jobb kategóriapáros két tengely mentén való értelmezését talán a legkoherensebben Körössényi András és Enyedi Zsolt foglalta össze a *Pártok és pártrendszerek* című munkájukban (Osiris Kiadó, Bp., 2001).

hatalom korlátozása, állam és egyén jogainak és kötelezettségeinek egyensúlya) társították, illetve korlátozták volna, többnyire emberellenes társadalmi rendhez jutottak. Elég a kereszténység kapcsán az inkvizícióra, a liberalizmus kapcsán az anarchizmusra, vagy a nemzeti világkép kapcsán a nácizmusra gondolni.

Baloldal és globalizmus. Európai szinten az ideológiai szempontból baloldali tábor, melyet a zöldek is erősítenek, kevés kivétellel masszívan globalizmuspárti.

A jobboldal viszont megosztott. Egyesek eleve csak nevükben vagy történelmi alapon tartoznak ebbe a táborba, másokat pedig a megfelelési kényszer mozgat. Mindez egy olyan korban játszódik le, amikor a globális háttérhatalom rövid úton igyekszik felszámolni a nemzetállamokat és velük együtt a nemzeteket, illetve az egész európai keresztény kultúrát. S teszi ezt épp Európára és az európai értékekre hivatkozva.

A magyar jobboldalnak a nemzethez való viszonya egyértelmű. Ez nyilván nem azt jelenti, hogy mindenki hisz is a hirdetett eszmékben, de azt igen, hogy nincsenek forgalomban egymást kizáró nemzetértelmezések, a nemzet mint alább meghatározott, kiemelt érték nem vitatott.

A magát baloldalnak mondó magyarországi politikai erőközpont a globalista erők ötödik hadoszlopa. Harmincéves tényked̈ésük során egy kérdésben voltak következetesek: a nemzetrombolásban. Legyen szó demográfiáról, katonapolitikáról, egészségügyről, kultúr- és oktatáspolitikáról, vonalvezetésük vektora minden esetben a nemzeti érdekekkel ellentétes irányt mutatott. Bár hadállásaik meggyengültek, embereik ott vannak a jelenlegi kurzus végrehajtói között. Tevékenységüknek gazdagon adatolt, valósághű krónikája a Bayer Zsolt – Szakács Árpád szerzőpáros *A kultúra diktatúrája* című kötetben összefoglalt két cikksorozata.

Nemzet(félre)értelmezések. Ebben a táborban is kisebbségben van, de nincs számontartott hívek nélkül az úgynevezett „politikai nemzet" gondolata. A kilencvenes évek közepén Tamás Gáspár Miklós és Kende Péter népszerűsítette a republikánus nemzetfogalmat, éppenséggel a „politikai nemzetet" értve ez alatt. Vitányi Iván a parlamentben tette fel a kérdés, hogy „mi a nemzet", majd válaszolt is rá: „a tízmillió állampolgár, akik között élünk". A későbbiekben Szanyi Tibor védte azzal az erdélyi magyarok lerománozását, hogy „a nemzet mindig az állampolgársághoz kötődött".

A „politikai nemzetet", mely az adott nemzet által működtetett állam polgárainak összességét jelöli, szembe szokták állítani a „kulturális nemzettel".

A „politikai nemzet" papírszagú, valóságidegen, szellemi konstrukció. Nem közösséget jelöl, hanem egy merőben formális, a jog által konstruált emberhalmazt. A „kulturális nemzet" annyiban nemcsak szellemi konstrukció, hogy legalább egy tényleges közösséget jelöl, történetesen a népet, vagy ha úgy tetszik, etnikumot. A nemzet a politikai öntudatra ébredt nép. *A nemzet egyszerre bír politikai és kulturális meghatározottsággal.*

Ernest Renan XIX. századi francia történész sokat idézett meghatározása szerint „a nemzet mindennapos népszavazás". E meghatározás is aláhúzza azt, hogy a nemzethez tartozás alapja az egyén döntése, az egyén identitása, az egyén kapcsolódása egy politikai és kulturális közösséghez. A magyar nemzet

tagjai azok, akik felelősséget éreznek e közösség jövőjéért, akik részesei a magyar kultúra fenntartásának és alakításának, akik törekednek a nemzet érdekeinek szolgálatára. Akik nap mint nap a magyarság létesélyeinek javítására, a magyar érdekérvényesítésre voksolnak.

A globalizmus számára ideális szellemi környezet a fogyasztói idiotizmussá degradálódott anyagiasság, gyökértelenség. Nem véletlenül merült fel az SZDSZ kulturális kormányzásának idején a történelemből és a magyar irodalomból teendő érettségi vizsga eltörlése. Egyre nagyobb a magyar anyanyelvű népesség azon része, mely számára mellékes a nemzeti múlt és jövő, a magyar kultúra. Az idetartozók jó esetben részt vesznek a nemzet anyagi önreprodukálásában, mind gazdaságilag, mind biológiailag, öntudatban viszont csak potenciálisan magyarok: esélyük van öntudatra ébredni, hozzáférésük van azokhoz a kapaszkodókhoz, melyek magyarrá tesznek valakit. *Esélyük* van a nemzethez mint *politikai akarat-közösséghez* való tartozásra.

Végül ott vannak azok, akik magyarnak mondják magukat, de a legtöbb politikai gesztusuk, legtöbb megnyilvánulásuk arról árulkodik, hogy valódi céljuk a magyar történelmi önkép eltorzítása, a magyar folytonosságtudat megszüntetése, a magyar nemzeti öntudat aláásása. Történelmi hősökből faragnak diabolikus figurákat (Horthy Miklós, Gömbös Gyula, Imrédy Béla, Bárdossy László), címeres nemzetárulókból (Károlyi Mihály, Jászi Oszkár) pedig hősöket. A magyar élni akarás örök emberi értékeket alkotó szellemi fároszait, többek között Szabó Dezsőt, Tormay Cecile-t, Wass Albertet és Nyírő Józset kitagadni igyekeznek a Nemzeti Pantheonból és általában a közoktatásból és köztudatból, miközben azokat sztárolják, akik szerint a „mélymagyarok a szarból jönnek”,[4] akik olyan verseket írnak, hogy „zakatol a szentcsalád, Isten tömi Máriát”,[5] és a sor még folytatható. Szellemi rombolásuknak tudhatók be az új generációs véleménymultiplikátorok olyan stíluselemei, mint amikor egy „kultikus blogger” az államalapítás ünnepén arról ír, hogy Szent István milyen kevéssé emelkedett tevékenységeket végzett ránk maradt jobbjával.[6]

Ártó szándékuk könnyen azonosítható a napi politika szintjén is. Sajtóhadjáratot indítottak Antall József ellen, amikor a néhai kormányfő egy paradigmatikus mondatával, mely szerint ő lélekben 15 millió magyar miniszterelnökének érzi magát,[7] egy új politikaszemléletet hirdetett meg a kommunizmus évtizedeinek internacionalista, nemzetmegtagadó évtizedei[8] után.

A legmegdöbbentőbb azonban viszonyuk a migráció kérdéséhez.

---

[4] Spiró György gyalázkodó, 1984-ben írott *Jönnek* című verse elérhető többek között itt: https://blog.poet.hu/MKKlaramagyarversek/spiro-gyorgy:-jonnek2

[5] Az SZDSZ-es Petri György versnek szánt okádéka ezen a linken olvasható teljes egészében: http://old.sztaki.hu/~blb/irodalom/petri/hetfo/apokrif.html

[6] Homonnay Gergely idén, augusztus 20-án publikált ocsmányságait lábjegyzetben sem szeretném idézni, az eddigiekből kikövetkeztethető néhány kulcsszó segítségével meglelhető a világhálón.

[7] Idézi többek között Jeszenszky Géza *Antall József, a nemzetpolitikus* című írásában, http://epa.oszk.hu/01900/01975/00004/pdf/EPA01975_sovidek_2010_02_02_62-66.pdf

[8] Nem kétséges, az MSZMP reformszárnyán belül is érzékelhető volt egyfajta nemzeti ébredés, a 10 millió állampolgárra összpontosító államnemzeti szemlélettel való egyértelmű szakítás.

Emlékezetes, hogy ezek a politikai erők a magyar állampolgárság kiterjesztéséről szóló 2004. december 5-i népszavazás előtt az erdélyi magyarok tömeges betelepedésével riogattak, tőlük féltették a magyar szociális ellátórendszert. Ismerve politikai múltjukat, a magyar sorsközösséghez való viszonyulásukat, ebben nem volt semmi meglepő.

Most viszont ugyancsak ők azok, akik szélesre tárnák Európa és Magyarország kapuit a felsőbbrendűségi tudattal átitatott, hódító szándékú, vallási okokból is mélyen antiszemita és homofób muszlim betolakodók előtt. Mindebből mi más következtetést lehet levonni, mint azt, hogy saját élhető környezetük megtartásánál is fontosabb nekik a magyar államnak mint a magyar nemzet első számú érdekérvényesítő eszközének a de facto[9] megszüntetése. Továbbá az is kitetszik ebből, hogy közelebb érzik magukhoz a harmadik világ roncstársadalmainak ideözönlő integrálhatatlan, analfabéta, agresszív és intoleráns selejtjét, mint az erdélyi magyarokat. Mégis milyen fokú magyargyűlölet szükségeltetik ehhez?

Gyűjtőhelyük a gyászos emlékű SZDSZ volt, de masszívan képviseltették magukat az MSZP-ben és a korai Fideszben is. A Fidesz 1993-as jobboldali fordulata után egy részük kilépett, másik részük elhalkult, és vagy beállt a sorba, vagy csendben igyekezett ártani.[10] Jelenleg ez a gondolkodásmód jellemző az SZDSZ és az MSZP valamennyi utódpártjára, a Demokratikus Koalíciótól a Párbeszédig, ideértve a később alakult Momentumot és az LMP-t is. Ezt a tábort erősíti a Jobbik is 2016 óta, megkísérelve azt a politikai bűvészmutatványt, hogy közben igyekeznek megtartani a nemzeti jelszavakat.

A magyar nemzeti érdekképviselet azzal a felismeréssel kezdődik, hogy a magyar politikában magyarellenes erők munkálnak. Ez az a tabu, amit sokáig nem lehetett megérinteni. Elsősorban ennek kimondásáért indult országos hajtóvadászat Csoóri Sándor[11] és Csurka István ellen a kilencvenes évek elején[12].

---

[9] De facto, mondom, mert tényleges tartalom nélkül fennmaradhat ideig-óráig ilyen nevű államalakulat, de mihelyt egyetlen nemzeti érdeket képviselő politikai szervezetnek sincs már esélye megragadni a kormányrudat, az állam éppen úgy elveszti magyar jellegét, mint ahogy a német állam elvesztette német jellegét.

[10] Mi másnak tudhatjuk be, hogy Tusványostól a Kolozsvári Magyar Napokon át a legkülönbözőbb Fidesz vezette városok kulturális fesztiváljaiig olyan baloldali előadókat hívnak meg többségükben, akik ott törlik bele a magyar kormányba a lábukat, ahol tehetik. Vagy hogy 2010 és 2018 között a kormány uralta Petőfi rádió egyetlen Ismerős Arcok-dalt nem játszott. A lassan alternatív himnusszá emelkedett *Hélküled*et sem, miközben a ballib együttesek dalai folyamatosan műsoron voltak.

[11] Csoóri a *Nappali hold* című írásában beszélt az SZDSZ természetrajzáról 1991-ben, amit addig soha nem látott elhatárolódáshullám és sajtóössztűz követett. A szöveg itt lelhető fel: https://konyvtar.dia.hu/xhtml/csoori_sandor/Csoori_Sandor-Nappali_hold.xhtml?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201909

[12] Csurka István már a rendszerváltás hajnalán vörös posztó volt az SZDSZ szemében. Erkölcsi és politikai megsemmisítését célzó sajtóháborút azonban az emlékezetes, 1992. augusztus 20-án a Magyar Fórumban közreadott „Csurka-dolgozat" (*Néhány gondolat a rendszerváltozás két esztendeje és az MDF új programja kapcsán*) megjelenését követően indítottak ellene. Elérhető többek között itt: https://mandiner.hu/cikk/20120204_csurka_nehany_gondolat_rendszervaltozas_MDF

S ezt a tabut Orbán Viktor törte meg a rendszerváltás után hat évvel, amikor a balliberális sajtó akkori zászlóshajójának számító Magyar Hírlapban mondta ki, antiszemitának aligha beállítható, szalonképes politikusként, hogy az SZDSZ tudatosan törekszik a magyar nemzet szellemi erőinek gyengítésére.[13]

Minden szemforgató összefogósdi, minden olyan nemzetértelmezés, minden olyan magyarságvízió, mely a magyar egységbe beleérti a magyar érdekképviseletet aláaknázó, a magyar értékeket gúny tárgyává tevő, magyarellenességét megannyiszor bizonyító baloldali politikai kommandót és szellemi holdudvarát, valójában az ellenségeink tudatos vagy nem tudatos támogatása.

A rendszerváltás utáni magyar nemzetpolitika vázlata. A tág értelemben vett nemzetpolitika voltaképpen maga a nemzetszemléletű politika, a nemzetépítés. Ez értelemszerűen áthatja a bevándorláspolitikát, a külpolitikát, katonapolitikát, a gazdaságpolitikát, azon belül a szociálpolitikát, s persze mindenekelőtt a kulturális és oktatáspolitikát.

A magyar politikai kommunikáció a nemzetpolitikát jellemzően szűkített értelemben használja, s a határon kívül élő nemzetrészek és az anyaország viszonyrendszerének alakítását érti alatta.

A nemzet szemszögéből nézve háromféle politikát folytathat egy európai[14] állam politikai elitje.

Állhat törekvéseinek tengelyében a nemzetépítés. Ilyen volt a magyar történelemben a Horthy-korszak, amikor az elsőrendű cél a magyarság felemelése volt, a magyar állam pedig teljes mértékben betöltötte abbéli funkcióját, hogy a nemzeti érdek érvényre juttatásának első számú intézménye legyen.

Elképzelhető olyan politika, mely kulturálisan nemzetsemleges. Ehhez legközelebb talán a svájci modell áll, ahol több hivatalos nyelv is van, ugyanakkor létezik egyfajta republikánus nemzettudat.

Végül létezhet kifejezetten nemzetromboló, a nemzettudat megsemmisítésére törő politika is, erre jellemzően a baloldali pártok szolgáltatnak példát, de mára, mióta a nemzetközi háttérhatalom evidens módon célul tűzte ki az európai nemzetek felszámolását, egyes jobboldali, a baloldal elvárásai szerint politizáló pártok is. A magyar történelemben eklatáns példa erre a teljes kommunista időszak, de főképpen a Kádár-korszak nagy része, nem számítva ide a nyolcvanas évek közepétől kezdődött időszakot, amelyet a nemzeti ébredés korszakának lehet nevezni. Ez a politika tette öngyűlölővé a második világháború után a német nemzet jelentős részét, ami most látható leginkább, amikor végveszélyben a németség, az államával együtt, de a választóközönség jelentős része még mindig a saját sírjukat ásó fősodratú pártokra szavaz, és nem az Alternative für Deutschland (AfD)nevű szerveződésre.

A rendszerváltás után Magyarország visszanyerte szuverenitásának nagy részét, beleértve az önálló külpolitika lehetőségét. Az első négy évben történt

---

[13] *Mély az árok közöttünk*, Magyar Hírlap, 1996. február 3.

[14] Európai államról beszélek, mert az európai nemzet mint történelmi-társadalmi produktum egyedi. Érdekes lehet a különbségek és hasonlóságok kiugratása a japán, kínai, indiai vagy más, nem európai, de nagymértékben kultúrameghatározott nemzetekkel, minket az a nemzetközi kontextus érdekel, melyben a magyar kollektív lét értelmezhető.

is több fontos lépés a nemzettudat megerősítésére, valamint arra, hogy tartalommal töltsék fel az anyaországnak az 1989. október 23-án kihirdetett új alkotmányban rögzített felelősségét a határon kívül élő magyarság irányában. Idetartozik a Határon Túli Magyarok Hivatalának, az Illyés Alapítványnak és a Duna Televíziónak a megalapítása, hogy csak a legfontosabbakat említsem.

Az 1994-es választások után megalakult MSZP–SZDSZ-koalíció szakított a nemzetelvű politikával. Boross Péter mutatott rá nagyon frappánsan ez idő tájt, hogy az MSZP–SZDSZ-koalíció leképezi a hajdani MSZMP-t, s ebben az új megjelenési formában az SZDSZ képviseli az Aczél-szárnyat. Az SZDSZ utódpártiságáról legprecízebben Tellér Gyula írt, 1996-ban, aki belülről ismerte e pártot, hiszen tagja volt az első parlamenti ciklusban a frakciójuknak, mivel eleinte őt is megtévesztette a szervezet harsány antikommunizmusa. Hadd idézzük: *„Az SZDSZ jelentős részben a Rákosi- és a Kádár-rendszer, valamint pártelitjének tagjai vagy azok leszármazottai által szervezett értelmiségi társadalmi mozgalomból (»demokratikus ellenzék«, »Szabad Kezdeményezések Hálózata«) 1988-ben alakult párt, mint a Kádár-rendszer legharcosabb ellenzéke lépett fel, s mint ilyen 1990-ben jelentős választói támogatást szerzett. A rendszerváltás után azonban mindinkább nyilvánvalóvá vált, hogy ez a párt a Kádár-rendszer vezetői elitjét védelmezi, hatalmi helyzetben tartja és tulajdonhoz juttatja; s ebben az értelemben maga is a szocializmus kori egypárt utóda és politikai örököse. 1994-es választási programjukban már a Kádár-rendszer elitcsoportjait emelték ki mint lehetséges és kívánatos szövetségest. Vagyis éppen a rendszerváltás körüli küzdelem nyerteseit.*

Ennek megfelelően ideológiájuk egyik fele a kapitalista magántulajdonra áthangszerelt szocialista internacionalista hatékonyságideológia. A társadalom többi részére nézve pedig a nyitott társadalom és a másság tisztelete ideológiai zászlaja alatt tovább folytatták az elődcsoportjaik által már a szocializmusban megkezdett támadást a nemzeti öntudat és önbecsülés, az önálló magyar történelemkép, a keresztény alapú közmorál ellen, illetve ezek reprodukciós intézményei és folyamatai ellen."[15]

E szervezetek, ha nem voltak épp hatalmon, ott igyekeztek gáncsolni a jobboldali kormányok nemzetpolitikáját, ahol érték. A bizalommegelőlegezés politikáját hirdették meg Antall József miniszterelnökségének idején a szomszédokkal szemben, fittyet hányva a történelmi tapasztalatokra, követelték, hogy az ország még a katonai doktrínájában, s persze az alapszerződésekben is mondjon le a békés határváltoztatás jogáról is, kísérletet tettek a kollektív jogok elvi alapjainak kikezdésére, és a kisebbségben élő magyarság helyzetét pusztán az egyéni jogokon keresztül kívánták javítani. Holott egyértelmű volt már ekkor, hogy a kollektív jogok, jelesül az autonómia intézményesítése nélkül elképzelhetetlen idegen és ellenséges országok keretén belül hosszú távon megmaradni.

Az 1994-es baloldali választási győzelem után az Interconfessio Társaságon[16] belül született egy nemzetpolitikai koncepció, melynek lényege, hogy ha a geopolitikai realitások miatt nem lehetséges minden magyart egy hazába

[15] Tellér Gyula, *A polgári Magyarországért*, a FIDESZ kiadása, 1996, 46.

[16] Borbély Imre, akkori RMDSZ-képviselő és nemzetstratégiai gondolkodó által alapított értelmiségi szerveződés.

tömöríteni, azaz az „almamodell" szerint építkezni, akkor építkezzünk a „szőlőmodell" szerint.

Konkrétabban, minden egyes nemzetrész törekedjen a lehető legnagyobb önállóságra, a legnagyobb fokú függetlenségre az idegen elnyomó hatalomtól, érje el a lehető legnagyobb fokú autonómiát, majd ezeket a nemzetrészeket kösse össze megannyi, a határokon átívelő szál. A koncepció kidolgozója Borbély Imre volt, aki harcostársaival és a koncepcióban erőt és jövőt látó szervezetekkel közösen (Vörösmarty Társaság, Vajdasági Magyar Művelődési Kör, Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör) négy konferenciát szervezett meg. E konferenciák egyik előadója Németh Zsolt volt, olyan jeles gondolkodók mellett, mint Tőkés László, Tőkéczki László, Pokol Béla, Lovas István, Kósa Ferenc, Varga Domokos György, Tóth Zoltán József.[17] Könnyen lehet, hogy az Orbán Viktor által már miniszterelnökként 1998-ben meghirdetett határon átívelő magyar nemzetegyesítés gondolatának forrásvidéke ez a konferenciasorozat volt.

Tény, hogy Orbán fogalmazott meg Trianon után első ízben egy határmódosítás nélküli, nemzetelvű magyar önépítkezési alternatívát e vízió jegyében. Bár az autonómiáról nem ennek keretében beszélt, aminek oka az lehetett, hogy a balliberális kormányzat magyar szempontból teljes mértékben önfeladó alapszerződés-politikával[18] látszatbékét teremtett, és ezt egy határozott, célratörő, konfrontatív autonómiapolitikával felváltani csak erős népszerűségvesztéssel lehetett volna. S azt se feledjük, hogy ehhez a politikához az egyik fontos érintett, az RMDSZ nem adta volna a támogatását, sőt vélhetően hátba támadta volna a magyar kormányt. S akkor nem szóltunk még arról, hogy 1998 és 2002 között a balliberális média még nyomasztó fölényben volt, képviselői alig várták, hogy ürügyük legyen nekitámadni a Fidesz–MDF–Kisgazda kormánynak. Orbán konkrét eredményekre törekedett, mint a Mária Valéria híd és a Sapientia Egyetem.

Emellett, a határokon átívelő magyar nemzetegyesítés jegyében fogalmazták meg a státustörvényt (mely Trianon után első ízben teremtett jogviszonyt az anyaország és az elszakított magyar közösségekhez tartozó egyén között), és hozták létre a Magyar Állandó Értekezletet mint Kárpát-medencei szintű politikai fórumot, majd 2010-ben ennek jegyében terjesztették ki a magyar állampolgárság alanyi jogát minden Kárpát-medencei magyarra. Végül a nemzetegyesítő szándék egyértelműen érzékelhető a Húsvéti Alaptörvényben is.[19]

Hangsúlyváltás a nemzetpolitikában, végveszélyben az egész fehér keresztény kultúra. A 2015-ben kibontakozó migránsválság, mely Európa egyébként is zajló lakosságcseréjét felgyorsította s a kontinens nyugati ré-

[17] Lásd: Borbély Zsolt – Péntek Imre, *Magyar jövőkép – egy minőségi magyar paradigma*, MVSZ kiadás, Budapest, 1996.

[18] A szlovák–magyar és a román–magyar alapszerződést az érintett magyar szervezetek tiltakozása dacára kötötték meg. Az alapszerződések ellen még olyan baloldali közírók is felszólaltak, kifogásolva a magyar diplomácia önfeladó magatartását, mint Méray Tibor és Révész Sándor.

[19] Lásd erről részletesen: Borbély Zsolt Attila, *Félig kihasznált lehetőség*, Kapu, 2011/4.

szének néhány évtized alatti iszlamizálásával fenyeget, a nemzetpolitika terén hangsúlyváltást hozott.

A magyar kormánypolitika fő prioritása az lett, hogy a ma még homogén kultúrájúnak mondható közép- és kelet-európai országokat politikai akarategységbe tömörítse a nemzeteket és nemzetállamokat felszámolni igyekvő globalista háttérhatalommal szemben. Mindezt olyan nemzetközi és belföldi viszonyrendszerben, melyben a fősodratú nyugati sajtó, a globalisták hű kiszolgálója, s a magyarországi teljes ellenzék, valamint sajtója ismét csak arra törekszik, hogy az egész kérdéskört zárójelbe tegye, a végveszélyt bagatellizálja és a realista meglátásokat mint hamis kormánypropagandát állítsa be.[20]

Ezzel együtt más út nincs, mely a magyar nemzet hosszú távú fennmaradásával kecsegtetne.

Amennyiben sikerül a visegrádi négyek együttműködését erősíteni és kiterjeszteni a hasonló szellemiségű, lakosságú, fehér keresztény közép- és kelet-európai országokra (Szerbia, Ausztria, Románia, Bulgária, Görögország, balti államok), a következő kihívás az lesz, hogy miként tudjuk majd megvédeni országainkat a Nyugatról Keletre irányuló népvándorlástól.

S nem arról van szó, amire egyébként már a kormányfő célzott, hogy a fehér keresztény lakosság menekül saját hazájából, s nekik majd – nagyon helyesen – otthont fogunk adni. Hanem arról, hogy a sáskalogika úgy működik, hogy egy lepusztított terület után újabb lepusztítandót keres a raj. Miután élhetetlenné tették Nyugat-Európát, a muszlim betolakodók majd elindulnak a mi irányunkba.

A nagy kihívás az, hogy meg kell alapozni a fehér keresztény országok Európai Uniótól független katonai és politikai közösségét, úgy, hogy közben a „pusztító világerő" mindent meg fog tenni e szándék ellen, minden egyes országban jelen levő ötödik hadoszlopain keresztül.

De ha erre a kihívásra nem fogunk tudni megfelelő választ adni, száz év múlva nem lesz, ki elmélkedjen a nemzet mibenlétén és a magyarság küldetésén.

[20] E kérdésben a leggyakrabban megszólaltatott szakértők, Nógrádi György, Földi László és Georg Spöttle a színtiszta valóságot mondják, nevüket mégis a ma is fölényben levő baloldali média csak gúnyos megjegyzések kíséretében írja le.

Moys Zoltán

Honismeret – Hazaszeretet – Hagyomány – Hit: HAZAJÁRÓ

Azt mondják, az Univerzum maga az egyetlen igazság („unum verum"), az egy igaz Isten, a világ ura és teremtője, aki az eget és a földet alkotta. Tökéletesnek alkotta a világegyetemet, benne az emberiség élőhelyével, a Földdel, melyben a világ legtermészetesebb határával, a Kárpátok koszorújával kijelölte a magyarság életterét, a Kárpát-medencét. Örökbe kaptuk ezt a földet, a hit tartott meg benne, melynek erejével „megfogyva bár, de törve nem", még élünk. Istenbe vetett hitben gyökerezik ez az írás, melynek célja a 21. századi magyar megmaradás alappilléreinek, a hit, a hagyomány és a hazaszeretet megerősítésének egy nézőpontból, a honismeret szemszögéből való megközelítése. Teszem ezt a közmédia honismereti-turisztikai magazinműsora, a Hazajáró készítése során szerzett tapasztalataimból is okulva.

„A *Hazajáró* hétről hétre bakancsot húz és nekiindul, hogy keresztül-kasul bebarangolja a Kárpát-medence varázslatos tájait és megismerje hazánk természeti és kulturális értékeit, történelmi emlékeit és az ott élő emberek mindennapjait. Erdélyben, Felvidéken, Kárpátalján, Délvidéken, Muravidéken, Őrvidéken és belső-Magyarországon hol gyalog, hol szekérrel, kerékpárral vagy kenuval halad vándorútja során. A Kárpátok fenséges gerinceitől, várromokon, apró fatemplomokon és véráztatta harcmezőkön át, patinás városokig – megannyi magyar emlék kíséri a Hazajáró soha véget nem érő útját."

Ezzel a mottóval indítottuk útjára turisztikai-honismereti magazinműsorunkat, 2011-ben, hogy ne csak virtuálisan, de a valóságban is kimozdítsuk az embereket a Kárpát-medence varázslatos tájékaira. Kilenc év tapasztalata mondatja: az a fajta turistaság, amit a *Hazajáró* folytat – újra felvéve nagy elődeink hagyományainak a kommunista időszakban mesterségesen elszakított fonalát –, igen hatékony eszköze lehet a nemzeti öntudat megerősítésének. A honismereti turizmus testben, szellemben és lélekben erősíti nemcsak az útnak induló „hazajárót", de azokat az elszakítottságban élő magyarokat is, akikkel utazásai során találkozik. A történelmi haza ismerete a hazaszeretet fontos alapja, míg a találkozásokból fogant barátságok képesek tartósan megszilárdítani a nemzeti összetartozás érzését.

A *Hazajáró* alappillérei

1. A természeti környezet – a táj. Amikor az ember felcseperedik, bontogatja szárnyait, egy belülről fakadó örök kíváncsiság, a felfedezés, a teremtett világ megismerésének vágya hajtja. S ahogy felfedezi saját környezetét, egyre több megismerésre és megóvásra érdemes értéket talál. Először a hozzá legközelebb eső helyeket kezdi felfedezni. Bebarangolja a környezetét, erdőket-mezőket, dombokat-hegyeket, és ráeszmél, hogy szép és értékes az a környezet, ami körbeveszi. Kint a természetben, fent a hegyekben az élővilág a Teremtő törvénye szerint a folyamatos újjászületésben, a változás állandóságában és az állandóság változatosságában maga az örökkévalóság. A természet rendjével

csak a hagyományból kiszakított, „rendetlen" ember megy szembe, nem látva, hogy ezzel önmagát pusztítja el. Minket, magyarokat egészen kivételes természeti környezettel ajándékozott meg a Teremtő.

A Kárpátok hegykoszorúja és az általa körülölelt medence páratlan földrajzi egységet alkotnak. A madártávlatból rendkívül egységesnek tűnő kárpáti hegységív valójában egészen markánsan mozaikos, szinte kistájanként változó karakterű. Mégis, Európának talán ez a sokszínűségében is legegységesebb, legjobban körülhatárolható nagytája. Valamennyi természeti tényezője a hegységkeret és a medence szerves egységét, szoros egymásrautaltságát, egyben harmonikus kapcsolatrendszerét hangsúlyozza.

Talán egyetlen nemzet sem büszkélkedhet azzal, hogy ennyire természetes határok veszik körbe. A történelmi haza, függetlenül a trianoni határoktól, olyan hely, ahol minden magyar otthonra lelhet. Otthon érezzük magunkat a legmagasabb ormokon, a vad sziklahavasok között, közel az éghez, közel a mindenséghez. Magunkénak valljuk az erdős Kárpátok különleges varázsú rengetegeit, de otthonosan mozgunk a hegykoszorúból lefolyó vizeket összegyűjtő kárpáti medencék végtelennek tűnő síkságain is. Ez a természeti környezet, ahol minden az ég adta törvények szerint működik. Ami, ha sikerült is belegázolnia a mindig telhetetlen embernek, azért mégiscsak az idő és tér feletti öröklétet hirdeti.

Szülőföldünk, a táj megismerése olyan élményeket nyújt, amelyek önmagukban is felemelik az embert. Egy séta a szabadban, egy túra a környékünkön megacélozza a testet és felemeli a lelket, valódi energiaforrás. Főleg mai korunkban, amikor minden a kényelemről szól, amikor már alig kényszerülünk fizikai erőnket használni, s gépek dolgoznak helyettünk. Ilyenkor jó néha kimozdulni a komfortzónánkból, hátrahagyni a lenti világot és kivonulni a nyers, szinte érintetlen, romlatlan teremtett világba, rácsodálkozni újra és újra a fennvaló tökéletes alkotására. A turistaság, a természetjárás adott esetben

a legegyszerűbb önismereti gyakorlat, melynek helyszíne a természet temploma. Egy hosszabb út végigjárása és a cél elérése – ami sok esetben maga az út – alkalmat ad arra, hogy a mindennapi apró-cseprő ügyeken felülemelkedve, madártávlatból szemléljük életünket, és képesek legyünk hosszú távra kihatóan helyes döntéseket hozni. A mai „rohanó" világ kevés lehetőséget ad az embernek, hogy egyedül legyen, magába szálljon és elgondolkozzon, mi végre is van a világon, milyen céljai vannak az életben. Mert ha a természetben egyedül vagyunk, hamar nem leszünk egyedül. Ha hagyunk magunknak időt, ha magunkba szállunk, kivonulva a zajos világból a csendes természetbe, képesek leszünk válaszokat kapni az addig megfejthetetlennek vélt kérdéseinkre. Elválasztani a talmit az igaztól, a lényegtelent a fontostól, a mulandót az örökkévalótól, a földit az égitől… Talán valahol innen, a természet szeretetéből fakad a legtisztább hazaszeretet.

A testmozgás, az edzettség, a kitartás, az erő eléréséhez és fejlesztéséhez is kiváló eszköz a turistaság. Egy túra, egy hegy megmászása kondíciót igényel, a „szenvedés" olyan földön túli energiákat mozgat meg az emberben, amik tovább képesek lendíteni a mindennapi küzdelmekben. Aki még nem érezte egy fárasztó túra után a jóleső fáradtság érzését, aki nem ismeri az „aktív pihenés" fogalmát, az tespedhet bármennyit is, soha nem lesz igazán kipihent, elégedett, kiegyensúlyozott.

A természetjárás minden ember számára kivételes élményeket nyújt. De mi az, ami miatt a Kárpátok és medencéje számunkra, magyarok számára mégis több mint puszta természeti szépség? Az, amit mi „genius locinak", a hely szellemének hívunk.

2. Épített és szellemi örökségünk a tájban. A Kárpátok védő koszorújának éltető ölében a természeti adottságokkal harmóniában gyökeret vert magyarságot mint jó gazdát bőséggel hálálta meg a vidék. A magyar birodalom szerves egysége mindig is gazdag térsége volt Európának, és éltető tere népünknek. Olyan sajátos formakinccsel, annyi természeti értékkel és ásványkinccsel rendelkezik, ami több mint egy évezreden át képes volt minket fenntartani. Sokan szemet is vetettek kiváló földjére, így sokszor meg is kellett harcolni érte. A honvédő harcokban megroppant haza évezredes földrajzi egysége Trianonban felbomlott ugyan, de mégis jó, ha tudatosítjuk: a magyarság a mai napig

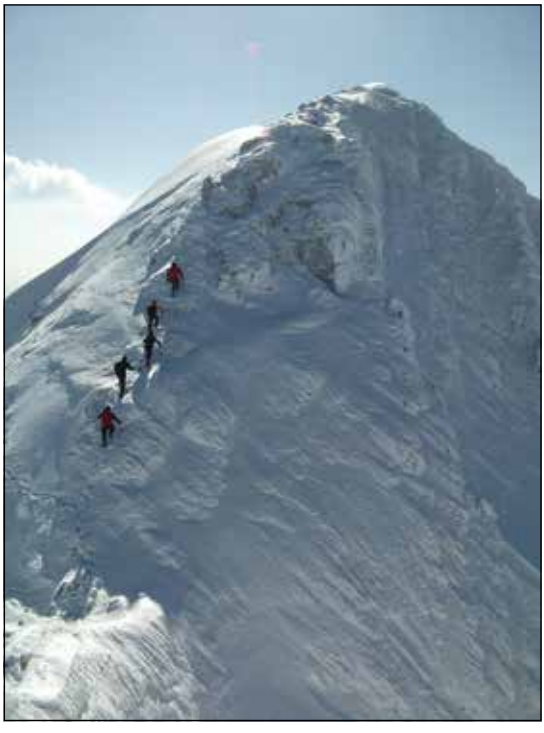

többséget alkot a Kárpát-medencében, és mind kulturális, mind gazdasági szempontból vezető szerepet tölt be ősi földjén.

A Kárpát-medence tágas terének minden zsigerében élő sajátos szelleme az ott élt elődeink hagyatékából fakad. Épített örökségünk, váraink és templomaink, harcos időkről tanúskodó emlékhelyeink, véráztatta harcmezőink, műemlékeink és emlékműveink, mind a királyság dicső vagy vészterhes korszakairól mesélnek. Ez a történelmi örökségünk lépten-nyomon körülvesz bennünket hazajáró barangolásaink során. De itt élnek a tájban történelmünk neves és névtelen hősei. Birodalmak és királyok, uradalmak és nemesek, harcok és hadvezérek, tudósok és művészek emlékei: történelmünk valóságos szellemi arcképcsarnoka vonul fel előttünk. Nincs olyan rejtett szeglete hazánknak, amelyhez ne kötődne egy nevezetes esemény vagy személyiség.

Ez az a kézzel tapintható és lélekkel érezhető tárgyi és szellemi hagyaték, amiért csakis itt, a Kárpát-medencében érezzük igazán otthon magunkat. Ez az otthon ad nekünk valódi biztonságot és igazi szabadságot.

De a természeti környezet és az épített örökség még mindig „csak" megalapozza, bekeretezi utazásaink talán legfontosabb elemét, a ma élő közösségekkel való találkozásokat.

3. Élő és éltető magyar közösségek. A hazajárás legelemibb, lelki pillérei a táj és az épített örökség színfalai között élő magyar közösségek.

Hisz ma is itt vannak körülöttünk azok, akik benne élnek a tájban, akik művelik, éltetik, és nem fölélik környezetüket. Kortárs országépítőink, akik – ellenállva a hamis illúziókba ringató korszellemnek – otthon, itthon maradnak, és folytatják néma küzdelmüket a megmaradásért. Őrzik épített örökségünket, tovább éltetik a nagy elődök szellemét, a szerves kultúrát, és építik a jövőt. A remény hordozói azok a magyar közösségek és vezetőik, akik akár tömbben, akár szórványban, de kitartanak szülőföldjükön, amit sosem hagytak el, mégis egy idegen hatalom alá kerültek. Ők azok, akik már tudják: Trianon nem ölte

meg a nemzetet, mert nem a valóságból származik az igazság, hanem az igazságból származik a valóság.

Ők azok, akik nélkül nem lenne *Hazajáró*, akik híján nem lenne érdemes útnak indulni, akik ha nem tartanák magukat, akkor csak a múlt emlékei fölötti gyászról szólna a műsor, és nem tudna reményt sugározni.

Az elszakadt magyar közösségekkel való találkozások, a személyes kapcsolatok erősítése, ápolása, a lélektől lélekig szálló gondolat szárnyaltatása történelmi hazánk létkérdése. Nemcsak életben tartja a nemzetet, de újra képes felpezsdíteni a Kárpát-medence mesterségesen megszakított vérkeringését.

Műsorból mozgalom

Mert ahogy az ember a test, a szellem és a lélek egységéből áll, úgy hazánk is a földrajzi környezetből, a kulturális örökség szellemiségéből és az itt élő magyarság lelkületéből tevődik össze.

Ha útnak indulunk és bebarangoljuk történelmi hazánkat, önkéntelenül is megismerjük: így válik a honismeret hazaszeretetté. Ez a fajta turizmus a televízió-műsor keretein túlnőve valódi mozgalommá képes szervezni a nézőket. Ennek formai megnyilvánulása a passzív egyénekből cselekvő közösséget kovácsoló Hazajáró Egylet.

Hazajáró Honismereti és Turista Egylet

Küldetésünk adja magát: a honismeret és a turizmus eszközeivel erősíteni a Kárpát-medencei magyarság összetartozását. A kárpáti természetjárás hagyományainak éltetésével tudatosítani, hogy a Kárpát-medence és a benne élő magyarság – a Szent Korona oltalma alatt – egy és oszthatatlan. Történelmi hazánk szépségeinek és emberi erényeinek felmutatásával, a test, a szellem és a lélek építésével a hamis illúziók világában élő embereket visszavezetni az alapvető, örök értékekhez, az égi törvényekhez.

Célunk, hogy azt a tudást és élményt, amit felhalmoztunk utazásaink során, ne tartsuk magunkban, hanem közkinccsé tegyük, hogy minél többen átélhessék azokat az élményeket, amelyek a *Hazajáró* barangolásait is felejthetetlenné tették.

Az Egylet szerves közösséget alkotó tagjai, legyőzve a félelmet és kishitűséget, hitet és erőt is adnak egymásnak. A természetjárás, a saját értékeinkkel való szembenézés, a hasonló gondolkodású emberekkel való találkozások képesek visszaadni elsorvadó, lelkünk legmélyebb bugyraiba száműzött hitünket, hogy a mulandó anyagi javak hajszolása helyett a múlhatatlan, örök értékekben keressük a boldogulásunkat. A naiv tömegeket elcsábító új eszmék helyett csak erős közösségben lehetünk képesek a létező, örökölt hagyományt tovább nemesíteni.

A honismereti turizmus a nemzeti identitás megőrzésének, megerősítésének csak egyik ága. De tapasztalatunkból fakadó meggyőződésünk, hogy igen hatékony és korszerű válaszokat képes adni a 21. század kihívásaira, egyben Trianon 100. évfordulójára. Mert ne szépítsük, nagy bajok vannak most a világban, Európában, és így szétszakított hazánkban is. Az istentelenség, az anyagelvűség korszelleme honfitársaink tömegeit fertőzte meg. A gyökereitől, földjétől, nyelvétől, családjától, nemétől és nemzetétől elszakított ember a rövid távon elkábító virtuális szabadság és boldogság hamis érzéséből nagyon hamar a kijózanító, magányos ürességben találhatja magát. Sokan neki se állnak a harcnak, mások hamar feladják a küzdelmet, de ne feledjük, soha nem a tömegek, hanem a hitben és hagyományban élő, az e világi célokon túllátó emberek éltették tovább a nemzetet. Hányszor gázolt már át rajtunk a történelem, mégis, mindig volt egy kemény, harcos, megalkuvást nem tűrő mag, akik kitartottak, újrakezdtek, s ha kellett, a romokból újraépítettek templomot, iskolát, házat és hazát. Múltunk öröksége, elődeink áldozata és a jövő felelőssége kötelez: a mi öntudattal bíró nemzedékünknek is hűségesen ki kell tartania. Ha kell, lemondással, ha kell, fogcsikorgatva, de soha nem meghunyászkodva, behódolva a silány korszellemnek. Mert az áldozattá nemesülő szenvedésből mindig új élet fakad.

Nemzetünk balsorsa, nagypénteki időnk túl hosszú ideje tart már. A természet rendje, hogy előbb vagy utóbb el kell jönnie a tavasznak, a feltámadásnak. Az újjászületést viszont nem elég várni, azért cselekedni kell. Amit mi, hazajárók a magunk eszközeivel megtehetünk: felkerekedünk a kárpáti tájainkra, hegyeinkre-völgyeinkre, meglátogatjuk történelmi örökségeinket, s megerősítjük a köteléket honfitársainkkal. Mert hiszünk benne: ami összetartozik, az előbb vagy utóbb újra összenő.

Jelenczki István

Mindhalálig

„…Mi vagy Te nékem? Szomjamra ital,
Sebemre ír és bánatomra dal,
Tűzhely, amelyhez térni soh'se késem.
Márvány, amelybe álmaimat vésem.
Át egen, földön, folyón, tengeren,
Rögön, hanton, koporsófedelen:
Szeretlek mindhalálig, nemzetem!"
(Reményik Sándor: Mindhalálig)

Tisztelet az olvasónak, köszöntöm Önöket, a Szent Korona,
Boldogasszony, Szűz Mária királynőnk országában.
Mélyen tisztelt Megtartó Őseink, köszöntelek benneteket, akik velünk vagytok,
és lesztek mindörökké, köszönöm, hogy itt lehetünk.

„Magyarnak lenni nem »nacionalista« tett, hanem emberi kötelesség.
Akkor lehetünk igazán emberek, ha őszintén és tisztán magyarok vagyunk.
Miért akarják elvenni tőlünk ezt a jogunkat, amivel tartozunk az emberiségnek."
(József Attila: Ki a faluba, 1930.)

Az Ember Isten fia, fiatal faágként, egy viharos szélben meghajolva rátekint a már lehullott gallyakra, levelekre. Az újabb szélvihart már villámlások sora is elkíséri, amely mintha átvilágítaná a földkérget, és láthatóvá válik a földfelszínen megbúvó élő gyökér, erezet. Majd egy még erősebb szélcsapás mozdítja el a fiatal faágat, amely ráhajolva, már-már érinti a földet, de nem törik el. Egyre több gyökérre, erezetre lát rá, nézése elindul a törzshöz, s tekintete önmagához ér el. Önmagára tekint a lombkorona szerteágazó sűrűjében, és látja a föld méhében Önmagát, az idők idejében megtartó gyökérzetében.

A magyar önazonosságnak a tiszta formája, tiszta forrása ma is létezik, bennünk van. Abban a több tízezer éves történetünkben, történelmükben, amit ránk hagytak az ősök, a hősök megtartó élete és áldozata.

Minden történelmi helyzetben a Haza üdvét kell szolgálni mindenkinek, légyen az politikus vagy bármelyik honfitársunk. A Haza és a Nemzet *nem* politikai rendszerekhez kötött.

Őseink, hőseink, akik több évezreden át megtartották a Kárpát-medencét magyarnak, azt a kötelező felelősséget ruházták ránk, hogy akik a magyar nyelvet beszélik, akik a magyar földben megtermelt búzából készült kenyeret eszik, azok soha ne hódoljanak be idegen nagyhatalmaknak, legyen az tatár, török, Habsburg, szovjet, vagy a most rajtunk uralkodó globális háttérhatalom.

Szentség a Létezés. Szentség az Élet. Az Isten-Ember, Ember-Isten nem áru. Nem áru a történelme, a nyelve – a magyar nyelv esetében az egyik ősnyelvről beszélhetünk, ha nem az ősnyelvről –, nem áru a történelmi hagyománya, népművészete, műveltsége, tudott tudása. Nem áru az élete, a családja, az egészsége, tanulása, művelődése. Minden ember történeti jelenvalósága szakrális.

A létrontás totális háborúja folyik nagyon-nagyon régen. Háború folyik az emberi lélek ellen, az emberi lelkekért. Háború – megváltozott eszközökkel. A hazugságon, a megtévesztésen alapuló, legkifinomultabb hadjárat folyik az emberi gondolkozást átalakító, állat-emberré lefokozó eszközrendszerrel, az Isten, az emberi szellem, a lélek ellen, az emberi lelkekért. Konzum-idiótává, fűrészpor-agyúvá, „disznó-tudatúvá" nevelik a világot, mindenhol, határokon innen és túl, azaz határtalanul, gátlástalanul elpusztítanak mindent, ami az Égi világosságot, az Isteni tudást köti össze az Emberrel, az Ember idő-térbeli jelenvalóságával, a földi életével.

Az agymosáson alapuló médiaterror a hamis tudat fogyasztói börtönébe zárja be a világot.

Addig, amíg a tőke háttéruralma, média-diktatúrája, terrorja uralja a világot – a nyomtatott és az elektronikus sajtót, a televíziók, a rádiócsatornák csaknem mindegyikét –, és előre megfontolt szándékkal teszi tönkre az emberi gondolkozás és cselekvés erkölcsét, az emberiség évezredek alatt kialakult természetes minőségét, annak tisztaságát, egyetlen lehetséges program létezik: mindezek kiiktatása, megszüntetése. Nincs más út. Nincs alku.

Hűség. A tudott tudásnak, a magyar szellemi hagyománynak, amíg világ a világ, és az meg- és fennáll, a magyar nemzet az egyik őrzője – a Mag megőrzőjeként, a Tudás népeként.

Ezt, a tudott tudáson alapuló Nemzetet, a Magyarságot kell eltüntetni a Föld színéről – szerintük.

A létrontás háborúja folyik minden olyan belső, a nemzetet megtartó erő ellen, amely meg akarja tartani ősi, szakrális hitét, hagyományát, műveltségét, vissza akarja állítani a történelmi Szent Korona országát. Igen, a Szakrális Királyságot.

A legfontosabb teendő a nemzeti öntudat visszaállítása. Visszaállítása az értelmes, teremtő, építő emberi életnek, amely családban, közösségben, nemzetben, hazában leli meg, éli, alkotja természetes, boldog jelenvalóságát.

Felelősség. Felelősség a teremtett mindenségért. Felelősség a létezésért, a Nemzetért, a családért, önmagunkért.

Ez az erő nem legyőzhető. Ez a kialakítható belső szakrális erő, amely minden finánctőkénél jobban tudja cselekvésre, megtartó munkára sarkallni a nemzet meg- és fenntartása érdekében tenni akaró honfitársainkat. A Nemzetet megtartó honfitársaink munkájában meghatározóan kell jelen lennie annak, hogy képviselik és megvalósítják a magyar történelmi hagyományhoz, a hozzá szervesen kötődő szellemi szakrális erőből fakadó hitet, erkölcsöt, a népművészet, a műveltség és a tudomány évezredes, a Hazát megtartó értékeit.

Hitem, meggyőződésem, hogy a magyar nemzet több ezer éves történelmi öröksége, népművészete, szellemi hagyománya, kultúrája olyan megtartó és fenntartó erő, amely nem vehető el tőlünk, ami olyan számunkra, mint az elpusztíthatatlan Életfa.

Áldozat. Magunkban kell helyreállítani azt az Istentől kapott ajándékot, amit csak bérbe, használatra kaptunk, amióta világ a világ, örök időkig, a Kárpát-medencét.

Először mindenkinek saját magában kell visszaállítania a Kárpát-Haza egységét. Trianont először magunkban kell ledöntenünk.

Érezze meg, és ha megérezte, megélte, állítsa helyre, ott legbelül a lelkében, a szívében, a gondolataiban, és legfőképp a tetteiben a Szent Korona országát.

Állítsa helyre, tegye a középpontba Istent, a Nemzetet, a Hazát, az őseink, hőseink iránti szeretetét, tiszteletét, és én hiszem, hogy megtalálja önmagát benne. Őseink, hőseink bennünk élnek tovább, nekik tartozunk hálával és a soha nem felejtés felelősségével, ami legalább annyira jelent büszkeséget, amennyire szomorúságot, és legfőképp méltóságot. Őseink, hőseink megtartották számunkra a földet, az édesanyát, Babba Máriát, Boldogasszonyunkat, a Szent Koronát, és országát, Magyarországot. Hiszem és vallom, ha ez a helyreállítás ott a lelkekben megfogan, cselekvő tetté nemesül, akkor a történelmi időben igenis újból eggyé forrhat az, ami örök időktől egy volt, és az lesz a Kárpát-Haza.

Ezt a teremtő erőt, hűséget követeli tőlünk őseink áldozata, követeli tőlünk felelősségünket az iránt, ami öröktől fogva a miénk. A megtartó hősi múltunk követeli az itt élő, magyar lélek-lélegzettel létezők, az ősnyelvet beszélők hitét és akaratát, amelyek a közös Haza feltámadását beteljesítik.

Visszatalálni az igaz saját múltunkhoz, a feltáratlan, elfeledett, meghamisított, fel nem dolgozott múltunkhoz.

A múltunk visszavétele, annak egyszerre örömteli és fájdalmas mivolta csak a Szembenézés Tekintetének erején keresztül, a visszavett ÖN-KÉP által vezethet a gyógyulás öngyógyító folyamatához.

Szembenézés. Szembenézés mindazzal, ami történt velünk, a Magyar Nemzettel és benne az egyedi, személyes magunkkal, sorsunkkal. Föltárni, mélységeiben IGAZ módon megmutatni a Nemzet sorsfordulóinak traumáit, tragédiáit úgy, hogy soha ne felejtsük el a magyarság hivatását, a történelmében mind a mai napig jelen lévő szakrális küldetését.

Tekintetbevétel. Csak úgy tudom tekintetbe venni a másikat, a velem szembenézőt, ha először magamat tekintetbe veszem. A magyar nyelv csodálatos. A tekintetbevétel nem más, mint a másik emberrel való azonosulás, befogadás, „eggyé válás". Látlak téged teljes valódban. Ezt az ősi tudást, amely mindenkiben ott van, ott rejtőzik, újból és újból elő kellene hívnunk önmagunkból, vissza kell, kellene vennünk, mert a miénk.

Odatartozás joga. Évezredeken, évszázadokon keresztül a Kárpát-medencében élő népek történelmében a sikeresen megvívott és a veszteséggel elszenvedett csaták, háborúk után alakulhatott ki az a helyzet, amelyben a Magyar Nemzet önmagát külső és belső erőknek kiszolgáltatva fosztotta meg az odatartozás jogától. Attól, hogy Önmagához tartozzon teljes mivoltában, a mindenkoron megtörtént történelmében, amely legalább annyira dicsőséges, mint amennyire nem. A megtagadott, az elhazudott, az agyonmanipulált magyar történelmi fejlődéstörténetet kell, kellene tisztázni. Rendbe tenni, visszavenni a magyarság jogosan méltó helyét, ami az emberiség történelmében megilleti a Magyar Nemzetet. Visszatalálni a Helyhez, önmagunk Helyéhez.

Először mindenkinek magának kell elvégeznie ezt a belső zarándokutat. Ez kell ahhoz, hogy az Odatartozás – Önmagunkhoz tartozás bizonyossága visszaálljon, rendeződjék.

Megmaradás. A magyar nép a szkíta-hun-avar-magyar folytonosságában, történetében és történelmében bizonyította, a pozsonyi csatától Trianonon át 1956-ig, hogy milyen hatalmas a szabadságvágya, és milyen megtartó erővel tudta megőrizni önmagát a történelem legkiszolgáltatottabb, vérzivataros évszázadaiban.

A Haza, a Nemzet azonosságot teremt, önazonosságot, a létrejött kötést, amely oldhatatlan, az Éghez, a Földhöz, a Helyhez, a Hazához.

„….az igaz művésznek mindenütt a világon, minden időben és minden körülmények között a sors által rendelt kötelessége (volt, van és lesz), hogy a maga népének és szülőhazájának sorsát vállalja, s élete munkájával szülőhazáját és annak népét megbecsült hagyományainak szellemében, hűségesen szolgálja."

(Kós Károly)

„Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában."
Akarom.

Lovász Irén

A valahova tartozás biztonsága

A magyar identitás tudata számomra elsősorban biztonságérzetet ad. A valahova tartozás biztonságát. Így fogalmaztam meg a *Belső hang* lemezem záróénekében:

„Földanya lábam alatt,
Égapa fejem fölött,
én magam a tengely,
én magam a tengely.

Gyökereim erősen,
gyökereim biztosan
tartanak a szélben,
tartanak a szélben."

József Attila születésnapján születtem. Az ősök hagyatékának jelenvalósága, a hagyományos értékek folytonossága kamaszkorom óta tudatosult, meghatározó felismerés, melyre az ő szavai döbbentettek rá:

„Én úgy vagyok, hogy már száz ezer éve
nézem, amit meglátok hirtelen.
Egy pillanat s kész az idő egésze,
mit száz ezer ős szemlélget velem…
(…)
az Ős vagyok, mely sokasodni foszlik:
apám- s anyámmá válok boldogon,
s apám, anyám maga is ketté oszlik
s én lelkes Eggyé így szaporodom!"

Az *„itt élned, halnod kell"* bizonyossága kicsi gyermekkorom óta erős erkölcsi parancs. A hazaszeretet nem üres szólam, hanem mély érzelemmel telített fogalom volt mindig. Emiatt *sose cseréltem „szívet s hazát"*. Az édes anyanyelv identitásalkotó jelentősége gyakran a tudatalattiban marad. Egy sorsfordító élethelyzetben fogalmazódott meg bennem tudatosan, hogy nem tudnék olyan emberrel élni, aki nem tudja folytatni a számomra nyilvánvaló, alapvető magyar versszorokat, mert akinek *„térkép e táj, nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály"*.

Minden a családban kezdődött. *„Nótás kedvű volt az apám"*. A Himnusz, a Leventében tanult dalai és kedves nótái éneklése közben néha könny csillogott a szemében. Mikor *„édesanyám ringatott, mesélt"*, az anyatejjel szívtam magamba a nagykunsági magyar népdalok éltető világát. Édesanyám ma is folyton dalol. Nekem Ő a közvetlen Tiszta Forrás. Családunkban gyermekkorom óta természetes önkifejezési eszköz volt a költészet, a dal. Jelenléte szinte létfeltétel, mint a levegő. Most már tudom, hogy mindaz, amivel ma foglalkozom, mélyen gyökerezik bennem, identitásom meghatározó része.

Évek óta az emberi hang gyógyító szerepe foglalkoztat. Kivált az, hogy a népdaléneklés milyen módon alkalmazható napjainkban a hagyománypedagógiában, az identitásépítésben, a terápiában, a lelki egészségre nevelésben. Művészi, terápiás és pedagógiai munkám alapja egyaránt a dalolás identitáserősítő hagyományos szerepe. Erre épül a *Gyógyító hangok* című lemezsorozatom, az évek óta működő *Dalolókör*öm, a *Hagyománypedagógia* és *Népdaléneklés* kurzusaim a Károli Egyetemen, valamint a *Hang és terápia* órám az ELTE zeneterapeuta-képzésében.

Azt tapasztalom, hogy régi magyar népdalok éneklésével egyének és közösségek bizony képesek önmaguk számára új valóságot, új, erős, biztonságot adó *identitást* teremteni, akár egy olyan európai zajos nagyvárosban, mint Budapest még a XXI. században is.

Azt vallom, hogy öngyilkos civilizációnkban még mindig nem késő, hogy visszataláljunk természetes túlélési stratégiáinkhoz. Ezek közé sorolom a kreatív művészeteket, beleértve a népművészetet: táncot, zenét, költészetet és a kézműves mesterségeket is. Mert a hagyományos értékek folyamatos átadásának, szabad átörökítődésének jelentős szerepe van az egészséges egyéni és az

egészséges közösségi identitás építésében. A kultúra változik. Nem konzerválni és vitrinbe zárni kell régi értékeit, hanem megismerni, a mai világunkra alkalmazni, a magunk javára fordítani annak segítő erejét! Nem a hagyományt kell megmenteni, hanem önmagunkat, veszélyben lévő civilizációnkat és gyermekeink lelkét a hagyományos értékek erejével! Különben gyermekeink biztonságos támasz nélkül kóválygoghatnak a globális káosz forgatagában, az *„anything goes”* gyökértelen, értékvesztett, veszélyes szabadságában.

A dalolókörön résztvevőinek írásos vallomásai szerint a népdalok „igaz üzenetet hoznak az ősöktől, az elődökről, megérintik az én legmélyét, kitágítják az egyén tér- és időérzékelését. A népdalok éneklése felemel, feltölt, megnyugtat, kiegyensúlyozza a belső ént, segíti megtalálni a gyökereket, segít hazatalálni.” Egyikük így fogalmazott: „vége a bicebóca létnek”. Azaz az archaikus magyar népdalok rendszeres éneklése képes kiegyensúlyozni, biztonságos önazonosságot adni, segít a nemi, egyéni és nemzeti identitás építésében és fenntartásában, lelki stabilitást, lelki gyógyítást hozhat.

Azt szeretném, hogy közoktatásunkban a zenetanítás élményszerzéssel döbbentse rá a gyermeket arra, hogy a művészetek, a zene, a népzene, a dalolás segítségével jobb és élhetőbb az élet. Mert a művészetek a túlélési stratégiánk részei. Azaz identitásunk megteremtésének, fenntartásának, kifejezésének, és ezzel az öngyógyításnak hatékony eszközei. Eredendően erre valók.

Tehát magyar identitásunk tiszta forrása népdalainkban még mindig, időről időre előtör édes anyanyelvünkön, szürreális képalkotásunk, szimbolikus kifejezésformánk határtalan gazdagságával. Kodályi értelemben vett zenei anyanyelvünk lelki mélységeink és magasságaink megjelenítésének, kifejezésének évszázadok óta kifinomult, kikristályosodott eszköze. Csak merjünk és tudjunk élni vele!

Márfi Gyula

Gondolatok a magyar hazaszeretetről

Ha én ma Németországban kimondom azt, hogy magyar vagyok, szeretem népemet és hazámat, és a világ népei közt elsősorban a magyarokért érzem felelősnek magam, könnyen meggyanúsíthatnak azzal, hogy nacionalista, soviniszta, rasszista, sőt fasiszta vagyok. De megkaphatom az antiszemita és az iszlamofób jelzőket is, és megvádolhatnak azzal is, hogy szeparatista vagyok, aki bomlasztja az Európai Unió egységét.

Pedig én biztos vagyok abban, hogy a fenti jelzők egyike sem illik rám. Én szeretem a világ minden népét és nemzetét, szoktam is globálisan mindegyikért imádkozni, ugyanakkor az is igaz, hogy elsősorban hazám sorsát tekintem szívügyemnek.

Én Balassi Bálint, Zrínyi Miklós, Vörösmarty Mihály, Arany János, Petőfi Sándor, Juhász Gyula, Ady Endre és más költők hazafias költeményein nevelődtem, de utódja voltam 22 éven át Mindszenty József veszprémi püspöknek is, aki egyházi körökben határainkon túl legalább annyira ismert, mint a külföldi focisták közt Puskás Ferenc.

Mindszenty száműzetésének éveiben, 1971 és '75 közt, bejárta Észak- és Dél-Amerikát, Ausztráliát és Új-Zélandot, hogy az ott élő, magyar származású honfitársait felkeresse, őket hitükben és magyarságukban megerősítse. Egyszer – körülbelül nyolcvanévesen – eljutott Johannesburgba, a Dél-Afrikai Köztársaság fővárosába is. Körbetelefonálta a város kórházait arról érdeklődve, hogy ápolnak-e valahol magyar származású beteget. Kiderült, hogy az egyik kórházban van egy ilyen beteg, aki egyébként református, tehát gyónni, áldozni biztosan nem fog, és a betegek kenetét sem kéri. Ennek ellenére, és dacára a nagy melegnek és a fárasztó utazásnak, Mindszenty azonnal kocsiba ült, és elbeszélgetett ezzel a református asszonnyal csak azért, mert magyar volt.

Mindszenty bíboros, Magyarország volt hercegprímása természetesen ismerte azokat a zsoltárokat és azokat a prófétai szövegeket, amelyekben a két-három évezredde ezelőtt élt zsidó zsoltárosok és próféták hazaszeretete megfogalmazódott. Ezekből most csak egyet idézek:

„Babilon vizei mellett ültünk és sírtunk,
és Siont emlegettük.
Citeráinkat ama földön fűzfákra függesztettük.
Fogvatartóink kérték tőlünk:
Énekeljetek nekünk a ti énekeitekből.
– Az Ur énekeit hogyan énekelnénk
a számkivetés földjén?
Jeruzsálem, ha rólad elfeledkezem,
adassék feledésnek jobbkezem.
Ragadjon ínyemhez a nyelvem,
ha rólad nem emlékezem,
s Jeruzsálemet minden örömök között
legtöbbre nem teszem!" (Zsolt 136, 1–6)

(Zárójelben megjegyzem, hogy ez a zsoltár inspirálta Dsida Jenő *Psalmus Hungaricus* c. költeményét és a Boney M. együttes nagy slágerét, a *Babilon folyói*t is.)

De Mindszenty előtt az is világos volt, hogy Jézus is szerette hazáját, miként a népek apostola, Szent Pál is. Jézus megsiratta Jeruzsálemet (vö. Lk 19,41), miként Pál apostol is megtett mindent azért, hogy „a test szerint népéből valókat, Izrael fiait" üdvösségre segítse (vö. Róm 9, 3–4).

A hazaszeretet egyébként az elmúlt száz évben több „mélyütést" is elszenvedett.

Az egyik mélyütést a nemzetiszocializmus vitte be, amely a haza- és fajszeretet nemes eszméjét fajimádattá és fajgyűlöletté torzította. Túladagolva a legdrágább fűszer is elrontja az ételt és a legjobb gyógyszer is méreggé válik.

Így a hazaszeretet is iszonyatos bűnök forrásává válik, ha túlméretezzük – elvéve mellőle a krisztusi szeretet eszméjét, amelynek alapja az a hit, hogy Isten a mi egyetlen Teremtőnk, és mi mindannyian az ő gyermekei vagyunk. A nemzetiszocializmus vagy nácizmus ideológiai alapja a fajelmélet, amelyet Alfred Rosenberg öltöztetett tudományos mezbe 1930-ban megjelent, *A 20. század mítosza* című könyvében.

A második mélyütés a proletár internacionalizmus kommunista tanából forrásozott. Ennek az irányzatnak eszmei alapja az osztályelmélet volt. Ezen elméletnek megfelelően mi negyven éven át azt tanultuk, hogy testvéreink a kubai, a belga-kongói és a vietnami proletárok is, de nem testvérünk az a szomszéd, de még az a rokon sem, akit osztályidegennek minősített „népünk vezető ereje", a Moszkvából vezérelt kommunista párt.

A harmadik mélyütés forrása a kozmopolita globalizmus, amelynek több ideológiai alapja is van. Az első az ultraliberális szemlélet, amely túladagolja a szabadságot, túlhangsúlyozza az egyén, az individuum autonómiáját. Íme, megint egy érték: a szabadság az, amely túlméretezve megöli a haza- és fajszeretetet. A szabadság, mihelyt szabadossággá torzul, megöli a közösséget, túlhaladottnak minősítve az elkötelezett emberi kapcsolatokra épülő családot, ezzel együtt a világi és egyházi közösségeket, így a hazát is. Nem marad más, mint a szabadsággal rendelkező individuum és a kozmosz. – Így válik az ember a „leselkedő magány" áldozatává (Dsida), így kerül „négy fal közé" (Kosztolányi), így kerül bele egy olyan „bűvös körbe", amelyből nincs mód kitörnie (Babits). Így lesz az ember „fenség, észak-fok, titok, idegenség, lidérces, messze fény" (Ady).

A kozmopolita globalizmusnak van egy – az ultraliberális szemlélettel homlokegyenest ellenkező – ideológiai alapja is, amelyet én anti-fajelméletnek nevezek. Ennek alapjait még Alfred Rosenberget megelőzően, 1925-ben Richard Coudenhove-Kalergi gróf vetette meg *Praktischer Idealismus* című művében. Ez a könyv ugyanúgy a sátán műve, mint Rosenbergé. Ennek lényege az, hogy fel kell számolni minden fajt és nemzetet. A világ népeit: feketéket, fehéreket, barnákat, sárgákat mesterségesen össze kell keverni, és az így kialakult egyszínű – vagy inkább semmilyen színű – tömeget egyetlen központi világkormány alá kell helyezni. Úgy tűnik, hogy erre az elméletre csak a múlt század vége felé bukkantak rá Amerikában, és azóta a világ vezető nagytőkés hatalmai mindent megtesznek annak érdekében, hogy az elméletből valóság legyen. Ezt a célt szolgálja természetesen a bevándorlás támogatása, a bevándoroltatás is. A cél megvalósítása érdekében a nagytőke felhasználja többek között a nagy nemzetközi szervezeteket (ENSZ, Európa Tanács, Európai Parlament) és a megvásárolható államfőket is.

Amennyiben ez a terv megvalósul, a különböző népek és nemzetek elveszítik hitüket, hagyományaikat, kulturális gyökereiket, az identitástudatukat, és átalakulnak egy hatalmas, uniformizált robotemberekből álló, jól manipulálható kolhozzá: engedelmes munkaerővé és még engedelmesebb fogyasztóvá. A világkolhoz jelszava ez lehet: egység az egyformaságban.

Ezzel szemben a mi jelszavunk: egység a sokféleségben. Éljen a különböző fajokból és nemzetekből álló népek testvéri közössége. És maradjunk meg mi, magyarok is egy színárnyalatként Európa színes térképén. Babits Mihály *Eucharistia* című versének szellemében növekedjünk „testvér népek közt, mint a fák, kiket mennyből táplál a Nap".

Sebeők János

Magyar gondolatfutam

„Magam vagyok. Nagyon. Kicsordul a könnyem. Hagyom." Időnként eszembe jutnak Tóth Árpád *Meddő órán* című költeményének kezdő sorai. Időnként pedig pajkos módon át is alakulnak bennem a következőként: „Magyar vagyok. Nagyon. Kicsordul a könnyem. Hagyom." Hajszálnyi különbség, egy fránya szó, nem nagy eset. Magam helyett magyar. Eljátszik az ember időnként a gondolatokkal és a szavakkal. Történnek, végbemennek az emberben bizonyos dolgok, ha akarja, ha nem. Olyan ez, mint borotválkozva dudorászni a fürdőszobatükör előtt. Kisöbű titok. Magánügy. Az is volt számomra – magánügy – a bennem időről időre átalakuló Tóth Árpád-vers esete egészen addig, amíg felkérést nem kaptam Szondi Györgytől, a Napút főszerkesztőjétől, hogy méltóztassak valamit szösszenni a magyarság témakörében. Nos, azóta már mindez, amiről fentebb szóltam, közügy. Tartozik, tartozzék másra is. Ne maradjon az én titkom, én igen kis gyónástitkom, annál is inkább, hisz alkalmasint akár messzemenő következtetések is adódhatnak belőle. Itt van mindjárt a meghekkelt pont maga: „magam" helyett „magyar".

Magam – magyar. Magyar magány. „Az ám, Hazám!" Egyedülvalóak volnánk? A magány – tapasztalatom szerint – a magyarságtudat egyik legalapvetőbb színezéke, mely hozzáadott értékként hat, hisz karcolgatja lelkületével az univerzális unikalitást.

Lelki magyar magányunkat legtöbbször a magyar nyelvi magány metaforáján keresztül szokás megjeleníteni, ábrázolni. Kísértő képzet: a magyar nyelv zárványként van bezárva a nagy indoeurópai nyelvcsaládba. Nyelvrokonaink, a finnek, illetve hantik és manysik vigasztalanul messze „ringnak" tőlünk, hetedhét határon is túl, túl az Óperencián. Közelebbi és távolabbi szomszédaink mind a nagy indoeurópai nyelvcsaládhoz tartoznak. Ez a halmaz egyébiránt túlontúl kiterjedt ahhoz, hogy mentálisan csoportként, identitásként legyen megélhető, nem úgy az indoeurópai nyelvcsalád kisebb, de még mindig tekintélyes nagyságú alcsoportjai, melyek már nagyon is megélhető közösségeket formálnak. Ilyen például a szláv nyelvcsoport. Irigyeljük-e a szláv népeket, amiért szegről végre rokonok? Irigyeljük-e őket a jó társaságért? Amiért tartoznak valahová, tartoznak valahová? „Lennék valakié, lennék valakié."

A nyelvi magány burkából kitekintve úgy tűnhet, hogy valamely nagyobb nyelvcsaládhoz tartozni valódi összetartozás, egyfajta testvéri kötelék lehet. Szó se róla, az első világháború kezdetén Oroszország a szláv testvér Szerbia mögé állt, ám ellenkező példa is akad bőven, gondoljunk csak a lengyel-orosz viszonyra. Viszályra? Vagy itt van az orosz–ukrán viszony. Vajon gondoltak-e a katyni erdőben lengyel tiszteket árokba lövő orosz – esetleg ukrán – kiskatonák arra, hogy szláv testvéreikkel végeznek épp? És a holodomor generalisszimusza, Sztálin gondolt-e vajon a szláv testvériségre akkor, amikor kiéheztette Ukrajnát? És amikor V–2-es rakéták hullottak Londonra, Churchill vajon foglalkozott-e a német és az angol nyelv közös töveivel? Azonos nyelvcsaládhoz tartoz-

ni nem a megértés záloga és nem életbiztosítás a háború ellen. Ne irigyeljünk hát más népeket csak azért, mert papíron, tudományosan több a nyelvrokonuk, hanem inkább utazzunk el Varsóba – lengyel, magyar két jó barát. Népek közt a nyelvrokonság fokától függetlenül is kialakulhatnak történelmi barátságok – lám. Nyelvünk egyedisége miatt a legkevésbé sem kell magányosnak éreznünk magunkat Európában.

E gondolatok merültek fel bennem a magyarított „magam" szó kapcsán, de itt bizony nem állhatunk meg, hisz a „mutáció" nyomán az egész „gén", mármint az egész vers jelentése, mondanivalója is megváltozott. „Magyar vagyok. Nagyon." Mit jelentsen ez? Nagyon magyarnak lenni? Nagyon magyar. Mekkora telitalálat a magyarságtudat szívcsakrájába! Hányan is foglalkoztak az elmúlt idő során azzal, hogy ki mennyire magyar… Hogy vajon van-e mértéke avagy éppenséggel mélysége a magyarságnak?

Sokan érzik úgy – érezzük úgy? –, hogy vannak magyarok és még magyarabbak. Megjelenik előttünk – előttük – a térkép, ahol a magyarabbak a magyarság egészén belül egyfajta szórványként vannak feltüntetve.

Sokak számára ilyen képletes és valóságos szórvány a székely magyarság. Töményebben, erőteljesebben, hangsúlyosabban magyar a magyaroknál. Magyar „nagyon". A Parlament homlokzatán lengő székely zászló is ezt a dacos öntudatot hirdeti fennen. Az ünnepségek, demonstrációk alkalmával a Magyar Himnusz után felzúgó Székely Himnusz is mintha a Magyar Himnusz egyfajta beteljesülése, apoteózisa, felső foka, végkifejlete volna. Tragikus végkifejlet? A Székely Himnusz olyképp tömöríti a magyarságtudatot, amiként a fatimai kegyhely a hitet. A Magyar Himnusz a szentmisék nyugodalmas méltóságához, a Székely Himnusz a búcsújáró helyek szent ekszтázisához hasonlítható.

Mindez nemcsak a szűken értelmezett székely magyarságra, hanem az egész erdélyi magyarságra is érvényes. Ki tudja, meglehet, Erdélyben lakozik a magyarok Istene és igazsága. Ott fakad a titkos magyarságforrás egyenesen a hegyekből. Kétségtelen, hogy Erdélyben valami olyasféle magyar színtisztasággal találkozhatunk, ami határon innen már réges-régen kiveszett. Ez a színtiszta magyarság több skanzenszerűen megőrződött puszta folklórnál, ez egy egész értékű, prím lelkiség.

Sokak szerint tehát Erdély az, ami „nagyon" magyar, de tágítható a kör: belefér Kárpátalja, Felvidék, Délvidék, és talán még Burgenland is. Eszerint a határon túli magyarok a „nagyon" magyarok, a jobban magyarok, a magyarok inkább. Sokak szerint a kisebbségi lét, az üldözöttség tesz igazán magyarrá. A határon túli magyaroknak minden magyar szóért meg kell szenvedniük, ugyanez a határon inneni magyarok számára magától értetődik. Hát persze hogy magyarok a helységnévtáblák, miért is volnának más nyelven írva? Egy magyar helységnévtábla Magyarországon nem feltűnő, bezzeg Romániában… Ott egy magyar helységnévtábláért alkalmasint már harcolni kell. A határon inneni magyarok elkényelmesedett magyarok volnának, akik hozzászoktak a jóhoz, mármint a hazaihoz? És mi van a határon inneni magyarsággal?

Sokak szerint a határon inneni magyarság is dichotóm, tagolt, a Budapest–vidék ellentmondás jellemzi, és máris a népi-urbánus vitánál tartunk. Ebben a vitában igencsak leegyszerűsítve az a kérdés, hogy a népiek magyarabbak-e, mint az urbánusok. Ha a magyarságfogalom a néphagyományból ered, akkor

a válasz vitathatatlanul igen. Egy falusi parasztgazda még őrző, egy városi, főként budapesti ember pedig így értelmezve vesztő, talajvesztett, gyökértelen. Bartók és Kodály gyűjtéseit hallgatva, a néptánc istenadta koreográfiáira rácsodálkozva nehéz elképzelni, hogy a magyarságtudatnak létezhetnek a népiségtől független megfogalmazásai. Talán ez nehezíti meg, hogy a népi-urbánus vita belátható időn belül dűlőre jusson, s amíg dűlőre nem jut, addig jó magyar módra búslakodhatunk. Ne feledjük, az általam átformált Tóth Árpád-versben miután „nagyon" magyarok voltunk, kicsordult a könnyünk, és hagytuk. A nagyság átka? Könny kísérné a magyar nagyságot? Hányszor kísérte, te jó ég, hányszor… Nagy Magyarországtól kis Magyarországig, e csonka nem ország országig hosszú volt az út.

A magyar bánat igazi hungarikum. Semmi köze a depresszióhoz, inkább ridegtartású szomorúságnak nevezném, ha már megnevezni kell egyáltalán. És ide kívánkoznak a Bartók Bélát emigrációba vonulásakor búcsúztató népdal sorai: „Elindultam szép hazámból, híres kis Magyarországból. Visszanéztem félutamból, szememből a könny kicsordult." Hagyod, hagyjuk kicsordulni? „Kicsordul a könnyem. Hagyom."

Az, hogy mit is jelent magyarnak lenni, számomra akkor mutatkozik meg a legerősebben, amikor úgynevezett emigráns-interjúkat hallok. A riportalanyok minél sikeresebbek, én annál inkább lelombozódom. Honvágyam támad ilyenkor itthon lenni. A tengerjárói mosogatások és nagy beilleszkedések végtelenül elkeserítenek, és egy hang ilyenkor azt kiáltja bennem: „Gyere haza! Gyere vissza közénk!"

Ülök a buszon. A hangosbeszélő magyarul bemondja, hogy melyik megálló következik. „Fél szavakból megértjük egymást" a hangosbeszélővel. Micsoda szerencse, hogy tudom, mikor kell leszállni.

Tamás Menyhért

Teljes én

Indentitás. Kölcsön-szó. Ízlelgetem, hogy melyik értelmezése áll hozzám legközelebb. Marad a hozott sorsomhoz legillőbb: „teljes én"-nél maradok, mert első irodalmi jelentkezésem óta velem van, bennem feszül, irányít, meghatározza minden megnyilvánulásomat.

Szent fogalom, magyar ihletésű, hét évszázadot sugalló szópár.

Ezért őrzöm benső őrzéssel.

Ezért hoz zavarba, ha, külső jegyként, vallomástevésre kényszerít. Ez már nem rám tartozik, a megírt mű feladata.

A jussolt nyelvújítás előtti anyanyelv, anyelnyelvem érvényesülését kereső varázslatáé.

Korszerű tettre váltva: az illyési törvény kézfogásával…

Vidák István

Magyarnak születtem

Egy kis visszatekintés. Régóta és sok változatban igyekszik a világ egységesíteni az embereket. Életem fele a szocializmusban telt el, és mélyen belém véső dtek a szovjet himnusz sorai: „Ez a harc lesz a végső, / csak összefogni hát, / és nemzetközivé lesz / holnapra a világ."

Ez jól megvilágítja előttünk a megálmodott szovjet embert. Ilyen soha nem volt, de akkoriban úgy tűnt, hogy lesz.

Hasonló folyamat játszódott le abban az Észak-Amerikában, ahol ugyan nem jártam, de úgy mondják, hogy ott a világ összekeveredett, és ebből megszületett az amerikai állampolgár. Arra most nem térnék ki, hogy a környező országokban hogyan igyekeztek a magyar embert ukránná, románná, szerbbé, szlovákká átnevelni. Összegezve: hátrányaival és előnyeivel együtt ez ma egy világjelenség, amit a hírközlés és a szórakoztatóipar boldogan támogat. A folyamat előnyei és hátrányai továbbgondolandók.

Hazaszeretet. Nem szívesen használok idegen szavakat. Érdekes módon a hazaszeretet szó manapság egyre ritkábban hangzik el. Az önazonosság kissé nyakatekert, nehezen kimondható, a hagyomány pedig túlzottan széles fogalom. A tiszta forrás megnevezés inkább arra utal, hogy milyen legyen a hazaszeretet, őszinte és tartalmas.

Hazaszeretetem története. Kilencéves koromban az ablakunk alatt vonultak el az orosz tankok Budapest központja felé. Jól emlékszem az angol feliratos, repülőről ledobott csokoládés dobozokra, majd a zöld színű Csepel teherautókra, amire a szomszédunk is feltette értékesebbnek tartott „motyóját". Nyitva a határ, meneküljünk nyugatra! – hallatszott mindenhonnan. Mint gyermek megkérdeztem, mi miért nem csomagolunk? Édesanyám azt mondta: mi itt születtünk, nekünk ez a hazánk, és jóban, rosszban, kitartunk mellette. Így aztán maradtunk, míg a többiek elmentek.

Ez volt az indíttatás, majd az évtizedek során e szavak gyökeret vertek bennem. Bárhova mentem, mindig visszakívánkoztam. Életem nagy részét keleti utazásokkal töltöttem, mert a kilencvenes években külföldön megtartott tanfolyamainkkal egy kis többletjövedelemre tettünk szert. Ez fedezte az utazásainkat a magyarság bölcsője felé. Sokan elindultak már előttünk, és lehet, hogy több eredményre jutottak. Eredendően hazaszeretetünkből született meg Kelet megismerésének vágya.

Hazaszeretet tárgyakban. Mint alkotó emberek igyekeztünk az anyagot, amit formáltunk és formálunk, magunk összegyűjteni a természet gazdag kertjében. Így aztán jómagam (István) belegyökeredztem a földbe. Talán kissé nevetségesen hangzik, de minden vízparton növő gyékényszál rokonom, egyben szülőföldem, hazám része. Itt van az én kincsem elásva. Évente újjászületik, csak le kell hajolnom érte. Hasonló gondolatok övezik a juhokról lenyírt gyapjút, amivel az utóbbi évtizedekben ismerkedünk. Nem tudok érzelmek nélkül elhaladni egy juhász nyája és kutyája mellett. Az

ezekből az anyagokból általam, vagy mások által előállított tárgyak nekem a hazát jelentik.

Hazaszeretet tájakban, emberekben. Hasonlóan vagyok a tájakkal. Az ember semmit nem vihet magával a túlvilágra. A tájakat, mint mindent, újra és újra látni kell, főleg azokat, amelyeket szeretünk. Ilyen egy sajátos alakú domboldal vagy egy sárguló erdő, vagy a messze ködlő hegyek egymás mögötti láncolata. Persze nem jut messzire az ember a természet csodálatával, ha nem veszi észre a benne élő embert. Azt az embert, aki a vad, érintetlen természetet a maga képére és hasznára alakította. Elég egy öreg gyümölcsöskert ahhoz, hogy szívemet öröm töltse be. Elég néhány idős ember vagy fiatal lányka becsületes nézése vagy mosolya. Ez az én hazám, ezt őrzöm magamban. Ezt senki nem tudja elvenni tőlem.

Zsugorodó hazaszeretet. Ülök Bakuban a földalattin, de lehetnék Tbilisziben vagy Jerevánban. Emberek állnak és ülnek körülöttem. Rájuk pillantok, nem tudom, hogy hol vagyok. Akár odahaza is lehetnék, vagy bárhol. Nézem a cipőjüket, a nadrágjukat vagy a szoknyájukat, az ingüket, sapkájukat, és megrettenek: már minden ennyire hasonló szerte a világon? Aztán meglátom az arcukat, és rájövök, hogy azt még nem tudták lecserélni. Abban még évezredek őrződnek és köszönnek rám. Tudom, hogy ez nem nagy vigasz. El is határoztam, hogy amennyiben egyszer filmet készítek magyarságomról, akkor abban csak arcok lesznek, általam kiválasztott, számomra kedves, magyar arcok. A címe is megvan a filmnek: *Magyarnak születtem*.

Tudom, hogy erről nem tehetek, de tehetek arról, ami ezután történt velem.

Jerzy Snopek

A közép-európai értelmiség és a magyar példa

Közép-Európa a legújabb időkben – a felvilágosodás korától kezdve – az értelmiség számára egyenesen modellértékű tartományt jelentett. A sajátságos történelmi és strukturális körülmények éppen ebben a régióban alakították ki az értelmiség tevékenységi terepét, jelölték ki szerepét és határozták meg kötelezettségeit más osztályok és társadalmi rétegek, a honi nemzeti közösségek iránt. Ebben az összefüggésben elsősorban a szűkebb értelemben vett értelmiségre gondolok, egy osztályok közötti vagy osztályok fölötti, kifejezett önazonossággal rendelkező rétegre, amelyet autonómia, sőt szellemi függetlenség jellemez. Másfelől nézve olyan értelmiségi elitről, csoportról van szó, amely egy egész közösség számára határozza meg a gondolkodási és viselkedési mintákat, egyúttal figyelemmel kíséri azok betartását.

Az értelmiséghez fűződő kutatások hagyományában az a vélemény alakult ki, hogy az alapító aktus a (főleg nyugat-európai) értelmiségieknek a magatartása volt, amelyet szélesebb értelmiségi hátterük képviselt az ún. Dreyfus-ügyben. Ha olyan látványos eseményeket keresünk, amelyek jelképei lehetnek egy új, specifikus társadalmi réteg születésének, mélyebbre is nyúlhatunk a múltban, és felfedezhetjük a Dreyfus-ügy sajátosan felvilágosodás kori előképét, a Calas-ügyet, amely nagy visszhangot keltett az egész akkori Európában Voltaire és szabadgondolkodó értelmiségi utánzói révén. Ezeknek a felvilágosodás kori értelmiségieknek a hangja ugyanolyan szuverén, partikuláris összefonódásoktól mentes, a pillanatnyi politikai érdekeken túllépő, általánosabb humanista értékekre hivatkozó hang volt, mint Dreyfus védőinek véleménye. És bár mindkét esemény nyugat-európai terepen zajlott le, nem igazán lehet megkérdőjelezni azt a tézist, hogy az értelmiség szűkebb, étoszhoz, elhivatottsághoz, misszióhoz stb. kapcsolódó értelemben olyan jelenség volt, amely különösen Közép- és Kelet-Európa történelmében hagyott nyomot. Mindez az itteni – leigázott, elnyomott, államiságuktól századokon át megfosztott, különféleképpen éhhalálra ítélt – nemzetek sajátos történelmi sorsának alakulásához kapcsolódott. Nem vonatkozik mindez, természetesen, Oroszországra vagy Ausztriára. Az értelmiség helyzete Oroszországban a cári uralom és a szovjet uralom idején egyaránt emlékeztetett – de csak bizonyos mértékben – a lengyel, a magyar vagy a cseh értelmiség 1945–1989 közötti helyzetére. A különbség oka természetesen az volt, hogy az orosz értelmiség számára saját totalitárius és hatalmas állama jelentette az ellenséget. Jellegénél és státusánál fogva ez az állam egyúttal csábítást és csapdát is jelentett az értelmiség egy részének esetében, ész-

revétlenül elcsábíthatta, elnyomhatta azt a megfelelően értelmezett status quóra, hazafiságra, nemzeti büszkeségre, a nagy birodalom idealizált küldetésére stb. hivatkozva. Ezzel szemben a közép-európai értelmiség a szovjet uralom idején – tevékenysége radikális megnyilvánulásai során – saját országa hatóságait, saját államát támadta, miközben tisztában volt azzal, hogy országa jelentős mértékben meg van fosztva önrendelkezési jogától, és az elnyomás fő forrása kívül található. A dolgok ilyen állása mellett másként festettek a csábítás kérdései, az ideológiai függőségek, az erkölcsi preferenciák és választások, a hazafias kötelezettségek, a nemzettel kapcsolatos érzések és komplexusok. Tegyük még hozzá, hogy itt nagyobb rangja volt a nemzeti önazonosság kérdésének is.

A közép-európai értelmiség feladatai világosabbak voltak a nemzeti elnyomás idején, a saját államiság hiányának korszakában. Étosza ilyenkor nem volt annyira korlátozott, és nem deformálták különböző osztályok vagy saját társadalma töredékeinek eltérő érdekei és nézetei. Létezett ugyanis az egész társadalmat, különösen pedig az egész nemzeti közösséget a társadalmi és politikai megosztottság fölött egyesítő hatalmas erő. Ennek az erőnek a forrása a szabadság és függetlenség visszaszerzésének imperatívusza által megjelölt nemzettudat volt. Nem zárta ez ki az ideológiai különbségeket, politikai vitákat és civódásokat az eljövendő lengyel állam formájáról, mégis éppen ezen az alapon – és az általánosan elfogadott nemzeti elvek fundamentumán – az akkori, étoszt képviselő értelmiség számonkérte az egyetemes humanista értékeket, kiállt az igazság, a társadalmi igazságosság mellett, kiállt a megsértettek, lenézettek, kisemmizettek stb. védelmében.

Mindez a lengyel valóságban rajzolódott ki talán a leglátványosabban. A magyar helyzet állt strukturális szempontból legközelebb hozzánk, ugyanakkor lényegesen eltérő is volt. A hasonlóság abból fakadt, hogy a Két Nemzet Köztársasága és a Szent Korona Országa, amelyekkel a történelem kegyetlenül bánt, s mindkettőt hanyatlásba taszította, és sok évtizedre, sőt évszázadra megfosztotta függetlenségétől, soknemzetiségű országok voltak. Ez a gyengeség azonban nem ugyanolyan bélyeget nyomott Lengyelország és Magyarország jövőjére, s aránytalan következményekkel járt. Lengyelország harmadik felosztása idején a különbségek már szembeötlők voltak, és nem is múltak el az elnyomás korszakának végéig, 1918-ig. Az egykori nemesi Köztársaságot ugyanis szétosztotta egymás között három szomszédos állam, miközben a történelmi Magyarország a modern idők küszöbén állt, a XIX. század elején a Habsburg Birodalom – a törökkel vívott különféle csetepaték rendezése után – (szinte) teljesen bekebelezte. Az új helyzetben a magyarok eléggé privilegizált pozíciót kaptak, miközben nagymértékben megőrizték az egykori soknemzetiségű állam viszonylag önálló struktúráját – az ország a bécsi hatalomnak volt alárendelve, de feljebbvalója volt a horvát nemzetnek és az összes, az egykori Szent István-i államot alkotó nemzeti kisebbségnek. Különleges helyzet volt ez; a minket érdeklő perspektívából nézve – paradox, kollíziós, belső ellentmondásoktól terhes állapot, amely széthúzást, dilemmákat, ellentéteket szült az erkölcsi értékek választásának kérdésében, az érték megítélésében, s így a *de facto* értelmiségi terüle-

teket illetően is. Ezeknek a struktúráknak a keretein belül a magyarok ugyanis egyszerre voltak elnyomók és elnyomottak, leigázók és leigázottak. Konfliktusos helyzetekben, hogy csak a magyar Népek Tavaszát említsük, Bécs fenntartások nélkül használta ki a magyarok gúzsba kötöttségét, és ügyes propagandával saját nemzeti kisebbségeit fordította ellenük. A hegemón ilyenfajta manipulálásai, többek között a magyarok történelmi tudatának befolyásolása, ekkor már elég régi hagyománynak számítottak, és még visszatérünk hozzájuk. A nemzeti szabadságharc 1849-es végleges veresége után ahhoz hasonló légkörben, mint amilyen nálunk alakult ki a januári felkelés után, 1867-ben a magyarok kiegyezést kötöttek az osztrákokkal, amelynek értelmében a még mindig függő viszonyban lévő magyar állam némiképp nagyobb autonómiához jutva, tagja lett az Osztrák–Magyar Monarchiának. Ez az aktus kétértelmű volt, évek múltán a történészek általában kritikusan ítélték meg mint olyat, amely leépítette a nemzeti tudatot, elaltatta a szabadság kivívásával kapcsolatos törekvéseket. Ugyanez a körülmény határozta meg a magyar értelmiség helyzetének sajátosságát. Hiszen ez volt az a korszak, amikor az ismert civilizációs és társadalmi folyamatok eredményeként a középeurópai értelmiség úgy erősödött meg, mint különálló társadalmi réteg, amely elszakítja az anyai rendekhez vagy osztályokhoz kapcsoló köldökzsinórját, szuverenitásra tör, egyre inkább tudatában van társadalmi – és nemzeti – küldetésének. E téren a romantikában uralkodó helyzethez viszonyítva egyenesen letaglózó volt a különbség.

Részletesebb összehasonlító elemzések nélkül is meg lehet állapítani a lengyel értelmiségről, hogy hősies korszakában, a XIX. század utolsó negyedében és a XX. század első két évtizedében lényegesen aktívabb, szolidárisabb és egységesebb volt, mint a magyar értelmiség. Ez a benyomás paradox módon annak tudatában vetődik fel, hogy a lengyel értelmiségnek, különösen a XIX. században, két egyformán erős áramlata létezett: a konzervatív-hagyományőrző és a demokratikus-liberális, míg Magyarországon az első volt az uralkodó irányzat. Úgy fest a helyzet, hogy a kiegyezés és annak következményei, a függetlenségi törekvések vereségét követő traumákkal együtt, valóban sok évre lefékezték a magyar szabadságharcos lendületet. Amint háttérbe szorultak a fennkölt nemzeti törekvések, amint bizalmas barátság alakult ki az uralkodó hatalommal, elfogadottá vált a *status quo*, eltűnt az értelmiségi szolidaritás – és jelentős mértékben az aktivitás – alapja. A tudat kétszínűsége, a nem mérhető dolgok figyelmen kívül hagyása, a hazafiak korábbi nemzedékeinek ideáljaihoz való hűtlenség érzése stb. a társadalom bizonyos köreiben szégyenkező, másokban már észre sem vehető amnéziát váltott ki, és meggyengítette a tenni akarást. Az idős Kossuth emigrációból érkező hangja egyre inkább pusztába kiáltott szó lett. Petőfinek, a forradalom bárdjának, a szabadság, egyenlőség és testvériség lovagjának, egyúttal ezek vértanújának emléke szétoszlott a nemzetben. Csak Petőfi szellemi örököse, az utolsó magyar próféta-költő, Ady Endre volt képes felrázni honfitársai lelkiismeretét, visszaadni nekik a múlt emlékét és érzékennyé tenni őket saját jövőjükre.

Azt hihetné az ember, hogy a nemzettudat a nemzeti lét garanciáját jelentő államiság hiányakor válik különösen élővé és intenzívvé. Megerősíti

ezt Lengyelország példája. Még azt is elfogadhatjuk, hogy ez általánosan fellépő törvényszerűség, amelyre Magyarország történelmében is számos bizonyítékot találunk. Ám e történelem különleges pillanatában, az Osztrák–Magyar Monarchia idején, a magyar nemzettudat elhalkult, viszont kétszeres erővel jelentkezett – paradox módon – akkor, amikor Magyarország, évszázados elnyomatás után visszanyerte függetlenségét. A függetlenséget ugyanis fájdalmas körülmények között, a Monarchia, vagyis egy államok fölötti képződmény vereségének következményeként nyerte vissza, amely képződménnyel 1867 után a magyar társadalom elég széles körei azonosultak.

A magyarok tudatán azonban elsősorban az a kínzó trauma hagyott nyomot, amelyet a függetlenség visszaszerzésével együtt éltek át. Ez a trauma nem a Monarchia közvetlen bukásához, hanem a történelmi magyar nemzetnek, Szt. István országának közvetett bukásához kapcsolódott. Az 1920-ban Trianonban megkötött békeszerződés értelmében ugyanis az új magyar állam erősen megcsonkított formában jött létre: területe 93 ezer négyzetkilométert tett ki (a történelmi Magyarország 325 ezer négyzetkilométerével szemben), amelyen 8 millió lakos élt (a történelmi Magyarország 21 milliós lakosságával szemben). Az újjászületett állam határain kívülre, a szomszédos országokba mintegy 3 millió született magyar került. „A Trianon revíziójáról, a földek és emberek egyesítéséről szőtt álom – először nyíltan hirdetve a hivatalos politika által, majd eltitkolva – határozta meg a magyar nemzettudatot a következő évtizedekben."

***

Kijelenthetjük, hogy a trianoni trauma ma is rányomja bélyegét a magyar tudatra. Egyfelől hatással van a mai magyar értelmiségi tudat sajátos paradigmájának formájára, meghatározza annak vektorait, érzelmi-emocionális kötelékeit, a feszültségek területeit, az érvelés módozatait, a kívánatos és elvetendő értékek hierarchiáját. Másfelől a nemzeti önazonosság kérdését az említett paradigma fontos elemévé teszi, diakrón tengelyen éppúgy, mint szinkron síkon. Ezért van különös rangja az emlékezésnek és a történelmi tudatnak a magyar értelmiségi vitákban, egyúttal nagy jelentősége a nemzeti önazonosság témájával kapcsolatos fejtegetéseknek, amelyek a magyar horizonton megjelenő aktuális nemzetiségi feszültségek kontextusába ágyazódnak.

Az önazonosság problematikája, különösen nemzeti (nemzetiségi) nézőpontból a magyar tudatot sokkal jobban leköti, mint pl. a lengyelekét. Nem jelenti ez azonban azt, hogy az egész magyar értelmiség figyelmét erre összpontosítja. Nem volt ez a figyelem monolit száz (és még több) évvel ezelőtt, és ma sem az. Mindig két jól látható táborra oszlott: a nép-nemzeti és a polgári-liberális táborra, jelentős konzervatív szárnnyal (urbánus). Ennek a hagyományos, mai napig kiegyenlítetlen felosztásnak a forrása a soknemzetiségű állam struktúrájában keresendő, különösen pedig abban, hogy a polgárságon belül a nem-magyar – főleg német és zsidó elem – volt domináns. Ez az elem alapvetően asszimilálódott, de megőrizte sajátos jegyeit és preferenciáit, amelyek különböztek a magyarokéitól. Míg a nép-nemzeti irányzatban különös jelentőséget és értéket tulajdonítottak a magyar kultúra tősgyökeres, népi, paraszti forrásainak és jellemzőinek,

addig az „urbánusok" elsősorban a polgári hagyományokra és a nyugat-európai inspirációkra támaszkodtak. A két áramlat képviselői egyaránt kegyelettel viseltettek a helyi vagy regionális értékek iránt, kultusszal övezték szülőfalujukat vagy városukat, de általában csak a népiek tartották ősi vagyonukat a haza részének, saját falujukat vagy régiójukat egy általánosabb érték, vagyis a magyar föld reprezentációjának, amelyet nem szabad elhagyni, ahol – miként a nagy romantikus költő, Vörösmarty Mihály tanította – „élned, halnod kell". Meglepő jelenség, különösen lengyel szemszögből nézve a vallási elem csekély jelenléte a nemzeti önazonosság a magyar értelmiség által létrehozandó modelljében. A vallási elem jelentős történelmi szerepet játszott a régmúlt századokban, különösen a történelmi Magyarország hatalmának idején. Abból a korszakból származik a lengyelekéhez hasonló mítosz, mely szerint Magyarország „a kereszténység védőbástyája". A vallás hosszú időn át volt a történelmi emlékezet és a nemzeti mitológia alkotórésze, de a társadalmi tudatot szervező élő tényezőként megszűnt létezni, amikor véget ért a Porta felől fenyegető veszély. Ezután a magyarok a katolikus Ausztriával kerültek szembe, ami semlegesítette a katolicizmus identifikáló szerepét, e területen másodrendűvé degradálta a protestantizmushoz (különösen a kálvinizmushoz) viszonyítva, bár az a katolicizmushoz képest kisebb társadalmi erőt jelentett, és különösen a nem magyar származásúak körében volt túlságosan népszerű. Vagyis Magyarországon annak az önazonossági formulának, hogy „a magyar: katolikus" vagy még inkább, hogy „a magyar: protestáns" vagy akár az, hogy „a magyar: keresztény", nem volt létjogosultsága. Egyébként később, az elnyomatás idején, valamint 1945 után sem játszott Magyarországon az egyház olyan fontos szerepet a társadalom szubjektivitásáért és a nemzet szabadságáért folytatott harcok történetében, mint Lengyelországban. Voltak vértanúi, mint a rendíthetetlen Mindszenty bíboros, de még ő is – elfordulva az 1956-os forradalomtól – eltékozolta a magyar katolikus egyház bizonyos történelmi esélyét. Ugyanakkor a társadalmi emlékezetben megmaradtak a papság és a Rákosi-féle önkényuralom között megkötött szégyenletes kompromisszumok példái. Mindez oda vezetett, hogy manapság a magyarok nemzeti identitását veszélyeztető globalizációról vagy az európai integrációról szóló vitákban az önazonosság keresztény aspektusa szinte észrevehetetlen.

***

Továbbra is élő azonban ebben a kontextusban a magyarok származásának kérdése, az önazonossággal kapcsolatos fejtegetésekben ugyanis rendkívül hasznos és hatásos. A magyarok tudatában évszázadok óta a nemzeti mitológia részeként van jelen. A XX. században komoly tudományos kutatások motívuma lett, felbukkant a magyar költészetben is. Az identitás problémáját több nézőpontból lehet vizsgálni. Beszélhetünk önazonosságról mint az önmagunkkal való identitásról, és ilyen értelemben mint egyedi és megismételhetetlen jelenségről. Ha ilyen értelemben akarjuk meghatározni az önazonosságot, meg kell keresni a megkülönböztető jegyeket (vagy ha adminisztratív eljárásról van szó – az illető személynek tulajdonítani azokat). Emberi személy esetében lehetnek ezek ujjlenyomatok, vagy lehet DNS-kód. A biológia

(anatómia) irányába fordultak – mint tudjuk – a rasszista indíttatású kutatások. Ilyen érvek magyar publicisták spekulációiban is előfordulnak: próbálják megtalálni a magyaroknak azt a mitikus sajátosságát, amelynek következtében etnikai magányra vannak ítélve az európai népek között.

Másfelől, az önazonosságról beszélve, bizonyos nagyobb közösséghez való tartozásra gondolunk (vagy pedig különféle közösségekhez, társadalmi csoportokhoz stb. való véletlen tartozásra).

A nemzetük származástanával kapcsolatos magyar vitákban mindkét perspektíva jelen van. Miután számos viszontagság után megérkeztek Európába és letelepedtek a Kárpát-medencében, megismerkedtek az európai népekkel, rá kellett döbbenniük, hogy nincsenek köztük rokonaik. Nyelvük, amely a legkisebb mértékben sem hasonlít más nyelvekhez, ugyancsak ezt bizonyította. Száz évvel később ugyan már részei voltak a kereszténység nagy családjának, etnikailag keveredtek a szláv bennszülöttekkel, de megőrizték különbözőségük tudatát és emlékezetüket elsődleges hazájukról, amelyet valahol a határtalan Ázsiában hagytak. Viszonylag gyorsan kezdték keresni őshazájukat és a rokon népeket egyaránt. Már a X. században – félig intuitív módon – a „keleti törökök" felé fordultak, bennük látva rokonaikat, a XIII. századtól kezdve pedig expedíciókat indítottak Ázsia belsejébe az ősmagyarok és egykori fészkük felkutatására. Ilyen feltáró utakat rendszeresen szerveztek a következő évszázadokban is, és – érdekes módon – napjainkban sem hagyták abba a kutatást, bár időközben már sok mindent megtudhattak származásukról. A módszeres kutatások úttörői ezen a területen kiváló tizenkilencedik századi tudósok voltak: Vámbéry Ármin, különösen pedig Kőrösi Csoma Sándor, aki egészen Tibetig jutott el. Az őshazakutatások a mai napig tartanak, egyre jobban emlékeztetve – ahogyan azt másutt már megírtam – „csalóka remények utáni hajszára", bár kétségtelenül van alapjuk a valóságban. Éppen csak ősrégi, szétszóródott, szinte megfoghatatlan valóságban. A XX. század harmincas éveiben a kiváló író, Illyés Gyula meghatódva írta, hogy Oroszország (Szovjetunió) keleti részein olyan emberekkel találkozott, akik a magyarokéhoz meglepően hasonló szavakat használtak.

Az évszázadok óta zajló expedíciók, történelmi, főleg nyelvészeti kutatások ismeretében megállapítható, hogy a magyarok Közép-Ázsiából, Urálon túli területekről vagy Mongóliából érkeztek Európába, nyugatról kerülve meg Tibetet.

Mint már említettem, a magyar nemzet származásával kapcsolatos viták még mindig tartanak. A történészek és publicisták által folytatott, olvasók szélesebb körei által érdeklődéssel kísért polémiák, viták során két fő álláspont rajzolódott ki. Az első álláspont hirdetői a magyarok finnugor eredete mellett foglalnak állást, a másik csoport viszont a hun rokonság mellett érvel, rámutatva arra, hogy a magyarok európai jelenlétének első évszázadaiban ennek a rokonságnak a tudata általános volt a magyarok körében. És valóban, „akkoriban azt tartották, hogy Árpád, a magyarok vezére közvetlen örököse volt Attilának, és »Isten Ostorának« halála után a hunok visszatértek Európába, hogy visszaszerezzék hazájukat, és az erdélyi székelyek az utódaik. Elfogulatlanul szemlélve ezeket az érveket, meg kell állapítani, hogy hiányoznak a

bizonyítékok, miként a lengyelek származata származási teóriája esetében is. A magyarok egyébként hasonló kulturális formációból származnak, mint a szarmaták. A hun eredet hirdetői jelentős mértékben gazdagították az idők során érvrendszerüket. Tágabb értelmet nyert a hunizmus fogalma, a keleti életerő jelképes igazolásának tartva azt, amelyben egyre jelentősebb szerepet kezdtek játszani a török és a mongol elemek." A hun (orientális) teória mellett szóló fontos érveket szólaltattak meg a nyelvészek, rámutatva a magyar nyelv és a török nyelvek rokonságára, amely összehasonlíthatatlanul mélyebb, mint a finn nyelvvel való rokonság. Felvetődik az is, hogy a finnugor elmélet genezise alapjában véve politikai természetű, mivel a XVIII. században született a magyarokkal nem rokonszenvező történészek körében, alighanem a Habsburgok sugalmazására, akiknek az volt a céljuk, hogy leértékeljék a magyarokat. Tagadták ugyanis a magyaroknak a nagy orientális kultúra képviselőihez fűződő rokonságát, azt hirdették, hogy az emberiség történelmében nem sok nyomot hagyó pásztor törzsekkel közös a származásuk.

A szenvedélyes származástani érdeklődések közepette újabb elméletek, hipotézisek születtek, amelyeket azonban sosem vettek komolyan mások, csak megalkotóik és azok fanatikus követői. Ezek közül a feltevések közül a leghíresebbek azt állították, hogy a magyarok turáni-szíriai-egyiptomi vagy etruszk, sőt, sumér eredettel büszkélkedhetnek. Az utóbbi lehetőséggel kapcsolatos viták különös erőre kaptak Komoróczynak a múlt század hetvenes éveiben megjelent, ennek a kérdéskörnek szentelt könyve nyomán. A XIX. század vége felé új vitákat gerjesztettek Kiszely István könyvei: *Honnan jöttünk. Elméletek a magyarok őshazájáról* (1992), valamint *A magyarság őstörténete. Mit adott a magyarság a világnak* (1–2. köt., 1996).

***

A származástani kontextusba helyezett magyar önazonosságról szóló publikációk és viták felerősödtek a XX. és XXI. század fordulóján a magyarok európai letelepedésének és a magyar államiság létrejöttének évfordulós megünneplésével kapcsolatban. A vitákhoz megfelelő légkört teremtett másfelől Magyarország európai uniós csatlakozásának perspektívája, amelynek kapcsán a magyar értelmiség jelentős része szükségesnek tartotta az identitás és a nemzeti jelleg gondos megőrzését.

Ezek a témák mindazonáltal megjelentek már a Magyarország európai helyével kapcsolatos régóta zajló vitákban is. Az ezekben elhangzó legérdekesebb véleményeket a monumentális, kétkötetes *Helyünk Európában* című, kiadványban gyűjtötték össze. Jóval több mint száz, sok esetben igen kiváló, eltérő politikai és filozófiai nézeteket valló szerző szerepel benne: költők, írók, filozófusok, történészek, újságírók, politikusok, közgazdászok. Az első szöveg Ady Endre *Morituri* c. cikke 1905-ből való, az utolsó a XX. század kilencvenes éveiből. A magyar önazonosság kérdése folytonosan megjelenik műveikben, jóllehet elsősorban a más európai népekhez fűződő viszony keretében és a politikai, gazdasági, kulturális integrációval kapcsolatos különféle tervek keretében (ezek szinte kizárólag középeurópai integrációról szóló projektek).

Érdemes még megemlíteni a magyar származástani viták régebbi hagyományait. Gondolok itt a mi szarmatizmusunkkal párhuzamos szkíta–

hun örökségre. Már a XII. század végéről származó első magyar krónika, a *Gesta Hungarorum* említést tesz a magyar nemesség szkíta eredetéről, egyúttal a legendás hun vezért, Attilát úgy mutatja be, mint a magyarok ősét. A szkíta–hun eredetmítosznak a magyarok tudatában való kialakulására a legnagyobb hatást azonban Kézai Simon száz évvel később született krónikája fejtette ki. Amint azt magyar történészek (Szűcs Jenő) feltételezik, a krónika szerzője olvasta a francia forrásokat, valószínűleg ismerte a *Nibelung-ének*et, benne az Attila hun vezérről szóló részt. Tény, hogy tudatosan törekedett a magyarok származását a lehető legjobb színben feltüntetni. A magyarokat nemcsak a szkítáktól és hunoktól származtatja, hanem mindenekelőtt a bibliai Jáfettől, s csak második láncszem lett volna a szkíta király, Thana. A krónikás a magyarok legrégebbi őshazájának Perzsiát tekintette, ahonnan átvándoroltak Meotisba, majd Szkítiába, végül pedig Pannóniába. Ebben a krónikában nincsenek egyértelműen szétválasztva a szkíták és a hunok, ám a hun elem – hogy úgy mondjuk – bizonyos előnyt élvez. Már az I. könyv bemutatja a hunok történetét, akik Szkítiában éltek, aztán átköltöztek Pannóniába.

A magyarok hun származását volt hivatott bizonyítani az is, hogy Attila királyi címerét (a legendás turulmadárral) a magyarok még a X. század végén is használták. A krónikás ezenkívül közölt még legendát a csodaszarvasról, a magyarok szent (mitikus) állatáról. Ez a legenda tartalmazza két testvér, Hunor és Magor történetét is. Közülük az első a hunok ősapja, a másik a magyaroké, ami azt sugallja, hogy a magyarok nem egyenes ági leszármazottai a hunoknak, csak hun–magyar rokonság létezik. Ez természetesen nem nyomta rá bélyegét a hun–szkíta eredetmítosz további sorsára. Erre a nyomra utal számos külföldi szerző. Aeneas Silvius Piccolomini (II. Pius) *Cosmographia* (1504) c. művében azt írta a magyarokról, hogy „szkíta nemzetségből származnak", bár nem azonosak a hunokkal. A mi tudós Miechowitánk viszont Pannónia akkori lakóit egyszerűen hunoknak tartotta.

A szkíta–hun mítosz hamarosan bekerült az irodalomba, s ott is maradt egészen a felvilágosodásig. Bizonyos elemeire később is hivatkoztak, s máig is hivatkoznak. Azt, hogy a szkíta–hun származást nemesi rangnak tekintették, bizonyítja az a tény, hogy a szkíta a bátor, tetőtől talpig magyar férfi szinonimája volt, és ez a (másodlagos) jelentése a „szittya" szóban a mai napig megőrződött.

A magyarok nemzeti identitásának meghatározása és megerősítése céljából a származási argumentumokra, genealógiai mítoszokra való hivatkozás nem volt annyira általános az „idegen" Anjouk uralma idején, ám a XV. század közepén, amikor tősgyökeres magyarok kerültek trónra, újra felerősödött. A hun–szkíta mítosznak ugyanis, a mi szarmatizmusunkhoz hasonlóan, kifejezetten nemzeti és osztályjellege volt (ma azt mondanánk: nacionalista jellege). Nemesi ideológiaként a nemességet azonosította a magyar nemzettel, s kizárta belőle a többi társadalmi rendet és réteget. Ez a kizárás a Szent Korona Országában – jobban, mint a lengyel nemesi Köztársaságban – vonatkozott mindenkire, aki más volt, mint a domináns (ez esetben magyar) nemzetiséghez tartozók. Az ilyen emberek természetesen főleg a polgársághoz és parasztsághoz, valamint a papsághoz tartoztak. Jelentős kivételt képezett a horvát nemesség, amely

azonban elmagyarosodott (ahogyan a litván nemesség is ellengyelesedett). A származástanból levezetett identitás tehát antagonizálta a társadalmi viszonyokat a magyar államban. Ami még érdekesebb, kirekesztette a magyar parasztságot is, amely később – a XIX. századtól kezdve – a magyar értelmiség nagy része számára a magyar önazonosság esszenciájává és támaszává vált.

A származási ideológia elégtelensége, vagy inkább alkalmatlansága a soknemzetiségű ország viszonyai között eléggé drasztikus módon jelentkezett a felvilágosodás korában, amikor bekövetkezett a nemzeti önazonosság általános ébredése, és minden nép kezdte benyújtani igényét a szuverenitásra, a külön identitásra, némely esetekben pedig – a saját államiságra. Az identitás kérdésében ekkor új kritériumok szükségessége merült fel. Tegyük még hozzá, hogy a genealógiából levezetett önazonosság a magyaroknak megmutatta veszélyes oldalát is, amikor ugyanezt keresni és magukban tudatosítani kezdték a történelmi Magyarország részét képező nemzeti kisebbségek. Ekkor keletkezett az a kényszeres félelem, hogy a magyarok felolvadnak a „szláv tengerben", a félelem az egymással rokon szláv vagy germán népek szolidaritásától. Különösen, mivel a XVIII. század végén Herder az Európában magukra maradt magyaroknak pusztulást jósolt. A megsemmisülés kísértete ott lebegett a magyarok feje fölött az egész XIX. század folyamán, és időről időre később is. Széchenyi István, akit honfitársai „a legnagyobb magyarnak" tartottak, a XIX. század közepén a következő híres mondást intézte hozzájuk: „nyelvében él a nemzet".

Alapjában véve nem mondott ezzel semmi újat. A magyarok tudták ezt már a felvilágosodás óta, Széchenyi legfeljebb megerősítette őket ebben. A XVIII. és XIX. század fordulóján, reakcióként Herder már említett balszerencsés jóslatára, a magyar értelmiségiek jelentős mértékben a nemzeti nyelv szerepére kezdtek koncentrálni. Eléggé egybehangzóan állították, hogy nyelv nélkül nemzet mint nemzet nem keletkezhet (Gáti I.), hogy a nyelvvel együtt a nemzet is eltűnik (Kiss J.), hogy nemzetünk addig magyar, amíg él a magyar nyelv (Virág B.), stb. Csak néhányan vallották, hogy egy nemzet pusztulásáról nem a nyelv elvesztése, hanem a hatalom és a terület elvesztése dönt.

Éppen a nyelv és a terület volt az akkori vitákban a nemzeti identitás fő kritériuma. A nyelvi kritérium *novum* volt, a territoriális kritérium viszont már régóta jelen volt a soknemzetiségű Magyarország lakosságának tudatában mint a származástani ideológiára adott sajátos *antidotum*. A Szent Korona összes lakosának identitásérzése lakhelyéhez, közvetve az ország területéhez kötődött. Közismert volt ekkoriban a „hungarus" fogalma, ennek segítségével határozták meg önazonosságukat másokkal szemben. Az önazonosság fenntartása ilyen módon azonban már nem volt lehetséges a nemzettudat említett ébredése miatt. Az egyre általánosabbá váló és demokratizálódó nemzeti érzésnek újabb meghatározásokra volt szüksége. A nyelv, rövidesen az egész nemzeti (népi) kultúra kielégítette ezt a szükségletet, de a nemzeti identitás kritériumai és meghatározásai kölcsönösen nem küszöbölték ki egymást. Az utódok örökségévé lettek, és megjelennek a kortárs értelmiségi vitákban.

***

Az értelmiség problematikáját Magyarországon sokan feldolgozták. Némely dolgozat nemzetközi renoméra tett szert. A belőlük kialakuló kép sokoldalú és finoman kidolgozott, bár nem mentes a disszonanciától sem. Az erről a társadalmi csoportról alkotott kép különbségei főleg abban rejlenek, hogy más társadalmi osztályokhoz/rétegekhez képest kivételes karakterük és státuszuk van. A magyar szerzők többsége az értelmiségben nagyon különleges réteget lát, amely nem szokványos helyet foglal el a társadalmi struktúrában. A más társadalmi osztályok és rétegek közötti elhelyezésére tett próbálkozások a lengyel elképzelésre egednek aszszociálni, miszerint az értelmiséget osztályok feletti (vagy osztályok közötti) formációként kell kezelni. Az értelmiség ilyen – különleges – státusának támogatói rendszerint sajátos étoszt és ahhoz kapcsolódó küldetéstudatot tulajdonítanak az értelmiségnek. Ezek az értékek – a lengyel hagyományokhoz hasonlóan – összekapcsolódnak a humanista vagy erkölcsi alapelvekhez való töretlen kötődéssel, kisebb mértékben általános társadalmi vagy össznemzeti érdekekkel. Ki van zárva a különböző társadalmi csoportok partikuláris érdeke, különösen, hogyha az egyes érdekcsoportok vagy politikai pártok privilégiumát jelentené, főleg pedig akkor, ha a hatalmat az igazság fölé helyezné stb. Az egyetlen megengedett – és elfogadott – eltérés a gyengébb egyének és csoportok: mellőzöttek, üldözöttek, kirekesztettek stb. iránt tanúsított magatartásban jut kifejezésre.

Azok a szerzők, akik ily módon fogják fel az értelmiség státusát és szerepét – vagy egyetértenek az ilyen felfogással –, tudatában vannak annak, hogy itt inkább bizonyos mértékig absztrakt mintaképről van szó. A magyar értelmiségi valódi képe különféle hiányosságokat hordoz magában, amelyek leggyakrabban szokásos emberi érzelmek és szenvedélyek ellenőrizetlen jelenlétéből fakadnak. Mert hiszen még értelmiségi körökben is előfordul, hogy valaki szereti az emberiséget, de ki nem állhat bizonyos személyeket, s ami még rosszabb – ahogy különösen a rosszindulatú kritikusok feltételezik –, előfordul, hogy az értelmiség az eszmét az emberek fölé helyezi.

Határozott kisebbségben vannak azok a szerzők, akik az értelmiséget a társadalmi osztályok/rétegek egyikének tartják, amely semmiben sem különbözik a többitől. Ennek a tézisnek a szószólói közé többnyire kutatók és újságírók tartoznak, akik elfogadják az értelmiségi státus objektivizált, „étoszon kívüli" jellemzőit. Úgy tetszik, hogy az értelmiséghez tartozás kritériumait, különösen az elvárt iskolai végzettséget tekintve, Magyarországon liberálisabb a helyzet. Megengedett dolog (néhány, ezt a problematikát tárgyaló munkában) az értelmiségi lét egyfajta osztályozása. A képzettség kritériumát általában kiegészítik olyan követelményekkel, mint az illető személy kulturáltsága, az önképzés, aktív részvétel a magas kultúrában, az értelmiségi elit esetében pedig – az alkotómunka. Nem akadtam viszont olyan komoly magyar munkára, amely azt a napjainkban fontos problémát vetné fel, hogy milyen a kölcsönös viszony az értelmiség és az „új profik" rétege között, pedig ezt a kérdést már több mint fél évszázada boncolgatta a nagy magyar társadalomtudós, Bibó István.

Másfajta, a minket érdeklő kérdésben radikális álláspontot foglal el Konrád György és Szelényi Iván az

értelmiség kérdésének szentelt, *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* című, talán leghíresebb magyar könyv két szerzője. Már maga a cím is sokatmondó. Nos, a szerzők elismerik az értelmiség definíciójának létezését mint olyan kultúraalkotó rétegét, amely értelmet ad a világnak és rendelkezik a társadalmi küldetés érzésével. Úgy vélik azonban a szerzők, hogy ez a definíció elszakad a társadalmi reáliáktól. Valójában az a helyzet ugyanis, hogy az értelmiség pozíciója konkrét társadalmi struktúrákban alapvetően ugyanolyan, mint más társadalmi osztályoké. És ugyanolyanok az érdekei és céljai, beleértve a legfőbb célt, vagyis a domináns pozíció megszerzését, s ami ebből következik – a politikai hatalom megszerzését is.

Az értelmiség ezért nem lehet a világ lelkiismerete. Igyekszik ugyan a világot meggyőzni, magát mindig úgy mutatva be, ahogyan azt aktuális partikuláris érdeke diktálja. Erre az érdekre gondolva, hamis mítoszokat sző magáról. Ezt tette például, amikor igazolni igyekezett a totalitárius rendszerekkel kapcsolatos magatartását. Skrupulusok nélkül használja ki tudását, vagy egyenesen visszaél vele, és a kultúra területén monopolista és diktátor lévén, semmibe veszi más társadalmi rétegek kultúráját, ha nem sikerül azt kisajátítania.

Konrád és Szelényi nézeteivel sokan vitatkoztak, de követőket is szereztek maguknak. Ilyen ambivalens viszonyulással találkozunk a szerzők által megfogalmazott diagnózisok és tézisek kapcsán az 1997-ben kiadott *Az (magyar) értelmiség hivatása* c. vaskos könyvben. A kötet a szerkesztő, Fasang Árpád bőséges, közel 150 oldalas értekezését, valamint 69, a mai magyar értelmiség különféle csoportjait képviselő szerző cikkét tartalmazza. Fasang a könyvben az értelmiség aktuális tudatának és kondíciójának *summáját* szándékozta bemutatni. Az általános jellemzéssel való próbálkozás egyébként benne van az ő értekezésében, amellyel a szerzők többsége (akiknek lehetőségük volt korábban megismerkedni a szöveggel) egyetértett, és helyénvalónak találta azt.

Fasang erőteljes kritikával viszonyul a – véleménye szerint – folyó politikai eseményekbe túlságosan belegabalyodott magyar értelmiség aktuális állapotához. Hűtlenné vált ez az értelmiség a küldetéséhez, rombolja saját (lehet, hogy hamis) mítoszát – töpreng a szerző Konrádra és Szelényire utalva. Fasang szerint, a mai értelmiség egyik hivatása a légkör megtisztítása a hazugságtól és a társadalom megszabadítása a félelemtől. Ezzel szemben az értelmiség maga provokál és gerjeszt konfliktusokat még az értelmiségen belül is. Ennek oka – hangsúlyozza a szerző – az, hogy erősen „heterogén". A magyarországi értelmiség ma több, erőteljes arculatú csoportra oszlik, úgymint: plebejus származásúakra, a kommunista értelmiség utódaira, többnemzedéknyi hagyománnyal rendelkezőkre, zsidó értelmiségiekre, valamint (osztrák–magyar) „posztmonarchikus" értelmiségiekre.

Eltekintve a fenti osztályozás helyességétől, elfogadhatjuk, hogy bizonyos képet azért ad a mai magyar értelmiségről. Az idézett könyv egyik szerzője szerint a mai magyar értelmiség központi problémái „az önazonosság, a másság, a kirekesztés". Vagyis felsorolja azt a három fogalmat, amelyek egyazon, a mai világban nagyon fontos problémakörből erednek. A másséghoz való viszonyulás,

a másokkal (idegenekkel) szemben tanúsított magatartás nem csupán az egyéni kultúra kérdése. Ezen múlik a társadalmak kondíciója, a társadalmi élet alakulása, egyének, csoportok, egész közösségek tapasztalatai, s az ezekből származó összes következmény. A mássághoz való viszonyulás (magatartás) fokozatokra osztható: a felismeréstől az elismerésen, tolerancián át az elfogadásig, amely – írja Dudich Endre – a legnehezebb. Emellett függ még attól is, hogyan határozzuk meg saját identitásunkat, és milyen érzelmi tartalmakat kapcsolunk hozzá. Akár azt is mondhatjuk, hogy ez a viszonyulás szétszakíthatatlanul összefügg ezzel.

***

1945 után azonnal előtérbe került annak szükséglete, hogy a magyar értelmiség harcba szálljon saját identitásáért és a nemzeti identitásért az önkényuralmi veszéllyel szemben. Természetesen még mindig – egyébként több évtized óta – nagyon lényeges volt a zsidókérdés. Zárójelben jegyezzük meg, hogy még ma is gyakran felbukkan különféle megnyilatkozásokban, és ehhez a kérdéshez még visszatérünk.

A második világháború után a magyar értelmiség jelentős mértékben vállalt részt a társadalmi reformoknak és az új rendszer építésének megvalósításában. Vonatkozik ez főleg a magát a népi mozgalomhoz tartozónak valló értelmiségre, és a korszak első éveire, mielőtt a politikai teret és az ország életét eluralták volna a kommunisták. De a magyar szellemi elit túlságosan nagy része a Rákosi nevéhez köthető könyörtelen önkényuralom idején is kompromisszumot kötött a diktátorokkal, s voltak olyanok is, akik kéz a kézben haladtak velük.

Jelentős százalékot tett ki közülük a zsidó származású értelmiség, amit később gondosan a szemére is vetettek. Emlékezni kell azonban arra, hogy ezzel az értelmiséggel szemben akkor különösen kifinomult és könyörtelen eszközöket használt a hatalom. Magyarországon különbséget tettek „a tisztességes és tisztességtelen értelmiség" között, miközben ilyen megkülönböztetést nem alkalmaztak más társadalmi osztályokkal és rétegekkel szemben. A kommunista hatalom ugyanis arra törekedett, hogy kiválogasson, esetleg létrehozzon magának egyfajta apologéta kasztot. Felvetődik itt a kérdés, hogy azok, akik behódoltak és szolgálták a rendszert, értelmiségieknek tarthatók-e még. Az értelmiségi étosz szigorú normái felől nézve bizonyára nem, de szóba jöhetnek (a catói igazságosztók mindenféle fenntartásai ellenére) az önkényuralommal folytatott tudatos játékok esetei, hogy csak a Miłosz által leírtakat említsük, vagy pedig a töretlen és őszinte hit esetei – különösen a baloldali értelmiség körében, amely gyakran plebejus származásával igazolta magát. Ezek az emberek hittek abban, hogy a különféle torzulások ellenére, amelyekre a hatalom mindenféle magyarázatokat talált ki, az új rendszer *per saldo* jobb a réginél, és nagyobb lehetőségeket biztosít az alacsonyabb társadalmi rétegek emancipációjára. Ilyen körülmények között a magyar értelmiségnek akkoriban el kellett gondolkodnia saját önazonosságán. A nemzeti identitás kérdése viszont óhatatlanul felmerült annak a kommunisták által történt módszeres háttérbe szorítása – vagy egyenesen elnyomása – miatt. Gondot jelentett ez az egész szovjet tábor értelmisége esetében. Magyarországon ez néha groteszk, nagyon komor

groteszk formát öltött, mivel föntről megtiltották a nemzeti kategóriákban való gondolkodást, tekintettel a kommunisták által tévesen értett és alkalmazott internacionalista ideológiára. A háttérben az uralkodó állam érdekéről is szó volt. A magyar történészek és publicisták előszedve ezeket a problémákat, számos példát hoznak a magyar hatóságok érzékenységére a magyar nacionalizmus jelenségeinek feltárásával kapcsolatban. Zárójelben megjegyezve, ezek néha az ún. politikai korrektséggel kapcsolatos mai kínlódásokra emlékeztetnek.

A válasz – benne a magyar értelmiség mindkét, fentebb említett áramlatának vezeklése – 1956-ban következett be. A forradalmi budapesti október a szólás- és gondolatszabadság csúcsa volt, de a csúcsra vezető út korábban, Sztálin halála után kezdődött. Jóval meredekebb volt a csúcsról lefelé vezető út, de nem ért véget olyan mélyen – természetesen –, mint amilyen mélyre kellett volna jutnia, ha akkor visszatérés következik be az 1949–1953-as viszonyok közé. Az értelmiség 56-os pozitív tevékenysége tágabb és mélyrehatóbb elemzést érdemelne, de ez a problematika kívül esik a jelen írás témáján. Érdemes azonban emlékezni, hogy az európai értelmiségi elitek (különösen a közép- és kelet-európaiak) számára éppen a magyar felkelés jelentette a szellemi megújulás forrását, a nemzedéki traumát, pillanatnyi tisztánlátást és az ábrándoktól való megszabadulást. Aztán következett a „puha diktatúra" nehéz korszaka, amely mélységes csalódást okozott a magyar értelmiségnek, és nem volt veszélytelen. Nem volt már olyan egyértelmű a szigorúság, mint Rákosi idején, de volt helyette unalom- és hiábavalóság-érzet, elnémulás és bénultság. Már ki lehetett fejezni hazafias magatartást, lehetett – legalábbis bizonyos fokig – a nemzeti identitásról elmélkedni, de a szomszédos országokban rekedt magyar kisebbséggel vagy a nyugati emigrációban élőkkel kapcsolatos kérdéseket szigorúan szabályozták, ezek valójában tabutémáknak számítottak.

Az ugyanazon politikai táborhoz tartozó szomszédos országok magyar kisebbségének ügyét a hivatalos tényezők nemcsak kellemetlennek, hanem egyenesen veszélyesnek tartották. Nem csupán gyengítette a szovjet blokk potenciális egységét, ami nem nagyon tetszhetett Moszkvának, de határrevízióval is fenyegetett, precedensként szolgálhatott más országok szeparatista mozgalmai számára stb. Ezért a magyar értelmiség minden, ezzel a kérdéssel kapcsolatos kezdeményezését elnémították és korlátozták. A röviddel Trianon után elkezdett vitát is hosszú évekre felfüggesztették. A háború után sikerült Bibó Istvánnak megszólalnia ebben a kérdésben. *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága* című híres könyvében azzal vádolja a magyar államférfiakat, politikusokat és a történelmi Magyarország, vagyis a Szent Korona soknemzetiségű országának összes szószólóját, hogy hamisan szemlélik a valóságot, és nem vonják le a megfelelő következtetéseket a történelem adta leckéből. Ugyanakkor azonban elismeri, hogy 1918 után ugyanúgy, mint 1945 után (az új csehszlovák állam létrejötte), Magyarországot megfosztották etnikailag magyar területektől is. Bibó radikális demokratizmusra épülő álláspontja sok kérdésben teljességgel illojális volt, érthető hát, hogy írásait Magyarországon csak a kommunizmus alkonyának idején adták ki. 1989 után felélesztették a kisebbségi lét különféle aspektusaival kapcsolatos vitát

is. Az egyik, szociológusok, publicisták, történészek, írók által boncolgatott, rádió- és tévéadásokban érintett probléma a magyar állam határain túl élő magyarok nemzettudatának és identitásának kérdése volt.

A legtöbb indulatot (már hagyományosan) az erdélyi magyar kisebbség ügye váltotta ki, bár időről időre feléledt – többnyire aktuális események vagy politikai döntések hatására – a magyar Felvidék (Szlovákia) körüli vita is. Kevesebbet foglalkoztak a Vajdasággal, ahol viszonylag kevés magyar maradt.

A magyar viták hátterében fel-felbukkannak az erdélyi Cs. Gyimesi Éva korábbi, az ottani értelmiség tudatának szentelt kutatásai (némelyek egyenesen a hetvenes évekből). Az egyébként Magyarországon igen nagyra becsült szerző elemzései és fejtegetései nem váltottak ki különösebb tiltakozást a hatalom részéről, különösen, mivel a magyarok által erősen mitologizált erdélyi valóságkép megtisztításához vezettek. A hetvenes évek vége felé Gyimesi azt írta, hogy az erdélyi magyar értelmiség tudatában bekövetkező változások többek között a messianisztikus utópiákkal való szakítást jelentik. Hangsúlyozta azt is, hogy ez az értelmiség nem monolit, hogy a csángók, akiket Magyarországon a saját kisebbségüknek tartanak, határozottan hangsúlyozzák különbözőségüket, és a nemzeti, kulturális megoldásokat kereső erdélyi értelmiség Erdély magyar társadalmának kisebbségét alkotja.

Itt merül fel a kisebbségi lét leglényegesebb problémája – ahogyan később Kányádi András írta –: az identitás megőrzése. A szerző tágas európai térben tárgyalja a kérdést. Rámutat a Nyugat és a Kelet közti különbségekre. Hangsúlyozza, hogy Nyugaton egészen más a helyzet, a nemzettudat fogalma szórványban érthetetlen valami. Egy Finnországból származó svéd finnek tartja magát (mert finn állampolgár, és a finn nemzethez tartozik). Eszébe sem jut, hogy Svédországhoz csatlakozzék. Erdélyben ezzel szemben egy magyar végső soron erdélyinek, esetleg székelynek azonosíthatja magát, de románnak nem. Magyar viszonylatban is előfordulnak azonban jelentős eltérések a fenti szabálytól. A vajdasági magyarok számottevő százaléka jugoszláv akar lenni. Függetlenül attól, hogy pl. tökéletesen beszélik a magyar nyelvet. A szerző említést tesz a nyelvről, annak szerepét ugyanis mint a nemzettudat motívumáét és alkotórészéét mindenütt hangsúlyozzák, a jelenlegi vitákban is. Kányádi is hangsúlyozza, bár jól ismer nyugat-európai eseteket, amelyek ezt a szerepet, úgy tetszik, relativizálják. Európának ebben a régiójában azonban, állítják magyar publicisták, az önazonosság legfőbb őre a nyelv. Az anyanyelv és – tágabban – őseink kultúrájának kultiválása az értelmiség fő feladata a nemzeti kisebbségek körében. A cél itt elsősorban a megmaradás. Magyar szerzők számontartják az ilyen célhoz vezető út akadályait. A nyelv kérdésében nagy szerepet játszik akár az állami nyelv külső nyomása, amely nyelvet nemegyszer támogatnak – pragmatikus okokból – a nemzeti kisebbségek tagjai, pl. a gyermekeik tanulását és jövőjét szem előtt tartó szülők. Erőteljesen és sokféleképpen hat az erdélyi magyarok következő nemzedékeire a román kultúra. Mindez sérti az ősök földje iránti szolidaritást, annál is inkább, mivel ezeknek az ősöknek már több generációja a határon túl született. Románia pedig kezdettől fogva a magyarok asszimilálására törekedett.

A második világháború után az erdélyi magyar értelmiség egy része a kommunista ideológia csapdájába esett, eljutva saját intézményeinek – mintegy ámokfutóként – végrehajtott lerombolásáig. Magyar intézményeket a románok először 1944-ben romboltak le arra hivatkozva, hogy azok egy Hitlerrel együttműködő fasiszta állam polgárainak tulajdonai.

A kommunista korszakban az erdélyi magyarok nemzettudatának erózióját két mítosz fékezte, amelyeket tudatosan ápolt az értelmiség a határ mindkét oldalán. Tették ezt általában nemcsak jóhiszeműen, a nemes nemzeti cél érdekében. Egyszerűen hittek bennük. Erdélyben az a mítosz terjedt, hogy Magyarország egyfajta Kánaán, a román életszínvonallal összehasonlíthatatlan jólét országa. Magyarországon olyan mítosz élt Erdélyről, hogy az egyfajta elvesztett paradicsom, a magyar lélek, a nagyszerű népi kultúra, az érintetlen nyelv, a mesés tájak stb. menedéke.

Mindkét mítoszt gondosan ápolták. Különösen a magyarországi értelmiség dédelgette Erdély mítoszát. Miként Gyimesi Éva is megfigyelte, az Erdélynek és lakóinak reális bemutatására tett minden próbálkozást nemzeti árulásnak tartottak a magyar társadalom széles köreiben. Ennek a mítosznak voltak bizonyos erkölcsi konnotációi: feltételezte például a magyarok Erdélyhez való hűségét. A magyar értelmiség ezt a hűséget mindenekelőtt az erdélyi értelmiségi elitekhez intézett imperatívusz formájában értelmezte. Ennek értelmében az erdélyi magyaroknak saját otthonukban kell maradniuk, hogy terjesszék ott a magyar szellemet és erősítsék honfitársaikban a nemzeti önazonosság érzését. Ez a probléma a trianoni szerződés után azonnal felmerült, mindvégig jelen volt, és ma is aktuális a magyarok tudatában. Megértve a szerződés súlyát, azonnal, már 1920-ban – Trianonra adott közvetlen válaszként – bekövetkezett az erdélyi magyarok hatalmas (több mint 70 ezer embert érintő) *exodusa* az új Magyarországra. Ekkoriban megszólaltak az erdélyi értelmiségi elit legkiemelkedőbb alakjai: Koós Károly, Zágoni Imre és Paal Árpád, s felszólították a helyi magyarokat, hogy maradjanak szülőföldjükön Erdély magyar voltának védelmében. Az ezt a célt szolgáló mozgalmat és annak ideológiai hátterét transzilvanizmusnak nevezték, amely fontos szerepet játszott a két világháború közti időszakban, az emigrációt azonban véglegesen nem tudta megakadályozni. Tekintélyén jelentős csorbát ejtett Makkai Sándor esete, ő ugyanis „a helyben maradás ideológiájának" legelszántabb hirdetője volt, mégis elhagyta Erdélyt, és Magyarországra távozott.

A magyar értelmiség jelentős részét – (általában) Rákosi titkos ellenzékét – 1945 után is a szomszédos országokban élő kisebbség sorsa iránt tanúsított őszinte érdeklődés jellemezte. Ezek az értelmiségiek igyekeztek kapcsolatot tartani erdélyi kollégáikkal, hogy a lehetőségekhez képest ellenhatást fejtsenek ki a hivatalos propagandával szemben, egyúttal megakadályozzák az ottani magyar közösséget az anyaországból és Romániából egyaránt sújtó veszélyes indoktrinációt. A kommunista propaganda különösen akkor végezte a legnagyobb pusztítást az erdélyi magyarok tudatában, amikor a még mindig tekintélynek örvendő, de áruló magyarországi értelmiségiek támogatták őket. Hosszú idő kellett például ahhoz, hogy az erdélyi értelmiség va-

lóságosan ítélhesse meg az 1956-os forradalom igazi jellegét. A történelmi igazsághoz vezető út nagyon fájdalmas volt, és bővelkedett a sztálinizmussal és a román nacionalizmussal szövetkező erők részéről elszenvedett nyomásgyakorlásban.

Ilyen körülmények között jelent meg az erdélyi értelmiség körében Tánczos Gábor. Az ő és a hozzá hasonlók szándéka az volt, hogy megakadályozzák a romániai magyarok asszimilációját. Tánczos, küldetésének szellemében, megpróbált hidat építeni a magyar értelmiség két fő áramlatát, a „népieket" és az „urbánusokat" elválasztó szakadék fölé. Hála az olyan emberek nagy tekintélyének, amilyen elsősorban Illyés Gyula volt – a nagy író utat talált a kommunistákkal történő megegyezés felé, és elismerésüknek is örvendhetett –, 1968 után ezek az ügyek a hírközlési eszközökben is megjelenhettek. Ennek következtében Tánczos és a hozzá hasonló, elkötelezett értelmiségiek kezdeményezései körül viták és eszmecserék keletkeztek. A magyar diaszpóra legaktívabb misszionáriusai közé tartozott Csoóri Sándor, Für Lajos, Kiss Ferenc és Pomogáts Béla, akik nem féltek független véleményt nyilvánítani az erdélyi kérdésben. Az irodalomtudós Pomogáts máig is megszólal ebben a témában, bebizonyította például, hogy a hetvenes évek közepén módszeres pusztítás zajlott Romániában a magyar szubsztancia és a magyar intézmények ellen. Történt mindez a látszólagos liberalizálás keretében (többek között engedélyeztek magyar televíziós programot, létrejöhetett a Kriterion Kiadó), és a diktátor azon erőteljes törekvései közepette, hogy Romániáról a Szovjetuniótól független állam képét alakítsa ki. El kell azonban ismerni, hogy ekkoriban különösen fokozódott az erdélyi magyar értelmiség missziós tevékenysége. A nyolcvanas években már nemcsak a „népi" értelmiségiek jártak Erdélybe, hanem a „Lukács-iskola" képviselői is. És megállapítható, hogy abban az időszakban kordában tartották az emigráns tendenciákat, amelyek az erdélyi magyarságban erőteljesek voltak, s az ottani – értékelvű és hazafias – értelmiség olyan zászlóvivőknek számító tagjait is érintették, mint többek között Szervatius Tibor szobrászművészt vagy a kiváló írót, Páskándi Gézát. A Magyarországról mint az ígéret földjéről kialakult mítosz különféleképpen hatott az erdélyi emigránsok döntéseire: voltak, akiket mindenekelőtt a jobb anyagi viszonyok lehetősége, voltak, akiket a több szabadság lehetősége vonzott. Jelentős emigránshullám jelent meg Magyarországon a nyolcvanas években, de még nagyobb rövidesen a rendszerváltás után (1989–1992). Ez a jelenség ambivalens reakciót váltott ki Magyarországon és Erdélyben egyaránt. Nagyobb megértést tanúsítottak „egyszerű emberek" távozása kapcsán, bírálták, a közösség gyengítésével vádolták ezzel szemben az értelmiségiek emigrálását. Vizsgálták a távozás erkölcsi hatásait az identitással összefüggésben is. Szociológiai kutatásokat végeztek, hogy jobban megértsék a jelenséget, amelyről a publicisták heves vitákat folytattak, s ezeknek nyomán az „egyszerű emberek" is mindennapi beszélgetéseik során. Godri Irén például a Romániából távozó magyar értelmiség emigrációjának motivációit és ideológiai okait vizsgálta. A kérdőíven a megkérdezett emigránsoktól (és magától) többek között az alábbiak iránt érdeklődött:

– Mi késztette önt a szülőföld elhagyására, és milyen társadalmi és kö-

zösségi feltételek közt születtek ezek a döntések?

– Hogyan próbálják az emigránsok – eljárásuk „megideologizálásával" – feloldani erkölcsi konfliktusaikat?

– Milyen mértékben sikerült önnek megőriznie erdélyiségét, és hogyan alakult identitása az új közeggel történő integrálódás folyamán?

Az 1989–1990-es években az emigrálás nagy hullámát még megpróbálták visszatartani, felértékelve emellett – erkölcsi szempontból – az Erdélyben maradást, és az *exodus* következményeit a katasztrófa kategóriáiban vizsgálva. Ez az álláspont fokozatosan liberalizálódott. A közösség törvényeivel kezdték szembeállítani az emberi jogokat, felhívták a figyelmet arra, hogy „az embert nem mindig a nemzet »szolgálata« és a nemzettudat élteti". A megítélések manapság már jóval enyhébbek (a helyben maradás mellett kiálló szülők gyermekei külföldre, ezen belül – természetesen – Magyarországra utaznak tanulni). 1989 után egyébként a pragmatikus alapállások és motivációk kezdtek dominálni, az Erdélyből távozás fő oka – az értelmiség esetében is – az életkörülmények javításának szándéka volt. Ez a tendencia a fiatalabb nemzedék körében lett uralkodó. Cseke Péter állítása szerint, a mai kisebbségi fiataloknak nincs szükségük érzelmekre, csak jól akarnak élni, és inkább kerülik a politikát. A politika területéről érdemes megemlíteni a román és a magyar értelmiség 1990-es hivatalos találkozóját, amely az akkori magyar külügyminiszter, Horn Gyula deklarációjával kezdődött, miszerint a magyar kormány az államhatárok ügyét lezártnak tekinti. A megállapodás tervezetében szerepelt az emberi jogoknak, a kisebbségi jogoknak, a magyar–román határ sérthetetlenségének, a nyitott társadalomnak, a kölcsönös viszonyok demokratizmusának kérdése. A tanácskozás alatt a résztvevők hírt kaptak arról, hogy támadás érte az RMDSZ székházát. Ez után az incidens után hároméves szünet következett a kapcsolatokban. Aztán a viszony megjavult, és ma már – minthogy mindkét ország az Európai Unió tagja – megfelelő.

Tűzfészkek jelentkeznek ezzel szemben egy másik, magyar kisebbséggel rendelkező szomszédos országgal – Szlovákiával – fennálló viszonyokban. 1989 előtt a magyaroknak itt ugyanolyan problémáik és dilemmáik voltak, mint Erdélyben, ám Budapest–Prága (Pozsony) viszonylatban a feszültségek az említett kérdésekben határozottan kisebbek voltak, majd csak a rendszerváltás után nőttek meg jelentős mértékben. A magyarok azzal vádolták, és ma is vádolják a szlovák politikai hatalmat, hogy diszkriminálja az egykori Felvidéken élő magyarokat. Szemére vetik a szlovákoknak a tudatos törekvést arra, hogy asszimilálják a magyar kisebbséget többek között a nyelvi restrikciók segítségével. Nem csoda hát, ha ebben a helyzetben szociológiai kutatásokat kezdeményeznek, hogy meghatározzák az ottani magyarok (nemzeti) tudatát (többek között 1995-ben, 1999-ben, 2001-ben).

A legfőbb kérdés minden kutatás során a szlovákiai magyar értelmiség identitására vonatkozott. A kérdést a következő három nézőpontból vizsgálták: az értelmiség mint társadalmi réteg identitása, „szakmai" identitása és nemzeti identitása. Az 1991-es adatok szerint (lakossági összeírás) a szlovákiai magyar nemzetiségű népesség száma 567 296 fő volt, ebből 16 407 fő rendelkezett felsőfokú végzettséggel (2,89%). Ennek az értelmiségnek

a 80%-a első generációs értelmiségi. A megkérdezettek véleménye szerint az ehhez a réteghez való tartozás meghatározói a következők: felsőfokú végzettség, független szellemi munka, kultúra iránti érdeklődés, ráadásul pedig: a közösség életének gazdagítása, magatartási minták felmutatása, saját közösség szellemi vezetése (erre a szerepre a legkevésbé hajlamosaknak a pedagógusok bizonyultak!). Külön érdekességként kiderült, hogy a fiatal értelmiségiek magyarországi tanulmányaik után visszatérnek Szlovákiába missziós szándékkal. Az egész csoport számára a szabványos értékhierarchiába tartozik a család, a nemzet és a vallás mint olyan értékek, amelyek biztosítják a stabilitást és a folytonosságot. A többség a társadalmi szolgálat mellett és a fogyasztói életforma ellen nyilatkozott, ám a fiatalok közt (annak ellenére, hogy néhányan közülük érzik a nemzeti küldetés szükségességét) kifejezetten túlsúlyba kezd kerülni az önmegvalósítás ideálja, valamint a nemzeti többség prioritásának elismerése! A nemzeti önazonossággal kapcsolatos kérdésre válaszolva a megkérdezettek 2/3 része a nyelvvel és a kultúrával kötötte azt össze, a többiek a nemzetiségi hovatartozással és az egyéni választással. 93,7% számára természetes, hogy az az ember, aki Szlovákiában nőtt fel, de a magyar kultúrán nevelkedett és magyar anyanyelvű, csak magyar nemzetiségű lehet; 77,8% büszkén vallotta meg magyar identitását, a többiek számára viszont a nemzetiség nem lényeges dolog, végül néhányan leplezni igyekszenek magyar nemzetiségüket.

***

A nemzeti önazonosság kérdésének félretolását szorgalmazó tendenciák egyre erősödnek, ami a mai magyarországi vitákban is kifejeződik. Ennek ellenére még mindig határozottan kisebbségben vannak. Annál is inkább, mivel az „identitásért folyó harc" ma több harctéren zajlik. A jelen szövegben bemutatott témán kívül vannak még érdekes nemzetiségi kontextusaink, amelyek az ország belsejét jellemző helyzetre vonatkoznak. Mindenekelőtt két kérdésről van szó: a zsidó- és a cigánykérdésről. Mindkettő – különösen az első – régóta jelen van a magyarok életében és a magyar értelmiség élénk érdeklődési körében, és ugyancsak megérdemli a szélesebb körű figyelmet.

Ugyanakkor új terepei nyíltak az említett, identitásért folyó harcnak, szoros összefüggésben korunk civilizációs folyamataival: a globalizációval és a tömegkultúra expanziójával. Arról, hogy milyen hatással vannak ezek a jelenségek a társadalmi tudatra, milyen veszélyt jelenthetnek a nemzeti önazonosság érzését illetően, különösen a kisebb nemzetek, köztük a közép-európai nemzetek esetében, Magyarországon egyre több vita kerekedik. Ezekben a vitákban – érdekes módon – visszatér a nem is olyan új európai „kitágított patriotizmus" („szélesebb körű identitás") koncepciója, elsősorban közép-európai vonatkozásban.

Szenyán Erzsébet fordítása

Csáji László Koppány

Körkörös tér, párhuzamos idő

(Tetten érhető-e a nomád mentalitás és gondolkodásmód a mai magyarság körében?)

Amikor a kazak sztyeppe északnyugati csücskéből származó baskír, komi és ukrán felmenőkkel büszkélkedő történész-régész barátom – Szergej Botalov – először meglátogatott Budapesten feleségével, érkezésére családi ünnepi ebédet rendeztünk szüleimnél, a XIII. kerületi Kisgömb utcában. A polgári lakás nagyszobájában volt a terített asztal, édesapám a bejárati ajtóval szemben ült, és mindenkinek – a vendégeknek is – megvolt a kötött helye. Beszélgettünk történelemről, családról, a világ nagy kérdéseiről, amikor Szergej és felesége egymásra néztek, aztán a plafonra, és megkérdezték: hol a füstnyílás? Miért? – lepődtünk meg. – Mert úgy érezzük magunkat ezen az ebéden – felelték –, mintha egy jurtában vendégelnének meg minket. – Magyarázatként megemlítették az ülésrendet, a beszédtémákat, a vendégszeretetet, az étel szedési sorrendjét, a szülői tekintélyt és az eleink iránti tiszteletet. Elgondolkodtam: vajon valóban tetten érhető ennyi évszázad elteltével a nomád gondolkodásmód bennünk, magyarokban? Nem valamiféle könnyű, elhamarkodott választ kívánok adni írásomban erre a kérdésre, hanem a nomád mentalitás, gondolkodásmód néhány jellemzőjét elemzem – a párhuzamok, kapcsolódások keresését (és a rácsodálkozást) az olvasókra bízom. A nomád gondolkodásmódnak most a következő aspektusait ismertetem: a tér- és időszemlélet, a szóbeliséghez fűződő viszony, a vagyon, az értékek mibenléte. Írásom – a terjedelmi lehetőségek korlátai miatt – inkább témafelvető, töprengő esszé, mintsem enciklopédikus, tudományos munka.

Először is tisztáznom kell, mit is értek a *nomád* szón. Korántsem ellentmondásmentes ennek használata. Az angol szakirodalomban például a vadász-gyűjtögető népeket és az ún. horda-társadalmakat (pl. ausztrál őslakók) is nomádnak nevezik, sőt a tengeri és vízi nomád is ismert fogalom a hajón közlekedő, szálláshelyeiket változtató halászokra,[1] továbbá a házaló vagy kézművességből élő vándorló csoportokat is gyakran nomádnak nevezik. A középeurópai és orosz szakirodalom azonban szűkebb értelemben használja a fogalmat. Eszerint a lábon hajtható állatállománnyal (lábasjószág) történő, egész éven át tartó rideg szállásváltó állattartást, tehát döntően a nagyállattartásra épülő gazdálkodást folytató társadalmakat vagy társadalmi csoportokat tekintik nomádnak (és például a vándor zenészeket nem). Ennek főbb alaptípusai: a te-

[1] Ilyen folyami és tavi „úszó nomádok" között jártam idén nyáron Kambodzsában, a Tonlé Sap tónál és a környező mocsarakban. A hasonlóan mocsári, vízi életmódra berendezkedő pákász és csíkász fogalma a 19. századig jól ismert volt a magyar társadalomban is.

vére, juhra és kecskére épülő elő-ázsiai; a szarvasmarhára, juhra, kecskére és tevére épülő indiai; a juhot, lovat és régebben sokszor szarvasmarhát is tartó belső-ázsiai; a tibeti jak- és lótartó; továbbá az észak-eurázsiai rénszarvastartó nomadizmus. Minket természetesen főleg az eurázsiai lovas nomadizmus érdekel. Nyelvi rokonításunktól függetlenül[2] a hazai és nemzetközi tudományosság egyetért abban, hogy a magyarság a Kárpát-medencébe „sztyeppei nomád világból" és a nomád népek nagy családjából érkezett.[3] Ennek régészeti leletekben, történeti forrásokban és néphagyományunkban, népi gazdálkodásunkban is vannak nyomai (mint ahogy a szibériaihoz nagyon hasonló halásztechnikák és -eszközök is megőrződtek). Nem bővelkedünk az általánosságokon túlmutató tudományos munkákban, amelyek szisztematikusan keresik az ősi nomád pásztorkodás, vagy épp a halász- és vadásztechnikák, a gondolkodás túlélési formáit (bár akad néhány üdítő kivétel).[4]

Még önmagában a nagyállattartó nomadizmusról sem lehet egységes jelenségként beszélni (mint ahogyan az ezzel szembeállított „földművesekről" vagy „letelepedettekről" sem). Térben és időben egymástól nagyon eltérő kultúrákra és társadalmakra használjuk a „nomád" gyűjtőfogalmat. A nomád népek szerepe a világtörténelem alakulásában megkerülhetetlen: többek között sokféle állatfaj háziasítása, tudatos tenyésztése, sajátos eszközök (pl. a lószerszámok közül a zabla, a nyereg, majd a kengyel) feltalálása, fegyverek kifejlesztése (pl. reflexíj, hosszú kard, szablya), hadászati újítások, a távolsági kereskedelem alakítása és a környező letelepedett népekkel való (korántsem csupán háborúkban megnyilvánuló) sokrétű kapcsolataik által beleszóltak tágabb környezetük

---

[2] Nyelvészeink a nomadizmus kialakulása előtti bronzkori, sőt késő kőkori időkben keresik a nyelvrokonainktól való elválás és a nyelvi közösség időszakát, jóval korábbi időben, mint a – viszonylag késői – törökségi nyelvek szétválásának mintegy kétezer éves időszaka. Ezért is állnak egymáshoz olyan közel a törökségi nyelvek, hogy szinte megértik egymást, és ezért nem értjük mi a nyelvrokonainkat. A magyarság azonban életerős entitást alkotott, amit az is bizonyít, hogy a vérzivataros évezredek alatt sem tűnt el, megőriztük anyanyelvünket, ami természetesen magán hordozza korszakok, kötődések lenyomatát, de nem vált iráni nyelvű néppé, és nem is „törökösödött" el, nem „szlávosodott" el, sajátosan magyar maradt, megőriztük és továbbadtuk, mint talán legfontosabb ősi hagyatékunkat. Tisztelet 19. századi eleinknek, hogy a kortárs valósághoz „igazítást", gazdagítást (az ún. nyelvújítást) is zömmel saját nyelvünk kútfőjéből tudták megoldani, szemben az anatóliai törökség 20. századi – nem túl jól sikerült – nyelvújításával.

[3] A sztyeppe többszöri nyelvi átrendeződése során sohasem vált egynyelvűvé. A közhiedelemmel ellentétben e nomád világban finnugor nyelvű népek is éltek. A 9–10. századi mordvinok régészeti leletei mutatják talán a legnagyobb hasonlóságot a korai magyarokéival (a tatárjárásában több évig ellen tudtak állni az inváziónak), de a hantik és manysik korábbi lovas életmódjára is megannyi bizonyíték van, nem is beszélve a marik híres íjászairól.

[4] Ilyen ritka, és máig alapműnek számító kivételek Herman Ottó ősfoglalkozásokról írott munkái, vagy Munkácsi Bernát és Jankó János halászati technikákról írott művei. A 20. században Kunkovács László és Molnár Zsolt kutatta rendkívül alaposan a hazai pásztoréletet. A pásztorok tudása sokat megőrzött a nomád gondolkodásból. Remek etnológiai áttekintést ad Kun Péter Szelek *szárnyán (A sztyeppei nomádok lovaskultúrája)* című kötete is (Debrecen: Arkadas Kiadó, 2003).

életének alakulásába, jelentős kulturális hatást gyakoroltak.[5] Ezért is neveztem egy monográfiámban *sztyeppei civilizáció*nak[6] az eurázsiai füves pusztákon és környékén a késő bronzkortól az újkorig virágzó kultúrkört.[7] Nem volt egyetlen olyan időszak sem három évezredes történelme során, amikor ez az Európa nagyságú térség egy nyelven beszélt volna vagy homogén kultúrát alkotott volna, vagy akár közös, egységes vallása, hiedelemvilága lett volna – de ettől még összefűzte a gazdálkodásban, mentalitásban és sok szempontból a szokásokban, értékrendben mutatkozó hasonlóság a magukat íjfeszítő népeknek vagy kerek sátor alatt lakó népeknek tekintők nagy családját.[8] E hatalmas térség hídként kötötte össze keletet nyugattal, északot déllel, ezer szállal kötődve más-más eurázsiai kultúrkörökhöz (ld. 1. számú térkép).

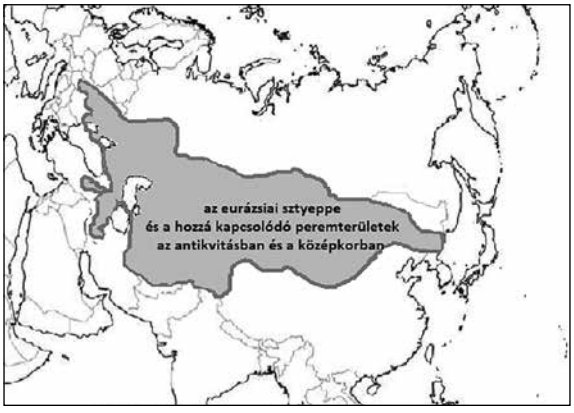

Az eurázsiai sztyeppe és a hozzá kapcsolódó – sivatagos, félsivatagos, erdős és hegyvidéki – területek hozzávetőleges elhelyezkedése az antikvitásban és a középkorban (a könnyebb tájékozódás érdekében a jelenlegi országhatárok jelölésével)

A nagyállattartó nomád társadalmi csoportok egésze, de legalábbis zöme az állatállománnyal együtt vándorol. Az állatállomány extenzív (rideg) tartása során a jószágot lábon hajtják legelőről legelőre (ciklikusan, tehát időszakosan visszatérő helyszínekre). A nyári és téli végpontok között gyakran több közbenső állomáson is rövidebb időre megállnak (közbenső szálláshelyek). A téli és nyári szállásterületek egymástól igen nagy távolságra, nemritkán sok száz, vagy akár ezer kilométerre is lehetnek. A téli és nyári szállások közötti tá-

[5] Ezzel párhuzamosan természetesen sok, számukra is hasznosítható vívmányt vettek át letelepedett szomszédaiktól (pl. tűzfegyverek, fémműves újítások stb.), ha nem tették volna, nehezebb lett volna lépést tartani a világ változásaival. A globalizáció azonban már az európai gyarmatosítással megkezdődött, és ennek esett áldozatul – a Föld sok más kultúrája mellett – a lovas nomadizmus is. Mára csak kisebb foltokban találkozunk vele.

[6] A szóhasználatot Ibn Khaldun 14. századi arab történet- és földrajztudóstól kölcsönöztem (ld. Ibn Khaldún, *Bevezetés a történelembe (Al-Muqaddima)*, ford. Simon Róbert, Osiris, Budapest, 1995), aki először ismerte fel a nagyállattartó nomádok kultúrákon átívelő közös szokásait, értékrendjét és társadalmi, történelmi sajátosságait.

[7] Csáji László Koppány, *A sztyeppei civilizáció és a magyarság*, Budapest, Napkút Kiadó, 2019.

[8] Mivel a sztyeppén – e hatalmas civilizációs térségben – korántsem csupán nomádok éltek, ezért nem a nomád világ vagy nomád civilizáció fogalmát használom. Már a szkíták területéről is ismerünk városokat, de például a hunok, a Kangkü birodalom és a tokhárok is bírtak jelentős városokkal. A keleti szkíta (szaka) nyelvemlékek éppen egy Tarim-medencei városban, Khotánban maradtak fenn. A kulturális és nyelvi sokszínűség nem akadálya annak, hogy indiai civilizációról, görög-római civilizációról vagy épp mezo-amerikai civilizációról beszéljünk.

volságokra és ezek elhelyezkedésére, a vándorlási útvonalakra (alföld – hegyi legelők vagy észak–dél) jó példa a kazak nomádok a 19–20. század fordulóján megfigyelt vándorlása (ld. a 2. számú térképet). A 19. század végén kiépülő orosz adminisztráció által adóztatási célból leírt vándorlási útvonalaik mindkét változatra és ezek átmeneteire is mutatnak példát. A Szir-darja folyótól délre eső csoportok vagy a Kaszpi-tenger keleti mellékén telelők a nyarat nemritkán az Urál-folyó térségében töltötték (télen türkménekkel, üzbégekkel álltak szomszédi viszonyban, nyáron baskírokkal és oroszokkal). A vándorlási útvonalak a néhány száz kilométertől a több ezer kilométeres éves vándorlási ciklusokig jól megfigyelhetők a kolhozosítás előtti felmérésekben.

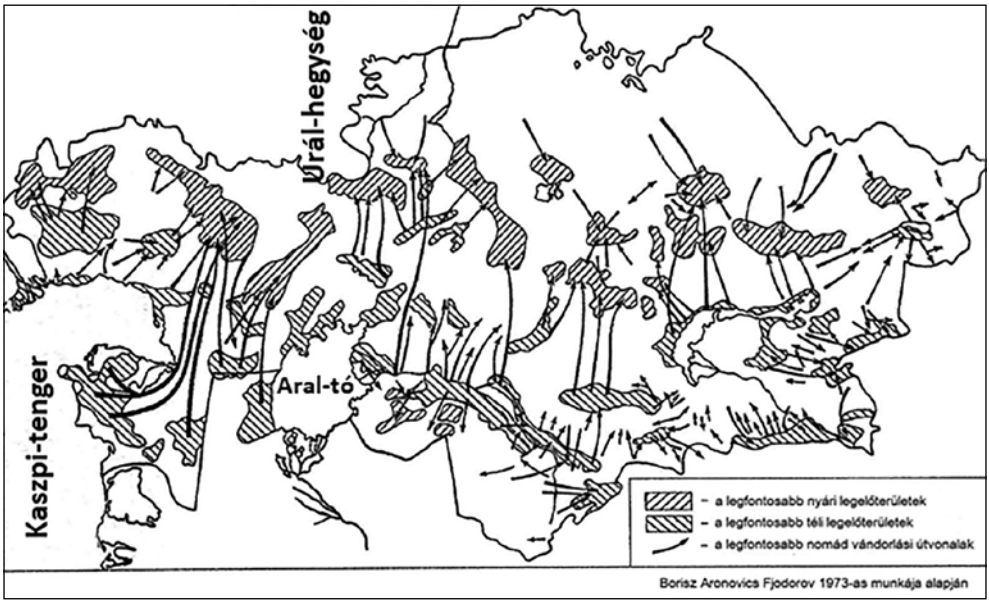

Kazak nomádok téli és nyári szállásterülete, vándorlási útvonalai a 20. század elejéig

Eurázsiában nagyon sokféle nagyállattartó nomád társadalom élt, és néhányuk a mai napig kisebb-nagyobb mértékben megtartotta nomád életmódját (pl. a kirgizek, a mongóliai kazakok és a mongolok egy része, az iráni türkmének, shahsavanok, indiai rabarik, a közel-keleti beduinok, a szaharai tuaregek egy része). A mai nomádokról szóló etnológiai adatok azonban egyrészt a modern államokba történt politikai integrációjuk, másrészt a környezet gazdaságának gyökeres átalakulása és így saját nomád életmódjuk elszegényedése (redukált volta) miatt nem alkalmasak arra, hogy visszakövetkeztethessünk a hajdani nomádokra, vagy akár az eurázsiai sztyeppe lovas nomád világára. Ennek a ténynek figyelmen kívül hagyása vezethetett olyan – a szakirodalomban sokáig uralkodó – megállapításokra, mint Owen Lattimore (1900–1989) elhíresült és azóta sokszor kritizált kijelentése: *„it is the poor nomad who is a pure nomad"* (a szegény nomád a valódi nomád). Komoly kritikával illetik újabban azokat a régebbi (evolucionista vagy marxista társadalomszemléletre épülő) általánosító elképzeléseket is, hogy a nomád társadalmak „fejlődésre képtelen", önellátó (értsd: nem termelőgazdálkodást folytató), sőt, némelyek szerint

önellátásra is képtelen, ezért rablógazdálkodást folytató, szinte változatlan gazdasági és kulturális formációt – „zsákutcát" – jelentettek a történelem során. Ez a retrospektív szemlélet mára tarthatatlanná vált.

A letelepedett népek számára az otthon, az adott város, falu jelentette a világ közepét mint statikus helyet. A nomád számára kézenfekvő, hogy a világot sok perspektívából lehet nézni: különböző helyszínekről nézve másnak tűnik. Mások a szomszédságok a téli, és mások az akár ezer kilométerre lévő nyári szálláson. Más a táj, a környezet. Mások az elérhető távolságok, a kihívások. A nomád számára a világ nem egy adott statikus tér, hanem egy változó viszonyrendszer. Talán szerepe van e mentális térlátásnak is – anyanyelvünk gazdagságán túl – abban, hogy a világ tudósai a magyar matematikusokról, fizikusokról úgy beszélnek, mintha „idegen bolygóról" jöttek volna, mint akik mindig „másféle ötletekkel" állnak elő. A vándorláshoz ugyanis mindig praktikus szempontokat kell figyelembe venni. A természeti és társadalmi környezet mindig nagyban befolyásolta a víz- és legelőterületekhez való hozzáférést. Környezeti adottságok lehetnek például a nemzetségek és törzsek közötti erőviszonyok, klimatikus változások, extrém időjárás (pl. kirívóan száraz vagy hideg évek, földcsuszamlások, tűzvészek), aktuális védelmi szempontok (mind az időjárási viszonyokkal, mind pedig az ellenséges támadásokkal kapcsolatban), állatbetegségek és más járványok, háborúskodások és népvándorlások. Nagyon fontos ilyenkor, hogy a nomád állattartók ne csupán a jószágaikról rendelkezzenek beható ismeretekkel, hanem a növényekről, az éghajlati és domborzati viszonyokról, a térség mikroklímájáról, a lehetséges útvonalakról, a szomszédos csoportokról, a politikai erőviszonyokról és a ki nem apadó vízforrásokról is olyan tudás birtokában legyenek, amely döntéseiket befolyásolja. A vándorlásokat ugyanis nemcsak a szokások határozták meg, hanem az aktuális természeti, politikai körülményekhez is igazodtak. Az egyes nomád családok, nemzetségek nagyon jól kellett hogy ismerjék a saját legelőiket, itatóhelyeiket, így téli és nyári szállásaik – ha a körülmények mást nem indokoltak – nagyjából hasonló térségekben voltak, vándorlásuk tehát éves ciklusokba rendeződött.[9]

A nomád gazdálkodás alapja a jólinformáltság: nemcsak az időjárásról, hatalmas területek földrajzi viszonyairól, hanem a környezet politikai erőviszonyairól és akár távoli eseményekről is tudniuk kellett a döntéshozóknak (családfőknek, ágazatok, nemzetségek vezetőinek) ahhoz, hogy jó döntéseket hozhassanak. Ezekhez az információkhoz nagyon sokféle módon lehetett hozzájutni: a családtagok és szövetséges csoportok közötti látogatások, a kereskedelmi kapcsolatok, a hadjáratok, a vallási és világi fesztiválok, a halotti torok, esküvők, névadó rítusok és sok más egyéb alkalom révén. Meglepően gyakran nyílt arra alkalom, hogy egyébként egymástól távol élők információt cserélhessenek.[10] Ezekre kitűnő példákat találunk a sok száz éven át szájhagyomány

[9] Bővebben lásd: Csáji László Koppány, *A nomadizmus*, in: Sudár Balázs – Petkes Zsolt (szerk.), *Hétköznapok a honfoglalás korában* (Magyar Őstörténet 5. kötet), Budapest, Helikon – MTA BTK MŐT, 2017

[10] A szállások szomszédságaival kínálkozó érintkezésen kívül ilyen alkalmak még a tekintélyes személyek esküvői, elsőszülöttjük születési ünnepei, vagy épp temetései, továbbá a vallási fesztiválok, sportjátékok. Ezekre akár ezer kilométer távolságból is érkeznek résztvevők – és nem csupán protokolláris vagy szórakozási céllal.

1. kép: Nomádok és nem nomádok találkoznak a selyemutat idéző kasgári vasárnapi vásáron (fotó: Csáji László Koppány, 2001)

útján megőrzött[11] kirgiz *Manasz* hőseposzban,[12] ami nem csupán a lovas nomádok gondolkodásába, mentalitásába, szokásaiba enged bepillantást, hanem az információáramlás legkülönfélébb formáiba is.[13]

A nomádok mentális térképe az utak nehézségein (akadályokon) és az adott időszak alatt megtehető távolságokon (napi járóföldeken) túl a természeti és szociális környezetre vonatkozó rengeteg tudást kell hogy átfogjon. A területiség-elképzeléseket főleg ezek a források (legelő, víz, védelem) és környezeti viszonyok határozzák meg, a távolságot nem standardizált távolságok, hanem „járóföldek" – a megtételhez szükséges idő – mentén mérik. A nomádok általában nagyon tudatosan ügyelnek a legelő- és vízforrások lehetőség szerinti megtartására és azok bővítésére. Az egymás rovására történő legelőhöz vagy vízlelőhelyhez jutás a háborúskodás egyik fő oka volt. A törzsek és nemzetségek területei mindig magukban foglalnak a legelők mellett útvonalakat is, amelyek azonban gyakran nagyobb társadalmi csoportok (szövetséges népek, törzsek) közös használatában vannak. Ez egyúttal a találkozás és a távolabbi szomszédságok találkozásának alkalma is. Mivel nem csupán a természet, hanem a társadalmi környezet is folyamatos változásban van, a túlélés záloga, hogy egy nomád ne bezárkózzon, hanem nyitott legyen váltani: útvonalat, szálláshelyet vagy akár szövetségest. Ebből adódóan a külső szemlélők gyakran írják le állhatatlannak, megbízhatatlannak a nomádokat. Ez azonban számukra inkább egyfajta túlélési stratégia volt.

---

[11] A *Manasz* eposzt előadó specialisták, a manaszcsik a mai napig a kirgizek nagy tiszteletnek örvendő tagjai.

[12] Ez az *Iliász*nál és *Odüsszeiá*nál hosszabb archaikus eposz hihetetlenül gazdag tárháza a valaha a Kárpát-medencét Mandzsúriával összekötő sztyeppei civilizációnak, amelyet nem valamely külső forrás archaikus történeti szövege, hanem maga a kirgiz folklór őrzött meg sok-sok évszázadon át, szájhagyomány útján. Maguknak és önmagukról verselték meg újra és újra e hatalmas művet a kirgizek, különösen persze annak énekmondó-előadói, a manaszcsik, ezért a régészeti leleteknél élőbb, a történeti forrásoknál (amelyek főleg a külső szemlélő torzításain vagy szándékos ferdítésein átszűrve maradtak ránk) hitelesebb. A teljes mű műfordítását az eredeti kirgiz verselés magyarra átültetésével három év munkájával készítettem el 2014 és 2017 között (Csáji László Koppány – Somfai Kara Dávid (szerk., ford.), *Manasz – kirgiz hőseposz*, Molnár Kiadó, Török–Magyar Könyvtár, Budapest, 2017).

[13] Ld. Csáji László Koppány, *Manasz – egy archaikus kirgiz hőseposz költői esztétikája*, in: Sudár Balázs (szerk.), *Dentumoger. Tanulmányok a korai magyar történelemről* I., Budapest, MTA BTK MŐT, 2017.

Végezetül szólnom kell a nomád gondolkodásban a párhuzamos idősíkok szerepéről. Máig tartja magát az a sztereotípia, hogy a nomádok számára nincs történelem, a nomádok – írott történelemkönyvek hiányában – nem foglalkoznak a „múlttal". Nem értek egyet ezzel az íróasztalnál született állítással. A lokalitás jelentőségének kétségtelen másodlagossága éppen a világ egy sajátos dimenzióját erősíti fel a nomádokban: mégpedig nemcsak a társadalmi elit, hanem a hétköznapi emberek számára is. Míg egy letelepedett kultúrában a könyvek ismerete az újkorig csak igen szűk réteg kiváltsága volt, az egyes közösségek múltról alkotott tudását pedig intézményesítették, ezért kiszolgáltatottá vált politikai ideológiáknak vagy eszmetörténeti áramlatoknak. A nomádok (és talán az írásbeliséget csak másodlagos jelentőségűnek tartó más népek is) egészen máshogy viszonyulnak a múlthoz, de nemhogy nem kisebb jelentőségű ez számukra, hanem – sztyeppei terepmunkám alapján állíthatom – sajátos történelmi tudásuk szintén a túlélésük záloga. Igaz, hogy könyveket, könyvtárakat nem tudnak a szekereken, málhásjószágon hordozni, sajátos tudásukban azonban igen előkelő helyen áll a történelem.[14]

Egyfajta párhuzamos idősíkok alakulnak ki a nomádoknál: a heroikus előidőkben (az eposzi időben), a családtörténeti időben és a jelen időben is elhelyezi magát az adott személy, sőt, írott, nyomtatott személyi igazolvány hiányában éppen a felmenőkkel és a velük történt fontosabb események alapján „igazolják magukat" az ismerősök, de az ismeretlenek felé is. A kapcsolódások egész láncolata jön létre akkor, amikor két, addig ismeretlen nomád találkozik. Ennek voltam tanúja a kínai Turkesztánban 2001-ben. Egy tashkurgáni vásáron találkozott egymással két kirgiz (egy nomád és egy immár letelepedett férfi), majd – megkönnyítendő az alkut – leültek beszélgetni. Felsorolták felmenőiket, és néhány perc alatt találtak közös őst, akinek történeteit egymásra licitálva sorolták. Az alku innentől kezdve már nemcsak pénzről szólt, hanem a családi viszonyok felélesztéséről és a társadalmi kapcsolatok újraszövéséről is. Kiderült, hogy a letelepedett neve Almambet,[15] utalva a kirgizek legfontosabbnak tartott kultúrkincsére, a *Manasz* hőseposzra, és annak egyik hősére, aki kínai menekültből lett kirgizzé. A nevét azért e hősről kapta, mert a férfi édesanyja kínai muzulmán volt. Neve révén azonnal előkerült a *Manasz* hőseposz, amit nekem úgy említettek, mint „mindannyiunk hőskorát", nem mint valami antik mesét. A röpke negyedórás beszélgetésben három idősíkban kerültek egymás mellé őseik: az eposzi/mitikus, a családtörténeti és a jelen időben. Ezáltal a közös tudásrétegek és a családi kapcsolatok az addig egymást nem ismerő embereket közös dimenzióba hozta.

A rokonság a nomádoknál nem csupán aktuális közösségi szerveződést, hanem a leszármazás, az öröklés és a hatalomgyakorlás alapját is képezte.

---

[14] Természetesen ne a modern történelemkönyvek pozitivista adatsoraira, kronológiájára gondoljunk. A *Manasz* eposz együtt élt az őt továbbörökítő társadalommal, ezért annak változásai nyomot hagytak rajta: bekerültek a szövegbe lőfegyverek, ágyúk jelentek meg a harcok során, újabb szomszéd népek neveivel gazdagodott, az ellenfelek nevei aktualizálódtak, így „ideje" párhuzamos idősíkokat ötvöz.

[15] Ő volt a helyi sofőröm e területen, innen adódott a lehetőség számomra e párbeszéd megismerésére.

Előző példámból láthattuk, hogy emellett a rokonsági csoportok (ágazatok, nemzetségek, törzsek, törzsszövetségek) tagjaként felmenői és rokonai felsorolásával (mintegy „verbális személyi igazolvánnyal") mutatkozott be az adott személy, ha idegen közegbe került. A rokonsági csoportoktól meg kell különböztetnünk a politikai szerveződéseket, ahol a hatalmi viszonyok addig elkülönülő egységeket (törzseket, nemzetségeket) vontak össze. A nomád államalakulatok általában többnyelvű, multikulturális egységek voltak. A meghódoltak sokszor felvették e szövetség vagy politikai formáció (állam, birodalom) nevét is. Ezt a jelenséget nevezzük „sztyeppei mimikrinek". A külső források gyakran keverik az etnikai egységek (népek), a rokonsági csoportok és a politikai egységek neveit. Az egyének a rokonsági viszonyaikat (és etnikai csoportidentitásukat) rendszerint a nomád birodalmakba, államokba tagolódva sem adták fel. Akkor is a rokonsági csoportjuk tagjai maradtak, ha adott esetben egyénként (pl. harcosként, hírvivőként) a központi hatalom közvetlen irányítása alá kerültek. Érdekes, hogy a könnyen felbomló, széttöredező törzsi kereteknél sokkal szívósabban megmaradtak a kisebb leszármazási egységek, a nemzetségek.

A nomádok időbelisége többféle ciklushoz igazodik: a mitikus időhöz, a történeti (főleg családtörténeti) időhöz és az aktuális időhöz. Az előbbi kettőről már volt szó. Az aktuális idő azonban nem pusztán a gazdasági évet jelenti: a vándorlás éves ciklusa mellett az állatállomány nemesítése, tenyésztése, vagy legalábbis a belterjesség megakadályozása miatt az adott állatállomány generációit is aprólékosan figyelemmel kell kísérni. Az állatok életciklusa a tenyésztés során évtizedes előrelátást igényel, és ha valaki nem emlékszik a megannyi felmenőre, vérvonalra, könnyen szertefoszlik vagyona: a lábasjószág. A nomádot sokszor lenézik a környező földművesek azért, mert kevesebb fizikai munkát végez. Ebben van igazság, azonban be kell látnunk: hatalmas mennyiségű információt kell feldolgoznia, a nomadizálás egyfajta információ- és tudásalapú társadalom.[16]

A nagyállattartó nomádok vagyonának négy fő formája: 1. az állatállomány, 2. a földterület (a hozzáférhető legelők, vizek), 3. a luxuscikkek (ezek lehetnek ékszerek, selyem, porcelán, arany- és ezüsttárgyak, prémek, fűszerek stb.), 4. a házilagosan, de gyakran mesteri fokon előállított kézművestermékek (nemezek, hímzések, ruhák, jurták, kisebb eszközök stb.). Ez utóbbiak egy részét maguk készítik, más részét vándor kézművesektől vagy specialista csoportoktól szerzik be (pl. fegyverek, lószerszámok). A nomádok megélhetésének alapját az állatállomány létszáma és minősége jelenti. Ezért létkérdés volt annak megakadályozása, hogy az állatállományt vagy egy részét mások elhajtsák, megsarcolják. Máskor azonban éppen ilyen eszközökkel lehetett pótolni az elvesztett (vagy elhullott) állatokat, és a vérfrissítés szempontjából is jól jött az „idegen vérvonal" a ménesbe, gulyába, nyájba. Sokszor a felnőtté válás egyik alapját is a bátorságról és leleményről való bizonyságtétel jelentette. A támadó vagy óvó akciókat egyrészt az adott csoport saját maga kellett hogy megoldja,

[16] Távol álljon tőlem, hogy össze akarjam mérni egy rátermett parasztember és egy nomád pásztor tudását. A földműves társadalmaké azonban statikusabbnak tűnik számomra, a lokális közösség és politikai védőhálók miatt talán kevésbé volt kiszolgáltatva az egyéni döntések felelősségének, és a fizikai teherbírás nagyobb szereppel bírt.

2. kép: Kirgiz jurta Taskurgan közelében a Kunlun hegységben.
(fotó: Csáji László Koppány, 2019)

másrészt szövetségi rendszerekbe kellett beilleszkednie, egyedül ugyanis bármely csoport hamar felőrlődhetett.

A nomádok lakóhelye elsődlegesen a sátor, az eurázsiai sztyeppei lovas nomádok azonban kifejlesztettek egy, a szélsőségesen kontinentális éghajlati körülmények között is kitűnően alkalmazható „mobil házat": a nemezhajlékot (jurtát). Szimbolikájának sokrétűségére ezúttal nem térhetek ki.[17] Hazánkban a nomadizmus sok évszázada megszűnt, jurtákat csak sok száz év elteltével, a 20. század végétől találunk újra a kert végében vagy a pusztában. Az eltűnésnek történelmi és földrajzi okai is vannak. A nemezhajlék ezen az esős éghajlaton sokkal kevésbé alkalmas szállás, mint Közép- és Belső-Ázsiában, ahol a szélsőségesebb éghajlat általában jóval kisebb csapadékmennyiséggel jár együtt, így a nemez rohadása, penészesedése nem olyan könnyen következik be. A Kárpát-medencébe költöző nomád népek (szkíták, szarmaták, avarok, magyarok) néhány generáción belül állandó (vagy legalábbis: épített) szálláshelyekre cserélték a jurtát, így nehézségekbe ütközött maga a nomád életmód folytatása is. A kunok és a jászok jelentették a 13. század közepétől a 14. század elejéig az utolsó Kárpát-medencei nomád közösségeket.

Korántsem egyértelmű, hogy a nomád gondolkodás nyomait hol kell keresnünk. Valóban csupán a pásztorok, a pákászok, bizonyos szempontból a halászok, tehát a társadalom széles rétegei által „szabadságszeretőknek",

[17] A félgömb, ami a föld alatt válhat az alsó világban teljes gömbbé, a világ felosztása szerint a füstnyílás mint a felső világ kapuja, és még sorolhatnánk.

természeti embereknek tekintett foglalkozási csoportok őrizték meg? Vajon a hajdani nomád világ nyomtalanul tűnt el, világképünkben, nyelvünkben hiába keressük? Ahogy Kodály Zoltán a népzenénkről írta, a régészeti rétegekhez hasonlóan találhatók meg népzenénkben eleink különböző korszakainak lenyomatai. Nyelvtörténészeink számára is evidencia, hogy anyanyelvünk őrzi a vándorlások és Kárpát-medencei történelmünk, kapcsolataink emlékét. Mentalitásunk, gondolkodásmódunk talán hasonlóképpen őrzi eleink hajdani nomád világának nyomait (is). Ha sikerül szakítanunk a megannyi sztereotípiával, pejoratív jelzővel, amit az evolucionista történetírás aggatott a nomadizmusra, és empirikus adatokra építve kívánjuk megismerni a nomád világot, talán könnyebb lesz felismernünk, hogy mentalitásunkban, gondolkodásunkban hogyan őrizzük ezt a szívünkhöz oly közel álló tudásréteget.

3. kép: Lovas íjász, kipcsak jellegű öltözetben, a besenyő lovasokat idézve (fotó: Csáji László Koppány, 2014)

Zelnik József

Magyar néplélek-vándorlás

(Pszichohistorizáló traktátus)

…hogy készítsen az Úrnak tökéletes népet.
Lukács I.17

Lehetséges, hogy az egész földi létezés valójában egy nagy lélekvándorlás, és egyben egy nagy néplélek-vándorlás is. Győztes, botladozó és árva népek lelkei keresik boldogulásukat. Hol erőszakosan, hol szelíden, de általában tétován. Némelyek közülük egészen szelíden és otthonosan berendezkednek, mások erőszakosan, s vannak, akik valamiféle, sokszor mélyebben feltáratlan idegenségben vernek tanyát. Általában úgy tartják, hogy a zsidó nép örök hazája az idegenség, és ezért a többi nép szégyelli bevallani, hogy mennyire kísérti őt is saját idegensége, történelmének otthontalan pillanatai, sőt korszakai. Az antropozófusok úgy gondolják, hogy minden egyes nép külön-külön egy-egy arkangyal individuális misszióját teljesíti be. Népek sorsát szemlélve ebből az következne, hogy ezek az arkangyalok eléggé zavaros entitások, vagy az, hogy a szemlélő eléggé csekély értesülésekkel rendelkezik a különböző népek történelmi mozgásáról, beleértve ebbe saját népe, számára különleges történelmi navigációját is. A szellem engedelmes szellői nem táplálták azokat a vitorlákat, amelyek jó vizekre segítették volna egy népről, főleg a saját népről és annak a lelkéről való gondolkodást.

Vannak olyan – akár komolyan is veendő – újabb állítások, hogy ha a kereszténység nem születik meg, ma már nincs zsidóság sem. Ahogy a római kereszténység az Ószövetségből kreált magának ősiséget, hasonló módon a zsidóság a római kereszténységgel szemben alkotta meg „ellenvallását", és belőle a népét, másodszor is. Másodszor, mert először egy eretnek fáraó és/vagy egy eretnek egyiptomi beavatott, egy excentrikus lángész Egyiptom misztikájával szemben egy ellenvallást alapított, és ezzel elvarázsolt egy félnomád népet. Egyszerre felemelte a választott nép fenségességébe, és a földi idegenség legmélyebb bugyraiba taszította szinte megválthatatlanul, ámde azért kecsegtetve a földi megváltás messiási látomásával. Akárhogyan is van, Európa a zsidóság és a kereszténység reménytelen és sokszor indirekt szerelméből született. Sokkal inkább, mint a görög szülő iránti zabigyerek-tudatból. Természetesen a görögség demokráciaképzete – mint politikai szépasszony – mindig ott kísértett Európa politikai egén, de a mélyben minden európai nemzetnél a kiválasztottság, a hatalom ószövetséges vágya sokkal démonibban uralta a tudatot. Bármelyik politikai erő, ha hatalomhoz jutott, könnyedén feladta a demokráciát, mint afféle úri huncutságot, libertinus szemfényvesztést, és nemzeti, sőt faji kiválasztottsága tudatában vezetni akarta – kizárólagos üdvözítéssel – először saját országát, majd leplezett, vagy később leplezetlen hataloméhséggel más országokat is. Mivel a római kereszténység a VI–VIII. századtól

a hatalomhoz közeledve, s egyben Jézustól távolodva elvesztette morális küldetésének jelentős részét, így Európát is sokkal inkább az Ószövetség haragvó istene uralta, sokszor nagyon távol a jézusi szeretet-párbeszédtől. Az európai történelmet így akár az itt élő népek kétezer éves pusztai vándorlásának is tekinthetjük. Sok vérrel és kevés oázissal, és olyan történelmi homokviharokkal, amelyek kevés híján végső fulladáshoz is vezethettek volna. Kétezer év után ennyi történelmi homokkal a szemben nem kellene-é alaposan elgondolkodni azon, hogy hogyan fordíthatnánk hátat a homokviharnak, hogyan fejezhetnénk be néplélekvándorlásunk „varázsszőnyegének" toldozgatását és foltozgatását? Természetesen ez egy radikális szellemi vállalkozás lenne, amihez jó lenne, ha társulna egy szelíd égbolt. Természetesen ez már majdnem az utópia délibábos tere, de azért talán nem teljesen az. Tekintsük inkább „egyszerűen" pokolra szállásnak, s mivel a magyar néplélek már többször megjárta a poklot, legalább az ilyen utakról bőséges tapasztalattal rendelkezünk. Ámde nem árt, ha jó példát keresünk, mert azért nem baj az, ha más kárán tanulunk, sőt ha egyáltalán tanulunk, az sem.

2008-ban egy izraeli történésztől egy döbbenetes könyv jelent meg. Valójában nem teljesen előzmény nélkül, hiszen a világhírű Arthur Koestler *A tizenharmadik törzs* című műve már kinyitotta a zsidó történelem Pandora-szelencéjét. Koestler nem tett többet, mint lerombolta azt a cionista mítoszt, amely szerint a mai zsidó származásúak az ősi héberek leszármazottai. Shlomo Sand *Hogyan alkották meg a zsidó népet?* című könyvében – bőven adatolva – tovább megy. Szerinte a zsidók sem genetikailag, sem másképpen nem alkotnak *népet*, majd felteszi a legizgalmasabb kérdést: *ki az a sokmilliónyi zsidó, aki felbukkant a történelem színpadán a legváratlanabb időpontokban, a legtávolabbi helyeken.* Tony Judt, világhírű történész – aki marxista cionistaként indult – szerint ebben a könyvben lelepleződik – más népekhez hasonlóan – az öncélú és nagyrészt kitalált zsidó múlt… Ez mind nagyon izgalmas, de mire jó mindez, mire jó, ha kiderül az igazság, már ha azt értelmezni tudjuk bármilyen állandósággal a történelmi folyamatban.

„A nemzet (…) olyan személyek közössége, akiket eredetükre vonatkozó tévhitek és szomszédaik iránt érzett gyűlölet kapcsol össze" – állította Karl Deutsch a Harvard Egyetem egykori nagy hírű professzora. Ezzel némileg szemben egy magyar költő, József Attila azt mondta: *A nemzet közös ihlet. A költészet a nemzet lelkében ható névvarázs.*

Ezekről az állításokról akár áradozhatunk is, hogy milyen igaz, vagy milyen szép, de azért valószínűleg azt kell mondanunk, hogy itt a tohuvabohu esete forog fenn, de inkább lent.

Egy kicsit közelebb áll hozzánk a pozitív, a nemzet mint közös ihlet meghatározás, de azért a történelmet figyelve a másik tételnek is vagyon igazsága. Közös viszont mindkettőben az, hogy lelki folyamatokkal operál, úgymint *tévhit* és *ihlet*, amit aztán erősít *a nemzet lelkében ható névvarázs* külön kép. Ez valójában akár egy gyanús meghatározás, és nem is igazán hinnénk neki, ha nem igazolná a világirodalom egyik legnagyobb költőjének gyémántkemény és pontos életműve.

Feltételezésünk tehát az, hogy a nemzet és a néplélek szinonim fogalmak és ikertestvérekként élnek a *Haza*ban, ahol vélhetőleg még sohasem voltunk,

pedig nagyon vágyunk oda. Természetesen feltehetjük azt a kérdést, hogy a *Haza* az volt vagy lesz, vagy örökké benne élünk, amikor és amíg élünk, csak nem igazán vesszük észre? Érdemes lenne egy vitát nyitni arról, hogy a *Kezdet*-ben volt-e *Haza*, vagy a történelmi fejlődés folyamán kialakult, mint a majom(féleség)ből az ember. Bár mivel ezt a kezdeti Hazát teljesebbnek is hihetjük a mainál, azt is mondhatjuk kicsit cinikusan, mint az emberből a majom.

Az sem véletlen, hogy a nemzet és a néplélek körül ott bolyong a tohuvabohu fogalma. A tohu va-bohu kifejezés 1 Móz 1,2-nél fordul elő, és a teremtés előtti állapot neve, annyit jelent: puszta és üres. Ebbe a kietlen és puszta földbe (értsd: univerzumba) teremté az Isten az eget és a földet. Elmésebb rabbiknak és molyolós vallástörténészeknek ezzel a tétellel feladta a leckét az Ószövetség szerkesztője. Csak ebben az egyetlen mondatban világképek ütköznek össze kozmikus robbanások erejével. Miért volt a világ teremtése előtt már káosz? Csak nem azért, mert egy előző világ Káoszba pusztult? Ki teremtett olyan világot, csak nem a gnosztikusok világbarkácsoló istene, a Demiurgosz? Így a világ teremtése már egy előző világ bűneinek a kijavítása, így az eredendő bűn az előző káoszba fordult világ bűne, amit megbocsájtott az addig távoli, ismeretlen Isten, és kijavította a teremtést. Cinikusabbak mondhatják persze, hogy ezen a mostanin is lehetne javítani, nem pontosan sejtve, hogy ami késik, nem múlik. Számunkra azonban itt és most az a fontos, hogy a teremtés az *Ige* által valósul meg. Az *Ige* a nagy varázsló, az Ige által jön létre az örökös teremtés névvarázsa. Ha megfelelő nevet tudunk adni valaminek, az már a miénk. Tudtunk-e olyan nevet adni eddig a *Haza*nak, amitől az a miénk lett? Volt-e olyan neve, van-e olyan, lesz-e?

Milyen jelenség a magyar néplélek? Egyáltalán használható-e még ez a huszadik század elején kedvelt és többnyire elkopott fogalom, hogy néplélek? Vagy jobb híján igen? Bár mivel maga a lélek sem fogható fel racionálisan, hogyan van ez a néplélekkel? Nem tudhatjuk, ezért tekintsük ezt a kifejezést egyszerűen munkafogalomnak. Tételezzük fel, hogy van lélek, és annak van valamilyen mozgása, nem annyira a térben, hanem inkább az időben. Így akár lehetséges lélekvándorlás és néplélek-vándorlás is. A lélekvándorlás tudata ott kísért az emberiség történetében. Természetesen, mivel semmi pontosat nem tudunk a lélekről, így zavaros elképzeléseink vannak az ő vándorlásáról is. Ezzel szemben a néplélekként megnevezett jelenségről szellemileg megfoghatóbb elképzeléseink vannak. Így mintha lenne, és felismernénk, hogy van néplélek-vándorlás. A kereszténység által adoptált zsidó néplélek itt vándorol kétezer éve Európa népei között. Elvarázsolta ezeket a népeket a zsidóság kiválasztottsággal megáldott, megvert néplelke. Azóta valójában minden európai nép néha titokban, néha dicsekedve kiválasztott akar lenni, bevallatlanul, sőt titokban olyanformán, mint a zsidók. Ebben a többfedelű tudati mozgásban próbál működni egy európai nép történelmének értelmezése és történetírása. Így tántorog csodák és drámák között a magyar történelemértelmezés is. Talán állíthatjuk azt is, hogy amint a zsidók lettek e világ idegenjei (mindent megtéve ők maguk is ezért), úgy a magyarok lettek Európa idegenjei (mindent megtéve ők maguk is ezért).

Nem véletlen, hogy egyetlen európai nép sincs olyan zavaros helyzetben, mint a magyar, amikor a honfoglalásáról van szó. Így kialakultak egy, kettős,

hármas (a hunokkal) honfoglalás-képzetek, sőt olyan is, hogy nem is volt honfoglalás, mert mindig itt voltunk a Kárpát-medencében, és ehhez a maghoz csatlakoztak, visszatértek testvéri törzsek. Nem csoda, hogy ebben a helyzetben állandóan fellobban a történelem elől menekülő, történelmet teremtő képzelet. Felparázslik ez a távoli múlt például az államalapítás kapcsán, de a „közeli" '48-as forradalmi láz esetében is. Valójában ez a két esemény meghatározó pillér a magyar identitásképzésben – ez a két fő állami ünnep – olyan alaperővel, mint a szabadkőművesség alapmotívuma, Jakin és Boaz oszlopa. Olyan titokzatossággal, rejtettséggel, félremagyarázásokkal együtt, és elnyűhetetlen izgalommal körülborzolva. Már az államalapítást „megmérgezte" egy drámai döntés, amit a magyar történelemírás odáig egyszerűsített, hogy ez valójában annyi, hogy a Kelet, a nomádság helyett kellett választani a nyugati kereszténységet. Azonban, ha csak egy nomád nép megkeresztelkedéséről lett volna szó, miért tartott elkeseredett dühvel évszázadokig ez a folyamat? A rendszertelen pogány áldozati kultúra emlékeit egy-két generáció alatt át lehetett volna írni, alakítani. Lehetséges azonban, hogy azoknak van igazuk, akik azt feszegetik, hogy a magyarok esetében Róma a saját „ellenvallásával", a manicheizmussal küzdött meg. Tehát egy másik kereszténységgel (pontosabban, keresztény elemeket is tartalmazó hitrendszerrel), amelyet saját eretnek ellenlábasának tekintett. Ezért kellett, még három évszázaddal később is gyűjteni, tűzzel-vassal, három évszázad inkvizíciójával pusztítani az előző vallás írott s íratlan emlékeit. A domonkosok rengeteg anyagot elvittek firenzei és pádovai központjaikba. Lehet, hogy még most is ott foszladoznak valamilyen öreg raktárakban, és kísértik mai szerzetesek az ügyről mit sem tudó, álmatag lelkeit.

Tételezzük fel, hogy a magyar néplélek-vándorlás első és legdrámaibb helyzete, hogy ennek a népnek a lelkéért csapott össze a gnoszticista eretnek vallás, a manicheizmus és a római zsidó-kereszténység. A manicheizmus a gnoszticizmus egyik változataként azt tanította, hogy az e világi élet elviselhetetlen és gonosz. A *gnózisz*, vagyis az igazi tudás azonban feltárja a lélek eredeti, aláhullás előtti isteni természetét, és így az újra fel tud emelkedni. A gnosztikusok, így Mani is, erősen hivatkoztak Buddha és Zarathustra mellett Jézusra is. Vélhetőleg nem is értve Jézus a gnosztikusok elképzeléseivel gyökeresen ellentétes kinyilatkoztatását, azt, hogy ezt a világot a mennyei atya, a jó Isten teremtette, és azt, hogy *Isten országa* az itt, a Földön élő emberekben is jelen van. Ennek ellenére, a pontos értelmezés hiánya miatt is, a manicheizmus elterjedt az ujguroktól, a bogumilokon keresztül a katharokig, akiknél szintén kimutatható ez a szellemi hatás. Valójában Rómát a gnoszticizmusban nem annyira dualista létidegen elképzelésük zavarta, hanem az, hogy több gnoszticista áramlat, így a markionizmus a világot elbarkácsoló Demiurgoszt Jahvéval azonosította. Ez halálos csapás volt az Ószövetséget addigra már saját legitimitásának Jézus előtti alappillérévé tévő, római katolikus vallásnak. Innen talán már jobban érthető Róma ellenszenve a honfoglaló magyarok által behozott és akár egész Európát megfertőzni képes hit ellen.

A dráma, sőt a skizofrénia abból adódott, hogy a magyarok nem értették, vagy nem akarták érteni a különbséget a két Jézus-hit között. Nem is könnyű átlátni az eredeti jézusi kinyilatkoztatás két értelmezésének törekvésein.

Vélhetőleg az itt vázlatosan és némileg szimbolikusan feltárt drámai helyzet okozta a magyarság első néplélek-hasadását, talán korunkig ható áfiummal.

A huszadik században elég erős turáni mozgalomban vagy a népművészet kutatásának újmanicheista irányzataiban mindenesetre ebbe az irányba mutató szellemi mozgások működhetnek manapság egyre erősödve és a néplélekben (legalábbis látszatra) mélyen hatva. Néha zseniálisan, sokszor infantilisan megkérdőjelezik a hivatalos tudományosság sokszor kitűnő és nemegyszer zavaros, a mindenkori politika által befolyásolt elképzeléseit.

A másik emblematikus ünnep, a '48-as kapcsán azt érdemes megvizsgálni, hogy mit kezd a különben akár nyugodtan lélekző (sic!) néplélekkel a modern korokat meghatározó, vagy meghatározóvá titulált korszellem, ez a német imperativusz, a Zeitgeist? Ki tud-e egy nép törni a Zeitgeist számára esetleg káros kereteiből? Mit szolgált a XIX. század Zeitgeistja?

Azt a századot a francia forradalom eszméi határozták meg. A francia forradalomban pedig libertinusok, szabadkőművesek, ezoterikus szélhámosok robbantgattak szellemileg, és ezt a szellemi terrort keverték valóságos emberi jogi követelésekkel úgy, hogy ehhez megnyerték a lázas európai romantika szellemi nagyságait. Erről a helyzetről a már kijózanodott, öreg Goethe – vélhetőleg utólag igazolva magát – így beszélt: *a francia forradalomnak nem lehettem híve, mivel szörnyűségei túlságosan közelről érintettek és (…) fölháborítottak, jótékony következményeit pedig akkor még nem lehetett látni*. Majd így folytatja: *Németországban mesterséges úton igyekeztek kirobbantani olyan jeleneteket, amelyek Franciaországban súlyos szükségből következtek*.

Érdemes vázlatosan megnézni, hogy volt ez Magyarországon. Itt vajon nem gerjesztettek-e mesterségesen nagy lángot annak, ami csak hamu alatt működő parázs volt, és ezért szervesebb mozgásokkal, reformmal többet lehetett volna elérni? Az elmúlt évszázadban sokan sokszor megfogalmazták, hogy Kossuth ismerte a néplelket. Lehet, de mi ismerjük-e Kossuth, a Kossuthok lelkét? Természetesen nem, de vannak furcsa, leleplező jelek róla. Tanárky Gyulának, titoknokának a naplójában olvashatjuk, hogyan sakkozott, játszott Kossuth. Egyszer Perczel ellen játszott, aki mattot adott neki. Ezt Kossuth nehezményezte, és kezdeményezte, játsszák újra a játék végét. Néhány vonás után ismét mattot kapott. Kossuth tovább erőszakoskodott, hogy megint játsszák újra. Perczel ráhagyta az egészet, készakarva hibát csinált, hogy nyerjen Kossuth, ezt már elfogadta az exkormányzó. Majd így folytatja a naplót a titoknok: *a billiárdba, tarokba, egyszóval minden játéknál megvan a kicsiséges ambitió nála.* Egy ilyen ember játszott a reformkorban és a '48-as forradalomban a magyar néplélek húrjain.

A másik oldalról a történelem legveszélyesebb hazárdjátékába kezdett a Zeitgeist. A hamis próféták minden szellemi erejével és erőszakosságával színre lépett a romboló értelmiségi díszpéldánya, Karl Marx. Jó ismerőse és barátja, Heine Marxot az *„önmaguk előtt megistenült istentelenek"* közé sorolta, joggal. Ez a két terrorista szellem, Heine és Marx ikertestvér volt az amoralitásban és a zsenialitásban. Csak megdöbbenhetünk, milyen élesen látta Heine a Marx által megálmodott szocialista jövőt. Szerinte az *„kancsukától, vértől, istentelenségtől és nagyon sok veréstől bűzlik"*, majd így folytatta: *„csak ret-*

tegéssel és borzadállyal gondolok arra az időre, amikor ezek a sötét képrombolók kerülnek uralomra". A világhírű angol történész, Paul Johnson szerint Marx történelemfelfogása *egy ateista Tórája. Kommunista milleniuma a zsidó apokalipszis-látomásokban és a messianizmusban gyökerezik*. Ezen túl munkásságában két halálos szellemi ellenfelet, a létidegenséget valló gnoszticizmust keresztezte a zsidó apokalipszis-elképzelésekkel, és ebből megszületett a XIX. és XX. század uralkodó, a néplélek mélységeibe is behatoló ideológiája és korszelleme, az ateista marxista materializmus. Így uralomra került az anyagi világ valójában minden anyagon kívülállót tagadó világképe. Ez a világkép nem véletlenül akkor robban elő, amikor kitörnek a '48-as forradalmak. Általában együtt jön, ami ilyen mélyen összetartozik, egylényegű.

A *Kommunista kiáltvány*t 1847–48-ban fogalmazta Marx és Engels. Ennek előzménye volt Engels tanulmánya – aminek a címe eléggé leleplező –, *A kommunista hitvallás tervezete*. A hitvallás szó lehet véletlen is, de ez az elszólás a lényegre utal, hogy a nagy vallásellenesek egy új vallást, ellenvallást alapítottak, és keresték hozzá a diakónusokat, a szolgáló papokat. Nem véletlen, hogy Marx kitörő lelkesedéssel üdvözli – mint hasznos idiótát, mert mindenkit annak tartott – Kossuthot, akit egyből Dantonhoz és Carnot-hoz hasonlított. Viszonyuk vakságához az is hozzátartozik, hogy kettejük között az a Zerrfy Gusztáv tartotta a kapcsolatot, aki a bécsi udvar legtehetségesebb és legszorgalmasabb besúgója volt, több mint 2000 jelentéssel. Természetesen ez a helyzet nem sokat von le Kossuth igazságaiból, és sokszor akár önzéséből fakadó nemzeti jóakaratából sem, főleg nem kisebbíti azoknak a tisztességes hazafiaknak a nagyszerű tetteit, akik a nemzet és a szabadság oltárán áldoztak. Talán csak arra hívják fel a későbbi, mindenkori áldozni készülők figyelmét, hogy a néplélek mozgása körül megalvadt vagy – akár történelmi vámpír módjára – újrahasznosított vér- és rögvalóságok működnek, és működtetik ezt kegyetlen, békétlenkedő szellemek.

A '48-as időben lett az európai kultúra szellemi vámpírja a francia forradalomban győzedelmeskedő primitív populista nacionalizmus. Ezt a fegyvert vetették be a különben internacionalista erők fő ellenségükkel, a keresztény vallással szemben. Mivel fogalmuk sem volt – ha volt, gyűlölték – a nemzet belső lelki önépítő formáiról, ezért a nép alantas ösztöneire ható nemzetieskedés, néplélekfertőzés, kokárda-nacionalizmus formáit művelték. Azt űzték, amit később a különben morálisan szegény, de tehetségben gazdag magyar író, Mikszáth Kálmán így fogalmazott meg: *tégy kokárdát az eke szarvára és szánthatsz a magyar hátán*. Ezt az életveszélyes képletet legelőször és a legzseniálisabban Kossuth alkalmazta, primer politikai számításból. Ebbe már akkor is beleremegett a néplélek, és hisztérikusan reagált a primitív nacionalizmus szintjén.

Bizonyítva, hogy a nacionalista szélsőség ördögien nemzetellenes, építkezés helyett rombol. Nem képes érdemben valamiért – még a Hazáért sem – cselekedni, csak valami ellen. A nemzetieskedésben megtalált álotthonosságban biztonságérzetét azzal akarja fokozni, hogy idegeneket keres, és ő mondja meg, ki az idegen, mert akkor ő – úgy véli – biztosan nem az. Így 1848 forradalmi lendülete is egyből talált két idegent. A szokásost, a zsidókat és egy másikat, a békés szándékúakat.

A zsidóság messiási várakozásokkal fordult a márciusi események irányába. Március 17-én kiáltványban üdvözölték a polgári forradalmat. Ebben a nagy, barátságosnak látszó helyzetben azonban – szinte érthetetlenül – kialakult március végére egy pogromhangulat. Ezt Pesten a város német ajkú polgárai szították. Ez viszont „érthető", mert nekik már évtizedes vitájuk volt a szénkereskedelemben való rivalizálás miatt. Már eddig is ők fizették a magyar antiszemita irodalmat. Így lehet, hogy a néplélek-vándorlás, és főleg annak zavarai szénalapúak. Talán ezért a néplélek hol hamu lesz, hol gyémánt.

Az 1848-as magyar forradalom szélsőséges példáit mutatta fel ennek a két lehetőségnek. A hamu, ami itt felparázslott, már március végén megégette a magyar zsidóságot. Einhorn Ignác (a későbbi Horn Ede, politikus) németül Lipcsében megjelent könyvében ezért szomorúan jegyezhette meg, hogy az a nagy március a zsidókat *„nem szabaddá, hanem szabadon üldözhetővé tette"*, de, fűzi hozzá ennek ellenére, *„a magyar zsidó hazafi maradt március ellenére"*.

A '48-as események másik idegensége a békés szándékúak elleni „pogrom" volt. Valahogyan 1848 őszére a békepártiak és a Madarász vezette radikálisok között végképp kiéleződött a helyzet. Úgy látszik, ekkorra már Kossuthnak – főleg Madarász befolyására – érdekében állt, hogy elszabaduljanak a zelóta indulatok. Nem akartak a békepárti néplélekre hallgatni, inkább rabul ejtették azt. Ehhez a Lamberg-látogatás volt a legjobb adandó alkalom. Lamberg a magyar nyelvet és kultúrát jól ismerő, könyvet író, művelt magyar földesúr volt, és az alkotmányos szabadság elkötelezettje. Lamberg például Pozsonyban kijelentette, hogy amennyiben Jellasics megtagadná a (béke)manifesztum elfogadását, akkor ő maga vezeti ellene a magyar csapatokat. Ebben az időben talán ő volt a legképzettebb főtiszt (altábornagy), ezért nem véletlen, hogy Mészáros hadügyminiszter szerette volna őt megnyerni együttműködésre. Ez az ember érkezett Pestre békét teremteni. Kossuth a képviselőház előtt szónokolt, mikor megvitték neki a hírt, hogy Lamberg jön. Ekkor ennyit mondott: *„Itt az idő, hogy a szükséges intézkedéseket megtegyük."* Az biztos, hogy ha elkezdődnek a tárgyalások, Kossuth szerepe meggyengül. A Duna-hídon átjövő Lamberget, annak ellenére, hogy a Nemzetőrség védte őt, meglincselték. Az egyik aulista történész szerint a spontán népi lincselés mögött szervezett gyilkosság sejlik. Akárhogy volt, messzemenő, máig nem tisztázott hatása lett ennek a tragédiának a magyar néplélekre. Ez a terrorcselekmény mindenféle békés megoldást a továbbiakban kizárt. Gyalókay Jenő, az ismert hadtörténész, a Századok 1916-os évfolyamában a következőket írta: *„A magyar szabadságharc nagyon különbözött egy más – mondjuk normális lefolyású – háborútól. Azok, akik Goethe bűvészinasaként a szellemeket felidézték ugyan, de később már azoknak parancsolni nem tudtak: készületlen állapotban ragadták magukkal a nemzetet előbb a forradalomba, majd a minden oldalról rá szakadó véres küzdelembe."* Ráadásul a magyar szabadságharc lett a kísérleti terepe a modern korszellem, a szabadelvűség és a haladás harcának a „maradiság", a „reakció", s főleg a fő ellenség, a klerikális reakció ellen. Így a nemzetközi radikális, zelóta indulatok összefonódtak a magyar néplélek kurucos ellenálló jellemzőivel. A magyar néplelket foglyul ejtette, homlokon csókolta, mint az iskarióti (késelő) – zelóta radikális politikai mozgalmár – Júdás Jézust. A magyar szabadságharc iskariótája a Madarász-párti késelő, Kolosy György. Erről az orgyilkosról van

elnevezve a mai napig a Kolosy tér. Ennek a hazárd radikalizmusnak jellemzője, hogy túlbuzgó, felszínes nemzetieskedésből, ha kell, a szakállát is nemzeti színűre festeti – mint Brassai Sámuel –, és Párizsra vetett szeméből izzó, az emberiességből való kivetkezettség dühe sugárzik. Jó lenne, ha végre feltárnánk ennek az egész európai történelmen végighúzódó, szó szerint vérvörös zelótaságnak a gyökereit és mozgatórugóit. Vallástörténeti szempontból a zelóták sorsa eléggé feltárt. Egészen addig, hogy például Vermes Géza, a nagy hírűvé vált magyar-zsidó származású brit vallástörténész egészen jó érvekkel bizonyította Júdás zelóta politikai gyökereit.

Sajnos azonban az európai politikai filozófiai feltárások messze nem foglalkoztak olyan mélyen a Jézus korában, Izraelben működő politikai áramlatok befolyásával az európai történelemre, mint például a göröggel. Pedig, ha elfogadjuk, hogy a Biblia, az Ó- és az Újszövetség jobban meghatározta az európai néplélek fejlődését, mint a görög, akkor egyértelmű, hogy az abból kisugárzó politikai irányzatok képzeletvilága is mélyen meghatározta a politikai azonosulásokat az elmúlt kétezer évben. Jézus idejében négy politikai elképzelés működött Izraelben. A meghatározó a farizeus volt. Ez az irányzat egy történelemhamisítás következményeként, mint a hipokritaság példája került be az európai emlékezetbe. Ez főleg Máté evangélistának és a Hadriánusz korabeli zsidó szabadságharc idején kialakult paulinusoknak (Pál követői) köszönhető, akik már nyíltan szembefordultak a zsidósággal, és a szadduceusok Jézus-ellenességét kicserélték a farizeusok Jézus-ellenességére. Pedig az eredeti farizeusság arról szólt, hogy tisztelik a mózesi hagyományokat, törvényeket, hisznek a lélek halhatatlanságában, a babonák helyébe a tanulást tették. A legfurcsább, hogy ők az Exod. 19. 6. alapján az egyedüli zsidó kiválasztottság helyett azt vallották, hogy *„Isten minden népnek örökségül adta a királyságot, a papságot és a szentséget”*. A Római Birodalomhoz való viszonyukra a politikai racionalitás volt jellemző.

A szadduceusok a farizeusokéval ellentétes párt. Eredetüket és nevüket Cadok főpapra vezették vissza. Vallásosságuk többnyire külsőségekből állt. Jelentős volt náluk a hellén befolyás. Nem hittek a lélek halhatatlanságában. Vonzódtak a Római Birodalom világpolgár-eszméihez. Altruisták voltak, amikor tehették, gazdagon gondoskodtak a szegényekről, de főleg a közpénztárakból. A gazdagok nagyobb része közéjük tartozott. Josephus szerint egyebük sincs, csak a gazdagságuk. Alapvető céljuk a mindenkori politikai hatalom megragadása.

A zelóták voltak a túlbuzgók (*kannáim*, héberül). Maga a zelota görög gyökerű szó, *zelosz*, ami elszántat jelent. Állandóan tőrrel jártak, és ha a zsidó érzést provokáló elképzeléssel, pláne tettel találkoztak, kíméletlenül leszúrták a provokátort. Hippolytus egyházatya az esszénus spirituális csoportosulás radikális és abból kiváló ágának tekintette őket. Vélhetőleg a zsidó néplelket – túlzásba taszítva – eláruló nemzeti radikális szellemi-forradalmi áramlat vezetett a végső elkeseredett szabadságharchoz, a nemzeti tragédiához, a templom lerombolásához.

Már ezek a rövid és egyszerűsített vázlatos ismertetések is aláhúzzák, hogy nem nehéz ezekben a politikai irányzatokban felfedezni a modern kori európai politikai áramlatok ősmintáit, amelyeket a Biblia mellett befolyásol természetesen az általános emberi természet is. Ezért nem véletlen, hogy a

magyar rendszerváltoztatás menetében is felismerhetők ezek az ősformák. Nem véletlen így az, hogy algériai berber barátommal így próbáltunk viccelődni az SZDSZ-esekkel: *Arabok legyünk vagy szadduceusok, ez a kérdés, válasszatok*. A rabok legyünk vagy szabadok, az igazság mélyéig hatoló kérdését halálosan megfertőzte a *Lamberg nyakán kötél* ünneplése, és az *akasszátok fel a királyokat* buzdítás. A nemzet lelkét is megszólítani képes névvarázs gyakorlásának költőzsenije itt utat tévesztett. Az a költő, aki ifjúi zsenialitása mélyén, magasán már irtózott a „csendriasztó szenvedélyektől" és leírta a világirodalom egyik legszebb sorát: *Oh lassan szállj és hosszan énekelj, haldokló hattyúm szép emlékezet!*

A gyilkosságra buzdító fordulattal a költő a létezés emlékezettechnikájának az ápolása helyett odafordult a zelóta düh uszításképleteihez, magával rántva, úttévesztésre hangolva népét is. A zuhanásból, a tragédiából lassan magára ébredő néplélek nem tudott mást tenni – mint aki kétoldalról csalatott meg –, passzív rezisztenciába menekült. Nemcsak a Habsburg-hatalom ellen, hanem a világszabadságos kokárdás forradalmárok ellen is.

Az elmúlt több mint másfél évszázadban így egy nem véletlenül (néplelki) talaját vesztett politikai világ – két önzés titkos párbajában, bal-jobb fénytörésben, háborús tragédiák környezetében – folyamatos kísérletet tett a néplélek szigorú ellenőrzésére. Állandóan figyelmen kívül hagyva azt az alapigazságot, hogy a nemzet létét és benne a néplélek misztikus mozgását nem szabad az állandóan változó történelmi és politikai helyzet éppen aktuális magyarázatához, magyarázkodásához láncolni.

Most, hogy idáig, ilyen tohuvabohu állapotba jutott a magyar néplélek-vándorlás, fel kell tennünk a lényegi kérdést: készül-e ma egy magyar nemzedék nevet adni a Hazának? Tisztán, egyszerűen?

Békési Péter – Csizmazia András – Tóth Arnold

Néphagyományaink éltetője a regöscserkészet

„Isten áldja meg a magyart, tartson neve, míg a Föld tart. Isten áldjon meg bennünket, minden igaz magyar embert" – énekelte idén nyáron Nádudvaron a Kárpát-medence minden szegletéből összesereglett cserkész a himnuszukká emelt palóc népdalt a helységnevekkel telehímzett regös zászló felvonásakor. A rendszerváltás óta harmincadik alkalommal táborozott együtt 300 regöscserkész fiatal a közel egy évszázaddal ezelőtt lefektetett cserkész-eszmeiség jegyében.

A cserkészetnek mint önkéntes, vallásos, politikamentes ifjúsági mozgalomnak a célja, hogy a társadalmat olyan életrevaló, elkötelezett, felelős, egészséges polgárok alkossák, akiknek fontos, hogy önmaguk folyamatos nevelése által Isten felé növekedjenek. A cserkészet pedagógiai alapjait több mint 100 éve fektette le az alapító angol Robert Baden-Powell, aki a talpraesett, a magát minden helyzetben megállni képes ember eszményét célozta meg a cserkészettel. A világ legnagyobb ifjúsági mozgalmává nőtte ki magát, azonban Magyarországon egyedülálló módon fontos szerepet tölt be a fiatalok nevelésében a magyar kultúra ápolása, különös tekintettel a népi hagyományainkra.

A magyar cserkészet egyik szakágának, a regöscserkészetnek a hivatása: megtalálni identitásunkat a népi gyökerekben, megismerni és magunkba szívni a falu kultúráját. Sík Sándor így fogalmazott egykoron: *„A regöscserkészet minden eszközzel arra törekszik, hogy az egész cserkészmozgalmat gyökeres magyar színekkel itassa át."*[1] Míg a két világháború közti időszakban a kulturális szolgálat kiemelkedő fontossággal bírt, addig a rendszerváltást követő megváltozott társadalmi környezetben elsősorban az vált meghatározóvá, hogy fiatalokat közel kell hozni a magyar népi kultúrához, oly módon, hogy ne érezzék magukat egyedül ezen értékrend felvállalásával. Megélni kell a hagyományainkat, élni velük, használni, mindennapi életünk, értékrendünk, gondolkodásunk részévé tenni.

A tanulmány időrendben mutatja be a regöscserkészet munkásságát, szerepét és kihívásait, az 1920-as évektől napjainkig.

[1] Sík (1930)

Hidat építeni a város és a falu közé.[2] A XX. század első felében nem úgy tekintettek a paraszti kultúrára, mint nemzetünk szerves részét képező értékkörre, és nem volt ez másképp kezdetben a cserkészeten belül sem. A cserkészet elsősorban a városi gyerekek, fiatalok számára volt elérhető, de már korán akadtak olyan vezetők, akik az egyrészt társadalmi rétegeiben, másrészt földrajzilag is széttagolt magyarság egybeolvasztásán munkálkodtak.

A regöscserkészet szellemi atyjának tekinthető református pedagógus, filozófiai író, egyetemi tanár és cserkészvezető, Karácsony Sándor (1891–1952) újszerű pedagógiai módszerekkel építette be az általa alapvető fontosságúnak tartott népismereti tartalmakat az oktatásba és a cserkésznevelésbe.

Szülőfalujában, Földesen a téli és nyári szünetekben „parasztgimnáziumot" szervezett az iskolapadból kimaradt falusi gyerekek számára.[3] A gimnáziumban és minden ifjúsági összejövetelen meghonosította a népdaléneklést, de a cserkészmozgalom dalkultúráját, zenei igényeit akkor is, és utána még hosszú ideig alapvetően a műdalok, a cserkésznóták, az irredenta kesergők, a katonás menetelők és az indiánromantika jellemezték.

1924-re kialakult és megszilárdult az a gyakorlat, hogy a Budapesti Keresztyén Ifjúsági Egyesület cserkészcsapata nyári táborait az Alföld falvai mellett rendezte, és itt a cserkészek a helyiekkel közösen táboroztak. Irodalmi tábortűz, közös népdaléneklés, játékdélelőttök, régészeti feltárás és néprajzi gyűjtőmunka, falusi csapatok szervezése – ezekre a kipróbált alapokra épített később a regöscserkészet.

A Cserkészszövetség hivatalos közlönye, a Vezetők Lapja először 1924-ben szólította fel a cserkészeket, hogy végezzenek rendszeres falumunkát. A felhívás a 18–24 éves öregcserkészeknek szólt, és kimondottan a falukutatás, a falusi cserkészet terén kívánta aktivizálni ezt az egyre növekvő létszámú fiatal réteget.[4] 1926-ban, a felvidéki magyar cserkészek körében találkozunk először a „regös" elnevezéssel. A regös előnevet megkapta minden cserkész, aki háromszor sikeresen mesélt, szavalt vagy zenélt falusi gyerekeknek.

Karácsony Sándor 1928-ban elérkezettnek látta az időt, hogy kísérleti pedagógiájának nyolcéves tapasztalatait a szélesebb nyilvánossággal is megossza, és úgymond a „regöscserkészetet meghirdesse". A cserkészetben egy új irányzat, egy kisebbfajta belső mozgalom született, amely komoly célokat tűzött az ifjúság elé.[5]

A Magyar Cserkészszövetség kezdeti álláspontja a regöscserkészet ügyében, hogy falura csak kellően felkészített, kizárólag tizennyolc éven felüli cserkészek menjenek, pontosan meghatározott célokkal. A munka célja nem a népboldogítás és a falumentés, hanem a szerető találkozás a falu népével.[6]

A szövetség kiadásában, Karácsony Sándor közreműködésével két alapvető fontosságú könyvecske jelent: a *101 magyar népdal* 1929-ben, Bárdos Lajos

---

[2] Tóth (2019)

[3] Karácsony Sándor: *Kísérleti parasztgimnázium Földesen, az 1919–20. tanévben.* Közli: Hatvany (1994) 7.

[4] *Vezetők Lapja* (1924. november). Idézi Gergely (1989) 126.

[5] Jánosi (1974) 28.

[6] Gergely (1989) 129.

Matyó viseletes regös és a skót szoknyás cserkész együtt ropja a gödöllői dzsemborin (Márton Lajos grafikája)

szerkesztésében, Kodály Zoltán előszavával; majd a gyakorlati tudnivalókat tartalmazó *Regös Káté* 1930-ban, Karácsony Sándor szerkesztésében.[7]

A frissen megszerveződött és nagy lendülettel induló országos regöscserkészet bekapcsolódott az egész magyar cserkészetet megmozgató IV. világdzsembori (Gödöllő, 1933) felkészülésébe. A táncos felkészülés adta az indító okot és a keretet a regösvándorlásoknak. Az ekkor bejárt terület és a gyűjtött anyag a korábbi falujárásokhoz képest igen jelentős volt. A gödöllői dzsembori táncos raja volt az első regöscserkész néptáncegyüttesnek tekinthető formáció, ezt megelőzően sehol nem volt még színpadra alkalmazott néptánc a cserkészmozgalomban.[8] A dzsembori után fellendült a cserkészetben a színjátszó tevékenység is, amit a regösök az autentikus népi kultúrával, népszokások színpadra állításával gazdagítottak.

Emberebb ember, magyarabb magyar. Sík Sándor (1889–1963) piarista tanár, költő, cserkészvezető így vallott: *„A regöscserkészet hivatása: visszatérve a népi gyökerekhez, magunkba szívni a falu kultúráját. A regöscserkészet egyik ága folklorisztikai gyűjtésekkel foglalkozik. Egy másik ága szociográfiai szempontból dolgozza fel tanulmányait. Ezek már komoly tudományos munkaszámba mennek, és új utat jelölnek a magyarországi ifjúsági mozgalmakban."*[9]

1939-re a regöscserkészet céljai és módszerei letisztultak, általánosan elfogadottá váltak a mozgalmon belül. Egyrészt megismerni, megszeretni és összegyűjteni a magyar nép kincseit, különösen a cserkészetben hasznosíthatókat, másrészt népszerűsíteni és terjeszteni a népi műveltség értékeit a cserkészetben és a társadalomban.

---

[7] Bárdos (1929) 3–5, Karácsony (1930). Mielőtt Bartók Béla 1924-es népdal-monográfiája megjelent, Karácsony Sándor Bartalus István népdalgyűjteményeit használta autentikus forrásként. A regöscserkészek daloskönyvének címét, a *101 magyar népdal*t is tőle vette: azonos címmel már megjelent egy dalgyűjtemény a 19. században (Bartalus István, *101 magyar népdal*, Pest, 1861), Gellért (1995) 235. A *Regös Káté* szerzői között találjuk Györffy István néprajzkutatót, és ott vannak szerzőtársként Faragó Ede és Aradi Zsolt cserkésztisztek, akik Karácsony Sándorral párhuzamosan próbáltak falusi cserkészetet szervezni az 1920-as évek második felében.

[8] Vitányi (1964) 30, Kardos (1987) 48. Az 1924-es dániai dzsemborin még nem néptáncokkal szerepeltek a magyarok.

[9] Sík (1930)

A pápai regösök dramatizált népmeséket és népdalokat adnak elő 1941-ben

Az 1940–41. cserkészévben a regöscserkészek 400 községben regöltek, több mint 100.000 főnyi közönség előtt, és 800 községben végeztek adatgyűjtést.[10] Az Országos Regös Estet 1942. március 20-án rendezték meg a budapesti Magyar Művelődés Házában. A gondosan előkészített színházi előadáson a regösjárások műsorait állították színpadra, 17 regöshad részvételével.[11] Elmondható, hogy az 1939–1944 közötti öt év tekinthető az egykori regöscserkészet fénykorának.

Teleki Pál[12] a regöscserkészek által végzett munkát annyira fontosnak tartotta, hogy a magyar cserkészet egyik alappilléreként határozta meg a népi kultúrát: *„Ha mi nem tartjuk meg a magunk mivoltát, a magunk lelkiségét, a nemzetnek a maga mivoltáról vallott felfogását, amely itt ezen a helyén a világnak, ebben az időben és térbeli tájban az egyedüli lehető, földrajzilag és népileg adott, abban az esetben megszünik a nemzet Európának egyik nemzete, alkotóeleme lenni. Akkor emberek leszünk csak, porszemek, széjjelhullunk és soha többé felismerhetők nem leszünk."*[13]

1945-től kezdődően a politika nem engedte a valódi cserkészmunka folytatását, és a regöscserkészek tevékenységét illetően elsősorban a népi kultúra színpadra vitelét támogatta, így ebben az időszakban a regöscserkész táncegyüttesek megalakulása és kibontakozása történt. Meghatározó tánckoreográfus személyisége Rábai Miklós (1921–1974) volt, aki a békéscsabai regösökből megalakította a Batsányi együttest, amely későbbi magját képezte az 1950-ben megalakuló Állami Népi Együttesnek. Regöscserkészek töltötték meg azokat a nem-cserkész néptáncegyütteseket is, amelyek 1945 után gombamód szaporodtak a fővárosban. Így gyakorlatilag regöscserkészekből szerveződött meg Magyarországon az egész néptáncmozgalom.[14]

1947-ben a kommunista diktatúra még támogatja egy 200 fős, cserkészekből álló regös néptáncos kontingens kijutását a francia dzsemborira, de jellemző a korszak politikai álságosságára, hogy a következő évben, 1948-ban betiltják a cserkészetet, illetve diktatórikus módon „beolvasztják" az úttörőmozgalomba.

---

[10] Morvay é. n. A Szövetség (ekkor már Magyar Cserkészmozgalom) taglétszáma 53.500 fő. A hivatalosan regisztrált 600 regöscserkész mellett legalább ugyanennyien lehettek a még nem regisztrált regösök is, így a mozgalom csúcspontján a létszámot 1000–1200 főre tehetjük.

[11] Magyar Cserkész, XXIII. évf. 15. sz. (1942. április 15.) 5–6.

[12] Teleki Pál (1879–1941) geográfus, egyetemi tanár, politikus, miniszterelnök, tiszteletbeli főcserkész

[13] Várnagy–Páva (1994)

[14] Jánosi (1974) 113.

Regöstüzek lobbannak szerte a nagyvilágban. A második világháború után külföldre szakadt cserkészek és vezetők között szép számmal akadtak gyakorlott regöscserkészek. A cserkészgócpontok kialakításával egy időben megkezdődött a regölés, a regösséget beépítették a cserkészprogramba mint a magyarság megőrzésének leghatékonyabb módját. Regöstáboraik egy-egy néprajzi táj köré szerveződtek, melyekben igyekeztek megélni annak az egységnek az életét. Ehhez néprajzi, népdalos füzeteket is kiadtak.

A Clevelandi Cserkész Regös Csoport napjainkban

Észak-Amerikában betlehemezni jártak. A Sík Sándor cserkészparkban valóságos kukoricatörés, tengerihántás, szüret, szőlőpréselés, szüreti mulatság adta egy regös tábor anyagát. Miközben a kéz dolgozik, népdalokat, balladákat, meséket tanul, gyakorol a cserkész.

A külföldi magyarság elismerte, hogy a magyar népi kultúra ápolásában a cserkészet járt és jár most is elöl. A negyvenes évek végén ez az irányzat sokak számára szokatlan volt. Legtöbbször ellenségesen, viszolyogva fogadták. Az évtizedek alatt a közönség ízlése átformálódott. A népdalt és a népi táncot a külföldi magyarság széles rétegei szívükbe zárták. Ma már aligha képzelhető el ünnepély népi műsor nélkül. Énekkarok, tánccsoportok alakultak. A cserkészet elszánt akaratából megvalósult valami szép, ami népi és magyar.[15]

Újrakezdés. Az 1980-as évek végén Csizmazia András, feleségével, Mártával és családjával vette vállára a hazai regöscserkészet újjászervezésének ügyét. Kihívás volt a diktatúra mindenféle közösségi szövetet fölszámolni akaró időszaka után a hagyományozó kultúra területét fölvállaló regöscserkészet újraépítése. A cserkészet hazai szüneteltetése alatt döntő jelentőségű volt a hetvenes években megszületett táncházmozgalom. Ennek elindításában meghatározó szerepet játszottak olyan regöscserkész-múlttal rendelkező táncosok, mint Martin György, Timár Sándor, Novák Ferenc és a Pesovár fivérek.

1989-ben Esztergomban, a Ferences Gimnáziumban gyűltek össze először az újjáalakulást követően, hogy majd fél évszázados szünet után folytassák a regös munkát. Itt fogalmazódtak meg Andrásfalvy Bertalan *Hagyományozó kultúra és írásbeliség* című előadásának iránymutatása nyomán azok az alapelvek, amelyek a magyar népi értékekre támaszkodva útjukat kijelölték. Andrásfalvy szerint az ember az írásbeliséggel fokozatosan arra az útra tért, hogy

[15] Morvay (1989) 75–85.

mindent fejben éljen át. A cserkészetben pedig visszanyúlva a népi gyökerekhez az átvett tudás teljes emberi lényünkkel történik.

„A néphagyomány legfontosabb eleme, egyben a legszívósabb és legnehezebben pusztítható eleme az anyanyelv. Nemcsak a beszélt nyelv része a hagyománynak, hanem az érzelmek, indulatok nyelve, szimbólumrendszere is. A dalnak, a zenének, a mozdulatnak, a táncnak, a formák és színek használatának, a nagy és nehéz életpillanatok megélésének, megünneplésének, és a szokásnak is van nyelve. Ez a művészetek nyelve. Mennél jobban ismerem, sajátítottam el ezt a nyelvezetet, annál jobban tudom megélni, kifejezni, kezelni indulataimat, érzéseimet. A feladat ennek az anyanyelv-együttesnek a gyakorlás általi elsajátítása."[16]

Az újrakezdés éveiben elsősorban a nyári táborok keretében folyt a regösmunka, amelybe a külföldi magyar cserkészeknél kialakított táborok tapasztalatait is beépítették. A tábor tematikailag a népdalra, a néptáncra és a kismesterségekre épült. Az első hívószóra sokan segítő kezet nyújtottak, akiknek a szakmai színvonal biztosításában elévülhetetlen szerep jutott: Budai Ilona lelkesen vette ki a részét a népdalok tanításából és szakmai előadók szervezéséből, Berecz András pedig meséivel a humort, énekeivel az eredeti előadás gyönyörűségét, a hitelesre döbbenés élményét hozta közénk.

Esténként a klasszikus cserkész-tábortüzek helyett táncházak szerveződtek, ezek olyan mintát adtak, melyet teljes természetességgel lehetett beépíteni a cserkész-keretek közé. Itt a gyűjtött népdalokat és néptáncokat, valamint a népmeséket különös átéléssel adták át az együtt élő közösségnek.

A regös vezetőtisztté kinevezett Csizmazia András bízta meg a Magyar Cserkészszövetség az 1991-ben, Koreában megrendezett XVII. világdzsembori kontingensének összeállításával és vezetésével. Az 1947-es francia dzsembori után ez volt az első alkalom, hogy magyar cserkészek újra megjelentek a cserkész-világtalálkozón. A főleg regöscserkészekből álló 17 fős kontingens a IV. altábor magyar jellegéről is gondoskodott. Több színpadon is fellépett maroknyi táncos csoportjuk. A magyar regösök néptáncbemutatóját látta és nagyra értékelte a világcserkészet főtitkára és a szintén cserkész svéd király is.

Címlapon a koreai dzsemborit megjárt regöscserkészek

Fontos vállalkozás volt a *Fúvom a dalt* című regös kazetta és füzet megjelentetése, melynek anyagát Budai Ilona válogatta és énekelte. Számos cserkészközösséghez sikerült eljuttatni ezt a kiadványt határainkon innen és túl.

[16] Andrásfalvy (1998) 8–10.

A létszámban egyre bővülő és korosztályban is egyre színesedő táborok mellett regös tematikájú hétvégék szerveződtek szerte az országban: a Szigetszentmiklósi és a Városmajori Regösnapok, a regös népfőiskola, a Dunaföldvári Szüreti Bál vagy a Visegrádi Regös Bál csak néhány jelentősebb, amelyek közül többet a napjainkban is megszerveznek.

Meghatározó, elemi élményként hatottak a gyimesvölgyi csángókkal együtt végigjárt csíksomlyói zarándoklatok vagy az 1996-ban Gyimesbe szervezett regöstábor, ahol a munkát, a dalt és a táncot a helyiekkel együtt élhették át a regöscserkészek, megértve ezek összetartozását, egységét.

A regöscserkészet szerepe, küldetése napjainkban. Az elmúlt harminc évben hazánk valamennyi szegletében megfordultak a regöscserkészek Fehérgyarmattól Vasvárig, Szécsénytől Sellyéig. Bár mindenhol nyomot hagytak lelkesedésükkel, vidámságukkal, életszeretetükkel, az egykor fontos közreműködés a társadalmi szakadékok áthidalásában mára aktualitását vesztette, és a paraszti kultúra megismerésére sem adódik már közvetlen mód. Ezek a falusi életvitelből nagyrészt kivesztek, utolsó hírmondói már leginkább csak mesélni tudnak erről a világról, de örvendetes, hogy a hazai néprajztudomány az elmúlt évtizedekben ezeket a tárgyi és szellemi értékeket összegyűjtötte, rendszerezte.

Népi kismesterségek gyakorlása kézműves mesterektől

A keretmesés cserkészmódszer segít a tudásanyag befogadásában, élményszerűvé téve azt

A regöscserkészet elsődleges célja így a jellemnevelés, hiszen a cserkészetben minden ezt szolgálja. Nagyon fontos, hogy az együtt töltött idő alatt a fiatalok olyan meghatározó élményeket kapjanak, amelyek által értékrendjükbe, ízlésükbe épülhet be a paraszti kultúra szeretete.

Kompetenciákat igyekszünk fejleszteni, hogy képessé tegyük a gyerekeket arra, hogy a magyar népi kultúra elemeit örömmel, jókedvvel, magabiztosan megéljék. Tudjanak egy táncházban viselkedni, táncolni, ismerjék fel a népzenéket, tudjanak néhány kézműves alapfogást, értékeljék a kézműves termékeket, ismerjenek minél több hiteles, eredeti népdalt. Ehhez nagyon

fontos, hogy emberileg és szakmailag hiteles személyekkel találkozzanak a regöstáborok során.

Nekünk, magyaroknak összehasonlíthatatlanul nagyobb, változatosabb hagyományozott kultúrkincsünk van, mint más európai nemzeteknek. Így lehet a magyar regöscserkészet egyedülálló világszerte. Mi el tudtunk menni az adott néprajzi tájra, és meg tudtuk szólítani az ott élőket és a területtel foglalkozó néprajzosokat, előadókat. Táborainkba az egész Kárpát-medence területéről toborozzuk a résztvevőket, hogy a tanult ismereteket minél szélesebb körben tudják továbbadni.

Sokakra gyakoroltak a táborokban megszerzett élmények olyan mély hatást, hogy választott hivatásukkal ma is a magyar népi kultúrát szolgálják múzeumigazgatóként, kulturális szervezőként, népzenészként, néptáncosként, kézműves mesterként vagy néprajzosként.

Miért jó regöscserkésznek lenni? A regöscserkészet magyarságunk megélésének teljesebbé tételéhez segít. Sokszor beszélünk magyarságtudatról, de a regösség lényünk egy mélyebb rétegét érinti meg. Magyarul beszélni (ha nem is könnyű, de) meg lehet tanulni egy idegennek is. Hogy magyarul érezzünk, ebben jelentenek hatalmas lehetőséget a regös közösségben az együtt énekelt népdalok és együtt táncolt táncok. Ezt igazolja, hogy nagyon sok regöscserkész úgy fogalmaz, hogy amint véget ér a regöstábor, kezdi várni a következőt.

Felhasznált irodalom

Andrásfalvy (1998)
Andrásfalvy Bertalan, *A néphagyomány oktatásának távlatai*, in: Karácsony Molnár Erika – Kraiciné Szokoly Mária (szerk.), *Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-, nevelőmunkában*, Budapesti Tanítóképző Főiskola, Vác, 8–10.

Bárdos (1929)
Bárdos Lajos (szerk.), *101 magyar népdal*, Budapest, Magyar Cserkészszövetség.

Gellért (1995)
Gellért Sándor, *Karácsony Sándor szekerében*, Vigántpetend, Magtárstúdió.

Gergely (1989)
Gergely Ferenc, *A magyar cserkészet története 1910–1948*, Budapest, Göncöl Kiadó.

Hatvany (1994)
Hatvany László, *Karácsony Sándor pedagógiai írásaiból. 9 tanulmány, 1922–1946*, Pécel, Csökmei Kör.

Jánosi (1974)
Jánosi Sándor, *A regöscserkészet szerepe a magyar néptáncmozgalom kialakításában*, kézirat, magántulajdon.

Karácsony (1930)
Karácsony Sándor, *Regös Káté*, Budapest, Magyar Cserkészszövetség (a Táborozási Segédlet II. része).
Kardos (1987)
Kardos D. László, *A magyarországi néptánc-folklorizmus kérdéséhez*, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem (Folklór és etnográfia 31.)
Morvay (é. n.)
Morvay Péter, *Regöscserkész – munka*, kézirat, Magyar Cserkészszövetség, 1942.
Morvay (1989)
Morvay Péter, *A regöscserkészet*, in: Zombori István (szerk.) *Magyar cserkészet – Világcserkészet*, Szeged, Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, 75–85.
Sík (1930)
Sík Sándor, *A cserkészet*, Budapest, Magyar Szemle Társaság
Tóth (2019)
Tóth Arnold, *A regöscserkészet története (1920–1948)*, kézirat, megjelenés alatt a Magyar Cserkészszövetség kiadásában.
Vitányi (1964)
Vitányi Iván, *A magyar néptáncmozgalom története 1948-ig*, Budapest, Népművelési Intézet.

Ábrajegyzék (megjelenési sorrendben)

1. Magyar Cserkész XX. évf. 19. sz. (1939. június 15.) 4
2. Márton Lajos, *Jubileumi Márton-album. 1906–1936*, Budapest, Klösz György és fia (1936)
3. Magyar Cserkész XXII. évf. 9. sz. (1941. január 15.) 9.
4. http://www.clevelandregos.org/photos/2013-jul-smithsonian/ (letöltés időpontja: 2019. november 7.)
5. Magyar Cserkész XXX. évf. (1991. november)
6. Regös Alapítvány archívuma, Fotó: Szabó Máté Lajos
7. Regös Alapítvány archívuma, Fotó: Végh János

Grandpierre Atilla

A magyar nemzettudat történelmi alapjai

A magyarság számára a Kelet egy óriási kincs, amely számunkra mindent megváltoztat, a múltról, a jelenről és a jövőről alkotott képünket egyaránt. A magyarságot a Kelettel összekötő kapcsolat a magyar őstörténelmet a mai köztudatban létezőtől lényegesen eltérő, hatalmas térbeli és időbeli távlatokba helyezi. Egy olyan kapcsolatrendszerbe, amely megvilágítja a magyarság múltjának világtörténelmi jelentőségét, és azt is, hogy a *magyarság múltjának a jövő számára is világtörténelmi jelentősége van.*

De lássuk a tényeket! *Ősi Magyarország – A Kárpát-medence és a Selyemút népeinek felemelkedése* című, 2019-ben megjelent könyvünkben 11 tudomány legújabb eredményeit foglaltuk össze. Az egyes szaktudományokról írt összegző fejezeteket a témakörök elismert szakértői lektorálták. Ebben a könyvben minden állítást igyekeztünk szakszerűen alátámasztani és dokumentálni, a hivatkozások ott megtalálhatók. A legfontosabb tények közül a következőket emeljük ki.

Amint láttuk, az egy nagyobb embercsoportot néppé szervező tényezők közül kiemelkedik az őshaza és az őstörténelem. Az őshaza a nép természetföldrajzi életfeltételeit biztosítja. A természetföldrajzi feltételek nemcsak az élet, a civilizáció kifejlődése számára is kedvezőek lehetnek. A civilizáció kifejlődése számára kedvező természetföldrajzi feltételek a következők: (1) a körzet közlekedés számára kedvező jellege, alapvetően sík volta, (2) területének nagysága, (3) talajának termékenysége, (4) vízellátása, nagy folyóinak sűrűsége, kedvező csapadékmennyisége, (5) kedvező éghajlata (mérsékelt égöv), (6) kedvező földrajzi helyzete, (7) földrajzi védettsége, (9) egyéb természeti erőforrásokban, ásványi kincsekben, hévizekben gazdagsága, (10) a fejlődésnek kedvező feltételek folytonos fennállásának időtartama.

Ősi Magyarország című könyvünk természetföldrajzi fejezetében kimutattuk, hogy a civilizáció kifejlődése számára kedvező tulajdonságok együttesen világviszonylatban kiemelkedő mértékben adottak a Kárpát-medencében, és jelentős mértékben a Kárpát-medencétől északon a tundráig, keleten a Csendes-óceánig, délen Észak-Indiáig terjedő, 20-25 millió km2 területű eurázsiai Pusztán, az ősi Selyemúton. Természetföldrajzi alapon azt várhatjuk, hogy az ősidőktől mindaddig, amíg az emberiség történelmében a természetföldrajzi feltételek voltak a meghatározók, vagyis a legutóbbi évezredekig, ez a két körzet adott otthont az első nagy civilizációnak.

Mit mondanak a régészeti tények e körzet ősműveltségéről? A hárommillió éves időtartamú kőkorszakban a könnyen pattintható és csiszolható kovakövek számítottak a legértékesebb nyersanyagnak. Nem eléggé ismert, hogy *a Kárpát-medencében, világelsőként, már 90 000-100 000 évvel ezelőtt nemcsak hogy bányásztak, hanem fejlett hőkezelési technológiát alkalmaztak az*

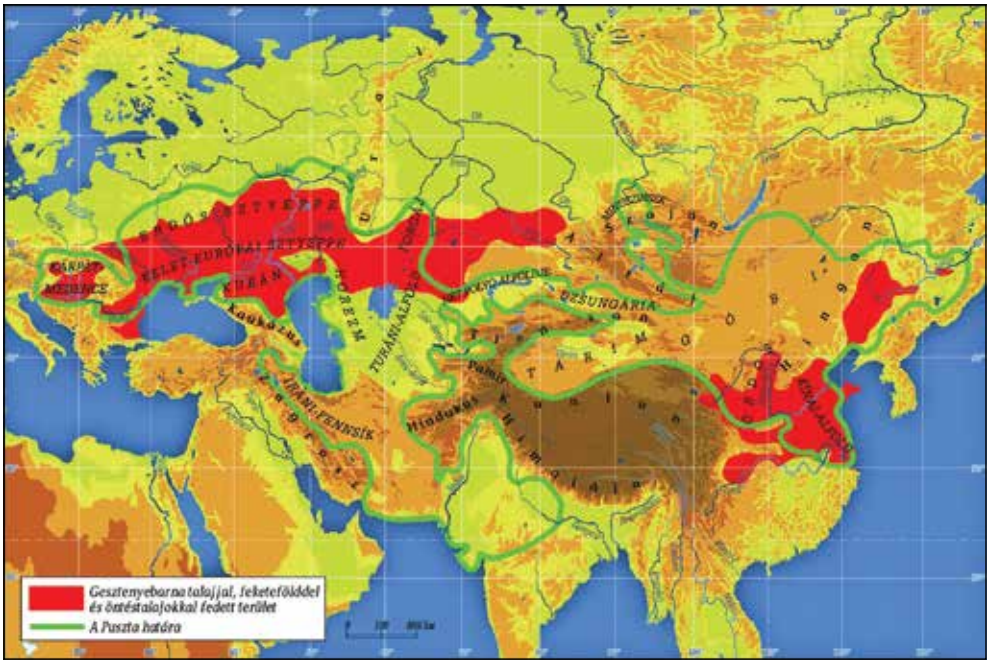

1. kép. A Kárpát-medencében és a Kárpátoktól keletre több mint 4000 kilométer hosszan húzódik a világ legtermékenyebb nagytája az északi Selyemút mentén, jó közlekedési viszonyokkal a szintén rendkívül termékeny Kínai- és Mandzsúriai-Alföld felé.

avasi kovakőbányában (Ringer, 2006). A ma ismert adatok alapján *a kőkorszak ezen kiemelkedő vívmánya, a kovakő hőkezelési technológiája a Kárpát-medencéből, az Avasról terjedt el egész Eurázsiában* (uo.). Az ősemberek nemcsak bányásztak errefelé, a lakóhelyek, a műhelyek és a bányák egymás mellett találhatók a Tűzkövesen, lakóinak számát ebben az időszakban öt-hatszázra becsülik. Ez pedig egy kisebb falu létszámát teszi ki.

Az emberi civilizáció főútján a következő korszakalkotó lépés a nyíl, az íj használata. Az istállóskői barlangban talált leletek szerint *az íjat a Kárpát-medencében találta fel a későbbiekben nyílhegyeiről gravetti népnek nevezett nép i. e. 35 000 körül* (Gáboriné Csánk Vera, 1980, 177.). A mai Franciaország területén hasonló régészeti leletek csak 5-6000 évvel későbbiek (uo., 178). A gravetti műveltség a Selyemút övezetében őrződött meg legtovább, egészen az újkőkorig, amikor a civilizáció fejlődésének vezérfonalát átadta a Kárpát-medencében kifejlődött Ősi Európa civilizációnak.

Egyes növényfajok termesztése és állatfajok háziasítása jelentette az emberiség következő korszakalkotó lépését. A növényfajok termesztése, a mezőgazdaság a termőföld hasznosítása. Mai tudásunk szerint az Iráni-fennsík és Anatólia körzetében került sor a mezőgazdaság kialakulására. Ezek azonban nem annyira sík, mint inkább hegyvidékek. A mezőgazdaság jelentőssé válása a népesség ugrásszerű megnövekedésével jár. A régészeti tények alapján két nagy népességrobbanás jött létre az újkőkor végén: az anatóliai–iráni körzetben és a Kárpát-medencében (Biraben, 2006). Bár az anatóliai-iráni körzet-

ben a népességrobbanás korábban jött létre, de mértékében jóval elmarad a Kárpát-medencében az i. e. 6000–5700 között lezajló mögött (uo.).

Az emberi civilizáció fejlődésében a következő korszakalkotó lépés a közlekedés forradalma, a ló háziasítása. A ló háziasítására mai ismereteink szerint a sztyeppén, az i. e. 5. évezredben került sor. *Figyelemre méltó tény, hogy a Kárpát-medencéből került elő az első, i. e. 5500-ból származó, lovast ábrázoló szobrocska* („kentaurt ábrázoló agyagplasztika", Füzesabony-Gubakút, i. e. 5500–5300). Ebben az időszakban a Kárpát-medence volt a műveltség világközpontja.

A következő korszakalkotó lépés a Kárpát-medencében zajlott le. Helyi előzményekből itt született meg a fémművesség. A legelső fémkorszak neve: rézkorszak. A rézkorszak a Kárpát-medencéből terjedt el, i. e. 5500-tól, először – nem véletlenül – a Kelet felé és a Balkán irányában. *Ezt a korszakalkotó felfedezést egész sor további korszakalkotó felfedezés kísérte, a nagyállattartás, a házépítés, városépítés, a kifinomult fazekasság, a nagy hatótávú kereskedelem, az írás vagy az írás közvetlen elődjének feltalálása.* Életközpontú vallásában központi szerepet játszott a Természet Anya tisztelete. A régészek ezt a Kárpát-medencei központú kultúrát eleinte *Dunai civilizáció*nak, majd *Ősi Európa civilizációnak* nevezték el. Az Ősi Európa civilizáció felvirágzása i. e. 5700-tól legalább 3000 éven át óriási műveltségi hatást gyakorolt Eurázsiára. I. e. 5700-tól a Kárpát-medence népe 1–2,5 milliós népességet bocsátott ki észak és nyugat felé (Lüning, 1998, Grandpierre, 2019, 189, 341.), i. e. 5100-tól pedig milliós létszámú, jogarakkal temetkező népet kelet felé (Govedarica, 2004, Grandpierre, 2019, 132–133, 149, 187–188.). Az Ősi Európa civilizáció erdélyi népcsoportja jogarakkal temetkezett, és milliós létszámban népesítette be a sztyeppét abban a korban, amelyben Európa Kárpát-medencén kívüli népességének létszáma 500 000 fő volt. Ez az erdélyi központú, jogarhordozó nép uralta a rá következő évezredekben az egész sztyeppét (Govedarica, 2004). Az Ősi Európában alakult ki az emberiség első szám- és írásrendszere (Haarmann, 2014), több mint 2000 évvel a mezopotámiai ékírás kialakulása előtt. Nemrég arra is fény derült, hogy az ókori görög civilizáció legtöbb vívmánya, *a szőlőművelés, a műveltség, a vallás, a művészetek, a társadalmi hálózatok rendszere és a demokratikus kormányzás is itt gyökereznek* (Haarmann, 2017).

Az emberi civilizáció fejlődéstörténetében a következő korszakalkotó lépés a bronz feltalálása. A bronzot szintén a Kárpát-medencében találták fel, i. e. 4500 körül. A Kárpát-medencéből kiinduló fémművesség az i. e. 3500–3000 közötti időszakban terjed el az Iráni-fennsíkon és Mezopotámiában (Chernykh, 2008). Ebben az időszakban jelenik meg az írás és a sumér magasműveltség Mezopotámiában, minden bizonnyal szoros összefüggésben az Ősi Európa-műveltséggel. A réz- és bronzművesség először a sztyeppén és környékén, valamint a Balkánon terjedt el, műveltségi előnyt biztosítva ennek a körzetnek. A középső bronzkor Európa-szerte legkiemelkedőbb presztízstárgyai a Kárpát-medencében készültek (Kristiansen and Larsson, 2005, 123–128.). *Kétségtelen a cófalvi balták, díszítőelemeik és kísérő tárgyaik szoros összefüggése az Aral-tó környéki andronovói és a Balkánon virágzó mükénéi műveltséggel* (uo.). Ez az összefüggés rendkívül figyelemreméltó. Az andronovói műveltség

(kb. i. e. 2000 – i. e. 900) a Kárpát-medencétől több mint 2000 kilométerre található, a Kaszpi-tengertől keletre. *A cófalvi aranyleletben (i. e. 1750–1400) a szív alakú ún. halántékgyűrűk lánccal összekapcsolva jelennek meg. Ilyenek fordulnak elő a meótiszi Kubán folyó vidékén és a délorosz sztyeppevidéken a rézkorban* (i. e. 5500–3000) (uo.). *Tallgren a cófalvi halántékgyűrűket készítő műveltségi központnak az Erdély–Bohémia–Morávia körzetet tekinti, és megemlíti, hogy egészen Uralszkig elterjedtek. A bronzkori Erdélyben „az uralkodó elit jelképei a jogarak, az ivócsészék és a borostyán ékszerek"* (uo., 126.). A bronzkori székely aranyművesség a szkíta aranyművességnél korábbi, hasonló jellegű motívumkincsű és hasonlóan világszínvonalú.

A Kárpát-medence népessége 8000 éves embertani folytonosságot mutat. A magyarság embertani típusaihoz hasonló körzetek a nagy eurázsiai síkság nagy részét lefedik. Árpád népe és az őshonos Kárpát-medencei magyarság legfőbb embertani típusai hasonlóak.

A genetikai vizsgálatok szerint a 2–3,5 milliós népességet kibocsátó Ősi Európa és az 1 milliós népességet kibocsátó Anatólia adta a nyugat-eurázsiai népesség javát. *Ebből a két népességből tevődik össze a mai kínai, japán, mongol nép genetikai összetevőinek 40%-a, Európa népességének 70-90%-a, Oroszország népességének 60%-a.*

Az i. e. 5700-tól a Kárpát-medencéből 2–3,5 milliós népességet kibocsátó Ősi Európa népessége szintén milliós nagyságrendű kellett legyen, s így összességében elérhette a 4 millió főt. Ez a korabeli világ legnagyobb népessége, több mint kétszer nagyobb, mint a korabeli, Kárpát-medencén kívüli Európa (500 000), Kína (700 000) és India (700 000) népessége együttesen (Biraben, 2006). Ez a hatalmas népesség a Selyemút övezetében azzal a hozzá hasonló eredetű gravetti néppel ötvöződött, amely 10-20%-kal járult hozzá a Selyemút népeinek mai népességéhez. A magyarság mint a puszta és a sztyeppe népe, azért olyan hasonló az európai népekhez, mert döntő mértékben ők is ugyanabból a sztyeppei, nyugat-eurázsiai népességből erednek. Az Ősi Európa sztyeppére kiáramlott, különös felségjelvényekkel, jogarakkal temetkező, milliós létszámú népességéhez i. e. 3000 körül jelentős, hasonló műveltségű és népzenéjű anatóliai néptömegek csatlakoztak, s itt a sztyeppe őslakóival együtt az i. e. 2. évezredben létrehozták a gerendavázas (srubnaya) néven ismert régészeti kultúrát, amelynek népét az i. e. 1. évezredben a korabeli görögök szkítáknak nevezték. Hérodotosz görög történetíró szerint e nép magát „szkolota" néven nevezte. E népnév meghatározó, sz-k-l mássalhangzói megegyeznek a székel(y) népnév mássalhangzóival.

A régészeti tények szerint az Ősi Európa műveltségében központi szerepet játszott a Világfa, az Életfa jelképrendszere. *Az Életfa jelképe a kettős kereszt, amelynek kozmológiai, vallási jelentőségét az átfogó tudomány világította meg.* A Világegyetem lényegét megragadó átfogó tudomány a fizika, a biológia és a pszichológia, az anyag, az élet és az értelem tudományának egységes egésze. Ez a három tudomány természetes egységet alkot a Világegyetem lényegében, amely a jelenségvilág és a természettörvények valóságszintjénél mélyebb valóságszinten, a kozmikus alapelvek valóságszintjén válik világossá. *A jelenségek, törvények és kozmikus alapelvek éppúgy hármasságot alkotnak, mint az anyag, az élet és az értelem alapelvei.* Így a hármas hármasság

egy mélyrehatóbb, teljesebb tudomány jelképeként kap olyan kozmikus jelentőséget, amely az Életfához, a kozmikus Egyháromság jelképéhez kapcsolja. A kettős kereszt az anyag, az élet és az értelem kozmikus alapelvének Egyháromságát jelképezi. Az Életfa jelképrendszerében a magyar és a mezopotámiai kultúrkörben központi szerepet játszik a hármas hármasság jelképe. *A Világfa, az Életfa központi szerepének legbiztosabb nyomai Árpád népének régészeti műveltségét a mezopotámiai civilizációval kötik össze. Ezt az egyezést tovább erősítik olyan lényeges részletek, mint az Életfa törzsén feltüntetett hármasság, illetve Egyháromság, valamint a hármas hármasság és az Életfa csúcsán a hét szirom, amelyet az Élő Világegyetem eszmekörében a kozmikus élet hét szerveződési szintjével azonosíthatunk.*

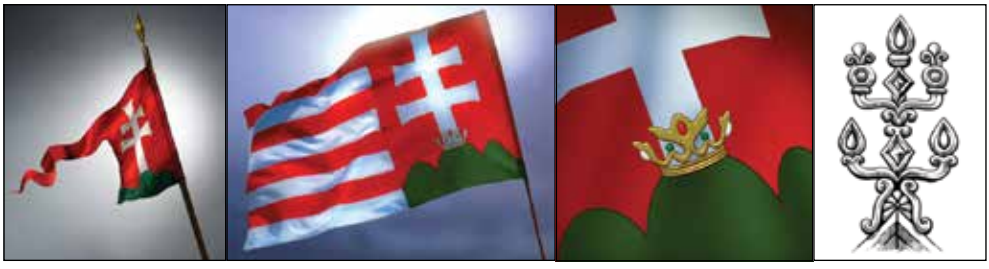

2. kép. Balról jobbra: az Egy zászlaja a 2005-ös csíksomlyói búcsún; a magyar nemzeti zászló a hármas hármasság jelképeivel; közepén a koronának három ága, mindegyik ágán három rügy, jelképezve a hármas hármasságot; a szkíta Egyháromság jelképe, jobb szélen a kettős kereszt, egyben az Életfa jelképe is. Kora: i. e. 7. század, lelőhelye: Litoj kurgán, a Don partján.

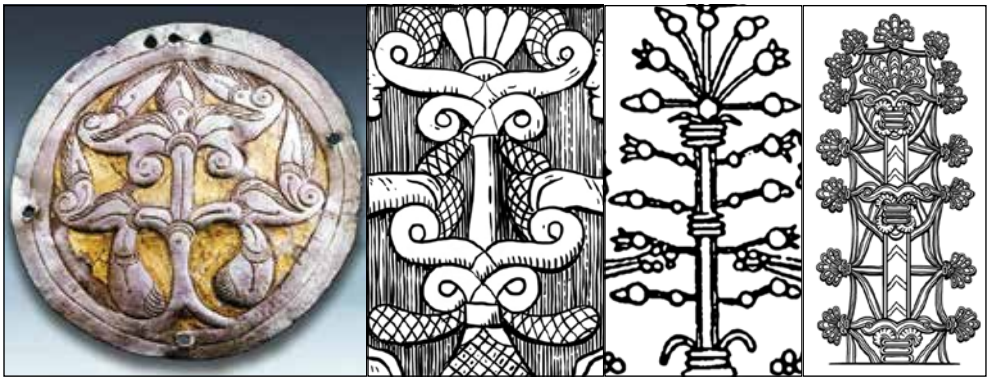

3. kép. Balról jobbra: az anarcsi hajfonatkorongon látható az Életfa jelképe Árpád népének hagyatékából; Asszír Életfa, II. Assur-nászir-apli trónterméte díszítő elefántcsont-faragvány, készült i. e. 879 körül; mezopotámiai Életfa, tetején a hét virág, törzsén a hármas háromság jelképe, az ágak csúcsán következetesen egy, illetve három rügy látható, egymás utáni sorrendben, olvasata: Egyháromság; mezopotámiai Életfa, csúcsán a hétszirmú jelkép, törzsén a három hármas vízszintes vonalpár, amelyek egyenként az Egyháromság, egymás után olvasva a hármas hármasság, egységként felfogva annak az Egyháromságnak a jelképei, amelynek alkotóelemei maguk is az Egyháromság jelképei. Az Egyháromság az anyag, az élet és az értelem kozmikus egységét jelképezi. A hármas hármasság a három valóságszint: jelenség, természettörvény, kozmikus alapelv, és a három létkör: anyag, élet, értelem hármas hármasságának jelképe.

Az Ősi Európa civilizációja a réz- és bronzkortól kezdve az eurázsiai síkságon a szkítáknak adta át a vezetést, akiktől a szarmaták, majd a hunok vették át a stafétabotot. A régészet különös módon három szkíta reneszánszt, a szkíta műveltség három újjászületését tartja számon, mégpedig a szarmatáknál, a hunoknál és a 8–10. században a magyaroknál. A magyarázat: a szarmata, hun, magyar népnevek a korábban szkítának nevezett nép, a továbbélő szkítaság későbbi nevei (Grandpierre 2019,). Gábori Miklós *Ősemberek, ásatások* című könyvében (1964, 173.) azt írta: „Sokan azt hiszik, hogy aki régészettel foglalkozik, annak az inkák birodalmába vagy Egyiptomba, de legalábbis Görögországba kell mennie. *Pedig Magyarország világviszonylatban az egyik leggazdagabb terület a kutatók számára.*" Más szóval, a Kárpát-medencében, Magyarországon ugyanúgy rendkívül fejlett ősi civilizáció állt fenn, mint Egyiptomban vagy Görögországban. Ideje, hogy ez a tény bekerüljön a köztudatba.

A magyar nép ősvallása Eurázsia legelterjedtebb vallása, a természetvallás, a mágusok vallása, sokkal fejlettebb és teljesebb körű tudásrendszer, mint amit a sámánizmus képvisel, ugyanakkor ténylegesen az eurázsiai sámánizmus bölcsője.

Tudjuk, hogy a kereszténység mintegy 2000, a buddhizmus és a zoroasztrizmus mintegy 2600, a hinduizmus mintegy 3500 éves. *Ezek előtt Eurázsiában minden jel szerint ez az ősi természetvallás-sámánizmus uralkodott*, a 4. képünkön pirossal jelzett körzet tehát még nagyobb térséget foglalt magában. *Ha pedig megvizsgáljuk, milyen múltra tekinthet vissza, minden*

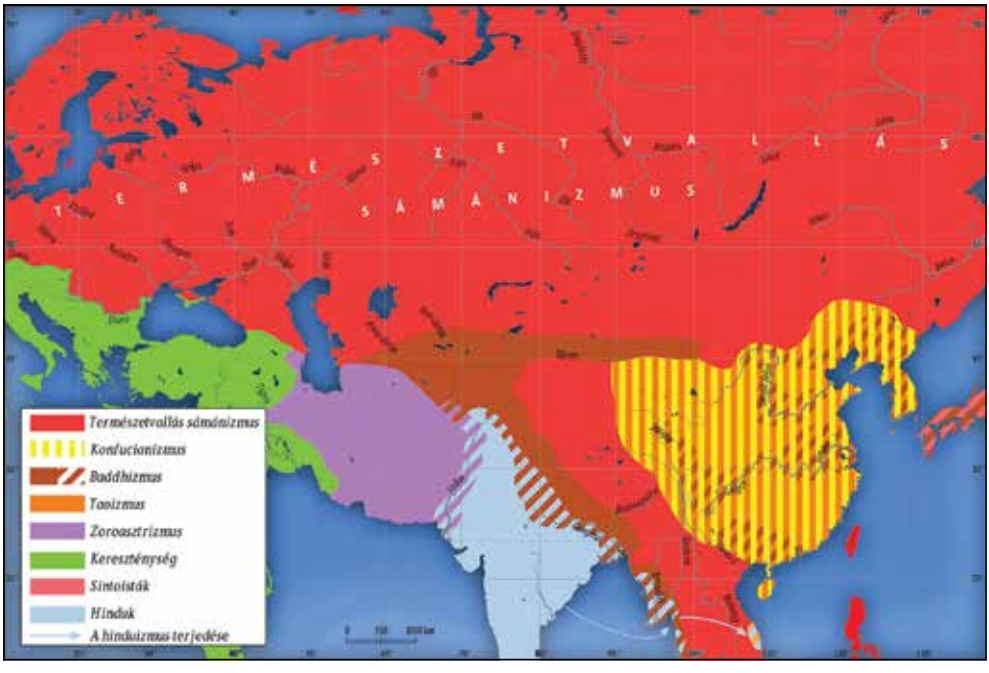

4. kép. Eurázsia vallásai i. sz. 600 körül. A természetvallás-sámánizmus körzete Közép-Európától, Nagy-Britannia északi és keleti részétől a Kaukázusig, a Csendes- és az Indiai-óceánig terjedt. A *Középiskolai történelmi atlasz* nyomán.

jel szerint több százezer évre, sőt Mircea Eliade szerint több millió évre. Ez pedig azt jelenti, hogy a 19. században természetvallás-sámánizmus elnevezést kapott vallás az emberiség, s ezen belül elsősorban, illetve legerősebben Eurázsia, ezen belül az északi Selyemút ősvallása. Diószegi Vilmos 1958-ban megjelent könyvében kimutatta, hogy *a magyar ősvallás a természetvallás és a sámánizmus jegyeit viselte*. Térképeink alapján is jól látható, hogy a magyar ősvallás megegyezett az emberiség, illetve Eurázsia ősvallásával. Figyelemre méltó, hogy a sámánizmus természetfilozófiája az egész Természetet, minden élő és élettelen dolgot lélekkel, vagyis titokzatos belső életerővel bíróként fogta fel (Hoppál, 2010, 96–107.). Ókori szerzők szerint a szkíta Nemród király által építtetett Torony felépülése előtt *az emberiség legelterjedtebb vallása a szkíták vallása volt* (Grandpierre, 2019, 56–88.).

A Selyemúton az i. e. 3. századtól a népességében és műveltségében mindinkább számottevő Kína vette át a vezetést. A néphagyományban ugyanakkor jól kimutatható a magyar műveltség széles körű hatása. *A népzenekutatás szerint „Eurázsia zenei műveltségeit a Kárpát-medence kapcsolja össze egy egésszé. A kínai népzene más népzenékkel rokonítható csoportjai szórványosak, egy kivétellel, és ez a magyar. Egyedül a magyar kapcsolattal rendelkező dallamok tekinthetők a kínai népzene ma is eleven, változatképző elemeinek, és ezek száma kifejezetten jelentős, összevethető az önálló, belső eredetű népdalkincsével*" (Juhász Zoltán, 2006, 140–141, 26. ábra). Ehhez őseink egy jelentős csoportjának huzamosan Kína szomszédságában kellett élnie (Juhász Zoltán, 2006, 146.). A magyar népzene ősnyelvi, keleti és magyar-skandináv kultúrkörökbeli szerepe azt mutatja, hogy a magyar népzene minden bizonnyal az újkőkorban, i. e. 6000 előtt, innen, a Kárpát-medencéből terjedt el keletre, egészen Kínáig, és északra Skandináviáig (Juhász et al., 2019). *A magyar népzene ősrétegét mágikus énekek alkotják, és ez nem lehet másként, csak úgy, hogy az ősi magyarság a mágusok népe volt. Az Ősi Európa népzenéje, az ereszkedő kvintváltó, megegyezik a mai magyar népzene legjellemzőbb típusával. Ez pedig újabb csalhatatlan jele annak, hogy az Ősi Európa népessége magyar volt.*

Népmeséink a három nagy népmese-kontinens közül az eurázsiai népmese-kontinenshez tartoznak. Ősi népmeséink, tündérmeséink jellemzői a Természettel egybeforrottság, az életközpontú, mágikus világlátás. A magyar népmesék legfőbb elemei – a Világfa, a griff, a sárkány – a szkíta művészet jellegzetes jelképei. *A magyar tündér megkülönböztető sajátsága nyilvánul meg abban, hogy regéink és mondáink, meséink a tündéreknek egy különös, csodás, ős boldoglétet, egy boldog aranyhont tulajdonítanak, hol őket aranykori boldoglét veszi körül* (Ipolyi, 1854/1987, 57.). *Népmeséinkben jól kimutatható a mezopotámiai rokonság.* Például *Az okos leány* népmesénknek pontos megfelelője megtalálható az i. e. 2112–2004 között született sumér, *Enmerkar és Aratta* ura című eposzban. Hasonlóan, Fazekas Mihály 1817-ben írt *Lúdas Matyi* című művének alcíme: eredeti magyar rege. Megdöbbentő tény az is, hogy a Lúdas Matyival a neveken kívül szinte mindenben megegyező történet került elő 1951-ben Irakban egy, az i. e. 1500 körül lejegyzett agyagtábláról (Gyarmath Jenő, 1995). A mai Irán területén a perzsák csak az i. e. 1. évezredben tűntek fel, azelőtt az Iráni-fennsíkot Turánnak nevezték.

Lássuk a legalapvetőbb nyelvészeti tényeket! Először néhány idézetet emelünk ki. *„A magyar nyelv önálló fejlődése sokkal nagyobb időtávlatú, mint akár Európa mai indoeurópai nyelveinek, akár uráli-finnugor nyelveinek legtöbbjéé”* – írta Benkő Loránd Széchenyi-díjas nyelvészünk (Benkő Loránd, 1997, 164.). „A mai latin és a mai szláv nyelv között a nyelvrokonság mérve legalább hússzor akkora, mint amilyen a magyar és a finn-ugor nyelvek között kimutatható” (Nemesdedinai Zsuffa Sándor, 1942, 18.). „A magyar nyelv, amelyet őseink a honfoglalással a Kárpát-medencébe magukkal hoztak, már akkor is rendkívül nagy szerkezeti távolságban állt a rekonstruálható ugor alapnyelvtől, vele a megértés egyetlen elemét sem tartalmazta” (Benkő Loránd, 1997, 164.). S hozzátette: „A magyar nyelvnek – és ezzel együtt persze a magyar népnek – az őstörténete nem mosható, nem keverhető össze az uráli-finnugor vagy akár ugor nyelvek és népek őstörténetével” (Benkő Loránd, 1997, 164.). Az elmúlt évtizedekben egyre több nyelvész vélekedik úgy, hogy *az altaji, mongol és tunguz nyelvek hasonlóságának az az oka, hogy mindegyikre alapvető hatást gyakorolt a Hun Birodalom nyelve.* Ezt a nyelvet mi szkíta-hun nyelvnek nevezzük. Hunnia fennállását ugyanebben a hatalmas eurázsiai körzetben megelőzte a szarmaták és a szkíták vezető szerepe. A szarmaták szkíta nyelvet beszéltek, de mindegyre csak hibásan, írta Hérodotosz (IV. könyv, 117.§.). *Török „jövevényszavaink” jelentős része az alapszókincshez tartozik, és így nem átvételnek, hanem közös eredetnek tulajdonítható. A szkíta-hun nyelv az urál-altaji nyelvcsalád alapnyelvének tekinthető. Besorolható a finnugor vagy az altaji nyelvcsaládba, de csak egyik-egyik oldala, valójában bizonyos értelemben mindkettőt magában foglalja, illetve mindkettő belőle fakad, mindkettőnél szélesebb osztályt alkot. Mint ilyen, az urál-altaji nyelvcsalád alapnyelvének tekinthető. A könyvünkben ismertetett tények fényében a magyar nyelv önálló fejlődésének időszaka mintegy 10 000 évre tehető.*

Foglaljuk most röviden össze az I. Táblázatban, a teljesség igénye nélkül, a Kárpát-medencéhez, a magyar nép őstörténelméhez köthető, az emberiség fejlődésében kulcsszerepet játszó civilizációs vívmányokat!

I. Táblázat. A Kárpát-medencéhez, a magyar nép őstörténelméhez köthető, az emberiség fejlődésében kulcsszerepet játszó civilizációs vívmányok a vaskorig, amely szkíta korként is ismeretes

Az *ÍJ KORA*, i. e. 35 000-től, a Kárpát-medencéből, a vadászat forradalma;
A *RÉZKOR*, i. e. 5500-tól, a Kárpát-medencéből;
A *LÓ HÁZIASÍTÁSA*, legkorábbi nyoma i. e. 5500-tól, a Kárpát-medencéből, a közlekedés forradalma;
A *BRONZKOR*, i. e. 4500-tól a Kárpát-medencéből.

Eredeti nemzeti önazonosságunk a nemzetet az ősi életközpontú világrend hét kozmikus életszintjének kozmikus rendjében helyezi el, középen – ezek az Élő Világegyetem, a földi élővilág, az emberiség, a nemzet, a család, az egyén, és a szervezetünket alkotó elemi életegységek, mai kifejezéssel a sejtek. *Ebből a kozmikus világrendből eredt a népfelség eszméje*, a magyar nép isteni eredeté-

nek és küldetésének egész ősvallásunkat átható eszméje. A kozmikus világrend minden szintje a kozmikus életből fakad, ha úgy tetszik, isteni eredetű, és így a legmagasabb tisztelet illeti. *Az ősi magyar önazonosság lényeges jellemzője volt a nemzetségi, törzsi, nemzeti és a Puszta nemzeteit egységes egésszé szervező civilizációs önazonosság és önállóság tisztelete*. A szkíta-hun királyok jellegzetes címe volt a „királyok királya" cím, amely ehhez a pusztai civilizációhoz kapcsolódó önazonosság jele volt. Fontos megemlítenünk, hogy *ez a természeti rendben felfogott nemzeteszme elsőbbséget ad az ökológiai szempontoknak*, és minden nemzetet egyformán tiszteletben részesít, így a jövő nemzeteszméjének tekinthető.

És most lássuk az összefüggéseket! Mert az összefüggések azok, amelyek segítségével gondolkodni tudunk. Az összefüggések azok, amelyek látást adnak, megértést, amelyek lehetőséget biztosítanak arra, hogy megértsük az okokat és következményeket, amelyek segítségével történelmünket hathatósan a felemelkedés felé fordíthatjuk, amelyek segítségével *megérthetjük őstörténelmünk lelkiségét, szellemiségét, értelmét és értékét, hozzájárulását az emberiség felemelkedéséhez*. Lássuk azokat az összefüggéseket, amelyek *megvilágítják őstörténelmünk valóságnak megfelelő értelmét, értékét, azt a történelemszemléletet, amelyek őseink alakították történelmüket*, és induljunk ezzel a szemlélettel a jövőnk felé.

A magyarság őstörténelmének és jövőjének legfőbb színtere a Kárpát-medence és a tőle keletre fekvő, óriási eurázsiai Puszta. Az embertan, a genetika, a régészet, a vallástörténet, a népzenekutatás, a nyelvészet és a korabeli történelmi források, melyek köztudomású tényként kezelik, hogy a magyarok szkíták, illetve hunok, a magyarság szkíta-hunként azonosításának a 18. századig egész Európában elfogadott volta bizonyítja, hogy a Kárpát-medence őshonos népe a magyar, s ezen belül a székely, mint önálló nép. Természet- és bölcsességtisztelő ősműveltségben éltünk az őskortól napjainkig. *Régészeti leleteinken és mai nemzeti jelképeinken egyedülálló, lételméleti szinten teljes körű kozmológiai-tudományos-bölcseleti-metafizikai rendszer látható, a Világegyetem lényegének ismerete, dióhéjba foglalva*. Ez a bölcseleti rendszer minden külön feltevés nélkül megoldja a metafizika négy, több ezer év óta megoldatlan alapfeladatát. A régészeti leletek alapján itt, a Kárpát-medencében született több mint 7000 éve az Élő Világegyetem jelképe, a Világfa, amely egyben kozmikus Életfa is, és ezzel szoros összefüggésben az Életfa Egyhármasságának ismeretét jelképező kettős kereszt és a hármas hármasság bölcseleti rendszere, és innen került át Mezopotámiába. *A Selyemút a tudomány és a filozófia, a népek felemelkedésének 7000 éves főútja, és újra azzá válik, mert az őstörténelem hagyományainkban és bennünk tovább él.*

Magyar nemzeti önazonosságunk 4 fontos pillére: (1) a Kárpát-medencében őshonos szkíta-hun-magyar nemzeti azonosság és folytonosság, (2) lételméletileg teljes körű és a Világegyetem lényegéig mélyreható kozmológiai-bölcseleti rendszerünk, (3) a legalább 8000 éves múltú, átfogó, élet-, közösség- és Természet-központú szemléletű, ökológiai jellegű őstörténelmünk és (4) korszakalkotó civilizációs vívmányaink ismerete. Tegyük hozzá: a szkíta-hun-magyar nép ma is a Selyemút mentén élő népek sokaságának fontos népi összetevője.

Látnunk kell a magyar őstörténelem összefüggéseit! Nemcsak azért, mert Keletről jöttünk, bár ez is igaz, hanem még inkább és elsősorban azért, mert *innen mentünk oda, mert itt, a Kárpát-medencében volt az őshazánk, de tágabb értelemben az ősvilágunk, második őshazánk volt az ősi Kelet*. Manapság a magyarság, ezer éve a nyugati civilizáció égisze alatt, hajlamos a borúlátásra. A nyugati civilizáció negatív érzésekkel és gondolatokkal terhelt. A nyugati tudaternyő befeketíti felettünk az eget. Ha a keleti kapcsolatainkat nem ismernénk, minden okunk meglenne a borúlátásra. *Keleti kapcsolataink jelentőségét felismerve azonban minden megváltozik. Keletről jön a fény. Keletről jön a hajnal.*

És ez a hajnal már elkezdődött.

Ez a hajnal egy új világkorszak beköszöntét hozza. Egy olyan világkorszakét, amely kibékül a Természettel, amely felfedezi a Természetben rejlő értéket, amely alapvetően ökológiai jellegű, és nemcsak a magyarság, de az egész Kelet, az egész Selyemút felemelkedéséhez vezet. A magyarságot, ha tevékenyen részt veszünk ebben a folyamatban, igaz magyar nemzeti akaraterőt tanúsítva, akkor a világtörténelem is felemeli.

Kinyílt a kapu az ősvilágra. Kinyílt a kapu az Ősi Magyarországra. S ha belépünk, nemzettudatunk megtisztul, megerősödik, s őseink lételméletileg teljes körű és a Világegyetem lényegéig, a végsőkig mélyreható tudományos-filozófiai-bölcseleti rendszerével felvérteződve eloszlanak bennünk az eget elsötétítő fellegek.

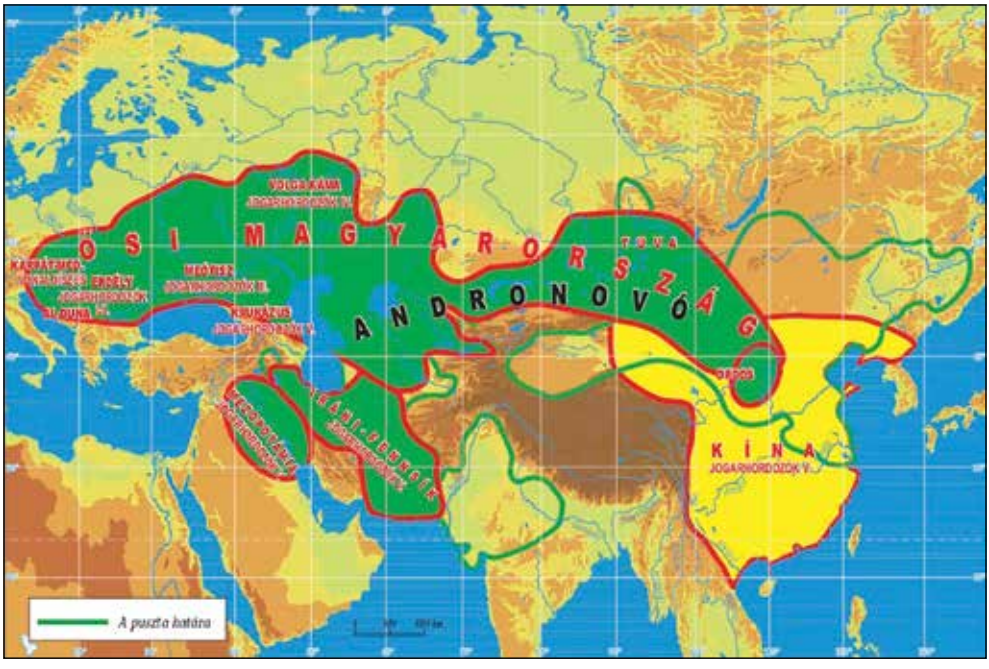

5. kép. Az Ősi Magyarország körvonalai. A történelemben elsősorban ez a térség volt a szkíta, szarmata, kimmer, hun, avar, magyar nép hazája. Műveltségi körét tekintve az őstörténelem korában hozzátartozott Mezopotámia és a Iráni-fennsík is.

Feltárult egy olyan összefüggésrendszer, amelynek számtalan sok elemét már ismertük, de csak a közöttük fennálló összefüggések rajzolják ki ezek valóságos értelmét és jelentőségét.

Az Ősi Magyarország körvonalai újra kirajzolódtak. A vakok országában éltünk, és az Ősi Magyarország volt az az elefánt, amelynek különböző részeit sokan tapogattuk ugyan, mégsem ismertük fel, hogy miről van szó, nem is sejtettük, hogy létezett egy, a Kárpát-medencénél sokkal nagyobb, a keleti Alpoktól a Csendes-óceánig és Észak-Indiáig terjedő őshazánk. *Tudtunk keleti kapcsolatainkról, mégsem ismertük fel az összképet*, s így fordulhatott elő, hogy jelentősége elsikkadt, s ennek híján keleti kapcsolataink legtöbbjét bizonytalan, délibábos, megalapozatlan eredménynek lehetett tartani, figyelmen kívül lehetett hagyni. Így fordulhatott elő, hogy lehetséges volt, hogy egy olyan elmélet, mint a finnugor, amelynek még az elnevezése is téves, amely a csőlátás mintapéldája, mégis kizárólagosságra tarthasson igényt és bevonulhasson a tankönyvekbe, nemzedékek sorát idegenítve el valóságos önazonosságunktól.

Mi tudjuk összeegyeztetni az ötszáz éven át felemelkedett és világelsőséget megszerzett Nyugat tudását annak a még hatalmasabb Keletnek a tudásával, amely már rég elkezdte felemelkedését, és amely már ebben az évszázadban átveszi, sok tekintetben már át is vette a vezetést. *Mi tudjuk összeegyeztetni a Keletet a Nyugattal, mert ezer év nyugatizálódás után mi vagyunk azok, akik megérthetjük a Nyugatot és a Keletet is.* Mi tudjuk összeegyeztetni a Keletet a Nyugattal, az ősi Kelet tágabb és mélyebb világlátása és értékrendje alapján, mert ez az alapvetőbb mind a valóságban, mind a magyar őstörténelemben.

Alkonyi László

Tokaj és magyarságtudat

A nemzeti közösségek erősödésükkel szükségszerűen megteremtik a létezésük szempontjából kiemelt jelentőségű helyeket, tárgyakat. Közülük a legfontosabbak általában szakrális értékűvé emelkednek. Ezek a helyek és tárgyak jellemzően a nemzet genezisét, sikereit vagy a megmaradásért hozott áldozatait testesítik és őrzik meg. Mint a kollektív emlékezet eszközei, a múlt jelenben tartásával segítenek jövőképet, célt, küldetést adni a közösségnek. Általuk nemcsak a nemzetnek és tagjainak a kapcsolata erősödik meg: mivel szakrális erejűvé válnak, a közösséghez tartozás Istenhez emeli közelebb a nemzet tagjait. Az Isten-nemzet-egyén hármasának megjelenése új minőséget visz az összetartozás-tudatba.

Ez még akkor is igaz, ha a XXI. század embere – „önmegvalósítását" hajszolva – abban találja meg függetlenségének zálogát, hogy fellazítja, felszámolja kapcsolatát minden olyan közösséggel, amely a születéstől a halálig elkísérhetné, vagyis ami kijelölheti helyét a világban. Így iparkodik felelősségét, kötődését felszámolni a nemzettel, az egyházzal, a családdal, a szűk életközösséggel (falu, település) és végső soron saját nemi hovatartozásával. A kötődések lebontásának forradalmi hevülete a rombolás idejére a felszabadulás, az önkiteljesedés örömét adja az egyénnek, így szinte kábítószeres hatása van a kiszakadásnak. A kijózanodás rendszerint csak a romokon következik be: az egyén – az egyéniség – nem tud közösségek nélkül kiteljesedni. A kötések, a felelősségek, a feladatok sűrűjében található csak meg az építkezésnek az a módja, amely az egyénnek és az őt elismerő közösségnek egyaránt javát szolgálja.

Egy nemzet szempontjából nemcsak vallási hely – templom, szentély, kolostor – lehet szakrális súlyú. Szentté válhat bármely építmény, szobor, emlékmű – s ha azzá vált, segíthet kiemelni a közösség tagjait az identitás feladására ösztönző kényszerpályákból. Ahogy a múlttal – közös eredettel, sikerrel és áldozattal – összefonódó, úgy a jelenből táplálkozó szakralitás is létezik, amelynek kiemelten nagy ereje lehet egy nemzet életében. Az ilyen helyszínek megteremtése és megőrzése a legnehezebb, és talán a legritkább. Tokaj mint borvidék és kultúrtáj ezt a szerepet hivatott betölteni a magyarságtudatban.

Ha ki kell jelölni a célt, amit az egyes ember – mint valamely nemzet tagja – saját közössége elé állíthat, a politika által legkedveltebb szavak között nehezen találja meg a tökéletest. A népszerű fogalmakat – mint a jólétet és a gazdagságot – nem állíthatjuk nyugodt szívvel célként, hiszen önmagukban nem vezetnek boldogsághoz. Következményük lehet viszont az elkényelmesedés, a szellemi, fizikai vagy demográfiai elgyengülés, a kiüresedés, dekadencia.

A legtöbb, amit kívánhatunk saját közösségünknek, valószínűleg nem lehet más, mint hogy megtalálja, felépítse és megőrizze saját küldetését, létének és fennmaradásának legfőbb okát. Ha ez a küldetés nem hódí-

tás, birodalomépítés, hanem kultúraépítés, semmi sem indokolhatja e közösség gyengítését, az erősödés akadályozását. Valamit jól csinálni, valamit jobban csinálni, mint mások, és ezt fenntartható módon működtetni: ez a lehető legmagasabb szint, amit közösségben élő ember, magyar ember megtapasztalhat és amit közösségként fenntarthat. A cél megfogalmazható, az irány kijelölhető, az érték megnevezhető.

Bár a kizárólag az egyén hasznát követő pénzkereset és az egyénnek és közösségnek egyaránt hasznot hozó munka társadalmi méretekben történő szétválasztása utópisztikusnak tűnő álom, arról az erősödni kívánó közösségek nem mondhatnak le. Orvos, aki gyógyít és nem csak pénzt keres praxisával, a tanár, aki a tíz év múlva teljes jogú polgárrá váló gyermekért küzd, nem pedig a szülő pillanatnyi örömérzetéért, a hivatalnok, aki az ügyintézés sikeréért hajt, s nem regáléként tekint adminisztrációs státuszára, a kőműves, aki száz évre épít és nem tízre (a sor végtelenségig folytatható), mind-mind olyan hivatás, ami csak akkor életképes, ha a közösség értékeli a csak hosszú távon és közvetve érzékelhető hasznot. A pénzkereset és a munka szétválasztása nemcsak az egyének belső döntése, hanem a közösségé is. Más oldalról nézve úgy is fogalmazhatunk: egy nemzet boldogságának elengedhetetlen feltétele a törekvés, hogy minél több alkotó egzisztenciát őrizzen meg önnön keretei között. Viszonylag könnyű megjelölni a célt: olyan közösséget kell létrehoznunk, amelynek tagjaként érdemes jobbat tenni, könnyebb magasabb minőségű munkát végezni, tágabb tere van teljesebb életet élni, mint más nemzet tagjaként. Olyan közösséget kell létrehozni, amelynek tagjai kiállnak egymásért, a célokért, a mindezeknek helyet adó országért – neveztessék az akár Magyarországnak, akár Szent István birodalmának, akár Mária országának.

A megvalósítás természetesen rendkívül nehéz. Tokaj valódi szerepe nemzeti tudatunkban mint a jelenből táplálkozó szakralitás, pontosan itt keresendő. Időről időre természetesen jóleső érzés felsorolni, hogy melyik pápa miként illette a Tokajit, hogy melyik történelmi nagyság mennyit fizetett a Tokajiért, s hogy melyik költő milyen szépen zengett a Tokajiról. Mégis: mindezek csak kellemes vacsorák kvaterkáinak színfoltjaiként töltik be szerepüket. Valójában nem sokat mondanak el és tesznek hozzá önbecsülésünkhöz, nem erősítik összetartozásunkat. Ezek a hivatkozások a jelen nélkül mindössze délibábok, amelyek elhomályosítják önképünket. Tokaj azért különleges a magyar nemzettudat szempontjából, mert nincs még egy kultúra – sem mezőgazdasági, sem ipari –, ami ilyen sok embernek kínálja a jobbat készítő munkát világviszonylatban is megragadható és elismerésre alkalmas módon a magyar nemzet keretein belül. Tokaj minden tudásnak és adottságnak birtokában van ahhoz, hogy küldetését beteljesítse.

Érdemes végiggondolni, milyen ritkaságszámba menő kiváltság ez. Mi, magyarok különleges tánckultúrával rendelkezünk ugyan – ami a miénk, csak ebben a közösségben virágozhatott fel és maradhat életben, ami egyedi és százezrek és milliók művelhetik –, ám ez megélhetést kínáló tevékenységet csak korlátozott számú egyénnek kínál. Más oldalról közelítve: a magyar nemzet keretein belül sok ezren végeznek egyazon típusú

munkát, ami megélhetést, egzisztenciát biztosít: kőművesek, melegburkolók, lakatosok, kertészek, és még sok-sok foglalkozás. Az ő munkájuk azonban – akármilyen magas színvonalon végzik is azt, akármennyire tükrözi is egy társadalom lelki, erkölcsi állapotát – sokkalta inkább kitett a nemzetközi hatékonysági versenynek. Ha a szomszédos román, szlovák vagy szerb kőművesek, melegburkolók, lakatosok hasonló minőségben, precizitással végzik munkájukat, őket fogják munkával ellátni, ha olcsóbban végzik el az adott feladatot. A nemzetközi szinten értelmezhető minőség megteremtése, értékké emelése és működőképessé tétele egészen ritka ajándék. Nem minden nemzetnek adatik meg, hogy ilyen teret kapjon: élvezetes formában megmutatni, hogy a mi földünk, a mi közösségünk mások által nem utánozható alkotómunkát teremt.

Az egyik kulcsmondat Tokaj megértéséhez pontosan itt fogalmazható meg. A különleges természetföldrajzi adottság ugyanis nem azt jelenti, hogy már középszerű munkával nagyszerű terméket tudunk előállítani. Különleges természeti adottság csak különleges társadalmi kultúrával találkozva hozhat létre különleges terméket. A sikeres Tokaj – akár a borról, akár a vidékről beszélünk – tehát elsősorban nem a táj geológiáját, klimatikus adottságait dicséri, hanem azt a társadalmi kultúrát, amely megalkotta, fenntartja és értelmezi termékét, a tokaji bort. A Tokaji tehát egy gyönyörűen palackozott, a világ bármely tájára eljuttatható és örömmel megismerhető össznemzeti sikertörténet – lehet és lehetne. A minőség, amit mi hoztunk létre, ami mi vagyunk – együtt.

Hogy mi mindent zár magába egy palack Tokaji, ami a magyar nemzeti identitásnak része, egy teljes könyvtárnyi kötetben írható csak le. A borvidék, annak borai, dűlői, épületei és pincéi szinte mindenről képesek vallani, ami a magyarságot mint történelmi sorsközösséget összecementálhatja. Tokaj-Hegyalja és közvetlen környezete mint cseppben a tengert, őrzi a múltat. Itt van a Bodrogköz, ahol a honfoglalók vélhetően először tartósan letelepednek, itt írt törvénykönyvet Szent László, itt szól a boszorkányokról Könyves Kálmán rendelete, a szomszédban fekszik a muhi puszta, ahol a mongol vihar alatt megroppant IV. Béla királysága. Itt fénylenek fel a Rákócziak, és velük olyan asszonyoknak jut szerep, mint Lorántffy Zsuzsanna vagy Zrínyi Ilona, innen indul megannyi felkelés, e tájról ismerik meg Kossuth Lajos nevét és itt – Vizsoly és Széphalom fényében – virágzik ki a magyar nyelv. E táj és bora szervesen egy világ Abaúj Kassájával, Sáros Eperjesével, Kisszombatjával és Bártfájával, a Thurzók szepesi Lőcséjével és a Thökölyek Késmárkjával. Elég a dűlőket, a borokat, a pincéket egyetlen kérdéssel tovább faggatni, és a Felföld tájai mellett megjelennek mint saját életünk részei az erdélyi fejedelmek, a nagyenyedi kollégium, a török alatt darabokra tört Szerémség vagy a lengyelek és magyarok ősi barátsága. A Tokaji elénk teszi saját múltunkat – és a jövőnket is.

Ehhez persze kell a fogyasztó, aki ismeri I. Rákóczi György, Szapolyai János, Lavotta János vagy éppen Szepsi Laczkó Máté nevét. És kell a bortermelő társadalom, amely bírja a tájat. Nemcsak a dűlőket és a pincéket (persze azokat kiváltképp), hanem megmenti a pusztulástól Rákóczi Zsigmond 400 éves mádi dézsmaházát és Tállya egykori pálos kolostorát, a későbbi postakocsi-állomást is. És

vigyáz iskoláira, templomaira, a tanárokra és a lelkipásztorokra. Megmenti, mert tudja, hogy a tokaji bor jövője szempontjából egyvalaminek nagyobb a súlya a dűlőknél és a pincéknél is: az álmodni és cselekedni képes, világmegváltó tervekkel induló ifjú magyar nemzedékeknek. A magyar jelző különösen fontos. Az ifjú MAGYAR nemzedéknek kell annak lennie, aki nem menekül, ha nehézre fordul. Az ifjú MAGYAR nemzedéknek kell annak lennie, aki jogai mellett mindig látni fogja a közösségéhez tartozásból fakadó kötelességeit. Ő az is, akinek a múltból ki kell választania a jót – és csakis a jót –, amit hagyományként tisztelhet és vihet tovább. És ő az is, aki érti, hogy egyéni érvényesülésének feltétele teljes közösségének a sikere.

Egyén és közösség kapcsolata példaszerűen kapcsolódik össze Tokajban. Ám miközben e történelmi táj nagy hírességeiről gyakran megemlékezünk, jóval kevesebbet emlegetjük a történelmi örökség közösségi vívmányait. Ilyen például az 1641-ben született közös rendtartás, amely önálló tudatot teremtett Hegyaljának. És ilyenek a szőlőművelést szabályozó rendelkezések, melyekben találkozhatunk a káromkodást tiltó ponttal. Tették ezt oly módon, hogy a szőlőben káromló elöljárót kétszer akkora büntetéssel sújtották, mint a hétköznapi embereket. Kevesebbet beszélünk tehát arról a széles autonómia-rendszerről, ami a magyar kultúrában oly sok más táj mellett Hegyalján is megteremtette a szabadság és az építkezés kis köreit. Az autonómiával élni ugyanakkor felkészültség, lelki és szellemi minőség kérdése. Olyan képességé, ami pontosan látja, hogy egy embercsoport milyen magasra emelkedhet közösséggé válva.

Mi végre a különleges, több száz vulkán formálta természeti háttér, a történelmi múlt, egyén és közösség sajátos viszonya, ha mindebből nem lehet élvezetes, a világnak szóló üzenetet gyúrni? Tokaj különleges szerencséje, hogy e tájról minden korban lehetett üzenni, amikor birtokában voltunk saját adottságainknak, örökségünknek és küldetésünknek. Már alapadottsága, a szőlőművelés és borkészítés különleges kultúra. A jelképek tárháza, ami elől nem térhet ki a benne élő: folyamatosan szembesíti az embert a természet törvényeivel, a megismerés szükségességével, a szeretet képességével, az egyénnel és közösséggel, a múlttal és jövővel, az újjászületéssel, a teremtés csodájával. A sors különleges csillagállásának hála, Európa legkülönlegesebb borvidékei között Tokaj is a XVII. században alapozta meg helyét a nemzetközi bortudatban. A varázslatok századában, amikor a technika szigetszerű felfedezéseit nem forrasztotta egységes kontinenssé a tudomány. A helyi felismerésekből így helyi kultúrák, termékek emelkedtek fel. A hegyaljai ember is megteremtette sajátos borát, ami egy cukoréhségtől szenvedő korban utánozhatatlan formában és mennyiségben koncentrálta az édességet a pohárban. Lényegében ezzel azonosítjuk mi is a Tokajit: az egyedülállóan édes borral. Tettük ezt a XVII–XVIII. században, s tesszük ezt közel 400 év elteltével, napjainkban is. Pedig időközben a cukor luxuscikkből egészségügyi közellenséggé vált. Vagyis meg kell küzdenünk a válasszal, ha most is időszerű és korszerű üzenetet akarunk eljuttatni magunkról, másságunkról a világnak, hogyan illeszthetjük össze a hagyományt a korral, az üzenetet a hallani képes füllel.

Szerencsére a Tokaji nem azonos kizárólag az édes borral. Tokaj legfőbb értéke, hogy természeti adottságai és hagyományai révén minden korban érvényes üzenete van – feltéve, hogy felkészült, erős közösség műveli. A borvidék az első számú természetes édes bort adja a világnak, de a földet és a földművelőt is különleges módon kötötte össze. Ezért megadatott a lehetőség, hogy egy globalizálódó és uniformizálódó korban az egyediséget képviselje. Nemcsak azért, mert termőhelyei végtelen gazdagságot kínálnak a geológiai tarkaság okán, és nem is azért, mert ezt tovább színesítik a klimatikus adottságok. Tokajban a szőlő – miként termelője – önálló attribútum volt, önálló jogi státusszal. Művelője felvirágoztathatja szőlőjét, ám a szőlő is emelhet művelője státuszán. A szőlő közösséget teremtett, amit még az uralkodó is elismert: 1737-ben a Tokaji a világ első védett eredetű bora lett, kiemelve azt a többi bor közül. A borvidék 800 esztendő alatt kiérlelte a dűlők gazdag világát. Ennek köszönhető, hogy a XVIII. század elejére – tükrözve a fénykor közvélekedését – megszületett a tokaji dűlők osztályba sorolása, aminél nehezebb, magasabb teljesítmény aligha képzelhető el egy borkultúra eszközrendszerében. Ha a dűlőklasszifikálásnak nincs múltja, szinte lehetetlen a semmiből létrehozni. Ha viszont van, akkor az segít a stílusépítésben és kommunikálásában, a minőség emelésében, a táj népességmegtartásában, végső soron a közösség erősítésében és az ültetvények művelésben tartásában. Az egyediség kultusza olyan fontos üzenet korunkban, mint a XVII. században az édességé. A kert, amelyet ránk bíztak, nem maradhat műveletlenül: amit mi veszünk gondunkba, virágzik, gazdagodik, tiszta marad. Ezen egyszerűnek tűnő üzenet megvalósítása rendkívül nehéz. A képesség, amivel egy bortermelő közösség véleményt tud mondani saját adottságairól, folyamatosan vizsgálja, értékeli azt, ritka adottság. Szükség van ehhez az állandó párbeszédre, a kölcsönös tiszteletre, közös értékképre, lényegében mindenre, amitől egy közösség erős lehet és példa a világ számára. A példa nem a hódító, hanem az alkotó erőből fakad.

Tokaj szerepének súlyát nemzeti öntudatunkban tehát nemcsak a természeti adottság, nemcsak a fényes történelmi múlt, nemcsak egy hajdanvolt kor referenciaértékű édes bora és nem is csak a választás lehetősége adja meg. Mindenekelőtt a jelenben megragadható és felmutatható képesség, ami az egyének csoportjából közösséget formál, ami kibontja a különleges adottságból a különleges terméket, mert a közösség élni tud mindazzal, amit kezébe kapott, betölti küldetését. Tokaj a magyar nemzeti öntudatunkban a bizonyság: képesek vagyunk arra, hogy a ránk bízottból a legtöbbet kihozzuk, úgy, ahogyan erre csak mi, magyarok vagyunk képesek. A jelen szakralitása az állandóan előttünk álló feladat.

Liktor Katalin

Gyökértelen kert nem terem

Napjaink egyik legnehezebb kérdése az identitás megőrzésének kérdése. A hazánkat ért huszadik századi történelmi és politikai traumák kikezdték hagyományokon alapuló történelmi és nemzeti identitásunkat. Azon értékek szenvedtek csorbát, amelyek egy nemzet közösségének meghatározói és megalapozói voltak: a nemzet, a hit és a család szentsége.

A huszadik század elején a soknemzetiségű Osztrák–Magyar Monarchiában a magyarság államalkotó nemzetként létezett, identitása erős hagyományokon alapult. Az első világháborút követő trianoni tragédia után azonban a magyar identitás megőrzésének, ápolásának és erősítésének feladata lett a nemzet megmaradásának záloga. A nemzettudat, az összetartozás tudata a két világháború között erős volt és nem megkérdőjelezhető, a magyarországi belpolitikai élet politikai hovatartozás nélkül elfogadta, hogy a határokon túl rekedt magyarság a magyar nemzet egyenjogú részét képezi.

Ezt azonban a század közepétől a Kárpát-medencét (is) uralma alá hajtó, népi demokráciának csúfolt szovjet típusú kommunizmus elsöpörte, gyökerestül igyekezett kitépni a régi renden és hagyományokon alapuló nemzeti identitás és összetartozás gondolatát. A negyven éven át folytatott irtás látszólag helyrehozhatatlan károkat okozott a magyarországi magyarság nemzeti identitását illetően. A szocialista szellemű oktatás generációkat nevelt ki, melyeknek magyarságképe a végletekig pesszimista, a magyarságot a mindig vesztes és a kollektíven bűnös néppel azonosították, így ennek tagjaként a jövőre nézve sem juthat az ember semeddig. Legalábbis a nagy többség számára ezt jelentette Magyarországon magyarnak lenni. Mert ha mindenkire igaz lenne mindaz, amit fentebb írtam, nem lett volna 1956-ban forradalom, és én nem ülhetnék itt és írhatnám le, amit gondolok. A magyarság olyan erős, kitéphetetlen, ezeregyszáz éves gyökerekkel rendelkezik ugyanis, amit negyven év kiirtani nem képes. Még ha látszólag kísérletet is tettek rá, mindig maradtak olyanok, akik a magyar nemzeti identitást megőrizték és lehetőségeikhez képest továbbadták. A határokon kívül rekedt magyarság számára identitásuk megőrzése komoly harcokkal járt. Ezekben a súlyos évtizedekben nemcsak a kommunista rendszer élhetetlen világában kellett életben maradniuk, hanem a nemzetiségi elnyomással szemben is helyt kellett állniuk. Nem róhatjuk fel, hogy sokuknak nem sikerült teljes mértékben megtartani az identitásukat: asszimilálódtak vagy elhagyták szülőföldjüket, hiszen sokszor az életük vagy családjuk megélhetése múlt ezen a döntésen. Akik mégis vállalták és vállalják a mai napig a helyben maradást és a magyar identitásukat, azok viszont erős hagyományokkal és gyökerekkel rendelkeznek.

Ezekre a hagyományokra és gyökerekre építhet csak a pedagógus, ha ápolni és erősíteni kívánja a fiatal generáció magyar identitását.

Az oktatás ugyanis az egyik legkomolyabban befolyásoló tényező egy gyermek életében a családi minták után. Abban mindenki egyetért, és elfogadott

vélekedés, hogy a jó pedagógus csak a hiteles, őszinte és hivatástudattal rendelkező tanár, aki nemcsak oktat, de nevel is. Aki úgy képes megerősíteni a diákokat magyar identitásukban, hogy megismerteti velük az egész világot. Csak akkor találhatják meg benne helyüket és feladatukat, ha ismerik azt. A sikeres munka záloga a minőségi oktatás és a minőségi tudás megkövetelése, fokmérője pedig a kisebbségi sorshelyzetben, hogy hányan folytatják tanulmányaikat magyar tannyelvű intézetekben.[1]

A magyar irodalom oktatásának a magyar identitást megőrző és ápoló szerepe megkérdőjelezhetetlen. De csak az a magyartanár tud mindent megtenni ennek érdekében, aki nemzeti elköteleződésű, komoly hivatástudattal rendelkezik, és személyes példamutatásával, lelkesedésével és kreativitásával képes irányítani – tanórájába komoly érzelmi töltetet csempészve – a diákságot arra, hogy önmaguk fedezzék fel világukat, hazájukat, nemzetüket, saját magukat.

A tanári munka mellett elengedhetetlen a családi támogató háttér és a gyermek személyes aktív közreműködése a tanári munkában. Turányi Katalin, budapesti irodalomtanárnő szerint: *„Nagyon fontos, hogy a diák saját tapasztalatain, munkáin keresztül jöjjön rá, milyen értékei vannak a magyarságnak (…) csakis a gyerekek aktív bevonásával lehet eredményes az erőfeszítésünk az identitás megőrzésében."* Tudjuk mi, gyakorló tanárok, hogy milyen nehéz ez. Hiszen ahány gyermek, annyiféle történet, annyiféle értékrendszer. És nem egyentanulókat, egyenembereket hivatásunk létrehozni, hanem gondolkodó, cselekvő, kreatív magyar embereket segítünk felnőni. Ez a munka nem egy emberen múlik, a diákot is motiválni kell. Igen, meg kell találni az utat hozzájuk. Borzasztóan nehéz feladat, lelket próbáló, de ez is a pedagógusi munkánk része, és mikor kialakul ez a kapcsolat, onnantól fogva élvezhetjük a gyermek bizalmát. Ez a tanári munka egyik legértékesebb jutalma, és ennek birtokában tudunk továbblépni és hatni rájuk. Bár a tanári pálya anyagilag még mindig nem megfelelően megbecsült pálya, azon pedagógusok, akik viszont rajta maradnak, hivatástudatuktól vezérelve végzik munkájukat. A Nemzeti Alaptanterv (NAT) és a Kerettantervek (KTT) adják meg az iránymutatást oktatói munkájukhoz. Azonban nagyon fontos egy olyan szemlélet kialakítása, mely igyekszik a diákságot az irodalom felé, és azon belül a magyar irodalom felé fordítani. Olyan irodalmi műveket kiemelni a kötelezők mellett, amelyek hűen tükrözik az adott kor szellemiségét, irodalmi irányzatait. Az irodalomtörténeti taglalásnál a hiteles bemutatásra törekedni, hiszen a mostani irodalomtankönyvekben több helyen kimaradnak éppen a magyarságtudatot erősítő információk, a megfogalmazásmód is kerüli a „nemzet", „nemzeti", „haza" stb. szavakat.[2] A még hatályban lévő 2012-es NAT felülbírálata, átalakítása éppen ezen okoknál fogva lett szükséges. A magyar identitás megalapozásához egy olyan NAT kell, mely engedi, hogy a pedagógus teljes képet adhasson az irodalomórákon, nem kirekesztő, hanem széles látókörű ismereteket nyújtson át.

Pedagógusaink feladata tehát úgy tanítani, hogy ne csak száraz adathalmazt közvetítsen az órán, hanem komoly érzelmi töltetet beletéve hasson a diákságra. A mai magyarországi egyetemisták nagy része sajnos nem ilyen oktatásban részesült, identitásukat olyan tanárok formálták, akik szintén nem

[1] Csákvári Ágnes, Felvidék – Magán Kereskedelmi és Szolgáltatóipari Szakközépiskola Bátorkeszi

[2] Nagy Zsuzsanna – Szolnoki Szakképzési Centrum Pálfy-Vízügyi Szakgimnáziuma

rendelkeztek a magyarság iránti elköteleződéssel – bár ez lelkiismereti joguk –, de ezen felül komoly tudásmennyiség átadását is elmulasztották, hiszen sokan alapvető irodalmi alkotásokat nem tudnak alkotójukhoz kötni. Az egyetemi oktatásra hárult ezáltal az a feladat, hogy a jövő pedagógusait minél szélesebb tudásanyaggal, a tanári hivatás iránti elköteleződésüket megerősítve készítsék fel a jövő generációinak oktatására és nevelésére.

Az alap- és középiskolai magyartanárok támogatására jött létre 2013-ban a Kárpát-medencei Magyartanárok Kulturális Egyesülete (KMTKE), Takaró Mihály József Attila-díjas irodalomtörténész elnökletével. Célja a magyar nemzet magyartanáraiból álló közösség létrehozása, akik a politikai határoktól függetlenül dolgoznak azonos célokért: a magyar identitás megőrzéséért és továbbadásáért diákjaik felé. A KMTKE 2014 óta évenként tartott nyári egyhetes tanártovábbképző konferenciákat, a Rákóczi Szövetséggel együtt szervezve ezeket a táborokat. Amellett, hogy ezen alkalmak jó hangulatban telnek, színvonalas előadásokat is hallgathattak a résztvevők, lehetőségük nyílt arra, hogy tapasztalataikat, gondolataikat egymással megosszák, megbeszéljék, egymást motiválva, segítve a további oktató-nevelő munkában. 2019-ben pedig már tavaszi, illetve őszi regionális (határon túli) konferenciák egészítették ki a tanártovábbképző munkát. A KMTKE nagyjából háromszáz aktív taggal rendelkezik, és ezen szám folyamatosan nő. Ez is bizonyítja, hogy a KMTKE hiánypótló és hasznos munkával segíti a Kárpát-medence magyartanárait.

Ezen törekvéseket egészítette ki a 2017-ben a Méry Ratio Kiadó gondozásában és Takaró Mihály főszerkesztésében napvilágot látott *Kárpát-medencei magyar irodalom 1920-tól az ezredfordulóig* című irodalomtörténeti kézikönyv és szöveggyűjtemény. A tizenhat tagú szerkesztőbizottság által összeállított kézikönyv alapvetően azon ismeretek összegyűjtésére tett kísérletet, amelyek eddig a magyar irodalmi tankönyvekből kimaradtak, vagy hiányosan, esetleg torzítva jelentek meg. Hiánypótló munka, melynek a második, bővített és javított kiadása lassan nyomdakész állapotban várja a megjelenést. A kötet az elcsatolt részek irodalomtörténeti – és kiegészítésképpen kultúrtörténeti – vonatkozásait tárja fel, kiemelkedő írókat mutat be, és egy-egy fontosabb művükhöz rövid, elemző leírást is ad, támpontot a pedagógus számára. Ezen ismereteket a pedagógus beilleszthetti tantervébe, és ezzel megvalósulhat az, ami az egyesület célja is: a Kárpát-medencei magyar irodalom oktatása. A kézikönyv szerkesztői bíznak abban, hogy munkájuk révén segítséget nyújthatnak a kollégáknak a magyar identitás elmélyítésében.

A KMTKE tagjait is megkérdeztem arról, hogy milyen foglalkozások révén látják megoldhatónak a diákság magyar identitásának ápolását. Többen kiemelték az órai munka fontosságán túl az órán kívüli programokat, az utazásokat, ünnepélyeket. Első helyre azonban mindenki a tanár alakját tette: az elhivatott, magyarságtudatában erős, hiteles pedagógus lehet csak az, aki feladatát eredményesen tudja ellátni. És ha ezen pedagógusok találkoznak, és közös kirándulásokat szerveznek egymás iskoláiba, egy életre szóló élményt nyújtanak diákjaik számára. Több magyarországi irodalomtanár emelte ki, hogy nemzeti ünnepeinken (pl. március 15-én és október 23-án) a kötelező megemlékezéseket a diákság unja. Ha azonban ezen alkalmakon például Felvidékre vagy Kárpátaljára utaztak el, a diákok egyből megérezték, hogy mit jelent

ott magyarnak lenni: büszkén viselték a kokárdát vagy áhítatos csendben hallgatták a *Nemzeti dal*t egy helyi gimnazista fiú tolmácsolásában. Ezen utazások minden digitálisan felturbózott, színes-szagos iskolai ünnepélynél többet jelentenek, mert emberiek, élménydúsak, és ez az, ami a fiatalok lelkét megfogja. Több kolléga emelte ki a Rákóczi Szövetség erre irányuló munkáját, például az utazások megszervezésének támogatását. A KMTKE pedig tanártovábbképző konferenciáin ad lehetőséget arra, hogy személyes kapcsolatok és barátságok alakuljanak ki, amelyek közös munkában manifesztálódnak a későbbiekben.

Ugyanakkor a kirándulások az elszakított területek diákjainak is hatalmas élményt jelentenek, rávilágítanak arra, hogy nincsenek egyedül, és így a magyarságukért vívott küzdelemhez is további erőt adnak. Erre szeretnék két példát hozni, melyeket Máthé Gyöngyi, gyergyószentmiklósi kolléganőnk osztott meg velem: *„Végezetül álljon itt két volt tanítványom megnyilatkozása egy magyarországi kirándulás után, amikor Szigetszentmiklóson együtt ünnepeltük magyar testvéreinkkel június 4-ét, a nemzeti összetartozás napját: »Jó volt látni, hogy az anyaországban élők mellett Erdélyen kívül Délvidéken, Kárpátalján, Felvidéken is élnek magyar emberek. Mi összetartozunk, ha távol élünk is egymástól, de egy vérből valók vagyunk.«* (K. Szabolcs); *»A kirándulás alatt sok szép és izgalmas élményben részesültem, mint például a táncház, az egyetem, a Parlament meglátogatása, a hajókázás… Mégis leginkább a közös körtánc ragadott meg, amely alatt újra egyesült az öt ország egy nemzetté. A valóságban még mindig szét vagyunk szakítva, de lélekben érezzük az összetartozást, a közös múltat. Mi, határon túl élő magyarok szinte naponta szembesülünk az alig egy évszázada történt események következményeivel, és arra vágyunk, hogy fogadjanak el ugyanolyan magyarnak, mint az anyaországban élőket. Vajon túl nagy kívánság ez?«* (K. Eszter)."

Az utazásokon túl a helyi szervezésű projektnapok, tanulmányi versenyek bővíthetik a diákság ismereteit, ezáltal jobban megismerve a néprajzot, a népi hagyományokat, vagy tematikus versenyeken egy-egy író munkásságát vagy egy területi rész irodalmát stb. A lehetőségek száma végtelen. A diákság lelkesen készül ezekre a projektnapokra, versenyekre, ha akad egy olyan pedagógus, aki emellé áll, és akad egy támogató tanári kar, amely részt vesz a lebonyolításában. Bízom abban, hogy egyre több helyen találkozhatunk ilyen munkaközösségekkel.

A magyar identitást őrző pedagógusként éreznünk kell, hogy erős gyökerekkel, hagyományokkal rendelkező nép vagyunk, büszkék lehetünk történelmünkre (minden gazságával és hibájával együtt), büszkék lehetünk kultúránkra és irodalmunkra. Ezt a büszkeséget érezve tudunk a gyerekek elé odaállni, akár egy darab fehér krétával a kezünkben, hiszen minden digitális színezés mellett továbbra is az ember a mérvadó, a hiteles, őszinte pedagógus. Így szakmai felkészültségünk mellett fontos a pszichikai felkészültség, az empátia és a lelkesedés. És ugyanilyen fontos, hogy érezzük: nem vagyunk gyökértelenek, mi ide tartozunk, a Kárpát-medencébe, és ápolnunk kell azt az osztálynyi kertet, hogy virágaink gyökereikkel megkapaszkodhassanak a szülőföldben.

„A gyökereimet elvágták, újat kellett keresni”

Szarvas József Tündérkertje

Szarvas József az alföldi tanyavilágból érkezett a színészi pályára. Segédszínészként kezdte Debrecenben, és majdnem betöltötte a harmincat, amikor átvette a diplomáját a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. Egykori osztályfőnöke, Horvai István tanácsára szerződött a Vígszínházhoz, amelynek egy évtizeden keresztül tagja maradt. Ezt követően a kaposvári társulat következett, majd 2002-től a budapesti Nemzeti Színház. És közben seregnyi játék- és művészfilmben kapott jelentős szerepet. A számos szakmai kitüntetéssel rendelkező, Jászai Mari-díjas, érdemes és kiváló művésszel a gyökértelenségről, a sokáig keresett és utólag megtalált identitásról beszélgettünk. A tiszta forrást számára a Kárpát-medence őshonos gyümölcsfáiból létrehozott Tündérkert és az általa és családja által alapított őrségi pajtaszínház jelenti.

– Hortobágyi, alföldi születésű ember létére miért az ország másik végén, az Őrségben választott magának házat? Hogyan talált otthonra Viszákon?

– Hortobágy-Kónyára születtem, onnan gyerekkoromban elkerültünk Ebes-tanyára. Ebes-tanyát azonban az 1970-es évek elején – minden fát kivágva, az uradalmi épületet elbontva, „sóval behintve” – a kor kényszere szerint családommal fölszámoltuk. Mindez egy száj- és körömfájás járvány következménye volt. A népi, paraszti kultúra elpusztításának sokféle módja van, a korszak politikája többek között ezt a járványt is arra használta föl, hogy eltüntesse a tanyákat. Mire Ebes faluba költöztünk, már 14 éves lettem, és Debrecenbe mentem, ahol hentesnek tanultam. Saját döntésem nyomán jelentkeztem a Csokonai Színházba segédszínésznek – énekkari kötelezettséggel –, majd hét év után kerültem föl Budapestre. Később esélyem sem volt arra, hogy az Alföldre, a Hortobágy környékére, Ebes környékére valaha is visszatelepüljek, mert addigra fölszámolták annak minden lehetőségét. Nem volt mire és nem volt hova; a gyökereimet elvágták, újat kellett keresni.

Lakótelepen éltünk, és az akkori feleségem jól tudta, hogy engem nem lehet bezárni a panelba. Rosszul viselem, feszengek, ha nincs dolgom otthon. Engem úgy neveltek, hogy a konyha az asszonyok dolga, ott nincs dolgom, porszívózni nem szeretek, mert gyerekkoromban csak sepregettünk a földes konyhában. A panelben mit csináljak én magammal? Ennek megvoltak a családon belüli feszültségforrásai is, így aztán a feleségem biztatására béreltünk egy kertet Pesthidegkúton, hogy legalább kapálhassak valamit. Úgy sejtem, hogy a vidéken töltött évek miatt a gesztusaimban benne van az idő hasznos eltöltésének belső igénye. Otthon ülni, vagy csak úgy bele a vakvilágba utazni és pihenni nem tudok. Nekem nem jelent pihenést mindaz, amit egy wellness-szálló kínál. Számomra a pihenés az, amikor az ember értéket hoz létre, és büszke rá. Korábban is kerestem erre megfelelő helyeket. Ismerkedtem a Mátrával, de az ne-

kem nagyon hegyes hely. Az Őrség megtalálásának históriája az 1990-es évek közepére nyúlik vissza. Filmforgatás közben akadt egy szabad hosszú hétvégém. Megkértem a feleségemet, hogy keressen egy helyet, ahová elutazhatunk kicsit pihenni. Talált is egy apróhirdetést a Magyar Nemzetben, amely tudatta, hogy az Őrségben, Nagyrákoson, a Varga-tanyán hétvégi pihenési lehetőséget kínálnak. Autóba ültünk, elmentünk, s ahogy kiszálltam a kocsiból, hirtelen körülnéztem és arra gondoltam: ez az! Mivel Hortobágyról származom, az Őrség kínálta lankás, dimbes-dombos táj azonnal megragadott. Tudtam, hogy csak idő és pénz kérdése, hogy visszamenjek, és megfogadtam, hogy addig onnan el nem jövök, amíg nem veszek egy házat. Így kerültem néhány évvel később Viszákra, ahol 2000-ben megvettem egy házat és a hozzá tartozó 1600 m^2-es parasztudvart. A Hortobágyon elvágott gyökereket elhagyva, belső élményemmé vált, hogy amit egész idő alatt kerestem, az Őrségben találtam meg.

– Eredetileg aktív pihenéshez keresett helyet, a viszáki ház és a mellette újjáépített pajta azonban közösségbefogadó térré bővült. Kik adtak inspirációt, kik változtatták meg az eredeti elképzelését?

– Az első mozzanat 2002-ben történt, amikor Rátóti Zoltán színész barátom azzal keresett meg, hogy van egy ember, aki a török időkben elpusztított őrségi, göcseji, hetési falvak emlékére a medesi szőlőhegytől nem messze, a Szentegyházi-tetőn tölgyfa keresztet állíttat. Az illető a keresztszentelési ünnepségre keres előadókat. Rátóti Zoliról tudta, hogy az Őrségben lakik, és megkérdezte tőle, hogy van-e még valaki a barátai között, aki kötődik az Őrséghez, és a keresztszentelésen szívesen felolvasna egy verset vagy novellát. Zoli megkeresett, és kérdésére igent mondtam. Elmentem, és a keresztszentelésen megismerkedtem egy olyan gondolattal, amelyről korábban sosem hallottam, és maga a kifejezés is teljesen új volt számomra. Ez a kifejezés a gyümölcsészet, a gondolat pedig a hozzá tartozó eszmekör. Kovács Gyula erdész mondata így hangzott: „Mentsük meg a Kárpát-medence ember által pusztított, őshonos gyümölcshagyatékát, közösségerősítő szándékkal!" Ő akkor már több mint húsz éve mentette, és menti ma is a Kárpát-medence még élő gyümölcsfáit névvel, históriával, gasztronómiai leírással. Több mint 3500 őshonos gyümölcsfát gyűjtött össze saját gyűjteményébe. Gondolja meg, 1500 féle almafa, 1500 féle körtefa hirdeti őshonos kultúránk növényi sokszínűségét!

Kultúra, gyümölcsfa, keresztszentelés – ezek olyan új impulzusokat jelentettek számomra az Őrségben, amelyekről éreztem, hogy komoly jelentőségük lesz.

Teltek az évek, a színház, a film, a televízió, a szinkron, a rádió, a főiskola – ahol annak idején tanársegéd a jelölt voltam – és a kaposvári Csiky Gergely Színház teljesen kitöltötte az időmet. A viszáki ház és udvar tökéletesen kielégítette azt a fajta belső igényem, hogy tevékeny legyek. Lementem, lenyírtam a füvet, kicsit bepálinkáztam, bealudtam, másnap reggel fölkeltem és indultam vissza Budapestre. Így ment ez éveken keresztül, mígnem egyszer Pungor Robi, a szomszédom átjött, és azt mondta: – Na, művész úr, mostantól kezdve, amíg én vagyok a szomszédja, én fogom nyírni a füvét! – Mondom: – És én addig mit csináljak?! – Azt mondja: – Az engem nem érdekel.

A házhoz tartozó valaha volt pajta romhalmaz formájában állt az udvaron. Tudtam, hogyha elbontom, muszáj ugyanoda építenem egy újat, különben el-

rontom az eredeti udvar képét. A pajtára – lakótérként – nem volt szükségünk, megfelelt nekünk a házban a szoba, a konyha és a kamra. (A házban azért kialakítottunk egy fürdőszobát, a kamrából végül hálószoba lett – az már két szoba –, de ezzel aztán befejeztük.) Ekkoriban már Pungor Robi nyírta a füvemet. Lementem a kertbe, leültem egy székre és néztem a pajtát. Robi körbenyírt, közben megkávéztam, bementem a házba, a szomszédom fogta a székemet, arrébb tette, a helyemet is lenyírta, és elment. Ott álltam és gondolkoztam, hogy mit csináljak, mi a dolgom itt Viszákon, ebben az akkor 270 (ma már csak 240) fős faluban.

A ház, amelyet megvettem, egy tíz éve elhagyott paraszthá z. Mellettem egy üres telek és egy üres ház. A jobbra szomszédban sem lakik senki, a másik ház is üres, de a kertje tele van gyümölcsfákkal. Ki tudja, milyen gyümölcsök, senki nem szedi. Ha jön valaki és megveszi a telket, kivágja a gyümölcsfákat, és tuját ültet a helyükre. Szemléltem és nézegettem. Hirtelen ott volt a fülemben Kovács Gyula mondata: „Mentsük meg a Kárpát-medence ember által pusztított, őshonos gyümölcshagyatékát, közösségerősítő szándékkal." Drámaian foglalkoztatott ez a felhívás, amelynek jelentését szavanként és gondolatként boncolgattam.

Az első segítő találkozást követte egy másik, Kaszás Attilával. Attila abban az időben (2004-ben) a szülőfalujának, a felvidéki Zsigárdnak ajándékozta a családi házát, hogy abból közösségi házat hozzanak létre. Tervezgette az építkezést, sokszor beszélgettünk erről. Ekkoriban kezdett foglalkoztatni a Felvidék fogalma is, amiről gyerekkoromban semmit sem tudtam. Nem nagyon értettem, hogy ha Attila Csehszlovákiában született, a házuk ma Szlovákiában áll, akkor ő miért magyarul beszél. Ezzel nekem komoly talányt adott, és elgondolkodtam, mit jelent az, hogy felvidéki magyar? Emlékszem, egy erdélyi asszony szőttest árult a piacon, és egy ismerős vett is tőlük. Nekem megtetszett, és megkérdeztem, hogy kitől vette. Ő pedig azt válaszolta, hogy attól a román asszonytól! Ezek az identitást feltételező alapismeretek is sokáig teljesen hiányoztak belőlem. Gyerekkoromban nekem nem jutott egy Kovács Gyulához hasonló mester, aki Hortobágy környékén, Ebes környékén olyan gondolatot mondott volna, ami oda visszaküld. Nem jutott olyan barát sem – mint később Kaszás Attila –, aki egy gondolat köré kapcsolt volna. Végül nem volt olyan falu, amely felkínálta volna számomra, hogy tehetek valamit a közösségért, mert olyan fogalom, hogy közösség, nem létezett. Ez az óriási hiányérzet később enni kért. Éppúgy, mint amikor az ember leszokik a cigarettáról, és az enzimek enni kérnek, és megjelenik az elvonási tünet. Senki nem kérte tőlem a barátságot, a bizalmat, a kultúrához, a közösséghez való kötődést, az abban rejlő hagyomány és örökség megtartásának lehetőségét. Minden azt mondta, hogy vágd el, hagyd el, hagyd el! És ahogy találkoztam egy élő szóval, ami azt mondta, el ne hagyd, azonnal odatapadtam Kovács Gyulához, Kaszás Attilához, majd később Csernyus Lőrinchez és Tenk Lászlóhoz.

– Korábban soha nem találkozott olyan tanárral vagy felnőtt emberrel, aki biztatta volna, mert megérezte a tehetségét?

– Amikor Kónyáról Ebes-tanyára költöztünk, egy fél évig tanyasi iskolába jártam. A tanító néni meghallgatott, rám nézett, és azt kérdezte: na, mi leszel, ha nagy leszel? Azt feleltem, hogy táncdalénekes vagy népművelő. Erre ő beírta

az ellenőrzőmbe, hogy a gyermek notórius képzelgő, és 2-est adott énekből. Ilyen kézben voltam én gyerekkoromban. Két általános iskolai pedagógusnak azonban nagyon hálás vagyok. Az ebesi iskola igazgatójának, Prepuk Jánosnak, és feleségének, Prepuk tanárnőnek, Erzsike néninek, aki osztályfőnököm volt és magyart tanított – hála istennek, még ma is élnek. Prepuk tanár úr énekkart is vezetett. Ők megérezték a különleges énekhangot, a vershez való belső viszonyomat. Felismerték, hogy van bennem valami belső késztetés, és támogattak, hogy mindez kibontakozzon. A tanárnő azonnal meghallotta, hogy ez a parasztgyerek tízévesen a föladott versből nemcsak azt a két versszakot mondja el kívülről, ami kötelező, hanem végig megtanulta, és különlegesebben szavalja, mint a többiek. Az igazgató úr pedig az énekhangomra lett figyelmes. Amikor tanyasi gyerekként kollégista lettem, az volt a szokásjog, hogy tanyasi diák nem lehet énekkari tag, mert a próbák és fellépések mindig hétvégén voltak, és a parasztgyereknek olyankor otthon kell lennie. De miután a tanár úr meghallott, az osztályfőnököm és az igazgató úr elmentek apámékhoz könyörögni, hogy a szüleim adjanak be az énekkarba. Soha nem felejtettem el nekik ezt a gesztust.

– Kaszás Attila személyisége, barátsága hogyan formálta az ön személyiségét és gondolkodását?

– Rengeteget beszélgettünk, emlékszem, néha főzött, néha szivaroztunk, boroztunk, és terveztük, hogy milyen jó lenne ezt vagy azt csinálni. A szülőfaluja számára tett fölajánlása is új gondolatokat indított el a fejemben. Felvetettem neki, hogy mi lenne, ha a pajtából is kulturális teret hoznánk létre. Attila 2007-ben váratlanul meghalt, és a katarzis segített ahhoz, hogy feltegyem magamnak a kérdést: Attila elmenetele feljogosít-e arra, hogy továbbvigyem a gondolatot és egyedül valósítsam meg a tervet még akkor is, ha erre nem érzem magam alkalmasnak. 2007 nyarán az egész éves filmes bevételünket az építésre kellett fordítani. Fölépült a pajta, elkezdtük szervezni az eseményeket, azt gondoltuk, hogy a bevételből majd támogatni tudjuk a rendezvényeket. A bevétel azonban még a benzinköltséget se fedezte. Olyan programokat kívántam szervezni, amelyekben Attilával megállapodtunk. Egyrészt határokon átívelő kulturális kapcsolatot szerettem volna kialakítani, másrészt a falu kulturális életébe kívántam bekapcsolódni. A Pajtaszínházban saját pénzből szerveztem zenei, színházi rendezvényeket, esteket, de hamar rá kellett jönnöm, hogy a falusiak nem élnek efféle kultúrával. Hiába akarom, hogy legyen igényes kultúra és szórakozás, ha egyszerűen nem érdekli őket. A pajta építése, a faanyag, a gerendázat, az igen, azt gyakran megvizsgálták, megkopogtatták, tanulmányozták, de az előadásokra és a galériában kiállított képekre nem volt nagy kereslet. Amikor vágyképekben gondolkodva beleálltam ebbe az ügybe, ehhez nem kérhettem senkitől segítséget. Öt évig senkihez sem fordultam támogatásért.

Végül 2009-ben felismertük a Pajtaszínház valódi hivatását, kultúraelfogadó küldetését, és azóta minden e gondolat jegyében szerveződik. A Kaszás Attila Pajtaszínház és Galéria közös célja az értékteremtés segítése. Kezdett stabilizálódni a helyzet, és észrevettük, hogy jó úton járunk, mert a gondolat immár túlnőtt önmagán. Az istálló feletti padlásteret a barátaimmal kialakítottuk szálláshellyé, és felállítottunk egy jurtát is. Nyaranta Csernyus Lőrinc építész

vezetésével egyetemisták, fiatal építészek táboroznak nálunk. Segítenek a pajta és a kert bővítésében, hidat, kemencekápolnát terveztek, építettek. Ezek már komolyabb összegbe kerültek, de az NKA-n keresztül sikerült támogatást szereznem. Gál Tamás és Laboda Róbert színészkollégáim és barátaim évről évre a gyerekszínjátszó tábort töltik meg tartalommal. Tenk László képzőművész, a KAPSZ Galériához kötődő művész munkája vezetett a nyári alkotótáborokig. A házigazdák mi vagyunk a feleségemmel, de ha segítség kell Viszákon, az mindig akad. Egyikük kiskertet alakított ki, egy másik barátom tavat csinált. Egy vasúti mérnök barátom pedig árnyékoló tetőt készített, hogy ne süsse a gyerekeket a nap. Számomra természetes, hogy pénzt kell keresni annak érdekében, hogy a programok megvalósulhassanak, de a lényeg mégsem ez, hanem a közösség jó szándéka és jóakarata. Az otthonteremtés belső kényszerével igyekszem hasznossá tenni magam, és ma már belső ritmusa van az életemnek, amelyben a munka az öröm forrása. A feladatok, a szervezés nagy részét év közben elvégzem, mire leérkezünk, és lejön hozzánk több száz ember, a feleségemnek és nekem az a pillanat már igazi ünnep. Ezért csináljuk!

– Hogyan bontakozott ki a Tündérkert személyes üzenete, és hogyan fogott hozzá a viszáki őshonos gyümölcsfák megmentéséhez?

– A szemem előtt zajlott a folyamat, hogy fogy a falu, az ott élő emberek jó része idős, a gyerekeik elmentek, nő az eladhatatlan házak aránya, és nő az elszáradásra, kivágásra ítélt névtelen gyümölcsfák száma. Kovács Gyula gondolata, amely szerint „mentsük meg őket közösségerősítő szándékkal", végre egyértelművé vált számomra, és megértettem, hogy nem nekem kell megszabnom az irányt, és megmondanom, hogy mi tegyenek a viszákiak. 2009-et írtunk, amikor a polgármester, a tanító úr és doktor úr bevonásával, a falusközösséggel közösen létrehoztuk a Tündérkertet. Kovács Gyula az első perctől segítette és támogatta a kezdeményezést, megadta hozzá az engedélyt, a településtől pedig kaptunk egy szabad területet. A tanító úr azt javasolta, hogy legyen minden elmentett gyümölcsfának viszáki, illetve Viszákról elszármazott gondnoka. Gyula megígérte, hogy annyi gyümölcsfával segíti a tervünket, amennyi mellé gondnokot tudunk állítani. Én pedig felvetettem, hogy minden esztendőben annyi gyümölcsfát mentsünk a kertünkbe, ahány gyermek abban az évben született. 52 gyümölcsfát ültettünk a Tündérkertbe. Ha mindezt csak én csinálnám, nem lenne értelme.

– Hogyan fonódik eggyé a Kaszás Attila Pajtaszínház és az őshonos gyümölcsfákat mentő Tündérkert üzenete? Nevezhető-e mindez a magyar identitás tiszta formájának, tiszta forrásának?

– Igen, Viszákon a kétágú tiszta forrás eggyé forr össze. Az 1800-as években még minden gyümölcsfa köztulajdonnak számított. A gyümölcs a gazdáé volt, aki a fát beoltotta, elültette, nevelte és gondozta, de a fa köztulajdon volt, kultúrahordozó közkincs. A gyümölcsnek megszámlálhatatlan szinonimája létezik, hozzá több ezer vers, zene és dal tartozik. Az ember tehát a gyümölcsfa köré kultuszt, kultúrát teremtett. Kötődik hozzá, ahogy az ünnepeihez. Ily módon a gyümölcsfa a 19. században kultúrahordozó lénye volt a közgondolatnak. Ha belegondolunk, hogy napjainkban mit jelent egy gyümölcsfa, akkor azt kell mondanom, hogy potenciálisan egy fa ma szelektív hulladék. Nem jelent többet. Mert mi történik egy fával? A levelei, gallyai lehullanak. Mindezt szelektívhul-

ladék-gyűjtő műanyag zsákba gyűjtjük, valaki elviszi valahová, tömörítik, begyújtanak vele, abból persze elektromos áram keletkezik, amit megvásárolunk. A fáról beszélünk, amelyhez már nincs semmilyen kötődésünk. Lemondtunk a fákról, ahogy a művészet is lemondott a paraszti társadalom ábrázolásáról. A parasztember is kultúraközvetítő lehetett volna, ha a családját nem kergetik el. Ezeket a családokat panelba költöztették, és attól kezdve ez a letűnt osztály mintha már nem is lenne. A parasztsággal együtt eltűntek a gyümölcsfák, a fákhoz kötődő költészet, kultúra, a kultúra és hagyomány fogalma. Pedig a hagyomány nem múzeumba való, azt nap mint nap frissíteni kell. Napjainkban a kultúra helyett a multikultúra terjed. A multikultúra nálam olyan, mint a szocialista erkölcs: virtuális valóság. A multikultúra kifejezésnek számomra nincs értelme, mert valami vagy multi, vagy kultúra; vagy szocialista, vagy erkölcs. A kultúra nagyon is röghöz és múlthoz kötött, jövőt sejtető. Ha az őshonos gyümölcsfát elültetjük, az biztos, hogy száz év múlva is ott lesz, s közben felnőhet egy család. Anya, apa, gyerekek, unokák. Az unokámnak eszébe juttatom majd, hogy milyen finom lekvár, aszalvány, ecet vagy pálinka készül. És fontosnak tartom rábízni, hogy ha a fa már megöregedett, gondoskodjon róla és elmentse, mert kötődik hozzá sok emlék és sok íz. A művészetek ezt segítik és támogatják.

– A Tündérkertről József Attila Kertész leszek *című verse jutott az eszembe, amely mindennek szimbóluma. A családja elfogadta az ön misszióját?*

– A ház megvásárlását és a pajta megépítését az első feleségem is támogatta. Az ő támogatása nagyon sokat segített abban, hogy elhiggyem, a gondolat, ami megérintett, kulturális értelemben jó, fontos és értékteremtő. A második feleségem megörökölte ezt a helyzetet. Boldogan mondhatom, hogy ma már ő is a segítőink, vendégeink háziasszonya, csakúgy, mint a lassan ötéves kislányom, Katinka, aki belakta és megszerette Viszákot. A tervek kezdetén a „fantazmagóriámat" rákényszerítettem a falura, a feleségemre, de megpróbáltam úgy továbbadni az elképzeléseimet, hogy megszeressék. Ma már mindent, ami e gondolat köré beengedhető, beengedek, hiszen az újabb plusz-örömforrások is ezt erősítik. És nemcsak bennem, hanem a falusiak lelkében is. Földes László (Hobó), Jordán Tamás és Fábri Sándor annak idején ingyen jöttek fellépni, és ezzel a gesztusukkal hozzásegítettek ahhoz, hogy tovább tudjak lépni.

– Ketté lehet választani Szarvas József színházi, illetve filmes énjét a tündérkertitől?

– Ezekkel az önmagam személyiségét kibontó falusi munkáimmal csak egyre jobb színész leszek. Már csak azért is, mert a szerepeim mögé egy erős, mély, identitást erősítő szakmai lehetőséghez jutok. Hiszen minél tartalmasabb az életem, annál gazdagabbak, tartalmasabbak a mondataim. A színház kultúraközvetítő műhely, de a gyümölcsfa is az. Esténként bejövök a színházba, mert ez a szakmám, színész vagyok. A hétköznapokon Szarvas József vagyok. Nem mehetek mindenhova színészként. A néző, aki a színházban lát, nem a színészt, hanem a figurát figyeli. A szerepem hitelességét kell megteremtenem. Ily módon a színház részét képezi az életem teljességének. A *Pustol a hó* című önálló estemben összegződik a színház, a pajta és a Tündérkert. Benne van a teljes eddigi életem.

Az interjút Rojkó Annamária készítette

Vidnyánszky Attila

Mi a magyar?*

A Szekfű-féle tanulmánykötetben, mely *Mi a magyar?* címmel 1939-ben jelent meg, ezt olvashatjuk: *„…nyilvánvaló, hogy a magyarok-fogalom nem szellemi tartalmakat jelent, hanem magatartást”.* A magatartás – mint a személyiségnek a társas viszonyokban való megnyilvánulása – sehol olyan élességgel nem vizsgálható, mint a színházban. Egy színházigazgató tízparancsolatában pedig talán ez a legsúlyosabb fogalom, kötelező erkölcsi norma. Nekem – mint Kárpátaljáról származó magyarnak – ebben a vonatkozásban nyilván mások és talán fájóbbak is a tapasztalataim, mint mondjuk egy olyan pesti értelmiséginek, akinek elégséges a saját szakmájában teljesítenie a fennálló „mainstream” jegyében. Mégis ezen a fronton, elsősorban a művészet frontján érdemes megvívni harcainkat, mert azt tartom, hogy történelmünk megítélése nemcsak a történészek dolga. A művészetek, azon belül a kortárs dráma és a színház nagyon sokat tehetnek a történelem fehér foltjainak felszámolásáért, az indulatok tisztább artikulálásáért, a jó kedély helyreállítása érdekében, végső soron a nemzet egészségéért.

Véleményem szerint önmagát keresni, erősíteni a maga módszereivel minden nemzet alapvető joga, sőt kötelessége. De a kultúrák érintkezésekor ez igazából nem is történhet másként. A neves szemiotikus, Jurij Lotman azt mondja, hogy amikor a magam nyelvére fordítok le egy idegen kulturális produktumot, mindenekelőtt az önismeretemet fejlesztem. A termékeny dialógus előfeltétele persze a másik fél eltérő kultúrája iránti nyitottság. Ha például egy külföldi előadást fogadok, vagy felkérek egy külföldi rendezőt, hogy nálunk dolgozzon, számomra mindig fontos szempont, hogy az az alkotás vagy rendezés lehetőleg az adott nációra legjellemzőbb témát dolgozza fel, hozza közel. De a Csokonai Színház vagy a beregszászi társulat nyugati turnéin is azt tapasztaltam, hogy nagyobb keletje van a jellegzetesen magyar produkcióknak, azoknak a kelet-európai ízeknek, árnyalatoknak, melyeket egyedül mi képviselünk az európai palettán.

A közösen képviselt színek pedig az egyénileg magunkkal hozott színárnyalatokból állnak össze: az én esetemben például abból, hogy Kárpátalján születtem. Az én családomban ugyanúgy, mint nagyon sok magyar családban, folyamatosan munkál a száz éve lezárhatatlan múlt, a Trianon következtében tragédiaként megélt szétszakítottság, de az azt megelőző „amerikás magyar” szindróma is. Nagyanyám például tizenhat évesen látta utoljára a testvérét, mert az amerikás rokonok visszahívták az Egyesült Államokba, és nyolcvanéves koráig ott élt. Ugyanez a nagyanyám

* Jelen írás egy Szász Zsolt jegyezte Vidnyánszky Attila-interjú tömörített, Vidnyánszky-monológgá formált átirata, mely a Szcenárium folyóirat első számában jelent meg, 2013 szeptemberében.

úgy fogalmazott, hogy rajtunk van egy százéves átok. Anyai dédszüleim Gyimesbükkről menekültek Székesfehérvárra az első világháború után, mert dédapám vasúti hivatalnokként nem tette le a hűségesküt a román államnak. A Trianon utáni nehéz viszonyok, a vagonlakás, a betegségek következtében bele is halt ebbe a tortúrába. Ilyen felmenők mellett nem tekinthető véletlennek, hogy a drámaian megélt magyarságommal végül is a színházban kötöttem ki. Van ebben a családtörténetben a vagonlakástól a Gulag-történeteken keresztül a repatriálásig, a malenkij robottól a KGB-s megfigyelésig sok minden.

Nyilván ezek az ember életét alapvetően meghatározó élmények is közrejátszottak abban, hogy színházi tanulmányaimat nem a Szovjetunióban, hanem az anyaországban, Magyarországon akartam elkezdeni 1985-ben. S noha Budapesten fogadtak volna, éppen a KGB-nek köszönhetően ez az elképzelésem nem valósulhatott meg. Szinte jelképes dolog, hogy ha egy évvel később, '86-ban próbálkozom a budapesti színművészetivel, akkor bejuthattam volna, mert addigra a gorbacsovi reformoknak köszönhetően erre már lett volna lehetőségem. Így viszont maradtak a szovjetunióbeli tanulmányok, pontosabban a törvénynek való megfelelés: a két év tanítás Nagymuzsalyban, majd azt követően a kijevi színházművészeti akadémián töltött évek. A kijevinél volt rangosabb iskola is Moszkvában vagy Pétervárott, de ezek túl messze estek nekem Nagymuzsalytól. A családi kötelékeket nem tudtam eloldani.

A magyarságom megélésében, de a pályám alakulását tekintve is a meghatározó fordulat viszont éppen Kijevben, illetve Kárpátalján következett be, 1988-ban. Először az egyetem rektora, majd a nemzetiségekkel foglalkozó államtitkár hívatott be azzal, hogy a kisebbségi törvény értelmében lehetőség volna létrehozni egy magyar társulatot a Kárpátalján. A 170 ezres magyarság nem volt komoly politikai tényező, velünk akarta hát demonstrálni a szovjet állam, hogy lám-lám, milyen előzékenyen viszonyulunk a kisebbségekhez. Hogy ne rajtam múljon a siker, beleálltam ebbe a folyamatba, mely később az Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház megalakulásához vezetett. Ezzel együtt féltem, mert azt hittem, hogy egy ilyen kis létszámú közösségben nem adódik annyi tehetség, amennyi kiadna egy professzionális társulatot. Még arra is gondoltam naivan, hogy legfeljebb majd a kijevi diákjaim közül páran megtanulnak magyarul. Végül döntenem kellett: vagy egy ukrán–orosz színházat csinálok az akkor már társulattá formálódó osztálytársakkal, vagy megpróbálom a lehetetlent, és létrehozok egy magyar társulatot a semmiből. A döntést csak nehezítette, hogy már az ukrán színházszövetség is maradásra kért, helyet is biztosítottak számunkra Kijevben, ahol berendezkedhettünk volna. Mégis nyakamba vettem a vidéket, és másfél hónapig jártam Kárpátalja falvait, hogy magyar színészosztályt toborozzak. A maiak közül akkor ismertem meg Trill Zsoltot, Szűcs Nellit, Varga Jóskát, Tóth Lacit. 1989-ben felvettük az osztályt, és elindult az akkor még négyéves képzés. Segítségért Budapestre jöttem az akkori rektorhoz, Babarczy Lászlóhoz, hogy jöjjenek hozzánk tanítani, de végül egy ennél is jobb dolog történt. Egy kormányközi egyezmény révén mi tudtunk átjönni Magyarországra részképzésre.

E részképzés során találkoztam a magyar drámaírók doyenjével, Hu-

bay Miklóssal, aki gyakran biztatott arra, hogy írjam le az álmaimat, mert az álmok meghálálják, és csak még izgalmasabbak lesznek. Benne még munkált az a fajta elkötelezettség, ami mostani témánk kapcsán megkerülhetetlen. Első, 1941-ben írt tanulmánykötetének *(Nemzeti színjátszás – Drámai magyarság)* felvetései, úgy érzem, még ma is érvényesek, ha a színház vonatkozásában tesszük fel a *mi a magyar?* kérdését. Ő egyébként nemcsak szavakban, de tettekkel is segítette a kárpátaljai magyar színház létrejöttét. Budapesti Madách-vizsgarendezésemet nagyra tartotta, kijevi diplomarendezésemről, a *Godot*-ról pedig hosszú elemző cikket írt az ÉS-be, de többször el is jött hozzánk Beregszászba. Egyáltalán, minden fórumon közbenjárt azért, hogy hivatalosan is megalakulhassunk.

Aztán 1991-ben, a Szovjetunió felbomlásának küszöbén kezdtünk rájönni arra, hogy a magyar színház ügyével már senki sem foglalkozik. Se színházépület, se színészlakás, se költségvetés, nincs semmi. Elkezdtem hát kongatni a vészharangot. A járási tanács elnökének és az ukrajnai magyar nagykövetnek a segítségével végül előkészítettünk egy államközi találkozót, ami létre is jött 1992 őszén, az ukrán és a magyar kulturális miniszterek, valamint az akkor már létező Illyés Alapítvány prominenseinek a részvételével. Az egész napos találkozó eredményeképpen az ukrán fél vállalta a színházépület biztosítását, illetve a színészlakások megépítését. A színészház fundamentuma most is ott rohad a Vérke-parton, Beregszászban. A magyar fél ígéretei – hogy tudniillik 15 millió forint értékben biztosítanak színpadtechnikai eszközöket, valamint hogy az utazásokhoz adnak két autóbuszt –, ha nem is rögtön, de nagyrészt teljesültek. És itt hadd tegyek megint egy kitérőt. Mert az a jelenet, amely e találkozón zajlott le, mint csepp a tengerben mutatja, hogy *ki* vagy *mi* is a magyar. Pontosabban, hogy azok a sokat emlegetett szimbolikus tartalmak miképpen is alakítják a világot, ha egy hiteles színházi ember, jelesül egy magyar színészóriás képviseli azokat.

Vacsorára készülünk Beregszászban, a színésznőből kulturális miniszterré avanzsált Horolecz asszony és Andrásfalvy Bertalan társaságában. Az egész napos kimerítő tárgyalások alatt elég sok alkohol is fogyott a tárgyaló felek között. Andrásfalvy egyszer csak elkezdett hát énekelni. Először a magyar oldalról hangzott fel *A csitári hegyek alatt*. Ukrán és magyar népdalok követik egymást. Én zavarba jövök, megpróbálok ide is, oda is énekelni, hogy jó legyen a hangulat. És amikor már valóban nagyon jó, váratlanul felpattan Sinkovits Imre, és azt mondja: *„Legyen a magyar színház neve Illyés Gyula."* Fordítják, hogy *„nas poet"*, egy nagy magyar költő. – Éljen, éljen! Minden rendben, legyen Illyés Gyula. – Aztán eltelik megint vagy négy féldecinyi idő, Sinkovits ismét feláll, és azt kérdezi: *„Van még másik magyar színház is a Kárpátalján?"* Csalafinta kérdés, hát persze hogy nincs. *„Jó* – így Sinkovits –, *akkor legyen úgy, hogy Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház."* Fordítják, és mivel az ukrán, de az orosz nyelv sem tesz különbséget *'nemzeti'* és *'nemzetiségi'* között, mindkét jelentésre a *„nacionalnij"*-t használja, hát ezt is elfogadják.

Sohasem vált hivatalossá ez az elnevezés, de a legutóbbi időkig – a városi fenntartás helyett a megyei fennhatóság alá kerülésig, egyúttal a nyelvtörvény bevezetéséig – használni tudtuk a *magyar* és a *nemzeti* jelző-

ket, ami főleg a kezdeti időkben nekünk valóságos tartást adott, amikor például nem sokkal később az egész vállalkozás összedűlni látszott. Akkor is igaz ez, ha utólag be kell vallanom, kezdetben nem voltam teljesen tisztában azzal, hogy ennek a jelzőnek mekkora jelentősége van. Beregszászban én elsősorban *színházat*, és nem *magyar színházat* akartam csinálni. A mai eszemmel visszagondolva ijesztő, hogy ebben a tekintetben mennyire nem láttam tisztán a saját közösségemhez való viszonyomat. Szükség volt még ehhez arra a teherpróbára is, amit a következő három évben a Muzsalyból Beregszászba való mindennapi bebiciklizések, a lehetetlen próbakörülmények, a havi fizetések egy kanna benzin árában mérhető „nagysága", illetve a társulat újjászervezése és a teljes magyarlakta vidék „körbejátszása" jelentettek. Nem lévén színházépületünk, valóban mindenhol játszottunk, minden előadáshoz meg kellett találni a megfelelő helyszínt, lehetett az folyó- vagy tópart, erdő, legelő, de óvoda és iskola is. Az első időkből van egy olyan történetünk, hogy meghirdetem az előadást a falusiak számára, akik az adott időpontra nem gyűlnek be a művházba. Ülünk az ajtóban, látjuk, hogy most hajtják haza a teheneket. Majd jó félóra múlva elkezdenek az emberek mégiscsak szállingózni az előadásra. Akkor tanultuk meg, hogy a falu életritmusához kell igazodnunk. Igaz, vérbeli vándorkomédiások módjára azzal is kísérleteztünk, hogy lefizetjük a gulyást: a kedvünkért hajtsa be hamarabb az állatokat. Ma dicsekedhetnénk azzal, hogy milyen „alternatívok" voltunk, de ezt mi nem divatból, inkább dacból, „csak azért is" csináltuk. Ezek az évek, a Kárpátalja magyarságával, a falusiakkal való közvetlen találkozás, vagy inkább aktív együttélés döbbentett rá egy életre, hogy az adott tevékenységen, a színházcsináláson túl van egy figyelembe veendő magasabb szempont is egy művész életében, ez pedig a közösségi, nyelvi hovatartozás kérdésének eldöntése, vállalása, ami az önazonosság megélésében, megtartásában is döntő tényező.

Ezzel együtt az én számomra a *mi a magyar?* kérdése egyúttal a *hit* kérdése is. Amikor az első jelentős nemzetközi sikert hozó előadásunkra, T. S. Eliot *Gyilkosság a székesegyházban* című költői drámájának színre vitelére készültünk, úgy döntöttem, hogy ezt a produkciót egy templomban fogjuk előadni. Legnagyobb meglepetésemre az egyház azonnal igent mondott. Máig emlékszem a szorongásra, amikor a templomba belépve láttam, hogy a színészeim a legtermészetesebb gesztussal letérdelnek és vetik a keresztet, s hogy a sekrestyében milyen otthonosan mozognak a betlehemező gyerekek, készülvén a jelenetükre. Először nem tudtam hová tenni az egészet, aztán amikor Becket Tamás monológja – az érsek utolsó karácsonyi prédikációja – megszólalt a szószékről, s a közönség úgy reagált rá, mintha az őt alakító Trill Zsolt egy valódi pap volna, és együtt imádkoztak vele, akkor valamit végérvényesen megértettem. Azt tudniillik, hogy létezik egy transzcendens síkja is a kultúrának, azon belül a magyarságtudatnak, s hogy egy-egy nagy színpadi pillanat megélése, a katarzis milyen közel esik a vallásos élményhez.

A felekezeti vallásgyakorlathoz számomra nem vezetett egyenes út. Valahol úgy fogalmaztam, hogy ha nem voltam is ateista, de elég messziről indultam. És túl azon a tapasztalatomon, hogy a magyarok vagy ka-

tolikusok, vagy reformátusok, a kijevi orosz közegben élvén a pravoszláv egyház rítusaival is testközeli ismeretségbe kerültem. Meg kell mondjam, hogy egy orosz templomi szertartás a maga háromórás teatralizált liturgiájával engem inkább el tud juttatni a meditatív állapotba, mint egy református istentisztelet vagy egy katolikus szentmise, ami összesen egy óra hosszat tart. Valószínűleg nekem több időre van szükségem ahhoz, hogy az Istenhez való közelséget valóban meg is éljem egy-egy szertartás alkalmával.

Az Isten–haza–család szentháromsága számomra ugyanakkor nem csupán egy szlogen. Mert ha az imént a felekezeti vallásgyakorlásról beszéltem, arról is szót kell ejtenem, hogy debrecenivé igazából a Felvidékről származó második feleségem révén váltam, aki a helyi református közösségben nagyon hamar megtalálta a helyét. Neki köszönhetem az újra megtalált biztonságot, s azt a hitet is, hogy ebben a városban érdemes meggyökerezni, családot alapítani. A hat gyermekem közül egy fiam és két kislányom már a cívisvárosban született.

Az identitás kérdései persze elvezetnek a szakmai identitás kérdéséig is: erről pedig azt tartom, ez van annyira fontos, hogy ennek alapján egy ember valódi hovatartozása megítélhető legyen. Engem a nemzeti klasszikusok színre vitele e tekintetben mindenkor önvizsgálatra késztetett, és rendre elvezetett azokhoz a mélyebben fekvő kérdésekhez is, melyek most a *mi a magyar?* kérdése kapcsán fölvetődnek bennem. Ha nemzetkarakterológiai szempontból vizsgálom a *Bánk bán*t mint tragédiát, akkor Babits véleményét osztva én is úgy találom, hogy itt bizonyos értelemben az „apatikus konzervativizmus" és a „sértődések által felszított harag" a legjellemzőbb a magyarok oldalán felléptetett szereplőkre. Valószínűleg olyan drámai minőségek ezek, amelyek – túl a történelmi díszleteken – még annál is mélyebben belénk vannak égetve, mint ahogyan azt lelkiismeret-furdalásosan, önostorozó hajlamunktól vezérelve állítani szoktuk magunkról.

Ha a Katona által interpretált történetet közelebbről megvizsgáljuk, az tűnik ki, hogy a közhiedelemmel ellentétben sokkal árnyaltabb ez a kép, az tudniillik, hogyan viszonyultunk történelmünk során az idegenekhez. Bizonyítja ezt az is, hogy a királyné megölésének kérdésében mennyire széttartó Petúr és Bánk álláspontja. Bánk végig menteni igyekszik Gertrudist, úgy, hogy egyúttal megóvja a békétleneket és a spanyolokat is a merániak túlkapásaitól. Számomra Bánk a mindenkori magyar reálpolitikus mintaképe, akinek számolnia kell azzal, hogy Magyarországon mint drámai ütközőponton mindenkor fenn kell tartani az egyensúlyt Kelet és Nyugat között.

A *Bánk bán*, de gyakorlatilag az összes nemzeti klasszikusunk színpadra állítása jóvoltából is szóba jöhet viszont az, hogy nálam a színpadi nyelv kialakításában milyen meghatározó szerepe van a zeneiségnek. Egy-egy sikeres bemutatóm után néha hangosan is ki merem mondani, hogy nálam még a tér is zenél. De hál' istennek, nem vagyok egyedül ezzel a gondolattal. Kodály Zoltán is a magyar beszéd zeneiségére hívja fel a figyelmet, amikor ezt írja a már emlegetett *Mi a magyar?* című kötetben: *„Talán még a próza numerusa is zenei törvényeknek engedelmeskedik."* S továbbmenve a nyelv zeneiségének vizsgálatában eljut a beszéd,

a zene és a tánc ritmikai, dinamikai értelemben vett egylényegűségéig. Véleménye szerint a magyar jelleget végső soron ez a műfajok feletti közös vonás határozza meg. A drámai alkatra vonatkozóan pedig mindezek alapján ezt mondja: *„A magyar a gordiusi csomót inkább szereti kettévágni, mint kibogozni";* egy más helyen pedig: *„A mélységet nem a bonyolultságban* [igyekszik] *keresni, hanem az egyszerűségben* [véli] *megtalálni."* Mindezekkel csak egyetérteni tudok, és a magam gyakorlatában ugyanezt az elvet, azt a fajta „szinesztéziát" igyekszem érvényesíteni, ami a fél-dramatikus népi műfajok vonatkozásában leginkább a balladai hagyományban érhető tetten.

Számomra, aki eddig ötször rendeztem meg a *Tragédiát*, elmondhatom, egyre inkább Madách *álomdramaturgiá*ja vált izgalmassá, mi több, magyarságismereti kérdéssé is egyben. Úgy tűnik nekem, hogy a darabnak ez a sajátossága vezet el egyúttal a *látás* vagy *látásmód* kérdéséhez is. Ebben az esetben én ezen az *álomlátás* képességét, illetve az arra való folyamatos késztetést értem. Mintha a magyarok estében keskenyebb volna a határ álom és ébrenlét között, mint általában. Ha nyelvünk alkatát vesszük, arról is azt lehet megállapítani, hogy fő erőssége a képies vagy képlátó jelleg. Talán ugyanezért olyan erős a mi irodalmunk a vers műfajában. Ilylyés egyenesen úgy fogalmaz *Magyarság* című könyvében, hogy „poétikus nép vagyunk".

Egyébként csak sajnálni tudom azokat, akik elveszítették érzékenységüket Madách korántsem naiv egyszerűsége iránt, és így nem látják, milyen zseniálisan fonódnak nála egybe az élet örökkévalóságáról, az isteni dialektikáról és a teremtett világ egylényegűségéről vallott nézetek, vallásfilozófiai nézetrendszerek. Úgy hiszem, hogy ez a fajta egyszerűség olyan jellemzője a magyar mentalitásnak, amit bízvást a legfontosabbak közé sorolhatunk.

S ha valamit fontosnak találunk, akkor annak elvesztésétől van is hát miért félnünk. A magyarság veszélyérzete okkal működik manapság, már csak azért is, mert a saját „tiszta forrásunk" elvesztésétől mindenképpen joggal tarthatunk. Mint ahogy attól is, hogy a rettentő civilizációs nyomás hatására szakadás áll be az átörökítésben, a generációk egymást követő láncolatában, s így a legjellegzetesebb magyar tulajdonságok és tradíciók átadása is lehetetlenné válik.

Kikophat életünkből az a fajta közvetlenség is, aminek köszönhetően állítólag vendégszerető nép vagyunk. S amitől legjobban félhetünk, az az, hogy végleg kivettetünk abból a Paradicsomból, amelynek velünk élő tudata mind ez idáig megtartotta ezt a nemzetet itt, Európa közepén.

Margittai Gábor

Fekete cella

Karok, vállak, fejek. Égbe meredő kezek, behúzott nyakak, eltorzult arcvonások. A forró augusztusi levegőbe belefagyott üvöltés női és férfihangok elviselhetetlen kórusa. Az udvar sarkában embertömeg botladozik: kétségbeesetten vergődő végtagokkal, arccal a kőfal felé. Távolabb álló, fej nélküli, magányos alak vezényli őket, robusztus karját lendítve parancsolóan mutat előre. És a tömeg bénultan sodródik, menetel – egyenesen neki a falnak.

A máramarosszigeti börtön udvarán nem tűnik föl rögtön a csoportosulás. Először csak a szabályos alakúra metszett, miniatűr édenkertet idéző kis almafák egy földkupolán. Lépcsők vezetnek a domb alá, ahol bunkerre emlékeztető szentély rejtőzik. Odalent, a föld mélyén nyers betonfalak között sok ezer templomi gyertya olvadt viasza a betonmedencében, csak a kupolába vágott, kereszt alakú nyíláson át látni az ég darabját. A szentély sarkától szűkös folyosó vezet át egy másik udvarba a magas kőfalak között, amelyeket őrtornyok, reflektorok és szögesdrót füzérek védenek. Ebben a rácsos ablakokkal és falakkal körbevett zugban vonul a Feláldozottak menete. Lemeztelenített bronzasszonyok és bronzférfiak, némelyiküknek csonka a karja, arcukon leírhatatlan rémület és szenvedés. Aurel Vlad bukaresti szobrászművész alkotása, a kommunizmus Laokoón-csoportja mára a máramarosszigeti börtönmúzeum jelképévé vált.

Napernyős éttermek, sörözők, fagylaltozók uralják a kicsinosított sétálóutcát, elégedett zsivaj mindenütt, a teraszokon ventilátorok ontják a vízpárát az izzadt tarkókra – hamisítatlan mediterrán hangulat a szigeti Corneliu Coposu utcában. A román–ukrán határon fekvő kisváros egyik legkellemesebb negyedéből lépünk be a börtönbe, hogy mindez még felfoghatatlanabb legyen. Aki a kilencszázötvenes években elsétált erre, ugyanígy nem lehetett fogalma arról, hogy Románia egyik legtitkosabb politikai börtönének épülete előtt visz el az útja. Az eufemisztikus „Duna-munkatelep" fedőnevű, különleges munkaegységként számontartott hely valóban különleges volt. A hatalom nem kívánta senki orrára kötni, hogy e falak között a királyi Románia és a hajdani Erdély politikai-társadalmi elitjének az üzemszerű megsemmisítése folyik. Nem kínzással, nem veréssel, hanem „gyorsított természetes halállal". A köztörvényesek büntetőtelepeként működő máramarosszigeti karcer ugyanis 1950 májusától új feladatkört kapott: egykori miniszterelnököket, minisztereket, parlamenti képviselőket, katonatiszteket, papokat, újságírókat zártak be ide, mintegy kétszáz főt, hogy közülük 54 ember soha többé ne hagyhassa el a cellákat. Illetve elhagyhatta, de csak „lábbal előre": ma is ott nyugszanak jelöletlen sírokban a közeli Tisza-parton, a Szegények temetőjében, ahová egykor a legnagyobb titoktartás mellett földelték el őket.

Rácsok, acélsodronyok, vakablakok. Idebentre csak ablakrácsokon és sodronyokon át juthat be fény, de még oxigén is, már eleve felszeletelve, mértani egységekre bontva, mindig vonalak közé préselve. Papucsos és szandálos

Aurel Vlad bukaresti szobrászművész alkotása, a *Feláldozottak menete* a máramarossziget börtönmúzeum udvarán

lábak lépnek a bekeretezett fényfoltokba: a börtönben most, ezen az augusztus végi napon is hemzsegnek a látogatók. Kisgyerekes családok, vakációzó fiatalok csoportjai – és idősebbek, akik évről évre eljönnek emlékezni, kegyeleti és gyászmunkát végezni, mert apjuk, nagyapjuk raboskodott itt. Románok, magyarok, nyugatiak, egy-két kíváncsian borzongó távol-keleti is, celláról cellára járnak, néhányan csak bekukkantanak ide-oda, s már lépnek is tovább; mások dermedten elidőznek egy-egy üregnél. Nézzük az arcokat: komorak, feszültek, csodálkozóak vagy éppen közönyösek, mint bármelyik múzeumban. Innen mégsem távozhat senki érintetlenül. Az évi 150 ezer látogató döbbenetesen nagy szám, kiváltképp olyan tárlat esetében, amelyik máig feldolgozatlan és lezáratlan történetet beszél el. És amelytől – ha végigjártuk is a csaknem száz cellát, és elidőztünk is a kusza bronzcsoportnál – nem várhatunk feloldozást.

Szinte átégeti a rácsozott napfény a hatalmas börtöncsarnokot, amelyben a földszinten és még két emeleten sorakoznak a szűk „egyesek" és néhány nagyobb cella is. Máramarossziget szívében áll a börtön; a zsivajgó, élettel teli utcát csak kő és vas választja el, mégis elérhetetlenül messzire szakad a külvilágtól, aki ide belép. Az Osztrák–Magyar Monarchia fénykorában, Magyarország fennállásának 1001. évében, 1897-ben épült a szigeti börtön, méghozzá azzal a modern és gyakorlatias felfogással, hogy a törvényszéket és a fegyintézetet csak egy folyosó válassza el egymástól, és az elítélteket egyszerűen át lehessen vezetni bűnözői létük egyik stációjából a másikba. 1950 és '55 között a kommunista hatalom egyik legsötétebb bugyraként, megsemmisítő lágerként üzemelt, majd nemzetközi nyomásra „kiszabadultak" innen a politikai foglyok, ami valójában azt jelentette, hogy szétszórták őket Románia 230 börtönének, fogdájának, kínzókamrájának vagy munkatáborának valamelyikébe, de leginkább a másik kegyetlen büntetőhelyre, a Râmnicu Sărat-i börtönbe toloncolták át őket. A gyilkosok és rablók visszaköltözhettek az – immár komfortosított – szigeti cellákba, és csak 1977-ben zárták be a börtön kapuit, hogy az időközben romhalmazzá vált épület felújításával nagy keservesen 1997-ben végre megnyílhasson a világ első börtönmúzeumaként – és emlékhelyként. Többek között a neves román költőnő, Ana Blandiana erőfeszítéseinek köszönhetően – akinek édesapja, a nagyváradi ortodox pap is politikai fogoly volt a kommunizmus alatt.

Minderről egy sovány, kissé kimért modorú, de segítőkész helyi magyar fiatalemberrel beszélgetünk, aki később végigvezet bennünket a börtönben. A cellák és kínzóhelyiségek bejárása előtt azonban még az egykori igazgatósági szárny irodacsarnokában válaszol kérdéseinkre. Bizarr érzés itt üldögélni,

ahol az egykori megsemmisítő telep alkalmazottai, „szakemberei" kávézgattak, vitatták meg családi életük búját-bánatát, készítettek kimutatásokat többek között azokról is, akik az épület másik szárnyában éppen éhen halni vagy megfagyni készültek. Talán bizarrabb ez a része a börtönnek, mint a másik, mert a gonosz banalitása és bürokratizmusa csak úgy árad a felújított falakból. A terror szakmunkásainak ugyanis egyetlen feladatuk volt: lassan, megfontoltan, de olajozottan likvidálni mindazokat, akiket ide zártak be. Sovány fejadaggal, télen fűtetlen, nyáron levegőtlenül forró cellákkal, folyamatos megaláztatásokkal morzsolták a politikai rabok életerejét. Így pusztították el Szigeten a román nemzeti ébredés nagy alakjait, mint például Maniu Gyulát, a magyaros műveltségű Iuliu Maniu miniszterelnököt, aki az 1918. december 1-jei gyulafehérvári nemzetgyűlésnek egyik fő szervezője, a „nagy egyesülésnek", azaz Erdély elszakításának a motorja volt (de nevéhez fűződnek a magyarölő Maniu-gárdák is a második világháború alatt…). Súlyos betegen, félhomályos magánzárkában hagyták meghalni nyolcvanéves korában, 1953-ban, aztán testét jelöletlen gödörbe vagy éppen a Tisza jege alá lökték, ma sem tudni pontosan. És itt szenvedett az 1918-as gyulafehérvári nyilatkozatot felolvasó, hitétől és felekezetétől a kommunizmus idején sem eltéríthető görögkatolikus püspök, Iuliu Hossu is, akit 2019 nyarán Ferenc pápa boldoggá avatott.

Látogatók a máramarosszigeti börtönmúzeum folyosóin

És Márton Áron, a kivételes bátorságú és lelkierejű székely érsek is, akit nagyszabású koncepciós perben ítéltek el, bevonva erdélyi magyar főnemeseket, „áruló" baloldaliakat is a színjátékba. A vád az volt ellenük, hogy meg akarták buktatni a kormányt, visszaállítani a kapitalizmust és – mi sem természetesebb – visszacsatolni Erdélyt Magyarországhoz. Márton Áron az utolsó szó jogán kijelentette, semmiféle összeesküvésben részt nem vett, de valóban indítványozott olyan határmegállapodást, amely lehetővé tenné egymillió romániai magyar visszatérését nyelvközösségébe. Végül csak azt kérte, mindenért őt tegyék felelőssé.

A máramarosszigeti börtön 44-es cellájában raboskodott, tartásával és erős hitével kivívva mind rabtársai, mind az őrök tiszteletét. A legpiszkosabb munkákat kérte magának. „Jóságában az Isten elvitt szeretetének iskolájába, a börtönbe, hogy ott megtanítson igazán szeretni minden embert, egyik vagy a másik nemzethez való tartozásától, vallási hovatartozásától függetlenül" – vallotta később egy papnövendékének, mint Marton József gyulafehérvári teológusprofesszor idézi *Márton Áron, Erdély püspöke* című írásában. Ezzel együtt a XX. század egyik legnagyobb magyarjának – és többi római katolikus magyar sorstársának – ma meglehetősen visszafogott az emlékezete a szigeti

múzeumban. Bár az épület valóságos börtönenciklopédia, és hihetetlen információbőséggel mutatja be a kommunista Románia erőszakszervezetének működését fotókkal, dokumentumokkal, installációkkal – külön cellát rendeztek be például a tortúrának-vallatásnak, külön az antikommunista gerillaharcoknak szerte Romániában, a dobrudzsai kényszermunkatáboroknak, a kitelepítéseknek, de külön cellát kapott még az 1956-os magyarországi forradalom is, és az azt követő romániai perek –, Máramarossziget múzeuma leginkább a romániai románok emlékhelyeként jelenik meg. Pedig a falra és a cellamennyezetre írt több ezer áldozati név között sok a magyar. Beszédesek az alapító – egyébként temesvári születésű – Ana Blandiana eligazító mondatai: „A nemzetek, akárcsak az egyének, nemcsak abban különböznek egymástól, amint megélik sorsukat, hanem abban is, ahogyan értékesítik azt. A lengyelek évszázados boldogtalanságukat méltósággá alakították, a zsidók pedig szinte szentségre váltották mártírságukat. Ami minket illet, a dolgok egymásba illesztése szinte mindig ismeretlen volt. Könnyek helyett mindig kenyérrel és sóval vártuk vendégeinket, egyedül, csendben istápolva sebeinket. A román nép sorsát nagy egyedüllét és nagy csend jellemzi. A szigeti emlékmúzeum azzal a hittel született, hogy megszüntesse ezt az egyedüllétet. És ez csak akkor fog megszűnni, ha megszűnik a csend."

Meglehet, a börtönmúzeummal oldódott az egyedüllét, de a csend még mindig harapható.

***

Karok, vállak, fejek. Egymásba fonódnak, egymásba nyomódnak, egymást megsemmisítő masszába olvadnak. Megtermett, izmos alak áll a csúcson, nézi meredten a napnyugtát; alatta gomolygó, őrjöngő, tépett embertömeg. Ketten falatnyi élelemért verekednek, szomszédaik erőtlenül rogynak össze. Mások talán mentőangyalt látnak lázálmukban, arcukon eszelős remény, valaki haldokló barátját támogatja. Az embertömeg körül értelmezhetetlen táj: türkizes tengeröböl, kaméleonbokrok lángvörös gömbjei, szél ellen meggörnyedt törpe vadolajfák a sziklák alatt. És mindent áthat a tenger édeskés-sós szaga meg a mediterrán fűszernövények illata.

Asinara, azaz Szamár-sziget egyik első világháborús hadifogolytáborának maradványa: az osztrák–magyar katonák által épített primitív móló és ciszterna

E táj fölé magasodik a küzdő-agonizáló tömeg: az első világháború Laokoón-csoportja. Il lungo viaggio, A hosszú utazás – ez a címe a szobornak, amely valójában ma már csak láthatatlan körvonalaival emlékeztet azokra a magyarokra és az osztrák–magyar hadsereg más nemzetiségű tagjai-

ra, akik ezen a gyönyörű szigeten raboskodtak. És vesztek oda – legalább hétezren. Egy-egy hevesebb vihar még ma is csontokat mos ki a fövenyből. A szobrot senki nem verte szét, senki nem gyalázta meg – tengervízből, sóder helyett kis kagylókból álló, ócska cementes anyagát egyszerűen szétrágta kívülről-belülről a sós levegő. A magyar hadifogoly-művészet egyik legmegrázóbb és legőszintébb alkotását tüntetve el – gyorsított természetes halállal.

Sokszor faggattak bennünket, hogyan lehet távoli szigeteken, földrészeken, isten háta mögötti helyeken magyar nyomokra bukkanni. És hogy egyáltalán miért van szükség ilyesfajta kutatásra, amelynek során sokszor limlomokból, ügyefogyott mozaikokból kell összerakni valamit, amire, meglehet, nincs is szüksége a magyar társadalomnak – a közemlékezetnek meg pláne nincs. Hiszen ez csak a pusztulás, a hervadás, a vereség és a visszavonulás dokumentálása. Maga a nemzeti apály. Miért kell valamiféle nekrofil lelkesedéssel áthatva kihaló közösségeket, pusztuló templomokat, megrogyott kastélyokat, az utódnépek házában felhasznált sírköveket kutatni, és miért nem lehet békében nyugodni hagyni mindazokat, akik ezt hányatott sorsukkal rég kiérdemelték volna? Legyen az ember, épület, táj vagy történet…

Ősz Nemes György és Szász István hadifogoly művészek alkotása, a „magyar kápolna" Szamár-sziget központjában, előterében csonka szobortalapzattal

A szórványkutatás azonban messze nem ilyen logikusan számonkérhető és tetten érhető folyamat. Legtöbbször egyetlen villanás dönti el, merre indítunk feltáró expedíciót. Elég egy kósza rémhír (ortodox templomfoglalás Dél-Erdélyben); elég egy pillantás egy lakótérbe (főnemesi ősök galériája egy felvidéki panelház félszobájában); elég egy tájkép, amely kérdéseket vet fel (erdő egy református istenháza közepén); elég egy félnótás cirkuszi figura meséje (elveszett hadsereg a Balkánon) – és olyan dimenziók nyílnak meg, amelyeknek át kell lépnünk a határait. Közép-Európa villanásnyi szürrealizmusai és abszurdjai indítanak útnak bennünket. Csakhogy akármilyen mélyen hatoljunk is be ezekre az ismeretlen területekre, mind határvidék marad: élő és holt, központ és perem, valóságos és koholt, gyalázatos és fennkölt ozmózisa, ütközőzónája – senki földje.

Efféle területnek bizonyult minden magyar (és nem magyar) szórványközösség a Kárpát-medencében, és túl azon is. Mint például a núbiai „magyar törzs", a magyarábok birodalma, ahol félezer éves eredetlegenda kapcsolódott össze az erőszakos iszlamizáció és identitásváltás ostromával. Amint az oszmán szultán távoli helyőrsége – feltételezhetően jelentős magyar származású zsoldoskatonával – a XVI. században lassan föladta az elzárkózás és a védelem katonapolitikáját, hogy elvegyüljön a karcsú és ébenfekete núbiai lányok

között. Mégis napjainkig szilárdan megtartva magyar származása történetét és közösségmegtartó tudatát a most is folyó erőszakos arabizálás tengerében.

És efféle peremvidéki zóna a nagy háború történelmének szinte minden zuga, magyar szemszögből mindenképpen az. Ezen belül különösen a magyar hősi halottaké és a hősi élőhalottaké: a hadifoglyoké, akikért a mai napig nem szól a harang. S hogy mi volt az a villanás, amely útnak indított bennünket, hogy végigjárjuk a Balkánt az első világháború századik évfordulóján, részt vegyünk Szarajevóban egy szoborállításon, amelyet a helyi szerb kisebbség kezdeményezett, Gavrilo Principnek, Ferenc Ferdinánd merénylőjének emelve emlékhelyet? És hogy végül lehorgonyozzunk egy mediterrán sziget mellékszigetén, amely a háború egyik legborzalmasabb „hadszíntere" volt? A villanás egy isonzói katonai sírkertben hasított belénk, majd sorozatban a többi soktucatnyiban, ahol azt láttuk, hogy számtalan nyelven és a legváltozatosabb jelképekkel emlékeznek meg az e hegyekért és folyóvölgyekért életüket áldozó katonákról – csak magyarul nem, magyarul sosem.

Rátaláltunk hát a halottak szórványára: a magyar infanterisztre, huszárra, tüzérre, hídépítő vagy -romboló utászkatonára, bakára és tisztre, akiknek a neve és hősiessége leginkább csak a töredékes családi emlékezetben maradt fenn. Helytállásuk sosem vált – történelmi okokból sem válhatott – társadalmi erejű példává. A fogság túlélése vagy életáldozata meg kiváltképp nem. Akit a hazafias kötelesség és az osztrák–magyar hadvezetés alkalmatlansága távoli vidékekre vezényelt – hogy magára hagyva, kifogyott lőszerrel, éhezve, golyó tépte csukaszürkéjében, ellátatlan sebesülésektől félig megbénulva végül felemelje a kezét, kitűzze a fehér zászlót, vagy egyszerűen csak összerogyjon –, azt már a kezdet kezdetén az otthoniak gyanakvása övezte. A gyávaság és a hazaárulás vádja lebegett körülötte, hiába harcolt az utolsó töltényig, miközben saját hadserege cserben hagyta.

Szamár-sziget szellemkatonáival is pontosan ez történt.

Kilencszáztizennégy ugyanis nem „csupán" kizökkentette a XX. századot rendes kerékvágásából, de az első tömegháború tömeghadseregeinek tömegbörtönei megtanították a világot arra is, hogy fogolylágert építeni és működtetni elsősorban szervezési probléma. A szögesdrót és a tehervagonok meg -gőzösök megkezdhették világraszóló karrierjüket a nagy háború fogolybirodalmaiban is – a niši tífuszbarakkoktól a szardíniai Szamár-sziget sátortáborain át egészen Belső-Ázsiáig, Japánig vagy éppen Latin-Amerikáig. A magyar parasztember és kispolgár, órásmester és tanító, aki addig jószerével el sem hagyta faluja vagy kisvárosa határait, most mehetett harcolni és raboskodni Damaszkuszba és Afganisztánba, Ausztráliába és Mexikóba, a franciaországi fekete kolostorba vagy a jeges szibériai garnizonba – háromezer méter fölé a gleccserekre és a tengerszint alá a sivatagokba. Szamár-sziget foglyainak sorsát kutatva nehéz volt megszabadulnunk attól a meggyőződéstől, hogy az első világháborús lágerek – akár Olaszországban, akár a romániai Şipotelében, netán Magyarországon, mondjuk a Vas vármegyei Ostffyasszonyfán – kezelési útmutatóját adták annak, ami a náci haláltáborokban és a szovjet gulágon ért tökélyre. A névvel, születési hellyel, azonosságtudattal rendelkező, halálában is megnevezhető emberi élet iránti közöny vonta a legáthatolhatatlanabb szögesdrót kerítést e táborok köré.

A szigeten betegségekben és nélkülözésben meghalt osztrák–magyar katonák maradványai a két háború között épített csontkamrában

Négyezer kilométer, nyolc ország, ötven célpont, többtucatnyi interjúalany: a hivalkodó statisztika mit sem mond el arról az utazásról, amely száz év mélységébe vezet. 2014 nyarán kutatóexpedíciót indítottunk a Balkánon, hogy egy különös hadsereg nyomába eredjünk. Ennek a seregnek száz esztendő „előnye" volt. De az a körülmény is hátráltatott bennünket, hogy jó néhány impérium- és rendszerváltozás, népirtás és háború tökéletesen átrajzolta a terepet, amelyen átmasíroztak ezek a bakák. Így kezdtünk hát kutatni az elveszett ármádia után – hogy megleljük Szamár-sziget szellemkatonáit.

Nyolcszáz kilométer se kenyéren, se vízen. Legalább ennyit kellett gyalogolniuk azoknak az osztrák–magyar katonáknak a Balkánon, akiket a balsors a szerbek kezére adott, mire a falevelek lehullottak. Száz évig rosszallás, csönd, majd hazugság övezte az első világháború egyik legtragikusabb odisszeáját. Az első világégés más mozzanatai is jószerével nyomtalanul vesztek ki a magyar közemlékezetből, legyen szó a limanowai harcokról, Przemyśl övvárának hónapokig tartó hősies védelméről vagy a pusztító isonzói anyagcsatákról. Ha lappang is valamiféle homályos vagy éppen hasznavehetetlenül tankönyvszagú töredék emlékezetünkben, azt egyrészt áthatja a nyugati történészek szemléletmódja, másfelől veszedelmesen romantikus képzetek övezik. Nem csoda, ha több mint nyolcvanezer osztrák–magyar katona úgy masírozhatott ki az életből és történetírásunkból, mintha ott sem lettek volna.

Ősz Nemes György monumentális szobra a halálmars áldozatainak és szenvedéseinek állított emléket. Ma már nyoma sincs

Pedig ott voltak, nagyon is ott. 1915 őszén útra keltek, hogy Nišből és más szerbiai lágerekből kiindulva végigvánszorogjanak a Balkánon a menekülő szerb hadsereg foglyaként, átgyalogoljanak a „friss" etnikai tisztogatáson átesett Koszovón és Albánia havasain meg járhatatlan mocsárvidékein, hogy végül a dél-albániai Vlora kikötőjéből áthajózzák őket az olasz haditengerészet kolerás halálhajóin a szardíniai Asinarára – azaz Szamár-szigetre. Sok ezren név és nyom nélkül tűntek el a fogság és a halálmars hónapjaiban, vagy hullámsírba hajították őket a fertőzött hajókról.

„A test és a lélek ugyanannak a hatásnak van kitéve, így egyik a másiktól függ. Lehet, ezt senki sem érzékeli úgy, mint mi, Szerbiát megjárt szegény osztrák foglyok. A hosszú, nehéz utazás, de elsősorban a vele járó gyötrelmes éhség, a tél szörnyűséges viszontagságai, a havon, a szabad ég alatt töltött fagyos, viharos éjszakák a nyomorúságnak már-már állati fokára süllyesztettek bennünket. A civilizált nevelésnek és a fegyelemnek még a nyomai is eltűntek belőlünk, s csak az önzés lépett helyükbe" – elemzi saját alkotását Ősz Nemes György szamár-szigeti hadifogoly művész, aki Szerbiában került fogságba, majd onnan Szardíniára. Hogy elveszett bajtársai emlékére megformálja a rendelkezésre álló ócska cementes anyagból szoborcsoportját, amely mégsem a pusztulás, hanem a tovább élés mementója: „Az emlékmű hátsó oldalán az Üdvözítőt látjuk, jól tudva, hogy szenvedése sokkal fájdalmasabb volt a miénknél. Erőt merítve ebből a gondolatból, bűnbánatot is sugalló, tüskés utunk végén mi is újra a magasba emeljük tekintetünket (miként az álló alak), bízva a jövőben, és a békére várva."

Csakhogy a tüskés útnak a mai napig nem értek és nem értünk a végére.

***

Sem karok, sem vállak, sem fejek. Nincsenek arcok, végtagok, nincs őrjöngő haláltánc, sem morzsolódó szoborszövet. Csak kontúrtalan és végtelenbe vesző csönd van, amely eltitkolt történetekből és soha ki nem beszélt próbatételekből áll össze. Talán így lehetne leírni a Kárpát-medencei magyar főnemesség Laokoón-csoportját, amely egyszersmind a magyar szórványközösségeknek is emléket állíthatna. De nem állít, mert még nem létezik, és erős a gyanúm, hogy soha nem is fog. Pedig nem jelentéktelen alkotói kihívás lenne szoborba önteni a kettős szórványlétet: olyan rétegét, amely nemzeti és társadalmi származása miatt is pokolra került 1945 után. Nem volt elég, hogy magyarnak született. Súlyosbító körülménynek számított, hogy a magyar történelem meghatározói közé tartozott, ráadásul őseinek jó és rossz döntései szabták meg más környékbeli népek históriáját is. 1945-ig – persze 1920 után már egyre fogyatkozó lendülettel és lehetőségekkel – e réteg tagjai az eleven múltat, magát a magyarságot mint történeti és kulturális fogalmat képviselték, és jó esetben meg is jelenítették azt. Ők voltak a folytonosság a honfoglaló koroktól kezdve a megszámláltatás időszakáig. 1945 után azonban éppen a magyarságnak lettek az agyonszurkált vudu babái…

„Csak azért kevertek bele ebbe a kirakatperbe, mert gróf Teleki Ádámnak hívnak, és jól hangzik, ha végre egy grófot is elítélnek Romániában" – vallotta széki gróf Teleki Ádám, a dél-erdélyi Marosújvár ura, amikor a Márton Áron-pernek nevezett kommunista népszínmű statisztájaként a „történelem ítélőszéke" elé állították. „Nem tudtuk megérteni, miért van itt Teleki Ádám. A katonai ügyész felvilágosított azután. Ott értesültünk róla, hogy 1945-ben és '46-ban hatalmas összeesküvést szőttünk a román kormány megbuktatására. Az összeesküvés igazi szervezője Rajk László magyar belügyminiszter volt, aki Tito jugoszláv elnökkel és az amerikai kapitalisták segítségével meg akarta buktatni a román kormányt" – emlékezett egy vádlott-társ a „koncepcióra".

„Nem kérdeztem, valószínűleg, mert osztályidegen elemnek minősültem" – felelte gróf Teleki Mihály Marosi Ildikó marosvásárhelyi irodalomtörté-

nésznek, amikor az arról faggatta, tulajdonképpen miért is vitték el Gernyeszeg urát a Duna-csatornához kényszermunkatáborba. „Én csak annyit dolgoztam, hogy ne legyek sem az első, sem az utolsó – s nem lett semmi baj. […] A vastargoncát tíz órán keresztül is lehet vigyázva tolni" – avatta be beszélgetőtársát Teleki gróf a túlélés taktikájába.

Az erdélyi Kerelőszentpál Haller-kastélyának romjai az egykori parkból nézve

Mely taktikát szabadulása után aztán nyugdíjazásáig gyakorolhatta egy rókatelep kocsisaként, akinek az a lélekemelő feladat jutott osztályrészül, hogy télen-nyáron nyitott lovas kocsin hordja a döghúst a rókáknak. Teleki Ádám ennyire sem volt szerencsés: szabadulása után hamarosan ismét bebörtönözték, majd újra kiengedték, de már nem adatott meg neki hosszú szabadság: '72-ben rákbetegség vitte el a mintagazdát, az erdélyi magyar közösség csöndes védelmezőjét, Márton Áron bajtársát. Végrendeletében azt írta: tudomásul veszi a történelem viharait, de jogairól nem mond le soha.

Jogairól egyikük sem mondott le soha. Még akkor sem, ha báró Kemény János író, az erdélyi Helikon-mozgalom áldozatkész mecénása meszet talicskázhatott vénülő fejjel, hogy kenyeret adhasson gyerekeinek. Báró Schell Bauschlott Mária-Lujzát előregyártott betonelemeket gyártó üzembe „helyezték", ahol hordhatta a kavicsot 56 évesen. Férje, Kerelőszentpál grófja, Haller István fatelepen osztályozhatta a deszkákat. Aki nem került Máramarossziget, Nagyenyed, Szamosújvár falai közé vagy a több száz másik börtön, láger, munkatelep valamelyikébe, az is Románia-börtön valamelyik városnyi cellájában élt, hívják azt Marosvásárhelynek, Balázsfalvának, Kolozsvárnak, Nagyenyednek: levadászva, megtaposva, kastélyából-kúriájából penészes pinceodúba telepítve, rendszeres kihallgatásokra citálva, fenyegetve, gyermekeit mindörökre megfosztva az értelmiségi lét esélyétől. Természetesen ugyanez lett a nemzeti polgárság és az öntudatos parasztság, a „kulákság" osztályrésze is. És bár a szigeti börtönmúzeum szerint a kommunizmus átka mindenkire egyformán sújtott le az országban, legyen az román, magyar, zsidó, szász vagy cigány (de persze leginkább román…), valójában mégiscsak kitüntetett figyelmet kaptak a kisebbségi magyarság szellemi-gazdasági vezetői.

És bár az arisztokraták szórványból mélyszórvánnyá váltak, ma is gyanúval és posztmarxista-feudalista vádakkal övezve, amelyeket „mértékadó" románok igyekeznek megfejelni a háborús bűnösség vádjával is – mégsem tudták végérvényesen eltüntetni őket. Itt vannak, harcolnak tiltott kastélyaikért, birtokaikért, szellemi-erkölcsi javaikért – elszántságukkal és áldozatvállalásukkal példát kínálva a legreménytelenebb helyzetű szórványnak is.

Jaap Scholten holland író remek könyvében, az erdélyi arisztokrácia golgotáját feldolgozó *Báró elvtárs* című munkában leírja, hogy megnézhette a

szamosújvári börtön alig látogatható múzeumát. Itt „nemcsak" gyorsított természetes halál várt a politikai foglyokra, hanem a legválogatottabb kínzások is: volt, akit hetekig vertek, volt, akivel megetették saját ürülékét, volt, akinek a társa válláról kellett kitárt karokkal, arccal előre a betonpadlóra zuhannia. A kivégzés előtt állókra fekete repülős szemüveget tettek. Aztán letérdeltették őket, fejüket a térdük közé kellett szorítaniuk, mialatt kezük hátra volt bilincselve – így kapták a tarkólövést.

De ami Scholten szerint a legborzasztóbb volt, hogy az úgynevezett átnevelési program szellemében – amikor kiirtották még az írmagját is a fogvatartottak személyiségének, megtörve és átformálva őket –, a raboknak a folyamat végén már saját rabtársaikat is meg kellett kínozniuk. Csak az élhette túl, aki ezt megtette, mert ez volt a mesterlevél, a diploma, hogy sikeresen elvégezték Szamosújvár „iskoláját". „Az a rendszer, amely ilyen programokat alkot, nem ismeri a terror határait" – írja a holland kutató, aki ugyanezt a szellemet tapasztalta meg, amikor végigborzongta a máramarosszigeti börtönt is. Őszintén beismerte azonban, hogy amikor a szigeti cellákat bejárta, kegyetlen dilemmába botlott, egyszersmind fellobbant benne a nyugati demokrata. „Van-e értelme maroknyi arisztokratára pazarolni az időmet? Ezek az emberek évszázadokon át vezető szerepet játszottak, és privilegizált helyzetben voltak, aztán a kommunizmus alatt történetük során először ugyanolyan bánásmódban részesültek, mint a nép, és meg kellett tapasztalniuk ugyanazt a kemény önkényt. A több százezernyi áldozat fényében nem kínos-e egy kicsit, ha egy letűnt világgal és az elveszett vagyonnal foglalkozom?"

Aki nyugat-európaiként olyan szerencsés, hogy csak börtönmúzeumokban találkozhat a kommunizmus tárgyi valóságával, abban joggal ébredhetnek föl ilyen elvont erkölcsi-szociológiai kétségek. Aki azonban itt élte le életét, Közép-Európa nyers betonfalai között, annak ezek a kérdések nem igazán értelmezhetők. Mert mások sokkal húsba vágóbbnak tetszenek. De Scholten végül mégsem adta föl a könyvírást. Egyrészt felötlött benne Francis Bacon gondolata, aki szerint az arisztokrácia visszafogja a hatalom birtokosát, és közvetít közte meg a nép között. Így ahol elpusztítják a művelt elitet, ott a terror is óhatatlanul felerősödik. Másfelől azért sem adta föl, mert megrendítette a főnemesek tántoríthatatlan kiállása és tartása. Minden életveszteségen túllendítő, több évszázad alatt felhalmozott életereje – és becsületes túlélni tudása.

A dél-erdélyi Marosújvár Teleki-kastélya
ma is harcok kereszttüzében áll – amíg még áll

Amikor útnak indulunk, majd visszatérünk expedícióinkról, mindig szörnyű dilemmákkal

A marosújvári kastély kapuja. Az utolsó „várúr”, Teleki Ádám gróf a kommunizmus áldozatává vált

küszködünk a két végpont között, és mindig más emberek leszünk mi is. Van-e értelme első világháborús halottakra pazarolni az időnket, akik már szinte senkinek nem hiányoznak? Van-e értelme veszendő tájak feltérképezésére fecsérelni erőinket, ha néhány év múlva már úgyis csak a láthatatlan városok, vidékek, kastélyok birodalmában fedezhetjük fel mindazt, ami egykor a miénk volt? Hasznos-e olyan emberek sorsát elbeszélni, akik hadifoglyai voltak az első világháborúnak – majd Szibériából soha ki nem szabadulva végül a Gulag-szigetvilág valamelyik barakkjában végezték, hogy életük a XX. század sötét mintázatát mutassa fel?

De az igazi dilemmáink valójában sohasem ezek voltak.

Hanem hogy meddig mehetünk el, milyen mélységbe ereszkedhetünk alá, hogy magunknak végzetes sérüléseket ne okozzunk. Mások sorsának milyen rétegeit bolygathatjuk meg, hogy a sajátjainkat ne kavarjuk fel végérvényesen – mert a feltárás önfeltárás is. A célpont, a célszemély mindig ugyanaz volt, és most is az, ha Afrikába, ha Szardíniára, ha a Kárpát-medence elfeledett tájaira utazunk. Bárhol kalandozzunk is a végeken. Nyomokat keresünk, különleges börtönökben kutakodunk, mert a történelem foglyainak nyomait keressük. Akit elsöpört – vagy éppen most készül elsöpörni – az egyneműsítés, a tisztogatás, az új rend terrorja. Legyen egy Árpád-kori falu utolsó magyarja, történelmi kataklizma és tömegsír névtelen rabja, hadifogoly a tenger fövenyében, „fekete magyar” a Nílus első kataraktájánál, erdélyi vagy felvidéki arisztokrata – távolabbi és közelebbi népirtások húsmasszája vagy túlélője.

Mi magunk.

Máramarossziget börtönében minden emeleten volt egy úgynevezett fekete cella. Ma is látható, megtekinthető a múzeumban. A falak feketére mázolva, fényforrás, ablak nincs, csak a falakon néhány rés, hogy a rab azért meg ne fulladjon. Akkorák ezek a cellák, hogy egy embert meg lehessen fosztani minden ruhájától és lábbelijétől, majd kényelmesen a földhöz láncolni. Hogy így álljon néhány napot a sötétben, étlen, szomjan, télen félig megfagyva, nyáron lélegzethez alig jutva – és elmélkedhessen arról, miért nem érdemes ellentmondani a börtönőröknek és fellázadni sorsa ellen. És hogy miért a fennálló rezsim minden világok legjobbika. A fekete cella a rend fókuszpontja – diszkrét, néma, mindent elnyelő. Most odabent vagyunk ezen az augusztus végi napon, és lassan magunkra zárjuk a vastag zárkaajtót. Már nincs szandálos lábak csoszogása, megszűnnek a zajok, kialszik a világosság. Ha szobrot állítanánk és arcot adnánk a történelem rabjának, biztosan ez a fekete fény és csönd tükröződne rajta.

György Attila

Barsz.

(XIV. fejezet, részlet a *Harminchárom* című regényből)

Harmincöt éve annak, hogy bejöttek a magyarok. Kisebbik fiam, ki abban az évben született, családos ember ma már. Új nemzedék nőtt fel azóta, magyarok nemzedéke, s emberöltő múltán meghalnak mindazok, akik még emlékeznek a régi időkre s a régi rendre.

Nem mondom én, hogy szebb idők voltak, s jobb rendben éltünk akkor. Nem mondom, mert emlékszem a nyugtalan éjszakákra: hol a nándorok, hol a menekülő várkonyok, hol a frankok, hol az úzok és hol a besenyők csaptak ránk. Állandó nyugtalanság, szüntelen veszedelem, mindennapos csapás volt a székely férfiak élete, s csak keveseknek őszült meg a bajusza. Nem voltak szebb idők, de más idők voltak, s mi fiatalabbak voltunk.

Sok keserűségünk lett a magyarokból, igaz. Nem biztos, hogy éppen ilyen lovat szerettünk volna, s ha szegről végre rokonok vagyunk is, nehezen tűri a székely az erősebb kéz súlyát. Kemény, foghegyről beszélő vitézek érkeztek a turulos lobogók alatt, s nem egy áldomás után véres fejjel terülnek el a virtuskodó legények. Disznó besenyőknek, bolgár kutyáknak nevezik ilyenkor a székely legényeket, azok pedig kivert csikasznak, jövevény rablóknak őket. Akad dolga elég a horkáknak s a kisebb rabonbánoknak, hogy ha teljes békét nem is, de legalább rendet tartsanak a két rendbeli vitézek között.

Előbb-utóbb, úgy gondolom, vége lesz itt a székelyeknek. Olvadunk, mint a lép: idegenek lepik el az országot, s a magyarok, új gazdához illően, kezük ügyébe rendezik az országot. Az igaz, hogy a szerződésen csorba nem esett és nem esik: de mindenre nem gondolhattunk, amikor Árpáddal megkötöttük az egyezséget. Nem gondolhattunk arra, hogy a fiatal legények magyar urak seregébe mennek szerencsét próbálni: Dunántúlon, Tiszántúlon veszik nyoma nem egynek, ki visszatér a hadakozásból.

Sok lett az idegen is errefelé: az, kit fegyverrel állítottunk meg annak idején, ma szabadon költözik be a székely végekre. Idegen népek lepik el az üres völgyeket s a gyepük vidékét: hozzák őket a magyarok. Sokan vannak közülük, akik derék népek és jó harcosok, mint a várkonyok is; de egyre több a földtúró nép, s ezeknek nincsen errefelé nagy becsülete. Nehéz lesz békés szomszédságot tartani, s életük bizonyosan nem ígérkezik felhőtlennek, mert a székelyek lovai szívesen legelik a friss vetést.

Az Apahavas aljáról pedig már kiszorultak a székelyek tarka lovai: kerek besenyő jurták virítnak ott, hogy szinte szégyen nézni is őket. Sokan ingatják fejüket, ha arrafelé laknak, mert köztudomású, hogy besenyő mellett nem jó lakni, meg hogy a gonosz szomszédség hirtelen halálesethez vezet.

Erdővidékre magas, szőke, szótlan embereket hoztak: valamiféle frankok lehetnek. Nagy hirtelen boronaháza-

kat emeltek maguknak, s olyan irdatlan lyukakat ástak a környező hegyek oldalába, hogy azt már csak nézni is borzadozva nézik a rendesebb népek. A lyukakból kihordott kövekből kőházakat raknak a boronaházak helyett, a boronákat pedig a lyukakba hordják állványzatnak: hiábavaló iparosmesterséggel élnek. Kemény, barátságtalan és idegen népség; s szőke asszonyaik miatt nem egy kíváncsi székely legény marad el végképp az otthoni vacsoráról, mert féltékeny természetű nép az, s a bányász csákánya nagyot tud ütni.

Sóvidékre böszörményeket hoznak, akiknél csúfabbat keveset látni: fekete népség, mint a bagaria, kicsikék, mint az ütés tapló, s hajuk mint a fekete birka gyapja. Kereskedő nép: nem mondom, hogy nem hasznosak, mert ezüsttel fizetnek a sóért, s kereskednek a székely helyett is. Megveszik a vadbőrt, a marhát, és kardot, bőrvértet hoznak helyébe, meg csecsebecsét az asszonyoknak. De azért erősen idegenek, s nem lett volna olyan nagy baj, ha ott maradnak, ahol voltak.

Igaz, a barátkozást senki nem erőlteti. Békére intik a népet, s egymás mellett élésre: de azért mégiscsak szemet szúr az embernek a másféle viselet, fület sért a másféle beszéd. Besenyők mellett hadakozni se nagy dicsőség: ilyenről még az öregapám öregapja se hallott.

Nekem már ebben nem lesz részem, s nem is bánom. Pedig néha megfognám még a kopját, s kezembe veszem az öreg íjat is. Ahányszor bezsírozom a kardot, annyiszor jut eszembe a hadakozások ideje, s ilyenkor ökölbe szorul a kezem, újra talpamon érzem a kengyelt, és kezemben a meg-megrezzenő zablát. Mégiscsak az volt a jó idő, mikor bejöttek a magyarok: mert fiatal voltam, és erős. Soha olyan időt többet nem érünk.

Az is igaz, hogy olyan örömünk sem lesz több, amilyen a magyarokkal volt. Hamar esett a bejövetel, s hamar esett a birtokbavétel is. Hízott a lelkünk s örömtől dagadt a keblünk, ha végignéztünk a sok sastollas süvegen. Sok rosszat lehet mondani a magyarokról, de azt nem, hogy rossz harcosok és rossz hadi szövetség lennének. Soha annyi dicsőséget s annyi fényes kalandot nem értek a székelyek, mint a bejövetelnek az első öt évében. Talán Attila idejében volt még ilyen világ; de talán akkor sem. Elöl jártunk a hadban, s elsőként vettünk részt a zsákmányban s a dicsőségben.

Fiatal gyermek voltam, siheder még, mikor az első magyarokat láttam. Százan sem voltak, s úgy jövögettek át a gyimesi szoroson, mint aki vigasságra indul. Másképpen, urasabban ülték a lovat, mint mi. Más volt a viseletük, díszesebb és finomabb, mint a miénk. Két kardot viseltek, akár a frankok; íjuk jó arasszal hosszabb volt a szokásosnál, s lovaik árából birtokot lehetett volna venni. Apám, nyugodjon békében, s mind a többiek, egyenes derékkal, szembe húzott kucsmával várták be a magyarokat. Röviden, kevés szóval szólottak és üdvözlötték egymást. Egy nyelven szólottak, de a magyarok beszédje simább volt, s kicsit mintha asszonyosabb lett volna. Mára már megszoktuk ezt a beszédet; s vannak immár közöttünk is sokan, akik a másik nyelvet, a magyar urak nyelvét is értik.

Egy tizedév után aztán megérkezett a magyarok nagy serege. Hatszáz ember ment eléjük orosz földre, hatszáz jó legény, száz-száz minden székely nemből.. Emlékszem még a kijevi

dombokra, s arra, ahogy a magyarok táborát megpillantottuk. Soha addig annyi fegyverest nem látott közülünk senki, pedig csupán három törzse volt ott akkor a magyaroknak. Hat napig tartott az áldomás, hat napig rótták a szerződést. Ritka volt az a vitéz, ki inni nem akart volna velünk, s nem egy közülük a maga mentéjét adta ránk. A nagyfejedelemtől lovakat kaptunk, s díszes fegyvereket. Örvendtünk, mert bőkezű s vitéz népek a mi testvéreink, kik íme, kijöttek hozzánk Ázsiából. Akkor még nem voltunk nekük hitvány székelyek, s mi sem vetettük a szemükre, hogy székely szarta a magyart.

Emlékszem még Velek seregére, Ösbő vitézeire, s mind a Jenő és Keszi törzsbéliekre, Töhötöm vezérre s a fekete magyarokra. Emlékezem, de csak úgy, mint aki álmában látja, mert olyan volt, mint az álom: a nándorokkal való csata, Zalán menekülése, s aztán az üres, marosvári vár, s mind a bevonulás. Nyolcvan székely veszett oda egész Erdőelvének megvételén: mindössze nyolcvan emberen vettünk hazát, s valóban olyan volt, mint az álom, hogy szinte féltünk felébredni belőle.

Megvenni könnyű volt; megtartani nagyobb árat adtunk. Emlékszem még a pozsonyi csatára, a frankok hajóira s a parton énekszóval vonító császári hadra. Sokan voltak, olyan sokan, hogy összeszorult szívünk a töméntelen fegyveres ember láttán – míg a magyarok vidáman tréfálkoztak s a zsákmányról ábrándoztak, mintha nem is fegyveres, szálas németekkel állnának szemben. Éjszaka ütöttünk rajta a német táboron; a magyarok átúsztattak a folyón, s meglepték az ásítozó gyalogokat. Nagy csata volt, egészen estig tartott, és sokan megtértek közülünk őseikhez – de a győzelem a miénk, a magyaroké maradt. Nagy vezér Árpád, és jó harcosok a magyarok. El kell ismerni ezt: mert ez az igazság, és az, hogy nincsen párjuk a fegyverfogásban. Nem állt meg sem ott, sem később azóta senki más a magyar kardok előtt.

Kicsi testvér vagyunk mellettük, de megmaradni csak így lehet. S ha meg nem maradunk, hát inkább ezekbe vesszen a fajtánk, mint másba. Nem mondom, hogy nem fáj; de széllel szemben vizelni nem lehet. Tudom, amit tudok: velünk vagy nélkülünk, de a magyarok így is, úgy is megvették volna ezt a földet. S ha már így van, hiábavaló ezen tűnődni. Végül is, egyfajú s egynyelvű nép velünk: őseik a mi őseink, s hitük a mi hitünk is.

Új idők járnak, lejárt a székelyek régi ideje. Budavára omladozik, immár Fejérvárról igazgatja a székelyeket a gyula. Öregapám apjára, s mind a többi öreg főségekre már a magamfajta öregek sem emlékeznek. Elmúltak, elveszett emlékük a ködben.

Öreg vagyok immár én is. Fáznak a csontjaim, s ilyenkor, télidő előtt sajognak a sebek is, amiket a magyarok mellett szereztem. Csak a bor melegít fel: a bor és az emlékezés. Magam mellé veszem unokáimat, s megmelegszem szemük tüzénél. A régi időkről mesélek nekik: arról, mikor még nem volt ilyen magyar világ. Arról, mikor a besenyők még a hegyen túl laktak, az idegenek nem telepedtek be, s a magyarok távoli testvérek, messzi reménység voltak.

Nem mondom én, hogy jobb idők voltak azok. Semmit nem mondok, csak emlékezek, amíg még emlékezni tudok. Aztán meghalok; s azt sem tudom, lesz-e még más, aki emlékezzen ebben a cifra új világban.

Iancu Laura

Identitás + Tradíció = Örömhír

Tó körüli utamon, mindjárt a vasúti átjárónál, hozzám szegődött egy gyönyörűséges szitakötő. Legalább három kilométert letekertem, bűbájoska továbbra is követett, közelről, hogy már a könnyemet is megpillantotta. Ki érti ezt? Mit akar? Mögöttünk volt már Agárd. Dinnyés. Lehetséges, hogy ez már egy másik példány? Éppen úgy nem tudok kiigazodni sokféleségükön, mint Móra Ferenc parasztjain. Hiába nevezi egyiket-másikat tisztes nevén az író… Igen. *A magyar paraszt* esszén járattam az eszem. Közbe-közbe. Amikor a Jézus-ima átment a Móra kazlában való garázdálkodásban. Mikor máskor kísérletezhetnék lélekméregtelenítéssel, ha nem a kétórás bringaúton? Adja magát, nem úgy van? Ülve imádkozni!? 2019-ben? Fárasztóbb bár, de cseppet sem célravezető… Harminc évvel ezelőtt megeshetett. Olykor. Mert akkor az idő barátságos volt. Amit az ima révén nem értettünk meg, azzal végzett a rejtély. Amikor pedig csatlakozásra vártam a madéfalvi éjszakában, onnan sejtettem: közeleg vonatom érkezésének pillanata, hogy már harmadjára kezdtem bele rózsafüzérem gyöngyszemeinek a morzsolásába. Öregemberesen. Éjfélidőben, 1764 vérével mosdott földön nagy dolog ez, kérem!…

Ott tartottam, hogy Móra parasztjai. Nem esett jól nekem, ahogyan az író számba vette a parasztok (úgymond) erényeit (ha akarom: humorizálásra jól hasznosítható képességeit), és a paraszti intellektus huzatos, foghíjas meganynyi zsákutcáját. Kétségkívül: műveltség nélkül áthalad rajtunk a történelem. De Isten nélkül a tudás, legyen az ó vagy mai, városi vagy falusi, legyen az égig érő, végső soron: emberi, tehát Isten nélkül a tudás: egy lépés előre a tudományban, de emberségből egy lépés vissza. A Mezőség dombjai között kanyargó vonaton gyűjtöttem fel az előbbi szavakat a döcögő magyarsággal inkább érző, mint beszélő parasztasszony szegfűszegillatú ajkáról.

Tolom a pákozdi kápolna emelkedőjén a biciklit, a kátyúk és a világgá futó, aszfaltpúposító gyökerek zongoraföldjén haladva. Hasonló gödörben találtam Pityinét is, amikor meglátogattam. Utoljára. *Ne menj oda hezza, azt mondják, hót bűze menen!* – kérlelt anyám, s ha tehette volna, meg is tiltja, hogy felkeressem. – *Minek áztatja földbe a lábát, néni Teréza? – Hogy megbűzöljön! Reva maradtam. Húzzon bé, úgy fázom, hogy vége! Kihűlt a világ!* – Térdig földbe temetett lábbal hűtötte testét a világ hidegében. Álltam, mint a szobor, de fájt mindenem. Vallató pillanat maradt ez, négy végből lángoló… Kezéből akkor nem lógott a nehézségekben kerülő utat világító rózsafüzér… Ahol a föld megnyílik, ott az életnek nincs „szavazati joga". De a hagyománynak sem. Az egy életen át szolgált és szolgáló keresztény tradíciónak sem.

Nem hót bűz ez, édesanyám…

Identitás.

Halálba járó lábon…

Miért vállaltad el? – morgolódtam magamban. Térerőmentes övezetbe érkezem. Nincs felelet… Legfeljebb az, hogy: amiért minden mást is „elvállalok". Lélegezni. Enni. Inni. Létszükséglet. Körbejárni önmagunkat – ne volna az? És mire jutunk, ha a szédületből felészlelünk? Arra, hogy: szeretve vagyunk. El lehet ezt hallgatni? Nem azért gyújtanak lámpát, hogy véka vagy ágy alá rejtsék, hanem hogy lámpatartóra tegyék! – veszem kölcsön a Szentírás szavait. Akinek van füle hallásra, meghallja. Nem az (r)égi parasztban vagy a népi kultúrában, nem a műveltségben vagy a tudományban bujkál. Nem is azokból forrásozik az identitás… Amazok esetlen, esetenként hasznos edényei lehetnének, volnának.

Az autópálya hangzavarában már kiáltom, hogy: nem megy! Kiéhezett rab embert kérdezni a csók felől? *Hót bűze van* minden szónak, metaforának… És mintha élő szíveken kellene járnom, amikor az identitással zsonglőrködöm… Farizeus(i) dolog… Vajon eltűri Isten, ha újabb szavait veszem kölcsön, igéivel takarózom? *Az identitás nem szembetűnő módon keletkezik és van. Nem lehet azt mondani: Nézzétek, itt van, vagy amott! Mert az identitás közöttetek van.* Identitás(unk) köztünk van. Általunk. Velünk. Bennünk. DE: az Övé! Kapjuk. Kölcsönszavakkal írom, mert van úgy, hogy az önző és önérzetes gondolkodás és a bűn között nem mutatkozik különbség. Nem általában, de itt és most, esetemben, annál inkább. Morvay Judit magyarfalusi parasztasszonyai között tanultam meg a talpon maradást. Aztán, amikor már egyik lábam utánaeredt a másiknak, ha kellett, ha nem: hajtottak. *Gondolkozzék a cserefa, annak egyéb dóga nincsen!* – kergetett el magától Viron, amikor egyedülállóságát felkavaró töprengései felől kérdeztem. *Ilyen nagy dologidőben, ha gondolkoznék, az már bűn lenne.* Dúlt-fúlt. *Aki nem dolgozik vagy nem imádkozik, az már vétkezik* – mondták ugyanezt kórusban Mátra földjének enciklopédistái. Mert a szükséges jónak, szépnek, igaznak tudói voltak mind. Valamiképpen. Itt álljunk meg egy jámbor szóra! Nem a gondolkodás vétek! A szándék lehet vétkes, amelyik hajtja. Identitásunk az, hogy: szeretve vagyunk. Ezek a szép magyar szavak ellenben jól ki vannak faragva. Úgy, hogy azokba az ördög se tudjon belekötni. Mert vannak dolgok, amiket ő sem tehet csúffá. Nemhogy az idő emésztené fel, ami azt sem tudja magáról, hogy van.

Megérkeztem.

A jármű megpihen, én térden folytatom, amíg nem *menen hót bűzem*. Hogy micsodát? *Jeje, ana, dolszan-dolszan, moszt Mohácon hajcolnak, jeje, szurkolj te is a madajaknak!* – rángat karomnál fogva kisebbik fiam, és a játszószőnyegre parancsol. Elfelejtem, hogy szomjas vagyok, szememből kidörzsölöm a nádasból támadó kísérteteket, és leülök oda, ahol nyerni már semmi mást nem lehet, csak hitet.

Zétényi Zsolt

A Szent Korona-tanról Magyarországon 2019-ben

I. Sok szó esik manapság az éltető hagyományt kutató és ápoló közösségekben történeti alkotmányról, jogfolytonosságról, a hagyományos értékek védelméről. A 2011. évi Alaptörvény alkotmányértelmezési kötelezettségként állapítja meg a történeti alkotmány vívmányainak figyelembevételét. Történeti alkotmányunk meghatározó jelentőségű, legértékesebb vívmánya a Szent Korona-tan, amelyre sokan a csodavárás érzésével gondolnak, míg mások – szerencsére egyre kevesebben – a tudatlanság vagy ellenérzés által vezetve elemi elutasításukat vagy közömbösségüket hangoztatják. Pedig a magyar politikai gondolkodás ezen ragyogó terméke jelen korunk számára is érvényes üzeneteket, tartalmakat, irányokat mutat meg, természetesen a jelenkor sajátos kérdéseinek megfelelően, amint ez a történelemben máskor is így volt.

Magyarország 2011. évi Alaptörvénye, a 2012. január 1-jén hatályba lépett „Húsvéti alkotmány" Nemzeti hitvallás elnevezésű bevezetése, preambuluma szerint: *„Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét. Valljuk, hogy a történeti alkotmányunkban gyökerező önazonosságunk védelmezése az állam alapvető kötelessége.* [Az utolsó mondat 2018. június 29-én lépett hatályba. Alaptörvény, hetedik módosítás. MK 2018. 97. sz. Magyarország Alaptörvényének hetedik módosítását az Országgyűlés a 2018. június 20-i ülésnapján fogadta el.] *Nem ismerjük el történeti alkotmányunk idegen megszállások miatt bekövetkezett felfüggesztését."*

Az előbbiekből kötelező értelmezési elv lett az R) cikk (1) bekezdése által: *„Az Alaptörvény Magyarország jogrendszerének alapja. (2) Az Alaptörvény és a jogszabályok mindenkire kötelezőek. (3) Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni. (4) Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme az állam minden szervének kötelessége."* [2018. június-29-én lépett hatályba. Hetedik módosítás. MK 2018. 97. sz.]

E kötelező alkotmányértelmezési forrásként tiszteletben tartandó vívmányok legjelentősebbike a történeti alkotmány meghatározó kulcsfontosságú eleme: a Szent Korona-tan. A törvényekből, szokásokból felépülő, 1944. március 19-éig, a német birodalmi megszállásig érvényesülő történeti alkotmány az európai kontinensen az egyetlen volt, amelyet szívesen hasonlítottak a régiek az angol alkotmányhoz – szerintünk nem alaptalanul. Ez meghatározó elemként, az egész történeti jogot besugárzó hatalomforrásként, a nemzet történeti tapasztalatának, s egyben a transzcendens isteni üzenet megtestesítőjeként jelenítette meg a Szent Koronát, fizikai valóságában, egyszersmind eszmeiségében is. Megmutatta államvezetési elvként, hatalmi forrásként,

nélkülözhetetlen szellemi pillérként, közjogi-erkölcsi kőszikla gyanánt. Méltán helyezhetjük el a Szent Korona-tant és a magyar történeti alkotmányosságot a jogállamot megalapozó joguralmi elv intézményes érvényesülésének példái között, összehasonlítva, egy szinten szemlélve a rule of law angolszász és a Rechtstaat német eszméjével (Horváth Barna: *Joguralom és parancsuralom*, in: *Jogállam*, 1993. évi. 1. sz., 71–78. oldal).

Csernoch János, az utolsó magyar királykoronázáson szolgálatot teljesítő esztergomi érsek, bíboros hercegprímás, aki a Szent Koronát szentségi eljárásban utoljára érintette és helyezte a miniszterelnökkel együtt az utolsó magyar király fejére, ezt írta a koronázási emlékkönyvbe a Szent Korona-tanról (*A SZENT KORONA* Irta: CSERNOCH JÁNOS bibornok-hercegprimás, in: Koronázási Album. Érdekes Újság kiadása, Budapest, 1917).

„Csodálatosan mélyértelmü a magyar jognak tanítása, amely szerint a szent korona a magyar államnak titokzatos megszemélyesítője és minden jognak forrása. A koronában a király és a nemzet egy testet alkot. A király a fej, a polgárok a tagok.

Amint a testnek minden szerve az élő organizmus javára változatlan törvényszerűséggel működik, ugy kell a magyar nemzettest szerveinek is a magyar nemzet javára állandó egyetértéssel és céltudatossággal dolgozniok.

Ezt az igazságot juttassa eszünkbe a koronázás napján a szent koronának sugárzó fénye és égesse bele a lelkünkbe.

A szent korona tana azért született magyar földön, mert itt van rá legnagyobb szükség."

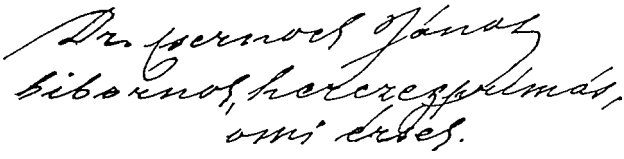

Mi a Szent Korona-tan, s mennyire, miképpen és hogyan volt és van jelen a Szent Korona és tana az elmúlt és a mai magyar gondolkodásban, jogrendben és politikai gyakorlatban? Ez valamivel szűkebb megközelítés, mint hogy az egész történeti alkotmány működési módját vizsgálnánk, mindazonáltal a történeti alkotmány lényeges elemeinek hordozója a Szent Korona-tan. Melyek azok az elemek, amelyek a Werbőczi által az 1514-es tripartitumban összefoglalt, megfogalmazott, tételesített meghatározásból kibonthatók?

I. rész, 3 czím 6. § *Miután pedig a magyarok a szent lélek kegyelmének ihletéből, szent királyunk közremunkálása által az igazságnak felismeréséhez és a katholikus hitnek vallásához jutottak és Őt önként királyukká választották és meg is koronázták: a nemesítésnek s következésképen a nemeseket ékesítő és a nem nemesektől megkülönböztető birtok adományozásának jogát s teljes hatalmát az uralkodással és országgal együtt a község a maga akaratából, az ország szent koronájának joghatósága alá helyezte és következésképen fejedelmünkre és királyunkra ruházta; ettőlfogva Ő tőle ered minden nemesítés és e két dolog mintegy a viszonos átruházásnál és a kölcsönösségnél fogva,*

annyira szorosan függ egymástól mindenha, hogy egyiket a másiktól külön választani és elszakítani nem lehet s egyik a másik nélkül nem történhetik.

7. § Mert a fejedelmet is csak nemesek választják, és a nemeseket is csak a fejedelem teszi azokká, s ékesíti nemesi méltósággal.

4. czím

Mert mihelyt fejedelmünk bármely állapotú embert jeles tetteiért és szolgálataiért várral vagy mezővárossal akár pedig majorral vagy más birtokjoggal megajándékoz, az a fejedelemnek ilyen adománya által (ha ezt törvényes iktatás követi), azonnal valóságos nemessé lesz és a parasztság állapotának minden igája alól kikerül.

1. § És ezt az adományos szabadságot a miéink nemességnek mondják. A honnan az ily nemesek fiait joggal örökösöknek és szabadoknak nevezzük. Az ilyen nemeseket az imént említett javakban való részesülés és összekötetésnél fogva a szent korona tagjainak tartjuk, a kik senki más hatalmának alávetve nincsenek a törvényes megkoronázott fejedelmén kivül.

II. rész 3. czím 3. § *A fejedelem mindazáltal egyedül a maga akaratából és önkényesen, kiváltképen az isteni és természeti jogot sértő dolgokban és az egész magyar nemzet régi szabadságának ártalmára semmit sem rendelhet; hanem össze kell hívnia és megkérdeznie a népet; ha vajjon ennek az ilyen törvények tetszenek-e vagy sem? a kik ha igennel felelnek, azontúl az ilyen végzéseket (az isteni és természeti jog mindig épségben maradván) törvényekül tartjuk meg.*[1]

A tan meghatározó eleme az isteni kegyelem. A népfelségnek azon döntése valamikor az ősidőkben, amely szerint az ország Szent Koronájának joghatósága alá helyezte a főhatalmat, a szöveg szerint „a Szentlélek kegyelmének ihletéből" történt (I. rész 3. cím 6. §). Azt is világosan megállapítja, hogy a fejedelem *„az isteni és természeti jogot sértő dolgokban és az egész magyar nemzet régi szabadságának ártalmára semmit nem rendelhet"* (II. rész 3. cím 3. §).

A hatalomátruházás aktusában benne foglaltatik a népfelség elve, amint Molnár Kálmán, a két világháború közötti kiváló közjogász írta, *„a Szent Korona közjogi gondolatában is az államhatalom végső gyökere a nemzet akarata"*. Ilyen értelemben a Szent Korona két tényezője – a király s a nemzet – közül az alaptényező, a forrás a nemzet.

Innen van a királyi hatalom átruházása a királyra, a nemzet által való koronázással (Molnár Kálmán: *Magyar közjog*, Pécs, 1929, 250–253. old.). A Szent Korona tagjaiként határozza meg a nemzet, az ország tagjait a régi írás, amely szerint a nemesi nemzet (főpapság, szabad királyi városok) a Szent Korona tagjai voltak, majd a jogkiterjesztés 1848. évi nagy forradalmi alkotmányreformja után az egész nép politikai nemzetté, a Szent Korona tagságává emelkedett. Ugyanígy a szervesség értelmében a Szent Korona feje a király volt.

A tan szerint a Szent Korona minden hatalom forrása, minden hatalom, nemesi és birtokjog tőle ered és reá száll vissza, így adomány, hűség és visszaháramlás (hűtlenség, magszakadás esetén), nemesítés és birtokhagyományozás

[1] *Werbőczy István Hármaskönyve. Magyar Törvénytár 1000–1895*. Millenniumi Emlékkiadás, 1997. Szerkesztő: Dr. Márkus Dezső, I. rész 3. cím, II. rész 3–4 cím.

egyetlen hatalmas, önmagába visszatérő zárt kört jelentett a régiségben. Ám ez az állapot az 1848-as reform által lényegesen megváltozott és átalakult.

A Szent Korona-birtoktan – amely szerint minden birtokjog gyökere az adományozó és visszafogadó Szent Korona, a fő tulajdonjog alanya – jogi feltételei megszűntek az 1852-es osztrák császári ősiségi nyílt parancs által először bevezetett szabad birtokforgalmat elfogadó 1861-es Ideiglenes Törvénykezési Szabályok folytán. Jelenkorunkban a nemzeti vagyon védelmének elve, az elidegeníthetetlen nemzeti vagyon törvényes megóvásának követelménye feleltethető meg a régi birtoktannak.

A Szent Korona-tan tartalmaként megállapítható, hogy a következő elvek bonthatók ki belőle, mint amelyek ténylegesen érvényesültek is. Ilyen elv a joguralom elve, amely szerint az emberek nem más emberek önkényének, hanem törvényeknek vannak alávetve; a függetlenség elve, amely szerint Magyarország más államnak alá nem vetett független ország; s ezzel összefüggésben a személy méltóságának az elve, ami a belső, az államhoz képest létező (viszonylagos) függetlenséget jelentette – *„az én házam az én váram"* angol elvének megfelelő felfogás nálunk is érvényesült –, következett belőle a jogegyenlőség elve is, hiszen a Szent Korona-tagság egyenlőségi társulást is jelentett. Szerves része volt a jogfolytonosság is, hiszen a Szent Korona hatalmának egy része koronázások által és ezen körben koronázási eskük és hitlevelek sorozatában szállt át a megkoronázott uralkodóra, ami azt jelentette, hogy koronázásról koronázásra esküt kellett tegyen a megkoronázandó, illetve a megkoronázott király a régi magyar szokásokra és törvényekre, ami folyamatosságot jelentett az alkotmányosságban. Hiszen koronázásról koronázásra, királyról királyra minden koronázás az alkotmányosság megerősítését is kifejezte, így a jogfolytonosság biztosítéka is volt.

Adódik a kérdés, hogy napjaink Magyarországában mennyire, hogyan érvényesülnek ezek a tartalmi elemek? A válaszadáshoz szemrevételeznünk kell egyrészt a hatályos Alaptörvényt, másrészt bizonyos alapintézményeket és a társadalmi folyamatok fő irányait, ami hosszú elemzést igényelne, így ennek a vizsgálatnak csak egyes alapelemeit mutathatjuk meg.

A Szent Korona által kifejezett gondviselés-szerűség, az isteni akarat közvetítő erő jelenlétének tudata közismert módon meggyengült. A társadalom nagyobb része – jóllehet a többség bizonyos vallásokhoz kapcsolódónak vallja magát – nem képes az isteni akarat jelenlétében gondolkodni. Mindezt korunk számos jelensége nyilvánvalóvá teszi, mindazonáltal nem szakadt meg teljes mértékben az Isten-kapcsolat, van még esély…

További kérdés: a népfelség elve érvényesül-e? Ezen elv az Alaptörvény megfelelő szakasza alapján jelen van az Alaptörvényben és megnyilatkozik különösen az országgyűlési és önkormányzati választásokban, ám a népszavazások során meglehetősen szűk körre szorult vissza a gyakorlatban. *A közhatalom forrása a nép* (Alaptörvény, Alapvetés B).

Minden világi hatalom gyökere és forrása a nemzet, amely – ha van megkoronázott király, akkor a királlyal együtt, ha nincsen, akkor egyedül – alkotta a Szent Korona egész testét, megtestesítve a főhatalom teljességét. A népfelséget hordozó közösség tagjainak, 1848 óta a magyar állampolgárok összességének mellérendeltsége mintegy a nemzet tagjainak testvéri közössége.

A királyi hatalom Isten kegyelméből való a történeti időkben mindig, de Magyarországon a trón betöltése, a koronázás mint a világi hatalom átruházása mindig a nemzet döntésén, választásán alapult. Következésképpen – amint a két világháború közötti király nélküli királyságban kifejtették –, királyi hatalom hiánya esetén a nemzetszuverenitás és a Szent Korona-tagság teljes jogú birtokosa megtestesítője a nemzet, amely jogosult a hatalom teljességét gyakorolni. Természetesen fordítva nem lehetséges, nemzet nélkül a király nem gyakorolhat hatalmat. Ezek az elemek, lévén, hogy manapság a király mint államfő alkotmányos intézményként nem létezik, nem érvényesülhetnek. Megállapítható azonban, hogy a Szent Korona-tan meghatározó elemét jelentő népfelség elvére épül a jelen magyar alkotmányosság is. A Szent Korona-tagság történelmi mellérendeltsége nyelvre, vallásra, etnikai hovatartozásra tekintet nélkül (az alá-fölé rendeltség elvével ellentétben) ma is alkalmas valódi nemzeti közösség megteremtésére, társadalmi érdekek és értékek védelmére. A mellérendeltség elvének sérthetetlenségére történetileg a Szent Korona-tan adott eszmei és normatív biztosítékot Werbőczy formulájában.

A magyar nemzet egészen kivételes esetektől eltekintve nem ismert, nem ismer el maga fölött személyi hatalmat. A hűség, a hódolat a Szent Koronának szólt, a szolgálatok is a Szent Koronát illették.

Napjainkban azon elv, amely szerint a Szent Korona minden hatalom forrása, sem az elméletben, tehát az egyetemi oktatásban vagy a jogtudományi művekben, sem a gyakorlatban nem elfogadott, legalábbis nem említik létező elvként. Megjegyzendő, hogy a Szent Korona ezen jellege semmilyen törvényben nem jelent meg a múltban sem, s a gyakorlati jogalkalmazásban igen ritkán hivatkoznak rá. Közös a régiség és a jelenkor között, hogy a Szent Korona mindenhatósága és hatalomforrás-jellege törvényi szinten ugyanúgy nincsen meg a történeti időkben, ahogy jelenleg sem. Így sem megtagadva, sem nyilvánvalóan elfogadva nincsen, ám a történeti alkotmány vívmányaként szerintünk teljes joggal lehet rá hivatkozni. Ilyen hivatkozással közvetlenül nem találkoztunk.

A Szent Korona feje a királysági államformában a király volt. Magyarország államformája jelenleg köztársaság, Magyarország köztársasági elnöke bizonyára nem tekinthető a Szent Korona fejének. Jelentős módosulás, hogy az ország elnevezése nem Magyar Köztársaság, hanem Magyarország. Ám a köztársasági elnök nem képes betölteni azt a szerepet, hogy a nemzet egységét reprezentálja, legfeljebb abban van különbség, hogy volt köztársasági elnök, aki egyáltalán nem, míg más köztársasági elnök nagyobbrészt felelt meg ennek a követelménynek, de egészében egyik sem.

Aligha vitatható, hogy a király – aki az Isten-kegyelmiség és a népfelség együttes hordozója volt a legrégebbi időben, és aki ennek az erős legitimáló erejű együttes hatásnak hordozója volt még a legutolsó királyok idején is, ha nem is annak teljes értelmében, mint a szakrális uralkodók – nyilván sokkal alkalmasabb volt arra a szerepre, amelyet a jelen Alaptörvény 9. cikke úgy határoz meg, hogy „Magyarország államfője a köztársasági elnök, *aki kifejezi a nemzet egységét és őrködik az államszervezet demokratikus működése felett*". A köztársasági elnöki intézménynek és a köztársasági elnököknek a történeti alkotmány államfőjéhez, a Szent Korona fejéhez képest jelentős legi-

timációs hiánya van. Ez nem elméleti értékelés, hanem a gyakorlat, a politikai közjogi valóság által adott megállapítás, s még inkább helyzet.

A folyamatosságra utalnak az Alaptörvény azon mondatai, amelyek jogértelmezési szerepet is kapnak, tekintettel az R cikk azon rendelkezésére, amely szerint *„annak rendelkezéseit a benne foglalt nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni”,* továbbá hogy *„Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme az állam minden szervének kötelessége”*. Ezek – mint a nemzeti hitvallás általánosnak látszó, ám súlyos, jogértelmezési jelentőségű kijelentései és megállapításai – alkotmányt alakító jelentőséggel bírnak. Az Alaptörvény erőteljesen a történeti alapokra utaló és keresztény gyökereket említő megállapításai a Szent Korona-tan tekintetében is folyamatosságot, ha úgy tetszik, jogfolytonosságot fejeznek ki.

Ugyanakkor, amikor elismerjük az Alaptörvény érdemeit, egyebek mellett a Szent Korona-tan szó szerint nem említett, de tartalmilag az előbb említett jegyek meglétére tekintettel követendő elvére, szólnunk kell a társadalmi életet jelentősen meghatározó jogalkotási folyamatokról, irányzatokról, hiányosságokról.

A jogfolytonosság tekintetében fölvethető, hogy megtörtént-e a teljes jogrendszer átvizsgálása a jogfolytonosság megszakadásának időpontjára, 1944. március 19-ére való figyelemmel, azaz a nem legitim hatalomtól származó törvények tételes mérlegre tétele. Nem történt meg, s ahogy távolodunk az időben a jogfolytonosság megszakadásától, úgy válik egyre kevésbé lehetségessé. A 75 év alatt jogviszonyok végtelen sora keletkezett, itt nemcsak jogszabályokról, hanem az emberi életekben, társadalmi folyamatokban végbement változásokról is szó van. Ezért ez a tételes vizsgálat véglegesen meghiúsultnak tekintendő.

II. A Szent Korona-tagság az újkorban az egész nemzetet kifejező, megjelenítő politikai nemzet értelmében értelmezhető. A Szent Korona-tagság nem más, mint a nemzet, mégpedig nem az etnikai-nyelvi, azaz kulturális nemzet, hanem mindazok, akik a magyar Szent Korona országaihoz mint állampolgárok kapcsolódtak felmenőik által. Magyarán: a magyar állampolgárok leszármazottait – abban az esetben, ha kifejezik határozott szándékukat Magyarországhoz tartozásukról, kötődésükről, s így kérik a magyar állampolgárságot – a Szent Korona tagjainak, a magyar politikai nemzet részének kellene tekinteni. Ezzel a törvény hiánya miatt ma még törvényesen nem létező közösséggel mint szellemi-virtuális nemzettel számolni, szellemi létezését tömegközlésben és más alkalmas módon ápolni, erősíteni kellene. Nem tarthatjuk elegendőnek, bár indokait jól értjük, a magyar etnikai állampolgárság elvét és gyakorlatát, amely a magyar állampolgári körbe egyszerűsített honosítással, tömegesen csak és kizárólag a magyar etnikumhoz tartozókat fogadja be. Ez nem felel meg az évszázados magyar állampolgársági elveknek, amelyek nem ismertek nyelvi megkülönböztetést leszármazással megszerzett állampolgárság körében, s amelyek a hazamegtartó, Kárpát-medencét megőrző nemzetstratégiának sokkal jobban megfelelnek, nem állítanak korlátokat magyar és nem magyar Szent Korona-tagok közé. Gondoljuk meg: hány magyar és hány magyar állampolgár(tól) leszármazott él az elszakított területeken!

A múlttal való szembenézés bizonyos alappillérei, így különösen a büntetőjogi igazságtétel és a vagyoni kárpótlás, valamint a nemzeti vagyon védelme kérdéskörében indokolt a részletesebb vizsgálódás. Az igazságosság elve a Szent Korona-tannal szorosan összefügg, tekintettel arra, hogy azt az isteni joggal is kapcsolatosan fejtette ki eredetileg a *Hármaskönyv* szerkesztője. A régi magyar jog – a Szent Korona-tant is beleértve – jelentős természetjogi elemeket hordozott, azért, mert az igazságosság mércéjével méretett meg sokkal inkább, mint az új- vagy legújabb korban alkotott törvények. Nem így korunkban, amikor megállapítható, hogy a nemzet sérelmére, annak tagjai ellen elkövetett legsúlyosabb bűncselekmények miatt való felelősségre vonás is meghiúsult azért, mert a politikai vezető csoportok meghatározó része tudatosan meghiúsította az erre irányuló törvényhozási szándékot. A 2011-es Alaptörvény ugyan szakított ezzel a magatartásmóddal, ám a jogalkalmazás szintjén ennek a szakításnak alig volt következménye. A felelősségre vonás szervezeti feltételeit is fogyatékosan teremtették meg, valódi szándék a felelősségre vonásra ezután sem volt észlelhető. Ezért, továbbá mert a felelősségre vonásnak a biológiai feltételei is legnagyobbrészt megszűntek, az igazságtétel ebben a jelentős dimenzióban mint alapérték, sarkalatos erény, jogállami követelmény meghiúsult a magyar társadalom kárára.

A vagyoni kárpótlás és a személyes sérelmek orvoslása terén számos törvényhozási aktus született, amelyek nevükből is kitűnően, részleges kárpótlást nyújtottak a sérelmet szenvedetteknek, illetve jogutódjaiknak, azoknak, akik a legitimitás nélküli önkényuralmi rendszerben tulajdonfosztást vagy más vagyoni sérelmet voltak kénytelenek elszenvedni. E folyamat legnagyobb hibája, hogy a még meglévő vagyontárgyak visszaszolgáltatásáról nem történt rendelkezés, azaz a reprivatizáció törvényhozási szinten, tudatos kormányzati döntés folytán, a törvényhozás segédletével elutasításra került. A vissza nem szolgáltatható vagyonért való kárpótlás ügye az egész társadalom vagyoni teherbírásától is függött, de ennek mértéke megítélésünk szerint aránytalanul csekély volt – figyelembe véve az egyéb irányú hatalmas mértékű állami kiadásokat elhatározó döntéseket (például bankkonszolidáció) is –, kellett és lehetett volna lényegesen kedvezőbb az érintettek javára.

A Szent Korona-birtoktan jelenkori értelmezése a nemzeti vagyon védelmének kérdéskörében mutatkozik meg, tekintettel arra, hogy a magyar jogrendben a régiségtől kezdve jelentős súlyt kapott a közösségi vagyonnak a megvédése, ami végigkövethető a vérszerződéstől az Aranybullán és Nagy Lajos király ősiségtörvényén át egészen az újkorig. A nemzeti vagyon védelme, különösen a földvagyon tekintetében nem teljes körű, a föld európai uniós jog alapján sem minősül elidegeníthetetlen nemzeti vagyonnak. Így külföldiek szigorú korlátozó feltételekkel való földvásárlása is lehetséges, s nem jelentéktelen mértékben végbe is ment ilyen tulajdonváltozás. A földvagyon védelmének törvényi környezete mindazonáltal jelentős mértékben mérsékli és késlelteti a földnek tömegesen külföldi kézbe, tulajdonba jutását. Ennek teljes mértékben való kizárása és megakadályozása azonban az Európai Unió alapszerződésének módosítását is igényelné, amelyet Magyarország csak több országgal együtt kezdeményezhet.

Összességében akkor, amikor a Szent Korona-tannak a jelen magyar jogban és valóságban való jelenlétét vizsgáljuk, a következő megállapításra juthatunk:

A Szent Korona-tan részét alkotó olyan elemek, mint a kereszténység, a népfelség, a kölcsönösen ellenőrzött és korlátozott hatalomgyakorlás, a joguralom, a törvény előtti egyenlőség, a személy méltósága, jelentős elemeiben megvan a jelenkor jogrendszerében is. Ez a megállapítás érvényes bizonyos mértékig az alkotmányos folytonosság tekintetében is.

Az alaki jogfolytonosság tekintetében – amelynek alapkérdése, hogy a történeti alkotmányban létezett alapintézmények, így a királyi tisztség működési rendje helyreállt-e – egyértelmű a válasz, hogy ez nem történt meg. Ugyanakkor az anyagi jogfolytonosság követelményeinek figyelembe vétele, tehát az, hogy a történeti jog szellemisége, értékrendje érvényesül-e a jelen korban, kedvezőbben ítélhető meg. A történeti alkotmány vívmányaira, s ezen belül a meghatározó központi szerepű Szent Korona-tanra megnyílt a magyar alkotmányosság kapuja, s mi több, kötelező jogértelmezési elvként hivatkozik a benne is lévő értékekre. A jövő nagy kérdése az, hogy a jogalkalmazás berkeiben hogyan, milyen mértékben történik meg a történeti alkotmány újra befogadása. Nyilván a változtatandók változtatásával, korunk követelményeinek és kérdéseinek szem előtt tartásával. Reménykeltő az az érvelés, amely az Alkotmánybíróság 2016-os, az európai uniós jog és a magyar alkotmányosság viszonyával foglalkozó határozatában így szól:

*„A magyar Alkotmánybíróság **az alkotmányos identitás** fogalma alatt Magyarország alkotmányos önazonosságát érti, és tartalmát az Alaptörvény egésze, illetve egyes rendelkezései alapján, az Alaptörvény R) cikk (3) bekezdése szerint azok céljával, a Nemzeti Hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban, esetről esetre bontja ki."* A történeti vívmányok példálódzva így minősülnek az AB olvasatában: *„a szabadságjogok, a hatalommegosztás, a köztársasági államforma, a közjogi autonómiák tisztelete, a vallásszabadság, a törvényes hatalomgyakorlás, a parlamentarizmus, a jogegyenlőség, a bírói hatalom elismerése, a velünk élő nemzetiségek védelme."*

Magyarország történeti alkotmánya alkotmányos önazonosságot megtestesítő jellegéről szemléletesen szól Varga Zs. András alkotmánybíró a hivatkozott alkotmánybírósági határozatot megerősítő, párhuzamos indokolásában: *„Az alkotmányos önazonosság nem univerzális jogi érték, hanem az egyes államok, az azokat alkotó közösségek, a nemzet olyan sajátossága, amely más nemzetekre nem vagy nem ugyanúgy vonatkozik. Magyarország esetében a nemzeti identitás különösképpen elválaszthatatlan az alkotmányos önazonosságtól.*

Az ország alkotmányos kormányzása egyike volt azoknak az alapértékeknek, amelyekhez a nemzet mindenkor ragaszkodott, és amely akkor is élő érték volt, amikor az országot vagy nagyobb részét idegen hatalmak tartották megszállásuk alatt. Ezt a jogi értéket jogszabályok jelenítették meg, azokból ismerhető fel: szabadságjogok és hatalomkorlátozás (Aranybulla), közjogi autonómiák tisztelete (Tripartitum), vallásszabadság (tordai törvények), törvényes hatalomgyakorlás (Pragmatica Sanctio), parlamentarizmus, jogegyenlőség (1848. évi áprilisi törvények), hatalommegosztás, bírói hatalom elismerése, nemzetiségvédelem (a kiegyezés törvényei). Ezek történeti

alkotmányunk olyan vívmányai, amelyeken az Alaptörvény és általa a magyar jogrendszer nyugszik. Mivel az önazonosságot alkotó értékek a történeti alkotmányfejlődés alapján jöttek létre, olyan jogi tények, amelyekről nemcsak nemzetközi szerződéssel, de még az Alaptörvény módosításával sem lehetne lemondani, mivel jogi tények jogalkotás útján nem változtathatók meg." (Az Alkotmánybíróság 22/2016. [XII. 5.] AB határozata [64])

Minden esély és lehetőség megvan tehát arra, hogy a Szent Korona-tan jelentősen megváltozott formákban, az annak meghatározó részét jelentő népfelségi elv jegyében – akár nevesítve, akár meg nem nevezve, amint a történetiségben sem nevezték meg évszázadokig – újra jelen legyen alkotmányos gondolkodásunkban, a törvényhozásban és törvényértelmezésben.

Isten és a történelem óvja Magyarországot!

Gyulai Líviusz

Mikszáth Kálmán: Beszterce ostroma

Ircsik Vilmos

Régi esték

Gyermekvers felnőtteknek

Anyáink és apáink emlékére

Kapa, kasza,
kapa, kasza,
esteledik,
menjünk haza:

Tehenet fejni,
borjút itatni,
a lovak elé
abrakot adni.

Magot hinteni
tyúknak, kacsának,
moslékot vinni
a két kocának.

Lelket táplálni,
testet etetni,
puha párnával
fekhelyet vetni

Vacsora után
tányért törölni,
sajgó tagokkal
vánkosra dőlni.

Halk miatyánkot
imádkozni,
félig felülve
fohászkodni.

Isten nevében
álomra térni,
őtőle kérni,
neki ígérni.

Kora hajnalig
mélyen aludni,
és a világról
csak ennyit tudni:

Kapa, kasza,
kapa, kasza,
ez a haza,
itt a haza!

E számunk szerzői

Ágoston Balázs (1976) – újságíró, Budapest

Alkonyi László (1966) – bortermelő, agrármérnök, borszakíró, Tállya

Babucs Zoltán (1974) – hadtörténész, lapszerkesztő, Váchartyán

Ballai Attila (1964) – újságíró, Budapest

Bán Mór (1968, Bán János) – író, újságíró, Kecskemét

Békési Péter (1987) – erdőmérnök, favizsgáló, regöscserkész – Boldog

Bertha Zoltán (1955) – esszéista, kritikus, irodalomtörténész, Debrecen

Bocskay Vince (1949) – szobrász, Szováta (Románia)

Borbély Zsolt Attila (1968) – politológus, közíró, Arad (Románia)

Buda Ferenc (1936) – költő, műfordító, Tiszakécske

Csáji Attila (1939) – festőművész, grafikus, fényművész, Budapest

Csáji László Koppány (1971) – író, kulturális antropológus, Budapest

Csizmazia András (1948) – matematikus, informatikus, Tihany

Darvas Iván (1970) – festő, grafikus, Balatonberény

Döbrentei Kornél (1946) – író, költő, Pomáz

Elmer István (1952) – író, szerkesztő, Budapest

Entz Géza (1949) – művészettörténész, Budapest

Erfán Ferenc (1959) festő- és iparművész Ungvár (Ukrajna)

Farkas Árpád (1944) – író, költő, műfordító, Sepsiszentgyörgy (Románia)

Farkas Pál (1947) – szobrász, Szeged

Gazda István (1948) – tudománytörténész, Budapest

Grandpierre Atilla (1951) – csillagász, zenész, író, Zebegény

György Attila (1971) – író, szerkesztő, Csíkszereda (Románia)

Gyulai Liviusz (1937) – grafikus, Budapest

Hegyi Botos Attila (1970) – költő-filozófus, alkotóművész, Budapest

Hóvári János (1955) – történész, turkológus, diplomata, Budapest

Iancu Laura (1978) – költő, szerkesztő, Velence

Ircsik Vilmos (1944) – író, műfordító, esszéista, Veszprém

Jankovics Marcell (1941) – rajzfilmrendező, kultúrtörténész, író, Budapest

Jelenczki István (1956) – képzőművész, filmrendező, fotográfus, Budapest

Kedves Gyula (1962) – történész, könyvtárvezető, Budapest

Kelemen László (1960) – népzenész, zeneszerző, Budapest

Király László (1943) – költő, író, műfordító, Kolozsvár (Románia)

Kiss Anna (1939) – író, költő, drámaíró, Budapest

Kopócsy Judit (1947) – textilművész, Budapest

Kovács István (1945) – költő, történész, műfordító, Budapest/Salföld

Kő Pál (1941) – szobrász, Heves

Léta Sándor (1964) – unitárius lelkész, Budapest

Liktor Katalin (1984) – irodalomtörténész, Dunakeszi

Lóránt János Demeter (1938) – festő, grafikus, Mezőtúr

Lovász Irén – népdalénekes, néprajzkutató, Budapest

Magyar Zoltán (1967) – író, néprajzkutató, Nagymaros

Makkai Ádám (1935–2020) – költő, nyelvész, műfordító

Marácz László (1960), nyelvész, egyetemi tanár, Utrecht (Hollandia)

Márfi Gyula (1943) – katolikus pap, nyugalmazott érsek, Veszprém

Margittai Gábor (1973) – író, szerkesztő, filmrendező, Újpest

Melocco Miklós (1935) – szobrász, Zsámbék

Moys Zoltán (1977) – médiaszakember, író, rendező, Visegrád

Nagy Gábor (1949) – festőművész, Gyermely

Nagy János (1935) – szobrász, Tata

Nagy Judit (1954) – gobelintervező, Budapest

Nemes Fekete Edit (1944) – keramikus, Szabadka (Szerbia)

Németh János (1934) – keramikus, szobrász, Zalaegerszeg

Orosz István (1951) – grafikus, költő, Budakeszi

Papp Endre (1967) – irodalomértelmező, Budapest.

Párkányi Raab Péter (1947) – szobrász, Budapest

Péreli Zsuzsa (1947) – textilművész, Pázmánd

Prutkay Péter (1947) – grafikus, Budapest

Rainer Péter (1949) – belsőépítész, szobrász, Budapest

Rojkó Annamária (1962) – újságíró, szerkesztő, Budapest

Sebeők János (1958) – író, Budapest

Jerzy Snopek (1952) – lengyel irodalom- és kultúrtörténész, műfordító, diplomata, Budapest

Somogyi Győző (1942) – festő, grafikus, Salföld

Stanczik-Starecz Ervin (1955) – író, műfordító, antropológus, tanár, Budatétény

Stefanovits Péter (1947) – festőművész, Budapest

Sütő Éva (1905) – iparművész, Szombathely

Szabó Tamás (1952) – szobrász, Szentendre/Budapest

Szakács Árpád (1980) – újságíró, szerkesztő, könyvkiadó, Kápolnásnyék

Szarka Tamás énekes, zeneszerző, zenész, költő, Galánta

Szarvas József (1958) – színész, Viszák

Szávoszt Katalin (1941) – keramikus, Budapest

Szemadám György (1947) – festőművész, Budapest

Szkok Iván (1944) – festőművész, szobrász, Budapest

Szőnyi István (1955) – fotográfus, Budapest

Szurcsik János (1931) – festőművész, Budapest

Tamás Menyhért (1940) – író, költő, műfordító, Budapest

Tari István (1953) – költő, író, Becsej (Szerbia)

Toót-Holló Tamás (1966) – író, szerkesztő, Budapest

Tóth Arnold (1977) – néprajzkutató muzeológus, népzenész, Miskolc

Tóth László (1949) – író, művelődéstörténész, szerkesztő, Dunaszerdahely (Szlovákia)

Vári Fábián László (1951) – költő, néprajzkutató, Mezővári (Ukrajna)

Vén Zoltán (1941) – grafikus, Budapest

Vidák István (1947) – textil-, nemez- és népművész, Kecskemét

Vidnyánszky Attila (1964) – színházi rendező, Budapest

Zelnik József (1949) – etnográfus, író, Budapest

Zétényi Zsolt (1941) – jogász, Budapest

Zsin Judit (1957) – szobrász, Szigetszentmiklós

BAJÁN
BATTHYÁNY ÁDÁM

Mi magunk

„Szerelmes csak magyar lányba tudtam lenni, nem voltam kíváncsi másra. A barátaim mind magyarok. Bár értékelem más nyelv sajátosságait és szépségeit, a magyar nyelv nekem csoda. Magyar mesékkel, a magyar jelképiséggel foglalkoztam szinte egész felnőtt életemben. Magyar népzene hat rám a legmélyebben, magyar versek csalnak könnyet a szemembe. Tiszta forrás mindez a számomra. Egy szóba összefoglalva identitásom az otthonosságot jelenti.” *(Jankovics Marcell)*

„Eredeti nemzeti önazonosságunk a nemzetet az ősi életközpontú világrend hét kozmikus életszintjének kozmikus rendjében helyezi el, középen – ezek az Élő Világegyetem, a földi élővilág, az emberiség, a nemzet, a család, az egyén, és a szervezetünket alkotó elemi életegységek, mai kifejezéssel a sejtek.” *(Grandpierre Atilla)*

„Hányszor gázolt már át rajtunk a történelem, mégis, mindig volt egy kemény, harcos, megalkuvást nem tűrő mag, akik kitartottak, újrakezdtek, s ha kellett a romokból újraépítettek templomot, iskolát, házat és hazát.” *(Moys Zoltán)*

„Ha nemzetkarakterológiai szempontból vizsgálom a *Bánk bán*t mint tragédiát, akkor Babits véleményét osztva én is úgy találom, hogy itt bizonyos értelemben az „apatikus konzervativizmus” és a „sértődések által felszított harag” a legjellemzőbb a magyarok oldalán felléptetett szereplőkre.” *(Vidnyánszky Attila)*

„Minden ellenkező képzelgéssel szemben nem vagyunk kompország. Nem vagyunk kelet, amiképpen nyugat sem. Még híd sem; nem szeretjük, ha akárkik bármilyen irányból bármerre tartva áttrappolnak rajtunk. Magyarország valójában minden rezdülésében Közép-Európa. Magunk számára nem is lehetünk más, mint önmagunk centruma.” *(Ágoston Balázs)*

Ára: 1200 Ft. Előfizetés: 6000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt. (1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen, valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: ***http://www.naputonline.hu***

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

9 771419 408008 20001

A folyóirat támogatója:

Nemzeti Kulturális Alap